

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET JĘZYKOZNAWSTWA

tom 8
G

słownik prastłowiański

OSSOLINEUM

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET JĘZYKOZNAWSTWA

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

OPRACOWANY PRZEZ
ZESPÓŁ INSTYTUTU SŁAWISTYKI PAN

POD REDAKCJĄ
FRANCISZKA SŁAWSKIEGO

CZŁONKOWIE ZESPOŁU:

WIESŁAW BORYŚ (W. B.)
KRYSTYNA HEREJ-SZYMAŃSKA (K. H.)
MARIOLA JAKUBOWICZ (M. J.)
BOGUMIŁ OSTROWSKI (B. O.)
ZBIGNIEW RUSEK (Z. R.)
WŁADYSŁAW SĘDZIK (W. S.)
FRANCISZEK SŁAWSKI (F. S.)
TADEUSZ SZYMAŃSKI (T. Sz.)
MARIA WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA (M. Ś.)

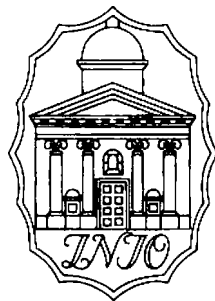
WROCŁAW • WARSZAWA • KRAKÓW
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET JEZYKOZNAWSTWA

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

TOM VIII

GODA — GYŽA

WROCLAW • WARSZAWA • KRAKÓW
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

INSTYTUT SŁAWISTYKI PAN
PRACOWNIA
JĘZYKA PRASŁOWIAŃSKIEGO
31-120 Kraków, Al. Mickiewicza 31 (oficyna)

Kierownik Pracowni
WIESŁAW BORYŚ

Recenzenci
LESZEK BEDNARCZUK
KAZIMIERZ POLAŃSKI

Wydanie publikacji dofinansowane przez Komitet Badań Naukowych oraz
Wydział Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk

© Copyright by Zakład Narodowy im. Ossolińskich
Wydawnictwo, Wrocław 2001

ISBN 83-04-00464-X całość
ISBN 83-04-04560-5

Printed in Poland

DODATKOWY WYKAZ SKRÓTÓW

ŹRÓDŁA

- AIC Safarewicz *Analecta Indoeuropaea Cracoviensia Ioannis Safarewicz dicata*, ed. W. Smoczyński, Cracoviae 1995 Universitas.
- Antrop. słow. *Antroponimia słowiańska*, pod red. E. Wolnicz-Pawłowskiej i J. Dumy. Materiały z IX Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej, Warszawa 6-8 IX 1994, Warszawa 1994 SOW – Instytut Sławistyki PAN – Komitet Językoznawstwa PAN (Prace Onomastyczne 35).
- Boryś CzakSL W. Boryś, *Czakawskie studia leksykalne. Dziedzictwo prasłowiańskie w słownictwie czakawskim*, Warszawa 1999 SOW – Instytut Sławistyki PAN (Język na pograniczach 21).
- Boryś, Popowska-Taborska SEK W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, Warszawa 1994 nn., SOW – Instytut Sławistyki PAN.
- Cinciąła SDKC *Słownik dyalektyczny, czyli zbiór wyrazów staropolskich i innych w potocznej mowie używanych na Śląsku w Księstwie Cieszyńskim*. Zebrał Dr Andrzej Cinciąła, notaryusz w Cieszynie [reprodukcja offsetowa rękopisu]. Wstęp J. Krop, Wisła 1998 Towarzystwo Miłośników Wisły.
- Černych IESRJ Р. Я. Черных, *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, I-II, Москва 1994 Русский язык.
- ČJA *Český jazykový atlas*. [Zpracoval dialektologický kolektiv Ústavu pro jazyk český ČSAV v Praze a v Brně; ved. red. J. Balhar a P. Jančák], Praha 1992 nn., Academia.
- Gluhak HER A. Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb 1993 August Cesarec.
- Handke Rozważania K. Handke, *Rozważania i analizy językoznawcze*. Wybór prac wydany z okazji 65. rocznicy urodzin Autorki. Życiorys naukowy Profesor Kwiryny Handke napisała H. Popowska-Taborska, Warszawa 1997 SOW – Instytut Sławistyki PAN.
- Houtzagers Orlec H. P. Houtzagers, *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*, Amsterdam 1985 Rodopi.
- !ISSJ *Historický slovník slovenského jazyka*, ved. red. M. Majtán [z zespołem autorów], Bratislava 1991 nn., Veda.
- Jumsunova LGSZ Т. В. Юмсунова, *Лексика говора старообрядцев (семейских) Забайкалья*, отв. ред. Н. А. Лукьянова, Новосибирск 1992.

- Karulis LEV K. Karulis, Latviešu etimoloģijas vārdnīca (divos sējumos), I-II, Rīga 1992 „Avots”.
- Kurkina DSPJa Л. В. Куркина, Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. Наречна структура praslóvanskega jezika v luči južnoslovanske leksike, Ljubljana 1992 SAZU.
- LABH Лексичны атлас беларускіх народных гаворак (у пяці тамах), пад ред. Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск 1993 nn., АНБ ІМ імя Я. Коласа.
- LAHD A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language, compiled and edited from the Fieldnotes of J. Janów and His Students by J. A. Rieger, Warszawa 1996 Semp. [Linguistic Committee Polish Academy of Sciences – Ukrainian Research Institute Harvard University].
- MAJWG Z. Zagórski, A. Sieradzki, E. Grzelakowa, Mały atlas językowy województwa gorzowskiego, Poznań 1992 UAM.
- Manasenkova SRGB А. Ф. Манасенкова, Словарь русских говоров Белоруссии, Минск 1989 „Университетское”.
- Mažiulis PKEŽ V. Mažiulis, Prūsų kalbos etimologijos žodynas, Vilnius 1988 nn., „Mokslas”.
- Michalk Studia F. Michalk, Studia o języku łużyckim. Studije k serbskej řeči. Studien zur sorbischen Sprache, Warszawa 1994 SOW – Instytut Sławistyki PAN – Macierz Łużycka w Budziszynie.
- Nalepa Opuscula II J. Nalepa, Opuscula slavica. 2. Krytyczne i metodyczne uwagi o nazwach miejscowych dawnego województwa sandomierskiego, Lund 1973. Slaviska Institutionen vid Lunds Universitet. Slaviska och Baltiska Studier 10.
- Nitsch ŚMP K. Nitsch, Świat mowy polskiej. Wybór i opracowanie S. Urbańczyk, Warszawa 1994 Wydawnictwo Naukowe PWN [Biblioteka Filologii Polskiej, seria A, Językoznawstwo].
- NMP Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany, pod red. K. Rymuta, Kraków 1996 nn., IJP PAN.
- OJSPL Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe, pod red. J. Zieniukowej, Warszawa 1997 SOW – Instytut Sławistyki PAN (Język na pograniczach 19).
- OnomDial Onomastyka i dialektologia. Prace dedykowane Pani Profesor Ewie Rzetelskiej-Feleszko, pod red. H. Popowskiej-Taborskiej i J. Dumy, Warszawa 1997 SOW – Instytut Sławistyki PAN.
- Palkovits Burgenland E. Palkovits, Wortschatz des Burgenländisch-kroatischen. Mit einem Vorwort von J. Hamm, Wien 1987 Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung 32.
- Peić-Bačlija RBB M. Peić, G. Bačlija, Rečnik bačkih Bunjevaca, saradnik i redaktor D. Petrović, Novi Sad-Subotica 1990 Matica srpska.
- Popowska-Taborska Szkie II H. Popowska-Taborska, Szkice z kaszubszczyzny. Leksyka. Zabytki. Kontakty językowe, Gdańsk 1998 GTN.
- Popowska-Taborska, Boryś LK H. Popowska-Taborska, W. Boryś, Leksyka kaszubska na tle słowiańskim, Warszawa 1996 SOW – Instytut Sławistyki PAN – Towarzystwo Naukowe Warszawskie (Język na pograniczach 15).

PSWP	Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, pod red. H. Zgółkowej [opracował zespół autorów], Poznań 1994 nn., Wydawnictwo „Kurpisz”.
Radwańska-Paryska Rośliny	Z. Radwańska-Paryska, Słownik gwarowy góralskich nazw roślin z Tatr i Podtatrza, Zakopane 1992.
Ramovš ZD II	F. Ramovš, Zbrano delo. II: Razprave in članki, Ljubljana 1997 SAZU.
RNGZ	Русские народные говоры Забайкалья (лексикография, лексикология), под ред. Т. В. Юмсуновой и А. Р. Маёрова, Улан-Уде 1995.
RMP	Речник на презимњата кај Македонците. Т. I: А-ЈБ, ред. Т. Стаматоски, Скопје 1994 nn., Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”.
Rzetelska-Feleszko, Duma PZ.	E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych, Warszawa 1996 SOW – Instytut Sławistyki PAN (Język na pograniczach 16).
SEMSNO	Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych. Cz. 1: Odapelatywne nazwy osobowe, opr. A. Cieślakowa przy współudziale J. Szymowej i K. Rymuta, Kraków 2000; Cz. 2: Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego, opr. M. Malec, Kraków 1995; Cz. 3: Odmiejscowe nazwy osobowe, opr. Z. Kaleta przy współudziale E. Supranowicz i J. Szymowej, Kraków 1997; Cz. 4: Nazwy osobowe pochodzące od etników, opr. E. Supranowicz, Kraków 1997; Cz. 5: Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego, opr. Z. Klimek, Kraków 1997; Cz. 6: Nazwy heraldyczne, opr. M. Bobowska-Kowalska, Kraków 1995, IJP PAN.
SGMP	Słownik gwary miejskiej Poznania, pod red. M. Gruchmanowej i B. Walczaka [opr. zespół autorów], Warszawa – Poznań 1997 Wydawnictwo Naukowe PWN.
SGSK	Słownik gwarowy tzw. Słowińców kaszubskich, pod red. Z. Sobierajskiego [opr. zespół autorów i tłumaczy], Warszawa 1997 nn., SOW – Instytut Sławistyki PAN.
SGŚ	Słownik gwary śląskiej, pod red. A. Czajkowskiego i in., Katowice 1996.
SGŚC	Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego, pod red. J. Wronicz [opr. zespół autorów], Wisła Ustroń 1995 Towarzystwo Miłośników Wisły – Towarzystwo Miłośników Ustronia.
Słownik Kochanowskiego Snoj SES	Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego, pod red. M. Kucalę, Kraków 1994 nn., IJP PAN. M. Snoj, Slovenski etimološki slovar, Ljubljana 1997 Založba Mladinska knjiga.
SSN	Slovník slovenských nářečí, ved. red. I. Ripka [z zespołem autorów], Bratislava 1994 nn., Veda.
Stanić Uskoci	М. Станић, Ускочки речник, I-II, Београд 1990-1991 Научна књига.
Steenwijk Rezja	H. Steenvijk, The Slovene dialect of Resia: San Giorgio, Amsterdam – Atlanta, GA 1992 Rodopi. (Studies in Slavic and General Linguistics, vol. 18).
Studia jęz. słow.	Studia z językoznawstwa słowiańskiego [dedykowane Pani Profe-

- sor Marii Honowskiej], pod red. F. Sławskiego i H. Mieczkowskiej, Kraków 1995 Instytut Filologii Słowiańskiej UJ (Prace Instytutu Filologii Słowiańskiej 14).
- SWJP Słownik współczesnego języka polskiego, red. naukowy B. Dunaj [z zespołem autorów], Warszawa 1996 Wilga.
- Todorov Etim. etiudi T. A. Тодоров, Етимологични етиуди. Произход на български думи, София 1994 Dios – БАН ИБЕ.
- Večenaj–Lončarić I. Večenaj, M. Lončarić, Rječnik govora Gole. Srednjopodravska kajkavština, red. V. Zečević, Zagreb 1997 Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Verchratskyj И. Верхратский, Знадобы до словаря южнорусского, Львів Znadoby južnorus. 1877.
- Verchratskyj Batjuki I. Верхратський, Говір Батюків, Львів 1912.
- Vujičić Prošćenje M. Vujičić, Рјечник говора Прошћенја (код Мојковца), уредник Д. Ђулић, Подгорица 1995 ЦАПУ. Посебна издања књ. 29. Одјеленје умјетности књ. 6.
- Zaręba PPS A. Zaręba, Pisma polonistyczne i slawistyczne, Warszawa – Kraków 1983 PWN.
- Zaręba SzDŚ A. Zaręba, Szkice z dialektologii śląskiej, Katowice 1988 Śląski Instytut Naukowy.
- Zb. Logar Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja Tinetu Logarju ob sedemdeset letnici. Zbral in uredil F. Jakopin, Ljubljana 1989 SAZU.
- Zlatanović RGJS M. Златановић, Речник говора јужне Србије (провинцијализми, дијалектизми, варваризми и др.), Врање 1998 Учитељски факултет.

SŁOWNIK

G

goda 1. pld. i wsch. 'zaręczyny, znowiny'

~ bułg. dial. *zoda* 'zaręczyny', 'dar zaręczynowy' (RBE, Mladenov BTR);

ukr. dial. *zoda* 'znowiny' (Onyškevyč Bojk.). ~

Por. też z suf. *-ька* (zob. I 94) bułg. dial. *zodka*: *zodka mi e*; *имам zodka* 'mam chęć, pragnę'.

Nomen actionis na *-ā* od *goditi*. O budowie zob. I 59—61. Lepiej zaświadczone są tego typu postverbalia od czasowników prefigowanych, zob. np. *jęz-goda*, *po-goda*, *pri-goda*, *sz-goda*, *u-goda*, *vy-goda*. F. S

goda 2. zob. *godъ*

godeżł *godeża* pld. 'umowa, ugoda' (> 'znowiny, zaręczyny')

~ sch. dial. (znad granicy bułg.) *godež* m. 'umowa, ugoda' (RSAN, brak w innych źródłach), bułg. *zodež* m. (dial. też *zodež* m. lub f.) 'znowiny, zaręczyny', 'uczta zaręczynowa', w Rodopach (*zodeu* m., f.) 'przystrojony baran przeznaczony na ucztę weselną, posyłany rodzicom narzeczonej przez rodziców narzeczonego', 'przyjęcie, jakie urządzają rodzice panny młodej dla swatów, którzy przyszli zabrać ją z domu', 'podarunki dla dziewczyny, wręczone przez chłopca w wigilię zaręczyn', w Rodopach też pl. *zodeue* 'goście weselni, prośzeni przez narzeczonego' (BDial. II 145, RodopSb V 297), w Strandży *zodeu* m. 'specjalny poczęstunek oświadczynowy' (BDial. I 76), u Gerova *zodež* m. także jako synonim z *zoda*, *oglydu*; Mladenov BTR podaje dla niektórych gwar synonimy *nozodba* i *nazarлък* (< 'targ, kupno'), maced. *zodež* m. 'zaręczyny, umowa zaręczynowa' (Sł. maced.-pol.; w RMJ jako dial.). ~

Pierwotne abstractum z suf. *-ežь*, por. podobne *drapežь*, *kradežь*, *lupežь*. O suf. zob. I 69—70. F. S

godě adv. 'w sam raz, odpowiednio, dosyć, dostatecznie', pld. w funkcji partykuły '-kolwiek, eumque'

~ stczes. w połączeniu z *godě* 'późno' (Gebauer Sl.: XIV—XV w.);

stl. *goder* part. uogólniająca (< *godě-že*), np. *kamor goder* 'dokądkkolwiek', skrócone *god*, *kdor god* 'ktokkolwiek' (Bezłaj ES I 155), u Pletersnika *godí* adv. 'przyjemnie, w smak': to mu je *godí*; če vam je *godí* = po godu, jako part. '-kolwiek' (= koli), sch. *god*, *gōd* (dial. *gode*, zwykle ikaw. też *godí*) part. '-kolwiek', dawne, już w XII w. *godě*, *godí* 'grate', *biti godě* komu 'placere' (RSAN, RJAŽ), scs. *годѣ*, *годѣ быти* 'podobać się, być miłym, placere', *на годѣ* 'odpowiednio, stosownie', bułg. *-zode* (przestarz. *zod*) part. tworząca zaimki nieokreślone, np. *кой-zode* 'ktokkolwiek', *колко-zode* 'ilekolwiek', maced. *zode* 'ts.', np. *кой-zode* 'ktokkolwiek', *кай-zode* 'gdziekolwiek';

strus. *годѣ* 'beneplacite' (SRJ XI—XVII, w SAR *zode* 'ts.'), ros. dial. *zode* : *zodě* 'dosyć, wystarczy', wyraża negację, zwłaszcza na północy 'nie można, nie',

w połączeniu z imperat. 'przestań!, zostaw!', *zóde кому-либо* 'dobrze mu tak!' (SRNG), ukr. *zódi* adv. 'dość!, wystarczy!, i już!, basta!, kwita!', 'nie można' (SUM, Hrinčenko), brus. *zódze* adv. 'dość, wystarczy!', i *zódze: ды i zódze* 'koniec, i wszystko' (TSBM). ~

Pierwotny loc. sg. od *godь*. O rozwoju funkcji part. zob. ESSB I 312.

F. S.

goděti god'q, god'itь zach. 'być odpowiednim, stosownym, pomyślnym, przydatnym; przynoszącym pożytek, szczęście'

~ dłuż. *góžeš -im* (**goděti*) 'być dobrym, odpowiednim, przydatnym, stosownym, pomyślnym; sprzyjać, dogadzać', *góžeš* někomu 'przynosić szczęście, pożytek', *góžecy* partic. 'odpowiedni, pomyślny, stosowny', dial. mużak. *góžec se* 'służyć, być stosownym', 'pasować', w'edro *niegožešo* 'pogoda była niesprzyjająca' (Muka), głuź. *hodžec so* 'odpowiadać, być stosownym; być zdatnym', 'pasować, nadawać się', bezosobowo 'godzi się, uchodzi, wypada' (Zeman, Pfuhl = *hodzić*). ~

Zasięg geograficzny i semantyka wskazują na lużycki archaizm morfologiczny. Archaiczny czasownik wyrażający stan. Derywat prymarny, bezpośrednio od pierwiastka. Wokalizm jak *bojati se, bolěti, gorěti, polěti* 'płonać, palić się'. O budowie zob. I 55—6. — ESSM VI 187 upatruje podstawę derywacyjną w adv. *godě*. Mało prawdopodobne. F. S.

godina 'odpowiedni, określony czas, pora; pogoda lub niepogoda, deszcz, burza', 'określony odcinek czasu: chwila, moment, godzina; rok', 'rocznica, zwłaszcza rocznica śmierci; doroczne święto'

~ pol. od XIV w. *godzina* 'hora, 24. część doby', 'pewien okres, pora; chwila, termin' (już w Bogurodzicy), stpol., dziś tylko w pewnych wyrażeniach 'pora ważnych (stpol. zwykle przykrych) wydarzeń', dobra *godzina*, zła *godzina*, czarna *godzina*, ostatnia *godzina* (też dial.: Sychta SK I 336), 'śmierć, konanie' (stpol. bez dookreślenia: oćcze, wybaw mie s tej *godziny*, Słownik stpol., SP XVI 1BL), stpol. 'właściwa pora' (dziś tylko w zwrotach frazeologicznych: przyszła, nadeszła *godzina* 'odpowiedni moment, czas do czegoś', stpol. np. *godzina* śniadaniu, por. też stpol. w poświadczeniach z XVI w. i dial. kasz. w zestawieniach: już nam czas *godzina* grzechow się kajaci; kasz. *čas gožena* je tu, a čłoweka ni ma (Sychta l.c.), dłuż. *godžina* (dial. mużak. *góžina*), u Śwjeli też wumrěša, smjertna *gožina*, głuź. (nowe, pod wpływem czes. i pol., zob. Schuster-Šewc EW 307) *hodžina* 'ts.', czes. od XIV w. *hodina* '24. część doby', 'określony odcinek czasu, chwila, pora' (stczes. i dial. jako synonim do *čas*, o *svě hodině* = v *čas*, Bartoš DSM), stczes. XV w. 'to, co jest słuszne, odpowiednie' (každěmu *hodinu* učič, Gebauer Sl.), sła. *hodina* '24. część doby', posledná, ostatná *hodina* 'czas śmierci, godzina śmierci' (też dial.: Matejčik Novohrad 213), także 'najwyższy czas, ostatni moment' (SSJ), dial. *hod'ina* ud'ereła 'tak się stało' (Matejčik l.c.);

sle. *gōdina* dial. tołmińskie 'imieniny', Bela Kraina 'deszcz' (Pleteršnik), sch. *gōdina* 'rok', przestarz. i dial. 'sezon letni lub zimowy stosowny do najmu', 'stypa w rocznicę śmierci, zaduszki roczne', pl. 'czas życia w ogóle, lata życia, wiek', doći na *godine* 'stać się pełnoletnim', dial. (czasami z dookreśleniem: zła, rdava, ljuta) 'niepogoda, deszcz; huragan, wichura, burza' (w RJAZ jako zach., u Vuka jako dubrownickie 'pogoda, tempestas'), dial. płu. 'deszcz, zwykle cichy' (o rozwoju i zasięgu znaczenia 'deszcz' zob. Skok ER I 585), czasem 'pora roku', 'rok pod względem urodzaju, zbiorów' (gładna, zła, sušna, dobra *godina*), RSAN, RJAZ, scs. *година* 'określona, stosowna chwila, określony, stosowny czas, *ўпа*, hora', 'miara

czasu, godzina' (SJS; w najstarszych zabytkach wyraz częstszy niż *часъ*, Jagić EKS 336), bułg. *година* 'rok', съм (stawaм) на *години* pol. 'jestem dojrzały', pl. 'długi odcinek czasu' (преди *години* 'przed laty, dawno'), 'wiek życia, wiek', pol. 'pierwsza rocznica śmierci' (на умрелия носят третици, деветини, четиридесет *година*), добра, зла *година*, pl. стари *години* 'starość' (RBE, Mladenov BTR, Геров), maced. *година* 'rok' (неродна, гладна *година*), 'rocznica śmierci', 'wiek ludzki', dial. pl. стари *години* 'starość';

strus. година 'czas, pora', 'naznaczona pora czegoś, najlepszy moment', 'wieść, powinna o czymś, co powinno być się zdarzyć w określonym momencie': великии же князь Дмитрен Ивановичъ слышавъ невесељу тѣ години, 'określony, krótki odcinek czasu', też pl. 'rocznica śmierci' (SRJ XI—XVII), ros. *година* 'czas, czasy' (w SAR jako cerkiewizm), черная *година* 'zły czas', przestarz. poet. i dial. 'rok' (третья *година* идет как он помер), dial. 'rocznica', 'rocznica śmierci' (*година* по ком-л. lub *години* кому-л.), 'rodzajowy prazdnik' (Жирилоча *година*), dawne i dial. 'los' (Slovarь Akad. 1789 jako potoczne): худая *година* — отрпекаетя родина (smoleńskie), dial. (w SRNG jako oddzielna jednostka leksykalna), 'dobra pogoda', 'zła pogoda' (por. też adi. *годинный* 'słoneczny': сегодня вот день *годинный*, Sl. Priamur'ja), ukr. *година* '24. część doby', 'określona pora, moment', чорна *година*, смертна *година*, 'ciepła, sucha, słoneczna pogoda' (SUM; u Hrinčenki w tym znaczeniu добра *година*, dial. często 'zły rok', 'zły los', 'zła pogoda' (*година* иде 'idzie deszcz', Hrinčenko, bojkow. 'pogoda', Onyškevyč Bojk.), при такий *години* 'w takim wypadku', w zestawieniach tautologicznych час-*година*, день-*година* (Hrinčenko), dial. bojkow. też 'śmierć' (Йому вже меда ден' *година*, Onyškevyč o.s.), brus. *гадзіна* '24. część doby', 'pora, czas; pewien moment' (u Nosoviča 'короткоє время на ожидание определенное: одна *гадзіна* до смерци), мёртвая *габіна* 'odpoczynek po obiedzie', корная *гадзіна* 'ciężkie czasy' (TSBM), dial. старая *гадзіна* 'dawne czasy' (Jankova Loeŭ), 'pogoda', 'niepogoda' (Nar. leks. 74, Nar. slova 306, Turaŭ). ~

Ze wsch.słow.: lit. *gadynė* 'era, czas' (Fraenkel LEW I 127).

Z suf. *-ina* od *godъ*, zob. I 120—3. Co do różnicy znaczeń 'pogoda': 'niepogoda' por. łac. *tempestas*. F. S.

godišče pld. i wsch. 'okres roku, annus'

~ sł. *godišče* 'miejsce, gdzie się moczy len lub konopie' (SSKJ), u Pleteršnika też 'rok', 'rocznica', dial. doleńskie 'święto, dies festus', sch. *godište*, *godište*, dial. też *godišče* 'rocznik, rok', 'godzina', 'pora, doba', 'pora roku' (RSAN; RJAŻ od XIII w.: w zabytkach cyrylickich, też Daničić RSS: *годиште* 'annus'; Jurišić Vrgada z przeglądem różnych wariantów akcentuacyjnych);

strus. (od XIV w.) *годице* 'okres całego roku' (SRJ XI—XVII, u Srezn. tylko adi. *годицьный* 'roczny', stąd jako cerkiewne w Slovarь CSRJ), ros. u Dała *годища*, bez rodzaju i znaczenia: Экой *годища*, двенадцатый год!, ukr. stare *hodiščze* 'rok' (ESSM VI 188), u Żel. i Hrinčenki tylko *годовице* 'roczny okres najmu'. ~

Od *godъ* z suf. *-išče*, o budowie zob. I 95—7.

F. S.

goditi *god"q god'išъ* (: *godišъ*) 'wyczekiwać na odpowiednią okazję, celować, mierzyć, trafiać', 'być odpowiednim, dobrym, dogodnym, pogodnym, pomyślnym; sprzyjać, dogadzać' (*goditъ mi* 'odpowiada mi, jest po mojej myśli, jest dobre, sprzyja mi'), 'postępować, działać odpowiednio, przygotowywać, porządkować, powodować dojrzałość, zdatność, dopomagać do wzrostu, rozwoju', 'uzgadniać

cenę, zawierać umowę, umawiać się, najmować, ustalać warunki ślubu, sprawić zaręczyny, doprowadzać do porozumienia, zgody, jednać, łączyć, 'zapowiadać, przepowiadać, wróżyć', *goditi* się 'być odpowiednim, stosownym, pomysłnym, dogodnym, dobrym, przydatnym, dojrzałym ('dochodzić do odpowiedniego stanu'), pasować, sprzyjać, dogadzać; nadawać się, podobać się' (*goditi* się 'jest po mojej myśli, jest stosowne, dobre, odpowiada mi to, godzi się, podoba mi się; warto, trzeba, należy'), 'dochodzić do porozumienia, dogadywać się, jednać się, łączyć się; wyprawiać zaręczyny', 'umawiać się o pracę, o cenę, ustalać warunki, zawierać umowę, najmować się do pracy', 'powodzić się, wieść się, zdarzać się, dziać się'

goditi: ~ pol. *godzić godzę* 'doprowadzać do porozumienia; jednać' (od XVIII w.: L., też dial., np. Dejna RKJL XXII 185, Sychta SK I 335), 'łączyć co z czym' (od XVIII w.: L.), 'najmować kogo, umawiać się z kim o pracę, zawierać umowę' (od XVI w.: 'umawiać się, uzgadniać co', SP XVI IBL, dial. 'umawiać, targować': pan młody ... *godzi* sobie drużynę, Karłowicz SGP; Sychta l.c.), od XVI w. 'celować, mierzyć, trafiać czym; uderzać, nacierać, napadać, nastawać na kogo, co', *godzić* na życie (też dial., np. Sychta l.c. Karłowicz o.c.), od XIV w., jeszcze u L. 'nastawać, zasadać się na kogoś, czyhać, polować' (*godzi* by utąpił ubogiego, Psalterz floriański, Słownik stpol.), od XVI w. (dziś przestarz. frazeologizm) 'chcieć coś osiągnąć, dążyć do czegoś, starać się, zabiegać; pragnąć czegoś', w XVI w. dziś dial. 'iść, dążyć, kierować': ujrzy cłeka z daleka, prędko ku nim *godzi* (Karłowicz o.c.), w XVI w. też 'czekać okazji, być w pogotowiu' (czuhać a *godzić*, Mącz.), 'pilnować, strzec' (wyglądam/strzegę/*godzę* na co, Mącz.), w XVI w. 'czynić zadość, dogadzać', bezosobowo w XVI w. *godzi* 'można, należy' (SP XVI IBL, dziś w tym znaczeniu *godzi* się), od XV w. rzadko, jeszcze w XVIII w. *godzić, godzić* do czego 'być sposobnym, nadawać się' (w tym znaczeniu zwykle *godzić* się), ma ukazać... pczoly dobrze *godzące* ('apes vivas et bene valentes', Słownik stpol.), zboże już do sierpa *godzi*, L. (por. dial. partic. *godzący* 'dojrzały, o zbożu, Inie', MAGP I m. 47, cz. II 131), czes. *hoditi -dim* (co, čim) perf. 'rzucić, cisnąć', 'potrząsnąć, np. głową', 'machnąć, np. ręką (Pfir, slov.; dial., np. Lamprecht Opava, Horečka Frenštát: 'rzucić się do ucieczki, uciec') stczes. od XVI w. *hoditi* kým: zdvihna mne *hodil* s' mnou 'elevans allisisti me' (Gebauer Sl.), stczes. XIV—XV w. (brak u Jungmanna) *hoditi -zu* komu, čemu, imperf. 'odpowiednio postępować, czynić coś w sposób właściwy, odpowiedni', 'przygotowywać, zamierzać, przeznaczać' (tobě *nehodim* jiného, než což by bylo užitečno), 'starać się o coś, dążyć do czegoś', XV w. *hoditi* komu co 'sprawić, spowodować' (Gebauer Sl.), śla. *hodit* perf. 'rzucić, cisnąć', 'machnąć, wstrząsnąć' (SSJ), u Kálala też 'trafić';

śle. *goditi -im* 'powodować, by coś osiągnęło stan odpowiedni, nadawało się, by było dojrzałe do czegoś' (zimske hruške so dali *godit, goditi* lan), 3. os. *godi* 'odpowiada, dobrze robi' (znane w dialektach: Bela Kraina, notrańskie: dež, veter dobro *godi* — Pieteršnik, ale w SSKJ jako książk.), u Pieteršnika też *goditi* komu 'dogadzać, być miłym, uprzejmym', sch. *gòditi -im* imperf. 'sprzyjać, być dobrym', 'być odpowiednim', 'dogadzać', 'ustalać cenę, układać się o cenę', przestarz. 'zarządzać, decydować', 'zapowiadać, zwiastować', dial. 'zamierzać, zamyślać', 'wróżyć, przepowiadać', dial. też perf. 'wycelować, wymierzyć; rzucić, cisnąć' (tri puta ga *godio* kamenom, RSAN), scs. *години гождаж* 'morem gerere, placere' (SJS), bułg. dial. *годи́ -úш* imperf. 'porządkować', 'przygotowywać', 'przeznaczać coś, określać cel', *годи́ ми* 'odpowiada mi', *годи́ -úш* perf., przestarz. też imperf. 'wyprawiać zaręczyny' (RBE, Gerov), 'czekać na okazję, szukać odpowiedniej okazji' (*годише* да го убие, Mladenov BTR), maced. *годи* imperf. 'przygotować', pot. 'zaręczyć', *ми годи мене* 'odpowiada mi, podoba mi się';

strus. ГОДИТИ 'dogadzać, gratum esse', stros. (z XVII w.) 'czekać, wyczekiwać' (SRJ XI—XVII), ros. *godít'ь gожу godít'ь* imperf. przestarz. i pot. 'zwlekać', 'oczekiwać' (SSRJ, też dial.: долго я *godil* за тобой, SRNG), dial. też 'dogadzać', 'hodować', 'celować, mierzyć: rzucić do celu' (*godít'ь* на что, во что), wyjątkowo również 'zgadywać' (Eljasov Zabajkals'e), ukr. *godít'и godжy godít'и* imperf. 'dogadzać, zadowalać', dial. 'najmować' (SUM), w słowniku ukr.-pol. Hrycaka też 'godzić, jednać', 'sprzyjać', dial. na Polesiu *godít' -dít', godít', -dít'ь* (też *godít'ь -dít'ь*) perf. i imperf., bezosobowo 'rozpogadzać się; ustalać się, o cieplej, słonecznej pogodzie' (Lysenko SPH), bojkow. też 'dawać, zsyłać pogodę' (bir *godít'm*), 'być przychylnym, sprzyjać, pomagać', bezosobowo *godít'm* 'godzi się, można' (Onyškevyč Bojk.), brus. *godzít'ь godжy godzít'и* imperf. 'dogadzać', 'sprzyjać, być po myśli', dial. 'najmować do pracy' (TSBM), dial. 'zapowiadać, wskazywać, o pogodzie' (парыць і парыць — усь *godzít'ь* на дошч 'zapowiada deszcz', Jankova Loeŭ), 'przygrywać do pieśni' (Jankova tamże), u Nosoviča 'wyczekiwać, czekać', 'jednać, godzić, doprowadzać do zgody', *godzít'ь, godzít'о* bezosobowo 'sprzyja; sprzyjało'. ~

Częste w formacjach prefiksalnych, zob. *dogoditi, jьzgoditi, pogoditi, svgoditi, ugoditi, vygoditi*.

goditi se: ~ pol. *godzić się* 'dochodzić do porozumienia, jednać się z kimś' (od XVIII w.: L.), już od XV w. 'przyzwalać, przystawać na co', 'dawać się łączyć, pozostawać w harmonii' (od XVIII w.; L. za Trocem), 'najmować się do pracy' (dial. 'umawiać się o służbę', Karłowicz SGP), bezosobowo od XVI w. *godzi się* 'wypada, przystoi', stpol. od XIV w. (jeszcze w XVIII w., dziś już przestarz. i dial.) 'być stosownym, przydatnym, nadawać się', dawne od XV w. (jeszcze u L.) 'mieć wartość, valere', stpol. XVI w. rzadko 'zamierzać', 'schodzić się, łączyć się' (SP XVI IBL), dawne i dial. 'o pokrewieństwie: być kim dla kogo' (SJP PAN, Karłowicz SGP), dial. na Śląsku Opolskim *godzi się, zboże się godzi* 'dojrzewa' (MAGP l.c., Pluta Dzierżysławice, Zaręba Siolkowice), dłuż. *gódzi se* 'być odpowiednim, przydatnym, dobrym, stosownym, pomyslnym; sprzyjać, dogadzać', *gódzi se* 'odpowiada mi to, jest po mojej myśli; godzi się, wypada, należy', gluż. *hodzić so* 'odpowiadać, dogadzać', 'być stosownym, być zdatnym', 'pasować, nadawać się', bezosobowo *hodzi so* 'uchodzi, wypada, godzi się', czes. *hoditi se* perf. i imperf. 'być odpowiednim, stosownym', 'pasować', 'harmonizować', 'przyjść na myśl' (Přir. slov., też dial.: Lamprecht Opava; Bartoš DSM: bezosobowo 'godzi się, można; nadaje się'), stczes. *hoditi se* perf. od XIV w. 'trafić, ugodzić' (*hodi se* tomu silnému... v ruku a učini mu velikú muku, Gebauer Sl.), ludowe także *hoditi se* perf., 'rzucić się, miotnąć się' (Přir. slov.), śl. *hodit' sa* perf. i imperf. 'być odpowiednim, pasować, nadawać się' (to *sa mi hodi* 'odpowiada mi'), perf. 'rzucić się, skoczyć, doskoczyć', pot. 'wziąć się za coś, wziąć się do roboty' (SSJ, Kájal);

śl. *goditi se*, 3. os. 'zdarza się, wiedzie się, dzieje się', dobro, słabo *se* mu *godi*, tako *se godi* na svetu (SSKJ), dial. *goditi se* 'być odpowiednim, dojrzałym do czegoś', np. ptički *se gode* 'są zdolne do lotu' (Pieteršnik: Beła Kraina), sch. *góditi se -im* imperf. 'uzgadniać, układać się, np. o cenę', 'zdarzać się, dziać się', przestarz. 'wydawać się' (RSAN, RJAZ), bułg. *godя ce* 'nadawać się, być odpowiednim', dial. *godu mi ce* 'podoba mi się, chce mi się, mam zamiar' (RBE, BDial. II 74, IX 237) *góda ce* 'wyprawiać zaręczyny' (Mladenov BTR, BDial. III 51) maced. dial. *ce godu* 'przygotowywać się' (RMNP);

strus. ГОДИТІСЯ 'zdarzać się, okazywać się', 'nadawać się' (а ты книги годяться съжечи), bezosobowo 'trzeba, należy', ros. *godít'sя* 'nadawać się, być przydatnym, przydawać się', 'pasować, być dobrym', bezosobowo 'wolno,

można, godzi się', dial. *godũtũsia* perf. 'przydać się; zdarzyć się, znaleźć się', na Litwie imperf. 'godzić się, jednać się, dogadywać się' (SRNG), ukr. *godũtũsia* 'być przydatnym, nadawać się', bezosobowo *godũtũsia* 'godzi się, warto' (u Hrycaaka *godũtũsia* 'wypada, należy', як *godũtũsia* 'jak należy', *godũtũsia* też 'godzić się z czymś, zgadzać się', 'dochodzić do zgody' (SUM), dial. *godũtũsia* 'przejaśniać się' (Hrinčenko), brus. *gadziũcia -dũsũsia -dũsũsia* 'być odpowiednim, nadawać się', u Nosoviča również 'podość się', 'umawiać się', 'zawierać umowę', bezosobowo 'warto, trzeba', *gadziũcia gadũsũsia godziũsia* 'kończyć sprzeczkę, godzić się'. ~

Zarówno semantyka, jak i akcentuacja wskazują na denominativum od *godũ*, por. np. brus. dial. (Nosovič) *godziũcia... na godũ robotnika*. Niektóre znaczenia motywowane być może przez adv. *godẽ* (zob.). W niektórych wypadkach daje się zauważyć wpływ czasowników prefiksalnych (Vaillant RES XXII 26—7). Rozwój znaczenia powodował niekiedy przejście do kategorii akcentowej czasowników niemotywowanych (stąd np. ukr. *godũtu goũsũ godũtu*, brus. *gadziũcia gadũsũ godziũcia*). — Najbliższe paralele (powstałe niezależnie) odpowiedniki: łot. *gadũtũ* 'trafić, pozyskać, znaleźć' (ale lit. *gãdyti* 'pogodzić, pojednać' zapożyczone z pol. czy brus., Fraenkel LEW 127), śrdniem. *gaden* 'być odpowiednim, pasować; podość się, przypadać do gustu'. O rozwoju znaczenia p. Zubatý Studie I 1, s. 130—1, 237—8, 242—3, Sławski SE I 308 ('mierzyć, celować, trafiać' > 'zgadywać', por. niem. *treffen* 'trafić' > 'zgadnąć'; znaczenie 'rzucić' właściwe przede wszystkim czes. i sła., spotykane też w pol., jest sekundarne < 'wymierzyć, trafić'. Co do znaczenia 'wyczekiwać, czekać', por. w tym znaczeniu psł. dial. *časiti* < *časũ*, *vermentiti* < *vermẽ*.

Sławski SE I 307—8, Vasmer REW I 283-4. — ESSM VI 188—90 uważał *goditi* za czasownik będący podstawą *godũ*. Analiza semantyki i akcentuacji obu wyrazów nie pozwala na takie ujęcie (zob. wyżej). F. S.

godlo zach. 'znak uzgodniony, umówiony'

~ pol. *godlo* już od XIII w. 'znak wyróżniający; herb' (dziś 'symbol, emblemat'), 'rycerskie zawołanie rodowe', stpol. 'umowny krzyk, wołanie goniących przestępcę lub hasło wzywające do gonięcia' (jeszcze u Knapkiego 'znak zmówny we wsi, w miasteczku', *godlo* wojenne, *conductum militare* = hasło), u L.: „znak między przyjaciółmi do jakiej uczty, biesiady; teraz mówią bilet”, XVI—XVII w. 'wróżba, prognoza' (Knapski: 'wróżba trafunkowa, omen'), dziś to ostatnie znaczenie dial. na Kaszubach: *godlo* 'omen, znak: niesamowite zjawisko, jak np. nieuzasadnione poruszenie się jakiegoś przedmiotu, pukanie do okna, nagłe zatrzymanie się zegara itp., zapowiadające najczęściej śmierć' (dęśa dała *godlo*), 'nowina, wieść' (Sychta SK I 335), sli. *gãodlo čãnic* 'ogłaszać, oznajmiać' (Lorentz PW I 243), dłuż. *gãodlo* 'przezwisko', rzadko 'zagadka' (Muka). ~

Z pol.: ukr. stare *godlo* 'ród, plemię' (w XVII w. jako *кодло*), dziś *кодло* obelżywie i familiarnie 'plemię, nasienie' (SUM), brus. *кодла* pot. 'dom; rodzina, ród' (TSBM). — Wg recenzenta tomu, L. Bednarczuka, pierwotne nomen instrumenti z suf. *-lo* od *goditi*, zob. I 104. F. S.

godnqti godnq 'domyślić się, zgadnąć, trafić', 'zagadnąć, powiedzieć'

~ stczes. rzadkie *hodnũti -nu* 'powiedzieć, wyznać' (Gebauer Sl. w jednym przykładzie, XIV/XV w.), tutaj też zapewne dial., wyjątkowe *hãdnũtũ*: co temu *hãdnũte* = co tróufate? ('wãżyć się na co', Kott. Dod. DSM), dziś częstsze z pref.: *dohãdnũti* 'omówić coś', *dohãdnũti se* 'dogadać się, porozumieć się' (Přir. slov.,

brak u Gebauera Sl. i Jungmanna), *uhodnouti* 'zgadnąć, odgadnąć', *neuhodl* 'trafił jak kulą w płot', przestarz. 'wywróżyć' (Pfir. slov.), dial. wałaskie *uhodnūt* někam 'trafić': *neuhodnete* tam, je tam chodník lesem (Bartoš DSM), u Jungmanna s.v. *uhodnu* materiał starszy, od XVI w. (z komentarzem: slc. et passim bh. *uhádnū*), sła. rzadko *dohodnūt* (čo s kým) 'uzgodnić', częściej *dohodnūt* sa 'porozumieć się' (brak w źródłach starych i u Kálala);

strus. *загоноути загоноу* 'zadać zagadkę' (od XIII w., w odpisie z XV w.), XVI w.: *отгадай ми, купче, загадку, что язь тебѣ загоноу* (Srezn., SRJ XI—XVII), *оугоноути оугоноу* 'odgadnąć, domyślić się' (ib.), ros. u Dała *загоноу́ть* 'zadać zagadkę': *загоноу* загадку, pln. *угоноу́ть* 'zgadnąć': не *угонешь* где *утонешь*. ~

Por. też pld. wótorné formy: sch. w starych źródłach, rzadkie *ugoniti ugonim* (RJAZ, Mažuranić Prinosi) i *zagoniti zagonim* 'przepowiedzieć' (RJAZ), cs.-serb. *оуғонити -иж* 'felici successu uti': не *оуғонитиш поуғти своиҳъ* (Miklosich LP).

Do *goditi* z suf. *-nqti*. Por. podobne etymologicznie najbliższe *gadati*: *gadnqti*.

F. S.

godovati godujq 'świętować, uroczyste obchodzić, ucztować, biesiadować' (zach. i pld.), 'dogadzać, dopomagać do wzrostu, rozwoju, karmić, wychowywać' (wsch.), 'być po czyjej myśli, być zadowolonym' (pld.), 'żyć, przebywać gdzieś (cały) rok' (wsch.), *godъ godovati* wsch. 'żyć, przebywać gdzieś przez cały rok'

~ stpol. *godować goduję* 'biesiadować, ucztować' od XV w., w XVI w. też 'świętować, weselić się; być na weselu, uczestniczyć w uczcie weselnej', wyraz ginie w XVII w. (L.), u Sychty (SK I 335) jako dawne *godovac* 'przeżywać święta Bożego Narodzenia', dziś rutenizm *hodować* 'pielegnować, chować, wychowywać', zaświadczone już w XVI w. u Strykowskiego w znaczeniu 'czcić, otaczać kultem religijnym', też w zwrocie *hodować* święta (SP XVI IBL), dłuż. dial. *godować(ś) -ujem* 'ucztować, hulać', dawne u Jakubicy w postaci *hodowaś* (wg Muki opartej na wzorach czes.), czes. już od XIV w. *hodovati* 'ucztować, biesiadować', sła. *hodovati* 'biesiadować', dial. 'obchodzić gody';

sle. *godovati -ujem* dziś tylko 'obchodzić imieniny', u Pleteršnika też 'świętować', sch. *godovati* przestarz. 'świętować', 'cenić, szanować' (RSAN, RJAZ, Vuk), scs. не-*годовати* 'gniewać się, być niezadowolonym, oburzać się', Ps. Sin. też 'gardzić, odrzucać (modlitwę)', cs. także 'nienawidzić', bułg. не-*годувам* 'oburzać się, okazywać niezadowolenie', maced. *goduva* 'ustalać, zawierać umowę, doprowadzać do ugody', dial. 'wyprawiać zaręczyny';

strus. *годовати* 'rozwalać' (не*годоваеть* 'не позволено, не подобает, non licet'), 'żyć, przebywać gdzieś cały rok', 'spędzać czas', ros. *годовать* 'żyć, przebywać gdzieś cały rok' (Dal, SSRJ), pot. i częste w dial. w zwrocie typu figura etymologica *год, годы годовать* 'ts.' (SSRJ), dial. też 'żyć w ogóle, próżniaczyć', 'hodować', 'hodować zwierzę na ubój', 'chować, wychowywać dzieci', 'karmić, gościć' (SRNG), ukr. *годувати -ую* 'karmić', 'utrzymywać' (SUM), u Hrinčenki też 'przebywać gdzieś przez rok', por. też u Bileckiego-Nosenki *годовань* 'кормление. Пора и место кормления лошадей и скота в дороге', 'договор о прокармлении скота в продолжении известного времени', brus. *гадаваць -дую* 'hodować', 'zapuszczać, pr. włosy' (TSBM), dial. 'karmić; wychowywać', 'przeżywać rok' (Nar. słowa 306, Nosovič). ~

Denominativum od *godъ*. O budowie zob. I 48. O frazach figura etymologica zob. Eckert Prace Slawistyczne 81, 95—109.

F. S.

godovъ godova godovo 'związany z dorocznym świętem, weselem' (zach. i sle.), 'roczny, doroczny, związany z rocznicą, np. śmierci'

~ pol. *godowy* od XVI w., dziś przestarz. 'ślubny, weselny; uroczysty, odświętny' (SP XVI IBL w jednym przykładzie: odzienie *godowe*), dial. 'bożonarodzeniowy' (stół *godowy*, Karłowicz SGP), dziś w specjalnym znaczeniu też 'dotyczący rui': taniec *godowy*, po okresie *godowym* (SJP PAN, brak w starszych źródłach), dłuż. *gódowy* 'bożonarodzeniowy' (Muka, tutaj też *hodowy* jako głuż.), czes. od XV w. *hodový* 'święteczny', dial. 'odpustowy' (Gebauer Sl., Přir. slov., Kott Dod. DSM);

stł. dial. *gôdov* 'imieninowy' (SSKJ), kdaj si *godov?* = kdaj imaš svoj god? (Pleteršnik: notrańskie, Tominec Črni vrh), sch. przestarz. *gôdovī* 'roczny, doroczny';

strus. *годовон* 'roczny', *годовая* 'roczna służba', *годовое* 'płaca za rok', ros. *годовои́ -ая* 'roczny', 'jednoroczny', przestarz. *годовое* время 'wzrost roku', dial. 'oczekiwany w ciągu roku (o ozimych)'; roż. *годовое* — дело *годовое* (SRNG: Wołogda), subst. *годовое* 'zboże ozime' (o.c.), ukr. *годовий* 'roczny', dial. *годовий* obid 'stupa w rocznicę śmierci' (Lysenko SPH), brus. *гадавы -ая -ое* 'roczny, doroczny', dial. *гадавы* стол 'stupa w rocznicę śmierci' (SPZB). ~

Por. z rozszerzeniem na -n-: stpol. do XVII w. *godowny* 'biesiadny, weselny' (SP XVI IBL, L.), dłuż. *gódowny* = *gódowy*, głuż. *hodowny* 'gwiazdkowy, bożonarodzeniowy', czes. przestarz. *hodovný* 'biesiadny' (Přir. slov.); stł. *godóven* 'imieninowy' (SSKJ), też dial. prekm. (Pleteršnik), sch. *godóvni* (*gôdôvni*) 'święteczny', 'roczny' (RSAN, RJAZ: późne, od XVIII w.); strus. od XVI w. *годовыми* 'roczny', brus. dial. *gadoŷny* 'dorosty' (Scjaškovič Grodno).

Historia i geografia wyrazu oraz jego semantyka i budowa nie gwarantują prasłowiańskości. O suf. -ovъ zob. Brodowska-Honowska SPS 11—29 (tu także o -ovъnъ), Meillet Ét. 369—71.

Por. również *godujъ* oraz *godъnъ*, *godъ*.

F. S.

godujъ goduja goduje 'odpowiedni, należyty, stosowny'

Tylko stczes. u Tomasza ze Štítného (XV w.) *hodují* 'zgodny, odpowiedni, należyty', najczęściej w połączeniu *hodujie* miera (jako synonim do *hodnie*, *pravá miera*): ktož... nesdrži *hodujie* miery; *hodujie* miera milování boha jest bez miery; rzadziej *hodujie* viera, *hodujie* náděje; náděje dobrá a *hodujie*; adv. *hoduje* 'odpowiednio, należyty': aby spala *hoduje*, k útrobě dobré.

Adi. podobnie zbudowane, jak np. *olujъ*, *věkujъ*, *volujъ* (: *olъ*, *věkъ*, *volъ* — stare tematy na -u-) < -ou-i-ī. Na obecność tematu na -u- w rodzinie *god-* wskazują derywaty typu *godovati*; w poszczególnych językach jest ich więcej, por. np. pol. *godowy* 'związany z godami' (: *godny*, *godni*), ros. dial. *годовои́* 'oczekiwany w ciągu roku', *годовое -ого* 'zboże ozime', в *годовых* быть 'pracować gdzieś przez rok', *годовик*, *годовица* m.in. 'zwierzę jednoroczne', *годох -дка* 'rówieśnik' (SNRG).

Gebauer Sl. I 449 i Máček ES³ 173 uważają wyraz za archaizm. Niewykluczone jednak, że może to być jakaś lokalna formacja wtórna (Zubaty Studie I 1, s. 12 przypis). O tym typie adi. zob. Vaillant GC I 68, II 1, 119, IV 429—30, 432.

F. S.

g'odъ g'oda (: wyjątkowe, niepewne zach. i pld. *goda* 2. f.) 'coś dogadzającego komuś, czemuś, coś dogodnego, odpowiadającego komu, czemu, coś dobrego, podobającego się komu, coś miłego, przyjemnego', 'dogodny, odpowiedni czas' (zach. i pld.): 'odcinek czasu, określony czas, pora' (pld. i wsch.): 'rok' (pld. i wsch.), 'wielkie święto' (ściśle związane z dzieleniem, porządkowaniem czasu), 'rocznica, święto poświęcone pamięci zmarłych; uczta z tym związana' (zach. i pld.), też 'stupa' (zach.)

goda: ~ pol. od XIV w., tylko pl. *gody* 'uroczystości, zwłaszcza weselne połączone z przyjęciem i zabawą', przestarz., dziś tylko dial. 'święta Bożego Narodzenia, Nowego Roku', także (od XIV w.) 'cały okres od Bożego Narodzenia do Trzech Króli lub do lutego jako okres świąteczny i tradycyjny termin umów i płatności' (stpol. jeszcze 'święto w ogóle, dies festus, sollemnitas', m.in. 'pierwszy dzień miesiąca obchodzony jako święto, calendae'), stpol. 'uczta z jakiejś okazji', por. u Mącz. zawołane *gody*: epulum, na które każdy idzie [...] na dzień poświęcania, na dzień pogrzebu, na dzień triumphu, w XVI w. rzadko też 'potrawa, jedzenie', dial. najpowszechniej 'Boże Narodzenie', przed *gody*, na *gody*, do *gód*, po *godach* (płd. i wsch. Młpol. w związku z tym 'termin godzenia i odprawiania służby'), też jako określenie szczególnie ważnych i uroczystych okresów w roku, gdzieniegdzie 'uczta żałobna' (szczegółowe zmapowanie znaczeń zob. MAGP XII m. 572, cz. II 94 nn.), stduż. *gód* tylko w wyrażeniu przyimkowym po *góze* 'przypadkowo' (Muka z XVIII w.), dziś *gody gód* 'święta Bożego Narodzenia', do *gód*, wót *gód*, *gody* daś 'zwolnić ze służby', *gody* wześ 'zwolnić się' (Muka), głuż. *hody hod* pl., k *hodam* 'na Boże Narodzenie', dać *hody*, *hody* wzać, czes. już od XIII w. *hod -du* 'duże święto' (np. boží *hod vánočni*, velikonočni, svatodušní), pl. 'przyjęcie, uczta, biesiada', vepřové *hody* 'świniobicie', dial. 'odpust', stczes. 'czas', zajtra jest *hod* (nového měsíce), cras calendae; pozdě *hodě* 'spät an der Zeit', v-*hod* 'w odpowiedni czas', 'w sam raz' (dziś *vhod* adv. 'w porę', býti *vhod* někomu 'nadawać się komuś, być zadowolonym, przystawać na co'), rzadko też pl. *hody* 'biesiada, uczta' (Gebauer Sl.), dial. sporadycznie *hody* żeńskie, při úvodu (Hruška DSch), sła. *hod -du* rzadko sg. 'uczta' (SSJ, u Kálala 'stosowna pora': v *hod*), pl. *hody* 'odpust', dial. wsch. 'Boże Narodzenie', 'przyjęcie, uczta, np. z okazji świniobicia' (SSJ);

sł. *gód góda* : *godú*, pl. *gódovi* dziś 'imieniny', przestarz. 'święto', 'rocznica', rzadko 'świętowanie' (SSKJ), dawniej też 'odpowiedni czas', za *goda* 'punktualnie', 'wcześnie', pri *godu* (już u Megisera i Trubara) 'ts.', ob *godu* 'w dogodny czas', pravi *god* 'sposobność' (iskal je pravega *goda* 'szukał okazji, sposobności', Trubar), 'dojrzałość' (sad je po *godu*, otrok po *godu*), po *godu* biti 'być odpowiednim, przyjemnym, odpowiadać', 'święto, np. imieniny' (SSKJ, Pleteršnik, Megiser 1592), sch. *gōd gōda*, loc. *gōdu* : *gōdu*, pl. *gōdovi* (dial. czakaw. też *gōd gōda* i *gōd gōda*, Jurišić Vrgada) przestarz. (RSAN) i odczuwane jako rusycyzm 'rok' (RMat.; w RJAZ synonimiczne do *godina* 'annus' sporadycznie w XVIII w. u pisarza z Bośni; u Vuka, ale tylko w połączeniu od *god* do *god*, u Stulicia od *goda* do *goda*; wg Skoka ER I 583 jako czakaw. i chorw.-kajkaw.), 'roczny przyrost objętości drzewa widoczny w słoju', 'święto, np. Boże Narodzenie; odpust' (u Vuka 'wielkie święto', w Serbii dial. 'imieniny'; Jurišić Vrgada, Skok l.c.) 'rocznica' (mrtvi *god* 'zaduszki', por. już w XIV w. 'rocznica śmierci, zaduszki': Da se ima na dan sv. Ambroza *god* činiti meni i momu ocu, RJAZ), 'sposobność, okazja', w wyrażeniach przyimkowych: bez *goda* 'nie w porę', *god a god* 'wg umowy', ići nekome u *god* 'iść na rękę', od *god* do *god* 'stale, z roku na rok, wiecznie', u *god*, u *godu* 'jak trzeba, ściśle, w sam raz' (RSAN, Vuk), w RJAZ też 'pragnienie, woła' (dati kome *god* 'uczynić zadość, wg woli'), scs. годъ -да 'określony czas, bestimmte Zeit, ώρα, καιρός, χρόνος, hora, tempus', пришълъ годъ его, въ тѣ годъ 'eo tempore, eadem hora', 'annus, rok' Supr., 'dies festus' Sav.: въ же въ патѣкъ обѣдъ годоу, rzadziej 'tempus opportunum' (w użyciu adv. 'opportune' i w wyrażeniach przyimkowych, Supr.), не въ годъ, безъ года 'intempestive', на годѣ 'apte', cs. też въ годъ быти 'być dobrym, odpowiednim, aequum esse' (SJS), bułg. dial. Rodopy *zódove* 'zaduszki', 'żeńskie święto majowe' (BDial. II 145), maced. dial. *zod* 'rocznica', 'rok' (RMJ);

strus. годъ od XI w. 'pora, czas', 'określony czas; okres': *везъ года* 'nie w porę', 'rok': *отъ года до года* (*отъ году до году*) 'rocznie', 'wiek ludzki' (SRJ XI—XVII), ros. *год -да : -ду, в году, о годе*, pl. *годы : годá*, gen. *годów* 'rok', 'wiek człowieka lub zwierzęcia', 'określony czas, pora', dial. i pot. *годы*, *годá* подошли 'nadszedł czas', *годы, годá* вышли кому-либо 'jest dojrzały, jest w latach', старые *годы* 'starość', dial. jako określenie czasu 'rok', 'pora', 'odpowiedni czas', głównie w wyrażeniach przyimkowych, np. *год в год* o 'rówieśnikach', *в годáx* 'pełnoletni, dojrzały', *в годы* 'niedawno', *в годы* идти 'dochodzić do pełnoletności', выйти из *годów* (: с *год*) 'stać się niezdolnym do pracy wskutek starości', 'wyrosnąć z lat stosownych do ożenku lub zamażrójścia', для *году* 'na przyszłość', на *годáx* 'dawniej', 'parę lat temu', też w znaczeniu 'sprzyjający czas, czas urodzaju' (не *год* нынче для травы, под *год* 'w stosownej porze', в *годы* ридиться (идти) 'najmować się na pewną ilość lat', в *годы* взять (отдать) 'wziąć w dzierzawę', rzadko *годы* 'uczta, uroczystość': весельные *годы* (Woroneż. SRNG), ukr. *год -ду*, pl. *годá* (dial. *годы*, Onyškevyč Bojk.), potocznie i rzadko 'rok', *годá* вышли кому 'doszedł do dojrzałości', у *году* бути 'służyć w najmie przez rok', на закавказской Руси *год, год, год* 'rok' (Dzendzelivskij Zakavp. I mapa 110), brus. *год -да, гады -дъ : год* 'rok', 'czas życia człowieka', *гады* падышли 'odpowiednie lata, dojrzały wiek', не на *гадах* 'nie dojrzały', у *гадах* o 'starości' (TSBM), dial. też 'urodzajny, dobry rok' (SPZB), *год у год* 'corocznie' (Jankova Loeū). ~ *goda*: ~ stduż u Chojnana *goda* 'godzina' (Muka), u Śewca też *goda* f. 'Boże Narodzenie' (z materiałów Śwjeli, Schuster-Śewc EW 305);

sł. *gáda*, od *gode* biti 'być zadowolonym', ob *godí* 'wygodnie' (Pleteršnik), scs. Supr. wyjątkowe *въ то года* 'eo tempore, eadem hora' (obok *въ годъ тъ*, SJS), bułg. dial. (okolice Płowdiwu, Chaskowa), *годá*: — да му улекне като лека *годá* (Gerov VI 75 jako m., bez podania znaczenia; stąd Mladenov BTR 444—5, ten sam przykład: *годá* f. 'нешо угодно'). ~

Ze wsch.stow.: tot. *gads* 'rok' (Mühlenbach I 581—2, Vasmer REW I 283—4).

Brak dokładnych odpowiedników ie. Najbliższe odpowiedniki w germ.: śrdniem. *gaden* 'być odpowiednim, pasować; podobać się, przypadać do gustu', stwniem. *bigatōn*, śrwniem. *gaten*, *gegaten* 'stykać się ściśle, schodzić się dopasowując', stwniem. *gi-gal* 'odpowiedni, stosowny, pasujący', ags. *gē-gada* 'towarzysz, małżonek', ang. *to-gether* 'razem, wspólnie'. Z samogłoską długą: goc. *gōfs* 'dobry, dzielny', stwniem. *guot*, niem. *gut* 'dobry'. Tu zapewne też tot. *gadigs* 'dzielny; zacny', *gadit* 'trafić, pozyskać, znaleźć'. Do ie. *ghedh-*, *ghodh-* 'łączyć, dopasowywać, być ściśle złączonym'. Tu też stind. *gádyah* 'to, co się chętnie trzyma, co komuś odpowiada, pasuje' wskazujące na pierwotne znaczenie rodziny 'mocno trzymać, spajać'.

Berneker SEW I 316—8, Trautman BSW 74, Sławski SE I 307, Pokorny IEW 423. — Ostatnio wskazano również na odpowiednik alb. *ngē* f. 'dogodne zdarzenie, okazja' (Jokl Die Sprache IX, 1963, 151, Cimochoowski LP II 243). — Miklosich EW 61, Baudouin de Courtenay PF III 471, Potebnja RFV II 9 łączyli z *žьdati* 'czekać'. Pierwotne znaczenie byłoby 'czas oczekiwany, święta oczekiwane', por. *časъ*. — ESSM VI 191—2 nie wyklucza derywacji od *goditi* (zob.). Przeciwno temu jednak przemawiają akcentuacja i semantyka, por. *god'ъ*.

Co do wahania rodzaju *godъ* : *goda*, por. *корь, кора, кромъ* : *кромá, курь* : *кура* (zob. I 59 i Sławski SE V 347).
F. S.

godьba 'coś odpowiedniego, nadającego się, np. o szczęśliwym zbiegu okoliczności, pogodzie'

~ dłuż. *gōzba* 'dogodny, szczęśliwy przypadek', 'dobra, sprzyjająca pogoda', 'pomyślny wiatr', z *gōzbu* 'przy dobrej pogodzie' (Muka; stąd głuź. dial. *hōdźba* 'pogoda', Zeman);

sł. *gōdba* 'der Hergang, kako se kaj godi' (Pieteršnik: prekm.), sch. przestarz. *gōdba* 'układ, umowa' (RSAN), w RJAZ od XVIII w. *gōdba* 'sprzyjanie; dogadzanie; godzenie się';

ros. dawne od XVII w. *годьба: не въ годьбѣ* 'o czymś niedogodnym, niewygodnym' (SRJ XI—XVII). ~

Nomen actionis od *goditi*, o budowie zob. I 61—2. Historia i semantyka wyrazu nie przemawiają za jego psł. O zasięgu wyrazu zob. też Orzechowska MS 8, s. 169. F. S.

godьnĕ zob. godьnъ

godьno zob. godьnъ

godьnъ *godьna godьno* 'odpowiedni, pasujący, nadający się, właściwy, idoneus, aptus, habilis, dignus', pld. 'dojrzały do czego', adv. *godьno, godьnĕ*

~ pol. *godny -dna -dne*, stpol. XV w. też *godni (godzien* — forma orzecznikowa od XV w., w XVI w. też *godzien*; dziś przestarz., w podniosłym stylu 'wart czego, kogo, dignus') 'wart czego, kogo, zasługujący na co; stosowny, odpowiedni, właściwy' od XVI w., 'pełen poczucia własnej wartości, wzbudzający szacunek, poważny' od XVI w. (dial. 'ts.', np. Dejna RKJL XXII 185, Sychta SK I 335; też 'dobry, wartościowy', Karłowicz SGP), od XVI w. także 'zajmujący wysokie, zaszczytne stanowisko' i w użyciu rzeczownikowym *godny* 'człowiek wzbudzający szacunek; zajmujący zaszczytne stanowisko' (SP XVI IBL, SJP PAN), przestarz., dziś żartobliwe i dial. 'duży, znaczny' (SJP PAN, u L. 'spory, tęgi, np. o mrozie', Karłowicz SGP), od XIV—XVIII w. i dial. (Karłowicz SGP) *godny* czego, do czego, czemuś, ku czemuś, na co 'odpowiedni, sposobny, zdalny ku czemuś, idoneus, aptus, habilis', w XVI w. rzadko w funkcji orzecznika 'móc, być w stanie': *godzien* między ludźmi być, 'warto, optaca się': roboty ledwie *godno* było, Mącz. (SP XVI IBL), dłuż. *gōdny* 'odpowiedni, stosowny, pasujący, dogodny', *gōdny* čas 'stosowna pora', 'odpowiedni, należyty, godziwy, wart czegoś', głuź. *hōdny* 'wart', 'godny, godziwy, należyty, należyty', 'zdolny', czes. *hodný* 'dobry, łaskawy, uprzejmy', 'grzeczny, posłuszny', 'godzien, godny, wart, zasługujący na co' (být *goden* chvály, úcty), pot. 'potężny, wielki, duży' (też dial.: Lamprecht Opava), stczes. od XIV w. 'odpowiedni, należyty, stosowny' (*hodný čas přišel* 'odpowiedni, stosowny, należyty czas', Gebauer Sl.), dziś jako archaizm, czasem w użyciach orzecznikowych *hodné* jest 'słuszne jest' (Přir. slov.), dial. też 'dobrze wyglądający, urodziwy, piękny', 'bogaty', f. 'ciężarna' (była *hodná*, chodila *hodná*, Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč), sła. *hodný* (orzecznikowo *hoden*, *hodna* jest čoho 'zasługuje, jest wart', dial. też 'być w stanie, móc': *hozen* ja sam šicko robie?, Buffa Dlhá Lúka, Kálal jako wsch.), 'spory, duży, obfity' (np. kus chleba; również dial.: Matejčík Novohrad 96), 'porządny, odpowiedni, dobry', rzadko 'zasługujący na co' (SSJ), u Kálala ponadto 'wart', 'godny, zaszczytny';

sł. *gōden* : *gōden* 'odpowiedni, taki, który dojrzał do czegoś' (ptiči so *godni* 'dojrzały do latania', *goden* za ženitev 'dojrzały do ożenku', hruške so *godne* 'dojrzałe, miękkie' — znaczenia znane dial.), dawne 'dorodny, piękny', dawne i dial. 'wczesny' (v *godno* rano 'z samego rana', prekm.), Pieteršnik, SKKJ, Tominec Črni vrh, sch. *gōdan -dna -dno* (w RJAZ późne, od XVII w.) przestarz. 'dogodny, przydatny, stosowny, nadający się' (o ziemi 'żyzny': od gnoja *godna*, RJAZ),

'podobający się, przyjemny', 'odpowiedni, dojrzały, np. do latania'(RSAN), cs. (brak w kanonie zabytków scs.) годьнъ 'acceptus', годьнъ выти 'placere' (SJS), bułg. *zoden* 'zdolny, zdatny; odpowiedni, stosowny, przydatny' (RBE, Mladenov BTR), maced. *zoden* 'zdolny', 'dogodny, odpowiedni' (Sł. maced.-pol.);

strus. годьнъ 'zdatny, przydatny, odpowiedni', 'pożądany, miły', ros. *gódnyj* (*zoden -dná -no*) 'zdatny, przydatny, nadający się', dial. 'dobry', subst. woroneskie 'rekrut' (< 'odpowiedni, dojrzały do poboru', SRNG), ukr. *gódnyj*, *zoden gódni* pot. = *zidnyj* 'wart, godzien', 'odpowiedni', 'wartościowy', 'ten, który może, ma siły, umiejętności wykonywać coś', dial. 'szanowny' (SUM), u Hrinčenki też не *zoden* 'ten, który nie może czegoś zrobić', brus. *gódny* : *gódzen -dna* 'nadający się, odpowiedni', 'wart' (TSBM, brak w dialektach). ~

Adv. *godьně*: ~ pol. *godnie* 'w sposób właściwy, odpowiedni; należycie, stosownie', 'z godnością, dumnie', dawne *godnie* jest 'godzi się, przystoi', 'prawomocnie, licito', rzadko 'wspaniale', 'faskawie, życzliwie' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. 'porządnie, do syta', 'wiele, dosyć' (Karlłowicz SGP), na Śląsku na określenie wielkości opadu: *godnie* pada (Zareba AJŚ V m. 917, cz. II 54), głuź. *hódnje* 'godziwie, należycie', 'dosyć, dużo', 'warto', 'dzielnie' (Zeman), czes. od XV w. *hodně* w funkcji wzmacniającej 'bardzo, wiele, dużo', też wzmacnia compar.: *hodně větši*, arch. 'należycie, zasłużenie' (Přir. slov.), dial. także 'dobrze, pięknie' (Bartoš DSM), sła. *hodne* 'dużo, sporo' i wzmacniająco: *hodne* do vrchu 'stromo w górę' (SSJ). ~

godьно: ~ stpol. orzecznikowo *godno* jest 'nadaje się do czegoś, jest korzystne' (Słownik stpol.), 'można, warto, przystoi' (SP XVI IBL, też dial.: Karlłowicz SGP 'warto'), głuź. *hódno* = *hódnje*, sła. *hodno*, orzecznikowo 'należy, trzeba, warto';

słę. dial. *godno* 'wcześnie' (prekm., Pleteršnik), sch. dawne *godno* 'dogodnie';

strus. годно 'wg życzenia', 'właściwie, stosownie' (od XII w., SRJ XI—XVII), ros. *godno*, potocznie: никуда не *godno* 'źle, niedobrze', dial. 'trzeba' (Słownik Rjazan.), ukr. *zidno*. ~

Na adi. oparte też ros. dial. *godnâ -nû* 'pora, czas' (Kostroma), 'pomyślny, dobry czas', 'wszystko to, co jest odpowiednie, dobre' (Wołogda, SRNG, Dal).

W kilku językach słow. pojawia się homonim utworzony od *godь*: pol. (już w Psalterzu floriańskim), dziś przestarz. i dial. *godni* 'związany z Godami', *godnie* święta (SJP PAN, Słownik stpol., Karlłowicz SGP) sch. dawne *godan*, *godni* dan 'dzień, w którym przypada rocznica śmierci' (RJAZ s.v. *gòdan*), cs. мало годьнъ 'doczesny, temporalis' (SJS).

Adi. verbale od *goditi* z suf. -ьнъ.

ESSM VI 192—3.

Por. *godovъ*, *god'ь*, *godujь*.

F. S.

god'ь *god'a god'e* wsch. 'odpowiedni, pasujący; dobry, ładny' (o pogodzie: 'słoneczny, ciepły')

~ ros. dawne, dziś potoczne i dial. *gódжий* (*gójж gójжа gójже* : *gójжó*) 'odpowiedni, zdatny, nadający się', przestarz. не *gójже* 'nie godzi się', dial. 'ładny, dobry', 'jasny, sprzyjający, o pogodzie, dniu, porze roku', 'obfity', 'podobny, taki sam, wykarpny': в мать *gójж*, subst. *gójжий* 'rekrut' (<'odpowiedni, w wieku odpowiednim do poboru'), SAR, SSRJ, SRNG, Słownik Mordov., ukr. *gójжий*, *gójж -жа -же* ludowe i poet. 'ładny, stosowny; czysty, świeży', pot. 'jasny, ciepły, słoneczny', 'stosowny, przydatny' (SUM, Hrinčenko), dawne XVII—XVIII w. 'dobry, zdatny, nadający się' (Tymčenko), u Bileckiego-Nosenki też не *gójже* 'nie godzi się' (z ukr. pol. *hoży* 'świeży, krzepki; urodziwy' od XVI w.; XVII—XVIII w. też *hoży*, u L. 'dobrze-

go wzrostu; czerstwy, krzepki; żywy', Słowski SE I 429), brus. *гoжы, гоже -жа* 'szanowny, godny', 'nadający się, odpowiedni', 'wart' (TSBM, Nosovič, Turaŭ). ~

Od pierwiastka *god-*, zob. *god'ь, goditi*. Sufiks *-j'ь* jak w bliskim znaczeniowo *dob'ь*. O produktywnym w psł. suf. *-j'ь* zob. Meillet SC 356—7. — Wg ESSM VI 190 derywat od *goditi*. F. S.

gogolica 'rodzaj dzikiej kaczki'

~ stpol. XV w. *gogolica* 'rodzaj dzikiej kaczki; prawdopodobnie łyśka' (Słownik stpol.);

sch. dial. *gogoljica* 'Anas clangula' (Skok ER I 585: Żupanja);

ros. dial. *гоголюца* 'jakiś ptak' (SRNG). ~

Od *gogol'ь* : *gogol'ь*, o suf. *-ica* I 98—9.

F. S.

gogol'ь gogola : *gogol'ь gogol'a* 'gatunek dzikiej kaczki'

gogol'ь: ~ stpol. *gogol*, w Myślistwie ptaszym M. Cygańskiego r. 1584 *gogol* wielki 'Clangula glaucion', *gogol* mały 'Mergus albellus' (Rostafiński BBP LXIV 397—8, Brückner SE 148), w XIX w. zmienione na *gagol* (etym. lud. do *gagać*, zob. *gagati*, Strutyński PNP 88), już w XV w. NO *Gogol* (SSNO), stczes. NO *Hohol* (Gebauer Sl.), ale czes. *hohol* (> sła. *hohol'*), nowsza pożyczka z pol. lub ros. (Machek ES² 174);

nazwa piaka typowego dla północy nieźle jest zaświadczona również na południu słow.: sch. dial. *gògol* m. 'ptak perkoz dwuczuby, Podiceps cristatus' (RSAN z Hirtza), *gogol* 'Anas clangula' (Skok ER I 585: Żupanja), o znajomości wyrazu w bułg.-maced. świadczą: alb. *gogól* 'rodzaj kury wodnej' (pożyczka słow.) i NM w Albanii *Gogolani* (zob. BER I 258, Zaimov Zaselvane 119, Seliščev SNA 239);

ros. dial. *гогол -а* 'mewa' pskowskie, 'kaczor?' orłowskie (SRNG), 'kaczka lub nurek' (Slovar' Don.). ~

gogol'ь: ~ sła. *hohol' -а* 'ptak wodny, gatunek kaczki';

sch. dial. *gògolj* m. 'ptak, perkoz dwuczuby, Podiceps cristatus' (RSAN), *gogolj* m. 'Branta rufina Boie, gatunek dzikiej gęsi' (RJAZ, Skok ER I 585 z Dalmacji), *gògòlj* (Skok ib. z Hercegowiny);

strus. XII—XVI w. *гоголь* m. 'gagol, Bucephala (Anas) clangula', ros. *гоголь -ля* 'ts.' (też dial.: Dal, Slovar' Don., SRNG), dial. także przen. o 'człowieku: postawny, trzymający się prosto; dumny, pyszałkowaty; śmiały, odważny' (SRNG, Slovar' Rjazan.), ukr. *гоголь -ля* 'gagol, Bucephala (Anas) clangula' (też dial.: Hrinčenko, Żel.), dawne 'gęś, gąsior' (Bilećkyj-Nosenko), brus. *гоголь -ля* 'gatunek dzikiej kaczki', 'fason męskiej czapki futrzanej', dial. 'kaczka' (Turaŭ), 'gagol, Bucephala clangula' (Leks. Poles'ja 45), 'dzielny, śmiały człowiek (Nosovič). ~

Por. pol. NM *Gogolów* : *Gogolin* (SGKP II 649—50), dłuż. *Gogolow* NM (Eichler ONNlausitz 181).

Psł. *gogol'ь* pozostaje w niewątpliwym związku z *gogotati* < *go!* *go!*-*go!* Pod względem morfologicznym pierwotne nomen agentis, o suf. *-ol'ь* w tej funkcji zob. I 109. O budowie rzeczownika *gogol'ь* z suf. *-j'ь* p. I 80. Uderzają dokładne lub bardzo bliskie odpowiedniki ie.: lit. *gagalas* 'kaczor, bocian' (: *gagà* 'gatunek kaczki, Somateria mollissima'), *gāgalis* : *gagālis* m. 'gąsior', stnord. *gagi* 'gęś gęgawa, Anser anser'.

Pokorny IEW I 407—8, Trautmann BSW 318—9, Brückner SE 148—9, Słowski SE I 309, Vasmer REW I 283. — Nie widać podstaw do dopatrywania się tu formacji reduplikowanej (przyjmowanej np. przez Bernekera SEW I 318, ostatnio ESSM VI 194), por. Brückner KZ XLVIII 199. B. O. — K. H.

gogol'ь zob. **gogolъ**

gogotati gogot'q 'wydawać dźwięki słyszane jako *go! go!*', głównie 'gęgać, o gęsiach, gingere', wsch. 'rzeć, o koniu'

~ pol. XVI w. *gogotać gogocę* 'wydawać głos bełkoczący, o kuku' (L., SP XVI IBL), czes. tylko u Kotta *hohotati*: Nastroji misterné *hohotáni*, až se třebas i někdo zasmáti musí;

sł. rzadkie *gogotáti gogotám* : *gogóćem* 'o głosie wydawanym przez gęsi, kaczki, koguty' (SSKJ, Pleteršnik);

strus. XIV w. *гөготати гөгочы; гөгчи гөгочаша* (Srezn., SRJ XI—XVII) ros. *зозомать зозочы зозочеуь* 'wydawać ostre, urywane krzyki przypominające dźwięki *go! go!*, głównie o głosie gęsim lub końskim' (SSRJ), też dial.: Dal, SRNG, SRSO), przén. 'głośno śmiać się' (SSRJ, Dal, Słowarъ Priobśja), dial. również 'o głosie kury' (m.in.: Słowarъ Kuzbassa, Słowarъ Urala, SRSO), także 'wrzeszczeć, krzyzczeć; paplać, bełkotać' (Dal, SRNG), 'o wszelkich dźwiękach przypominających *go-go*, np. o trzaskającym ogniu przy paleniu drewna'; (SRNG), 'porozumiewać się szeptem' (ib.), ukr. *зозомату -зочы -зочеу* 'o silnych, głuchych, urywanych dźwiękach, np. gromu, wiatru, palącego się ognia' (też dial., SUM, Hrinčenko), 'gęgać, o gęsiach', pot. 'głośno się śmiać', dial. także 'rzeć, o koniu' (Hrinčenko), brus. *zazamáць -zачы -zóчаву* 'gęgać, o gęsiach', 'głośno się śmiać', dial. też *zozomáць 'ts.'*, 'rzeć, o koniu' (Nosovič). ~

Por. wskazujące na: 1. *gogotáti*: czes. *hohtati -ám* 'o głosie sowy' (Machek ES² 174, Jungmann), stczes. XV w. *hohtati hoħcu* 'wyć' (Gebauer Sl.), 'o jakimś głosie zwierzęcym' (Machek l.c.);

2. *gogokati*: bułg. dial. *zozóča -uu* 'wydawać charakterystyczny dźwięk, krzyk, o gęsi, indycze' (RBE), dial. *zozóčene* 'ciche krakanie' (RROD); ros. dial. *зозóкать* 'krzyzczeć *zo- zo- zo*', też 'o głosie gęsi' (np. SRNG).

Od interi. *go! go-go!* (zob.), o budowie zob. I 52—3. Por. wyżej synonimiczne (może już psł. dial.?) z tą samą podstawą derywacyjną *gogo-kati gogo-čq*. Bliski odpowiednik w lit.: *gagagiúoti* 'o głosie gęsi' (LKŽod.).

Bernek SEW I 139, Machek o.c., Vasmer REW I 283, Trautmann BSW 74—5, ESSM VI 195, Vaillant BSL LVI 18—19. Sławski SE I 310 uważał za derywat od *gogorъ*. W świetle przedstawionego tu pełnego materiału mało prawdopodobne. — Por. *gagati, gagotati*. B. O. — K. H. — F. S.

gogotъ gogota sł. i wsch. 'gęganie'

~ sł. *gogót gogóta* 'gęganie, o głosie gęsi' (Pleteršnik);

ros. *зозом -ма* (dial. też *-my*) 'o głosie gęsi, łabędzi, koni', 'głośny, gromki śmiech, rechot', dial. 'krzyk kury przed i po zniesieniu jajka' (SNRG), ukr. *зозим -зомы* 'silne, głuche, przerywane dźwięki' (np. *триск и зозим вогню*) (SUM), dial. 'rzenie' (Hrinčenko; tu też oboczna postać *zozom* w przykładzie sugerującym znaczenie 'zgiełk, wrzawa'), dial. dawne *зозим* : *зозóm* 'gęganie, krzyk gęsi' (Bilećkyj-Nosenko), brus. *zozam -my* 'gęganie, krzyk gęsi' (TSBM), 'głośny, gromki śmiech' (ib.), dial. 'ts.', 'rzenie konia na głos, wezwanie lub widok znanego człowieka' (Nosovič). ~

Nomen deverbale od *gogotati*, o budowie zob. I 58—9.

ESSM VI 195, ESBM III 100.

B. O. — W. S.

***gojidło**. Rekonstruowane przez ESSM VI 195 na podstawie: pol. dial. kasz. przestarz. *gojidło* 'maść na rany' (Sychta SK), głuź. *hojidło* 'lekarstwo', czes. *hojidlo* 'lek,

lekarstwo' (Kott); rus.-cs., strus. XV w. *гоило* 'uspokojenie; wzmocnienie' (Srezn., Miklosich LP), strus. XII w. 'to, co daje życie, o męskim członku' (Srezn., SRJ XI—XVII). Analiza semantyczna, historia i geografia wyrazu oraz produktywność formacji wskazują na innowację poszczególnych języków słowiańskich.

F. S.

gojikъ gojika zach. 'ten, kto leczy rany', 'to, co leczy rany'

~ pol. dial. *goik -ka* 'roślina gojąca rany' (SW), połab. *d'ujĕk* m. (< **gojikъ*) 'lekarz, cyrulik' (Lehr-Splawiński, Polański SE I 141), stczes. XIV—XV w. *Hojik* NO (Gebauer Sl.). ~

Por. z innymi sufiksami: 1. pol. dial. kasz. *gojk -ka* przestarz. 'znachor' (Sychta SK), czes. dial. *hojka* bot. 'babka, *Plantago maior*' (Bartoš DSM: horniackie);

2. dłuż. *gójc -ca* 'chirurg, lekarz' (Muka), głuź. *hojc* 'ts.' (ib.);

3. głuź. dawne *hojicъ* 'chirurg' (Schuster-Sewc EW 309 s.v. *hojicъ*), czes. przestarz. i rzadko *hojič -ča* 'felczer' (SSJČ, Pfir. slov.), śla. przestarz. *hojič -ča* 'ts.' (SSJ), 'znachor' (Isačenko SRS);

4. sch. od XVIII w. rzadko *gōjač -jāča* 'ten, kto pielęgnuje, hoduje, uprawia, wychowuje' (RJAZ, RSAN).

Nomen agentis (nomen instrumenti) od *gojiti*, o budowie zob. I 90—1, Wojtyła-Swierzowska NA 68, 70.

W. S.

***gojišče**. Rekonstruowane przez ESSM VI 195 na podstawie: sle. *gojišče* 'miejsce, gdzie się coś uprawia, hoduje' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *gōjište, gōjiste* 'miejsce, gdzie się coś hoduje, uprawia, rozmnaża, karmi, tuczy zwierzęta domowe' (RSAN, RJAZ). Analiza semantyczna, historia i geografia wyrazu kwestionują prasłowiańskość.

F. S.

gojiti goj'q powodować, że ktoś (coś) żyje, ożywiać, umożliwiać życie, pokrzepiać; uzdrawiać z choroby, leczyć, powodować uzdrowienie, zabliznienie zwłaszcza zewnętrznych obrażeń ciała', 'umożliwiać życie, np. zwierzętom, roślinom: hodować zwierzęta, żywić, karmić, tuczyć; uprawiać rośliny, nawozić, użyźniać ziemię, przygotowywać ziemię pod uprawę', 'wykazywać troskę o najrozmaitsze przejawy życia', przen. 'pielegnować, wychowywać, kształcić'

~ pol. *goić goję* 'powodować zabliznienie się miejsc skaleczonych, ran, wrzodów, leczyć je, opatrywać; leczyć obrażenia lub schorzenia (zwłaszcza zewnętrzne), zablizniać' od XVI w. (stpoł. XV w. tylko *zagoić*), też dial., np. Sychta SK, 'mieć właściwości lecznicze, o substancjach i zabiegach' (także dial., np. Karłowicz SGP), przen. 'wpływać na coś kojąco, uspokajająco; łagodzić, koić, uśmierzać' od XVI w., w. XVI w. również 'łatać, reperować', w XVII w. 'karmić, tuczyć', *goić się* 'ulegać zagojeniu, wyleczeniu, zabliznieniu (o obrażeniach i schorzeniach zewnętrznych)', 'leczyć się', 'być gojonym, dawać się goić', dial. 'zablizniać się, goić się' (np. Kucala PSM 188, Dejna RKJL XXII 186, Sychta SK), połab. *d'ujĕ* (< **goji*) 'leczy', *d'ūji-sa* (< **goji-sē*) 'leczy się, goi się', dłuż. *gōjś gōjm* 'leczyć, uzdrawiać', głuź *hōjič -ji* 'leczyć, uzdrawiać; goić', czes. *hojiti -ji* 'leczyć, zwłaszcza rany zewnętrzne' od XV w. (też dial., np. Lamprecht Opava, Bělíč Doł. 37, Hruška DSCh) stczes. XV w. 'pomnażać, powiększać, vermehren' (Gebauer Sl.), *hojiti se* 'zablizniać się, o ranie' (por. *hojiti se* z čeho, ze zranění 'ozdrowieć, wzmocnić, wydobrzeć'), od XV w. 'wynagradzać sobie szkodę, dochodzić szkody, brać odszkodowanie; odbijać sobie, odbijać się na kim, na czym' (także dial., Hruška l.c.), śla. *hojit -ji* 'leczyć, zwłaszcza rany zewnętrzne' (również dial., np. Habovštiak Orava 194,

277), *hojit' sa* 'zabliżniać się, np. o ranie', rzadko 'leczyć się' (SSJ), 'wyrównywać, wynagradzać, płacić odszkodowanie na czyjś rachunek' (Isačenko SRS);

sł. *gojiti -jiti* 'uprawiać rośliny, hodować np. zwierzęta' (też dial. prekm.), dawne 'pielegnować', książk. 'rozwijając, kształtować, umacniać np. wolę, poczucie obowiązku', 'zajmować się czymś, uprawiać coś' (SSKJ), sch. od XVI w. *gójiti -jiti* 'dawać komuś obfite pożywienie w celu odżywienia, wzmocnienia, utuczenia, tuczyć', przestarz. 'karmić, odżywiać; gościć, częstować', 'uprawiać rośliny; hodować zwierzęta', 'nawozić, użyźniać, uprawiać ziemię', dial. 'utrzymywać coś, bronić czegoś, pilnować czegoś', 'wskazywać coś, przysposabiać do czegoś', czakaw. 'uzdrawiać, uleczać, wyleczać' (Tentor JF V 204), *gójiti se* 'odżywiać się; tuczyć się; rosnać, rozwijać się' (RJAZ, RSAN), bułg. *zoǎ zoǎmu* 'karmić obficie zwierzęta lub drób w celu ich utuczenia, tuczyć', przestarz. 'karmić, odżywiać, dawać pożywienie', 'nawozić, użyźniać ziemię' (także dial., np. Stojkov Banat, BDial. III 52, VI 164), przen. 'wpajać pewne nawyki, uświadamiać, kształcić, wychowywać', *zoǎ ce* 'tuczyć się, o zwierzętach' (też dial., np. Stojkov o.c., Mladenov Vidin, BDial. III 209), maced. *zou* 'tuczyć np. bydło i zwierzęta domowe', 'karmić obficie człowieka'), *zou ce* 'tuczyć się, tyć' (również lud., RMNP);

strus. *гойти* 'ożywiać; pokrzepiać' (Srezn. bez przykładu), ros. dial. *гоить гою* 'leczyć rany, uleczać', 'starać się, czynić coś z dużym staraniem; wykazywać troskę, troszczyć się, otaczać troską, troskliwie z kimś postępować', 'dobrze, obficie karmić, odżywiać np. konia', 'gościć, ugaszczać', 'przygotowywać coś, przyozdabiać coś, poprawiać coś; doprowadzać do porządku, sprzątać', 'oczyszczać coś, np. rybę z łusek, ziarno z plew', 'przygotowywać pod uprawę np. ziemię, łąkę; nawozić, użyźniać ziemię', 'rozścielać len do roszenia; obrabiać len', 'zanieczyszczać, brudzić' (o geografii wyrazu i jego innych szczegółowych znaczeniach zob. SRNG), *гоиться -ится* 'zabliżniać się, goić się, o ranie' (SRNG), *гоиться -ится* 'zabliżniać się, goić się, o ranie' (SRNG), *гоиться -ится* 'hodować bydło, pilnować bydła', 'przygotowywać się do czegoś', 'urządzać się, budować się' (ib.), 'brudzić się' (Slovar' Novosybir.), ukr. *гоїти гою* 'leczyć, zabliżniać obrażenia na ciele', rzadko 'leczyć', *гоїтися* 'leczyć się, zabliżniać się, zazwyczaj o ranie, obrażeniach na ciele' od XVI w. (też dial., np. Janów Moszkowce), brus. *гаіць гаю гоіи* 'leczyć, zabliżniać obrażenia na ciele, leczyć rany' od XVI w. (także dial., np. Nosovič, Turaū, Rastorguev Brjansk, Šaternik Červ.), przen. 'uspokajać, koić ból psychiczny, poczucie krzywdy itp.', *гаіцца, гоіцца* 'zabliżniać się, leczyć się, np. o ranie' od XVI w. (również dial., np. Nosovič, Turaū, Šaternik o.c., SPZB), przen. 'uciszać się, uspokajać się, koić się, o bólu psychicznym'. ~

Ie. typ causativum do *žiti* 'żyć', ie. *gvej-* : *gvejə-*. O budowie (por. *pojiti* : *piti*, *gnojiti* : *gniti*, *lojiti* : *liti*), apofonii i pierwotnym akcencie zob. I 56. Pierwotne znaczenie 'powodować, że ktoś (coś) żyje, ożywiać, umożliwiać życie'. Ale stczes. *hojiti* w znaczeniu 'pomnażać, powiększać' Machek ES² 172 przekonująco objaśnił jako denominativum od stczes. *hoj* (zob. *gojb* 1.).

Berneker SEW I 319, Sławski SE I 320—1, Bezlaj ES I 157, Skok ER I 585, Vasmer REW I 284. — ESSM VI 196—7 inaczej przedstawia sprawę budowy wyrazu. W. S. — F. S.

g'ojb 1. *g'oja* 'życie; to, co daje życie, umożliwia życie', 'pokój, spokój, przyjaźń', 'zdrowie', 'pomyślność, obfitość, dostatek', 'lek, środek leczniczy', 'radość, uciecha'

~ głuż. *hój hoja* 'lek, środek leczniczy' (Zeman, Jakubaš), u Krala też 'zdrowie; dobro, pomyślność', czes. przestarz. *hoj -ja* 'dostatek, obfitość, mnóstwo' od XIII w.

(SSJČ, Gebauer Sl.), dawne 'lekarstwo' (ESSM VI 197), sła. poet. *hoj -ju* 'dostatek, obfitość, mnóstwo' (SSJ, Kálal);

sch. przestarz. *gōj gōja* loc. *gōju* 'używanie czegoś, korzystanie z czegoś; przyjemność, radość, uciecha' od XVI w. (RJAZ), 'pokój, spokój, przyjaźń' od XII w. (por. z r. 1189: *pravъ goj sь vamy držati* 'prawdziwy pokój utrzymywać z wami', RJAZ, Daničić RSS I 215), 'układ, stosunek, postępowanie' (por. „... i dobar *goj* s njim držati” '... i dobry układ z nim utrzymywać', RSAN), cs.-serb. *roñ* 'pokój, pax' (Miklosich LP);

rus.-cs. *ron* 'pokój, spokój; zaufanie, przymierze, przyjaźń' (Srezn. bez przykładu i dokumentacji; SRJ XI—XVII nie notuje), ukr. dial. *zoũ zóu* 'lek, lekarstwo' (Žel.)~

Por. 1. czes. *hoj* adv. 'pod dostatkiem, w obfitości, dostatnio, obficie; szczęśliwie, błogo', sła. *hoj* adv. 'pod dostatkiem, w obfitości' (Isačenko SRS);

2. ros. *zoũ!* 'bądź zdrow!' (Vasmer REW I 284).

Odpierwiastkowy derywat prymarny od *žiti* 'żyć' może kontynuować ie. *gʷoj-* *o-s*, dokładne odpowiedniki ie.: stind. *gáyah* 'życie, siła życiowa, żywotność', 'dom, zagroda, gospodarstwo, mienie, majątek, majątność' (< *'to, co daje, umożliwia życie'), aw. *gayō* 'życie, okres życia, żywotność, żywot', *Gayō* imię pierwszego człowieka. Budowa jak w *boj̄b* : *biti*, *gnoj̄b* : *gniti*, *loj̄b* : *liti*, zob. I 58—9. Pierwotne znaczenie 'życie' : 'to, co daje (umożliwia) życie', 'pokój', 'spokój', 'zdrowie', 'obfitość, dostatek', 'lek', 'radość'.
W. S. — F. S.

g'ojb 2. *g'oja* pld., wsch. 'dawanie, umożliwianie życia; pielęgnowanie, staranie, opieka; hodowanie, uprawa, wychów, wychowywanie; żywienie, karmienie, tuczenie'

~ sła. dawne *gōj gōja* 'hodowanie, wychów, chów, hodowia, uprawa' (Pleteršnik; SSKJ nie notuje), sch. przestarz. *gōj gōja* loc. *gōju* 'pielęgnowanie, hodowanie, wychów, hodowla, uprawa', 'wychowywanie, kształcenie, wychowanie', 'utrzymywanie, wyżywienie, karmienie; tuczenie' (RSAN, RJAZ);

ros. dial. *zoũ zója* : *zóu* 'pielęgnowanie, staranie, opieka, dozór' (SRNG: Tomsk, Slovar̄ Novosybir.), *zou* pl. 'rany' (SRNG: Rostów, Slovar̄ Don.) ~

Por. sła. przestarz. *gōja* 'hodowanie, wychów, chów, hodowla, uprawa', 'pielęgnowanie, opieka, ochrona' (SSRJ, Pleteršnik).

Sekundarne nomen deverbale od *gojiti*. W poszczególnych językach słowiańskich nie zawsze obie formacje *goj̄b* 1. i *goj̄b* 2. dadzą się oddzielić. Dotychczasowe badania nie odróżniają obu formacji, zob. Berneker SEW I 319, Rozwadowski RO I 103 (= WP III 119—20), Machek ES² 173, Bezlaj ES I 156, Skok ER I 586, Vasmer REW I 284, ESSM VI 196—7.
W. S. — F. S.

goj̄bn̄ goj̄bna goj̄bno 'bogaty, obfity, zasobny', 'urodzajny, żyzny, o ziemi, pld. 'mający właściwości lecznicze, leczniczy', pld. 'dobrze odkarmiony, utuczony'

~ stpol. XVI *gojny* 'mający właściwości leczenia obrażeń lub schorzeń zewnętrznych' (SP XVI IBL), dziś dial. 'szybko gojący się, o ranie' (Szymczak Domaniewek), też w wyrażeniu *gojna* maść 'unguentum carbolisatum' (Karłowicz SGP), głuź. *hójny* 'leczniczy, skuteczny, o leku', 'uleczalny' (Zeman, Jakubaš), czes. *hojny* 'obfity, bogaty; liczny, mnogi' od XV w., przestarz. 'szczodry' od XIV w. (stąd pol. od XVI w. *hojny* 'szczodrze udzielający, obficie obdarowujący; zamożny, majątny, zasobny; obfitujący; płodny; żyzny, urodzajny', 'obfity, bogaty, liczny, szczodrze udzielany', także dial., np. Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 225, Lorentz PW), dial. 'rozrzutny, niegospodarny' (Svěrák Karlovice, Kott Dod. DSM; por. *hojna* mařa 'marnotrawczyń', Horečka Frenštát), 'pożyteczny, przydatny,

korzystny' (Kubin Kladsko), por. wiałaskie *hojná večera* 'wieczera wigilijna' (Bartoš DSM), sła. *hojný* 'obfity, bogaty, wielki; liczny, mnogi', 'częsty', dial. 'obfity, bogaty; szczery, szczodroblivy; szczery aż do rozrzutności; rozrzutny, niegospodarny' (np. Ripka Dolnotrenč. 284, Buffa Dlhá Lúka);

sch. *gōjan -jna -jno* 'dobrze odżywiony, dobrze wyglądający; pełny; silny, mocny; gruby, tłusty' (przen. 'szeroki, wielki') od XVIII w. (również u Vuka i lud.), przestarz. 'dobrze uprawiony, płodny, żyzny, urodzajny, o ziemi', 'obfity, bogaty; obfitujący w coś', przen. 'dający pożywienie, siły' (RSAN, RJAZ), dawne od XV w. 'spokojny, tranquillus' (RJAZ: *trъgovac* ino ne ište mirnu i *gojnu* zemlju), cs. *rojnъ* 'abundans' (Miklosich LP), bułg. *гоен гойна гоино* 'odkarmiony, utuczony, o zwierzętach domowych', 'dobrze wyglądający, zaokrąglony, o człowieku' (BTR, RBE), maced. *гоен гојна гојно* 'odkarmiony, utuczony, tłusty, gruby, o bydle' (RMJ);

strus. *гоиный* 'przepetniony; obfitujący w coś, zasobny, bogaty; bardzo obfity, abundans' (Srezn. bez dokumentacji), ros. dial. *гоиный* 'okazaty, wspaniały, wielki, piękny', 'uporządkowany', 'czysty, oczyszczony, o ziarnie', 'urodzajny, żyzny; dobrze uprawiony, o ziemi' (o geografii wyrazu zob. SRNG), adv. *гоино* 'czysto; przyjemnie', 'obficie' (ib.), ukr. *гоиный* 'mający właściwości lecznicze, leczniczy', pot. 'szczodry; zasobny, bogaty, obfity' (w tym znaczeniu od XVI w. pod wpływem polskim, zob. Sławski SE I 424), brus. dial. *гоины* 'szczodry; bogaty, zasobny, obfity' (w tym znaczeniu już od XVI w. *гойный*, HSBM), 'dobry', 'odważny' (SPZB I 461). ~

Adi. z suf. *-ьnъ* (o budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 80 nn.), motywowane przez *gojъ* l. i *gojiti* (por. inne adi. o podwójnej motywacji, np. *дарьnъ*, *длжьnъ*). W poszczególnych językach słowiańskich trudno jest ustalić pierwotną motywację wyrazu. W. S.

golakъ golaka : **gol'akъ gol'aka** 'coś nagiego, nie osłoniętego' 'człowiek nagi, nie ubrany', 'człowiek biedny, biedak'

golakъ: ~ stczes. tylko u Kotta *holák* m. 'gruby człowiek', stczes. XIII w. NO *Holák -a* m. (Gebauer Sl.);

słw. książk. rzadkie *golák -a* m. 'goły, nie porośnięty pagórek, wzniesienie', bułg. dial. *golák* m. 'małe ptaka jeszcze bez piór', 'goły ślimak' (RBE, Gerov), 'człowiek biedny, biedak' (ib., BDial. IV 95), 'kozuch bez rękawów' (BDial. IV 197, V 164), 'banica ze szpinakiem, rodzaj ciasta przekładanego szpinakiem' (RBE, BDial. II 145), maced. *голак* m. 'biedak';

ros. stare XVII w. *голакъ* m. 'miotłka' (SRJ XI—XVII). ~

gol'akъ: ~ pol. dial. *golak* 'młode drzewo u dołu podkrzesane z gałęzi albo drzewo stojące, z którego od dołu odpada kora; świerki karłowate, sosny żerdziowe' (Karłowicz SGP ze słownika leśnego W. Kozłowskiego), 'gruba gałąź, konar' (SOWM), sli. 'łysy mężczyzna' (Lorentz PW), *golaki* pl. 'kluski z tartych ziemniaków bez mąki' (AGM VI cz. II, s. 152);

sch. dial. *gōljāk -āka* 'ktoś nie ubrany lub niewystarczająco ubrany', nazwa zwierzęcia domowego mającego rzadką lub krótką sierść, o wieprzu, baranie, 'nie porośnięty kamienisty szczyt', 'pszenica bez ości', bot. 'ponikło, Heleocharis', nazwa wiatru pfn. (RSAN), w RJAZ też 'rodzaj winogron', 'cypel na zachodniej stronie wyspy Krk' oraz w nazwach terenowych w Serbii i Chorwacji, *gōljāk* m. 'biedak' (Živković Pirot), bułg. dial. *гол'ак* m. 'dziecko, które chodzi gołe lub lekko ubrane' (BDial. VI 140), maced. NM *Гољак* (Vidoeski Kumanovo 61, 134);

ros. stare XVII w. *голякъ* m. (forma rekonstruowana, w cytacie *голикъ*) 'biedak' (SRJ XI—XVII), dziś pot. *голяк -ка* 'biedak, nędzarz' (adv. *голяком* 'goło, nago'),

dial. 'goły człowiek', 'maleńka kostka z nogi baraniej, używana jako kostka do gry', 'jakaś ryba' (SRNG), 'znoszony, wytarty kożuch barani' (ib., Dal), 'rękawica z dziurą na palce' (ib., Eliasov Zabajkalsk.), 'skóra ostrzyżonego barana lub owcy' (Slovarь Rjazan.), *голяк -а* 'zużyta, wytarta miotelka', 'strzyżona skóra owcza', 'kożuch barani nie pokryty materiałem' (Slovarь Smolensk.), *голяком* adv. w wyrażeniu пить (водку, спирт и т.п.) *голяком* 'pić alkohol czysty, bez dodatków' (SRNG), ukr. pot. *голяк -а* 'człowiek nie ubrany', 'biedak' (SUM, Żel., Tymczenko XVII—XVIII w.), dial. 'drzewo bez liści' (SUM), brus. pot. i dial. *голяк -а* 'biedak' (TSBM, BRS, Nosovič), dial. też 'miotelka' (Nosovič), *голяком* adv. 'bez odzienia, na golasa'. ~

Od *golъ* z suf. *-akъ* : *jakъ* w funkcji substantywizującej. O suf. zob. I 89—90.

K. H.

golany golana : **gol'anъ gol'ana** 'człowiek goły, nie ubrany lub biedny'

golany : ~ głuź. *holan -a* m. 'węgorz morski', czes. u Kotta *holan* m. 'biedak', dial. *holan* 'ktoś, kto stracił wszystko, np. przegrał w karty' (Bartoš DSM z Opawy), stczes. XIV w. NO *Holan* (Gebauer Sl.), XIV—XV w. NM *Holany* (Profous MJČ), stł. ekspr. *holán -a* m. 'goły, nagi człowiek lub inne stworzenie';

bułg. dial. *golán* 'człowiek bardzo biedny, nie mający nawet ubrania' (RBE, Gerov, RROD, Mladenov Vidin);

ros. dial. *golán -a* 'człowiek biedny, biedak' (SRNG: Kaługa), brus. dial. *golán* 'ts.' (Turaŭ). ~

gol'anъ : ~ pol. tylko w NO *Golan* od XV w. (SSNO, Rospond SNS, Rymut Nazw.), głuź. *holan -na* 'mieszkaniec lasu, boru', stł. dial. *hol'an* 'mieszkaniec hali, gołego lub tylko trawą porośniętego szczytu górskiego' (Kálal);

sch. dial. *góljan* 'biedak nie mający niczego' (RSAN), też w NO (ib., RJAZ) oraz NM na granicy serbskiej (RJAZ);

ros. dial. *góljan -a* m. 'ryba z rodziny karpowatych, Phoxinus' (SRNG). ~

Od *golъ*, o suf. *-anъ* zob. I 130—1.

K. H.

goldati goldajq wsch. 'odczuwać głód z powodu braku lub niedostatku pożywienia, znosić, cierpieć głód, powstrzymywać się od jedzenia, głodować, esurire, ieunare'

~ ros. *голодать -даю* 'odczuwać głód; cierpieć z powodu niedostatku, braku pożywienia, cierpieć głód' (SSRJ, Dal.), ukr. *голода́ти -даю* 'ts.', brus. *галадаць -даю* 'ts.' (TSBM). ~

Denominativum od *goldъ*, o budowie zob. I 46.

Por. *golděti, golditi, goldovati*.

ESSM VI 198.

W. S.

golděti gold'q : **goldějq** 'stawać się głodnym, głodnieć; znosić, cierpieć głód, głodować, esurire, ieunare', wsch. 'ubożeć, podupadać, biednieć'

~ połab. *glādē* (< **goldēje* lub *golde*) 3. sg. praes. 'cierpi, znosi głód, biedę, głoduje, bieduje' (Polański-Sehnert, Polański SE II 157), dłuż. *gložes -žeju* 'stawać się głodnym, głodnieć', 'cierpieć, znosić głód, odczuwać głód, głodować, być głodnym', por. za něčym *gložes* 'pożądać, pragnąć czegoś';

stł. *goděti -dim* 'odczuwać, cierpieć, znosić głód' (też dial., np. prekm.), przen. 'bardzo pragnąć, pożądać czegoś' (Pleteršnik; SSKJ nie notuje), sch. wyjątkowe XVIII w. *gládjeti gládim* 'odczuwać, cierpieć, znosić głód' (RJAZ);

ros. u Dala *голодѣть* 'biednieć, ubożeć, powoli popadać w nędzę, podupadać, wyczerpywać się'. ~

Denominativum od *goldъ*, o budowie zob. I 47.

Por. *goldati, goldovati, golditi*.

ESSM VI 199.

W. S.

golditi gold "q *goldišь* 'nie dawać, pozbawiać pożywienia; powodować głód, trzymać o głodzie, morzyć głodem, fame necare, infestare famem'

~ pol. *głodzić -dżę* 'nie dawać pożywienia; ograniczać pożywienie; powodować głód, trzymać o głodzie, morzyć głodem' od XVII w. (także dial., np. Kucala PSM 192, Dejna RKJL XXII 178, Szymczak Domaniewek, Sychta SK, Lorentz PW), od XVI w. *głodzić się* 'głodować, znosić, cierpieć głód; być głodzonym, nie mieć co jeść' (też dial., np. Szymczak o.c., Sychta SK), dłuż. *głōżis -zim* 'nie dawać pożywienia; trzymać o głodzie, powodować głód', *głōżis se* 'głodować, znosić głód, stawać się głodnym' (przen. *głōżis se* za něčym 'chciwie pragnąć czegoś'), głuż. *hlōdźić -dzi* 'dążyć, pragnąć, pożądać' (Zeman), u Pfuħla również 'cierpieć, znosić głód';

ste. dial. *gladiti -dim* 'skąpić, sknerzyć; głodować, biedować, cierpieć nędzę, głód' (Pleterńnik: zelo je gladila in otroke stradala 'skąpiła bardzo i dzieci cierpiały głód'; Bezłaj ES I 143), sch. rzadko i dial. *glāditi glādīm* 'męczyć, dręczyć, morzyć głodem' (RSAN: Timok, RJAZ: XIX w.), por. scs. гладивъ adi. 'głodny, zgłodniały', 'esuriens' (SJS: Supr.), bułg. dial. *gladъ -dūu* 'powodować głód' (Gerov, BER I 245);

ros. dial. *golodūtь -dūuш -dūm* 'pozbawiać pożywienia, żywności; zmuszać do głodowania, morzyć głodem' (SRNG, Ivanova SI. Podmoskown'ja), ukr. *golodūtu -džy -dūu* 'męczyć, morzyć głodem' (Hrinčenko), por. *golodom golodūtu* 'ts.' (ib.), brus. dial. *gladziць -жy -dziuш* 'męczyć, dręczyć, morzyć głodem' (ESSM VI 199; Nosovič: *golodziць -жy -dziuш*). ~

Akcentuacja wskazuje na denominativum od *goldъ* (nie causativum od *žl'děti*), o budowie i akcencie zob. I 57.

Por. *goldati, golděti, goldovati*.

ESSM VI 199.

W. S.

goldomorъ goldomora zach., pld. 'męczenie, dręczenie głodem; głodowanie', 'klęska głodu, głód, pomór spowodowany głodem, fames, esuries', 'ten, kto głoduje, kto jest głodzony, esuriens, famelicus'

~ pol. *głodomór -mora* 'ten, kto głoduje, kto jest głodzony, kto przymiera głodem' (też dial., np. Karłowicz SGP: *głodomor*, Kucala PSM 192), czes. *hladomor -ru* 'klęska głodu, głód', arch. 'więzienie, cela, bunkier głodowy', arch. *hladomor -ra* ekspr. i poet. 'ten, kto głoduje, kto jest głodzony' (Přir. slov. SSJČ), sła. *hladomor -ru* 'klęska głodu, pomór ludzi spowodowany głodem';

sch. przestarz. *gladōmor -ra* 'męczenie, dręczenie głodem' (RSAN: XIX w., RJAZ nie notuje). ~

Por. l. pol. dial. *głodomórz* 'biedak, nędzarcz' (Karłowicz SGP), dłuż. *glodumer -ra* 'ts.', 'skąpiec, sknera' (Muka), dawne i dial. *glodomer -ra* 'klęska głodu, głód', 'biedak', 'żartok' (ib.);

2. czes. od XV w. NO *Hladomřě* (Gebauer SI.);

3. sła. *hladomora* 'klęska głodu, głód' (Isačenko SRS); sch. wyjątkowe *gladōmora* 'długotrwały niedostatek pożywienia, klęska głodu, głód, pomór z powodu głodu' (RSAN).

Złożenie z *goldъ* (zob.) i *morъ*: *mertī mьrъ*. Pierwotne znaczenie dobrze motywowane przez *goldъ* (*goldomъ*) *mertī* 'nie mieć pożywienia, cierpieć, znosić głód, głodować' (zob. *goldъ*), por. dłuż. *glodomřes* 'ts.'

W. S.

goldovati goldujq 'nie mieć pożywienia, mieć za mało pożywienia, być bez pożywienia, cierpieć głód, esurire, ieunare'

~ pol. *glodować -duję* 'mieć za mało pożywienia, być bez pożywienia, cierpieć głód, esurire, ieunare' (też dial., np. Karłowicz SGP, Kucata PSM 192, Dejna RKJL 178, Sychta SK), czes. dial. *hladovat* 'nie mieć pożywienia, mieć za mało pożywienia' (Bartoš DSM: wsch. moraw.), por. liter. *hladověti -vějí* 'ts.', 'pragnąć, pożądać czegoś' (SSJČ), sla. *hladovat* '-uje' 'mieć za mało pożywienia, nie mieć co jeść; cierpieć głód, esurire' (także dial., np. Buffa Dlhá Lúka);

slę. *gladováti -dūjem* 'mieć za mało pożywienia, być bez pożywienia, cierpieć głód, esurire', sch. *gladovati glādujēm* 'ts.' od XV w., rzadko 'odczuwać brak, cierpieć z powodu niedostatku czegoś', przen. 'pragnąć czegoś; tęsknić; pałać żądzą', cs. *гладовати -доуж* 'esurire' (Miklosich LP), bułg. *gladyvam* 'mieć za mało pożywienia, być bez pożywienia, cierpieć głód, esurire' (w tych znaczeniach dial. *глад'овам*, BDial. II 144; *глад'овам*, BDial. I 76), maced. *gladyea* 'ts.', esurire, ieunare';

ros. pot. i dial. *голодовать* (dial. również *голодывать, goldovátъ*) -дью 'mieć za mało pożywienia, nie mieć pożywienia; cierpieć głód, esurire' (SSRJ, SRNG), por. *голодовать чаем или табаком* 'odczuwać brak albo niedostatek herbaty lub tytoniu' (SRNG), ukr. *голодувати -дью* 'nie mieć pożywienia, mieć za mało pożywienia, cierpieć głód, esurire', przen. 'odczuwać brak czegoś', brus. *galađaváць -дью* 'nie mieć pożywienia, odczuwać brak pożywienia przez dłuższy czas, nie dojadac, cierpieć głód; powstrzymywac się od jedzenia z pewnych powodów, esurire, ieunare' (też dial., np. Šaternik Červ., SPZB I 407—8). ~

Denominativum od *gôlď*, o budowie zob. I 48.

Por. *goldati, golděti, golditi*.

ESSM VI 199.

W. S.

gôlď gôlďa 'uczucie czczości spowodowane brakiem albo niedostatkami pożywienia; chęć jedzenia, łaknienie; brak albo niedostatek pożywienia, środków do życia, fames, esuries', **merti goldъ (goldomъ)** 'cierpieć z powodu braku albo niedostatku pożywienia', **trpěti goldъ** 'ts.' 'odczuwać głód, nie mieć pożywienia', **moriti goldomъ** 'męczyć głodem, nie dawać pożywienia'

~ pol. od XV w. *głód głodu* (jeszcze w XVI w. wyjątkowo *głod*; już w r. 1366 NO *Głod*, SSNO) 'fames, esuries' (powszechne w dialektach), przen. od XVI w. 'chęć, pragnienie posiadania czegoś', od XVI w. *mrzeć z głodu* (dawne od XVI w. *mrzeć głód*), *mrzeć od głodu*, *mrzeć głodem* 'cierpieć głód, być głodzoną, głodować, fame perire, mori in fame', *morzyć głodem* 'powodować głód, powodować u kogoś uczucie głodu; nie dawać pożywienia, głodzić', połab. *glād* 'fames', por. *mině dově tō glād* 'dręczy, męczy mnie ten głód', dluž. *glod -du* : *-da* 'fames' (także dial., np. Fasske Vetschau), *glodom mřēs* (właściwie *glodomřēs*) 'cierpieć głód, głodować', w tym znaczeniu również z *glodom mřēs*, *glodu mřēs* i *glodu tšadaš*; por. *do głodu* pšiš 'popaść w nędzę', głuź. *hlód hloda* : *-du* 'fames, esuries' (dawne XVII w. *hlod*, dial. też *glod*, np. Schroeder Schleife), *hlodu mřec* albo *hlodu tradać* 'głodować, cierpieć głód, umierać z głodu', por. *hlód žiwic* albo *hlód čerpjeć* 'przymierać głodem', czes. *hlad -du* (: stczes. od XIV w. *-da*) 'fames, esuries' (także dial., np. Bartoš DSM, Hruška DSCh. Kubin Kladsko, Horečka Frenštát), przen. 'chęć, pragnienie, żądza posiadania czegoś', *umřít hladem* albo *hlady* 'umrzeć z głodu' (dial. *mřel hlady* 'cierpiał głód, głodował', np. Bartoš DSM s.v. *hlad*), stczes. od XV w. *hlad mřieti* 'cierpieć głód, głodować' (Gebauer Sl.), dial. *hlad trpjet* 'ts.' (Kubin l.c.), por. również *hlad -da* (dial. *-du*) przen. 'człowiek chciwy, łakomy'

(SSJČ, Pfir. slov., Lamprecht Opava), sta. *hlad -du* od XVI w. 'fames, esuries' (też dial., np. Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge), przen. 'chęć, pragnienie, żądza czegoś', *umierat' (umriet') od hladu, hladom* (przestarz. *hlady*) 'cierpieć głód, głodować, być bardzo głodny, przymierać głodem' (dial. *zemred' od hladu, z hladu* 'umrzeć z głodu', Sipos l.c.), *morit'* niekoho *hladom* 'męczyć, dręczyć kogoś głodem, pozostawiać bez pożywienia';

sł. od XVI w. *glad -du : -da* 'fames, esuries' (w tych znaczeniach też dial., np. Rigler Notr. 169), przen. 'chęć, pragnienie, żądza czegoś', ne bo treba *trpeti gladu* 'nie trzeba będzie cierpieć z głodu, nie trzeba będzie głodować', *tisoči so umirali od gladu* 'tysiące ludzi umierało z głodu', sch. *glâd -da*, loc. *glâdu : glâdu*, nowsze od XVIII w. *glâd* g., loc. *glâdi : glâdi* (także dial., np. czakaw. *glâd, glâd, glâd -da*, Jurišić Vrgada) 'fames, esuries' od XVI w. (RJAZ, RSAN), przen. 'namiętne pragnienie, pożądanie czegoś', 'bieda, nędza, ubóstwo' (RSAN), wyjątkowe 'głodny człowiek; głodne zwierzę' (RJAZ), *glad trpljahu* 'cierpieli, znosili głód', *trpiti će glad* 'będzie cierpiał, znosił głód', budu sami i ditca *mríti gladom* 'będą sami i dzieci cierpieć głód, umierać z głodu', mnozi *bjehu umrli od glada* 'wielu pomarto z głodu', *umrit od glada* 'umrzeć z głodu', *mori ga veli glad* i żeja 'męczy go wielki głód i pragnienie' (RJAZ), scs. *гладъ -да* 'fames, esuries' (вистъ гладъ крѣпкъ на странѣ той 'był wielki głód w tej krainie'), ... ни гладъ (гладъ, Supr.), *гладомъ замори* 'nie zdręczył ich głodem', bułg. *glad(ŷm)* 'fames, esuries' (też dial., np. Stojkov Banat, BDial. VII 25), przen. 'brak, niedostatek czegoś', *умирам от glad* 'jestem bardzo głodny', maced. *glad* 'fames, esuries', przen. 'brak, niedostatek czegoś', *умирам од glad* 'jestem bardzo głodny';

rus.-cs., strus. *гладъ* 'fames, esuries' od XI—XII w. (*гладъ бѣ лють зѣло*), 'chęć, pragnienie, żądza' od XII—XIII w., 'nędza, bieda, ubóstwo' od XIV w., już od XII w. *голодъ* 'fames' (SRJ XI—XVII), ros. *голод -да : ду* (przestarz., poet. i styl. także *glad -da*) 'fames, esuries' (również dial., np. Słownik starowierców; dial. też *голод -да : ду* wyjątkowe o 'głodnym człowieku', SRNG: Kostroma), przen. 'niedostatek, brak przedmiotów powszechnego użytku', *терпеть голод, умирать с голода, с голоду* 'cierpieć głód, być bardzo głodny', *морить кого голодом* 'męczyć głodem, nie dawać pożywienia', *чтоб только заморить голод* 'aby tylko zaspokoić głód', ukr. *голод -ду* 'fames, esuries' od XIV w., przen. 'brak, niedostatek czegoś niezbędnego', brus. *голод -ду* 'fames, esuries' (też dial., np. Šaternik Červ., Bjaľkevič Mohylew, SPZB), przen. 'brak, niedostatek czegoś niezbędnego'. ~

Prawidłowa postać apofoniczna do vb. *žl'děti* 'łaknąć, pragnąć'. Pierwotne znaczenie 'łaknienie, pragnienie', co do rozwoju znaczenia por. *olъcb* 'głód' : *olъkati* 'łaknąć, pragnąć'. Dokładny odpowiednik stind. *gárdhah* m. 'żądza', *gǫdhyati* 'pożąda'.

Berneker SEW I 320, Sławski SE I 294, Schuster-Šewc EW 286, Machek ES² 166, Skok ER I 564, BER I 245, Vasmer REW I 287, ESSM VI 199—200, Mayrhofer KEWA I 329, 343. — L. Moszyński *Studia Polonistyczne* VII, 1979 [1980], 113—8 na podstawie scs. (Supr.) zapisu *gladъ zamori* dopatruje się w *gladъ* funkcji adverbialnej. W. S.

gôldb f. pld., wsch. 'uczucie czczości spowodowane brakiem pożywienia, chęć jedzenia; brak żywności, pożywienia, fames'

~ sł. *glâd* f. 'uczucie czczości; brak pożywienia, fames' (Pleteršnik, tu także dial., SSKJ nie notuje), sch. od XVIII w. *glâd glâdi* (loc. *glâdi : glâdi*) 'uczucie czczości; brak pożywienia, fames' (przen. 'namiętne pragnienie, mocne pożądanie

czegoś'), 'głodowanie, głodówka, inedia', przen. 'bieda, ubóstwo, nędza' (RJAZ, RSAN), scs. гладь f. 'uczucie czczości, famis, inedia' (SJS: Supr., Zogr.);

ros. dial. *голодь* f. 'głodowanie, niedojadanie, niedożywianie się, famis, inedia', 'brak, niedostatek' (SRNG). ~

Por. 1. bułg. dial. *zladúa* 'długotrwałe głodowanie, niedojadanie' (BDial. V 95: Smolsko);

2. sch. od XVIII w. (zazwyczaj w pieśni lud.) *glāda* 'uczucie czczości; głodowanie, głód, famis, inedia' (RSAN, RJAZ, Vuk).

Abstractum od *golděti*, o suf. -b w tej funkcji zob. Meillet Ét. 260 nn.

IV. S.

goldьno *goldьna goldьno* 'odczuwający potrzebę jedzenia, zgłodniały, złakniony; nie zaspokajający głodu, powodujący głód (o nieurodzajnej ziemi, okresie niedostatku pożywienia, klęsce nieurodzaju); spowodowany głodem, famelicus, esuriens, ieionas', **goldьna smьrtь** 'śmierć spowodowana głodem, śmierć głodowa'

~ pol. *głodny* (stpol. XV—XVI w. też *głodzien -dna -dno*; dziś dial. np. Sychta SK: *głodni*, przestarz. *goldni*, Lorentz PW: *glonni*) 'famelicus, esuriens, ieionas' od XV w. (także dial., np. Karłowicz SGP, Kucala PSM 192, Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek), w funkcji subst. 'człowiek spragniony pożywienia', przen. od XVI w. 'chciwy, pragnący czegoś' (dial. 'potrzebujący czegoś', np. Szymczak l.c.), dłuż. *głodny* 'famelicus, ieionas' (również dial., np. Fasske Vetschau), por. *głodna* nuza 'klęska głodu', głuź. *hlódny* 'famelicus, ieionas' (także dial., np. Michalk Neustadt, Schroeder Schlcife), por. *hlódna* nuza 'klęska głodu', czes. rzadko *hladný* 'famelicus, esuriens, ieionas' od XV w. (też dial., np. Bartoš DSM), dial. także 'niedokarmiony, nieutuczony', 'spowodowany głodem' (np. umřel *hladní smrti* 'zmarł z głodu, zmarł śmiercią głodową'), przen. 'chciwy, łakomy, zachłanny; spragniony czegoś' (Bartoš DSM, Horečka Frenštát), adv. *hladno* 'na czczo, na pusty żołądek' (Bartoš DSM, Malina Místřice), śl. *hladný* 'famelicus, esuriens, ieionas', dial. także 'wynędzniały, niedokarmiony, nieutuczony' (SSJ; Ripka Dolnotrenč. 174: *hlanní*);

śl. *glāden -dna -dno* 'famelicus, esuriens, ieionas' (por. *gladna smrt* 'śmierć spowodowana głodem, śmierć głodowa'), przen. 'żądny, spragniony czegoś', sch. *glādan -dna -dno (glādnī)* 'famelicus, esuriens, ieionas', 'spowodowany głodem' (*gladna smrt* 'śmierć głodowa'), przen. 'spragniony czegoś; biedny, nędzny, marny, skąpy; próżny, jałowy; niewystarczający' (RSAN, RJAZ), scs. гладьнѣ, гладьнын 'głodu, famis (gen.)', por. и ва днне гладнне наситет се 'i w dni głodu nasyci się' (SJS), bułg. *glāden -dna -dno* 'famelicus, esuriens, ieionas' ('spowodowany głodem', np. *gladna smьrt* 'śmierć głodowa'), przen. 'chciwy, żądny, łakomy, spragniony czegoś', dial. też 'żyjący w biedzie, nędzny, biedny; wynędzniały, niedokarmiony, o zwierzętach' (np. BDial. III 50, VII 25, X 88), maced. *gladen -dna -dno* 'famelicus, esuriens, ieionas', 'spowodowany głodem' (*gladna smrt* 'śmierć głodowa');

rus.-cs. гладьнын od XI w. 'famelicus, esuriens, ieionas', także 'famis, głodu', np. въ дни гладны, въ гладное врѣмя 'w dni głodu, w czasie głodu' (Srezn., SRJ XI—XVII), strus. XIV—XV w. голоднѣй 'famelicus, esuriens' (SRJ XI—XVII), ros. *голоднѣй* : *голоден голодна* 'famelicus, esuriens' (w tych znaczeniach dial. *голоднѣй -ня -нее* : *голоден -дна -но, голоден -дна -но, SRNG*), 'spowodowany głodem, np. o śmierci' (но умереть нам голодною смертью 'trzeba nam umrzeć śmiercią z głodu'), przen. 'skąpy, nędzny, nieurodzajny', dial. także 'biedny; nieuprawiany, o ziemi' (np. SRNG, Slovarь Rjazan., Slovarь

Smolensk.), por. *голодные* болезни 'choroby żołądka' (SRNG), ukr. *голодный* 'famelicus, esuriens, ieiunas', 'spowodowany głodem, np. o śmierci' (дождати *голодної смерті* 'doczekać śmierci głodowej'), przep. 'skąpy, nieurodzajny; biedny, niedostatni' (SUM), brus. *галодны* 'famelicus, esuriens, ieiunas' (też dial., np. Bjaľskevič Mohylew: *галодный*, SPZB I 412: *галонны, алодны*), 'spowodowany głodem' (np. *галодная смерць*), przep. 'nieurodzajny; biedny, nędzny, skąpy' (również dial., np. SPZB) ~.

Adi. od *goldъ*. W poszczególnych językach słow. widoczna jest także motywacja przez vb. *goldĕti, golditi*. O suf. *-ьть* zob. Brodowska-Honowska SPS 80 nn.

W. S.

golę *golęte* pln. 'młode stworzenie jeszcze bez zarostu'

~ stpol. XII—XV w. *Goleta* NO (SSNO), dłuż. *gole -eša* 'małe dziecko, dzieciątko' (też dial., Fasske Vetschau), głuż. dial. *holo -eča 'ts.'* (Zeman), czes. rzadkie *hole -ete* n. 'nieopierzone pisklę', dial. 'młodzieniec bez zarostu' (Přir. slov), stczes. XII w. *Holata* NO (Gebauer Sl.);

ros. dial. *голяты* pl. t. 'mięśnie uda i goleni' (Słownik Don.), *Голята* NM (Vasmer RGN II 424), ukr. dial. *голя голяти* n. 'pisklę nieopierzone' (Hrinčenko, Zel.) ~

Od *golъ*. O budowie zob. III 13.

K. H. — W. S.

golĕmъ zob. golĕmъ

golĕdъ pln. : *gol'adъ* 'golość; coś golego'

golĕdъ: ~ pol. dial. *golec -dzi* 'goleleż' (Tomaszewski GL);

ros. dial. *голедъ -и* f. 'ts.' (Słownik Smolensk.) ~

gol'adъ: ~ ros. dial. *голядь* 'biedak, nędzacz' (SRNG z Tweru), por. *голяда 'ts.'* (Słownik Smolensk.), ukr. dial. *голядь* 'miejsce, gdzie nic nie rośnie' (Dzendzelivskyj, SFPS XI 157). ~

Nomen attributivum od *golъ*, o budowie zob. I 64—5.

Dzendzelivskyj, SFPS XI 149—75, XII 183—210. — Wg Kupiszewskiego SM 100 pol. *golecz* spod Jasta i u przesiedleńców spod Nowogrodka jest formą skróconą z *goleleż*.

K. H.

golĕja wsch. 'gołe, puste miejsce'

~ ros. dial. *голя* 'ścieżka w polu' (SRNG, Melničenko Jaroslavl.), 'puste, bezleśne, błotniste miejsce' (SRSO). ~

Nie tu przytaczane przez ESSM VI 202 sch. *gòlija* 'goła, bezleśna miejscowość', 'pszenica bez ości' (RSAN z terenów niekawskich).

Od *golъ*, o budowie zob. I 87—8.

K. H.

golĕmina pld. (wsch.?) 'wielkość w pojęciu fizycznym (na określenie np. wysokości, długości); duża ilość, wielość, mnóstwo'

~ sch. dawne XVIII w. *golĕmina* 'właściwość, cecha tego, co jest wielkie, ogromne, olbrzymie, wielkość' (RJAZ), dziś dial. 'duża ilość, mnóstwo' (RSAN, Živković Pirot), cs. *големина* 'wielkość, ogrom, magnitudo' (Miklosich LP), bułg. *големина* 'wielkość (np. wysokość, długość, szerokość), wymiar, rozmiar; duża ilość, mnóstwo', 'grubość', 'ważność', 'czas trwania, rozciągłość w czasie', przestarz. (przen.) 'wielkość, znamienitość', 'duma' (RBE), dial. też *големина* 'bogata kobieta' (RROD), 'styczeń' (BDial. V 164: Rodopy), por. *големіно* n., *големін* m., *големіл*

m. 'ts.' (np. Umlenski Kjustendil, BDial. I 77, II 146, III 52), maced. *големина* 'wielkość (np. wysokość, długość, szerokość), wymiar, rozmiar', por. dial. *големин* m. 'styczeń' (RMNP);

tu może należy także ros. NM *Галымина* (Vasmer RGN). ~

Od *golěmъ* z suf. *-ina* w funkcji substantywizującej adi., o suf. *-ina* zob. I 120—1. W. S.

golěmъ golěma golěmo : pld., wsch. też *golěmъ golěma golěmo* 'duży, bardzo duży, wielki, olbrzymi, ogromny, magnus, grandis, vastulus'

~ pol. dawne od XVI w. *golemy* (zanotowana w r. 1592 forma gen. sg. f. *golęmszej*) 'duży, bardzo duży, wielki' (L., SP XVI IBL, SW, Brückner SE 149, Zaręba, PF XVIII 4, 203; już w r. 1412 NO *Golemo*, SSNO), arch. od XVI w. *zgolemy* 'ts.', 'doszczętny, zupełny, kompletny', 'sam w sobie, sam przez się wzięty' (SW), także adv. *zgolěmo* 'dużo, bardzo dużo, wiele', dziś dial. śl. *zgolemy* 'duży, wielki; dość duży; odrośnięty, wyrośnięty; silny, mocny, dobrze zbudowany, zazwyczaj o ludziach, rzadziej o zwierzętach domowych' (por. Zaręba Siołkowice, Zaręba AJS V m. 940, cz. II 60 i PF XVIII 4, 199—206, tu również o wyrazie pol. na tle słowiańskim), stczes. od XIV w. *holemý* 'duży, wielki', także NO *Holemy* (Gebauer Sl.: XV—XVI w.);

śl. dial. *golmeš, hólmeš* 'bardzo duży, wielki, ogromny; większy' (Bezlej, JiS 6, 1960/61, 31—2), sch. *golēm -ma -mo (golēmī)* od XVI w. formy z *-e-* (starsze przykłady do pocz. XVI w. też z *-ě-*, wyjątkowo z *-i-*, por. jednak *gōlijeman*) 'duży, bardzo duży, wielki, ogromny' od XVI w., 'długi; szeroki; przestronny', 'mnogi, liczny', 'duży, wyrośnięty' (również dial., np. Elezović Kos.-Met., Mitrović Leskovac), cs. *голъмъ* 'wielki, magnus' (Mikšosich LP), bułg. *голям -ма -мо* 'duży, bardzo duży, wielki; liczny, bardzo liczny, mnogi', 'przestronny, ogromny; silny, mocny, bujny, szybki', 'długotrwały', 'obfity, liczny, bogaty', 'tłumny', 'wysoki, wyrośnięty', 'ważny, znamienity, wielki', dial. też *golēm, gylēm, gyl'ám, gylēm* 'duży, bardzo duży, wielki; wysoki, wyrośnięty; mocny, silny; obszerny, przestronny, szeroki, długi; ważny, wpływowy' (np. Gerov, Mladenov Vidin, Stojkov Banat, BDial. II 146, VI 20), por. także *гол'ама* укрепка 'część w warsztacie tkackim' (BDial. V 164: Rodopy), *gylěma* найатка 'wieczór wigilijny', *gylěma* жена 'kobieta ciężarna' (Umlenski Kjustendil) oraz częste w dialektach *golēm(u)* сечко, *gyl'ám* сечку 'styczeń', *gylěmeēt* месец, *gylěmийъ* месец 'ts.' (BDial. VI 164, VIII 115, VI 20, IV 197), maced. *голем -ма -мо* 'duży, bardzo duży; wielki; liczny, mnogi; ważny; dorosły, dojrzały; wysoki', przen. 'sławny, znamienity', dial. również 'długotrwały; obfity, bogaty; silny, mocny' (BDial. VIII 223: Kostur, Maček SW, Vidoeski Kumanovo passim);

rus.-cs., strus. *голъмын* od XII w. 'duży, bardzo duży, wielki, magnus' (Srezn., SRJ XI—XVII), adv. *голъмо* od XII w. 'dużo, wiele, mnóstwo, bardzo dużo, multum' (ib., SJS), ros. dial. *голъмый* 'długonogi, o człowieku' (SRNG: Wiatka), *голімый* 'wielki, liczny, będący w dużej ilości', 'czysty, bez przymieszki; czysty, o dochodzie', 'podobny do czegoś; prawdziwy' (SRNG, Slovarь Kuzbassa), adv. *galyäma, galyäma, golyäma, golyämy* 'dużo, bardzo dużo, wiele; zbyt dużo' (SRNG, Slovarь Urała), por. *голяма* m. i f. 'długonogi człowiek' (SRNG), ukr.-cs. i dawne XVII w. *голъмый* 'duży, bardzo duży, wielki' (Slavyněskyj Leks.), adv. *голъмо* 'dużo, bardzo dużo, wiele' (ib.). ~

Wyraz powstał na gruncie psł. Podstawę derywacji znajdujemy, jak nieraz, w bałt.: lit. *galėti galiù* 'móc, mieć siłę', por. również lit. *galià* 'moc, siła', cymr. *gallu* 'móc', irł. *gal* f. 'dzielność' (< ie. **gal-* lub **ghal-* 'móc'. Może

pierwotne partic. praes. pass. na *-mь* z podstawowym znaczeniem 'mocny, potężny' > 'ogromny, wielki' (p. Brückner SE I 149, BER I 262—3). — Inne objaśnienia mało prawdopodobne, o nich ESSM VI 203—4.

Bemeker SEW I 321, Sławski SE I 311, Skok ER I 586-7, Vasmer REW I 290, Zaręba, PF XVIII 4, 199—206, Pokorny IEW 351, Rusek, RS XLIII, 21—8.

W. S.

golěno 'goleń'

~ stczes. XIV—XV w. *holeno* 'kość goleniowa, tibia' (Gebauer Sl.);

sł. XVI w. *goleno* 'goleń, podudzie, crus' (Pleteršnik, Megiser 1592, Megiser 1603), sch. u Delli-Belli i Voltidżiego *golijeno* 'ts.' (RJAZ);

ros. dial. archang. *góлено* 'część koła zębatego w młynie wodnym' (SRNG). ~

Do *golěň*, może pod wpływem *kolěno*.

K. H.

golěň *golěni* 'nie pokryta mięśniami przednia część nogi między kolanem a stopą'

~ pol. *goleń* f. (od XVIII w. w literaturze med. też m., Wysocka Term. lek. 143)

'podudzie, część nogi człowieka lub tylnej łapy zwierzęcia między kolanem a stopą' od XVI w. (SP XVI IBL), też dial. (Karłowicz SGP, Kucala PSM, Lorentz PW), stpol. XV w. 'kość goleniowa, podudzie, crus, tibia' (Słownik stpol., też L.), w XVI w. 'część zbroi okrywająca goleń, nagolenica, nagolennik', 'dolna część głównego pędu' (SP XVI IBL), 'kolanko na łodydze winorośli' (L.), dial. także 'wierzch nogi' (Matecki-Nitsch AJPP m. 401), 'przednia część nogi między kolanem a stopą' (Dejna AGK m. 509, Dejna RKJL XXII 186), 'łydka' (MAGP IX m. 419, cz. II 50: wyjątkowe), 'noga zwierzęcia, ptaka, owada, czasem pejorat. o nodze człowieka', pejorat. 'łydka' (SOWM), *golenie* 'galareta z nóżek' (AGM VII m. 56), czes. *holeň -ně* f. 'przednia część nogi od kolana do stopy; kość goleniowa' od XIV w. (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), 'górna część wysokich butów, cholewa' (też dial., Lamprecht Opava), sła. *holeň -ne* f. 'przednia część nogi od kolana w dół u zwierząt', dial. 'cholewa' (SSJ, SSN, Ripka Dolnotrenč. 262);

sł. *golěn -i* f. 'podudzie, crus', dial. prekmurskie 'Bein' (Pleteršnik), sch. *gòlijen* f. od XVI w. (RJAZ), 'podudzie, crus', 'przednia kość goleniowa u człowieka, ptaka, owada, tibia', dial. 'górska kamienista ziemia z ubogą roślinnością lub bez niej' (RSAN), scs. *голѣнь* f. 'goleń, noga, crus, tibia', bułg. przestarz. *gólen* m. 'goleń, podudzie; kość goleniowa' (Mladenov BTR, RBE);

strus. *голѣнь, голень* f. 'crus' od XI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), w XVI w. *голень* przen. 'o jakimś członie niektórych całości' (SRJ XI—XVII), ros. *góлень -u* 'crus', dial. 'gładkie, nie nagwintowane miejsce na gwincie', 'pręt, z którego robi się wiertło' (SRNG), *голѣнь -льня́* 'wytarta od używania miotła' (Slovarь Smolensk), stukr. *голень* XV—XVIII w., *голѣнь* XVI—XVIII w. 'podudzie' (Tymčenko), dial. bojkowskie *holiń, holyn* 'ts.' na terenie Polski, wyjątkowo 'łydka' (AGBojk. III m. 162, 161, cz. II, s. 34—5), stbrus. XV—XVII w. *голень* 'podudzie' (HSBM). ~

Od adi. *golь*, pierwotne skonkretyzowane abstractum, zob. I 129. Prawdopodobnie pierwotne znaczenie 'kość nie pokryta mięśniami, goła' (por. u Kn. *goleń* 'nuda tibiae pars, sola cute contacta), w opozycji do *łydka*, ale por. też ukr. dial. *Гóльий, йак лытка* (Dzendzelivszkyj Zakarp. II m. 147). Sobolewski, Sl V 441—2 przypuszczał, że nazwa ta związana była z brakiem okrycia u pierwotnych ludzi tej części ciała. — [Recenzent Leszek Bednarczuk zwraca uwagę na podobieństwo zewnętrzne (*g-l-n/k-l-n*) do nazwy *kolěno*, przy zbieżności znaczeniowej, oraz zanik w słowiańskim ie. nazwy 'kolana, zagięcia (szyja, usta)' *genu-*, *gonu-*, co pozwala na hipotezę (ryzykowną), że *golěň* powstał z kontaminacji indoeuropejskiej i nowej

nazwy 'kolana', w irl. *glún* 'kolano' wyprowadza się z pie. *gon-* też wskutek przekształceń fonetycznych.)

Sobolewski, SI V 441—2, Brückner SE 149, Vasmer REW I 285, Skok ER I 587, Machek ES² 175, Sławski SE I 311—2. K. H. — W. S. — F. S.

golěti *golějā* 'stawać się gołym, nagim', przen. 'stawać się biednym, ubogim, biednieć, ubożeć'

~ pol. stare *goleć* 3. pl. *-ejā* 'tracić włosy' (SP XVI IBL), u L. 'gołym się stawać', w SW także 'tracić mienie, biednieć, ubożeć', głuź. dial. *holeć* 'stawać się gołym, łysym' (Pfuhl);

sł. rzadkie *golěti -im* 'stawać się gołym', np. drevje začelo *golěti* 'zaczęło tracić liście', sch. *ogōljēti -ljīm* 'stać się gołym, nagim' (też dial., Vuk), 'zostać bez okrycia, np. bez liści, kory, sierści, pierza itp. (o roślinach, zwierzętach, rzeczach)' od XVII w. (RJAZ), 'zostać bez odzieży' od XVIII w. (RJAZ), też dial. (Elezović Kos-Met., Živković Piro), przen. 'stać się biednym, zbiednieć', 'stać się pustym wewnątrznie, bez radości' (RMat.), cs.-serb. *оголѣти -лѣж -лѣжши* 'nudum fieri' (Miklosich LP), bułg. *голея -ееш* 'stawać się gołym', przen. 'stawać się biednym' (też dial., Gerov), maced. *голее* 'stawać się gołym', np. *гранките голеат* 'tracą liście';

strus. *оголѣти* 'stracić okrycie, stać się widocznym' w XVII < XIV w., przen. 'zbiednieć' w XVII—XVIII w. (SRJ XI—XVII), ros. dial. *голеть -ею -ееш* 'biednieć' (SRNG), *голеть -ет* 'stawać się gołym, tracić liście, o drzewach', 'biednieć, ubożeć' (Slovarь Smolensk.), ukr. rzadkie *голіти -лю -іеш* 'stawać się nagim, niczym nie okrytym' (też dial., Hrinčenko), przen. 'biednieć, ubożeć', brus. *галѣць -ею -ееш* 'stopniowo stawać się gołym', np. поле *галѣца*, 'być gołym, ogolonym, pustym, o lesie, polu itp.', przen. 'żyć biednie' (też dial., SPZB), 'biednieć, stawać się biednym' (też dial., Nosovič, Šaternik Červ., Bjalskevič Mohylew), dial. 'chudnąć, marnieć' (SPZB). ~

Od *golъ*, o budowie zob. 47.

K. H. — W. S.

golgolati *golgol'q* 'mówić, rozmawiać, opowiadać'

~ czes. *hlaholati = hlaholiti* (Kott);

sch. *glagōljati -ljām* (: wyjątkowe XIX w. *-ljēm*) 'mówić, rozmawiać, opowiadać (zazwyczaj długi i rozwlekłe); gadać, gawędzić, bajdurzyć', 'odprawiać nabożeństwo według obrządku glagolickiego' (RSAN, RJAZ), już od XII w. w księgach pisanych językiem cerkiewnym lub mieszanym *glagōlati -lām* (: *-ljēm*) 'mówić, rozmawiać, dicere, loqui' (ib., Daničić RSS), scs. *глаголати -лѣж -лѣжи* 'mówić, rozmawiać, pawić, rozprawiać, powiadać, głosić, obwieszczać' (por. *глаголати на кого* 'mówić przeciw komuś, obwiniać kogoś', *лихо глаголати* 'paprtać, opowiadać bzdury', *въпрѣки, противъ глаголати* 'sprzeciwiać się', *прѣжде глаголати* 'zwiastować, przepowiadać', *ясно глаголати* 'mówić jasno, zrozumiale'), 'nazywać, mianować' (SJS);

z scs. wsch. słow.: rus.-cs., strus. *глаголати -лю* 'mówić, rozmawiać, opowiadać' od XI w., 'przepowiadać' od XI w., 'radzić' od XV w. (por. *вопрѣки глаголати* 'sprzeciwiać się, nie zgadzać się', *врѣднѣ глаголати* 'bluźnić'), 'nazywać' od XI w., ros. przestarz. *глаголатъ -лю -лешъ* 'mówić, rozmawiać, opowiadać' w niektórych wyrażeniach, np. *устаи молодца глаголет истина* 'przez usta zucha przemawia prawda' (SSRJ), dziś też dial. wyjątkowe *глаголатъ -лю -лешъ* 'mówić; gadać' (SRNG: Tomsk), ukr.-cs. od XV w. *глаголати* 'mówić, rozmawiać, opowiadać' (Tymčenko), brus.-cs. XVI w. *глаголати* 'ts.', 'stwierdzać, dowodzić', 'krzyczeć' (HSBM), *глаголатися* 'nazywać się' (ib.). ~

Dźwkn. z podwojonym pierwiastkiem *gol-* (zob. *gol-sъ*), o budowie i bliskich strukturą formacjach (np. *kor-kor'q kor-kor-a-ti* 'gdakać, kwakać') zob. I 48—9. — ESSM VI 204 uważa za denominativum od *golgoľ*. Mało prawdopodobne.
Zob. *golgoliti*. W. S.

**golgolēti*. Rekonstruowane przez ESSM VI 204 na podstawie brus. dial. *zalažalēць* 'krzyczeć, wrzeszczeć'. Nie ma podstaw do rekonstrukcji psł. Zob. *golgoliti* W. S.

golgoliti golgol'q 'dźwięczeć, brzmieć', 'mówić, opowiadać, rozmawiać'

~ czes. *hlaholiti -li* 'dźwięcznie, głośno brzmieć, rozbrzmiewać, dźwięczeć' (np. *zvony hlaholily*, siń *hlaholila zpěvem*) od XV w., 'huczeć, hałasować', 'głośno mówić, wołać, krzyczeć', przestarz. 'mówić, rozmawiać', sła. *hlaholit' -li* książk. 'dźwięczeć, brzmieć, rozbrzmiewać' (np. *zvony hlaholia*, śmiech *hlaholi*), też 'ogłaszać, obwieszczać; trąbić, rozgłaszać, rozgadywać' (Isačenko SRS);

sch. przestarz. *glagóliti -līm* (od XVI w.), *glagóljiti -ljīm* (od XIX w.) rzadko 'mówić, rozmawiać, opowiadać (zazwyczaj długo i rozwlekłe); rozgadywać się, gadać, gawędzić; bajdurzyć, trajkotać' (RSAN, RJAZ), bułg. przestarz., książk. *zlažolja -liši* 'mówić, wypowiadać się' (RBE, RROD), por. dial. главє zlažol'ujma 'o mądrym człowieku' (SNU XXXI 252: Teteven), maced. dial. *zlažoli* 'gadać, gawędzić; bajdurzyć, trajkotać', książk. 'odprawiać nabożeństwo według obrządku głałolickiego' (RMJ);

ros. dial. *zoložolity -ljo* 'mówić; mówić coś zabawnego, żartować, dowcipkować; gawędzić, bajdurzyć' (SRNG, SRSO). ~

Por. brus. dial. *zalažalēць (zylыžalēць) -ljo -liši* 'krzyczeć, wrzeszczeć, hałasować' (Jurčanka Mscisl.), o budowie zob. I 48—9.

Dźwkn. Dublet morfologiczny na *-i-* *-iti-* do *golgolati* (por. *korkoriti = korkorati*), o budowie zob. I 48—9. — ESSM VI 204—5 uważa *golgolati* i *golgolēti* za denominativa od *golgoľ*. Mało prawdopodobne.

Zob. *golgolati*.

W. S.

golgoľ golgola 'dźwięk, brzmienie', 'mowa, mówienie; słowo, mowa'

~ pol. tylko NM *Głogoły* (Słowski SE I 292), czes. *hlahol -lu* (dawne też *-la*) 'mieszana dźwięcznych, a właściwie radosnych okrzyków, głosów; huk, wrzawa, zgiełk, hałas', 'huczne, głośne brzmienie śpiewu, muzyki, dzwonów', 'głośna, hałaśliwa mowa', stczes. od XV w. (dziś przestarz.) 'mowa, język; słowo', 'zdolność mówienia', 'sposób mówienia' (hlasem jasnym : *hlaholem* jasnym 'głosem czystym, zrozumiałym'), 'wypowiedzenie, przemówienie', od XVI w. 'mruczenie, pomruk; brzęczenie', por. już w 1413 r. NO *Hlahol* (Gebauer Sl.), sła. książk. *hlahol -lu* 'dźwięk, brzmienie, dzwonięcie' (np. *hlahol zvonov* 'dźwięk, brzmienie, głos dzwonów, dzwonięcie'), poet. 'bicie dzwonów, bicie na alarm' (Isačenko SRS);

sch. przestarz. *glāgol* (: *glāgol*) *-la* 'słowo; mowa, mówienie, opowiadanie' (RSAN; wg RJAZ książk., w języku cerkiewnym lub mieszanym), scs. глаголъ *-ла* 'słowo, mowa', 'rzecz; zdarzenie' (SJS), bułg. przestarz. *zlažol m.* 'słowo, mowa' (wg BER I 245 z ros. i cs., rodzima forma bułg. *zlažor* z dysymilacją na odległość *l > r*; por. jednak *zlažorъ* : *zlažolec* 'języczek dzwonka'; szczegółowo o wyrazie bułg. *zlažor* zob. Bernard, Izsled. Romanski 352—3), maced. dial. *zlažol* 'mowa, głos' (RMJ, np. *my se zel zlažolot* 'odjęło mu głos, stracił mowę, zanicmówił'), też *zlažor* 'głos, tembr', np. *loš zlažor ima... ne pe'e ybavo* 'ma zły, brzydki głos... nie śpiewa ładnie' (SNU XLVIII: Razlog, BER I 245: Kostur, Bansko);

z scs. wsch.słow.: rus.-cs., strus. od XI w. глаголъ -ла 'słowo, mowa' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. poet. (i w stylu uroczystym) глагол -ла 'słowo, mowa', dial. w wyrażeniu жить по глаголу 'żyć w przyjaźni, w zgodzie, w pokoju' (SRNG: archang.), pl. глаголы w wyrażeniu глаголы идут (пошли) 'mówi się źle, niedobrze; chodzą słuchy' (Slovarь Don.), ukr.-cs. глаголъ -ла 'słowo, mowa' (SUM), brus.-cs. XVI w. глаголъ 'słowo, mowa' (HSBM). ~

Z bułg.: rum. dial. glagóle, glagóre 'domyślność, rozum' (Mihăilă Impr. 148, Cioranescu DER 370, BER I 245).

Zapewne nomen deverbale od golgolati. Nie można jednak wykluczyć niezależnej od verbum starej reduplikacji pierwiastka tego samego co w gol-ць (zob.). Por. podobnie zbudowane stind. gárgarah 'rodzaj instrumentu muzycznego', ghargharah 'trzask(anie), szczęk' (Mayrhofer KEWA I 326, 357).

Meillet Ét. 229, Berneker SEW I 321, Machek ES² 166, Bezłaj ES I 144, Skok ER I 565, BER l.c., Vasmer REW I 271, ESSM VI 205 (z dalszą literaturą).

W. S.

golica 'coś gołego, np. ziemia nie porośnięta, wyprawiona skóra pozbawiona sierści, pszenica bez ości'

~ pol. dial. golica 'gołe pośladki' (Steffen Warmia, SOWM, Brzeziński Krajna), kasz. golëca 'góra niczym nie porośnięta', 'kobieta naga lub skapo ubrana', 'panna bez posagu', 'częsta nazwa gospodarstw oddalonych od wsi' (Sychta SK), sli. goláca 'kawałek ziemi wypalony przez słońce' (Lorentz PW), dłuż. gólíca 'dziewczyna' (też dial., Zaręba AJS IV m. 695), 'oczyszczona rzeka', dawne 'filia' (Schuster-Šewc EW IV 239), też NT (Muka III 199), głuż. holca 'dziewczyna; służąca', też NM (Pfuhl; szczegółowo Schuster-Šewc EW V 315), czes. holice 'skóra pozbawiona sierści, używana do wyrobu butów', arch. 'łysina na głowie' od XV w. (Gebauer Sl.), stczes. też 'dziewczyna' (ib.), dial. 'pszenica bez ości' (Bartoš DSM, Malina Místřice), w XIII w. NO Golice (Gebauer Sl.), sła. dial. hol'ica 'ts.' (Ripka Dolnotrenč. 210, Matejčik Novohrad 102), 'nieodojrzałe owoce' (Kálal);

sł. golica 'zbocze porośnięte trawą (też dial., Badjura LjG 125); teren po wyrąbanym lesie, polana, poręba', 'pszenica bez ości', u Pleteršnika też 'dziewczyna', 'kij, laska, młode drzewo bez liści, gałązek i sęków', 'tyfus, choroba powodująca łysienie', dial. 'rodzaj brzoskwini', dial. też holica 'koza bez rogów' (ESSM VI 205), sch. gólíca 'człowiek nie mający niczego, biedak, nędzary, biedota', 'zwierzę pozbawione piór lub sierści', dial. 'goła dziewczynka', 'ktoś, kto nie ma wąsów ani brody', 'gatunek ryby', 'gatunek brzoskwiń, moreli, gruszek mających gładkie owoce', 'wysuszona skóra zwierzęca pozbawiona sierści', 'nieurodzajna, kamienista, górska ziemia', 'rodzaj kilimu' (RSAN, RJAZ), też 'pszenica bez ości' (RJAZ, HDZ V 359, VII 455, ČDL), 'dziewczyna' (HDZ I 159), 'naga kobieta', 'rodzaj figi' (ČDL), 'mamałyga bez ziemniaków' (Turina-Šepić RČI), bułg. dial. golíuca 'gładki kilim' (RBE), 'pszenica bez ości' (ib., Gerov, BER I 260, BDial. IV 197, VI 20), язда на gólíuca 'jeździć konno bez siodła, na oklep' (RBE, Gerov, BER I 260), maced. golíuca 'roślina cykorii podróżnik';

ros. pot. i dial. golíuca 'skórzana rękawica bez futra i podkładki' (SSRJ, SRNG, Comakion Mang., Ivanova Sl. Podmoskowskaja, SRSO, Mirtov Don., Mel'ničenko Jaroslavl., Slovarь Rjazan., Eliasov Zabajkalskije, Slovarь Smolensk.), od XVI w. (SRJ XI—XVII), w XVII w. 'wyprawiona skóra bez sierści' (ib.), dial. także 'kobieta biedna, nędzarka' (SRNG), pl. 'narty nie podbite skórą' (ib., SRSO), ukr. dial. golíuca 'pole, miejsce pozbawione drzew' (Hrinčenko), 'goła góra nie porośnięta lasem' (Žel., Onyškevyč Bojk., Poleskije 235), 'ziemia nie porośnięta

trawą' (Onyškevyč Bojk.), 'wyprawiona skóra owcza pozbawiona sierści, używana dawniej zamiast szyb w oknach' (ib., Żel.), 'sieć rybacka, do której napędza się ryby' (Hrinčenko, Leks. Bjul. VI 41), 'steinbasser, Dorngrundel, Cobitis taenia' (Żel.), brus. *zaliŭa* 'rękawica płócienna' (BMM III 227), NT 'pole z gliniastą glebą' (Mikratap. Bel. 154). ~

Nomen attributivum od *goły*. O suf. *-ica* zob. 1 98—9.

K. H. — W. S.

golikъ *golika* 'człowiek goły, łysy lub biedny', 'coś gołego, gołe miejsce, bez wystających części'

~ pol. *Golik* NO od XIII w. (SSNO), dłuż. *Gólik -ka*, *Gólk* NO (Muka III 31), czes. *Holik* m. NO od XIV w. (Gebauer Sl.);

sch. *Golik* NO (RSAN), NM w Chorwacji (RJAZ);

ros. *голик -á* 'miotelka z gotych prętów bez liści' od XVII w. (SRJ XI—XVII), dial. 'ts.', 'człowiek biedny, biedak' (SRNG), 'ostrzyżona skóra owcza' (Ivanova Sl. Podmoskown'ja), *голик* 'wytarta miotła' (Podvysockij Arch.), ukr. dial. *голик -a* 'biedak, nędzarz' (Hrinčenko), *голик* m. 'ts.', 'pogorzelsko' (Żel.), brus. *Golik* NO (Biryła BA). ~

Nomen attributivum od *goły*. O suf. *-ikъ* zob. 1 90—1.

K. H. — W. S.

golina : pln. *golizna* 'golość, bycie gołym; coś gołego, np. ziemia bez roślinności' *golina* : ~ pol. dial. *golina* 'gałąź bez liści, sęk' (Karłowicz SGP z Litwy), w SW też 'miejsce gołe, nie zarośnięte drzewem w lesie albo zbożem na polu; pole po wykarczowanym lesie', NM *Golina* (SGKP II 657), stpol. XIV w. NO (SSNO), głuź. *holina* 'polana, wyrąb', czes. *holina* 'puste miejsce w lesie', 'miejsce bez roślinności' (też dial., Bartoš DSM), 'skóra pozbawiona sierści', u Jungmanna 'gołe miejsce', sła. *holina* 'niezarosłe miejsce w lesie, polana' (też dial., Ripka Dolnotrenč. 49), 'goła ziemia, miejsce nie porośnięte', dial. także 'miejsce w zbożu, które w ziemi wymarzło' (o.c. 210), w języku garbarzy 'surowa skóra pozbawiona sierści i nieczystości';

sł. *golina* 'miejsce nie zarośnięte, bez roślinności', u Pleteršnika też 'nagość, gołość', sch. *golina* 'nagość, gołość, nuditas' od XVII w. (RJAZ), 'goła, nie uprawiana ziemia; górzysta, kamienista, nieurodzajna ziemia', dial. 'pusty, nie porośnięty lasem ani grubą trawą pagórek' (RSAN), o NM zob. RJAZ, cs. *голина* 'terra inculta, nuditas' (Miklosich LP), bułg. *голина* 'miejsce nie porośnięte roślinnością' (też dial., Gerov), dial. także 'miejsce, z którego wiatr odmiótł śnieg' (ib., BER I 261), 'gołe wzgórze' (SNU XXXVIII 107), 'nie owłosione miejsce w okolicy pachwin w skórze owczej' (BER I 261), też NM koło Asenovgradu maced. *голина* 'gołe skały', 'miejsce, z którego wiatr odwiał śnieg', dial. 'gołe miejsce' (BDial. VIII 222: Kostur), 'polana' (Hendriks Radožda Vevčani), 'gołe miejsce; miejsce, gdzie nie ma roślinności' (RMNP);

strus. *голина* 'goła ziemia, terra inculta' od XII w. (Srezn.), ros. dial. *голина* 'gołe miejsce, goła ziemia', 'ostrzyżona skóra owcza, którą się haftuje', 'gałązka drzewa' (SRNG), ukr. *голина* dial. 'wyborowe zboże, prócz owsa' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), brus. *galina* 'gałąź' (też dial., SPZB: *galiná*) dial. 'gałązka, zwykle bez liści' (Nosovič), *galiná*, *golina* 'wielka polana', przen. 'o braku bliskich, rodziny' (Turaŭ, Nar. slova 302).~

golizna: ~ pol. *golizna* 'gołe ciało, nagość' (też dial., Brzeziński Krajna, Sychta SK, Lorentz PW), 'miejsce gołe, szczególnie przestrzeń nie porośnięta drzewami, miejsce nieurodzajne; brak roślinności' od XV w. (Słownik stpol., również SP XVI IBL, L.), też dial. (Lorentz PW), przen. 'brak pieniędzy; ubóstwo', przestarz.

'człowiek nie mający pieniędzy, biedak lub ogół ludzi biednych; biedota', w XVI w. 'miejsce nie owłosione, gładkość skóry' (SP XVI IBL), dial. 'miejsce bez trawy lub zboża' (Dejna RKJL XXII 186), 'gołe ciało, szczególnie jego tylna część' (Sychta Kociewie), głuź. *holizna* 'polana, polanka', czes. dial. *holizna* 'miejsce nie porośnięte lasem' (Machek ES² 175 s.v. *holý*), 'gołe miejsce, łysina' (Jungmann, Kott);

ros. dial. *голизна* 'nagość' (Dal, SRNG), ukr. *голизна* abstr. od *голиш*, w XVII w. 'gołe miejsce' (Тымченко), brus. *galižna* 'nagość', dial. 'goła ziemia nie porośnięta trawą' (SPZB). ~

Ze słow.: gr. Γολίνα NT (Vasmer SG 115), arum. *golina* 'nagi szczyt góry' (Budziszewska Zap. 15).

Od *голь*. O suf. *-ina*, *-izna* zob. I 120—4.

K. H. — W. S.

goliti *gol'q* 'czynić gołym', 'zdejmować korę, okorowywać', 'usuwać zarost, włosy, czynić skórę gładką, radere', pln. *goliti bordq*

~ pol. *golić* 'usuwać włosy, zarost twarzy brzytwą lub żyłką' od XV w. (Słownik stpol.), też dial. (Dejna RKJL XXII 186, Zaręba Siolkowice, Olesch Sankt Annaberg, Pluta Dzierżysławice, Górniewicz Malbork, Maciejewski Chełm.-dobrz., Brzeziński Krajna, Sychta SK, Sychta Kociewie, Lorentz PW), np. *golić brodę*, przen. 'kosić' (też u L.), pot. 'oszukiwać, naciągać kogo, pozbawiać pieniędzy', żartobl. 'pić, popijać wino, wódkę itp.', stpol. XV w. też *golić* kijem 'bić, walić, verberare', dial. 'walić, żgać' z Młpol., 'pić' z Mazowsza (Kartowicz SGP), 'pędzić' (Kucala PSM 178), 'strzyc włosy lub wełnę' (Steffen Warmia), 'zdejmować korę z drzewa' (Sychta Kociewie, Sychta SK), *golić się* 'usuwać sobie owłosienie brzytwą' od XVI w. (SP XVI IBL), dłuż. *goliś -im* 'czynić gołym, golić, strzyc', 'gładzić, wybłyszcząć', głuź. *holić* 'ogolaczać', starsze 'strzyc' (Schuster-Šewc EW 315) 'radere' od XIV w. (Gebauer Sl.), też dial. (Lamprecht Opava), np. *holiti bradu*, przen. 'oszukiwać, kraść', rzadko 'bić', sla. *holit' -i* 'radere' (też dial., Ripka Dolnotrenč.), dial. także 'obierać owoce', 'oszukiwać, nabierać, zwodzić' (ESSM VI 207), *holiti sa* 'golić się', 'linieć, o krowie' (ib.);

ste. *goliti -im*; *golim* (u Pleteršnika też *góliti*) 'czynić tysym, pozbawiać włosów, sierści, pierza, kory', *goliti se* 'zmieniać sierść' (też dial., Tominec Črni vrh), np. *krava se goli*, u Pleteršnika też *goliti si* lase 'strzyc się', *goliti* koga 'łupić, obdzierać ze skóry, zabierać cały majątek', *drevo se goli* 'traci liście', sch. *góliti -im* 'czynić gołym' (od XVII w., RJAZ; tu też wyjątkowe 'golić'), 'niedostatecznie ciepło ubierać', 'być gołym', np. *njiva goli*, *goliti se* 'lekkko się ubierać', 'zostawać bez liści, o roślinach', bułg. *голя -иш* aor. *голих* 'czynić gołym, nagim', przestarz. 'czynić biednym, grabić, łupić' (też dial., Gerov), maced. *голи* 'czynić kogoś gołym', dial. 'rozbierać kogoś do goła', 'obcinać za dużo', np. *голиш дървета, официте* (BDial. VIII 223: Kostur);

strus. *голити* 'czynić gołym, pustoszyć' XVI w. (SRJ XI—XVII), ros. *голить -лѡ -лишь* 'czynić gołym, obnażać', w XVII w. 'golić, radere': *голить броду* (ib.), dial. 'pozbawiać kory, okorowywać', pld. 'podcinać, podkaszac (trawę)', 'golić, radere' (Dal, SRNG), *голиться -лѡсь -лишься* 'golić się' (Dal: pld.), *голить зубы* 'śmiać się, szczerzyć zęby' (Slovarь Smolensk.), ukr. *голити голіо гóлиши* 'usuwać zarost' (od XVI w., Тымченко, też dial., Hrinčenko, Żel., Janów Moszkowce), np. *голити борода, голову* przen. pot. 'odpowiadać ostro, celnie', *голитися* 'golić się', 'nie nosić brody ni wąsów', w XVI—XVIII w. 'zabierać komuś wszystko, grabić, łupić' (Тымченко), brus. *галиць галио гóлиш* 'usuwać zarost' (od XVI w., HSBM, też dial., Nosovič, SPZB: тата голиць бараду), 'nie nosić brody i wąsów'. ~

Od *goľ*. O suf. *-iti* zob. I 57. O zwyczaju golenia brody, wąsów itp. zob. Moszyński KLS² II 2, 60—4. K. H. — W. S.

golizna zob. golina

golma pld. 'coś gołego, mającego gołą powierzchnię, zazwyczaj skalistą, kamienną' ~ sch. dial. *glāma* (RSAN), *glāma* (Živković Pirot) 'goła kamienista góra, z jednej strony stroma, a z drugiej łagodnie nachylona', też NM i NT w Serbii (RJAZ), bułg. *zlāma* dial. 'olbrzymi kamień, skała', przen. pogardliwie 'człowiek niedorozwinięty, głupiec, głupia' (Mladenov BTR, stąd RBE, RR0D), też w NM *Glāma*, *Glāmata*, *Glāmi*, *Glāmīte* (Michajlova MIBerk. i MI Michajlovgrad). ~

Por. maced. *Гламно Поље* (Pianka Top.).

Z bułg. rum. *glam* 'stalaktyt', '*glāmīiu* 'duże drzewo ociosane z obu końców' i *glāmīe* 'mogila' (BER I 246), choć wg Cioranescu DER 370—1 pochodzenie nieznane (*desconocido*).

Do *golmę*, bez suf. *-en-*, por. psł. *zima* : ie. *ǵhei-men-*.

Kurkina Etim. 1977, s. 47, ESSM VI 208.

K. H. — W. S.

golmę *golmene* pld. i wsch. 'coś gołego, goła powierzchnia, np. otwarta przestrzeń wodna, część pnia między rzędami gałęzi'

~ bułg. *Glāme* częsta NM w zach. Bałkanie (Zaimov MI Pirdop);

strus. *голомѧ* 'pień drzewa bez gałęzi' XII w., 'płaska strona klingi' (Srezn.), ros. dawne XVI—XVII w. *голомѧ* 'otwarte morze; część jeziora lub rzeki oddalona od brzegu, toń' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *голомѧ*, *голомѧ*, *голомѧ*, *голымѧ -мяни* (*мени*) n. 'część pnia sosny lub jodły pozbawiona sęków, odległość między dwoma rzędami gałęzi; pień drzewa bez sęków', 'część słomki między kolankami' (SRNG), 'otwarte morze, toń wodna, przestrzeń wodna daleko od brzegów' (ib., Comakion Mang., Меркурьев Kola). ~

Por. 1. adv. *golmę*: strus. XV—XVI w. *голомѧ* 'bardzo' (Srezn.), ros. dial. *голомѧ*, *голымѧ*, *голымѧ* 'na pełnym morzu, daleko od brzegu', *голомѧ*, *голомѧ*, *голомѧ*, *голумѧ*, *голымѧ*, *голымѧ* 'dawno', 'niedawno, jakiś czas temu', 'długo; dość długo', 'dużo (o czasie)', 'szybko' (kazańskie), 'wczesnie rano, przed świtem', 'wieczorem po zachodzie słońca' (Tuła), *голомѧ*: На дворе уже *голомѧ* — говорит народ по внутренним губерниям, что значит: день уже давно начался (Niżegorod, Rjazań), *голомѧ* 'boso' (SRNG), brus. dial. *галамѧ* 'goło, nago, na golasa' (Scjaškovič Grodno);

2. *golmeno*, *golmęno*: ros. dial. w Nowogrodzie *голомѧно*, *голоменѧ*, w Królewcu *голомѧно* 'goły pień drzewa między sękami, gałęziami', *голомено*, *голомѧно* z Nowogrodu 'część słomki między kolankami', *голомѧно* z Pskowa 'gołe miejsce pośród wzgórz, zamokłe i wymarzłe' (SRNG), *голомѧно* 'przeszło płotu' z Królewca (SRNG);

3. *golmęje*: ros. dial. z Nowogrodu *голомѧье* 'część pnia sosny i jodły pozbawiona sęków, odległość między dwoma rzędami gałęzi', 'część słomki między kolankami' (SRNG);

4. *golmenja*: ros. dial. archang. *голоменѧ* 'otwarte, pełne morze' (SRNG).

Od *goľ*. O suf. *-mę -mene* zob. I 126—7. Por. *golmy golmene*. O rozwoju semantycznym adv. zob. ESSM VI 210.

Šachmatov, Očerok drevnejšego perioda istorii russkogo jazyka, Peterburg 1915, s. 151, Berneker SEW I 321, Vasmer REW I 287.

K. H. — F. S.

golmy *golmene* pld. i wsch. 'coś gołego, np. goła powierzchnia'

~ bułg. *Гламен* NT oznaczająca grań w okolicach Sofii i pola w okolicach Kjustendilu (BER I 246), NM w okolicach Kjustendilu (Zaimov MIPirdop);

strus. *голомень* XII w. 'płaska strona klingi' (Srezn.), XVI—XVII w. 'otwarte morze; część jeziora lub rzeki oddalona od brzegu' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *голомень, голóмень, голoméнь, голумень, голымень* f. 'część drzewa nie mająca gałęzi' (SRNG za Dalem: pfn.-wsch.), 'otwarte morze; morska dal' (SRNG, Merkurjev Kola), *голóмень -и* f. 'ryba *Comephorus*' (Eliasov Zabajkałe). ~

Od *golъ*, o budowie zob. I 125—6.

K. H.

**golъ*. Rekonstruowane ze znakiem zapytania przez ESSM VI 210 na podstawie czes. *hlaň* f. 'równa, gładka powierzchnia', sch. dial. *glánj* m. 'węzeł mięśniowy przy kciuku, wzgórek na dłoni' (RSAN). Nie widać podstaw do rekonstrukcji. Związek wyjątkowo zaświadczonego sch. dial. (Vranje) z czeskim dial. (tylko Kott) nieprawdopodobny. Wszystko wskazuje na to, że sch. dial. wyjątkowe *glánj* < *dlanъ* zob. *dolъ*, natomiast czes. rzadkie *hlaň* (jest też sła. u Kálala *hlán* 'równina?') jest derywatem od *hlaný* 'równy, gładki, bez sęków, o pniu drzewa' (o *hlaný* zob. Machek ES² 166).

F. S.

golobordъ *goloborda golobordo* 'mający gołą brodę, nie mający zarostu na brodzie'

~ pol. przestarz. *golobrody* 'nie mający na twarzy zarostu, brody', też u L., czes. *holobradý* 'nie mający zarostu (brody, wąsów)', sła. *holobradý* 'bez zarostu, młodzieniec, który jeszcze nie ma zarostu' od XVII w. (HSSJ), przen. 'młody, niedorosły';

sle. *golobrád* : *golobrád -áda -o* 'mający gołą, nieporośniętą brodę', przen. 'młody, niedoświadczony, młokos, gołowas', sch. *golóbrad -a -o* 'bez brody, nie mający jeszcze zarostu lub ogolony' od XV w. (RJAZ), też dial. (Vuk), przen. 'młody, niedorosły' od XVIII w. (Belostenec), bułg. *голобръд* 'nie mający jeszcze zarostu', przen. 'młody, niedoświadczony', maced. *голобръд* 'bez brody, nie mający jeszcze zarostu';

stros. *голобородыи* XVI w. 'bez zarostu na brodzie, z ogoloną brodą' (SRJ XI—XVII). ~

Por. brus. (cerk.) XVII w. *голобрадство* 'brak brody' (HSBM).

Od *gola borda* (zob. s.v. *golъ*).

K. H. — W. S.

gologolъ *gologolva gologolvo* 'nie mający włosów na głowie, łysy, calvus'

~ pol. rzadkie *gologlowy* 'nie mający nakrycia na głowie', u L. 'łysy' bez dokumentacji, czes. *holohlavý* 'nie mający włosów, łysy', 'nie mający nakrycia głowy', w XIV w. NM *Holohlavi* (Gebauer SI), sła. *holohlavý* 'nie mający włosów, łysy', 'nie mający nakrycia głowy';

sle. *gologláv* : *gologláv -áva* (dial. *gologláv*, Rigler Notr. 100) 'mający głowę bez włosów, łysy', 'mający gołą głowę, bez nakrycia', sch. *gològlav* (też dial., Vuk, dial. także *gologláv -gláva -glavo*, Elezović Kos.-Met., *gòloglav*, Jurišić Vrgada, *gologlòv*, HDZ VII 455, ČDL), 'mający gołą, nie przykrytą głowę' od XVI w. (RJAZ), dial. też 'nie przykryty, nie nakryty', 'nie mający jednego lub obojga rodziców, sierota', f. 'wdowa' (RSAN), wyjątkowo 'łysy' (RJAZ), bułg. *гологлав* 'mający nie przykrytą głowę' (też dial., Gerov: *гологлав*, BDial. I 245, IV 95, V 113: *гологлав*, V 164: *гологлав*, IX 237), 'łysy, nie mający włosów' (też dial., BDial. I 245, IX 237), maced. *гологлав* 'mający gołą, nie przykrytą głowę' (też dial., Mazon, Filipova-Bajrova, Vidoeski Kumanovo, BDial. VIII 223: Kostur), dial. też *гологлав* 'łysy' (BDial. VIII 223);

ros. dial. *гологоловый* 'mający odsłoniętą lub ostrzyżoną głowę' (ESSM VI 211 bez podania źródła), ukr. XVIII w. *гологоловий* 'łysy' (Тымченко), u Żel. *гологолов* adv. 'bez nakrycia głowy', brus. pot. *голаголовы* 'mający gołą, nie nakrytą głowę', 'łysy lub ostrzyżony, nie mający włosów na głowie'. ~

Od *gola golva*, zob. s.v. *golъ*.

K. H. — W. S.

gologqzъ *gologqza gologqzo* pld. i wsch. 'mający odsłoniętą dolną część ciała'

~ sch. dial. *gològuz -a -o* (Vuk, RJAZ), *gologūz* (Elezović Kos.-Met., Jurišić Vrgada, HDZ VII 455), 'nudis natibus, ano nudo', *gològuz* (RJAZ), *gologūz* (Mirović Leskovac) 'biedny', bułg. pot. *гологъз -a -o* 'mający odsłoniętą tylną część ciała', 'obdarty, obszarpany' (też dial., Gerov. BDial. IX 237), maced. dial. *гологъс, гогогъз -за* (Vidoeski Kumanovo 50, 156);

ros. dial. *гологъзыи* 'mający odsłoniętą dolną część ciała lub mający krótkie ubranie czy kurtkę' (Dal), 'biedny' (SRNG: Kursk), stuktur. XVI w. *гологъзыи* 'nie mający ogona' (Тымченко). ~

Złożenie z *golъ* i *gqzъ*.

K. H. — W. S.

***gologumъno**. Rekonstruowane przez ESSM VI 211 na podstawie: pol. rzadkie *gologumno* 'przeźródła między gumnami' (SW), stczes. *holohumno* 'granarium' (Gebauer Sl.). Zasięg geograficzny, historia wyrazu i semantyka wskazują na innowację poszczególnych języków słowiańskich.

F. S.

gololedica zob. **gololedъ**

gololedъ *gololeda* : **gololedъ** *gololedi* f. : **gololedica** 'śliska przezroczysta powłoka lodowa powstająca przy spadaniu deszczu (zwykle przechłodzonego) na bardzo oziębioną powierzchnię albo wskutek obniżenia się temperatury poniżej zera po deszczu lub po zamarznięciu topiącego się śniegu'

gololedъ: ~ pol. dial. *gololód -odu* m. 'gołoledź' (Lorentz PW, Kupiszewski SM 100: Wejherowo, Puck, Opole, Opoczno, Podlasie), czes. u Kotta *hololed* m. 'ts.';

slę. u Pletersnika *gololéd -léda* 'gołoledź';

strus. XIV w. *гололедъ* 'gołoledź' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *гололéd -a* 'ts.', dial. *гололéd -a* : -y 'kiedy jesienią bez śniegu zamarznie' (SRSO Dop.), ukr. dial. z Polesia *голол'ód, голал'íd* 'miejsce na lodzie, gdzie wiatr zmiotł śnieg' (Nykonduk Materialy 117), *гололéd* 'zimowa pogoda, kiedy wszystko pokryte jest cienką warstwą lodu' (ib. 119), *голол'ód* 'wierzchnia twarda warstwa śniegu, jaka tworzy się od szronu po odwilży' (ib. 115), brus. *гололéd -y* 'gołoledź' (też dial., Scjaškovič Grodno; także Jaškin BHN 45). ~

gololedъ: ~ pol. *gololédź* f. 'śliska przezroczysta powłoka lodowa powstająca przy spadaniu deszczu (zwykle przechłodzonego) na bardzo oziębioną powierzchnię albo na skutek obniżenia się temperatury poniżej zera po deszczu lub zamarznięciu topiącego się śniegu' od XVI w. (SP XVI IBL, L.), też dial. (*gololédź* : *gololidź -ledzi, gololódź -lodzi*, Karłowicz SGP z Młpol., Dejna RKJL XXII 187, Zaręba AJS VI m. 1123, Sychta SK, Kupiszewski SM 100), leśnicze 'oblodzenie gałęzi i koron drzew', u Trotza 'łysina' (L.), dial. *gololódź* też 'szron' (MAGP I m. 45: Radomsko), sła. u Kálala *holol'ad* 'gołoledź';

ros. przestarz. i dial. *гололедъ, голалédъ* f. 'gołoledź' (SSRJ, Dal, Opyt, SRNG, Mirtov Don., Slovarъ Don., Slovarъ Urala, Slovarъ Smolensk.), dial. *гололедъ* też 'ziemia zamarznięta bez śniegu' (SRNG), *гололédъ* m. 'lód na rzece, jeziorze nie zaniesiony śniegiem' (Sl. Priamur'ja), ukr. dial. *hololed* 'go-

loledź' (AGBojk. V 286), *gololǐď -ledu* 'ts.' (Żel.), brus. dial. *galalǐć f.* 'ts.' (SPZB). ~

gololedica: ~ pol. dial. z okolic Suwałk *gololedzica* 'gołoledź' (Kupiszewski SM 100), czes. u Kotta *hololedice* 'ts.', sła. u Kálala *holol'adica* 'mroźny czas bez śniegu, zamrożona ziemia bez śniegu';

sł. przestarz. *gololédica* 'gołoledź, ślizgawica', sch. *golòledica* 'ts.' (wg RSAN z ros.), bułg. dial. *gololédica* 'ts.' (Gerov, Mladenov BTR), maced. *gololédica* 'ts.';

ros. *gololédica* 'gołoledź' od XVII w. (SRJ XI—XVII), też dial. (Dal, Mirtov Don.), 'czas, kiedy ziemia pokryta jest gołoledzią', ukr. stare XVII—XVIII w. *gololédica* 'gołoledź' (Tymčenko), dziś dial. *gololédica* 'ts.' (Hrinčenko, Żel., AGBojk. V 286, Nykončuk Mat. Polissja 115—7, 119, Lysenko SPII, Slav. leks. 16—7), brus. *galalǐćica* 'ts.' (też dial., SPZB, Scjaškovič Grodno, Jaškin BHN 45). ~

Trzy różne warstwy compositum: I. pierwotne *golo-ledь*, złożone z *golь* i *ledь*; II. abstractum *golo-ledь* (o budowie zob. Vaillant GC IV 742 nn.); III. formacja sufiksalna *gololedica* (o suf. *-ica* I 98—9). K. H. — W. S.

gololeď zob. gololeď

golomorzica zob. golomorzь

golomorzь *golomorza* pln. : golomorzica 'mróz bez śniegu'

golomorzь: ~ pol. XVI w. *golomroz* m. 'zamrożona ziemia przed opadami śnieżnymi' (SP XVI IBL), dziś dial. *golomróz* 'gołoledź' (Kupiszewski SM 100: Otwock), sli. *golómorž -arzu* m. 'zamrożone błoto lub śnieg' (Lorentz PW), czes. *holomráž -mrazu* m. 'mróz bez śniegu' (też dial., Bartoš DSM), sła. *holomráž -mrazu* m. 'mróz bez śniegu, zamrożenie ziemi bez pokrywy śnieżnej';

ukr. dial. *golomorózu* pl. 'mrozy bez śniegu' (Onyśkevyč Bojk.). ~

Por. sł. przestarz. adi. *golomráž, golomráž -áza -ázo*, zwykle w połączeniu *golomraza* zima 'mroźna a bez śniegu'.

golomorzica: ~ pol. dial. *golomrozica* 'gruda' (Kupiszewski SM 96: Przasnysz), czes. dial. *holomrazica* 'suchy mróz', 'ziemia zamrożona bez śniegu' (Malina Mistřice);

sł. przestarz. *golomrážica* 'mróz bez śniegu' (także dial. doleńskie, Pleteršnik), sch. *golómrazica* 'ts.' (też dial., Vuk, SDZ XXX 132: *golomrāžica*, SDZ XXV 227: *golomrážica*), maced. *golomrazica* 'ts.';

ros. dial. *golomoróžica* 'długie jesienne mrozy bez śniegu' (SRNG), ukr. dial. *golomoróžica* 'mróz bez śniegu' (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. pol. dial. *golomróz* 'gruda' (Kupiszewski SM 96: Mińsk Mazowiecki), 'zamrożona skorupa śniegu' (o.c. 102: ib), *golomróz* 'gołoledź' (Karlłowicz SGP: Beskidy).

Dwie warstwy compositum: I. pierwotne *golo-morzь*, złożone z *golь* i *morzь*; II. formacja sufiksalna *golomorzica* (o suf. *-ica* zob. I 98—9). Por. *gololeď* : *gololeď* : *gololedica*. K. H. — W. S.

golomqď *golomqda* zach. 'młody mężczyzna niezona, nic nie posiadający'

~ stpol. XV w. *golomqđ* 'człowiek wolny, ale bez ziemi, pozostający w służbie zamożniejszej szlachty' (Słownik stpol.). ~

Na wyraz taki wskazują również: stczes. XVI w. *holomudec -deč* m. 'młodzieniec

niedojrzały płciowo' (Gebauer Sl.) oraz powstałe z przekształcenia stczes. od XIV w. *holomek -mka* : *holumek -mka* 'młody mężczyzna nieżonaty', 'służący', 'woźny miejski czy sądowy', wyjątkowo 'młody szlachcic' (Flajšhans Klaret, Jungmann, MSČS), sła. *holomok -mka* m. przestarz. 'pomocnik kata', stąd stpol. XV—XVI w. *holomek* 'człowiek bez ziemi, nieosiadły, najmujący się do służby, sługa' (Słownik stpol.), pejorat. 'nicpoń, próżniak, nikczemnik, łajdak' (często jako przezwisko), w XVII—XVIII w. 'sługa, pacholek; pomocnik (HSSJ).

Por. ros. dial. *голомѣдка* 'żur ze świeżych borowików lub rydzów, zaprawiony surowymi jajkami' (SRNG).

Złożenie z *golъ* i *mądo*. O rozwoju znaczenia Urbańczyk JP XXXVIII 283. Por. też w tym samym znaczeniu pol. *gołobiodry*, *gołodupiec*.

Urbańczyk JP XXXVIII 279—84, Basaj, Siatkowski SFPS VI 19, Machek ES² 175, ESSM VI 212. K. H.

**goloml'za*. Rekonstruowane przez ESSM VI 212 jako *golomylza* na podstawie: ros. dial. *голомѣза* 'gadula, papla' (SRNG), brus. dial. *галамѣза* 'człowiek nikczemny?' (Scjaškovič Grodno).

Por. 1. ukr. dial. (z suf. *-ik-*) *голомѣвик* 'człowiek tysy' (Hrinčenko);

2. brus. dial. *галамѣзы* adi. 'bez zarostu' (Šatalava BDS 37).

Brak podstaw do rekonstrukcji psl. Rozbieżność znaczeń. Formacja produktywna. Innowacja poszczególnych języków wsch. słow. Złożenie, zob. *golъ* i *melsti ml'zq*.

F. S.

golostъ golosti ptn. i sle. 'właściwość tego, co jest gołe'

~ pol. rzadkie *gołość* subst. od *goły*, np. *gołość* pleców, też u L., stpol. XV w. 'gołe, równe pole, równina' (Sl. stpol.), dial. kasz. 'nagość; tysość', 'ubóstwo' (Lorentz PW), głuź. *holosc* f. 'gołość, nagość' (też dial., Pfuhl), czes. *holost -i* 'gołość, nagość, właściwość tego, co jest gołe', sła. tylko u Išačenki SRS *holost* 'pustka, próżnia';

sle. *golost* : *gólust -i* f., u Pleteršnika *golōst* 'właściwość gołego', np. *golost* telesa;

ukr. XVII w. *голостъ* 'nagość, gołość, golizna' (Tymčenko), brus. XVII w. *голостъ* 'nieokryta część ciała, nagość, golizna' (HSBM). ~

Abstr. od *golъ*. O suf. *-ostъ* zob. Meillet Ét. 280—5.

K. H. — W. S.

gološčekъ gološčeka wsch. 'czysty lód bez śniegu; gołoledź'

~ ros. dial. *голощѣк* m. 'gołoledź' (Mirtov Don., Slovarь Don.), *голощѣк* m. 'ts.', 'czysty, cienki lód bez śniegu' (Dal: pld., SRNG), ukr. dial. *голощѣк*, *голощѣк -оку* 'gołoledź; lód bez śniegu' (SUM, Hrinčenko, Slav. leks. 16—17), brus. dial. *галашчѣка* 'ts.' (NS 76). ~

Złożenie z psl. *golъ* i psl. dial. ptn. *ščeka* (np. ros. *щѣка* 'policzek', dial. ptn. i wsch.-syberyjskie 'spadzisty, stromy brzeg rzeki, zwłaszcza kamienisty'). Pierwotne znaczenie 'zamarznięta powierzchnia ogołocona ze śniegu, goły lód' (porównanie z 'policzkiem bez zarostu'). Produktywny typ złożeń, por. *golobordъ*, *basonogъ*. Za tym objaśnieniem (Dickenmann, Untersuchungen über die Nominalkomposition im Russischen, 1934, 211) wyraźnie przemawia semantyka i morfologia. — Brak podstaw do przyjęcia etymologii Ž. Varbot (Eim 1976, 40): nawiązuje do werbalnego *šček-* : *ščьk-* 'szarpać, targać, rwać', rekonstruując praznaczenie 'ogoołona, obdarta, oczyszczona powierzchnia'. Trudności semantyczne i morfologiczne.

ESSM VI 213.

K. H. — F. S.

golota 'właściwość gołego, gołość; coś gołego', pln. coll. 'biedni ludzie, biedota'

~ pol. *golota* rzadko 'ludzie biedni, gmin, biedota; człowiek biedny, z gminu', dawne 'uboga, bezrolna szlachta; zubożały szlachcic nie posiadający majątku ziemskiego, nieposesjonat, nicosiadły', stare 'człowiek wolny, ale bez ziemi, nicosiadły, najmujący się do służby' (od XV w., Słownik stpol., też SP XVI IBL, L.), w XV w. 'rybałt, wagant, komediant, hultaj' (Słownik stpol.), w XVI w. także 'golenie, rasura' (SP XVI IBL), 'gołość, golizna' (L.), dial. *golota* : *hołota* 'uboga część ludności wiejskiej' (Dejna RKJL XXII 188), sli. *golota* 'nagość, łysość, gołość; ubóstwo' (Lorentz PW), od XVIII w. z ukr. *holota* 'męty społeczne; łobuzeria, golcy, motłoch', 'żartobliwie o małych dzieciach, zwierzętach', pot. 'biedak, golec, łobuz', 'bieda, nędza, niedostatek', dial. 'uboga ludność wiejska' (Dejna l.c.), głuź. *holota* 'gołość, nagość', też dial. (Pfułł), czes. *holota* 'biedota, biedni ludzie', pejorat. 'zbieranina, banda, najczęściej o niższej warstwie społecznej' (też dial., Lamprecht Opava), rzadko 'gołość, nagość', arch. 'psiarcz, psiarczyk' od XIII w. (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), w XIV w. 'poganiacz mulołów, mulio' (Flajšhans Klaret), dial. *holoty* pl. 'drewniany drogowskaz' (Přir. slov., Bartoš DSM), sła. *holota* 'pustka, próżnia' (też dial., Habovštiak Orava 156), coll. pejorat. 'biedni ludzie' (także dial., Buffa Dlhá Lúka), rzadko 'bieda, nędza';

śle. *golôta* 'właściwość gołego, gołość, nagość, golizna', sch. *golôta* 'nagość', 'bieda, nędza' od XVII w., również dial. (RJAZ), 'brak pokrycia, ozdób, gołość', dial. *gòlota* 'człowiek nagi lub skapo odziany' (RSAN), bułg. *golomá* 'właściwość gołego, gołość, nagość' (też dial., Gerov), zwykle pl. 'nieokryte miejsca ciała ludzkiego', dial. 'bieda, ubóstwo' (Gerov, RBE), maced. *goloma* 'nagość, gołość';

strus. XV w. *голотъ* 'niedostatek, brak odzieży' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dial. pln. *golomá* coll. 'biedota, bieda' (SRNG), ukr. *golóma* 'uboga ludność, biedota, pospólstwo' od XVII w. (Tymčenko), również dial. (Hrinčenko), u Żel. 'motłoch, hołota, pospólstwo, czeladź', w XIV—XVII w. 'człowiek biedny, ubogi' (Tymčenko), brus. *golóma* 'biedota, biedni ludzie' (od XVI w., HSBM), też dial. (Nosovič, Turaū, Šaternik Červ.), 'bieda, nędza' (także dial., ib., SPZB), dial. 'nieużytek' (SPZB, Mikratap. Bel. 54), 'biedak' (SPZB), *golomá* również 'holota, obdartusy'. ~

Od *golъ*, o suf. *-ota* zob. Meillet Ét. 293—5, Vaillant GC IV 366 nn.

K. H. — W. S.

golotъ f. 'coś gołego, goła powierzchnia'

~ pol. rzadkie *gołoc* 'obszar niezarośły, ogolony z czego', czes. u Jungmanna *holot*, *holot -i* f. 'gołoledź', dial. wałaskie *holot -i* f. 'goła ziemia w zimie' (Bartoš DSM), sła. rzadkie *holot -ti* f. 'bieda, nędza';

sch. *gòlôt* f. przeni. 'pustka (moralna, duchowa itp.)', m. i f. dial. 'kryształ' (RSAN), cs. *голотъ* 'kryształki lodu';

strus. *голотъ* m. od XII w. 'lód' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dial. *golomъ* 'ts.' (Dal). ~

Od *golъ*, o suf. *-otъ* zob. Meillet Ét. 280, Vaillant GC IV 698. O innych, nie przekonujących objaśnieniach ESSM VI 214.

K. H. — F. S.

**golot'a*. Rekonstruowane przez ESSM VI 214 na podstawie: śle. dial. prekm. *golôča* = *golôta* 'golizna', sch. od XVI w. *golôča* 'nagość, golizna; bieda'. Brak podstaw do rekonstrukcji psł. O sch. i śle. wtórnych, powstałych na gruncie historycznym,

abstraktach na *-ot'a* zob. I 82. Nie należą tu wsch.słow. abstrakta (skonkretyzowane) na *-et'a*, powstałe na gruncie wsch.słow.: ros. dial. *голѣча* 'gołoledź', *галѣча* 'złodowaciąła droga', *голѣча* 'zamarznięta ziemia, droga nie pokryta śniegiem', 'śliskie z powodu gołoledzi miejsce', ukr. *голѣча* 'biedota, hołota', brus. *галѣча* 'bieda, ubóstwo; gołoledź', dial. 'biedak', 'bieda, biedota'. F. S.

golq̄bę *golq̄bęte* 'pisklę gołębia; mały, młody gołąb, gołąbek'

~ pol. *gołębię -biecia* od XV w. (stpol. XV—XVI w., dziś dial. też *golq̄bię -cia*) 'pisklę gołębia; młody, mały gołąb, gołąbek' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 187), dluž. *gólub'e (golb'e) -b'eša* 'ts.', głuż. *holbjo -bjeća* 'ts.', czes. *holoubě* (stczes. od XIV w. *holúbě*) *-běte* 'ts.' (o sekundarnych znaczeniach zob. Přír. slov., SSJČ), także dial., np. Bělíč Dol. passim: *holoubje, holúbje, holúbje*, Králík Kelč 18, 34, Siatkowski Kudowa I 113, sła. *holúbä -bät'a* 'ts.' (również dial., np. Kálal, Stanislav Liptov 154, Matejčik Novohrad 119, Habovštiak Orava 37: *holúbe*);

sł. *golobë -bëta* 'ts.' (Pleteršnik), bułg. dial. *гълъбѣ, галабѣ* n. 'ts.' (RBE, BDial. III 207), por. u Gerova 'obrzędowy weselny placek (kołacz) ozdobiony na wierzchu gołąbkami';

ukr. *голуб'я -б'яти* 'pisklę gołębia, młode gołębia; mały gołąb, gołąbek' od XVI w. (też dial., np. Onyškevyč Bojk.), brus. dawne od XVI w. *голубя, голюбя* 'ts.' (HSBM). ~

Por. ros. *голубята* pl. do *голубенок* 'gołąbek'.

Dem.-hip. od *golq̄bь*, o suf. *-ę -ęte* zob. III 11—9.

Zob. *golq̄bьkь* I. *golq̄bьсь* I.

W. S.

golq̄bica I. : golq̄bьka I. 'samica gołębia'

golq̄bica: ~ pol. od XV w. *gołębica* 'samica gołębia' (stpol. XV—XVI w. też *golq̄bica* 'ts.', rzadziej 'gołąb samiec', Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *gołębica* : *golq̄bica* 'samica gołębia' (np. Dejna RKJL XXII 187, SOWM, Górniewicz Malbork, Brzeziński Krajna), głuż. *holbica* 'ts.' (Zeman, Pfuhl), czes. *holubice* 'ts.' (o sekundarnych znaczeniach zob. Přír. slov., SSJČ), także dial., np. Svěrák Karlovice: *holubice*, stczes. od XV w. *holubicě* 'Taube, Täubin' (Gebauer Sl.), sła. *holubica* 'samica gołębia' (również dial., np. Habovštiak Orava 170);

sł. *golobica* 'ts.' (też dial., np. Tominec Črni vrh), dawne XVII w. 'ts.', 'gołąb samiec' (Megiser 1603), sch. *golubica* 'samica gołębia' (także dial., np. SDZ XXXV 227, ČDL I 241, Jurišić Vrgada: *golubica*; Neweklowsky Burgenland: *glohumbica, golub'ica*), 'gołąb samiec' (RJAZ), cs. *голубица* 'columba' (Miklosich LP), bułg. *гълъбица* 'samica gołębia' (również dial., np. Stojkov Banat), maced. *галабица, гулабица* 'ts.', dial. też *галабица, голубица, гулубица, гълъмбица* 'ts.' (RMJ, RMNP, Vidoeski Kumanovo 50, BDial. VIII 225: Kostur);

rus.-cs., strus. od XI w. *голубица* 'ts.' (Srezn., SRJ XI—XVII), ukr. przestarz. od XVI *голубиця* (dial. także *галубця, Żel.*) 'ts.' (SUM, Hrinčenko), brus. dawne XVI w. *голубица, голубиця, голобыця* 'ts.' (HSBM). ~

golq̄bьka : ~ pol. *golq̄bka* 'samica gołębia, gołębica', czes. rzadko *holubka* 'ts.' (Přír. slov.);

sł. książk. *golq̄obka* 'ts.' (SSKJ; Pleteršnik nie notuje), sch. *gölüpka* 'ts.', 'rodzaj nocnego motyla, *Macroglossa stellatarum*' (też dial., RSAN; RJAZ nie notuje), bułg. dial. *гълъбка* 'gołębica' (RBE, Gerov);

ros. od XVII w. *голубка* 'gołębica', ukr. od XVI w. *голубка* 'ts.' (dial. też *голубка*, Onyškevyč Bojk.), brus. *галубка* 'gołębica' (także dial., np. Bjal'kevič

Mohylew; Turaï: *голубка*), poleskie dial. дыка *голубка* 'turkawka, *Streptopelis turtur* L.' (Leks. Polesьja 445). ~

Derywaty od *golq̄bь*, o suf. *-ica* i *-ьka* w funkcji feminatywnej zob. I 94 i 98.

W. S.

golq̄bica 2. : **golq̄bьka 2.** 'coś podobnego barwą do koloru piór gołębia, o sierści zwierząt, o kolorze (owoców) roślin'

golq̄bica; ~ czes. dial. laskie *holubica* 'rodzaj grzyba, *Russula*' (Bartoš DSM);

ste. *golobica* 'ts.' (zazwyczaj pl., SSKJ), 'gwiazdozbiór Gołębia' (Pleteršnik), sch. *golubica* nazwy i imiona samic zwierząt domowych mających szarą, popielatą sierść, np. krowa, kobyła, owca, koza, kotka, kura (RJAZ, RSAN, tu również o NO i NM *Golubica*), 'gatunek borówki bagienniej, *Vaccinium uliginosum*' (RSAN);

ros. dawne od XVII w., dziś dial. *голубица* 'jagoda rosnąca na mchach, wielkości dużej borówki, tylko koloru jasnyniebieskiego; borówka bagienna koloru niebieskiego' (SRNG: pln.), 'gołębnik', 'strych domu' (SRNG), brus. dial. *галубица* 'borówka bagienna; czarna jagoda' (SPZB, Bjaľkevič Mohylew). ~

golq̄bьka: ~ pol. dial. *goląbka* 'rodzaj grzyba, gołąbek' (Kucala PSM 67), psia *goląbka* 'trujący grzyb' (o.c. 68), stczes. *holubka* 'rodzaj grzyba' (Gebauer Sl.), sła. dial. *holubka* 'grzyb jadalny' (SSN);

bułg. dial. *голубки* pl. (rzadziej sg. *голубка*) 'rodzaj grzybów jadalnych z rodziny *Russula*' (RBE);

ros. dial. *голубка* 'niebieska, błękitna farba, barwa' (SRNG), por. *голубко -ка* m. 'koń błękitnawej, gołąbkowej maści; imię takiego konia' (ib.), ukr. dial. *голубка* 'krowa z jasną sierścią i czerwonymi cętkami' (Onyškeyvč Bojk.), brus. dial. *галубка* 'rodzaj grzyba' (ŽS 187, 193), *галубка* 'błękitny kolor' (BMM III 227). ~

Od *golq̄bь*, *golq̄bьь*, o substantywizującej adi. funkcji suf. *-ica*, *ьka*, zob. I 98—9, 94—5.

W. S.

golq̄bina 'gołębica; gołąb', 'coś związanego z gołębiem, np. mięso gołębie, roślina przypominająca barwą upierzenie gołębia'

~ pol. dawne *gołębina* rzadko 'mięso gołębie', 'gołębica' (SW), sła. dial. *holubina* 'mięso gołębie' (SSN: Spisz);

ste. *golobina* rzadko 'mięso gołębie' (SSKJ), dawne 'jama, w której gnieźdzą się gołębie' (Pleteršnik), sch. *golubina* dawne 'jama, w której gnieźdzą się gołębie', 'rodzaj winorośli, z ciemnymi owocami' (RJAZ), też augm. 'gołąb' (RJAZ za Stuliciem);

ros. dial. *голубина* 'gołąb', *голубина* : *голуби́ня* 'gołębica', *голубина* 'rodzaj rośliny' (SRNG), ukr. *голубина* 'gołąb; gołębica' (SUM). ~

Na szerszy zasięg wskazują: czes. *holubinka* ekspresywne 'gołębica, gołąbka', 'rodzaj ozdoby czerpca', 'gołąbek, surojadka' (Přir, slov., SSJČ), sła. *holubinka* ekspresywne rzadko 'gołębica' (SSJ); bułg. dial. *голубинки* pl. 'rodzaj grzybów, surojadka' (RBE, Gerov Dop.); ros. *голубинка* 'rodzaj rośliny' (też dial., np. SRNG).

Wyraz podwójnie motywowany przez podstawowe *golq̄bь* oraz adi. *golq̄bь* i *golq̄binь*, stąd wielofunkcyjność suf. *-ina* (zob. I 120—3).

W. S.

golq̄binь *golq̄bina golq̄bino* 'należący do gołębia; właściwy gołębiowi, związany z gołębiem, odnoszący się do gołębia, columbinus, columbaris'

~ stczes. XV w. NO *Holubin -na* (Gebauer Sl., prawdopodobnie kontynuuje adi. poss. *holubin*);

słc. rzadko *golobinji* 'właściwy gołębiowi; należący do gołębia' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *golubinji* 'należący do gołębia, odnoszący się do gołębia; właściwy gołębiowi' od XIII w. (też dial., np. Neweklowsky Burgenland: *golubi:ni*), dawne dial. kajkaw. *golubini* 'ts.' (RJAZ za Belostencem), scs. голубинъ 'gołębia' (zastępuje gen. sg.), 'należący do gołębia' (SJS: Zogr., Mar., Assem., Sav., Euch.), голубинь 'gołębicy' (zastępuje gen. sg.), 'należący do gołębicy' (SJS: tylko Euch.);

rus.-cs., strus. XI—XII w. голубинъ 'należący, odnoszący się do gołębia; właściwy gołębiowi' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. голубиный 'ts.' (także u Dala), przen. 'łagodny, delikatny, dobrotliwy', dial. tylko w zestawieniach, np. голубиный хмель 'koniczyna kasztanowata, Trifolium spadicum L.', голубиный цвет 'bodziszek łąkowy, Geranium pratense L.' (SRNG), ukr. голубиный 'należący, odnoszący się do gołębia; właściwy gołębiowi' od XVI w., przen. 'łagodny, spokojny' (SUM), brus. галубины 'należący, odnoszący się do gołębia; właściwy gołębiowi, związany z gołębiem' od XV w., przen. 'łagodny, spokojny, dobrotliwy' (TSBM). ~

Adi. od *golqby*, o suf. -inь zob. Brodowska-Honowska SPS 71 nn., Vaillant GC IV 441—2. W. S.

golqby golqba golqbo 'który jest jak gołąb, o kolorze: jasnopopielaty z odcieniem niebieskim, szary, szarawy, niebieskawy, zazwyczaj o maści zwierzęcia'

~ stpol. XV w. *golęby* 'popielaty, szpakowaty, o maści końskiej' (Słownik stpol.);

sch. *golubijī* 'należący do gołębia; właściwy gołębiowi', 'który jest jak gołąb, o kolorze: niebieskoszary; szarawy, popielatowy, niebieskawy' (RSAN, RJAZ), bułg. dial. гълън -лъба adi. 'granatowy, ciemnoniebieski', 'niebieski; siny' (Stojkov Banat);

strus. XIII—XV w. голубыи : голубои 'niebieski, błękitny, modry', 'popielaty, jasnoszary, o maści zwierzęcia' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. голубой 'niebieski, błękitny, modry; jasnogranatowy; lazurowy' (por. голубая лошадь 'popielaty, mysi, o maści konia', голубой день 'jasny, pogodny, bezchmurny dzień', голубой песец 'jasnoszary z odcieniem niebieskim, o sierści lisa polarnego', SSRJ), голуб -ба -бо 'szarawy, siwawy, niebieskawy' (por. перья белуги более сероваты нежели галубы, ib.), dial. голубой 'żółty, o kolorze piór ptaków' (w tym znaczeniu również голубый, Opyt Dop.), 'szary', 'czarny z granatowym odcieniem, o maści konia' (SRNG, ESSM VI 217), zazwyczaj w zestawieniach: голубой конь 'koń popielatej maści', голубая корова 'krowa popielatoszarej maści' (SRNG), także w nazwach ptaków i roślin, np. голубой кингирь 'kobuz, Falco subbuteo L.', голубой цветок 'bławatek, Centaurea cyanus L.' (ib.), ukr. голубий 'niebieski, błękitny, modry' (dial. też 'siny; granatowy', SDU 114), u Hrinčenki również 'ciemnoszary, o maści wołu', brus. dawne XVI w., dziś dial. галубы 'błękitny; siny; granatowy' (np. HSBM, Scjaškovič Grodno, SPZB), dawne XVI w. 'popielaty, jasnoszary, o maści zwierzęcia' (HSBM). ~

Z stpol.: stprus. *golimban* 'modry' (np. Brückner AslPh XX 500, XXIII 625, Trautmann APSD 340, Milewski SO XVIII 41, 47, 52).

Archaiczny typ przymiotnika od tej samej podstawy co *golqby*. Co do budowy zob. VI 136 s.v. *ęreby* 2. oraz Meillet Ét. 227 nn. i SC 341 (por. też Sławski SE I 313). O nazwach kolorów pochodzących od nazw ptaków czy zwierząt zob. Machek LP III 96—111.

ESSM VI 217 (z dotychczasową literaturą i krytyką niektórych ujęć), Heme SF passim, Zareba NB passim.

Zob. *golqbyjь*.

W. S.

golq̄b̄ka 1. zob. golq̄bica 1.

golq̄b̄ka 2. zob. golq̄bica 2.

golq̄b̄k̄ 1. zob. golq̄b̄c̄ 1.

golq̄b̄k̄ 2. zob. golq̄b̄c̄ 2.

golq̄b̄ *golq̄bi* m. 'ptak żyjący w stanie półdzikim, zazwyczaj gołąb siniak, *Columba oenas*, rzadziej gołąb grzywacz, *Columba palumbus*'

~ pol. *gołąb -lębia* (stpol. od XV w. *gołąb*', od XVI w. oznaczanie palatalności wargowych wychodzi z użycia, zob. Stawski SE I 312, o kontynuantach stpol. *-p̄* zob. MAGP VIII m. 351, cz. II 11—3) 'ptak oswojony lub żyjący w stanie dzikim, *Columba*; samiec *gołębia*' (też dial., np. Karłowicz SGP, Kucala PSM 70, 74, Dejna RKJL XXII 186—7, Górnowicz Malbork; o zachowanych śladach pierwotnego *-b̄* zob. SOWM, Steffen Warmia; o oboczności gen. sg. *golq̄ba* ; *golębia*, *golęba* ; *golębia* zob. MAGP l.c., s. 12), połab. *d'ōlq̄b* m. 'ts.', dłuż. *gōlūb* (dial. *gōlb*, *gōlyb*) *-bja* 'Columba' (o formach gwarowych zob. Muka, Fasske Vetschau), głuź. *holb -bja* 'ts.' (dial. także *hōlb*, Michalk Neustadt; dawne u Pfuhla *holb*), czes. od XIV w. *holub -ba* (stczes. również *-bi*) 'Columba' (też dial., np. Lamprecht Opava, Bělič Dol. passim), śla. *holub -ba* 'Columba' (także dial., np. Matejčik Novohrad 95, Sipos Bükk-Gebirge, Habovštiak Orava 71, 170);

ste. od XVI w. *golq̄b* m. 'Columba' (również dial., np. Tominec Črni vrh, Rigler Notr. 41, 100, Ramovš ZD I 320), por. morski *golob* 'rodzaj ryby, *Myliobatis*' (SSKJ), sch. *gōlūb* (: *gōlūb*) *-ba* 'Columba; tylko samiec *gołębia*' od XVI w. (już w XIV w. NO *Golub̄*, RJAZ), dial. też *gūlub*, *gōlob*, *gūolumb*, *ḡōlump* 'Columba' (np. RSAN, HDZ VI 447, Turapolje, Newekłowsky Burgenland, Koschat Baumgarten), nazwa zwierząt domowych (konia, wołu) maści szarawej, popielatawej (RSAN, RJAZ), 'rodzaj ryby, zazwyczaj *Myliobatis*' od XVII w. (ib., również dial., np. ČDL I 241, Jurišić Vrgada, HDZ VII 2, 455), scs. *голубъ голуби* m. 'Columba' (SJS), bułg. *гълѣб* m. 'ts.' (dial. też *gōlūb*, *gōlŷn*, *gōlan*, *gōlŷn*, *gālan* 'ts.', np. BDial. I 77, II 145, 146, III 50, VI 20; 'trzeci swat, druźba', Mladenov Vidin), por. może tu należące 'kukurydza; kaczan kukurydzy z ziarnami' (RBE), maced. *гулаб* 'Columba' (dial. także *galaб*, *golaб*, *гулуб*, *гълѣн -мбо* 'ts.', 'dziki gołąb', np. RMJ, RMNP, Reiter Titov Veles, Vidoeski Kumanovo passim, Hendriks Radožda-Vevčani, BDial. VIII 225: Kostur), dawne od XVI w. *golōbi*, *golōmbi*, *два голѣба* 'Columba' (Giannelli LM, Ničev Kostur);

srus. od XI w. *голубѣ*, *голубѣ* m. i f. 'Columba, samiec lub samica', ros. *gōlūb̄ -bja* 'Columba', dial. 'ts.' (SRNG, tu o nazwach innych gatunków *gołębi*), w tym znaczeniu też *golub* m. (ESSM VI 216), ukr. *gōlūb -ba* (stukr. od XIII w. *голубѣ*) 'Columba' (także dial., np. Horbač Romaniv, Žel), o sekundarnych znaczeniach zob. SUM, Hrinčenko), brus. *gōlūb -ba* (XVI w. również *golub̄*, HSBM), 'Columba', dial. też *galūb*, *alŷn* 'ts.', 'rodzaj potrawy', 'gatunek grzyba' (np. SPZB, Bjałskevič Mohylew, Sejaškovič Grodno, ŽS 192, Nar. slovatv. 232), dial. poleskie *gōlūb* 'Columba' (Leks. Polesja 445, tu także o nazwach innych gatunków *gołębi*). ~

Ze słow.: węg. *galamb* 'Columba' (Kniezsa MNSJ I 1, 176—7), rum. dial. *golūmb*, *golūmbi* m. 'ts.', *hulūb* 'ts.' < ukr. *gōlūb* Mihăilă Impr. 89), alb. *gulap* 'ts.' (BER I 301).

Pierwotny temat męski na *-i-*, z wtórnym przejściem do tematów na *-o-*, *-jo-*.

Wyraz powstał na gruncie psł., ale suf. *-q-b-* < ie. *-on-bh-* archaiczny, spotykany w innych nazwach ptaków: psł. *astrębb* (I 159—60), *ęrebb* : *erebb* (VI 137—8), *galębb* (VII 34—5). Por. łac. *columbus*, *columba* 'gołąb' (**kol-on-bho*), *palumbes* 'dziki gołąb' (**pol-on-bh-*). — Według K. Moszyńskiego JP XXXV 189—94 nazwa ptaka *golqbb* pochodzi od adi. *golqbb* 'niebieski', pierwotne zatem znaczenie 'niebieski (ptak)', co poparte jest licznymi paralelami semantycznymi.

Berneker SEW I 322, Meillet-Vaillant RES XIII 102, Meillet DEL 200, Stawski SE I 216—7, Bezłaj ES I 159, Skok ER I 587, Vasmer REW I 289, Moszyński JP XXXV 189—94, ESSM VI 216—7 (tu przegląd i krytyka dotychczasowych nieprzekonujących objaśnień). W. S.

golqbbc 1. *golqbbca* : **golqbbk 1.** *golqbbka* dem. od *golqbb*, 'mały, młody gołąb' *golqbbc*: ~ pol. dial. *gołębiec* 'jastrząb' (SOWM), już w r. 1436 NO *Gołąbiec* (SSNO), stczes. XIV w. *holúbec -bcē* dem. od *holub* (też NO z r. 1355, Gebauer Sl.);

slę. przestarz. *golqbec -bca* 'gołąb; gołąbek' (SSKJ; o innych sekundarnych znaczeniach zob. Pleteršnik), sch. *golúbac -lúpca* dem. od *golub* od XIX w. (jako NM *Golúbac*, *Golubac* już w XV w., RJAZ, RSAN);

ros. *голубець -бца* 'gatunek kobczyka, *Falco vespertinus* L., polującego na gołębie; ptak łowny wypuszczany na gołębie, jastrząb krogulec' (dial. 'gołąb, który przyleciał z obcych stron; gołąb wędrowny', 'jastrząb krogulec, SRNG, tu o geografii wyrazu), ukr. *голубець -бця* dem.-hip. od *голуб* od XVIII w., brus. dial. *голубець -бця* 'gołąb' (Bjalskevič Mohylew, SPZB), dial. poleskie *голубѣц* m. 'gołąb domowy; gołąbek' (Leks. Poleszja 445 s.v. *голубь*). ~

golqbbk: ~ pol. *golqbek -bka* (stpol. XV—XVI w., dziś dial. też *gołębek -bka*, Słownik stpol., SP XVI IBL, SOWM), dem. od *golqb* od XV w. (także dial., np. Dejna RKJL XXII 187, Szymczak Domaniewek, Sychta SK z różnymi zapisami fonetycznymi; por. jednak ptn. 'gołąb'; AJK VIII m. 368, cz. II 134—5, Sychta Kociewie, Górnowicz Malbork, Brzeziński Krajna, SOWM; 'turkawka', Karłowicz SGP), połab. *d'ölqbäk*, pl. *d'ölqbt'e* 'młody gołąb' (Polański-Sehnert), czes. *holoubek* (stczes. od XIV w. *holúbek*) *-bka* dem. od *holub*, sła. *holúbok -bka* dem. od *holub*, 'mały, młody gołąb' od XVII w. (również dial., np. SSN);

slę. *golqbek -bka* dem. od *golqb* (Pleteršnik), sch. *golúbak -pka* dem. i hip. od *gölub*, 'młody gołąb' od XVI w., 'jakiś ptak wodny, *Fuligula ferina*' (RJAZ: XIX w.);

ros. *голубок -бка* dem. i hip. od *голубь* od XVI w. (SSRJ, SRJ XI—XVII), dial. 'ts.', zazwyczaj jednak w nazwach ptaków jako część zestawienia, np. *ночной голубок* 'ptak *Caprimulgus europeans* L., lelek kozodój', *голубок лесной* bez znaczenia (SRNG), ukr. *голубок -бка* dem. i hip. od *голубь*, 'młody gołąb', brus. *голубок -бка* dem. i hip. od *голубь*, 'młody gołąb' (też dial., np. Šaternik Červ.). ~

Dem.-hip. od *golqbb*, o suf. *-ьць* zob. I 99—101, o suf. *-ькь* zob. I 93. Inne sekundarne znaczenia, np. 'jastrząb; kobczyk; turkawka' rozwinęły się na gruncie poszczególnych języków stow. Zob. *golqbica* 1., *golqbьka* 1. W. S.

golqbbc 2. *golqbbca* ptd., wsch. : **golqbbk 2.** *golqbbka* 'coś związanego z gołębiem, coś podobnego do gołębia, do ubarwienia jego piór, zazwyczaj o kolorze roślin (np. gatunek grzyba), o sierści zwierząt'

golqbbc: ~ slę. *golqbec -bca* 'gatunek jabłka, der *Täubling*' (Pleteršnik), sch. dial. *golúbac -pca* nazwa kozła z szarawą, popielatawą sierścią (RSAN);

ros. *голубець -бца* 'rodzaj grzyba', dial. 'grzyb surojodka', 'piesiec z szarą sierścią', 'koń szarej, niebieskawej maści', zazwyczaj bot. 'chaber łąkowy, *Centaurea*

iacca L.; gorysz błotny, Peucedanum palustrae Moench.; wg przesądów roślina chroniąca myśliwego przed niedźwiedziem (SRNG, Dal), ukr. голубець -бця 'upieczona z ciasta figurka ptaszka; sztuczny ptak jako ozdoba', 'krzyż nagrobny z daszkiem' (Hrinčenko), dawne od XVII w. i dial. 'borówka bagienna, Vaccinium uliginosum L.' (Tymčenko, Żel.). ~

golq̄bьkkь: ~ pol. *goląbek* -bka 'rodzaj grzyba, surojadka, Russula' (również dial., np. Dejna RKJL XXII 187, SOWM), czes. *holoubek* -bka 'ts.' (też dial., np. Přír. slov., SSJČ, Siatkowski Kudowa I 102; Bartoš DSM: *holúbek*), sła. dial. *holúbok* m. 'gatunek grzyba jadalnego, Russula' (SSN);

sch. dial. *golúbak* -pka nazwa i imię prosięcia (RSAN, RJAZ);

ros. dial. голубок -бка 'gatunek jabłek' (SRNG), ukr. dial. голубок -бка 'sztuczny ptaszek jako ozdoba' (Hrinčenko), brus. dial. голубок -бка 'rodzaj grzyba' (ZS 187). ~

Od *golq̄bь*, *golq̄bьjb*, o substantywizującej adi. funkcji suf. -ьcb, -ькь zob. I 99—101, 93—4 (zob. *golq̄bica* 2., *golq̄bьka* 2.). O powszechnym używaniu przez Słowian w nazwach grzybów barwy gołębia (ciemnoniebieski; szaroniebieski; niebieski), należących do naszej rodziny zob. Budziszewska SFPS XVIII 149—50 (tu także inne formacje bułg.: *гълубници*, *гълубинки*, *гълубница* 'różne rodzaje grzybów' oraz paralele rum. i niem. dial. z Siedmiogrodu). W. S.

golq̄bьjb *golq̄bьja golq̄bьje* (golq̄b'ь golq̄b'a golq̄b'e) zach., pld. 'należący do gołębia, odnoszący się do gołębia, pochodzący od gołębia', 'właściwy gołębiowi, charakterystyczny dla gołębia' > 'który jest jak gołąb, o kolorze: jasnopopielaty z odcieniem niebieskim; szary, szarawy, niebieskoszary'

~ pol. *gołębi* 'właściwy gołębiowi, należący do gołębia' od XV w. (też dial., np. Kucala PSM 74, Dejna RKJL XXII 187), 'jasnopopielaty z odcieniem niebieskawym', por. od XVI w. bot. *gołębia* noga 'bodziszek gołębi, Geranium columbinum L.', *gołębie* gardło 'dymnica pospolita, Fumaria officinalis L.' (SP XVI IBL), czes. *holubi* 'należący, odnoszący się do gołębia; właściwy gołębiowi' od XIV w. (także dial., np. Králík Kelč 58), 'jasnoszary, nieco ciemniejszy niż popielaty, o kolorze' (SSJČ), por. w zestawieniach: *holubi* bylina 'nac werbeny pospolitej', alkoun *holubi* 'ptak z rodziny alk, Uria columba', dial. *holubi* hrahul'ec 'jastrząb, Astur palumbarius' (Bartoš DSM), sła. *holubi* 'należący do gołębia, pochodzący od gołębia; właściwy gołębiowi', poet. 'siny, siwy, popielaty, o kolorze gołębia, piór gołębia' (SSJ, por. jednak *holubie* nebo 'niebieskoszare, niebieskosiwe niebo', *holubie* očká 'siwe oczka');

sł. *golq̄bji* 'należący do gołębia, dotyczący gołębia; właściwy gołębiowi' (SSKJ, Pleteršnik; również dial., np. Tominec Črni vrh), sch. *golúbji* (wyjątkowe *golúbli*, dawne *golubji*) 'należący do gołębia, odnoszący się do gołębia' od XVIII w. (RSAN; RJAZ: tu też bot. *golubja* guša 'kokorycz pusta, Corydalis cava', *golubja* noga 'bodziszek gołębi, Geranium columbinum L.'). 'który jest jak gołąb; o kolorze: niebieskoszary, szarawy, popielatowy, niebieskawy' (RSAN). ~

Od *golq̄bь*. O suf. -ьjb, -jb w funkcji posesywnej zob. Brodowska-Honowska SPS 29 nn. Nazwa koloru 'popielaty z odcieniem niebieskawym; szary, szarawy; niebieskoszary' rozwinęła się ze znaczenia 'właściwy gołębiowi, charakterystyczny dla gołębia, np. dla piór gołębia'. Nie można jednak wykluczyć niezależnego powstania nazwy koloru (zob. *golq̄bь*, por. *ěrečь* 2.).

ESSM VI 218, Herne SF passim, Zaręba NB passim.

Zob. *golq̄binь*, *golq̄bь*.

W. S.

golq̄b'ь zob. golq̄b'ьjь

golsati *golsajq̄* zach., pld. 'mówić, głosić, krzyżeć; zawiadamiać, obwieszczać, rozgłaszać, ogłaszać, dicere, voce exprimere, clamare'

– pol. dial. *glosać* 'śpiewać' (SW), stł. *glosać* z pref., np. ... křovovl vřetkiř dręgiř přegłosovl 'przekrzyżał'; ... lęže přeglosali tęř bůřov 'przegłosowali'; na sę tak rozglosa, co lęže sę zbegalo 'głośno krzyżano, rozgłaszano' (Lorentz PW), czes. *hlásati -áš* 'ogłaszać, oznajmiać, rozgłaszać, zazwyczaj głośno podawać do wiadomości', ekspr. 'propagować, głosić np. prawdę, ideę' (por. przestarz. *hlásati* boże slovo 'głosić kazanie'), przestarz. od XVI w. 'głośno mówić, wołać' (Gebauer Sl., tu od XVI w. *hlásati se* 'zgłaszać się, meldować się'), dial. laskie *hlásat* 'doglądać, pilnować czegoś' (Bartoř DSM), stł. *hlásat' -sa* 'propagować, głosić np. prawdę, ideę' od XVII w. (por. kościelne: *hlásat'* slovo boże 'głosić kazanie'), 'oznajmiać, podawać do wiadomości, rozgłaszać, obwieszczać' od XVI w. (też dial., np. Kálal, SSN), u Kálala także 'rozlegać się', dawne 'objawiać, okazywać, zdradzać', 'ogłaszać np. nocną porę' (HSSJ);

sch. *glásati -sām* perf. i imperf. 'głosować na kogoś' (również dial., np. Stanić Uskoci, Tomić SDZ XXXV 26; Radimnja), 'decydować, rozstrzygać swoim głosem', 'wyrażać swoją opinię o czymś (za albo przeciw)', od XVII w. 'przemawiać, zapowiadać, ogłaszać, oznajmiać', od XVI w. pass i nieosobowo 'mówi się, slychać, dicitur, fertur': *glásaše se* da peljaše 150 tisuć dobre vojske (RJAZ), przestarz. 'sławić, chwalić, gloryfikować', 'oddawać dźwięk, rozlegać się, odbijać się echem' (RSAN), *glásati se* 'mówić, zawiadamiać' (też u Vuka), 'pojawiać się, zgłaszać się, dawać znać o sobie np. głosem', cs.-serb. XII w. гласанник 'głos, vox' (Miklosich LP, Daničić RSS), maced. *glasa* 'głosować, uczestniczyć w głosowaniu', 'wybierać przez głosowanie' (RMJ). –

Por. stpol. od XV w. *głasac* 'wołać, voce exprimere, clamare' (Słownik stpol.), 'krzyżeć, wołać, rozgłaszać, oznajmiać, mówić, publicznie wywoływać' (SP XVI IBL, Kn., L.).

Denominativum od *golsь* z suf. *-ati*, o budowie zob. I 46–7. — Machek ES² 166 dopatruje się w *golsati* intensivum na *-s-* od pierwiastka *gol-* (zob. *golgolь*), zestawiając z pokrewnym niem. *gellen* 'dźwięczeć', intensivum na *-s-* *gellsen* 'krzyżeć' (*golsь* ma być deverbativum od *golsati*). Nie widać podstaw, zob. pokrewne *golsiti*. W. S.

golsiti *gols'q̄ golsitь* 'wydawać głos, brzmienie; mówić zazwyczaj głośno, wołać, voce exprimere, clamare, sonare', 'podawać do wiadomości, oznajmiać, pronuntiare', wsch. 'lamentować, oplakiwać zmarłego'

– pol. *głosić -szę* 'podawać do wiadomości, oznajmiać, obwieszczać; rozgłaszać, propagować' od XV w. (też dial., np. Kucala PSM 285, Dejna RKJL XXII 178, Olesch Sankt Annaberg, Sychta SK; 'krzyżeć, wołać, mówić głośno', Lorentz PW), przestarz. 'komunikować; mówić, wygłaszać; sławić', stpol. od XV w. 'krzyżeć, śpiewać, ćwierkać, o ptakach' (Słownik stpol.), *głosić się* przestarz. 'rozpowiadać, twierdzić coś o sobie', dial. także 'wyrażać gotowość, zgłaszać się' (Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Sychta SK), dtuż. *glosys -sym* 'odzywać się, dawać znać o sobie', rzadko 'intonować pieśń', *glosys se* 'być w zgodzie, zgadzać się', czes. *hlásiti -sím* (stczes. *-šu*) 'oznajmiać, obwieszczać, ogłaszać' od XIV w., *hlásiti se* 'oznajmiać swoją obecność, dawać znać o sobie', 'wyrażać gotowość do czegoś', 'dopominać się, żądać czegoś', 'przyznawać się, uznawać swoją przynależność', 'objawiać się' (również dial., np. Lamprecht Opava, Horečka Frenštát,

Kubin Kladsko), sła. *hlásit' -si* 'oznajmiać, podawać do wiadomości, meldować', 'ogłaszać, rozgłaszać' (też dial., np. SSN), *hlásit' sa* 'dawać znać o sobie; zwracać na siebie uwagę; zgłaszać się', 'dopominać się, domagać się, żądać', 'przyznawać się, uznawać, okazywać swoją przynależność', 'odzywać się, ogłaszać się; przejawiać się, zjawiać się' (także dial., SSN);

~ sła. dawne *glasiti -sim* 'oznajmiać, ogłaszać, rozgłaszać' (SSKJ), u Pleteršnika również 'dawać znać; zgłaszać, meldować', 'brzmieć', dial. prekm. 'oznajmiać, obwieszczać' (ib.), *glasiti se* 'dawać znać o sobie', 'brzmieć, dźwięczeć, rozbrzmiewać' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *glásiti glásim* 'oznajmiać, podawać do wiadomości', 'obwieszczać, ogłaszać, rozgłaszać; dać się słyszeć', 'brzmieć; mówić, wołać, krzyczeć; zapraszać; sławić, chwalić', przestarz. i dial. 'ogłaszać dzwonieniem o śmierci' (RSAN, RJAZ, Vuk), *glásiti se* 'mówić, zgłaszać się, dawać znać o sobie', przestarz. i dial. 'dawać się słyszeć, rozlegać się, dźwięczeć', 'być znanym, być przedmiotem opowiadania; szerzyć się, roznosić się, np. o głosie' (ib.), scs. гласити -шж -сшш 'wołać, przywoływać, wzywać, vocare, proclamare, sonare' (SJS: Zogr., Mar., Assem., Supr.), bułg. *глася, -цию* 'przygotowywać', 'ozdabiać, stroić, upiększać', dial. także *гласа гласе* 'przygotowywać', 'śpiewać' (np. RBE, Gerov, BDial. III 50, VII 27), *глася се* 'przygotowywać się', dial. *гласе съ, гласъ се* 'ładnie' ładnie się ubierać, stroić się' (np. BDial. VII 27, VI 18), maced. *гласу* 'przygotowywać', 'ozdabiać, stroić', 'stroić np. instrument', 'wydawać głos, brzmieć; intonować pieśń, śpiewać' (RMJ, RMNP), *гласу се* 'przygotowywać się', 'stroić się, upiększać się' (ib.);

rus.-cs., strus. гласити гласоу od XII—XIII w. 'wołać, przywoływać', 'śpiewać na głosy' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *голосить -лошу -сшш* 'głośno mówić, śpiewać, krzyczeć' od XVII w. (SSRJ, SRJ XI—XVII), dial. też 'zawodzić, biadać, lamentować, głośno płakać, krzyczeć; zawodzić śpiewnie podczas pogrzebu albo wesela; biadać nad kimś, płakać po kimś' (SSRJ), dial. także *голосить -лошу -лосшш* 'płakać, szlochać, łkać; głośno, gorzko płakać, beczeć', 'opłakiwać zmarłego, lamentować; zawodzić oplakując kogoś', por. *голосить песни* 'śpiewać pieśni' (SRNG, tu również o innych znaczeniach), ukr. *голосити -лошу -лосшш* 'głośno płakać, wrzeszczeć', 'lamentować, oplakiwać kogoś' od XVII w. (przestarz. 'głośno oplakiwać kogoś podczas pogrzebu albo wesela; żałować'), 'krzyczeć, wywoływać coś' (u Hrinčenki 'huczeć, hałasować, buczeć, wydawać wysoki albo smutny głos'), dawne od XVI w. 'ogłaszać, oznajmiać, powiadamiać, rozgłaszać' (Tymčenko), brus. *галасіць -лашу -лосшш* 'głośno płakać, wyrażać żal, rozgoryczenie, krzywdę', 'zawodzić, wykonywać obrzędowe pieśni-lamentacje podczas pogrzebu albo wesela', dial. 'głośno rozmawiać, krzyczeć, wrzeszczeć', 'opłakiwać zmarłego; lamentować, zawodzić, biadać', 'zapowiadać, przepowiadać, zwiastować' (np. Nosovič, Šaternik Červ., Bjalskevič Mohylew, Turaŭ, SPZB). ~

Denominativum od *golsъ* z suf. *-i- -iti-*, o budowie zob. I 57.

ESSM VI 218—9.

W. S.

golsomъ zob. *golsъ*

gôlsъ gôlsa 'dźwięk albo szmer wychodzący z gardła człowieka lub zwierzęcia (też ptaka), który powstaje w ich aparacie głosowym, a odbierany jest przez zmysł słuchu; dźwięk, ton, szmer, mowa, mówienie, śpiew; jakiegokolwiek dźwięk, trzask, odgłos, szelest, szum, huk, vox, sonus, sonitus, clamor', *velъjъ golsъ, velikъ golsъ* 'donośny głos, vox magna, clamor magnus', *ěsnъ golsъ* 'dźwięczny, czysty, o dźwięku, głosie', zob. VI 148—51 s.v. *ěsnъ*, adv. *golsomъ* 'pełnym głosem, głośno, donośnie'

– pol. *głos* -su (stpol. wyjątkowe też -sa) ‘dźwięk, brzmienie słów, vox, sonus; mowa, mówienie, powiedzenie, słowa, vox, sermo’, ‘o dźwięku instrumentów muzycznych, tonus’, ‘dźwięk wydawany przez przedmioty’ od XIV w. (także dial., np. Dejna RKJL XXII 178, Kucata PSM 169, SOWM), od XVI w. ‘opinia, zdanie’, ‘wiadomość, wieści, pogłoski’, ‘wyrażenie zgody, przyzwolenia; prawo wypowiedzania się’, ‘język, mowa’ (również dial., np. Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Lorentz PW), od XV w. wołać... *wielkim* (dawne *wielikim*) *glosem* ‘wołać, krzyżeć bardzo głośno’, adv. *glosem* ‘głośno, jawnie, otwarcie’, dłuż. *głos* -sa ‘vox, sonus, clamor, sermo’, ‘melodia’ (też dial., np. Fasske Vetschau), z *wielikim glosom*, z *celym glosom* ‘na cały głos, bardzo głośno’, głuż. *hlós hlōsa* : -su ‘vox, sonus, clamor, sermo’ (także dial., np. Michalk Neustadt), z *hlōsom* ‘bardzo głośno’, czes. *hlas* -su (stczes. również -sa) ‘vox, sonus, clamor, sermo’, ‘dźwięk wydawany przez przedmioty’ od XIII w., ‘śpiew, melodia’, ‘opinia, zdanie; rada, przestroga’, ‘wiadomość, wieści, mowa, pogłoska’ (w tych znaczeniach też dial., np. Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Hruška DSCh, Horečka Frenštát, Kubín Kladsko), ‘przyzwolenie, wyrażenie zgody; prawo wypowiedzania się’, od XIV w. mluvíti *velikým hlasem* ‘mówić bardzo głośno’, adv. *hlasem* ‘na głos, wyraźnie, głośno’, śl. *hlas* -su ‘vox, sonus, clamor, sermo’, ‘dźwięk wydawany przez przedmioty’, ‘melodia, śpiew’, ‘opinia, zdanie; rada’, ‘wiadomość; mowa; pogłoska’, ‘wyrażenie zgody; prawo wypowiedzania się’ (także dial., np. SSN, Wágnerová Klenovec), *veliký hlas* ‘silny, mocny głos’, *vel’ký hlas* ‘krzyk’ (HSSJ), adv. *hlasom* rzadko ‘na głos, głośno’;

śle. *glās* -sa *glasū* ‘vox, sonus, clamor, sermo’, ‘mowa’ (również dial., np. Tominec Črni vrh), ‘wieść, wiadomość’ od XVI w., ‘opinia, zdanie, stanowisko, decyzja, wybór’ (SSKJ), u Pieteršnika też ‘znajomość rzeczy, znawstwo’, *velikega glasa* biti dial. ‘być znanym’ (ib.: prekm.), *glasom* ‘na podstawie, według czegoś’ (SSKJ), sch. *glās* -su (loc. *glāsu*), ‘vox, sonus, clamor, sermo’, ‘dźwięk wydawany przez przedmioty’, ‘śpiew, melodia’, ‘opinia; wiadomość, wieść; pogłoska; mowa’ od XIV—XV w. (także dial., np. Jurišić Vrgada, ČDL, Koschat Baumgarten, HDZ VII 454), ‘opinia, stanowisko, pogląd, zdanie’, ‘przyzwolenie; wybór, decyzja’ (RJAZ, RSAN), od XVI w. *velikim glasom* przestarz. ‘bardzo głośno’, adv. *glasom* ‘głośno, na głos’, przestarz. ‘według, na podstawie czegoś’ (RSAN, RJAZ), scs. *гласъ* -са ‘vox, sonus, sonitus, clangor; modus, tonus’ (SJS), *великъ гласомъ* ‘bardzo głośno’, *великомъ гласомъ* ‘ts.’ (ib.), bułg. *глас гласѣтъ* ‘vox, sonus, clamor, sermo’, ‘śpiew, melodia’, ‘dźwięk wydawany przez przedmioty’ (również dial., np. Stojkov Banat, BDial. II 144: Rodopy, III 50: Ichtiman), ‘wyrażenie zgody, decyzji’, ‘sąd, opinia, stanowisko’, ‘wiadomość, wieść; mowa, słowa’ (RBE), *гласамъ* ‘głośno, na głos’, maced. *глас* ‘vox, sonus, clamor’, ‘dźwięk wydawany przez przedmioty’, ‘śpiew, melodia’, ‘brzmienie instrumentu muzycznego’, ‘wieść, wiadomość; mowa, słowa’, ‘opinia; wyrażenie zgody, decyzji’;

rus.-cs., strus. *гласъ* -са ‘vox, sonitus, clamor, sermo’, ‘śpiew, melodia’, ‘dźwięk np. instrumentów; brzmienie, odgłos’ od XI—XIII w. (Srezn.), *великъ гласомъ* (*великъ гласомъ*) ‘głośno, gromkim głosem’ od XIII w. (SRJ XI—XVII), strus. też *голосъ* -са ‘vox, sonus’ (ib., Srezn.), ros. *голос* -са : -су pl. *голосы* ‘sonus, vox, sermo’, ‘krzyk, płacz’, *голосомъ* ‘bardzo głośno’ (SSRJ), dial. *голос* -са/-су ‘głośny płacz; krzyk, wrzask’, ‘o dźwięku dzwonu’ (SRNG, tu także *глас* ‘vox’, ‘dźwięk dzwonów’), ‘mowa, gwar’ (Ivanova Sl. Podmoskown’ja), ukr. *голос* -су ‘vox, sonus, clamor, sermo’, ‘mowa, krzyk’, ‘śpiew, melodia’, ‘dźwięk wydawany przez przedmioty’, ‘sąd, opinia’, ‘mowa, słowo, wypowiedzanie się’ od XVI w., ‘wyrażenie zgody; wieści, wiadomości’, brus. *голос* -су pl. *галасы* od XVI w. ‘vox, sonus,

clamor, sermo', 'śpiew, melodia', 'dźwięk wydawany przez przedmioty', 'opinia, stanowisko; wyrażenie zgody, decyzji; prawo wypowiedzania się', dial. także *gôloc, zariác, zâriac* 'vox, sonus, clamor', 'słowo, mowa; śpiew, melodia, ton', 'płacz, krzyk, zgiełk, wrzawa; hałaśliwa, krzykliwa rozmowa' (np. Jankova Loeü, Turaü, SPZB, Šaternik Červ., Scjaškovič Grodno). ~

Ze słow.: rum. *glas* 'vox', 'krzyk, okrzyk', 'dźwięk, brzmienie', 'pogłoska, wieść, wiadomość', 'melodia, tonacja cerkiewna' (Mihăilă Impr. 164—5).

Odziedziczony wyraz ie. *gal-so-* (o budowie zob. II 31): lit. wyjątkowe (zob. Fraenkel LEW 131, LKŻod. III 71), *galsas* 'odgłos', oset. *γalas* 'głos, dźwięk', stnord. *kall* 'wołanie', może i łac. *gallus* 'kogut' jako nomen agentis (Meillet DEL⁴ 392, przeciwko temu Walde-Hofmann I 580—1). Podstawą ie. *gal-* 'wołać, krzyczeć': stnord. *kalla* 'wołać, śpiewać', stwniem. *kallôn* 'wiele i głośno mówić', ps. *golgolati* (zob.).

Kuryłowicz Ét. 17, Berneker SEW I 323, Meillet Ét. 217, Trautmann BSW 77, Sławski SE I 292, Vasmer REW I 287, ESSM VI 219—20 (z przeglądem innych objaśnień), Pokorny IEW 350. W. S. — F. S.

golsъnъ *golsъna golsъno* 'związany z głosem, dotyczący głosu; słyszalny; donośny, gromki; sławny; clarus; strepituosus; nobilis'

~ pol. *głośny* (dawne od XVI w., dziś dial. też *głośni*) 'wypowiadany głosem, słowami, słyszalny', 'dający się dobrze słyszeć, dobrze słyszalny; wydający, mający głos, zazwyczaj silny; donośny, hałaśliwy, huczny', 'taki, o którym się mówi, o którym słyhać, mający rozgłos; znany, sławny, znamienity' od XVI w. (także dial., np. Kucala PSM 51, Dejna RKJL XXII 178, Szymczak Domaniewek, Sychta SK), przen. 'jawny, ujawniony, publiczny', dawne 'wyraźny, oczywisty' (SP XVI IBL), dłuż. *głosny* 'dający się dobrze słyszeć, słyszalny, donośny; znany, sławny; dźwięczny', głuź. *hlósny* 'słyszalny, donośny; dźwięczny; znany, sławny', czes. *hlásný* 'zawiadamiający, ostrzegawczy' (już od XV w. subst. 'strażnik na wieży; herold; stróż nocny'), książk. od XIII—XIV w. *hlasný* 'dźwięczny, donośny; znany, sławny', w powyższych znaczeniach również dial., np. Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Horečka Frenštát, sła. *hlasný* 'słyszalny, donośny; dźwięczny' (SSJ), też w funkcji subst. *hlásny* 'herold; nocny stróż' (w powyższych znaczeniach także dial., np. SSN);

sł. *glâsen -sna -sno* (*glasân -snâ*) 'dobrze słyszalny, donośny; dźwięczny', sch. *glâsan* : *glâsan -sna -sno* (*glâsnî*, adv. *glâsno* od XV w.) 'dobrze słyszalny, donośny, dźwięczny' od XVI w., 'znany, sławny' od XVII w. (RJAZ, RSAN), przen. 'jasny, wyraźny, zrozumiały, donośny; rzucający się w oczy' (RSAN), *glâsnî* (*glâsnî*, *glâsnî*) 'dotyczący powstawania głosu, związany z wymową', np. *glasne* žice 'struny głosowe' (ib., tu o innych znaczeniach), cs. *гласънъ* adi. 'vocis' (Miklosich LP), bułg. *гласен -сна -сно* 'dobrze słyszalny, donośny, gromki, dźwięczny', przestarz. 'jawny, publiczny; znany, sławny', 'dotyczący głosu, głosowy' (RBE), dial. również 'mający miły, przyjemny, wyraźny głos' (ib.), maced. *гласен -сна -сно* 'dobrze słyszalny, donośny, dźwięczny', 'głosowy';

rus.-cs. *гласънынъ, гласенъ* od XI—XII w. 'słyszalny, donośny, dźwięczny, gromki' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *голосной -ная -ное, голосный* 'związany z głosem; wyrażony głosem', 'donośny, gromki, dźwięczny' (SSRJ), dial. *гласный -сная -ное*: человек 'znana, znamienita osoba, dostojnik' (SRNG, tu tylko derywaty od *голосный*, np. *голосня* 'płacz z krzykiem; zgiełk i płacz dzieci'), u Dala (płd. i zach.) *голосный* 'donośny, gromki, dźwięczny', ukr. *голосний* 'dobrze słyszalny, donośny, gromki, huczny, dźwięczny' od XVI w. (por. dial. łemk. *голосниця*

'skroń', KDO m. 74), przen. 'znany, sławny; jawny, publiczny' od XVII w., 'zbyt pretensjonalny' (SUM), brus. *гoлaснy -нaя -нaе*, pol. *golasny -naja -nae* 'donośny, gromki, dźwięczny' od XVI w. (też dial., np. Turau, Bjaľkьkevič Mohylew), *галoснy -нaя -нoе* 'dźwięczny, o samogłosce' (TSBM). ~

Adi. od *golsъ* z suf. *-ьнъ*. W poszczególnych językach słowiańskich możliwa też motywacja przez *golsiti*.

ESSM VI 220.

W. S.

**goluša* zob. **golušъ*

**golušъ* : **goluša*. Rekonstruowane przez ESSM VI 220—1 na podstawie: sła. *holúša -at'a* n. 'nieopierzony ptaszek', sch. *goluš* m. 'goty człowiek', też *Goluš* NM (RJAZ), bułg. *голуш* m. 'ryba *Cottus gobio*' (Mladenov BTR), *голуша* 'biedna kobieta lub dziewczyna' (Gerov, SNU IX 228), maced. *голушка* 'pestka owocu' (MRS, MJ IV 190).

Historia, semantyka i geografia wyrazu wskazują na innowację poszczególnych języków słowiańskich. Brak podstaw do rekonstrukcji prasłowiańskiej.

F. S.

golv'a 'najbardziej ku górze albo ku przodowi wysunięta część ciała, zawierająca mózg i narządy zmysłów, caput' (stąd przen. o różnych przypominających czymś głowę przedmiotach i roślinach), 'osoba, człowiek; sztuka bydła', 'osoba stojąca na czele czegoś, zwierzchnik, przełożony', 'główna rzecz, początek czegoś, np. źródło rzeki'

~ pol. *głowa* 'caput' od XIII w. (Słownik stpol., SP XVI IBL; o geografii i semantyce powszechnie znanego w gwarach wyrazu zob. np. MAGP I m. 19, cz. II 66—8, III m. 119, cz. II 66, XI m. 541, cz. II 132—3, AJK III m. 126, cz. II 118), 'jednostka, osoba, człowiek; sztuka bydła', 'zwierzchnik, przełożony, stojący na czele czegoś, gospodarz', dawne 'kara pieniężna za zabójstwo; zabójstwo' (od XIII w.), 'rodzaj daniny za Piastów', stpol. 'główna część czegoś, początek czegoś, źródło; to, co jest najważniejsze' (Słownik stpol., SP XVI IBL), połab. *glāwā* 'caput; czaszka', 'główka lnu', 'część warsztatu tkackiego' (Polański-Sehnert), dłuż. *glōwa* 'caput', 'jednostka, o człowieku albo zwierzęciu' (też dial., np. Fasseke Vetschau), przen. 'górną część zakończenia np. grabi, cepów' (Muka), głuź. *hlōwa* (dawne XVI—XVII w. *lowa, hlōwa, glōwa*) 'caput' (również dial., np. Michalk Neustadt; Schroeder Schleife: *glōwa*), 'jednostka, o człowieku', 'osoba stojąca na czele np. rodziny' (Trofimovič), 'wierzchołek', 'część rośliny w kształcie główki, pąk, cebulka' (Pfuhl), czes. *hlava* 'caput' od XIV w., 'człowiek jako jednostka, osoba' od XIII w., 'osoba stojąca na czele czegoś, główna osoba, zwierzchnik' od XIV w., 'coś przypominające głowę; wierzchnia, przednia część zakończenia czegoś' (o innych wyspecjalizowanych znaczeniach, występujących też w dialektach zob. np. Přír. slov., Bartoš DSM, Malina Místřice, Lamprecht Opava, Hruška DSCh), przestarz. od XIII w. 'zabójstwo; kara za zabójstwo' (Gebauer Sl.), sła. *hlava* 'caput', 'ośrodek życia, życie', 'osoba stojąca na czele czegoś, zwierzchnik' (przestarz. 'człowiek jako jednostka, osoba'), 'przedmiot podobny do głowy' (także dial., np. SSN, Kálal, Ripka Dolnotrenč. passim, Buffa Dlhá Lúka);

słę. *glāva* 'caput', 'rozum, umysł' od XVI w., 'człowiek jako jednostka, osoba; sztuka bydła' (w tych znaczeniach także dial., np. Pleteršnik: prekm., Tominec Čmi vrh, Rigler Notr. 49, 169), 'zwierzchnik, osoba stojąca na czele czegoś', 'coś przypominające kształtem głowę; część rośliny o kształcie podobnym do głowy'

(również dial., np. Tominec l.c.), sch. *gláva* acc. *glávu* (dial. czakaw. np. *gláva*, *gl^oávà gl^oávu*, *glòvà glòvu* 'caput' (też dial., np. ČDL, Koschat Baumgarten, Jurišić Vrgada), 'rozum, pamięć, myśl, świadomość', 'życie' (dial. 'zabójstwo w krwawej zemście; kara za zabójstwo', RSAN), 'jednostka, osoba; sztuka bydła', 'główna osoba, osoba stojąca na czele, zwierzchnik', 'wierzchołek, górna część czegoś' (stąd częste NT na oznaczenie konfiguracji terenu, por. ČDL, Rasprave JAZU I 189: Žirje, Schütz GTS 21), 'zaokrąglona, zazwyczaj końcowa część jakiegoś przedmiotu', 'przedmiot podobny do głowy, także części niektórych roślin', 'źródło, początek ciekłu wodnego' (szczegółowo o semantyce zob. RSAN, RJAZ), scs. *глава* 'caput', przen. 'główna osoba, osoba nadrzędna względem drugiej, zwierzchnik', 'rozdział książki' (SJS), bułg. *глава* 'caput', 'umysł, rozum; życie', 'człowiek jako jednostka, osoba; sztuka bydła', 'osoba stojąca na czele, zwierzchnik', 'przedmiot albo jego część podobne do głowy; część rośliny kształtem przypominająca głowę', 'źródło, początek rzeki; (BTR, RBE, RBKE; także dial., np. BDial. III 50, RodopSb V 297; o innych znaczeniach głównie z zakresu terminologii tkackiej zob. RBKE, BDial. X 119), maced. *глава* 'caput', 'rozum, pamięć, umysł; życie', 'główna osoba, osoba stojąca na czele, zwierzchnik', 'człowiek jako jednostka, osoba; sztuka bydła', 'zaokrąglona, rozszerzona część przedmiotów; podobna do głowy część roślin', 'źródło, początek rzeki; początek ciekłu wodnego' (również dial., np. Hendriks Radožda-Vevčani, Popovski Gostivar 97—8, Vidoeski Poreče);

strus. *голова* 'caput', 'rozum, umysł; życie', człowiek jako jednostka, osoba' od XII w., 'zabity' od XII w., 'zwierzchnik, przywódca, wódz' od XIII w., 'wzniesienie, wierzchołek; zakończenie czegoś; wierzchnia, górna część czegoś', 'sumienie; dusza' od XV w. (Srezn.; SRJ XI—XVII, tu o innych późniejszych, z XVI—XVII w., znaczeniach wyrazu), ros. *голова* acc. *голове* 'caput', 'rozum; umysł, świadomość; mądrość', 'zwierzchnik; gospodarz' (też dial., np. SRNG, tu także 'człowiek jako jednostka, osoba'), 'sztuka bydła', 'przednia część, początek czegoś; wierzchnia, górna część czegoś' (dial., np. 'wierzch ula', 'górna część snopa', 'przód sań, przednia część sań z wygiętymi płozami', 'początek, czoło wąwozu', 'źródło rzeki; górny bieg rzeki', SRNG; por. NW *Голова*, WRG I 743), 'określona ilość czegoś, zazwyczaj o zaokrąglonym kształcie, np. główka kapusty, głowa sera, cukru', ukr. *голова* 'caput', 'rozum, umysł, świadomość', 'główna osoba, naczelnik, zwierzchnik', 'człowiek jako jednostka, osoba' od XV w. (stokr. XV w. 'życie', 'zabity', XVI w.: 'zabójstwo', SSUM, Tymčenko), 'przednia część, początek czegoś' (np. już od XV w. 'początek rzeki, górny bieg rzeki'), od XVI w. 'wierzchołek, wierzchnia część czegoś, np. kuliste zakończenie rośliny', 'coś podstawowego, głównego, najważniejsza rzecz', 'produkt spożywczy o kulistym kształcie', dial. *голова* 'pysk krowy; pysk, ryj świni' (SDU 88, o wariantach fonetycznych i akcentowych oraz wyspecjalizowanych znaczeniach wyrazu zob. ib. 40, 47—8), brus. *galava* (dial. również *golová*, Turaň; *golaŷ* m., Sejaškovič Grodno) 'caput', 'rozum, umysł, świadomość', 'człowiek jako jednostka, osoba', 'główna osoba, np. gospodarz w domu; naczelnik, zwierzchnik', 'przednia część czegoś, początek czegoś', 'produkt spożywczy w kształcie kuli albo stożka' (TSBM), dial. również w znaczeniach wyspecjalizowanych, np. 'górna część ula, snopa; głowa kapusty; część warsztatu tkackiego' (np. Turaň, Šatalava BDS, Nar. slova 243, NS 207, Sejaškovič o.c.), dial. poleskie *golová* o 'różnych częściach warsztatu tkackiego' (Leks. Polesja 204—5). ~

Ze słow.: ngr. *(γ)κλάβα* 'głowa; czaszka; mózg', 'uparciuch', rum. *glavă* 'rozdział w książce' (BER I 245, Skok ER I 576).

Dokładne odpowiedniki ie.: lit. *galvą* acc. *galvą*, tot. *galva*, stpr. *gallū*, *galwo*

(intonacja cyrkumfleksowa słowiańska wobec akutowej litewskiej wtórna, inne przykłady różnicy intonacyjnej między bałtyckim a słowiańskim u Kuryłowicza Acc. 418—9), orm. *glux* 'głowa' (* *ghōlū-* czy też * *ghōlū-ko-*). Stary dialektyzm ie., o pierwotnej nazwie głowy w ie. zob. Pokorny IEW 574 nn. (*ker-*, *kerə-*), Meillet DEL⁴ 99, 115 s.v. *caput*, *cerebrum*. O słowiańskiej tendencji do odnawiania, zapewne w związku z tabu, pierwotnych nazw części ciała zob. Meillet RS IX 71—7. — Brückner SE 144 wyprowadzał z *goľ* przyjmując pierwotne znaczenie 'goła czaszka' (szczegółowe uzasadnienie semantyczne tej etymologii dał K. Moszyński JP XXXV 118—9). O rozwoju znaczenia 'łysy' > 'czaszka' > 'głowa' zob. Scheftelowitz BB XXVIII 156. Także i Pokorny IEW 349—50 rekonstruował ie. adi. *golyo-s*, subst. *golūā*. — Łączono też z psł. *žely* 'narośl, gula, guz', stnord. *kollr* 'okrągły szczyt drzewa, góry; głowa, czaszka' (np. Persson Beitr. 66—7, Mühlenbach I 597). — Szober PF XIV 605—6 podał przekazaną ustnie etymologię Baudouina de Courtenay, który łączył psł. *golva* z *žlvb* 'żółw'. Podstawowe znaczenie byłoby 'skorupa, czaszka', por. ros. *чѣпен* 'czaszka' (zob. *чѣрпѣ*) : *чѣпенѧхѧ* 'żółw', łac. *testa* 'skorupa, czaszka, głowa' > franc. *tête* 'głowa': łac. *testudo* 'żółw'.

Berneker SEW I 324, Trautmann BSW 77, Stawski SE I 292—3, Fraenkel LEW 131—2, Toporov Prus. 147 nn., ESSM VI 221—2, Pokorny IEW 349—50, 574 nn.
W. S. — F. S.

golvačb *golvača* 'ktoś albo coś wyróżniającego się dużą głową, zazwyczaj o człowieku, zwierzęciu, rybie, roślinie'

~ pol. *głowacz -cza* 'człowiek z dobrą, tęgą głową, człowiek mądry, rozumny' (dial. też 'człowiek z wielką głową', np. Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 179; XVI w. 'coś mającego głowę'), zool. 'ryba byczek z dużą głową, Cottus gobio L.' (dial. także o innych rybach, np. 'szczupaku, jazgarzu, pstrągu', np. Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg, Kucata PSM 69), bot. od XV w., dziś dial. 'bławatek, chaber, Centaurea cyanus L.' (np. Słownik stpol., Karłowicz SGP, Dejna l.c., Zaręba Niepołomice; stpol. XV w., dziś dial. kasz. również 'łopian, Artium'; dial. też 'wielki oset karpacki'), zazwyczaj pl. *głowacze* (dial. także *głowiacze*) 'żeńskie osobniki konopi, konopie z nasionami' (np. Karłowicz SGP, Dejna l.c.; Falińska PST I 75, tu również 'odpadki włókna konopi'), dawne 'przełożony, zwierznik, przywódca' (SJP PAN), stpol. od XV w. 'rodzaj miecza z wielką rękojeścią', dial. 'kijanka żaby; mała ryba' (AJK III m. 105, cz. II 52—3, tu o historii i geografii wyrazu), 'snopek do poszycia dachu' (np. Karłowicz SGP, Dejna l.c., Szymczak Domaniewek, Mazur Biłgoraj), dluž. *głowac -ca* 'człowiek z dużą głową', pl. *głowace* 'żeńskie osobniki konopi, konopie z nasionami' (Muka), głuż. *hlowač -ča* 'człowiek mądry, rozumny' (u Pfuha też 'człowiek uparty; człowiek z dużą głową'), 'kijanka żaby', 'gwóźdź z szeroką główką' (Zeman), bot. 'driakiew, Scabiosa' (Trofimovič), czes. *hlaváč -če* 'człowiek z dużą głową' od XIV w., 'człowiek wyróżniający się postawą, stanowiskiem, dostojnik, dygnitarz', 'człowiek uparty', 'ryba, zazwyczaj Cottus gobio' (w tych znaczeniach także dial., np. Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč.), bot. 'roślina driakiew, Scabiosa' od XV w., dial. 'podrzucone dziecko dziwożon', 'kijanka żaby', 'gatunek koniczyny' (np. Přír. slov., Bartoš DSM, Kott Dod. DSM, Lamprecht Opava, Kubin Kladsko). śla. *hlaváč -ča* 'człowiek z dużą głową', 'dostojnik, dygnitarz', 'człowiek uparty', bot. 'driakiew, Scabiosa', zool. 'ryba słodkowodna, Cottus gobio L.', dial. również 'kijanka żaby', 'ptak dzierzba, srokosz' Lanius', 'rodzaj ostu, Carduus glaucinus', 'rodzaj słomianego snopka do poszycia dachu' (SSN, tu o geografii wyrazu; Kálal, Matejčík Novohrad 95 też *hláč*, Ripka Dolnotrenč. 114);

stł. *glaváč -ča* 'człowiek z wielką głową', 'człowiek uparty', 'przywódca, wodzirej', 'rodzaj kowadła', 'gwóźdź z szerokim zakończeniem' (SSKJ, Płeteršnik, tu także o licznych nazwach roślin i zwierząt), sch. *glávač glaváča* 'człowiek uparty' (RJAZ za słownikami Belostenca i Jambrešicia), zazwyczaj liczne nazwy wyróżniających się dużą głową albo głowiastym zakończeniem żywych organizmów, np. zwierząt, ryb, insektów, roślin (ib., RSAN).

ros. *головач -ча* pot. 'człowiek albo zwierzę z wielką głową', zool. 'gatunek żuka, szkodnika winorośli i innych upraw' (też dial., np. Dal, SRNG, Mirtov Don.), 'gatunek ryby z rodziny karpowatych', 'ptak z rzędu wróblowatych' (SSRJ), dial. także 'ryba byczek, *Cottus gobio*', 'roślina jaskier' (SRNG), ukr. *головач -ча* 'człowiek albo zwierzę z wielką głową' (przen. 'roślina z dużym kwiatem albo owocem'), 'ryba słodkowodna z rodziny karpowatych', 'byczek, *Cottus gobio*', 'gatunek żuka, szkodnika zbóż i roślin motylkowych' (SUM), dial. 'ryba (samiec), *Salmo hucho*' (ib., tu dawne zach.ukr. 'dostojnik, dygnitarz, przełożony'), 'kijanka żaby' (Hrinčenko), 'snopek do poszycia dachu' (Leks. Poleszja 29), brus. dial. *галавач (головач, галовач) -ча* 'człowiek z dużą głową', 'różne gatunki ryb, np. byczek, jaź', 'kijanka żaby', 'snopek do poszycia dachu', 'wysoka sosna na polu; stary las' (np. Rastorguev Brjansk, ŻS 22, 140, SPZB, Nar. slova 222, Scjaškovič Grodno, Jaškin BHN 45), poleskie *головач* 'ryba kleń, *Leuciscus cephalus* L.' (Polesze 167). ~

Por. z suf. *-očb*: stł. *glaváč* m. 'gatunek morskiej ryby z dużą głową, *Gobius*' sch. *glávoč glavóča* 'różne żywe organizmy wyróżniające się dużą głową, zazwyczaj ryby morskie z gatunku *Gobius*; kaczką; ptak nurek; kijanka żaby', 'roślina przegorzan, *Echinops*' (RSAN, RJAZ), bułg. *гласо́ч* m. 'ryba *Cottus gobio*', dial. także np. 'ośli oset', 'kijanka żaby' (RBE, Gerov).

Derywat od *golva*, o suf. *-ačb* zob. I 108—9.

ESSM VII 7.

W. S.

golvarb golvar'a 'zwierzchnik, przełożony, przywódca, naczelnik'

~ stł. dial. *hlavár* m. 'wędrowny kupiec, który nosi towar na głowie', 'wplywowy, wybitny, czołowy gospodarz' (SSN);

stł. *glavár -rja* 'przełożony, zwierzchnik, naczelnik, przywódca, dowódca' (Płeteršnik, SSKJ), sch. dawne *glávār glavára* 'ts.' od XVI w. (RJAZ, RSAN), dial. 'przednia część siodła, do której przymocowuje się ładunek' (pl. 'część sieci rybackiej z okami średniej wielkości'), przestarz. 'głowica kolumny' (RSAN), bułg. *гласар* m. 'przywódca, dowódca, przełożony, zwierzchnik, naczelnik' (RBE, Gerov), maced. *гласар* 'zwierzchnik, przełożony';

strus. XV w. NO *головарь* (ESSM VII 8), ros. dial. *голова́рь* m. 'przywódca, dowódca, przełożony' (SRSO Dop.), brus. dial. *галава́рь* m. 'człowiek z dużą głową' (Šatalava BDS). ~

Derywat od *golva*, o suf. *-ar'b* zob. II 21—3. Prastłowiańskość wyrazu niepewna. Mógł on powstać niezależnie na gruncie poszczególnych języków słow. od *golva* w znaczeniu przen. 'przełożony, zwierzchnik, osoba stojąca na czele czegoś, osoba główna w jakimś środowisku'.

ESSM VII 7—8.

W. S.

golvastb zob. **golvatb**

golvatb golvata golvato : **golvastb (golv'astb) golvasta (golv'asta) golvasto (golv'a-sto)** 'wyróżniający się, mający dużą głowę, o człowieku, zwierzęciu, roślinie, zaz-

wyczej o konopiach zawierających nasiona', wsch. 'mądry, rozumny, rozsądny, o człowieku'

golvatъ: ~ pol. dawne, dziś dial. *głowaty* 'o żeńskich osobnikach konopi, które mają nasiona' (np. SGP, Dejna RKJL XXII 179, Falińska PST I 75; w tym znaczeniu od XVI w. zazwyczaj *głowate* konopie; por. też płodziszek *głowaty* 'Allium ampeloprasum L. v. Porrum capitatum L.', kapusta *głowata* 'Brassica oleracea L.', SP XVI IBL; tu także cukier *głowaty*), 'snopek do poszycia dachu' (Dejna l.c. i AGK m. 722, 723), sti. 'mający dużą główkę, o gwoździu' (Lorentz PW), dłuż. *głowaty* 'mający dużą głowę, głowiasty', głuż. *hłowaty* 'ts.', czes. *hlavaty* 'ts.' od XV w. (również dial., np. Siatkowski Kudowa I 113), 'podobny albo mający kształt wielkiej głowy' (dial. 'z wielką głową, typ snopków do krycia dachów', l.c. 136, 137), por. konopě *hlavaté* 'żeńskie osobniki konopi, zawierające nasiona' od XV w., przen. 'niesforny, kmańbny, uparty', od XV w. 'dostojny, możny, potężny, wielki', sła. *hlavaty* 'uparty, niesforny, kmańbny, o człowieku' (dial. też 'kmańbny, o koniu', np. Matejčík Novohrad 115, SSN), rzadko 'zakończony głowicą, o kolumnie', dawne, dziś dial. 'mający wielką głowę' (HSSJ, SSN, już w r. 1522 NO *Hlavaty*), dawne 'tworzący główkę, np. o roślinach rozwijających się w główkę, o kapuście, sałacie' (HSSJ), dial. 'nasienny, o konopiach', np. *hlavaté* konope 'żeńskie osobniki konopi zawierające nasiona', 'snopek do poszycia dachu' (SSN);

ste. *glavât -vâta -to* 'mający wielką głowę, głowiasty, o człowieku, zwierzęciu, roślinie', sch. *glâvat -ta -to* 'ts.' od XVI w. (już w XIV w. *Glavat* NO, RJAZ), 'zakończony zaokrągleniem podobnym do głowy', 'tworzący główki, głowiasty, o roślinach, np. kapusta, konieczyna', dial. 'bardzo piękny, okazały, rośły, postawny', przestar. 'dotyczący głowy, należący do głowy', np. *glavata* kost (RSAN), maced. *glavat -ma -mo* 'mający wielką głowę' (RMJ);

ros. dial. *головáтый* 'mający wielką głowę', 'mądry, sprytny, rozsądny, rozumny', 'kapryśny, grymaśny, wybredny' (o geografii wyrazu zob. SRNG, tu także *головáтый бычок* 'gatunek ryby, byczek'), ukr. *головáтий* 'mający wielką głowę', 'mądry, sprytny, rozumny, rozsądny, roztropny' (już w r. 1421 NO *головáты*, SSUM), 'mający dużą główkę, o kwiatostanie albo owocu na końcu łodygi rośliny' (SUM), brus. dial. *главáты* 'mający wielką głowę' (SPZB), 'mądry, rozumny, roztropny, rozsądny' (Jankova Locū, również NO *Галаваты* (Biryla BA 96). ~

golvastъ: ~ pol. *głowiasty* 'mający głowę; mający dużą głowę; kształtem przypominający głowę, o roślinie, np. kapuście, sałacie; kulisty, okrągły' od XVII w., dial. 'ts.', o 'snopku do poszycia dachu' (Sychta SK, Dejna RKJL XXII 179);

sch. *glâvast -ta -to* 'kształtem przypominający głowę, podobny do głowy' od XVIII w. (RJAZ, RSAN), por. u Mikalji purić *glavasti* 'Porrum capitatum' (RJAZ), bułg. *главецт -ma -mo* 'mający wielką głowę, o człowieku, zwierzęciu; o przedmiotach zakończonych okrągłym kształtem przypominającym głowę; o roślinach, które mają korzeń, owoc o kulistym kształcie, zazwyczaj zakończonych główką' (RBE, też dial., np. Stojkov Banat), maced. *главецт -ma -mo* 'mający wielką głowę', 'głowiasty, główkowaty, np. o sałacie, kapuście' (RMJ, RMNP);

ros. *головáстый* pot. 'mający wielką głowę', dial. 'mądry, rozumny, rozsądny', 'z grubym czubkiem, noskiem, o łapciach' (SRNG), ukr. *головáстий* pot. = *головáтий* (SUM), brus. *главáты* pot. 'mający wielką głowę' (także dial., np. SPZB), 'mądry, rozumny, rozsądny' (TSBM). ~

Adi. od *golva*, o suf. *-atъ, -astъ (-'astъ)*, zob. Brodowska-Honowska SPS 141—2, Winkler-Leszczynska PJ PAN 40 passim. Dokładny odpowiednik *golvatъ*: lit. *galvotas* 'główkowaty, głowiasty, np. o Inie' (Trautmann BSW 77). ~

Zob. *golvistъ*.

ESSM VII 8 (nie rekonstruuje *golvastъ*).

W. S.

golvica dem. od *golva*, 'coś związanego z głową, główna, górna część jakiegoś przedmiotu, początek czegoś', 'coś przypominającego kształtem głowę, kuliste zakończenie roślin, zazwyczaj główka maku, torebka nasienna lnu, konopi'

– pol. *głowica* 'kapitel kolumny lub pilastra' od XVI w., 'górna, końcowa część jakiegoś przedmiotu, np. główka maku', 'rękojeść broni, np. miecza; głównia' od XIV w., XVI w. 'oprawa kamienia w pierścieniu', 'torebka nasienna, np. maku' (SP XVI IBL), dawne 'głowa, caput' (stpol. dem. od *głowa* 'główka' od XV w., dziś dial. augm. 'duża głowa', np. Dejna RKJL XXII 179), dial. 'piasta koła u wozu', 'uzda bez wędzidla' (Zaręba AJŚ II m. 12, cz. II 4; II m. 54), 'poprzeczna beleczka grabi' (AJWłkpol. III m. 278, cz. II 61–2), pl. *głowice* 'odpadki włókna z górnej połowy konopi' (Falińska PST I 75), dłuż. *głowica* dem. od *głowa*, głuź. *hlavica* 'gałka (u szpady, laski), 'głowica' (Zeman), u Pfuħla także 'głowa', czes. *hlavice* 'coś podobnego do głowy, np. główka maku, kapusty' (rzadko 'głowa człowieka albo zwierzęcia', SSJČ; stczes. od XIV w. dem. od *hlava*, Gebauer Sl., tu też NO *Hlavice*), 'rozszerzone góra, zazwyczaj wypukłe, kuliste zakończenie kolumny, kości' (o innych znaczeniach zob. Přir. slov., SSJČ), dial. *hlavica* (np. Skulina Mor.-slov. 43, 49 bez znaczenia), śl. *hlavica* 'grubsza, rozszerzona wierzchem część czegoś, np. żerdzi, kości, wrzeczona, kolumny' (dial. również np. 'część przyrządu do strugania; część kołowrotka; stożkowata bryła cukru; wierzchnia deska na kole garncarskim', SSN), ekspr. 'głowa' (SSJ);

śte. *glávica* ekspr. dem. od *glava* (por. to je bistra *glávica* 'bystry, rozumny człowiek'), też *glávica* 'mała, podobna do głowy część czegoś, np. nasienie albo owoc rośliny: główka maku, lnu, czosnku, cebula, kwiat róży' (dawne 'gałka; guzik', Megiser 1603), dial. 'główka lnu' (np. Tominec Čmi vrh), o częstych NW i NT *Glávica* zob. Beziáj SVI I 175–6), sch. *glávica* dem. od *glava* od XV w. (też dial., np. ČDL I 324, Jurišić Vrgada, Neweklowsky Burgenland), 'pagórek, wzniesienie, zazwyczaj zaokrąglone góra; wierzch, szczyt góry, pagórka; nierówność, wypukłość na ziemi' od XIV w. (także dial., np. ČDL l.c., Rasprave JAZU I 62, 198, 207, Houtzagers Orlec), stąd liczne NT i NM (RJAZ, RSAN), 'kwiatostan albo owoc okrągłego kształtu, np. główka kapusty, sałaty, cebula, kaczan kukurydzy; coś podobnego kształtem do głowy, np. zakończenie miecza, igły, gwoździa, słupa, zwieńczenie kolumny' (również dial., ib., Houtzagers l.c., ČDL), pl. *glávica* 'nieomłócone nasiona konopi' (RSAN, RJAZ, Vuk), o innych szczegółowych znaczeniach i geografii wyrazu zob. RSAN, RJAZ, cs. *glávica* 'główka, capitulum', 'wzniesienie, wzgórek, collis' (Miklosich LP), bułg. *glávica* dem. od *glava* (dial. też 'główka czosnku, cebuli', np. Gerov, Mladenov Vidin), por. *макова главица* 'główka maku', (ежова) *главица* 'roślina kupkówka pospolita, *Dactylis glomerata*' (RBE), maced. *glávica* dem. od *glava* 'cebula', dial. też 'główka czosnku' (np. Vidoeski Kumanovo 237);

rus.-cs. *главица* 'wierzch, szczyt' od XV w., 'zwieńczenie kolumny' (SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne od XVII w. *головица* 'główka rośliny, np. torebka lnu' (SRJ XI–XVII), dial. *головица, головица* 'siemię konopi, lnu; torebka z nasionami lnu albo konopi; (wymłócona) główka lnu', 'łuska od lnianych główek, plewa lniana' (pl. 'omłócone, obtłuczone główki lnu, odpadki lnu'), 'przednia część sań, wozu', 'karma dla kur' (o geografii wyrazu i innych znaczeniach zob. SRNG), ukr. dial. *головиця* 'głowa', 'początek, źródło rzeki', 'łosoś, *Salmo hucho*', 'część uprzęży, uzda zakładana na głowę konia' (np. Hrinčenko, Żel., KDA m. 149, cz. II 208–9; ESUM I 552 'wieczór panieński'), brus. u Nosoviča *головица* augm.

od *голова*, poleskie *головица* 'ziarno pozostałe po odwianiu, grubsze, dobre ziarno' (Leks. Polesyja 97), *головиця* 'górska okolica z chłodnymi strumykami' (Polesyie 223), *галовця* 'górskie źródło' (ib.). ~

Ze słow.: gr. NM *Γκλαβιτσία, Γλαβίτσα* (Vasmer SG 27, 28), rum. *glavinşă* (ze zmianą suf. *-ica* przez rum. *-inşă*), węg. *galocza* < *glavica* (Skok ER I 567).

Derywat od *golva*, o suf. *-ica*, tworzącym m.in. deminutiwa i derywaty związane z przedmiotem wyrażanym przez podstawę, zob. I 98—9.

Por. *golvśka*.

ESSM VII 8—9.

W. S.

golvina 'coś związanego z głową', 'coś zaokrąglonego, przypominającego kształtem głowę, np. torebka, główka lnu', też dem. i augm. od *golva*

~ pol. *glowina* dem. od *głowa* (dawne, dziś dial. z odcieniem politowania 'mała, biedna głowa', np. L., SW, Karłowicz SGP, Lorentz PW), por. dial. *glowinka* 'pałka, roślina wodna, Typha' (Dejna RKJL XXII 179), połab. *glāvainā* (< **golvina*) 'główka lnu' (Polański-Sehnert), głuż. *hłowina* 'główka gwoździa', 'przód okretu' (Zeman), czes. *hlavina* 'torebka lnu', dial. pl. *hlaviny* 'szczyt np. domu' (SSJČ, Přír. slov.), moraw. NT *Hlaviny* winnica (Bartoš DSM), śl. *hlavina* dawne 'wierzch, szczyt', 'przód, przednia część', 'główka lnu' (Kálal), 'dziób statku' (Isačenko SRS), dial. 'mięso z głowy świni' (SSN), por. liter. *hlavinka* dem. od *hlava* (SSJ);

śle. *glavina* 'mięso z głowy świni lub bydłęcia', 'piasta koła', rzadko 'wielka, ogromna głowa' (SSKJ), u Płeterśnika także 'pień drzewa; szczapa, polano do spalania', 'brzeg, skraj sukna', 'głowica kolumny', dial. rez. 'Hutgupf', sch. *glāvina* (dial. *glavina, glavina*) augm. i pejorat. od *glava* od XVI w. (również dial., np. Vuk, Elezović Kos.-Met., Rasprave JAZU I 189), już od XIV w. NO *Glāvina* (RJAZ), przen. 'uparty człowiek', przestarz. 'czaszka' (RSAN; dial. 'mokra albo wyschnięta skóra z głowy zwierząt', ib.; 'odcięta głowa ryby', Jurišić Vrgada), 'piasta koła' od XVIII w. (też dial., np. Belostenec, Newekłowski Burgenland, Vuk, Elezović o.c.), 'wierzch, szczyt, zaokrąglony albo rozszerzony koniec czegoś', 'pagórek schodzący do morza, cypel' (por. NM w Dalmacji i na wyspach, RJAZ), 'przednia część juku, siodła jucznego, do której przymocowuje się ładunek' (także u Vuka), o innych znaczeniach występujących w dialektach zob. RSAN, bułg. *главина* 'piasta koła', 'pień winorośli' (również dial., np. Gerov, Stojkov Banat, Mladenov Vidin, BDial. IV 196, IIBE IV 153, 357; BDial. X 139; *главин'а*), dial. też 'głowa', augm. od *глава* 'głowisko, główko', 'owoc roślin o zaokrąglonym kształcie, np. cebula, czosnek, burak' (np. RBE, BDial. II 144), por. *главинка* 'rodzaj ubioru głowy kobiety' (RBE, Gerov Dop.), maced. *главина* 'piasta koła', 'pień winorośli' (dial. też 'przedziurawiony pień drzewa', 'część radła', 'część dud', np. Vidoeski Kumanovo 95, 101, Reiter Titov-Veles, Hendriks Radožda Vevčani, Peev Kukuš);

ros. dial. *голови́на* 'łuska pozostała po wyjęciu nasion z główek lnu; plewa lniana' (SRNG: pskow.), ukr. u Hrinčenki *голови́на* = *голова*, brus. *галави́на* 'piaszczyste miejsce' (Mikratap. Bel. 54), u Nosoviča *голови́на* augm. od *голова*. ~

Ze słow.: alb. *gllavinë* 'piasta; pień winorośli' (BER I 245).

Derywat od *golva*, o suf. *-ina* zob. I 120—3.

Zob. *golvizna*.

ESSM VII 9.

W. S.

golvistъ *golvista* *golvisto* 'wyróżniający się wielką głową, mający dużą głowę, o człowieku, zwierzęciu; o roślinach rozwijających się w główkę, tworzących główkę', 'mądry, zaradny, rozsądny, o człowieku'

~ pol. dawne *głowisty* 'głowiasty, mający dużą głowę, o człowieku, zwierzęciu, roślinie; tworzący główkę, zwijający się w główkę, główkowaty, np. o kapuście, sałacie, maku; okrągły, kulisty' (Kn., L.; SW, tu także anat. kość *głowista* 'kość główkowa napięstka'), dial. 'zaradny, człowiek z mądrą głową' (Dejna RKJL XXII 179), czes. dial. *hlavistý* = *hlavatý* (Kott Dod. DSM);

bułg. dial. *главист* -*ма* -*мо* 'mający wielką głowę' (RBE, Gerov Dop.), por. *глависто* тръне bot. 'rośliny z gatunku: ostrożeń, Cirsium; oset, Carduus; dziewięcisz, Carlina' (Gerov);

ros. dial. *головистый* 'mądry, sprytny, rozsądny, roztropny', 'mający duże główki, głowiasty; mający dużo główek, główkowaty, np. cebula, mak, len' (SRNG), ukr. dial. *головистий* 'z wielką głową, o roślinie, np. kapuście, maku' (Hrinčenko), 'z tęgą i wielką głową' (Zel.), brus. dial. *галавісты* 'mający wielką głowę' (Sejaškovič Sl. Hrodz.), 'z wielką głową, zazwyczaj o kapuście, cebuli' (Nar. slova 159). ~

Adi. od *golva*, o suf. *-isty* zob. Winkler-Leszczyńska PJ PAN 40 passim.

Zob. *golvatъ*, *golvastъ*.

W. S.

golwišče augm. od *golva*, 'duża albo brzydka głowa'

~ pol. dial. *głowiszcze* augm. od *głowa*, 'duża albo brzydka, zniekształcona głowa' (SW, Kartowicz SGP, Lorentz PW; Sychta SK, tu też 'kapusta przypominająca kształtem dużą głowę'), dluž. *glowiščo* 'duża głowa', w pieśni lud. 'miła głowa, główka' (Muka), głuź. *hłowiščo* 'kolba, oprawa (broni)', 'łoże, laweta' (Zeman), czes. *hlaviště* 'kolba', 'laweta' (SSJČ, Přír. slov.), sła. u Kálala *hlaviště* 'łoże strzelby';

sł. *glavišče* 'kolba karabinu' (Pleteršnik), także NT *Na Glavišču*, NM *Glaviše* (Bezljaj SVI I 176), sch. *glavište* rzadko 'część narzędzia, do której wkłada się uchwyt, rączkę, np. obuch, ucho siekiery' (RSAN), również NT *Glavište* (RJAZ: Serbia), bułg. *главище* augm. od *глава* (RBE, Gerov), maced. *главиште* augm. i pejorat. od *глава* (RMJ, RMNP);

ros. dawne od XVII w. *головище* 'główka rośliny, np. cebuli, czosnku, konopi' (SRJ XI—XVII), dziś pot. i dial. *головища* f. augm. od *голова* (SSRJ), dial. *головище* 'początek, źródło rzeki, ruczaju', 'początek wąwozu', 'wierzchnia względem biegu wody część wyspy', 'mielizna położona wzdłuż brzegów', 'węzłowie' (SRNG), 'główka konopi z nasionami' (Slovarь Mordov.), też NW *Головище* (WRG), ukr. *головище* augm. od *голова* (SUM, Hrinčenko), dial. *головище* pogardliwie 'głowa' (Onyškevyč Bojk.), brus. dial. *головище* 'głowa' (Turaū), również *галавішча* 'uroczysko' (Mikratap. Bel. 54). ~

Por. pol. dawne *głowisko* 'głowa' (SW), dial. także *glówsko* augm. od *głowa* (SW, Kartowicz SGP), żartobliwie, z odcieniem politowania 'głowa' (Sychta SK), dluž. *glowisko* 'wielka albo brzydka głowa' (Muka), głuź. *hłowisko* 'ts.' (Pfuhl), czes. *hlavisko* 'ts.' (Jungmann ze sła.), dial. *hуafsko* 'ts.' (Malina Místřice), sła. *hlavisko* augm. od *hlava* (dial. również *hlávsko* 'ts.', SSN); brus. dial. *головська* f. 'uroczysko' (Mikratap. Bel. 61).

Od *golva*, o suf. *-išče* zob. I 95—7. Pierwotne augm. od *golva*.

ESSM VII 9—10.

W. S.

golwity *golwita golwito* zach., pld. 'wyróżniający się spośród innych np. ważnością, znaczeniem, urodą, główny, piękny'

~ czes. dial. *hlavítý* 'dobry; piękny' (Svěrák Karlovice), adv. *hlavité* 'dobrze' (Kott Dod. DSM);

sł. *glavit -ta -to* 'główny', sch. *glāvit -ta -to* 'piękny' (RSAN), *glāvit -ta -to* 'główny' (ib.), bułg. *zlašum -ma -mo* 'główny' (Gerov), maced. *zlašum -ma -mo* 'ts.' (RMJ). ~

Adi. od *golva*, o suf. *-itъ* zob. Brodowska-Honowska SPS 139—41, Winkler-Leszczyńska PJ PAN 40 passim.

ESSM VII 10.

W. S.

golvizna 'coś związanego z głową, np. o wielkiej głowie; zazwyczaj o mięsie z głowy zwierzęcia albo ryby, przygotowywanym na pożywienie'

~ pol. *głowizna* 'mięso głów zwierząt rzeźnych, zwykle wieprza, jako potrawa; wyrób z tego mięsa' od XVI w., pogardliwie, żartobliwie 'głowa ludzka' (dial. też 'choroba, podczas której zwierzę kręci się w kółko', Dejna RKJL XXII 179), 'kuliste zakończenie kości stawowej', głuź. *hłowizna* 'kuliste zakończenie kości', 'główka gwoździa' (Trofimovič), czes. przestarz. *hlavizna* pejorat. 'głowa' (Přir. slov.), 'grubszy koniec np. kości goleniowej', 'główka gwoździa' (Jungmann), od XV w. 'rozdział książki' (Gebauer Sl.), sła. dawne *hlavizeň f.*, *hlavizňa* 'mięso z głowy zwierzęcia', 'ból głowy, migrena' (HSSJ), dziś dial. *hlavizna*, *hlavizňa* 'mięso z głowy świni', 'wielka głowa, głowisko' (SSN, Buffa Dlhá Lúka);

scs. Supr. *главизна* 'początek; jądro, sedno sprawy' (SSJ), cs. *главизна* 'rozdział książki', *глависна* 'cidaris' (Miklosich LP);

rus.-cs. *главизна* 'początek; przyczyna; coś najważniejszego, sedno' od XII w., 'niewielki rozdział tekstu, wiersz' od XI w., 'przełożony, zwierchnik' od XV w., 'mitra' od XIV w. (w tym znaczeniu *глависно*, SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. *головизна* 'głowa łososia albo jesiotra jako pożywienie, potrawa' od XVI w., dial. także *головизня* 'niezmiernie wielka głowa; wielka zniekształcona głowa', 'głowa łososia', 'głowa zwierzęcia jako potrawa', 'głowa łososia albo jesiotra jako pożywienie', 'rodzaj potrawy z głowy łososia albo jesiotra z kapustą i ogórkami' (Dał, SRNG, Slovarъ Rjazan., ESSM VII 10), ukr. dial. *головизна* 'wędzony kawałek głowy świni' (Zel.), 'głowa zwierzęcia (świni, krowy, owcy), z której gotuje się galaretę' (Moskalenko Odesa), brus. *galavizna* 'mięso z głowy zwierzęcia albo ryby jako potrawa', dial. 'tłuszcz i mięso z głowy świni' (np. SPZB). ~

Por. sł. *glavizen -zna* 'rośliny: bielun dziedzierzawa, Datura stramonium; przegorzan, Echinops' (Pleteršnik).

Od *golva*, o suf. *-izna* zob. I 123—4. Semantyka wyrazu nie wyklucza późniejszej innowacji poszczególnych języków słow.

Zob. *golvina*.

ESSM VII 10.

W. S.

***golvobolъ, *golvobol'a**. Rekonstruowane przez ESSM VII 11 złożenie od *golva* i *bol'ъ* na podstawie czes., sła. dial., sł. sch., bułg. i maced. z powodu niejednorodności formacji i rozbieżności znaczeń 'ból głowy' i 'roślina, np. cykuta' wskazuje na późniejszą, paralelną derywację w poszczególnych językach słow. W. S.

***golvobol'a** zob. ***golvobolъ**

golvъ *golva golvo* wsch. 'dotyczący głowy, związany z głową'

~ ros. dial. *головый* 'z wielką, dużą głową, głowiasty, o rybie' (SNRG: pskow.). ~

Derywat od *golva*. Archaiczny typ adi., zob. *dqbъ 2.*, *garъ 2.*, *glivъ 2.* Por. *golvъjъ*.

ESSM VII 11.

W. S.

golwka dem. od *golwa*, 'coś podobnego kształtem do głowy, zazwyczaj o kulistym kwiatostanie albo owocu roślin', 'rozszerzone, kuliste, wypukłe zakończenie niektórych przedmiotów'

~ pol. *główka* dem. od *głowa*, 'mała głowa', część ciała' (przen. 'człowiek jako całość'), 'głowa jako ośrodek myśli i uczuć' (przen. 'człowiek jako podmiot myślący'), od XVI w., 'przedmiot w kształcie zbliżonym do kulistego, gałkowane zakończenie czegoś, np. pąk, kwiatostan, kielich, torebka nasienna (już od XV w. *główka* lniana); o kapuście, czosnku i roślinach pokrewnych; o koniczynie', 'kulka na szczycie dachu; jakaś kulista ozdoba' od XVI w. (w XVI w. też 'miejsce, gdzie spoczywa głowa', 'zwierzchnik'), dial. także 'piasta koła, piasta kolec', 'niewielki snopek prostej słomy używany do krycia dachu', 'skórzane obicie u cepów, przez które przechodzi ramię łączący bijak z dźwierzakiem; zakończenie bijaka u cepów; zakończenie dźwierzaka przy cepisku', 'poprzeczna beleczka na grabisku; poprzeczka u motowidła', 'żrenica', 'węzłowie w kołysce', 'włókno konopi od czubka' (np. MAGP I m. 19, cz. II 66—8, AGM IV m. 169, cz. II 97, Karłowicz SGP, Kucala PSM 106, Dejna RKJL XXII 180, Szymczak Domaniewek, Górniewicz Malbork, Sychta SK), *główki* pl. 'główki lnu, nasiona lnu' (Kucala l.c.; Falińska PST I 75—6, tu o innych wyspecjalizowanych znaczeniach), *główki* bić 'robić tamy na rzecze' (Karłowicz SGP), por. stpol. nazwy bot. ptasze *główki* 'kurdybanek, Glechoma hederacea L.', żmijowe *główki* 'przetacznik, Veronica Chamaedrys L.', 'krzyżownica, Polygala comosa L.' (Słownik stpol.: XV w.), połab. *glāfkā* dem., 'len nawinięty na przęślicę' (Polański-Sehnert), dłuż. *glowka* dem., 'górna część rozmaitych roślin i przedmiotów użytkowych' (też dial., np. Fasske Vetschau), głuź. *hlówka* dem., 'główka, pałka lnu' (dial. także 'część grabi', np. Michalk Neustadt), czes. od XV w. *hlávka* dem., zazwyczaj przen. 'o górnej, rozszerzonej części różnych roślin, np. o główce kapusty, torebce lnu, szyszce chmielu, pałce maku, główce czosnku' (również dial., np. Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Utěšeny Čes.-mor. 271), sła. *hlávka* dem., 'rozszerzona, zaokrąglona część czegoś, zazwyczaj o częściach roślin, np. główce kapusty, czosnku, bulwie, nasiennej torebce lnu, konopi', dial. też 'kapeluszy grzyba', 'korzeń winorośli przy ziemi', 'część koła garncarskiego', 'ciężarek przy wrzecionie' (o innych znaczeniach gwarowych zob. np. Buffa Dlhá Lúka, Ripka Dolnotrenč. 221, 248, Matejčík Novohrad 91, SSN);

sł. dial. *glāvka* 'rozszerzona część tyżki' (Pieteršnik: prekm.), 'część wrzeciona' (Rigler Notr. 55);

ros. *голова́* dem. i hip. od *голова́*, 'pogrubiona albo wystająca część czegoś, zakończenie czegoś', 'kulisty albo podłużny kwiatostan lub owoc niektórych roślin, np. pałka koniczyny, główka kapusty, maku, czosnku', 'spodnia część butów okrywająca stopę', dial. również 'coś najważniejszego', 'zakończenie czegoś', 'dziarski, zuchwały człowiek', 'początek czegoś; wierzchołek, początek, czoło jaru, wąwozu', 'coś najlepszego, wybranego, przedniego', 'przyładek, cypel', 'urwisko nad rzeką', 'dolna część snopa', 'pęczek, garść otrzpanego lnu', 'bijak cepa', 'przednia część, przód sań', bot. 'bławatek, Centaurea scabiosa L.' (o geografii i pozostałych wyspecjalizowanych znaczeniach zob. SRNG), ukr. *голівка* dem. i hip. od *голова́*, *голівка* 'kuliste albo podłużne zakończenie niektórych roślin, np. główka czosnku, kapusty, torebka nasienna lnu' od XVII w., 'zgrubiałe, kuliste zakończenie jakiegoś przedmiotu' od XVIII w., rzadko również dem. i hip. od *голова́*, pl. *gółówki* 'przednia część buta okrywająca palce i wierzchnią część stopy' (SUM), już od XV w. NO *Головка* (SSUM), dial. także 'komin', 'górna część ramy, futryny, okna, drzwi' (Slav. Leks. 16: Żytomierz), por. pl. *gółóki* 'koniec zasianego albo zaoranego pola' (Leks. Polessja 97), brus. *галóўка* dem. i hip.

zalasá, 'coś zaokrąglonego, kulistego, zazwyczaj kuliste zakończenie rośliny, np. kapusty, maku, torebka lnu', 'pogrubione zakończenie jakiegoś przedmiotu' (dial. też np. 'wierzchnia część buraka z natką', 'kamienne pasmo w rzece', 'szersza część łyżki; część grabi', 'jednostka miary lnu', por. Nar. słowa 177, 213, Turań, SPZB), pl. *zalogyki* 'przód sań', 'przednia część butów' (dial. również np. 'wygięte zakończenie płóz sań', 'kwiatostan albo owoc roślin', 'włókno, wyczeski lnu', ZS 106, NS 31, 56, Turań, SPZB), dial. poleskie *zalogyka* 'górne, drewniane kółko na kołe garncarskim' (Polesye 188), 'zgrubienie dolnego końca wrzeciona' (Leks. Polesja 205, tu również o znaczeniach związanych z terminologią tkacką s.v. *головики*), *головица* NT łąka przy Prypeci (Mikratap. Bel. 61). ~

Derywat od *golva* z suf. *-ьka* (zob. I 94—5) w funkcji deminutywnej i strukturalnej.

Zob. *golvica*.

ESSM VII 11—2.

W. S.

**golvьkь*. Rekonstruowane przez ESSM VII 11—2 (obocznie do *golvьka*) na podstawie: czes. rzadko *hlávek -vku* 'uderzenie w kark; szturchaniec'; sch. *glávak -vka* bot. 'sorgo, *Sorghum vulgare*' (RSAN). Semantyka, historia i geografia wyrazu wskazują na paralelną innowację.

F. S.

golvьjь golvьja golvьje zach., pld. 'należący do głowy (zastępuje gen.); związany z głową, dotyczący głowy'

~ pol. dawne od XVI w. *głowi* adi. poss. do *głowa*, np. *głowia* skora, *głowia* kość (SP XVI IBL, Kn., L.);

slę. *glávji* 'dotyczący głowy, związany z głową': *glávja* bol, 'głowiasty': *glávja* salata (Pleteršnik), sch. rzadko *glávji* 'związany z głową, dotyczący głowy' (RSAN), także *glávji* 'ts.', 'należący do głowy': *glávje* mišice (RJAZ). ~

Adi. od *golva* z suf. *-ьjь*. O suf. *-ьjь*, *-ьjь* zob. Vaillant GC IV 429, Brodowska-Honowska SPS 29 nn. Por. *golvь*.

ESSM VII 11, gdzie ten wyraz umieszczony jest pod *golvьjь*.

W. S.

**golvьnikь*. Prastłowiańskość rekonstruowanej przez ESSM VII 13 (gdzie mówi się też o możliwości niezależnej, paralelnej derywacji) formacji kwestionuje produktywność typu słowotwórczego oraz wyraźne zróżnicowanie znaczeniowe (zwłaszcza w językach pld.słow. oraz czes. i sla. dial.) wobec w miarę jednolitego znaczenia 'zabójca, morderca' (może termin prawny?) w pol. i wsch.słow.

W. S.

golvьnъ golvьna golvьno 'dotyczący głowy, związany z głową, zazwyczaj w znaczeniu głowa jako część ciała, osoba, zabójstwo', 'przen. 'najważniejszy, podstawowy, istotny; przedni, naczelny; wyróżniający się wśród innych'

~ pol. *główny* (dawne, dziś dial. także *głowny*) 'najważniejszy, nadrzędny, podstawowy, istotny, zasadniczy, zwierzchni, naczelny' od XIV w. (też dial., np. Olesch Sankt Annaberg, Dejna RKJL XXII 191, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna), stpol. od XV w. 'pozostający w związku z głową jako częścią ciała', 'przypadający na głowę, tj. na osobę', 'dotyczący głowy, tzn. zabójstwa' (por. w funkcji subst. *głowna* 'kara pieniężna za zabójstwo', *głowne* 'odszkodowanie albo kara płacona za zabójstwo; podatek' od XIV w.), od XVI w. wyjątkowo 'wielki', 'ogólny, powszechny' (Słownik stpol., SP XVI IBL), połab. *glávne* (< **golvьnъjь*) 'najważniejszy, podstawowy, istotny', dłuż. *głowny* 'dotyczący głowy',

'najważniejszy, podstawowy, istotny', głuż. *hlowny* 'ts.', czes. *hlavni* 'najważniejszy, podstawowy, istotny' od XV w. (por. stczes. XIV—XV w. peníze *hlavnie* 'kapitał', Gebauer Sl., już od r. 1377 NM *Hlavno* n., ib.), stczes. XIV—XV w. *hlavni* : *hlavny* 'dotyczący głowy, związany z głową (ib., tu o repartycji znaczeniowej, z czasem zatartej, formacji z *-ni* : *-ny*)', dial. *hlavni* : *hlavny* 'najważniejszy, podstawowy', 'piękny, piękniejszy, dorodny', 'dobry, lepszy, wysmienity' (np. Siatkowski Kudowa I 139, Lamprecht Opava, Kubin Kladsko, Gregor Slav.-buč.; por. w funkcji subst. *hľavňi -iho* m. 'zwierzchnik, naczelnik, przywódca', Malina Mistřice), sła. *hlavny* 'podstawowy, najważniejszy, istotny; decydujący; naczelny, nadrzędny, zwierzchni' (również dial., np. SSN), dawne też 'związany z głową, dotyczący głowy' (por. *hlavny*, *hlavni* skutek 'powzięcie na miejscu przestępstwa'), 'najlepszy' (HSSJ);

ste. *gláven -vna -vno* 'dotyczący głowy, związany z głową', 'najważniejszy, podstawowy; największy; zwierzchni, naczelny', sch. *glávan -vna -vno* (*glávnī, glávnī*, dial. czakaw. *glóvni*, ČDL I 236—7) 'najważniejszy, istotny, podstawowy; najwyższy, zwierzchni, naczelny; decydujący; najsilniejszy' (w tych znaczeniach również dial., np. RJAZ, RSAN, Vuk, ČDL), przestarz. i dial. 'wybitny, znakomity, sławny', 'bardzo piękny, okazały, postawny', 'odważny, śmiały', 'szanowny, ceniony, sławny' (RSAN), tylko *glávnī, glávnī* przestarz. 'dotyczący głowy, związany z głową' (RSAN), scs. Euch. *главнѣ, главнѣм* 'ważny, podstawowy, istotny' (SJS), por. *главнок мѣсто* 'miejsce straceń' (ib.: Supr.), bułg. *gláven -vna -vno* 'najważniejszy, podstawowy, istotny; zwierzchni, nadrzędny, naczelny' (w funkcji subst. pot. 'zwierzchnik, naczelnik, przywódca'), przestarz. 'dotyczący głowy, związany z głową' (RBE), dial. też 'najważniejszy, pierwszy wśród innych', 'zdolny' (Stojkov Banat, RodopSb V 297), maced. *главен -vna -vno* 'najważniejszy, podstawowy, istotny; najwyższy, największy' (RMJ), dial. *главн* (Vidoeski Kumanovo 218: bez znaczenia);

strus. XII—XV w. *головный* adi. od *голова* 'człowiek': *головная* 'kradzież chłopów pańszczyźnianych; ukrywanie zbiegów', *головный князи, головный люди* (Srezn., Srezn. Dop., SRJ XI—XVII), 'najważniejszy; starszy; zwierzchni' (SRJ XI—XVII), ros. *головной* 'dotyczący głowy, związany z głową' od XVII w., 'znajdujący się na przedzie, na czele czegoś; zwierzchni, naczelny', przestarzałe 'umysłowy; rozważny, rozsądny' (SSRJ), dawne 'najważniejszy, podstawowy, istotny' od XVII w., 'lepszy, najlepszy, wyborowy, przedni' od XVI w. (SRJ XI—XVII), w tym znaczeniu dziś dial. *головной, головный* (SRNG, Podvysockij Arch.), dial. zazwyczaj w połączeniach np. *головной загон* 'pierwszy zagon od drogi', *головная жена* 'kobieta sprawna w pracy; idąca na czele innych żniwiarek' (SRNG), ukr. *головний* 'dotyczący głowy, związany z głową, należący do głowy' od XV w. (por. stukr. XV w. *головное* n. 'kara za zabójstwo', SSUM), 'czołowy, przedni, naczelny', od XIV w. 'najważniejszy, podstawowy, istotny', 'naczelny, zwierzchni nad kimś', od XV w. 'centralny' (ib., SUM), 'niebezpieczny, groźny, zagrażający śmiercią' (Hrinčenko), dawne XVII—XVIII w. 'kryminalny; gardłowy' (Tymčenko), brus. *галюны* 'najważniejszy, podstawowy, istotny', 'centralny; wielki, największy' od XV w., 'naczelny, zwierzchni, przełożony' (TSBM), dawne od XVI w., dziś dial. 'związany z głową, dotyczący głowy' (HSBM, Bjalskevič Mohylew), w funkcji subst. dawne *головное* n. 'kara za zabójstwo' (HSBM: XV—XVI w.). ~

Adi. od *golva*, o suf. *-vňь* zob. Brodowska-Honowska SPS 80 nn, Vaillant GC IV 451 nn. Pierwotne znaczenie 'dotyczący głowy, związany z głową, należący do głowy'. Znaczenie przenośne 'najważniejszy, podstawowy, istotny; naczelny, przedni; wyróżniający się wśród innych' (*golva* 'najważniejsza część ciała') powstało najprawdopodobniej już w okresie psł.

W. S.

golvbn'a 'kawał płonącego polana; palące się polano, titio', 'niedopalone, zazwyczaj z jednego końca, polano', 'choroba roślin, przeważnie zbóż, wywołana grzybkami pasożytniczymi, Ustilago, śnieć, rdza, sporysz'

~ pol. *głownia* (przestarz. *głównia*, dial. także *glówniã*, *głogniã*, *głognia*) 'płonące albo tłące się polano; niedopalony kawał drzewa' od XV w. (dial. też 'opalone na jednym końcu kawałek drewna', np. Szymczak Domaniewek, Steffen Warmia, Brzeziński Krajna; 'płonąca pochodnia', Steffen o.c., Sychta SK; w XVI w. 'drewno przeznaczone do przenoszenia ognia albo oświetlania', SP XVI IBL), 'grzyb pasożytniczy z rodziny głowniowatych (Ustilaginaceae) wywołujący chorobę roślin' (dial. 'choroba jęczmienia', Dejna RKJL XXII 180; 'sporysz', Karłowicz SGP: Litwa, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, AGM IV, cz. II 150), 'rękojeść broni siecznej; głowica', dawne 'ostrze broni siecznej; klinga, brzeszczot', dłuż. *glównia* 'płonące polano', głuź. *hłownja* 'stupiec, trzon słupa', 'lufa np. strzelby' (Zeman, Trofimovič), u Pfufla z dłuż. *hłowna* 'płonące polano', stczes. od XIV w. *hlavně* f. 'płonące polano; polano' (również NO *Hlavně*, 1345 r.), *hlavně mečová* 'klinga miecza' (Gebauer Sl.), sła. dawne *hlavňa* 'ostrze miecza' od XVII w. (już w XVI w. NO *Hlavne*), od XVI w. 'poduszka pod głowę' (HSSJ);

sła. dial. *glávnja* (dawne, dziś też dial. *glównja*) 'wielkie płonące, zazwyczaj z jednego końca, polano' od XVI w. (dawne od XVI w., dziś dial. prekm. 'pochodnia', Pleteršnik, Bezljaj ES I 145), 'opalone polano; zwęglone na jednym końcu polano' (SSKJ, Rigler Notr. 57, Tominec Črni vrh), sch. *glávnja* : *glávnja* (dial. również *glównjã*, *glámnja*, *glamnja*, *glámlja*, *glámja*, *glama*, o przejściu grupy -vnj- > -mnj-, -mlj-, -mj- zob. Ivič Die serbokroatischen Dialekte, s. 119), 'płonące polano, drewno; niedopalone polano, resztki niedopalonego drewna; pochodnia' od XV w., 'grube polano, kawał pnia przygotowany do spalania' od XVI w., 'przednia część, czoło polana przygotowanego na wigilię Bożego Narodzenia', od XVIII w. 'zgaszone polano' (por. *glavnje* pl. 'część ogniska, paleniska, na której są nienadpalone końce drewna', RSAN), dial. także 'kloc do rąbania drewna', 'kamień, na którym się kładzie drewno na palenisku' (RSAN, RJAZ, Elezović Kos.-Met., Jurišić Vrgada, ČDL I 233, 237, Rasprave JAZU I 189: Žirje), 'piasta koła' (Rasprave JAZU I 26: Brinje), bot. 'wspólna nazwa dla wszystkich rodzajów grzybków *Tilletia* i *Ustilago* wywołujących choroby zbóż i innych roślin; choroba zboża wywołana przez grzybki, śnieć' (RSAN, w tych znaczeniach zazwyczaj *glávnjica*, *glávnjica*, *glávnicca*), 'sporysz, *Claviceps Puccinia*' (ib.), cs. XIV—XV w. *главница* 'płonące polano; opalone polano; węgiel drzewny; zwęglone szczątki czegoś' (SJS, Miklosich LP), bułg. *главня* (dial. również *главня*, *гламня*, *гламня*) 'kawałek płonącego albo niedopalonego drewna', 'pochodnia', 'choroba roślin, zazwyczaj zbóż, Ustilago tritici i Tilletia levis' (RBE, BTR; o fonetyce i geografii wyrazu zob. np. BDial. I 76, II 74, III 208, IV 116), dial. także 'duży młot drewniany', 'lewa albo prawa strona przy palenisku' (RBE, Gerov, IIBE IV 72), maced. *гламна* 'płonące albo niedopalone polano' (por. како *гламна* се сторила 'szczytnia, postarzał się'), 'choroba zbóż, np. Ustilago i Tilletia levis' (w tym znaczeniu też *главна*), dial. *гламна*, *гламня*, *гламня* 'polano, szczapa; płonące polano; żar', 'choroba zbóż: pleśń, śnieć, sporysz' (Reiter Titov-Veles, Hendriks Radožda Vevčani, Peev Kukuš; Vidoeski Kumanovo 80: bez podania znaczenia);

strus. od XII w. *головьня* 'płonące polano' (Srezn.), od XIV w. 'pogorzelisko, wypalone miejsce' (SRJ XI—XVII), ros. *головня* 'niedopalony kawałek drewna, polano' (por. dial. *головней покати* 'wypalić do cna', SRNG), 'choroba roślin, zazwyczaj zbóż, śnieć', zool. 'gatunek czarnej kaczki, *Melanita fusca*' (SSRJ), dial. też 'bardzo duża głowa', 'odmiana lnu z dużą ilością główek' (coll. 'główki lnu

z nasionami'), 'odpadki przy młóceniu pszenicy, poślad', 'przód sań', 'żmija', 'ryba głowacz' (SRNG, Słovaryŭ Urala), ukr. *головня́* (dial. również *голови́ня*) 'płonący albo niedopalony kawałek polana, szczapy' od XV w. (dawne od XVI w. 'kolba rusznicy', Tymčenko), 'choroba roślin, zazwyczaj zbóż, śnieć, sporysz' (także dial., np. Hrinčenko, Janów Moszkowce, Żel.), brus. *галаўня́* 'choroba roślin, zazwyczaj zbóż, śnieć albo sporysz' (też dial., np. Sejaškovič Grodno, SPZB, Nar. leks. 138, ŽS 200: *гальўня́*), dawne od XVI w., dziś dial. 'płonące albo niedopalone polano' (TSBM, SPZB, Jaŭseeŭ Bjalynyčy; por. także *галóўня* pole, Mikratap. Bel. 55), dial. również 'wysuszony rdzeń drzewa służący do odymiania pszczół' (NS 207), 'byczek, *Leuciscus cephalus* L.' (Šaternik Červ.). ~

Por. głuź. dawne XVII w. *luheń* < *hłowjeń* 'ogień, żagiew, pochodnia, głownia' (por. a moze koscy ssu wopalene yako gena luheń 'und meine Gebeine sind verbrannt wie ein Brand', Schuster-Šewc EW 232 s.v. *głownja*), nowsze *hłowjeń* -*wnje* 'słupiec, trzon słupa', czes. *hlaveň -vne* 'lufa broni palnej', przestarz. 'płonące albo opalone polano; pochodnia' (dial. 'niedopalek, ogarek', Bartoš DSM), 'głowica słupa' (Přir. slov., SSJČ), śl. *hlaveň -vne* f. 'płonący albo opalony kawałek drewna' (dial. 'płonący kawałek drewna służący do przenoszenia ognia albo oświetlenia', Ripka Dolnotrenč. 197: *hlaveň -vne* f., Matejčik Novohrad 176: *hlaven -vna* m., u Kálala 'ogarek, niedopalek', 'pochodnia', w SSN też 'górna część cepiska z gązawką'), 'lufa broni palnej' (także dial., np. SSN).

Derywat od *golva* (zob.) z przyrostkiem *-v'n'a*, który powstał z nawarstwienia suf. *-ja* na produktywny typ adi. z suf. *-v'tь*, zob. *golv'v'tь*. O suf. *-v'n'a* i budowie wyrazu zob. I 138—9. Pierwotne znaczenie 'przednia, czołowa część płonącego polana' > 'palące się polano' > 'niedopalone z jednego końca polano'. Znaczenie 'choroba roślin, zazwyczaj zbóż, sporysz albo śnieć' (od ziaren przypominających wyglądem opaloną głownię, polano) jest wtórne, ale mogło jednak powstać już na gruncie prasłowiańskim.

Šuman AslPh XXX 295—6, Berneker SEW I 325, Brückner KZ XLV 49 i SE 145, Vasmer REW I 286, Sławski SE I 293—4 i ESSM VII 12—3 (z przeglądem dotychczasowych etymologii). — Inne próby objaśnień nie przekonują, np. K. Mo-szyńskiego JP XXXV 119—20 i XXXVI 203, który odrzucał związek z *golva*. Przyjmował związek psł. pierwiastka *gol-* i *ger-*, *gr-*, *žer-* (zob. *goréti*, *gréti*, *žarь*), wskazując na liczne przykłady alternacji *l* : *r* w wygłosie pierwiastka. Nawiązał do ie. *ghel-* 'świecić, błyszczeć, płonąć, żarzyć się'. — Zob. także Bezłaj ES I 145 i Schuster-Šewc EW 232—3. W. S.

golv'astъ zob. **golvatъ**

golv'ь golv'a wsch. 'gatunek ryby słodkowodnej, zazwyczaj z rodziny karpiovatych'

~ ros. *голова́ль* : *голова́ль -ля́* (dawne od XVII w. *голови́ль* z odesłaniem do *голавл*, SRJ XI—XVII) 'ryba z rodziny karpiovatych' (SSRJ), dial. *голови́ль -ля́* 'ryba kleń z rodziny jeliców, *Leuciscus cephalus*' (Słovaryŭ Don.), *голови́ль* m. 'ryba słodkowodna z rodziny karpiovatych z grubą i szeroką głową', *голови́ль*, *голови́ль -вля́* 'ts.' (o geografii wyrazu oraz jego zróżnicowaniu formalnym i fonetycznym zob. SRNG: *голови́ль* m., *голови́ль* m., *голови́ль* m., *голови́ль*), ukr. dial. *голови́ль* m. 'karp' (Żel.), *голови́ль* 'ryba z rodziny łososiowatych, *Salmo hucho*' (Verchratskyj Znadoby uhor. 210). ~

Derywat od *golva*, o suf. *-jь* zob. I 80—1.

ESSM VII 10 (z dalszą literaturą), Vasmer REW I 286: *голови́ль -ля́* 'łoban, tęgogłów, Meeräsche, Mugil cephalus', Berneker SEW I 324: *голови́ль* *голови́ль* 'ts.'

(forma nom. *голáвъль* m. pod wpływem gen. z zastąpieniem *o* przez *a*). Uderza ros. dial. archang. *голóвъль*. W. S.

goľ *gola golo* 'pozbawiony naturalnego pokrycia, nie porośnięty, łysy, calvus', 'nie pokryty, nie osłonięty ubraniem, nagi, nudus', 'biedny, niezamożny, nie mający majątku, miser', *gola golva* 'łysa', *gola gora* 'nie porośnięta', *golo dervo* (дръво) 'bez liści', *gola noga*, *gola rǫka*, *golo tělo* 'nie odziane'

~ pol. *goły* 'nagi, obnażony, nie odziany' (np. *gola noga*, *gola rǫka*, *gole ciało*) od XV w. (Słownik stpol.), też dial. (Karłowicz SGP, MAGP VIII m. 365, cz. II 57—9, Małecky-Nitsch AJPP m. 430, Dejna AGK m. 377, Dejna RKJL XXII 188, Gruchmanova Kramaska, Brzeziński Krajna, Sychta Kociewie, Sychta SK, Lorentz PW), 'pozbawiony naturalnego pokrycia, nie porośnięty, łysy; pozbawiony roślinności lub ubogi w roślinność, pozbawiony włosów, sierści, piór, liści itp.' (np. *gola głowa*, *gola góra*, *gole drzewo* 'bez liści') od XV w. (Słownik stpol.), też dial. (Karłowicz SGP, Gruchmanova Kramaska, Sychta SK), 'niczym nie osłonięty, nie pokryty' (np. na *golej* ziemi, pod *gołym* niebem) od XV w. (Słownik stpol.), też dial. (Brzeziński Krajna), 'występujący bez dodatków, uzupełnień, sam' od XVI w. (SP XVI IBL), też dial. (Brzeziński Krajna, Lorentz PW), pot. 'biedny, niezamożny, nie mający pieniędzy, majątku' (też dial., Lorentz PW), NO *Goły*, *Goł* od XII w. (SSNO), *zgoła* książk. 'całkiem, zupełnie, absolutnie, w ogóle' od XVI w. (L.), przestarz. 'krótko mówiąc, (jednym) słowem, po prostu', wg Sławskiego SE I 314 *goły* od XIII w., połab. *d'ölē* (*golъjъ*) 'goły, nagi, łysy': *d'ölā glāvā*, dłuż. *gōły* 'łysy', np. *gōla głowa* (też u Chojnana XVII w.), *gōla gōra*, rzadko 'obnażony, nagi', np. pód *gōłym* niebom, na *gōlej* zemi, głuź. *holý* 'goły' (wg Schustera-Sewca EW V 312 'kahl, leer, bloss, entblöst; lauter; eitel; nichts sagend', np. pód *holým* njebjom, stare 'łysy', np. *howa łowa* (Schuster-Sewc l.c. z XVIII w.), z *howej ruku* 'mit leerer Hand' (ib.), dial. *holu* 'łysy' (Michałk Neustadt), z *hola* 'zgoła', czes. *holý* 'łysy, nie porośnięty' od XIV w. (Gebauer Sl.), też dial. (Gregor slav.-buč., Lamprecht Opava), np. *holá hlava*, 'pozbawiony okrycia, nagi', np. na *hole* zemi od XV w. (Gebauer Sl.), także dial. (Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč.), dial. pod *holým* nebem (Bartoš DSM), 'prosty, nieozdobny, pusty, próżny' (też dial., Horečka Frenštát), 'czysty, istny, prawdziwy, sam jeden' od XV w. (Gebauer Sl.), również dial. (Lamprecht Opava), dial. 'biedny, bez pieniędzy, majątku' (Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč.), *zhola* 'całkiem, zupełnie, w ogóle' (też dial., Malina Mistřice), sła. *holý* od XVI w. (HSSJ), także dial. (SSN Ukáz. zv. 155—6) 'bez włosów, pierza, roślinności, nie porośnięty, łysy', np. *holá hlava*, 'bez ubrania, nie ubrany, nagi, obnażony, nie zakryty' (też Ripka Dolnotrenč. 91), np. *holé ruky*, *holé telo*, spať na *holej* zemi, pod *holým* nebom, 'prosty, nie ozdobiony, pusty, próżny', np. *holé steny*, 'czysty, istny, prawdziwy, sam jeden', pot. být *holým* 'być bez pieniędzy', dial. także przen. 'młody, niedojrzały' (SSN Ukáz. zv. 156), w XVI—XVIII w. 'wymłócony, o zbożu' (HSSJ), *zhola* 'całkiem, w ogóle';

ste. *gòl gōla* : *gōla* 'bez sierści, włosów, pierza, liści, roślinności', np. *gol* ptič, *gola głava*, *gola skala*, *golo drevje*, 'bez ubrania lub częściowo okryty', np. *gola roka*, *golo telo*, 'bez ozdób, prosty', np. *gole stene*, 'sam, bez czegoś drugiego', np. *gola laž* (też dial., Tominec Črni vrh), pód *golim* nebom, braniť se z *golimi rukama* (także u Megisera 1603 i dial., Tominec Črni vrh), *iz gola* (*izgola*) 'tylko', sch. *gō* (: *gól*) *gōla gōlo* 'nagi, bez ubrania' od XVI w., RJAZ, też dial., Živković Piro: tu także 'lekkó, niedostatecznie ubrany', np. *golo tijelo*, 'pozbawiony naturalnego pokrycia, nie porośnięty, łysy', np. *gola brada*, *golo ptiče*, *gola zemlja* (też dial.,

ČDL), 'nie pokryty niczym, nie zasłonięty', np. *golo* nebo (od XVIII w., RJAZ), na *goli* zemlji spati, 'czysty, pusty, bez dodatków' (od XVII w., RJAZ), np. *golim rukama* 'pustymi rękami, bez broni', przen. 'czysty, nieskrywany, nie upięszony' (również dial., Turina-Šepić RČI), 'biedny' (też dial., Mitrović Leskovac), dial. *zgoľja* 'całkiem' (RSAN, RJAZ, Vuk), scs. голъ 'nagi, nudus': голъ пръсни, голо зърно, bułg. гол 'nagi' (także dial., Gerov, BDial. II 145, V 226, VI 18, VII 27, VIII 113), np. *голо тяло, голи ръце*, 'nie pokryty niczym, nie osłonięty', np. *гола земя*, 'nieodstatecznie, biednie ubrany' (również dial., Gerov), 'nie mający naturalnego pokrycia, nie porośnięty, łysy', np. *гола глава, голо дърво*, 'nie mający dodatków, sam', np. *гол хляб, гола вода* (też dial., Gerov), przen. 'będący w czystej postaci, taki jaki jest, bez upięszzeń', np. *гола истина*, 'biedny, ubogi' (także dial., Gerov, BDial. VII 27), *с голи ръце* 'bez broni; bez instrumentów' (również dial., BDial. VII 27), dial. 'całkiem, zupełnie': детето й *голо-босо, голо-гладно* i *голо-горопало* (BDial. II 145: Rodopy), maced. гол 'nagi, bez ubrania' (też dial., BDial. VIII 222), 'lekkko, nieodstatecznie ubrany', 'nieokryty', np. *гола земя*, 'nie porośnięty, bez włosów, bez trawy, bez liści, łysy', np. *гола глава* (także dial., ib.), *голи дрѣва*, 'czysty, bez dodatków, sam', np. *гола вистина*, przen. 'bardzo biedny' (też dial., ib.), *со голи раце* 'gołymi rękami';

strus. голъий 'nagi, bez ubrania' XV—XVII w., 'niczym nie okryty', np. *гола земя* XII—XIII w., 'pozbawiony zarostu, niczym nie porośnięty', np. *волкъ голъ* XV w., 'sam jeden, pozbawiony dodatków, uzupełnień, upięszzeń', np. *стены голые* XVI w., *съ гола* 'absolutnie, całkiem, zgoła' XI w., *голыми рѣками* 'bez broni' (SRJ XI—XVII), u Srezn. голъла горъи NT zapisana w XIII w. w Księstwie Halickim, ros. *голый* 'nie okryty ubraniem, nagi', np. *голые руки, голые ноги*, 'łysy' (np. *голая собака, голые деревья, голая степь*), 'niczym nie pokryty', np. dial. *голая земля* 'bez trawy, bez śniegu' (Comakion Mang.), 'pusty, pozbawiony ozdób, dodatków', np. *голые стены*, przen. 'pozbawiony dodatku, biedny, ubogi' od XVII w. (SRJ XI—XVII), też dial. (Słownik Urala), dial. 'postny, jałowowy, nie podprawiony mięsem, tłuszczem, o potrawie' (Słownik Smolensk.), *есть голый хлеб* 'jeść tylko chleb, bez gorącego jadal' (SRNG: Wiatka), ukr. *голий* 'nagi' od XV w. (Tymčenko), także dial. (Hrinčenko, Żel., SDU 216), 'niczym nie okryty, o przedmiotach' (również dial., Hrinčenko, Żel.), np. під *голим* небом, 'łysy', np. *гола гора* 'nie pokryta roślinnością' (od XVII w., Tymčenko, tu też z XVIII w. *гола голова*), pot. 'bez niczego innego, sam' od XVI w. (Tymčenko), *голыми руками* браги 'bez trudności' (od XVI w., Tymčenko), з *голыми руками* 'nie mając nic w rękach', dial. 'biedny' (Hrinčenko; od XIV w., SSUM), 'bez włosów, o zbożu', np. *голий* ячмінь (SUM), w XVI—XVIII w. *голий* чого (Tymčenko), *згола* 'całkiem' (też dial., Hrinčenko, Żel.), brus. *голы* 'nagi', np. *голыя руки* (także dial., Jankova Loeŭ, Sejaškovič Grodno, SPZB, Šaternik Červ.), 'łysy', np. *дрѣвы голыя*, również dial., np. *голо* место 'bez roślinności' (SPZB, Bjaľkevič Mohylew), 'niczym nie pokryty', np. dial. *гола кость* 'kość bez mięsa' (SPZB, Sejaškovič Grodno), pot. 'biedny' (też dial., Nosovič, SPZB, Šaternik Červ.), 'czysty, bez żadnych dodatków', dial. 'czysty', np. *голая посуда* (NS 112, Nar. slova 78), *згола* 'całkiem' (Nosovič). ~

Ze słow.: rum. *gol goală* 'nagi, goły, obnażony', 'suchy, nieokraszony', 'czysty, nie zasypany, o potrawach', 'pusty, próżny (wewnątrz)', przen. 'wyprany' (Mihăilă Impr. 178, 229; znaczenia wg Słownika rum.-pol. 248); gr. dial. *γόλιος* 'goły, nagi', *γκόλιος* 'łysy', 'bez piór, o ptaku' (Budziszevska Zap. 15), *κόλιος* 'łysy' (BER I 262).

Dokładny odpowiednik w germ.: stwn. *kalo*, dziś niem. *kahl* 'łysy, goły, nie owłosiony (o zwierzętach, roślinach)', 'ogółcony (np. pole, góra)'. Z apofonią samo-

głoski rdzennej psł. *gaľb* (p.). Por. z bezdźwięcznym naglosem łac. *calvus* 'łysy', stind. *áti-kūrva-*, *áti-kūľva* 'ts.', awest. *kaurva-*, pers. *kal* 'ts.' (u Pokornego IEW 554: *ie. k_eľa_uo- k_eľe_uo-*).

Berneker SEW I 325—6, Trautmann BSW 76—7, Vasmer REW I 289, Pokorny IEW 349—50. — ESSM VII 15, kwestionując tę etymologię, nazwija do *ie. ghel* 'błyszczyć, lśnić się', łącząc z *żely želъve*. Nie widać podstaw. — O semantyce *goľb* Herej-Szymańska RS L 63—6.

Por. *lyřb*.

K. H. — W. S. — F. S.

goľka 'coś gołego, np. pszenica bez ości'

~ pol. *gółka* (NO *Gołka* od XIII w., SNSO) 'pszenica bez ości' od XVI w. (L.), też dial. (Karłowicz SGP z Młpol., Dejna RKJL XXII 187), 'Gymnadenia, roślina z rodziny storczykowatych (Orchidaceae) o kwiatach różowych lub liliowopurpurowych przyjemnie pachnących', stare 'gołe ciało' (L. od XVIII w.), dial. 'goły ty!' (Karłowicz SGP z Litwy i Poznańskiego), 'panna, dziewczyna' (ib. z Włkpol.), 'biodro' (Małecky-Nitsch AJPP m. 243), przestarz. *na gólkę* adv. 'nago, goło, bez ubrania' (SJP), dial. 'na czysto, bez dodatków' (Karłowicz SGP z Młpol.), czes. *hůlka* 'laska' od XV w. (Gebauer Sl.: *hůlka*), lud. *holka* 'dziewczyna', stczes. w XIV—XV w. *holka* 'śmierć' (ib.), sła. dial. *hólka* 'dzierzak cepa' (Kálal), *hůlka* 'rękojeść' (ESSM VI 15), o innych znaczeniach zob. SSN s.v. *hol'ka*, *hól'ka*;

sch. dial. *gółka* 'dziewczyna, która nic nie ma, bez posagu' (RSAN, Živković Piroť), bułg. dial. *gółka* 'kobieta, która chodzi nie ubrana', 'kobieta bardzo biedna', 'mała dziewczynka jeszcze nie ochrzczona' (Gerov, RBE), 'pszenica bez ości; (RBE, BDial. I 77, V 226, Mladenov Trakija).

ros. dial. *gółka* 'jakaś trawa' (SRNG: Psków), *gółki* pl. 'poręczce, sztachety', 'skórzane rękawice', 'rękawice robocze z grubej mocnej tkaniny bez podkładki' (SRNG), ukr. *zółka* 'gałązka drzewa lub roślin trawiastych' (też dial., Hrinčenko), dial. także 'pałka do podbijania piłki' (ib.). ~

Od *goľb*. O suf. *-yka* zob. I 94—5. Co do znaczenia 'gałązka' por. *goľb* 2., *goľka*.
K. H. — W. S.

goľyť f. pln. 'coś gołego, goła powierzchnia, zwłaszcza gotoledź'

~ stczes. *holet -liti* f. 'szron' (Gebauer Sl.), czes. dial. w Karkonoszach *holet' -liti* 'ts.', 'gotoledź' (Kott);

strus. XII w. *голѣтъ* 'lód' (Srezn.), brus. dial. *golyť* 'gotoledź ze śniegiem i gradem' (za ESSM VI 214). ~

Od *goľb* z suf. *-yť*. O suf. Miklosich VG II 202.

K. H.

***goľyni**. Rekonstruowane przez ESSM VII 16 na podstawie: czes. *Holyně* NM (Profous MJČ), ros. dial. *гольнь* f. 'gołość', 'piaszczysta lacha, obnażona przy odpływie wody' (Dal), 'puste miejsce', 'wypalony przez pożar las', 'gotoledź' (SRNG), *Гольнь*, *Гольни* NM (RGN); tu też być może dwuznaczne sch. przestarz. *goliňa* 'nagość' (XVII w.), *Goliňa* NM w Chorwacji (RJAZ). Brak podstaw do rekonstrukcji prastowiańskiej.
F. S.

goľyřb *goľyřa* 'coś gołego, np. goły, nagi człowiek, ptak nieopierzony, człowiek biedny'

~ pol. rzadkie od XVIII w. (Łoś GP II 95) *goľysz* m. (z ukr. też *hoľysz* od XVIII w., Sławski SE I 428) 'człowiek biedny, zubożały, biedak, golec, chudeusz', od 1400 r. NO *Golisz/Goľysz* (SSNO, tu również od XII w. *Golisza/Goľysz*), dial.

kasz. *golis* -a 'drzewo pozbawione kory' ptn., 'tysy mężczyzna', pl. *golisë* 'kluski z tartych ziemniaków bez mąki' (Sychta SK, Popowska-Taborska Szkice 210), czes. dial. *holýš* -a 'ptaszek nie obrośnięty pierzem' (Bartoš DSM), sła. u Kálala *holýš*, *holiš* 'goły, nagi człowiek, krótko ostrzyżony';

sł. dawne *goliš* m. 'goła powierzchnia' (Pleteršnik), sch. *gólīš goliša* 'nagi, goły (zupełnie nie ubrany lub słabo ubrany)', 'tysy' (dial., RSAN), 'młode zwierzę nie porośnięte sierścią' (np. dial. 'małe myszy jeszcze ślepe i bez sierści', Elezović Kos.-Met., 'nieopierzony ptak', ib., RJAZ za Mikalją, nazwa prosięcia (dial., RSAN), 'kamienista, górzysta ziemia bez roślinności lub ze słabą wegetacją', bot. 'gatunek paproci *Gymnogramme leptophylla*', w RJAZ też 'młodzieniec jeszcze bez zarostu' od XVII w., 'człowiek biedny, hołysz' od XVIII w., u Vuka *Gólīš* nazwa wzgórza;

ros. *голыш* -á 'człowiek nagi, obnażony', przen., pot. i dial. 'człowiek biedny, ubogi' (od XVII w., SRJ XI—XVII), 'gładki, okrągły kamień, otoczek, okrągłak', dial. 'goła ręka (w zagadce)', 'ptak nieopierzony', 'chłop bez ziemi', 'sierota', 'kamień', 'kamień wystający nad powierzchnię wody', 'ubytek, strata', 'blin nie posmarowany jajkiem lub twarogiem', 'dzika marchew' (SRNG, Słownik Urala), 'jajko zmieszone bez skorupy' (SRNG, Słownik Smolensk.), ukr. *голіш* -á 'okrągły gładki kamyk', przen. przestarz. 'człowiek biedny, ubogi, nie mający niczego' od XVIII w. (Tymčenko), też dial. (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), dial. także 'szuwały skoszone zimą' (Hrinčenko), 'roślina *Salvia mutans*' (ib., Żel.), 'wyhuskany kaczan kukurydzy' (Lysenko SPH), brus. pot. *голыш* -á 'goły człowiek, gołe dziecko' (też dial., Nosovič, Šaternik Červ.), 'biedny człowiek' (także dial., ib.), 'obdarta gałązka korzenia' (również dial., SPZB), 'obdarta młoda lipka lub łozina' (też dial., Šaternik Červ.), 'okrągły gładki kamień', dial. także 'miejsce puste, gołe' (BMM III 228). ~

Od *golyb*. O suf. -yš zob. I 79—80.

K. H. — W. S.

golyb 1. f. 'gołość, nagość; coś gołego', wsch. 'bieda, nędza; ludzie biedni, biedota'

~ sła. *hól holi* 'płaszczyzna wysokich gór nad granicą lasów pokryta trawą, hala';

sch. stare rzadkie *gol* f. 'nagość' (RJAZ);

ros. *голь* -u f. 'bieda, nędza' (też dial., SRNG, Słownik Urala), (coll.) 'ludzie biedni, biedota', 'człowiek biedny, biedak' (również dial., SRNG, Słownik Rjazan.), 'obszar bez roślinności', dial. też 'coś gołego, niczym nie pokrytego; obszar pokryty bardzo ubogą roślinnością' (Słownik Rjazan.), 'zamsz' (SRNG), ukr. przestarz. i dial. *голь* -ni 'biedni ludzie, biedota' (SUM, Hrinčenko), 'nagość' (Żel.), brus. pot. *голь* -i f. 'biedacy, biedota' (też dial., Nosovič), dial. także 'bieda, nędza' (ib., Jurčanka Nar. sin. 47, Turaŭ). ~

Od *golyb* z suf. -b. O suf. zob. Bernštejn OSG II 253—76.

K. H.

golyb 2. f. 'gałąź bez liści, goła gałąź, laska, kij'

~ czes. *hůl hole* (arch. *holi*) f., stczes. XIV—XV w., *hól* -i f. (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret) 'laska, kij', sła. książk. przestarz. *hól* 'hole *holi* f. 'laska' od XVII w. (HSSJ);

sł. *gól* -i f. 'obsiekana cieńsza gałąź drzewa' (też dial. goreńskie, doleńskie, notrańskie, Bezlaj Eseji 146), cs. *голь* 'ramus' (Miklosich LP);

ros. stare XV—XVII w. *голь* f. 'gałązka bez liści' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ukr. stare XVI—XVII w. *голь* f. 'gałąź bez liści' (Tymčenko), brus. dawne XVII w. *голь* 'gałąź' (od XV w. coll. *голе*, HSBM). ~

Ze słow.: węg. *gally, galy* 'gałąź, ramus', 'szczep winorośli, malleolus, der Schnittling', 'chrust' (Kniezsa MNSJ I 177—8).

To samo co *golv* I.

Berneker SEW I 326, Machek ES² 190, Bernštejn OSG II 272, ESSM VII 16—7 (tu krytyka Meilleta). — Inaczej Meillet Ét. 261, Meillet MSL XI 185, Bezłaj ES I 157. K. H. — W. S.

golvь *golvьca* 'coś gołego; człowiek goły, nagi, nie ubrany; człowiek biedny, nie mający niczego', zach. i pld. 'młodzieniec jeszcze bez zarostu'

~ pol. *golec* *-lca* 'człowiek goły albo prawie zupełnie rozebrany' (też dial., Karłowicz SGP, Sychta Kociewie, Sychta SK), 'człowiek ubogi, biedak' od XVII w. (L.), też dial. (Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 186, Sychta Kociewie), 'skóra zwierzęca oczyszczona z sierści', w XVI w. *golec* 'łysy' (SP XVI IBL, L.), dial. także 'młodzieniec dorastający, chłopiec' (Karłowicz SGP, Nitsch DPŚ), 'pisklę nie obrośnięte', 'drzewo pozbawione kory' (Sychta SK), *golce* pl. 'gatunek grzybów' (AGM V m. 160), 'kluski z tartych ziemniaków bez mąki' (AGM VI m. 152, Sychta Kociewie, Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *gólč* *-a* (dial. *golč*, Muka) 'chłopiec bez zarostu' (też dial., Fasske Vetschau), 'uczeń', 'sługa, chłop', głuź. *hólč* *-a* 'chłopiec, młody mężczyzna', czes. *holec* *-lce* 'młodzieniec jeszcze bez wąsów', 'rasa psów', stczes. XV w. 'łysy, bez włosów' (Gebauer Sl.), dial. 'człowiek niezony' (Kott Dod. DSM), sła. u Kálala *holec* 'chłopiec jeszcze bez zarostu', dial. 'łysy lub ostrzyżony do goła' (Ripka Dolnotrenč. 124);

sł. *gólč* *-lca* 'goły, nieporośły brzeg', 'goły, nie ubrany człowiek', rzadko 'młody, goły ptaszek, który nie może latać', u Pleteršnika też 'młodzieniec jeszcze bez zarostu', 'ziarno zboża', dial. 'młodzieniec' (Bezłaj ES I 157), *golce* pl. 'ludność góralska jako mniej wartościowa od nizinnej' (Tominec Črni vrh), sch. dial. *gólac* *gólca* 'młodzieniec jeszcze bez zarostu' (RSAN, RJAZ), 'młody ptak z niezarośniętym dziobem' (ib., Turina-Šepić RČI), 'nazwy różnych ryb: Scomber scomber (też kajkaw., RJAZ), *Satvelinus alpinus*', 'ptak czarnowron, *Corvus frugilegus*', 'ślimak (mięczak)', 'rodzaj owsa, *Avena sativa*', 'melon o gładkiej skórce', przestarz. 'kasza jęczmienna' (RSAN), bułg. *Голѣц* nazwa źródła koło Botewgradu' (BER I 262), maced. dial. *goleц* *-лиц* 'pierwszy dojrzały kasztan, jaki spadnie z drzewa' (RMJ, Vidoeski Poreče), pln. *golvьц* 'nagi ślimak' (Peev MJ XXI 135);

strus. XIV—XV w. *голецъ*: *А что пороуѣили тонвита въ поральѣ, выдааѣ голецъ фѣдоруѣ фитофеевоу въ семи сорокѣхъ, въ коургонемской да въ низовской третн* (Srezn.), w XVI. 'ryba *голецъ*', w XVII w. *камень голецъ* 'gołe kamienie, nie pokryte roślinnością' (SRJ XI—XVII), ros. *голецъ* *-льцá* 'mała ryba z rodziny karpowatych ze skórą pokrytą śluzem zamiast łuski', 'ryba z rodziny łososiowatych żyjąca w morzach północnych', 'płaska powierzchnia na szczycie wyżyny, góry, nie pokryta roślinnością', dial. *голецъ* *-льцá*, *голецъ* *-льцá* 'gołe, nie zadrzewione miejsce w lesie, polana', 'wyspa rzeczna pozbawiona roślinności; mielizna, łacha', 'otwarte, porośnięte mchem miejsce na błotach i trzęsawiskach', 'kamień wystający z wody', 'wysoka góra w łańcuchu górskim', pl. 'wysokie, pozbawione roślinności szczyty gór', 'pisklę', 'biedak; oberwaniec, człowiek bezdomny; chuligan, łobuz' (SRNG, Dal, Opyt, Eliasov Zabajkałь, Slovarь Rjazan.), *гольцá* adv. 'nie ubrawszy się lub źle się ubrawszy' (SRNG), ukr. dial. *гольць* (Hrinčenko), *голець* (Żel.) *-льцá* 'owies goły, *Avena nuda*', u Żel. też 'skóra karpia', 'ryba ślíz, *Cobitis barbatula*', pot. *гольцém* 'bez ubrania, nago' (SUM), brus. *голецъ* *-льцá* 'niewielka ryba słodkowodna z cienką skórą bez łuski', 'ryba z rodziny łososiowatych, żyjąca w morzach północnych', dial. 'zamarznięta ziemia bez śniegu; silny mróz na nie pokrytej śniegiem ziemi' (Jaškin BHN 45), 'gołoledź' (Tu-

raŭ, Jankova Loeŭ), 'biedak' (Jaŭseeŭ Bjalyniŭcy, Sejaškovič Sl. Hrodz.), 'bieda, nędza' (Turaŭ). ~

Ze słow.: wsch. śrniem. *Goltz* 'młodzieniec, Junge' (Eichler EW 39).

Od *golvь*. O suf. *-vь* w funkcji formatu substancywizującego adi. zob. I 99—101.

K. H. — W. S.

golvje n., coll. pód. i wsch. 'gałęzie bez liści'

~ slę. dial. *goljě* n. 'gałęzie bez liści' (Pleteršnik: Styria);

ros. *golvě* n. 'wszystko, co gołe; biedota, ludzie biedni', dial. 'nowy, jeszcze nie używany sprzęt rybacki', ukr. *зілля* n. 'gałęzie', brus. *zállě* n. 'gałęzie, chrust', dial. *zolvľě* 'sterta gałęzi, chrustu; biedni ludzie, biedota' (Nosovič). ~

Por. też czes. dial. moraw. *hola* 'laska, kij; pionowy drążek od żurawia studziennego' (Bartoš DSM 100); ros. dial. *golvья́* 'gałązka', ukr. *зілля́* f. 'ts.'

Coll. od *golvь* : *golvь*. O suf. *-vje* zob. I 85—6.

ESSM VII 18.

F. S.

golvka ptn. 'goły pręt'

~ pol. dial. sli. *golvka* 'gruby kij' (Lorentz PW), dłuż. *gólka* 'puste pole', 'lasek', sła. dial. pód.-zach. *hol'ka*, *hól'ka*, *holka* 'kij', 'dzierżak cepów', 'część przęśnicy, na którą nawija się przędzę', 'drewniana rączka przy różnych narzędziach', 'drewniana dźwignia w koszu młyńskim, za której pomocą reguluje się otwór na jego dnie';

ros. dial. *golvьka* 'gałązka' (SRNG), ukr. dial. *зілля́* 'ts.' (Żel.), brus. dial. *golvьka* 'ts.' (Jankova Loeŭ, Nar. słowa 159). ~

Od *golvь*. O suf. *-vka* zob. I 94—5.

K. H.

gol'a ptn. 'gołe, nie porośnięte roślinnością miejsce'

~ pol. *gola* dawne XIII—XVIII w. 'otwarta, goła przestrzeń, miejsce gołe, kraj bezleśny, równina' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dziś dial. młpol. 'gołe miejsce' (Dejna RKJL XXII 186) i sli. 'ts.': *g^holow* na *głóve* (Lorentz PW), połab. *d'ül'a* 'Heide' (Lehr-Splawiński, Polański SE I 141), dłuż. *góla* 'las, puszcza' (też dial., Fasske Vetschau), głuż. *hola* 'rozległy, nizinny las, bór, obszar leśny (o terenach na dolnych Łużycach)', czes. dial. *hol'a* 'laska' (Bartoš DSM), sła. *hol'a* 'pastwisko górskie' (stąd przez dial. podhalański pol. z hiperpoprawnością *hala* 'ts.', wg Sławskiego SE I od I połowy XIX w., wg Brücknera Rozprawy XXVII 365 od XVII w.); ukr. dial. *golvя́* 'obnażony wierzchołek góry' (Hrinčenko), poleskie 'ts.', 'góra bez roślinności' (Polesyje 223), *golvя́* 'gałąź drzewa' (Lysenko SPH). ~

Abstractum (z sekundarną konkretyzacją) od *golvь*. O suf. *-ja* zob. I 81—3.

K. H.

gol'adv zob. *golědvь*

gol'akъ zob. *golakъ*

gol'anъ zob. *golapъ*

goměti *gomĭq* : *gomiti* *gomĭq* wsch. 'powodować beładny szum, hałas, wrzawę, zgiełk, hałasować, zgiełczeć'

goměti: ~ ros. dial. *гометь гомішь* : *гόμεть* (?) *гόμεишь* (?) 'krzyczeć, głośno rozmawiać' hałasować, robić harmider, np. o ptakach' (SRNG: Kaługa, Czelabińsk). ~

gomiti: ~ ros. dial. *гоміть -ішь*, *гόμεить -ишь* 'krzyczeć, głośno rozmawiać;

hałasować, robić harmider', *zómumь* 'zgiełczeć, hałasować; wydawać wrzaskliwe odgłosy, o ptakach' (SRNG). ~

Prasłowiańskość niepewna (nikły zasięg, brak danych historycznych). O współistnieniu formantów *-i-* *-iti-* : *-i-* *-ěti* zob. I 48. Pewny związek z *gamiti*, *gaměti*. Najprawdopodobniej dźwięk. Por. *gamiti*, *gaměti*, *gamь*, *gamь*, *gьmьziti*. — Iljinskij RFV LXIII 340—1 łączył ze stnord. *gaman* 'radość, wesołość' (ie. *ghem-*). — Stender-Petersen nawiązywał (zob. *gomonь*) do stawniem. *wimmen*, niem. *wimmeln* 'roić się' (ie. *g^hhem-*).
K. H. — F. S.

gomiti zob. goměti

gomola : gomol'a 'ugniecioną bryłą jakiejś masy'

gomola: ~ pol. *gomóla* 'bryła miękkiej masy o kształcie kulistym albo owalnym', np. *gomóla* błota, masła (też dial., Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXII 188), głuź. *homola* 'pałka prosa', czes. *homole* 'ścięty stożek', np. *homole* cukru, geogr. 'kopa (kopulasty wierzchołek górski)', NM *Homole* (Kubín Kladsko), w XV w. *Homole* NO i NG, w XVI w. *Homoli* NM (Gebauer Sl.);

ślę. dial. *gomóla* 'pusta i nieurodzajna ziemia powstała z rozpadu łupków' (Pleterśnik);

strus. XIV w. *го.мoла* 'bryła, ugniecioną masa' (SRJ XI—XVII; ts. Dal, Słowarь CSRJ, SAR). ~

gomol'a: ~ dłuź. *gomola* 'kłos prosa', głuź. dial. *homola* 'wierzchołek wzniesienia, podwyższenie, stożek, wzgórze, bryła, gruda, kupa' (Zeman), śl. *homolá* 'ścięty stożek', np. *homolá* cukru;

ślę. *gomólja* 'bryła, gruda', np. *gomólja* sira, presnega masła, sch. *gòmolja* 'zgrubiała podziemna część rośliny, bulwa', dial. 'gruda (sera)' (RSAN, RJAŻ, ČDL);

strus. XVI w. *го.мoла* 'bryła, gruda' (SRJ XI—XVII), ukr. dial. łemkowskie *Homola* NG, *Homole* (nazwa częściowo spolszczona?), 'wąwóz koło Jaworek' (Stieber Tłemk. 29). ~

Ze słow.: węg. *gomolya* 'globulus casei mollis, süsser Schaftkäse' (Kniezsa MNSJ I 1, 197).

Por. *gomol'ka*: pol. *gomółka* 'serek ukształtowany w formie bryły kulistej, owalnej lub innej' od XV w. (Słownik stpol.), też dial. (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXII 188, Maciejewski Chelm.-dobrz., Górniewicz Malbork, Gruchmanowa Kramska, AJWlkpol. I m. 45, 46), 'bryłka kulista czegoś miękkiego', np. *gomółka* mięsa, dial. *gomółka* gliny, masła (Karłowicz SGP), 'szklana gałka, okrągła lub wielokątna, wprawiana dawniej jako szyba w ołowiane ramki w oknach', pfn. 'rodzaj sieci na ryby, podobnej mniej więcej do połowy olbrzymiego okrągłego bochna chleba' (Moszyński JP XXXV 120), głuź. *homolka* 'chmurki pierzaste', 'truffia (grzyb)', czes. *homolka* 'suszony serek kształtu stożkowatego lub bochenkowatego' od XIV w. (Gebauer Sl.; Flajšhans Klaret: formula), też dial. (Bartoš DSM, Hruška DSCh), 'rzecz kształtu stożkowatego', również w nazwach stożkowatych kopców, dial. łaskie *homulky* 'Malva silvestris' (Bartoš DSM), śl. dial. *homółka* 'gatunek słodkich jabłek' (Ripka Dolnotrenč. 225);

ukr. *zomilka* 'część nogi od kolana do stopy, goleń' (też dial., Hrinčenko), dial. 'ser urobiony z kminkiem w kształcie bochenka' (Zel., Horbač Romaniv), brus. dial. *zómalka* 'suszony ser domowego wyrobu' (Mat. Mahil). ~

Do *žytq žėti* 'cisnąć, gnieść, tłoczyć'. Dokładny odpowiednik męski w lit. *gāmalas* 'bryła, kawał, ugniecioną masa': *gāmula* 'ts.'. Por. też. norw. *kams* 'kluska

z wątroby rybiej i mąki', *kumla* 'bryła, gruda, kluska'. O suf. *-ola* zob. I 109—10. Pierwotne znaczenie 'coś ściśniętego, słozonego' > 'bryła, gruda'.

K. H. — F. S.

gomolъ 1. *gomola* 'bryła, gruda'

~ czes. rzadkie *homol -u* 'smukły, stożkowaty kształt, bryła';
strus. *гомолъ* 'bryła, gruda' XV—XIII w. (SRJ XI—XVII). ~

Por. sl. *gomolj gomolja* 'zgrubiała podziemna część rośliny, bulwa'.

Prasłowiańskość niepewna. Do *gomola* (zob.). Dokładny odpowiednik w lit. *gāmalas* 'bryła, gruda, ugnieciona masa, np. kula śniegu', 'bochenek (chleba)', 'kawałek mięsa'.
K. H.

gomolъ 2. *gomola gomolo* zach. 'tępo zakończony, bez wystających części' > 'bezrogi'

~ pol. stare i dial. *gomoły* 'tępo zakończony, nieszpiczasty', np. *gomole* drzewo XVI w., *gomoły* kij XVII w., kłos *gomoły* 'bez ości' (L., Kartowicz SGP), 'pozbawiony rogów, bezrogi' od XV w., np. bydło *gomole*, *gomoły* księżyc (ib., Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *gomola*, *gomula* 'krowa bez rogów' (Kartowicz SGP, Maciejewski Chełm.-dobrz. 65), kasz. przestarz. *gomuli* 'pusty, goły, np. o ogrodzie bez drzew' (Sychta SK), dłuż. *gomoły* 'bezrogi', np. *gomola* kóza, czes. u Jungmanna *homolý* 'tępy, przycięty, ścięty', 'stożkowaty', np. *homolý* kwět, śla. dial. *homolé* : *chomolé* 'bez rogów', np. *homolá* koza (Gregor Slav.-buč.). ~

W niewątpliwym związku z *gomola* (zob.). Por. należące tu lit. *gāmulas* 'bryła, kawał' : 'bezrogi', *gamulā* 'bezrogie bydło'.

Por. stpol. *komoły* XV w. 'agentillus' (z czes. *homolý* 'kusy, ucięty').

Sławski SE I 315 (tu przegląd literatury).

K. H. — F. S.

gomol'a zob. gomola

gomoněti zob. gomoniti

gomoniti *gomon'q* płn. : wsch. *gomoněti gomon'q* 'wydawać bezładne zwielokrotnione odgłosy, szumieć, hałasować'

gomoniti: ~ pol. stare XVI w. *gomonić* 'hałasować, zrzędzić', w XVI—XVIII w. *gomonić się* 'swarzyć się z kim, wadzić się, klócić się' (L.), dial. z Litwy *homonić* 'hałasować, szumieć; wydawać głos, o kaczkach' (Kartowicz SGP), czes. dial. *homoniti* 'brzmieć', np. zvonek *homoni* (Přir. slov.), śla. dial. *homonit* 'szumieć' (Kálal z Kotta); zdaniem Machka ES² 159 czes. i śla. < ros.;

ros. *гомонить -но -нишь*, *гомонить -ню -нишь* 'głośno rozmawiać, hałasować, krzyczeć', 'zgiełczeć, hałasować, o zwierzętach, ptakach', dial. 'mówić, rozmawiać' (Słovarъ Smolensk., Sredneobskij Sl.), 'mówić po cichu, lecz nie szeptem, rozmawiać, gawędzić' (Opyt, SRNG), 'głośno mówić, rozmawiać, hałasować, krzyczeć' (ib., Mirtov Don), 'łajać, besztać; klócić się', 'awanturować się', 'płakać, wrzeszczeć', 'śmiać się, rechotać' (SRNG), 'szeleścić, o liściach' (Słovarъ Smolensk.), *гомониться* 'naradzać się, porozumiewać się' (Opyt Dop.), brus. od XVI w. (HSBM), *гаманіць -маню -моніи* 'rozmawiać' (też dial., Jankova Loeü, Rastorguev Brjansk), 'głośno rozmawiać, krzyczeć, hałasować' (też dial., Šaternik Červ.), przen. 'szumieć, hałasować', np. мора *гамоніць*, dial. także 'brzęczeć, o owadach' (Jankova Loeü), 'pokrzykiwać na kogoś' (Šaternik Červ., Sejaškovič Grodno). ~

gomoněti: ~ ros. dial. *гомонѣть* (nad Donem też *гаманѣть*, *гыманѣть*) 'głośno mówić, krzyczeć, hałasować' (Dal, Opyt: Kursk, Slovarʹ Don, SRNG), 'kłócić się, awanturować się', 'śmiać się' (Dal, SRNG), ukr. *гомоніти -ню -ніш* 'rozmawiać cicho, przytłumionymi głosami', 'wydawać bezładne dźwięki, hałasować, czynić zgiełk' (też dial., Hrinčenko), dial. 'rozmawiać' (od XVI w., Tymčenko), 'gadać, mówić, opowiadać' (Hrinčenko, Lysenko SPH 52), 'wydawać dźwięki przed niepogodą, o pszczołach' (Leks. Polesʹja 328). ~

Albo od *gomiti*, *goměti*, albo też bezpośrednio od pierwiastka dźwkn. *gom-*. Oboczność *gomoniti* : *gomoněti* jak *gomiti* : *goměti*. O budowie zob. 54—5. Por. *gomotiti*, *гомъзити*. K. H. — W. S.

гомонь gomona płn. 'beładny szum wielu głosów, hałas, wrzawa'

~ pol. dawne *gomon -u* 'wrzawa, hałas, zgiełk, zamieszanie, niepokój' od XV w. (Słownik stpol.), też dial. (Karłowicz SGP), 'zwada, kłótnia, awantura' od XVI w. (L., SP XVI IBL), też dial. (Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 188), poza tym zach. bardzo niepewne: czes. *homon* 'kłótnia, sprzeczka' tylko u Jungmanna, zapewne przejęte z pol. (Sławski SE I 315, Hujer LF LX 473—4), sła. *homon* 'ts.' tylko u Kálala, gdzie z Kotta, a tu za Jungmannem;

rus.-cs. XII—XIII w. *гомонъ* 'strepitus' (Miklosich LP), ros. pot. i dial. *гомон -a* m. 'niezgodny, zmieszany szum wielu głosów' (SSRJ, Dal: pld. i zach., Opyt), dial. też 'głośna rozmowa' (Opyt), 'mowa, język' (Slovarʹ Smolensk.), u Dala także *гомон* m. płn. i wsch. 'spokój, cisza', w XVII w. *гомон* 'bunt, rokosz' (SRJ XI—XVII), ukr. *гомін -мону* 'głośne rozmowy' od XVI w. (Tymčenko), też dial. (Hrinčenko, Żel.), 'beładny szum, hałas', dial. także 'odgłos, echo' (Żel.), brus. *гоман -у* m. 'beładny szum mnóstwa głosów' (też dial., Šaternik Červ., Bjałkvevič Moħylew), przén. 'odgłosy przyrody', dial. także żartobliwe 'śmierć' (Jurčanka Nar. sin. 196, NS 123). ~

Nomen deverbale od *gomoniti*, o budowie zob. I 59.

ESSM VII 20. — Zwykle uważano *гомонь* za wyraz podstawowy, *gomoniti* za denominativum. Zob. Vasmer REW I 291, Sławski SE I 315—6 (tu o ie. etymologiach, zob. też *gomiti*). K. H. — F. S.

gomotiti gomotʹ wsch. 'głośno rozmawiać, krzyczeć, wrzeszczeć'

~ ros. dial. *гомотіть -тішъ* 'głośno rozmawiać, krzyczeć, wrzeszczeć' (SRNG: ołonieckie); może też tu ukr. dial. *гомотітися* 'rwać, o gwałtownych skurczach przełyku przed wymiotami, aufstossen zum Erbrechen' (Żel.), zob. jednakże ESUM I 559. ~

Albo od *gomiti*, albo też bezpośrednio od pierwiastka dźwkn. *gom-* z suf. *-otiti*. O budowie zob. I 52—3. K. H. — F. S.

гомоть gomota pld. i wsch. 'zgiełk, zamęt, chaos, ścisk, tłok'

~ sła. stare i dial. *gomot -ota* 'ścisk, tłok, zgiełk' (SSKJ; Pleteršnik z Rezi, skąd też 'zamęt, chaos');

ukr. dial. *гомит гомоты* 'hałas, wrzawa, zgiełk' (Żel.); może tu też dial. *гомоту* pl. 'wymioty' (ib.), ale zob. *gomotiti*. ~

Nomen deverbale od *gomotiti*. O budowie zob. I 58—9.

K. H. — F. S.

gomula płn. : pld. i wsch. *gomul'a* 'ugnieciona bryła jakiejś masy'

gomula: ~ pol. dial. *gomula* pejorat. 'usta, gęba' (Maciejewski Chelm.-dobrz.

167), 'śnieżka, kula śnieżna' (ib. 244), głuź. *homula* 'wierzchołek, wzniesienie, podwyższenie, stożek, wzgórze, bryła, gruda, kupa';

brus. dial. *гамула* 'kluski ziemniaczane z sadłem' (Bjaľkevič Mohylew), 'potrawa z grzybami i mąką' (Jankova Loeü). ~

gomul'a: ~ stł. *gomulja* 'rodzaj chleba weselnego', 'babka, rodzaj wypieku' (Pleteršnik), sch. kajkaw. *gomulja* 'stos, kupa' (Belostenec, za nim RJAZ);

rus.-cs. *гомоула* 'bryła, ugnieciona masa' XIII—XV w. (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. dial. *гамуля* 'kawałek czegoś', np. *гамуля сахapy* (Mercuryev Kola). ~

Por. *gomul'ka* zach.: pol. dial. *gomulka* śląskie 'ser krwi z dodatkiem soli i kminku, uformowany i wysuszony lub usmażony' (Pluta Dzierżystawice), wlkpol. 'ser suszony o kształcie podłużnym lub okrągłym, spłaszczonym' (AJWłkpol. I m. 45, 46), 'ciasto z tartych ziemniaków pieczone na blasze' (AGM VII cz. II, s. 313), 'gomółka' (Ramult), głuź. *homulka* 'mały wierzchołek, pagórek, bryła, grudka, kupka', czes. dial. *homulka*: konská *homulka* 'końskie tajno' (Kubín Kladsko).

Prasłowiańskość niepewna. Do *gomola*: *gomol'a*, por. przytoczone tam lit. *gāmulas* 'bryła, kawał, ugnieciona masa'.
K. H. — F. S.

gomul'a zob. **gomula**

гомъ гома wsch. 'zgiełk, wrzawa, szum, krzyk wielu głosów'

~ ros. dial. *гом -а* m. 'szum, krzyk wielu głosów' (SRNG, Slovarь Novosybir), 'głośna mowa', 'głośna sprzeczka, kłótnia', 'śmiech' (Dal, SRNG), brus. dial. *гом -у* m. 'zgiełk, wrzawa, hałas' (Nosovič). ~

Nomen deverbale od *goměti*, *gomiiti* (zob.). Por. *гамъ*.

K. H. — F. S.

gomyla 1. wsch. 'kawał, bryła, gruda'

~ ros. dial. *гамыла* 'kawał chleba' (SRNG z Kaługi), ukr. dial. *гамыла* 'bryła, gruda' (ESUM I 558 z Ukrainy Zakarp.). ~

Por. ros. dial. *гамыля* 'kawał chleba' (ESSM VII 18).

Do *gomola*, o suf. *-yla* zob. I 112—3, por. lit. *gāmulas* 'bryła, kawał'.

K. H.

gomyla 2. pld., wsch. 'kupa czegoś', 'kopiec z ziemi lub kamieni nad grobem, mogiła'

~ stł. *gomila* 'kupa czegoś', np. *gomila* drv, gnoja, kamenja, 'wielka ilość czegoś, mnóstwo', np. *gomila* ljudi, przestarz. 'wzgórek' (SSKJ), 'kurhan' (ib., Pleteršnik), u Pleteršnika też 'kopiec, kupa ziemi', 'wysepka rzeczna, długa ława piasku', *Gomila* NW (najstarszy zapis w XIII w. *Comil*, Bezłaj SVI 184), sch. *gomila* 'kupa czegoś, większa ilość czegoś złożona w jednym miejscu', np. *gomila* kame-na od XIV w., 'kopiec z ziemi lub kamieni nad grobem, mogiła', 'większa liczba ludzi zebranych razem, kupa, tłum', 'większa liczba zwierząt jednego gatunku zebranych razem, stado', np. *gomila* vukova, pasa, dial. 'mur z samych kamieni, nie połączonych zaprawą', 'miejsce, gdzie wyrzuca się gnój', 'śmiecie, odpadki', 'kamień młyński spojony z kilku kawałków', 'leń, niedołęga, ślamazara' z Przymorza Chorwackiego (RSAN), *Gomila* NM w Dalmacji zapisana od XII w. (Lubaš PN UŠ XXII 70), bułg. dial. *гамыла* 'tłum, kupa ludzi' (Mladenov BTR: z sch., BER I 263; zamiast *могила*, ale to ma inne znaczenie). ~

Por. 1. stsch. XI w. *gomilia* na Braczu w tekście łac. (Skok ER I 588);

2. ukr. dial. *гамылка* 'miedza w postaci kupy kamieni' (ESSM VII 19).

Ze słow.: alb. *gamul'e* f. 'kupa czegoś, np. ziemi, trawy', u Rumunów z Krku *gamayla* (Skok ER I 588).

Metateza z *mogyla*. Inaczej Orel OLA (Mat.) 1981, s. 301—6, wywodzący *mogyla* z *gomyla*. Tę ostatnią etymologię popiera również Pavlova Etim. 1988—90, s. 125, rozpatrując rozwój semantyczny ros. dial. *гомьлька* (ib., s. 120—5).

Berneker SEW I 326, Bezłaj ES I 160—1, Skok ER I 558.

K. H. — F. S.

гомь f. wsch. 'głośna wrzawa, zmieszany szum głosów'

~ ros. dial. *гомь* -u f. 'głośna mowa; krzyk, szum; głośna wrzawa, zmieszany szum głosów' (SRNG: Riazani). ~

Prasłowiańskość niepewna (zasięg, produktywność formacji). Abstractum na -ь od *goměti*, *gomiti*. K. H. — F. S.

гон'а 'przeganianie, przepędzanie, pędzenie', : *g'ona* 'długość pasma ziemi, jaką można jednorazowo zorać, zagon, iugerum' (> 'miara długości ziemi ornej')

~ pol. dial. sfi. *głona* 'kawałek ziemi, zagon' (Lorentz PW I 246);

bułg. dial. *гонá* f. 'nagonka, obława' (Stojkov Banat);

ros. dial. *гонá* 'ucisk, prześladowanie' (SRNG; Tambow, bez przykładu), 'odległość jednej wiorsty' (Włodzimierz, SRNG za Dalem), ukr. pl. *гони* 'stara miara długości', 'pasma ziemi, które można obrobić jednorazowo, zagon' (SUM, u Hrinčenki uściślone: 'длина вспаханного поля: вспаханный участок в длину': А *гони* гнав та й гнав, назад не озирався), biał. *гони* pl. 'wielka, długa piwa, pole uprawne', poet. 'przestrzeń, ziemia' (TSBM, w HSBM od XVI w.; jako nazwa miary długości pola powszechnie w dial.: Nosovič, Bjałykevič Mohylew, Šaternik Červ., na Polesiu mińskim jeszcze jako sg. *гона*, Leks. Palessja Minsk 52). ~

Por. też młodsze, opartena iter. *goniti* w znaczeniu 'coitum appetere' pol. dial. rzadkie (pfd.) *gona* (= gonicha) 'kobieta rozwiązała' (Karlłowicz SGP, Zaręba AJS mapa 728: *gūna*).

Archaiczne, rzadkie nomen actionis z apofonią samogłoski rdzennej od *ženq* *гънати* (I 59—61). Widoczne cofnięcie akcentu w związku ze zmianą znaczenia, por. podobnie *mqk'a* : *m'qka*, *dorg'a* : *d'orga*, *daq'a* : *d'qga* (zob. IV s.v. *daq'a*). Por. synonimiczna *гонь*, *gono*, *goŋa*. F. S.

gonesti gonezq : *гоньсти гоньзq*, perf. *goneznqti goneznq* : *гоньznqti гоньзнq* 'uwolnić się, ocalić się, wybawić się, liberari, servari'

gonesti : ~ scs. tylko w Psalterzu Pogodina *гонести гонезж гонезешн* 'uwolnić się, ocalić się', pr. *молить во сѧ отъ гонѧщихъ гонести*;

rus.-cs. *гонести гонезоу*, w XI w. też 'stracić, utracić', pr. *единж гонезъше ногътъ*. ~

гоньсти : ~ strus. XIV—XVI w. *гоньсти гоньзоу* 'wybawić się' (Srezn., SRJ XI—XVII), w XIV—XV w. 'stracić, utracić' (Srezn.). ~

goneznqti : ~ scs. tylko w Supr. *гонезнжти гонезнж* z. gen. 'uwolnić się, ocalić się, wybawić się, uniknąć', pr. *аще во сѧ тевѣ не исповѣмъ грѣхъ не гонезнж*;

rus.-cs. XI—XIV w. *гонезноути гонезноу* 'wybawić się, uciec' (Srezn.). ~

гоньznqti : ~ strus. *гоньзноути гоньзноу* w XIII—XVII w. 'stracić, utracić' (Srezn., SRJ XI—XVII). ~

Por. 1. rus.-cs. *гонзати* 'uciec, zbiec; wybawić się ucieczką', *гонзнти* XVI w. 'wybawić od czegoś';

2. strus. гонѣзь w XI w. 'wybawienie, ocalenie' (Srezn., SRJ XI—XVII);

3. czes. *Honezovici* m. pl. NM zapisana w XIII w. (Gebauer Sl., Profous MJČ I 676).

Stara pożyczka germańska (ostatnie wieki przed naszą erą — pierwsze naszej ery). Z pragerm. *ganesan*, goc. *ganisan* 'uratować się, wyzdrowieć', zob. Kiparsky GLG 174—6 (tu próba objaśnienia wokalizmu pierwiastka i słow. -z- z krytycznym przeglądem literatury, nowsza literatura w ESSM VII 21—2), Kuryłowicz SJ 401. Nie widać podstaw do przyjmowania rodzimości wyrazu (o próbie Brücknera zob. Kiparsky l.c.).

K. H. — F. S.

goneznqti zob. gonesti

goněti gonějetь pld. 'wystarczać, być dostatecznym, sufficere'

~ scs. гонѣти -ѣж, Supr. 'wystarczać, być dostatecznym, sufficere', stąd rus.-cs. XI—XIII w. гонѣти -ѣж 'ts.' (Srezn., SRJ XI—XVII w.). ~

Dokładny odpowiednik w bałt.: lit. *ganėti ganėja* 'ts.': *gana* 'dosyć, wystarczająco', łot. *gana* 'ts.'. Dziedzictwo ie. *g^hono-s* 'bujny, obfity, dostateczny, spory', stind. *ghaná* 'gęsty, gruby, zwarty'.

Berneker SEW 327, Trautmann BSW 77—8, Sadnik-Aitzetmüller HAT 238, Fraenkel LEW 132—3, ESSM VII 22. F. S.

*gonica. Rekonstruowane przez ESSM VII 22 na podstawie: pol. dial. kasz. NT *Gonica* (Sychta SK I 328), czes. stare *honice* 'polowanie' (Přir. slov.; dziś tylko dem. *honička* 'pogoń, gonienie, pościg, polowanie', 'gonitwa, pośpiech', ib.); sch. rzadkie dawne dial. *gōnica* 'otwór w pułapce na myszy' (RSAN, brak w RJAZ, u Vuka i w innych źródłach dial.); ukr. *гоніця* 'krowa w okresie rui', 'kobieta uganiająca się za mężczyznami' (Hrinčenko, Żel., tutaj też 'jakiś żuk, Gyrinus natator').

Nie prasłowiańskie (wbrew ESSM VII 22). Wszędzie niezależne derywaty, słabo poświadczone materiałowo i niejednorodne semantycznie. F. S.

goničь goniča 'ten, kto goni, ściga, prześladowuje'

~ czes. *honič* 'gończy pies myśliwski', rzadziej 'poganiacz bydła' (Přir. slov.), u Jungmanna też 'myśliwy' (brak w źródłach starszych i dial.), sła. dawne *honič* 'prześladowca, exagitator', 'poganiacz bydła' (HSSJ z XVIII w.);

sł. *gonič -iča* 'naganiacz na polowaniu; pies gończy' (SSJ, u Pleteršnika także 'jakaś gra'), sch. *gōnič* 'poganiacz bydła', 'naganiacz na polowaniu; pies gończy', 'prześladowca' (RSAN, RMat; brak w RJAZ, u Vuka i dial.). ~

Nomen agentis z suf. -ičь od *goniti* (zob. I 102). Prasłowiańskość jednak wątpliwa: nieobecność w źródłach starszych, dial. i onomastycznych (antroponimii).

F. S.

gonitel'ь gonitel'a 'ten, kto goni, ściga, prześladowuje, persecutor'

~ stpol. XVI w. wyjątkowe *goniciel* 'prześladowca' (w jednym przykładzie w Biblii Budnego: wyrwi mię z ręki nieprzyjaciół moich i *gonicielow* moich 'a persequentibus me', SP XVI IBL; stąd u L. i SW), głuź. tylko u Pfuħla *honičel* 'Treiber', czes. dawne rzadkie *honitel* 'myśliwy' (Jungmann, 1 przykład z Čelakovského, XIX w.);

sł. *gonitelj* 'der Treiber' (Pleteršnik z Murki, bez przykładu), sch. *gōnitelj* 'ten, kto goni kogoś lub coś przed sobą, poganiacz', 'prześladowca' (RSAN z literatury XIX w.; w RJAZ ze Stulicia i Nowego Testamentu w tłumaczeniu Vuka: 'qui

compellit, persecutor' — z komentarzem: „Vuk je broji među riječi staroslovenske koje se u našem narodnom jeziku ne govore, ali se lasno mogu razumjeti i s narodnijem riječima pomiješati”), scs. Supr. oraz cs.-bułg. i serb. XII w. гонител'ь 'διώκτης, persecutor' (SJS, Miklosich LP), bułg. książk. гонител 'prześladowca; nieprzyjaciel' (RBE, Mladenov BTR; Gerov bez przykładu), maced. гонител 'prześladowca' (RMJ);

rus.-cs. i strus. гонитель 'prześladowca, ciemiężyciel, διώκτης, persecutor' (Srezn., SRJ XI—XVII; w ros. piśmiennictwie o tradycji cerk. гонитель 'prześladowca, gnębiel', Słowarь CSRJ, Polikarpov 1704), ros. literackie гонитель 'prześladowca' (SSRJ, Ożegov SRJ), u Dala też 'amator czegoś' (наши родители за тем не гонители; ten sam przykład jako dial. woroneskie w SRNG), dial. 'ten, kto podąza za kimś, kto ugania się za kimś': Поехал мой милый друг в городочек. А я за милым другом не гонитель. Гонится, душа моя, он за мною (SRNG), ukr. гонитель 'prześladowca, gnębiel' (SUM; Tymčenko XVI—XVII w. z Zyzania i Beryndy; Żel., stąd Hrinčenko), u Hrinčenki też 'amator czegoś' (w takim samym przysłowiu jak w ros. u Dala), 'zwoływacz ludzi, np. do pracy lub na zebranie', 'nadzorca prac polowych', 'pędziwiatr', brus. ганицель 'prześladowca, ciemiężyciel' (TSBM; sbrus. гонитель od końca XV w. w tym samym znaczeniu: HSBM), rzadko gwarowe, nowe гонитэль 'motor' (Turaū). ~

Z pewnością nie prasłowiańskie (wbrew ESSM VII 22). Szeroki zasięg wyrazu nie dowodzi jego dawności; wyszedł on najpewniej z kręgu piśmiennictwa biblijnego, skąd mógł się dostać do gwar, znajdując dodatkowe oparcie w rozpowszechnionym za pośrednictwem cerk. typie nominów ag. na *-tel'ь*. O zjawisku niezależnej deriwacji zob. Buttler Rozwój sem. 18 nn. — Wg recenzenta tomu L. Bednarczuka „geografia i zapisy gwarowe pozwalają na rekonstrukcję prasłowiańską”.

F. S.

goniti gon'q g'oniši 'razami lub krzykiem poganiać, popędzać zwierzę lub stado, pędzić przed sobą, wyganiać na pastwisko lub pędzić na sprzedaż, pellere', 'biec za kimś (za czymś), by go złapać', 'ścigać, sequi, persequi', 'polować, venari', 'odpędzać, wypędzać, wyganiać', (płd. i wsch.), 'spławiać drewno', intrans. 'pędzić, gnać przed siebie, mknąć, currere', 'latować się, coitum appetere, o niektórych zwierzętach dzikich i domowych', goniti sę 'gonić jeden drugiego, gonić się wzajemnie; gonić, biegać, zwłaszcza o dzieciach', 'uganiać się za czymś', 'latować się, coitum appetere, o niektórych zwierzętach'

goniti: ~ pol. gonić *-nię -nisz* 'ścigać kogo, bieć za kimś z zamiarem dogonienia, schwywania go; ścigać kogo, tropić' (stpol. już od XIV w. 'sequi, persequi, insectari, fugare': Jakom ja Falislawa *nie gonil* z gołym mieczem; Jakom ja Dorotki *nie gonil* z siekiera, Słownik stpol., stpol. w słownictwie rycerskim na ostre gonić, z kopią gonić 'brać udział w zawodach, concurrere, potykać się kopiami', Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dawne, dziś dial. (np. śląskie *gūnić*, Zareba Siolkowice), literackie jako termin myśl. tylko w stałych zwrotach 'ścigać zwierzyne, łowić, venari' (stpol. łowić a gonić zajęcow, Słownik stpol.; goni na oko 'o psie: goni zwierza widząc go', goni wiatrem 'za pomocą węchu', goni głosem 'ścigając szczeka', SJP PAN, Lehr-Splawiński SJP, dial. Karłowicz SGP), od XV w. intrans. 'bieć, pędzić, currere', dziś raczej iteratywnie 'biegać, gonić, latać, uganiać się, np. o dzieciach' (Lehr-Splawiński o.c., potoczne w dial.: Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXI 188, Kucala PSM 177, Sychta SK I 328), XVI—XVIII w. gonić na co, dziś za czymś 'usilnie starać się o coś, dążyć do czegoś; uganiać się za czymś' (na gardło gonić, na zgubę gonić, SP XVI IBL, L.; gonić za sławą, SJP PAN, Lehr-Splawiński SJP), trans.

od XVI w. 'popędzać, pędzić, zmuszać do szybkiego biegu, pellere': *gonić* woły, konie, stada (dziś też przen. 'zmuszać kogoś do czegoś', np. *gonić* do pracy), stpol. XV—XVI w. i dial. 'odpędzać, przepędzać' (Dejna l.c.), stpol. XVI w. o niektórych ptakach, dial. o niektórych zwierzętach domowych 'być w okresie rui' (SP XVI IBL, AGM I 104, AJK IV 174—6, Zaręba AJS 578, Dejna l.c.), czasami bezosobowo dial. *goni* mnie 'mam biegunkę' (Szymczak Domaniewek), dłuż. *gónis -im* trans. 'poganiać, gnać', 'wprawiać w ruch, napędzać': wóda *góni* młyn, intrans. 'polować' (Muka), głuź. *honić* 'ts.' (Zeman), u Pfuħla też 'śpieszyć, pośpieszać', 'dążyć do czegoś', czes. *honit -im* 'gonić, ścigać, łapać' (dial.: Lamprecht Opava), 'prześladować, karać', 'polować, łapać' (od XIII w.), 'gnać, wyganiać, pędzić dobytek na pastwisko', 'zaganiać, zapędzać do czegoś, np. do pracy' (Přir. slov.), 'być w okresie rui, latować się' (SSJČ), dawne też 'pospieszać gdzieś, pędzić, petere' (Gebauer Sl. od XIV w., Jungmann, też dial.: Svěrák Brno), stare 'dążyć do czegoś, dążyć, by coś osiągnąć' (Gebauer Sl.), dial. wyjątkowe 'robić': co tu *honite?* 'co robicie?' (Bartoš DSM), śla. *honit* 'gnać, przeganiać', 'ścigać, łapać', 'naganiać zwierzynę na polowaniu' (SSJ), dawniej też 'wyganiać, wypędzać', 'przewozić, o wozach, tratwach' (HSSJ), dial. także 'mieć biegunkę', 'biegać się, mieć ruję' (Kálal), wsch. i morawskie *honic* 'zaganiać, wyganiać dobytek na pastwisko' (ib.);

śle. *góniti gónim* 'napędzać, popędzać': potok *goni* mlin, 'poganiać, popędzać, zmuszać do szybkiego biegu', intrans. 'pędzić, gnać, mknąć', trans. 'wyganiać, pędzić zwierzęta, np. na wypas', myśl. 'tropić zwierza, gonić śladem zwierza' (u Pleteršnika 'polować z psami'), 'usiłować, dążyć usilnie do czegoś', 'odganiać, wyganiać, przepędzać' (SSKJ), u Pleteršnika ponadto 'zmuszać kogoś do czegoś', pijača, ki na vodo *goni* 'o napoju moczopędnym', *goni* me 'mam biegunkę', dial. Bela Kraina *goniti* kamene v hišo 'ciskać, miotać', rzadko 'sptawiać drewno', sch. *góniti gónim* (dial. *góniti gónim*, Elezović Kos.-Met.) 'pędzić za kimś, czymś, by złapać', 'ścigać, prześladować', 'uderzeniami, krzykiem popędzać przed sobą, np. bydło' ('powozić zaprzęgiem', 'przewozić towar na jucznym zwierzęciu'), 'odganiać, przepędzać', 'rozpędzać', 'zapędzać, stawiać przed sąd', 'zmuszać do czegoś; ponaglać, popędzać', 'uzyskiwać coś drogą pędzenia, np. o alkoholu' (RSAN, RJAZ, Vuk; większość znaczeń też w czakaw.: ČDL), w RMat. także 'zbierać się na coś, zanosić się na coś, o zjawiskach fizjologicznych', jako dial. 'wykonywać coś, robić coś', scs. *гонити -ня -ниши* 'prześladować, persequi', 'dążyć do czegoś, sectari, sequi', 'pędzić, pospieszać, festinare', bułg. *гоня -ни* 'gonić, ścigać, pędzić', 'prześladować', dial. 'krzykiem i uderzeniami zmuszać zwierzę do biegu', 'pędzić przed sobą bydło' (RBE), dial. czasem też 'powozić z dużą prędkością' (BDial. VII 28: Elena), 'wyganiać, płoszyć', 'dążyć usilnie do czegoś', pot. 'dochodzić do jakiegoś wieku, do lat', *гони* me 'mam biegunkę' (RBE), maced. *гони* 'gonić, gnać', 'wyganiać, wypędzać', 'prześladować, ścigać', 'zmuszać do czegoś, skłaniać' (RMJ, Sl. maced.-pol.);

strus. *гонити* 'pędzić, poganiać, gnać' od XII/XIII w., 'wyganiać, przeganiać, odganiać' od XII w., 'prześladować, ścigać', *бобры, береги бобровые гонити* 'polować na bobry', *звѣри гонити* 'polować', intrans. 'pędzić, mknąć' (już w XI w.: w odpisie z XIII/XIV w.), 'prześladować, gnębić', 'dążyć do czegoś usilnie, starać się o coś; trzymać się czegoś, np. prawdy, wiary' od XII w., 'sptawiać drewno' od XV w. (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. dial. *гонить гоню гонить* (czasem z praes. wg *знать* : *знаю знаешь*, Kostroma, SRNG), trans. 'pędzić za kimś/ czymś, by go złapać, dogonić', 'napadać na kogoś, czynić gwałtowne wymówki, intrans. 'mknąć za kimś, pędzić za kimś' (trans. 'prześladować kogoś'), 'wyganiać, przepędzać, wypędzać', 'sptawiać drewno', 'holować', czasami też 'pędzić, np.

alkohol, dziegieć', 'uganiać się za kobietą', ukr. *гонити гоню гонити* (dziś liter. i dial. = *гнати*, SUM, Hrinčenko, Żel.; u Tymčenki jako forma oddzielna), 'gnać w jakimś kierunku, poganiać, popędzać', intrans. 'pędzić, mknąć', 'intensywnie rosnać', trans. 'wypędzać, wyganiać', 'pędzić, np. alkohol, dziegieć', stare 'czyhać, dybać na czyjeś zdrowie', 'napędzać, wprawiać w ruch' (Tymčenko), stbrus. *гонити* 'pędzić, gnać; zaganiać', 'doganiać, ścigać; prześladować', 'wyganiać, wypędzać', бобры (бобровъ) *гонити* 'zajmować się hodowlą bobrów' (HSBM), dial. *гоніці, гоньбіты* 'pędzić, wypędzać bydło na pastwisko; pasać bydło', 'oborywać', 'wyganiać, wypędzać', 'splawiać drewno', 'pędzić, np. dziegieć' (SPZB). ~

goniti se: ~ pol. *gonić się* 'biegać za sobą nawzajem, gonić jeden drugiego, ścigać się wzajemnie': dzieci się gonią (częste w dial.: Zaręba Siolkowice, Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek, Sychta SK I 328), przestarz. forma wzmocniona czasownika *gonić* (stpol. od XVI w. w podobnej funkcji), 'parzyć się, być w okresie rui, o niektórych zwierzętach' (od XVII w., L., częste w dial.: Karłowicz SGP, MAGP mapa 281, AGM I 104, AJK IV 174—6, Zaręba AJŚ mapa 578), dłuż. *gonis se* 'być ściganym, prześladowanym' (Muka), głuź. *honić so* (wokoło), 'włóczyć się', u Pfuħla *honić so* (ze někim) 'uganiać się za kim', czes. *honit se* 'uganiać się, gonić się za kim, za czym', pot. 'być zagonionym, zapracowanym', 'biegać, o dzieciach' (też dial.: Lamprecht Opava, Malina Mistřice), 'parzyć się, o niektórych zwierzętach' (Přir. slov, dial.: Malina o.c., Bartoš DSM), sła. *honit' sa* 'uganiać się za czymś, dążyć do czegoś', 'biegać, gonić się', 'parzyć się, latować się' (SSJ), dawne 'o ziemi: rozpościerać się', 'sądzić się, spierać się' (HSSJ);

słc. *góniti se* 'latować się, o zwierzętach domowych', 'gonić jeden drugiego, biegać, o dzieciach' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *góniti se* 'gonić się nawzajem', 'walczyć w pojedynku', 'współzawodniczyć w czymś', 'spierać się; włóczyć się po sądach', 'latować się' (RSAN, RJAZ, Vuk, RMat.), scs. *гонити са* 'currere', cs. też 'de animalibus: coitum appetere' (Miklosich LP), bułg. *гоня се* 'latować się' (popularne w dial., RBE), maced. *гони се* 'gonić się, ścigać się, uganiać się';

strus. *гонитися* (: *гонитися*) 'uganiać się za kim, prześladować', 'być prześladowanym' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. dial. *гониться -нюсь -нётся* 'pędzić za kimś, gonić, ścigać', 'pędzić gdzieś', 'latować się', 'rzucać kostki w grze' (SRNG), ukr. *гонитися -нюся* (= *гнатися*) 'ścigać, prześladować', 'uganiać się za czymś', 'pędzić, bieć', 'szybko rosnać' (SUM, u Hrinčenki jako częściowy synonim, tutaj też *гонитися з розумом* 'rozmyślać, rozpamiętywać'), u Tymčenki 'gonić jeden drugiego, gonić się', stbrus. *гонитися* 'ścigać kogoś, pędzić za kimś' (HSBM). ~

Pierwotne iter. do *ženq gъnati* (jak np. *nositi* : *nesti*, *voziti* : *vesti*), z oczekiwaniem wokalizmem rdzenia. Dokładne odpowiedniki: lit. *ganýti* 'pędzić bydło na pastwisko; pasć', łot. *ganīt* 'ts.', Sławski SE I 317, ESSM VII 23.

Por. też wtórne iter. *gan'ati* (VII 49—50).

F. S.

gonitva 'gonienie, ściganie, pogoń', 'polowanie, venatio', też 'wyganie, wypędzenie np. bydła na pastwisko'

~ pol. *gonitwa* (stpol. też rzadko *gońtwa*; SP XVI IBL) 'gonienie, bieganina, uganie się, ściganie się; pościg', 'dawne 'popisy rycerskie', rzadko 'ludzie goniący, ścigający, pogoń' (SJP PAN), stpol. XIII—XVI w. dziesięcina w *gonitwę* 'powinność feudalna, dziesięcina' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Lehr-Splawiński SJP), XIV w. *gonitwa* 'wspólne gonienie' (o rozwoju znaczenia stpol. por. Sławski SE I 318), dial. kasz. 'polowanie' (Lorentz PW I 247 za Hilferdingiem i Ramułem; brak u Sychty), dłuż. *gońtwa* 'polowanie' (Starosta, u Muki *gońitba*, w przysłowiach

gónitwa), głuź. *hoñtwa* 'polowanie', prawo *hoñtwy* męć 'mieć prawo polowania' (Kral), dawniej *honitwa* także 'pogoń' (XVIII w., Frencl, Schuster-Šewc EW 5, 319), czes. archaiczne *honitva* 'obwód, rejon; diecezja' (Gebauer Sl. od XIV w.), od XV w. też, dziś wyłącznie literackie *gonitba* 'polowanie, prawo polowania', 'teren myśliwski, rejon łowiecki' (Pfir. slov.);

ślę. stare wyjątkowe *gonitva* 'zagadka' (Miklosich VG II 178), dial. *gonitva* 'pędzenie, wygon bydła', dziś tylko *gonitev -tve* f. 'pędzenie, wygon bydła', 'napędzanie, napęd' (Pleteršnik, SSKJ), sch. przestarz. *gónidba* 'prześladowanie', 'pościg', 'ruja niektórych zwierząt' (RSAN, RJAZ; o pld. słów. formacjach na *-tba/-dba* zob. Orzechowska MS PAN 8, 118), cs. го́нитва 'δίωγμα, persecutio' (Miklosich LP bez podania źródła), bułg. *gonimwa* 'gonienie, prześladowanie; ściganie' (RBE, Mladenov BTR);

stros. *gonimwa* 'pogoń' (XVII w., SRJ XI—XVII), ros.-cs. *гонимва* 'zawody konne' (Słovarь CSRJ), ukr. *гонимва* 'pościg, pogoń' (u Tymčenki od XVII w.), 'szybka jazda', 'pogoń za czym, dążenie do czego', stare też 'wyścig do mety, turniej rycerski' (Tymčenko XVI—XVIII w., Bilećkyj-Nosenko), stbrus. *gonimwa* 'turniej rycerski, zawody konne' (HSBM). ~

Nomen actionis z suf. *-tva* od *goniti* (por. podobnie *britva*, *klętva*, *molitva*).

Vondrák VSG I 592, Meillet Ét. 304—5, Orzechowska MS PAN 8, 118 nn. Por. też Schuster-Šewc EW 5, 319. F. S.

gono n. zach. 'zagon, iugerum'

~ sli. *g^hono* 'kawałek ziemi, zagon' (Lorentz PW I 246), dłuź. stare, u Jakubicy *góno* 'das Stadium', 'szerokość pola', 'droga polna' (Muka), głuź. *hono* 'niwa, łąn', częste pl. *hona -ow* 'niwy, łąny, pola' (Zeman, Pfuhi), w starych źródłach *hono* 'długość skiby do nawrotu pługa' (Frencl, XVIII w., Schuster-Šewc EW 5, 318). ~

Do *gonь* (zob.). Stosunek *gono* do *gonь* jak np. *klqbo* : *klqby* zob. Sławski SE II 255. O formacjach na *-o* zob. Vondrák VSG I 499—500. F. S.

gonoba 'coś męczącego, uciążliwego, związanego z kłopotami, bieda; szkoda, strata'

~ ślę. przestarz. *gonôba* 'zniszczenie, zguba', u Pleteršnika *gonôba* 'uszkodzenie, zniszczenie, zguba';

ros. dial. *гоноба* 'bieda, nędza, niedostatek' (SRNG: Tambowsk), *гонобá* 'coś męczącego, uciążliwego, związanego z kłopotami i troskami, bieda' (Słovarь Rjazan.), ukr. (tylko u Żel. z I pisarza) *гонóба* 'Belästigung, Plage: utrapienie'. ~

Por. brus. *гóнобу ны давати* 'nie dawać spokoju, bardzo dokuczać' (NS).

Historia i geografia wyrazu nie przemawiają za prastłowiańskością. Nomen deverbale od *gonobiti*. F. S.

gonobiti *gon'ob'q* *gon'obišy* ptn. i ślę. : *gnobiti* *gn'ob'q* *gn'obišy* ptn. 'męczyć, dręczyć, unicestwiać, niszczyć', ptn. też 'o ciężkiej, męczącej, powolnej pracy, ciułaniu majątku'

gonobiti: ~ ślę. *honobit* 'zbierać, zgarniać, gromadzić majątek, ciułać pieniądze', np. *honobit* 'peniaze (dziś ekspres.; też dial);

ślę. stare *gonobiti -im* 'niszczyć, unicestwiać', np. boleżni *so gonobile* otroke, *gonobiti* sovražnike, *gonobeč* plamen, *gonobeča* sila (SSKJ, Pleteršnik);

ros. dial. *гонобить -бишь*, *гонобить -буйшь* 'zbierać, robić zapasy, gromadzić' (Opyt, SRNG, Mirtov Don., Słovarь Don.; Ivanova Sl. Podmoskovijska), 'robić coś powoli, mozolnie, z resztek czegoś', 'robić coś; robić coś w gospodarstwie', 'gorliwie czymś się zajmować; doglądać, pielęgnować, strzec, pilnować' (SRNG),

'robić coś byle jak, nieumiejętnie' (ib., Mirtov Don.), 'męczyć, dręczyć' (Słownik Rjazan.), 'budować' (Sl. Novosybir.), 'zebrać' (Sl. Mordov.), *гонобіться* 'zajmować się czymś bardzo trudnym i uciążliwym' (Słownik Rjazan.), ukr. przestarz. i dial. *гонобити -блю -биш* 'pielegnować, pieścić', np. *гонобити надію у серці* (SUM, Hrinčenko), z infin. 'dążyć, starać się, usiłować coś zrobić', u Hrinčenki *гонобити* 'urządzać, robić jak należy, zadowalać, zaspokajać', u Żel. 'uciemieżać, uciskać'. ~ *gnobiti*: ~ pol. *gnębić* (stpol. od XV w. *gnąbić*, też sli. o samogł. nosowej zob. Sławski SE I 301) 'uciemieżać, uciskać, prześladować kogo' od XV w. (Słownik stpol., też SP XVI IBL, L.), także dial. (Dejna RKJL XXII 183, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Lorentz PW: sli.), 'wywoływać niepokój, przygnębienie; trapić, dręczyć, nękać' (też dial., Dejna o.c., Szymczak o.c., Brzeziński Krajna), w XVI w. także 'niszczyć' (SP XVI IBL);

ros. dial. *гнобить -ишь* 'męczyć, obarczać kogoś licznymi zajęciami i zadaniami' (SRNG: Riazan'), ukr. *гнобити гноблю гнобиш* 'uciemieżać, uciskać, nie pozwalając żyć wolno; eksploatować' (też dial., Hrinčenko, Żel., Janów Moszkowce), przenn. rzadko 'powodować stan przygnębienia, wywoływać nieprzyjemne odczucia', brus. dial. z pol. *гнѣмбиць* 'bić, tłuc, karać', sbrus. z pol. *гнембити* 'przygniatać, dręczyć' (ESBM III 99, Bułyka Zap. 83). ~

Por. pol. dial. z Podhala *ganobić* 'starać się usilnie, zbierać, skrzętnie chodzić koło czego' (Karlłowicz SGP), czes. *hanobiti* 'ganić; oczerniać, spotwarzać, szkalować; hańbić, bezcześcić', stczes. 'lżyć; źle się obchodzić z kim, źle traktować, maltretować' (Gebauer Sl.), sła. *hanobit'* 'hańbić, znieważać, bezcześcić, tępić'.

Postać *gonobiti* ma dokładny odpowiednik w lit. *ganābyti* 'unicestwiać, zabijać, niszczyć; męczyć, dręczyć' (u Frenkla też *ganubyti*). Semantyka wyrazu lit. nie pozwala na dopatrywanie się tu pożyczki słów.

Do ie. *gn-ebh-* (może i *gen-ebh-* : *gen-obho*) < *gen-* 'ściskać, uciskać'), o odpowiednikach ie., np. dniem. *knapp* 'krótki, mały', norw. *knapp* 'wąski, krótki' zob. Pokorny IEW 370 nn. — Zasięg, historia wyrazu, dokładny odpowiednik lit. nie pozwalają na wyprowadzanie z *gonoba* (zob. Sławski SE I 301, SP I 61, ESSM VII 26—7). — Mihál SR XXIX 21 nie znając dokładnego odpowiednika bałt. uważał *gonobiti* za ekspres. frekwent. do *goniti*. — Otrębski ZSIPh XXXIII, 1967, 316—8 łączył z psł. *gabati* (zob.). Nie widać podstaw. F. S.

gonositi gonoŝq dial. ptn. 'wychwalać, wywyższać', zwykle *gonositi se* 'chlubić się, chęłpić się, pysznić się'

~ czes. tylko u Jungmanna z XVI—XVII w. *honositi* 'wynosić, wychwalać, wywyższać', dziś tylko *honositi se* 'wynosić się, chlubić się, pysznić się', np. *honositi se svými penězi*, stczes. *honositi se 'ts.'* (Gebauer Sl. od XIV w.), sła. stare *honosit'* 'wychwalać' (HSSJ I 428 z 1744 r.), dziś tylko *honosit' sa* 'wynosić się, chwalić się, wychwalać się, pysznić się', np. *honosit' sa svojimi det'mi*;

ros. dial. wyjątkowe *гоносіться -ишься* 'chlubić się, być dumnym, pysznić się' (ptn., Orenburg, Opyt Dop., SRNG). ~

Etymologia niepewna. Zadziwiająca zgodność danych archaicznego dialektu ptn.ros. i starego wyrazu czes. i sła. Czyżby w związku z łac. *honor*, stlac. *honōs* 'szacunek, poważanie, cześć', które kiedyś Debrunner IF LI 195 wyprowadzał z ie. pierwiastka o znaczeniu 'nadymać (się), wzdymać (się)', zob. Meillet DEL³ 531—2. — Inne objaśnienia jeszcze mniej przekonujące: Machek ES² 175, nie uwzględniając odpowiednika ros., wyprowadza z **horenositi se* 'nosić się z wysoka, pysznić się'. — ESSM VII 25 przypomina stare objaśnienie Brandta *go-nositi (nositi* 'wywyższać, wynosić'), *go-* ekspresywna partykuła, podobnie jak w *gotovъ*, która

miałaby powstać z zaimkowego pref. *ko-*, znanego w formacjach słowiańskich z dostatecznie wczesnego okresu.

Herej-Szymańska Etim. 2000—2003 (w druku) uważa *gonositi se* za ekspresywny derywat od *goniti se*, zaświadczony jednak tylko w funkcji ekspresywnej w czes. *honiti se* 'starać się zrobić wrażenie, chęłpić się, wychwalać się'.

K. H. — F. S.

gonoziti gonožq 'uwolnić, uratować, ocalić, salvare'

– scs. tylko w Supr. *гонозити гоножж гонозити* z gen. 'uwolnić, uratować, ocalić, salvare, salutem reducere', pr. *съмотри колко сътвори да бы нго обратилъ. Да бы нго гонозилъ*;

rus.-cs. *гонозити* XI—XII w., pr. *гонозити отъ глада*, w XII—XIII w. *гонозити живота* 'pozbawić życia'. ~

Por. 1. scs. tylko w Supr. *гонажатн -аѣ* z gen. 'wyzwalać, oswobadzać, uwalniać, liberare', pr. *и доврѣ въ галнаен гонажаа дѣлъ и бѣдѣ*;

2. stus. XI—XIII w. *гонѣзати* z gen. 'uwolnić się (od czegoś), pozbyć się (czegoś); stracić (coś)' (Srezn., SRJ XI—XVII).

Stara pożyczka germańska, o chronologii zob. *gonesti*. Z kauzatywnego pragerm. **ganazjan*, goc. *ga-nasjan* (: *nasjan*) 'uzdrowić, wybawić', Kiparsky GLG 174—6, zob. *gonesti*, *gonьsti*. Wyraz germański należy do ie. *nes-*, toch. A *nas-*, B *nes-* 'być'. Por. co do znaczenia psł. *causativum baviti* z pierwotnym znaczeniem 'powodować, że coś jest': *byti* 'być'.

K. H. — F. S.

gonь gona 'pędzenie bydła na pastwisko; poganianie, popędzanie, stimulatío, agitatio, incitatio', 'pogoń za zwierzyzną, łowy, polowanie, venatio', 'pęd, pędzenie, gnanie w ogóle, agitatio', 'długość pasa ziemi, jaki można zaorać w jedną stronę, jednorazowym wysiłkiem', 'okres godowy niektórych zwierząt, ruja'

– pol. *gon gonu* (stpol. XVI w., dial. śląskie i kasz. również z pochyleniem: *gón, gún*, Nitsch DPŚ, Zaręba Siołkowice, Sychta SK I 328), dziś tylko jako termin łowiecki 'gonienie zwierzyny przez ogary i charty; łowy, polowanie' (od XV w. 'venatio', Słownik stpol.; w XVI w. 'gonienie, ściganie, prześladowanie, consecratio, insecutio', SP XVI IBL, SJP PAN, Hoppe SJŁ, znane dial., czasami też pl. *gony*, śląskie: Karłowicz SGP), 'okres godowy niektórych zwierząt, ruja', 'miejsce gnieźdzenia się bobrów' (dawne XVII w. w tym ostatnim znaczeniu: bobrowy *gon*, L.), dawne od XVI w., dziś tylko dial. kasz. 'gonienie, gonitwa, bieganina' (miec *gon* 'śpieszyć się', Sychta l.c.), od XV w. również *gon* w znaczeniu 'miara długości gruntu: miejsce nawrotu pługa przy orce; miara powierzchni gruntu: staje' (jeszcze w XVI w., nie ma u L.), żywe w dial., np. kasz. ze zróżnicowanym gen. *gón gona*, czasem też w formie pl. *gony* 'zagon, stajanie; dowolna miara długości, wg której dzieli się niwy; zagony stanowiące jedną całość', na Śląsku *góny* 'części lasu powstałe przez podzielenie go drogami' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Karłowicz SGP, Sychta l.c., Zaręba Siołkowice), dłuż. *gón -na* 'pastwisko, wygon', 'odległość 125 kroków' (w języku biblijnym), pl. dial. mużakowskie *góny -ow* 'wspólne pastwisko wiejskie' (Muka), głuź. *hón hona* : *honu* 'bieg, gonitwa, wyścigi', 'gonienie', 'kłus' (Zeman, u Pfuħla jako pożyczka z czes.), czes. *hon -nu* 'polowanie' (od XV w., Gebauer Sl., też dial.: Gregor Slav.-buč.; u Jungmanna: *hon* potahuje se na zwěř, lov na ryby), 'gonitwa, pośpiech, bieganina', 'bieg, pęd', 'usiłowania, zabiegi' (Přir. slov., SSSJČ, dial.: Gregor o.c.), u Jungmanna ponadto *hon, hony* (: *hona*) 'polna droga, przez którą przegania się bydło' (nežeň po poli, jdi na hony), *honem* (dawne też *hony*, Jungmann) adv. 'pośpiesznie, szybko,

natychmiast' od XV w., częste w dial. (Gebauer Sl.; Gregor o.c., Lamprecht Opava, Bartoš DSM), od XIV w. 'miara odległości równa 125 krokom, staje', od XV w. 'miara powierzchni ziemi, łan', często w pl.: *hony* (Gebauer Sl., Přír. slov., Kubin Kladsko), sta. przestarz. *hon -nu* 'polowanie', 'nagonka, prześladowanie', 'bieganina' (SSJ, Isačenko SRS), dawne 'prędko bieg, pęd', 'nagonka na polowaniu' (HSSJ), od XV w., dziś przestarz. i dial. 'miara powierzchni ziemi, rola, zagon, iugerum' (SSJ, HSSJ; Matejčík Novohrad 100: 'powierzchnia pola, jaką obrabiał jeden człowiek'), 'część pola, na której uprawia się jeden gatunek roślin' (trávpol'ný *hon*, SSJ), 'stara miara długości równa 125 krokom' (u Kálala 'długość pola od miedzy do miedzy');

ste. *gón góna*, dziś książkowe 'popęd, żądza' (animalni *goni* w človeku; spolni *gon*, SSKJ) u Pleteršnika też 'polowanie; ściganie, nagonka' (brak w starszych źródłach), dial. we wsch. Styrii 'miara długości pola', styryjskie pl. *goni* 'wybieg, wygon', sch. *gōn* (: *gōn*) 'odległość, jaką koń, wół lub człowiek mogą przebywać bez odpoczynku; miara odległości' (głás čovečji se guši i ne čuje dalje od tri ili četiri *gona*), dial. (Czarnogóra) 'długość bruzdy, jaką wół może zorać bez odpoczynku' (np. równa 20—30 łokci), w gwarach serb. na terytorium Albanii 'miara długości równa 60 krokom', przestarz. 'okres wzrostu roślin', dial. 'sąd, spór sądowy' (Hercegowina), poet. dawne, rzadkie jako figura etymologica *gonom goniti* 'o instynkcie, popędzie' (RSAN, RMat., RJAZ; ESSM VII 26 *gōn* jeszcze 'bieżnia'), bułg. dawne (u Wazowa, RR0D) i dial. poet. *gon* 'polowanie z nagonką': *гон да гони, лов да лови* (Gerov, za nim Mladenov BTR i RBE);

strus. od XIII w. *гонъ* 'popędzanie, poganianie', 'prześladowanie, pogoń': жителей *гономъ* *погонимъ*, zwykle pl. *гоны* 'miara powierzchni lub długości ziemi ornej', *бобровые гоны* 'żeremie; bobrowe łowiska' *звѣринные гоны* 'rejon polowania, łowisko' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. *гон -на* (dial. też *-ну*) 'gonitwa', 'pędzenie' (dial. często *гоном* гнать 'szybko jechać, mknąć', *гоном* гонить 'popędzać, przymuszać', гнаться *гоном* 'ścigać kogoś', молотить *гоном* 'przeganiać konie po rozścielonych snopach', бегаться в *гоны* 'biegać na wyścigi'), dial. 'bieganina, rwetes, kłopoty' (Woroneż), literackie i dial. 'okres rui zwierząt', literackie *бобровый гон* 'żeremie; rejon łowów na bobry' (SSRJ), dial. 'przeгон zwierząt z miejsca na miejsce' (Kaługa), 'odprawa koni w kurs' (i 'miejsce postoju koni pocztowych', Włodzimierz), dial. *гон -на* (pl. *góny, gony*) powszechne 'pas ziemi orany w jedną stronę do nawrotu; pokos koszony w jedną stronę' (> 'miara długości ziemi uprawnej', 'miara długości koszony łąki', 'miara długości, odległości w ogóle', 'miara obrabianej powierzchni ziemi' i 'miara powierzchni w ogóle'), 'kawałek ziemi należący do jednego gospodarza', rzadziej 'droga, którą wygania się bydło; ogrodzona droga tego typu' (czasami 'objazd, dróżka wokół ziemi ornej' (SRNG, Ivanova Sl. Podmoskownja, SRSO, Slovarь Novosybir, Slovarь Priamurja, Slovarь Urala), smoleńskie też 'spław drewna' (Slovarь Smolensk.), 'nagana, paraść' (Dal, SRNG: Smoleńsk, Psków), ukr. *гин gónu* 'pęd, gnanie' (dial. *гоном* гнати 'pędzić, mknąć szybko', Hrinčenko; por. u Tymčenki w tym znaczeniu *гоном* бѣжати), *гони -ів* 'nagonka na zwierza, szczucie, pościg' (u Tymčenki od XVII w., też 'rejon polowania, łowów', już od XIV w. *гоны бобровые, рыбные*), *гин* 'zagon, pas ziemi obrabiany jednorazowo', pl. *góni -нів* 'ts.' i 'miara długości' (od XVI w.), 'droga polna', sg. też 'ruja niektórych zwierząt' (SUM), brus. *гон -ну* 'gnanie, pęd', 'gonienie, pogoń; tropienie, szczucie zwierza, polowanie' (бобровый *гон* już od XIV w., HSBM, też dial.: Scjaškovič Grodno), 'ruja niektórych zwierząt' (TSBM), stare sg. *гон* (HSBM od XVI w.), dziś m. pl. *góni -ij* (: *góny*), dial. 'miara oranej ziemi wyznaczonej jednorazowym wysiłkiem konia', 'miara ziemi w ogóle' (Scjaškovič Grodno, SPZB), 'odległość od jednego końca pola do drugiego' (SPZB),

'kawałek pola w ogóle' (Jankova Loeū), na Polesiu 'доўгія барозны, узараныя за адзін прыём', na Wołyniu 'miejsce nawrotu pługa' (Leks. Palessja, Minsk), rzadko 'splawiane drewno' (Nosovič). ~

Archaiczne nomen z apofonią samogłoski rdzennej do *ženq gьnati* (zob.) < *g^hhen-* 'bić, razić, zabijać'. Dokładne odpowiedniki: lit. *gānas* 'pasterz', łot. *gans* 'ts.', gr. *φόνος* 'mord, zabójstwo' (też o sprawcy i narzędziach mordu: *ἐν φόνῳ μαχαίρας* 'ostrzem miecza'), stind. *ghanāh* 'pałka, maczuga'. Znaczenie wyrazów bałt. i słow. zasadniczo różni się od powszechnego w innych językach ie. — 'zabójstwo, mord', co uzasadnia zwiążanie ich z realiami pasterskimi (bałt.) i rolniczymi (słow.). W psł. *гонь* widoczna jest również wtórna motywacja przez iter. *goniti* (zob.).

Por. częściowo synonimiczne *gono*, *gona*, *gońa*.

Sławski SE I 316—17, Vasmer REW I 292, Skok ER I 575 (jako postverbale od *goniti*), Schuster-Sewc EW 318—19, ESSM VII 26—7 (widzi w lit. *gānas* lokalne deverbativum od *ganýti* 'paść'), Berneker SEW I 328, Brückner SE 146, Śanski ESJ I 103—4, Fraenkel LEW I 152, Mühlentbach I 600, Frisk GEW II 1035, Mayrhofer KEWA IV 575—6, Pokorny IEW 491—3. F. S.

гоньба 'gonienie, pogoń, exagitatio' (> 'polowanie, venatio'), 'poganianie zwierząt', 'szybka jazda', 'przewożenie towarów na zwierzętach'

~ pol. *gonba*, dziś jako termin łowiecki 'psy goniące zwierzyne' (SJP PAN), stpol. XVI w. 'zawody, turniej, potykanie się': *gonba* albo szermowanie (SP XVI IBL, L.), dial. 'bieganina, krzątania, ruch' (Karlłowicz SGP, Sychta SK VII 80), 'pędzenie bydła' (Dejna RKJL XXI 189), 'polowanie' (Karlłowicz SGP za Ramułtem), przestarz. górnicze 'grupa koni przy kołowrocie do ściągania wody' (SW), czes. *honba* 'gonitwa, pośpiech, pogoń', 'polowanie' (Přir. slov., brak w dial.), u Jungmanna też 'gonitwa, zawody, turniej' (z czes. głuź. u Pfuħla *horiba*), śla. *honba* 'pogoń, pościg', 'dążenie do czegoś, pogoń za czymś', 'polowanie, łowy', 'nagonka' (SSJ, HSSJ z XVIII w.: 'decursio');

śle. *gōnjba*: *gōmba* 'polowanie, szczucie, pogoń' (Pleterśnik, brak w SSKJ), sch. przestarz. i dial. rzadkie *gōnjba* 'bieganina, krzątania, uganianie się, trud', 'przymus' (RSAN, RJAŻ, RMat.);

stros. *гоньба* 'przewóz czegoś na koniach' (też 'rodzaj powinności feudalnej, podwozy: ямскую, почтовую *гоньбу* гоняти), 'pogoń, pościg, prześladowanie', 'nagonka na zwierzyne', 'prześladowanie, gnębienie' (SRJ XI—XVII, późne, XVII w.), ros. *гоньба́* pot. 'gonienie, szybka jazda, pęd', 'wyścigi', 'ściganie zwierzyny, szczucie, nagonka', częste dial. 'przewóz, przewożenie' ('trudnienie się przewozem'), *гонять *гоньбу** 'przewozić na koniach ludzi, towary', 'częste rozjazdy, wyjazdy' (Wiatka), 'bieganina, krzątania, gorączkowa praca' (uralskie), 'splaw drewna' (Wołogda), 'ruja niektórych zwierząt' (SRNG, Sredneobskij sl.), ukr. *гоньба́* rzadko 'prześladowanie' (SUM — z poezji XIX w.), brus. dial. *гоньба́* 'jazda na koniach' (Nosovič), w okolicy Homla *ганьба́* 'polowanie z nagonką' (ESSM VII 28). ~

Nomen actionis z suf. *-ьба* od *goniti*. Zob. I 61—2. O formacjach pld.słow. zob. Orzechowska MS PAN 8, s. 154 nn. F. S.

гоньць *гоньца* 'poganiacz bydła', 'naganiacz na obławie, na polowaniu, agitator'

~ pol. *goniec* *gońca* dziś 'pracownik roznoszący miejscową korespondencję', od XV w., dziś rzadkie 'posłaniec, nuntius, cursor; poseł' (u L. postać kogo *gońcem*, XVIII w.), w XVI w. też 'rzecznik w czyjejś sprawie', 'poprzednik, praecursor, o św. Janie', 'ten, kto szybko przebywa przestrzeń', 'człowiek sprawny w turniejach' (SP

XVI IBL, L.), dial. 'najmłodszy juhas; chłopiec do napędzania owiec', 'kupiec świń, gęsi' (*gońce*, co kupują i spędzają do Prus świnię), 'taniec ludowy' (Mazowsze), 'naganiacz na obławie' (Karłowicz SGP; Kucala PSM 159: *gońcy* 'nagonka, obława, naganianie na polowaniu'), głuź. *hónc* 'myśliwy' (Zeman, Kral), czes. *honec* 'poganiacz bydła', 'naganiacz, obławnik', 'prześladowca' (Přir. slov., SSJČ), stczes. od XIV w. 'praecursor, Vorläufer' (Gebauer Sl.), dawne też 'jeździec w wojsku', *honci* 'szybka jazda konna' (Přir. slov., Jungmann), dial. *honce* pl. m. 'ruja zwierząt' (Bartoš DSM), śl. *honec* 'naganiacz na obławie', 'poganiacz bydła', przestarz. 'poseł' (SSJ), dawne też 'prześladowca' (HSSJ);

śl. u Pleteršnika *gónec* 'naganiacz, poganiacz', 'jakaś gra', 'poseł, kurier' (z adnotacją: stsl.), sch. *gónac* (*gónac*) -*nca* (czakaw. *gónac goncã*, ČDL) 'poganiacz bydła', 'prześladowca' (RSAN, w XIV w. jako NO w zapisie *Гоньць*, RJAZ), bułg. przestarz. *гонѣц* 'kurier, goniec' (RBE);

rus.-cs. już w X w. *гоньць* 'nuntius, kurier' (Srezn.), strus. i stros. do XVII w. *гонѣць*, *гонѣць* 'ts.', нарочный *гонѣць* 'umyślny, posłaniec', *медвѣдь гонѣць* 'niedźwiedź wytresowany do widowisk' (SRJ XI—XVII), ros. *гонѣц* -*нцá* 'umyślny, posłaniec', 'pies gończy' (SSRJ, u Ożegova SRJ jako przestarz. 'poseł'), dial. 'myśliwy idący w ślad za psami gończymi', 'człowiek zapraszający gości na wesele', 'prześladowca' (niepewne), też jako nazwa zool. i bot. (SRNG), ukr. *гонѣць* *гінцѣя* (u Hrinčenki też *гінѣць*) 'poseł, umyślny', dawne 'kurier konny' (Biłeckyj-Nosenko), dial. dawne 'naganiacz na polowaniu' (Lysenko SPH, Leks. Bjuł. VI 11), u Hrinčenki i Żel. też 'jakaś roślina', 'młody pęd rośliny', *гонци* 'młode pędy' (ESSM VII 28), brus. *ганѣц* -*нцá* 'posłaniec' (TSBM, od XV w.: HSBM; też dial.: Bjałbkevič Mohylew), dial. 'przyrząd do zaganiania ryb do sieci', 'naganiacz na polowaniu' (Turaš), 'flisak' (Nar. slova 110). ~

Nomen agentis od *goniti* z suf. -*ць* (zob. I 100). Znaczenie 'posłaniec, poseł' wtórne, książkowe — brak go w żywym języku ludowym. F. S.

гоньцьѣ *гоньцьѣя* *гоньцьѣ* pln. 'należący do naganiacza na obławie, zazwyczaj o psie myśliwskim', często w użyciu rzeczownikowym

~ pol. *gończy* 'przeznaczony do ścigania kogoś, czegoś, szczególnie o psach'; pies *gończy* 'pies myśliwski używany do gonienia zwierzyny po tropie, zwykle ogar lub chart' (też jako rzeczownik 'pies gończy'), dial. rzadkie *gończy* 'służący do gonienia' (Dejna RKJL XXII 189, bez przykładu), dawne w użyciu rzeczownikowym 'goniec, posłaniec' (SJP PAN, Lehr-Splawinski SJP), stpol. XV—XVII w. zasadniczo jako termin rycerski; u Długosza: equos ambulatores et *gonczy* remittit; *gończa* chorągiew 'sztandar pościgowego oddziału jazdy' (Słownik stpol.), XVI—XVII w. (SP XVI IBL, L.) 'odnoszący się do gonienia, gonitwy rycerskiej, potyczki', *gończe* drzewo 'lanca', *gończa* jako rzeczownik 'potykanie się, turniej' (*gończa* albo kolcza), rzadko m. *gończy* 'jeździec', czes. przestarz. *hončí* adi. 'przeznaczony do ścigania': *hončí* psi (u Jungmanna też 'wyścigowy', *hončí* kůň, *hončí* hra), w użyciu rzeczownikowym 'łowczy', 'prześladowca' (Přir. slov. SSJČ), stczes. XV w. rzadkie *hončí* korúhev 'przednia straż wojska' (Gebauer Sl.), śl. dawne *hončí* místo 'miejsce związane z wyganianiem, przegonem, wygonem' (HSSJ z XVIII w.);

stros. *гончий* 'przeznaczony do ścigania zwierzyny, o psach myśliwskich', *гончая* собака; *гончий* медвѣдь 'niedźwiedź wytresowany do widowisk' (SRJ XI—XVII, późne, XVI—XVII w., brak u Srezn.), ros. *гончий* -*ая* myśl. 'szybki w biegu, używany do ścigania zwierzyny, o psach', też jako rzeczownik *гончий* -*его*, *гончая* -*ей* (SSRJ z podaniem starszych, z XVIII w. źródła, Slovarь CSRJ; brak bezpośrednich poświadczeń dial.), ukr. *гончий* (u Hrinčenki *гінчий*) -*ча* -*че*

myśl. 'o psach: gończy', też w użyciu rzeczownikowym, rzadko 'wysłany za kimś w pogoń, np. o liście' (SUM, Żel.), dawne 'długi, ciągnący się daleko' (Tymczenko, XVIII w.), brus. *гончы -ая -ее* 'o psach, gończy', też subst. (TSBM). ~

Derywat od *гоньсь*, o budowie zob. Sławski SE V 226—7 s.v. *łowczy*. Prasłowiańskość wątpliwa (semantyka zawężona zasadniczo do realiów dworskogrycerskich, słabe poświadczenia dial.).

ESSM VII 28—9.

F. S.

гоньпъ *гоньпа* *гоньно* pfn. 'szybko się poruszający; szybki, chyży, lotny; wartki' (o drzewach: 'wysoki, wybujały')

~ pol. *gonny* *gonna* *gonne* 'wysoki i prosty, wyniosły, wybujały, śmigły': sosny *gonne* (też dial.: Karłowicz SGP, o sośnie; Kosiński Czchów), łow. trop *gonny* 'trop zwierza uciekającego, gonionego', chart *gonny* 'chart szybki, szybko biegający' (SJP PAN), stpol. od XV w. 'związany z gonieniem, łowieniem', w połączeniach *gonna* sieć, *gonna* toń (Słownik stpol.), w XVI w. 'szybko się poruszający, szybko goniący' (SP XVI IBL, w jednym przykładzie z Reja; L. rzadko, czes. dawne *honny* 'szybki, śmigły', 'wartki, bystry, np. o wodzie', 'łowny': *honny* pták, rzadko 'zachłanny, uganiający się za czym': lidé na peníze *honni* (Gebauer Sl. z XV—XVI w.; Jungmann m.in. za Dobrovskim, XVII/XVIII w.);

ros. od końca XVI w. *гонный*, dawne 'odnoszący się do przewozu, przewoźny, przewozowy' (*гонные ямские слободы*), 'gończy, o psach myśliwskich' (SRJ XI—XVII, Słovary CSRJ), dziś literackie i dial. 'szybki, lotny' (*гонные лошади, гонный голубь*), 'łowny, ten, na którego się poluje, którego się goni', *гонный след* 'ślad wypłoszonego zwierzęcia, ślad tropionej zwierzyny' (SSRJ, SRNG, Mirtov Don.), dial. też *гонный медведь* 'przedwcześnie wypłoszony z gawry niedźwiedź' (Nowogród), rzadko 'rodzaj sieci', w okolicach Kaługi 'długi, prosty, wysmukły, o drzewie' (SRNG), stokr. *гонный* 'odnoszący się do łowów, polowania': вѣ рѣкахъ *гонныхъ* *вобры* *гонити*, XV w., 'szybki, o konnicy' (XVIII w., Tymczenko), dial. zakarpackie *гинний* 'wolny, swobodny' (Hrinčenko), brus. stare *гонный* już w XV w.: рѣки... *гонные* *вобровые* 'rzeki, w których żyją bobry', w XVII w. дорога *гонная* (HSBM), dziś dial. rzadkie *гонны* заяц 'zając, którego ściga pies' (Scjaškovič Grodno). ~

Adi. z suf. *-нь* z widoczną podwójną motywacją: *гонь* i *гонити*. Co do znaczenia 'wysoki, wysmukły, o drzewach' por. pol. dial. *wygonić* 'wyrosnąć bardzo wysoko' (Kosiński Czchów).

O tym typie adi. zob. Brodowska-Honowska SPS 80 nn.

F. S.

гоньсти zob. *gonesti*

гоньзнѣти zob. *gonesti*

gońa pfd. i wsch. 'pędzenie, przeganianie', 'zagon, iugerum' (> 'miara długości ziemi omejj')

~ sle. *gąnja* 'wyganianie, wypędzanie, np. bydła na pastwisko', 'napęd, napędzanie', 'nagonka, napaść na kogo, na co', 'uganianie się za czymś, usilne dążenie do czegoś', 'polowanie z nagonką', dial. 'droga, którą przegania się bydło na pastwisko' (SSKJ), u Pleteršnika ponadto 'ruja';

stros. *гоня* 'jednostka miary powierzchni ziemi i odległości' (волами... по мере вспахано то земли межи адна *гоня* в длину, XVII w., SRJ XI—XVII), ros. dial. smoleńskie *гоня* 'nieduży, wąski zagon' (pl. *góni*), smoleńskie i pskowskie 'miara

odległości', w okolicy Kubania 'miara powierzchni' (SRNG, Slovar' Smolensk.), ukr. dial. *gōńa -ni*, zazwyczaj pl. 'długość zaoranego pola' (Hrinčenko), stbrus. *gōńa*, rzadkie 'pogoń' (HSBM z XVII w.). ~

Nowsze postverbalia od *goniti*: pol. dial. rzadkie *gon'a* 'zwierzę uciekające często z pastwiska', 'kobieta uganiająca się za mężczyznami' (Mazur Biłgoraj), por. podobnie *gona*.

Pierwotne, archaiczne nomen actionis z suf. *-iā* od *ženq gōnati*. Budowa jak np. *grob'a*, *storża*, *zor'a* (I 82). W semantyce wyrazu widać wtórny wpływ iter. *goniti*. Por. *gōńa*, *gona*, *gono*. F. S.

gora 'każde wzniesienie ponad równiną, każda wyniosłość, wypiętrzenie ponad teren płaski, równy: pagórek lub większa góra, mons' (pl. 'góry, teren górzisty, montana'), wsch., ze śladami na zach. i pld. 'wznoszące się, strome zbocze; stok, wypiętrzony brzeg rzeki', pld. i sta., ze śladami na zach. 'porośnięty lasem stok, zbocze' > 'las, silva', *čfna gora* 'góra porośnięta lasem iglastym' (zob. II 240), *lysa gora* 'nieporośnięty, goły wierzchołek góry, nieporośnięte wzniesienie' (zazwyczaj w NT i NM), dem. *gorǫka* płn., *gorica* I.

~ pol. *góra* (jako appellativum od XV w., ale w funkcji NT już od XII w.) 'znaczna wyniosłość terenu, wzniesienie', *lysa góra* 'góra nieporośnięta drzewami' (por. kasz. *łesa góra*, Sychta SK I 341; też jako NM), stpol. XVI w. sg. również 'pasma gór' (dziś w tym znaczeniu zazwyczaj pl. *góry*), w XV w. wyjątkowe 'las na stoku góry, saltus' (*gora* in Dobronowice; może już jako nomen proprium, Słownik stpol.), współcześnie w tym znaczeniu również wyjątkowe dial. młpol. (Kucala PSM: 'stok góry, na którym rośnie las'), XVI—XVII w. czasami 'przylądek' (SP XVI IBL; *góra* nadmorska albo namorska 'przedgórze, przylądek', L. za Knapskim), kasz. płodżarte *gorē* 'góry podmyte przez morze', Sychta ib.), dawne, od XVI w. *góra* 'kopalnia; kamieniołom' (czasami z tendencją do zróżnicowania prozodycznego: *gora* 'mons' i *gōra*, w której srebro kopają, Karplukówna Cervus), *gora* kamienna, *gora* solna, *gora* srebra, *złota góra* (SP XVI IBL, u Lindego: *gór* kamiennych w Polsce jest bardzo wiele, osobliwie około Pińczowa; *góry* kamienne — lapicidina), powszechnie też (już w najwcześniejszych zabytkach) 'górna, wyższa część czego, np. wierzch czegoś, zewnętrzna część czegoś', 'szczytowa część pomieszczenia, poddasze, strych' (stpol. i w niektórych dial. ze zróżnicowaniem: *gora*, pl. *gory* 'mons', ale z kontynuacją długości *gura* < *gōra* 'strych', p. Nitsch DPŚ, Topolińska PJ PAN 39, s. 29), literackie i dial. powszechnie w znaczeniach przenośnych 'sterta czegoś, duża ilość czegoś, kupa', w wyrażeniach przyimkowych powszechnie w określeniach przestrzennych, wskazujących relacje: *dół* → *gora* → *dół*, *powyżej*, *wyżej*, *supra*, *sursum*: *na górze*, *w górze*, *u góry* (w opozycji do: *na dole*, *u dołu*, *w dole*), z czasownikami ruchu: *do góry*, *pod górę* (ale w niektórych dial. *pod górę* = *na dół*, Kucala PSM), *z góry* (np. *z góry* na dół), *w górę* rzeki 'w kierunku źródeł rzeki' (dawne w tym znaczeniu też *na górze* rzeki, SP XVI IBL), pospolicie na całym obszarze Polski, w tym również na Równinie Mazowieckiej *Góra*, *Góry* jako nazwa terenowa i miejscowa (por. SGKP II 685: „*Góra* nazwa wielu wsi i osad, położonych przeważnie na wyniosłych brzegach Wisły i innych rzek większych. Zdaje się, że górą pierwotnie nazywano płaską wyniosłość wznoszącą się znacznie nad poziomem sąsiedniej wody; podczas gdy Chełm był to wyniosły szczyt, sterczący ponad lądową równinę”), połab. *d'ōra* 'góra, mons' (w zapisach m.in. *Tgōra*, *Tjōra*), kominenā *d'ōra* 'skała', pl. *d'ōrai* 'góry', dłuż. *góra* 'wzniesienie, mons', pl. *góry* 'pasma górskie, góry', w wyrażeniach przyimkowych: *pód góru* 'am Fusse des Berges' i 'w górę', *z góry* 'z góry na dół',

też jako NM (w zapisie z XV w. *Gohr*, Eichler ONNlausitz), głuź. *hora* 'mons', *na horu* 'na górę, do góry', kraj dze *do hory* 'kraj staje się górzysty', *z hory* 'na dół, w dół', jako NM w zapisach od początku XIV w. *Gor* (Meschgang ONOlausitz), czes. *hora* (stczes. też *hóra*, dial. *húra* zwykle w NM Červena *Húra*, p. Siatkowski Kudowa I 21), 'mons', stczes. i dial. 'góra porośnięta lasem; las; las wysokopienny', pl. *hory* (dial. *hora*) 'pasmo górskie, pogórze, górską krainą', dial. *húra* 'strych' (Přir. slov.), przestarz. *hory* = dół, doly: stříbrne *hory* (SSJČ), w wyrażeniach przyimkowych, zazwyczaj zleksykalizowanych: *shora*, dawniej *shory* 'z góry', *vzhuru*, poet. *vzhor* 'w górę', dial. *horem pácem* 'do góry nogami' (Bartoš DSM), częste jako NT i NM, sła. *hora* 'las' (*hora jedl'ová, buková*), 'wzgórze, góra pokryta lasem' (dial. też 'góra w ogóle' synonimicznie do vrch: Buffa Dlhá Lúka: *hura*; Sipos Bükk-Gebirge: *hora, do hori* 'w górę'), częste w funkcji NT i NM, por. np. *Staré Hory, Čierna Hora*, często przen. 'duża ilość czegoś, sterta', także w odniesieniu do człowieka: chlap ako *hora* 'duży, silny', dial. 'strych, górka' (Káral, Suchý Marchebene: *húra* 'siano na strychu');

sł. *góra* 'wysoka góra' (pl. *gora* 'góry, pasmo górskie'), górski las: *v goro* iti po drva (też styryjskie, Pleteršnik), 'winnica' (= gorica), sch. *gòra*, dat. *gòri* : *gòri*, acc. *gòru*, pl. *gòre* (dial. czakaw. *gòra*, acc. *gòru*, loc. *gori*, *ù goru, po gorì*, Jurišić Vrgada), od XIII w. 'góra, wzgórze, mons': vrh ostre *gore*; *gore* kamenite (przen. 'sterta czegoś'), od XIV w. 'las' (i w znaczeniach stąd rozwiniętych: 'żywe drzewo', 'drewno, budulec', 'odcięte, odsieczone gałęzie', 'roślinność w ogóle', 'ziele; poszczególne części rośliny'), w zestawieniach funkcjonujących też jako NM: *bela gora* = *belogorica* 'drzewa liściaste, las liściasty', *crna gora* 'las iglasty' (RSAN, RIAZ), ser. *гора* 'óros, mons, montana': *всѣка гора і хѣтъмн съмѣрнѣть сѧ, отъ горы до низоу, до долоу; съ горы* 'od początku, desuper', bułg. *gorá* (dial. też *góra*, pr. BDial. III 52: Ichtiman), 'las', dial. 'drewno, budulec', stare i dial. 'góra, mons': най-голямата *гора* е Стара-планина (RBE), dial. ptn.-zach. wyjątkowe 'pole, uprawiana poza wsią ziemia z łąkami' (Mladenov BE XX, 1970, s. 463—4 ze wskazaniem na znaczeniową paralelę z rodop. *баир* 'góra, szczyt' > 'las', 'pole, ziemia ота poza wsią'), pospolite jako NT i NM — w nazwach takich sprowadzalne zarówno do 'las', jak i 'góra' (por. np. *Бабина гора, Голяма гора, Борова гора*, ale: *Средна гора*, zob. Zaimov Panagiurište; *Суха гора, Църна гора* oparte na *гора* 'планина', Ivanov MlStruma), również w NT (i NM) opartych na *góra* 'stok porośnięty dębowym lasem; stromy stok porośnięty bukami' (p. Christov Madan), maced. *gora* 'las', rzadko 'góra, mons', też jako NM: Скопска *Црна Гора* (RMJ);

strus. *гора* 'góra, mons', 'brzeg', *ѣхати (ходити) горою*, *горами* 'łędem, suchą drogą', 'wierzchołek, szczyt' (SRJ XI—XVII), ros. *gorá -ры́*, acc. *gору, ná gору*, pl. *góry* 'znacznie wzniesiony teren, wzniesienie' (pl. 'łańcuch górski, pasmo gór'), *gorá, goróy* 'bardzo wysoko'; przen. 'duży, okazały człowiek', 'sterta, hałda czegoś' (SSRJ), dial., zwłaszcza ptn., głównie 'brzeg, wysoki brzeg': *дорога горой* 'droga wzdłuż wysokiego brzegu rzeki': „на Волге, *гора*, высокий или горный, т.е. правый берег, а левый луговой”, czasem też 'krawędź parowu, wąwozu' (Ivanova Sl. Podmoskovijska), 'ład': „*Горою* на севере, на Волге называют также вообще землю, сушу, берег, материк, в противность воде, реке, морю”, *ехать, идти горой* 'jechać, iść łędem, brzegiem', *ветер с горы* 'wiatr od ładu' (na północy często też 'wiatr od strony gór'), *жить в горах* 'mieszkać na ładzie' (także 'obszar w głębi ładu, daleko od morza, rzeki, jeziora': „чем дальше в *гору*, тем цены на рыбу выше”), 'tundra wznosząca się ponad nizinnymi rozlewiskami', w okolicach Kostromy 'cmentarz położony na wzgórzu', na Uralu 'kopalnia, kamieniołom w ogóle, niekoniecznie w miejscu górzystym', nad Donem i w ros. gwarach Litwy i Łot-

wy 'miejsce położone w górnym biegu rzeki', pskowskie, smoleńskie, kurskie, archang. 'górna część domu, strych, poddasze', 'dach' (SRNG), na Syberii z różnicą akcentu *zóra* 'pozbawione lasu, gołe miejsce' (SRNG), dial. w wyrażeniach przyimkowych *в зору* 'w górę, do góry' (Słovarъ Smolensk.), *gora* często jako NT i NM (Vasmer RGN, por. tu np. *Гора Белая, Гора Лысая, Гора Черная* — nazwy rozsiane na terytorium całej Rusi), ukr. *gorá -pú* od XV w. (Tymčenko) 'znaczne wzniesienie terenu, mons' (pl. 'górzysta miejscowość, górzysta kraina'), u Hrinčenki ponadto *луса зора* 'góra nie porośnięta lasem', jako adv. *зорою* : *зорáму* 'na kształt góry, np. usypać coś', przen. 'duża ilość czegoś, sterta, kupa' (SUM), w wyrażeniach przyimkowych dial. *до зору́, під зору́* 'pod górę, w górę' (ale u Tymčenki ПОДЪ ГОРУ 'w dół'), *з зору́* 'z góry' (Zel.), stare i dial. 'górný bieg rzeki; górny odcinek drogi': *до зору́, у зору́, у зору́* (Hrinčenko, Tymčenko), *зором* : *зорóm* 'górá, wierzchem' (Onyškevyč Bojk.), stare i dial. 'strych' (o.c.), jako NT i NM zob. Vasmer o.c., brus. *zará -ry*, pl. *góry, zop* 'wzniesienie terenu, mons' (pl. 'górska kraina, góry'), 'sterta, hałda czegoś', 'strych, poddasze', w funkcji adv. *zoróu* 'na kształt góry, jak góra', dial. czasami też 'wysoki brzeg rzeki' (Jaškin BHN), jako NT i MN zob. Vasmer RGN. ~

Dem. 1. *gorьka*: ~ pol. *górká* 'wzgórek, pagórek, collis' (od XV w.), 'stryszek' (też dial. śląskie, Zareba AJS III m. 354), 'część mięsa zwierzęcego z grzbietu' (od XVIII w., L., stąd SJP PAN), stpol. XV—XVI w. też 'kopiec' (w XVI w. ponadto 'kopalnia': *gorki* kruszcowe, SP XVI IBL), pospolite jako NO (już od XIII w., SSNO) i NT, NM (SGKP), połab. *d'örka* 'górká, wzniesienie' (Lehr-Splawiński, Polański SE I 140), dluž. *gorka* 'ts.', głuž. *hórka* 'ts.', czes. rzadkie *horka, hůrka* 'górká, pagórek' (stczes. od XIII w. *hórka, horka* 'górká, zwłaszcza pokryta lasem'), częste jako NM, NT, czasem też NO (Gebauer Sl. I 465, Šmilauer OČ), śla. *hórka* 'lasek', też jako NM, NT (SSJ, HSSJ od XVI w.; Kálal);

bułg. u Gerova *zórka* 'pagórek', też NT w Rodopach (Michajlova MIBerk.);

strus. *горька* 'górká' (od XI w.: w późniejszych odpisach; często jako NT, SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. *zórka* 'górká, pagórek', 'etażerka', *красная зорка* 'pierwszy tydzień po Wielkanocy — okres zawierania ślubów' (związane z dawnymi obrzędami na przedwiośni, por. u Dala *зорка*: отлогий помост, обледеный поливкой, большая куча, или прородный скат, выглаженный и политый, для катанья на салазках; w dial. gdzieniegdzie 'zabawa młodzieży', SRNG; *катать зорку* „Пасхальная игра. Из пророшенного овса делают зорку и скатывают с нее яйца”, Słovarъ Priamur'ja), czasem dial. 'rółka na naczynia', 'sterta czegoś' (SRNG), ukr. *zírka* 'pagórek, górká' (SUM), brus. *zórka* 'ts.' (TSBM).

2. *gorica*: ~ stczes. niepewne *hořicé*, pl. NM *Hořici* (bez przykładu, zob. z komentarzem Gebauer Sl. I 464), śla. *horica* (SSJ jako pożyczka z sch., ale jest u Kálala) ~

Dziedzictwo ie. Kontynuacja pierwotnego ie. wyrazu pierwiastkowego (stąd zmienność wokalizmu i morfologii w odpowiednikach ie., w psl. jak zwykle uogólniono wokalizm *o*, por. *voda*). Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *giriá, giré* 'las' (nie należy tu *nu-garà* 'plecy, grzbiet', zob. Fraenkel LEW I 510), łot. *dzira, dzire* 'ts.', stind. *giriḥ* m. 'wzgórze, wyżyna' = awest. *ga'riš* 'góra, pasmo gór', irań. dial. chotańskie *gara-* (dokładny odpowiednik psl. *gora?*), alb. *gur* 'skała'. Por. może też gr. *βορέας* m. 'wiatr północny, północ' (pierwotnie zapewne 'wiatr od gór'). Podstawowe znaczenie 'wzniesienie ponad otaczający poziom'; szczegółowo o rozwoju znaczenia w 'las' zob. Rozwadowski Sem. 75—8, Tolstoj SGT passim. — Godne uwagi też bułg. dial. znaczenie 'pole uprawne poza wsią', ciekawe świadectwo historii rolnictwa słow., por. *čřežb*.

Sławski SE I 330—1, Brückner SE 150, Skok ER I 589—91, BER I 264, Vasmer REW I 293, ESSM VII 29—31, Murzaev SNGT 152 (tu o możliwości odpowiedników pozaie.). — [Wg recenzenta tomu, L. Bednarczuka „Wyraz słowiański fonetycznie najbliższy jest Aweście i pruskiemu *garian* 'drzewo', a znaczeniowo bałtyckiemu. W moim przekonaniu znaczenie 'góra porośnięta lasem' jest odziedziczone z epoki bałto-słowiańskiej i może wskazywać na to, że nazwa powstała w „kraju pagórków leśnych” (ani nizin, ani gór czy podgórze), potem u Bałtów nazwa została przeniesiona na las, a w pruskim *garian* na drzewo (jak w albańskim *lis* 'drzewo, dąb', ze słow. *lěsъ*), podobnie u Słowian pń., a dawne znaczenie zachowało się na południu i w słowackim. Co do frazeologii: w polskim nazwy terenowe *Łysa Góra* zwykle przez miejscową ludność są uważane za miejsce szabatu czarownic, więc może była to nazwa miejsca kultowego”].

F. S.

gorakъ *goraka* : **gor'akъ** *gor'aka* 'ktoś mieszkający lub pochodzący z gór, góral; coś związanego z górami, coś pochodzącego z gór'

gorakъ: ~ pol. NO *Górak* (brak w SSNO, u Rosponda SNŚ od XVIII w.), dłuż. *górak* 'mieszkaniec gór', 'górnik' (Muka), głuź. *horak* 'góral', czes. stare, dziś ludowe *horák* 'ts.' (Přir. slov., Lamprecht Opava: *horak*; u Gebauera Sl. od XIV w.), też jako NO *Horák* (Svoboda SOJ 133), sła. *horák* 'ts.';

ste. dial. *górak* 'górniki kamień' (RSAN z Bośni, brak w RJAZ). ~

gor'akъ: ~ czes. dial. *hořák* = *horák* 'mieszkaniec gór' (Bartoš DSM), NO *Hořák* (nie-wykluczona podstawa dial. *hoř* = *hoře*, Moldanová, Naše příjmení, Praha 1983, s. 85);

ste. *gorják* 'potok górski', 'wiatr zachodni' (= *gorjenec*), sch. dawne (rzadkie, w RJAZ jeden przykład z XVIII w.), dial. *gòryák* 'góral' (RSAN);

ukr. dial. *zopák -ká* 'wysoki głos' (SUM), u Hrinčenki 'uderzenie w górę, w grze'. ~

Derywat odrzeczownikowy (od *gora*) z suf. *-(j)akъ*, wskazujący na ogólny związek semantyczny derywatu i podstawy. Stąd duża rozpiętość znaczeniowa poszczególnych wyrazów. Zob. I 99.

F. S.

***goral'ъ**. Rekonstruowane przez ESSM VII 31 na podstawie: pol. *góral* 'mieszkaniec gór' (SJP PAN, Karłowicz SGP), czes. *horal* 'ts.' (Přir. slov., Kott I 462), sła. *horal* 'ts.' (SSJ), też brus. NO *Ġapaněy* (Biryła BA). Późny derywat z suf. *-al'ъ* (< *-al'ъ*, zob. I 108) o ograniczonym zasięgu. Nieprasłowiańskie.

F. S.

gorati *gorq* pń. 'palić się ogniem, płomieniem, płonąć, ardere, flagere'

~ pol. dawne *gorać -ram* (3. sg. *gora*, u Kn. I. sg. *gorę*) 'płonąć, palić się płomieniem' od XV w. (też dial., np. Lorentz PW), przen. od XVI w. 'świecić, o ciałach niebieskich' (dial. 'błyszczeć', Sychta SK), 'cierpieć (od ognia), o mękach piekielnych' (SP XVI IBL: w piekle *gorać*), od XV—XVI w. 'być rozpalonym, gorącym, być w stanie zapalnym, zazwyczaj o stanach chorobowych' (Słownik stpol., SP XVI IBL), czes. dial. *horati* 'ardere' (Kott), *horač* 'ts., o świeczce' (Lamprecht Opava), 'palić się, o pożarze' (Steuer Baborów);

ros. u Dala *zopámъ* 'zajmować się od ognia; niszczyć ogniem'. ~

Por. nomen deverbale pol. dial. *gora* 'ogień, ognisko rozpalone przez pasterzy na pastwisku' (Szymczak Domaniewek).

Nie należy tu z pieśni lud. sch. wyjątkowe *gòrati -rām* (RJAZ: niejasne znaczenie; RSAN: niejasne znaczenie, prawdopodobnie 'lecieć lasem' na podstawie: „Pientuli pjevaju, a leptiri *goraju*, a anđeli *govoraju*”).

Szczałkowy typ werbalny imperf.-iterat. bez wzdłużenia samogłoski rdzennej *gorati* : *gorēti* jak *vidati* : *vidēti*, *slychati* : *slyšati* (o budowie tych czasowników zob. I 47). Por. bliskie odpowiedniki lit. *garioti* 'parować, ułatwiać się', 'namiętnie pragnąć, pożądać': *gorioti* 'ts.', 'biegać, pracować do zmęczenia, do spocenia się'. ESSM VII 31. W. S.

gorazditi gorazd'q wsch. 'zrobić postępy; robić coś biegle, wprawnie'

~ strus. *gorazditi* 'czynić postępy; mieć się dobrze' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dial. *gorázdumь -diuшь* 'budować; obmyślać; przystosowywać; domyślać się, stawać się rozumnym', 'robić coś złego, wykonywać coś, co było nieoczekiwane dla otoczenia', 'uderzać, bić' (Dal, SRNG), *gorázdumься -diuшься* 'robi się; tworzy się, przygotowuje się' (Dal: bezosob.), 'chodzić, włązić gdzieś z trudem, niekiedy z niebezpieczeństwem', 'przygotowywać się do osiągnięcia jakiegoś celu' (ib., SRNG). ~

Por. ukr. dial. *gorazdyvátu -dyó* 'żyć w dostatku, pomyślności, szczęściu, bogactwie' (Hrinčenko).

Nie należą tu z powodu innego pochodzenia i odmienności znaczeń: pol. dial. *gorazdzić* 'dokazywać, czynić niepokój' (Karłowicz SGP, SW: z moraw. *gorazdit*), czes. dial. *horazditi* 'besztać, łajać, wrzeszczeć, pyskować' (Přir. slov.), substytuowane sła. *gorazdit'* (od *gorazda* 'krzyk, wrzawa, wrzask') 'awanturować się; robić wrzask, wrzawę, hałas, podnosić krzyk' (Machek ES² 149).

Od *gorazdъ*, o budowie zob. I 57.

ESSM VII 31—2.

W. S.

gorazdo zob. *gorazdъ*

gorazdъ gorazda gorazdo 'sprawny, zręczny, biegły, wprawny, znający się na rzeczy, doświadczony, peritus, artifex', adv. *gorazdo* wsch.

~ stpol. *gorazdy* 'zręczny, szczęśliwy' (SW; inne źródła stpol. nie notują), wg Brücknera SE 151 NO *Gorazd*, czes. dawne *horazd* adi. 'wielki' (Kott);

stsl. VIII w. *Gorazd* NO (*Carast, Karastus*) imię księcia Karyntii (Bezlej SE I 162, Kronsteiner Alpenslaw. PN 41), tu też z r. 945 NO *Zcorast* < **Sъgorazdъ*, sch. NO *Gorazd* (Grković Rečnik LIS 66), scs. *gorazdъ -da* imię ucznia Metodogo (SJS: ZM: *показа же нмъ кдиногѡ ѡт(ъ) нзвѣстныхъ оученикъ своихъ нарицанаго горазда*), cs. *gorazdъ* adi. 'peritus; artifex' (Miklosich LP), *gorazdo* adv. 'perite' (ib.), 'perfecte' (SJS: rus., XIII w.), bułg. NO *Gorazd* (< dawne **gorazd* 'wielki', Ilčev RLI 138);

strus. *gorazдын* 'biegły, wprawny, zręczny; doskonały', 'dobrze wykonany' (Srezn., SRJ XI—XVII), adv. *gorazdo* 'umiejętnie, dobrze, doskonale' od X—XI w., 'właściwie, jak należy; bardzo wiele' (ib.), ros. przestarz. i dial. *gorázdый* 'sprawny, zręczny, wprawny, zdolny, doświadczony, biegły', 'silny, tęgi', 'dobry, odpowiedni, zdatny do czegoś' (SSRJ, SRNG; Mel'ničenko Jaroslavl.: *gorázdый*), dial. też *gorázd -da -do, goráz* adi. 'ts.' (o geografii wyrazu zob. SRNG), adv. liter. *gorázdо* 'znacznie, dużo, daleko, o wiele', przestarz. 'dobrze, należy, trzeba; bardzo, nader, wiele' (SSRJ), dial. także *gorázd, goráz* 'wystarczająco, dostatecznie, dosyć; na długo przed, o czasie', 'silnie, mocno, tęgо; bardzo; zbyt, za wiele', 'dobrze, doskonale, zręcznie', 'rzeczywiście, słusznie', 'czyż, chyba że, czy naprawdę', 'ledwie; rzadko' (SRNG), ukr. dawne od XV—XVI w. *gorazдын* 'zręczny, wprawny, sprawny, zdolny, doświadczony' (Tymčenko), adv. *gorazdo, gorazdъ* od XIII w. 'dobrze, jak należy, odpowiednio' (ib., SSUM), dziś *gorázd* (u Hrinčenki także *gorázd*) -dy dial. 'szczęście, pomyślność', *gorazdu -die* 'bogactwo, dostatek' (SUM),

w tych znaczeniach dial. również *gorázd*, *goráctm* (ESSM VII 32), adv. *zapázd* 'dobrze, jak należy; szczęśliwie, pomyślnie; bardzo' (SUM, Hrinčenko), interi. na wyrażenie zgody 'dobrze, niech tak będzie', brus. dial. *gorázdnyū* 'gotowy, skłonny, skory do czegoś' (Nosovič), dawne 'wprawny, zdolny, biegły' od XVI w., od XV—XVI w. *gorazď*, *garazď* adv. 'dobrze, jak należy, w sam raz, właśnie', *gorazdo*, *garazdo*, *gorazda* 'dobrze, jak należy; wiele, dużo, znacznie' (IISBM). ~

Por. nazwy własne z podstawowym *gorazď*: 1. NO: pol. od XIV w. *Gorazdowski*, od XV w. *Gorazdo*, *Gorazdowska* (SSNO), czes. *Horážděj* < *Horážděj* < *Gorazďejb*;

2. NM: pol. *Gorazdówka*, *Gorazdowo*, *Gorazdz*, *Gorazdie* itd. (SGKP), czes. od r. 1251 *Horážd'ovice* < *Horáždějovice* < *Horazďějovice*; od r. 1490 *Horazd* (Profous MJČ I 692), *Horáždějovici* > *Horážd'ovici*, *Horážděvici* (Gebauer Sl.), sch. *Góražda* od r. 1222 (też NW), *Góražde* od XV w., *Goražde* (RJAZ).

Wyraz zagadkowy. Etymologia niepewna. Odrzucić trzeba zdecydowanie wysuwane jeszcze przez Šafařika (podtrzymywane później np. przez Vasmera REW I 293—4, ostatnio ESSM VII 32) pochodzenie germańskie: z goc. **garazds* (prefiks *ga-* + goc. *razda*) 'mowa, język', pierwotne znaczenie miałyby być 'obdarzony darem mowy, mówiący'. Wyraz gocki nie jest zaświadczony, nie powinno się więc go brać pod uwagę, etymologia ta jest całkiem nierealna. Ale próby objaśnienia na gruncie słowiańskim także bardzo niepewne. Budowa wyrazu niezwykła, motywację trudno więc odtworzyć. Stender-Petersen (Sl V 665—76) w gruntownym studium poświęconym wyrazowi, wychodząc z pierwotnego znaczenia 'zręczny, dzielny', łączy z ie. pierwiastkiem *ger-* : *gor-* : *gr-* 'chwycić, brać, zgarniać, zbierać', zob. *grtati*, *grnqti*, *gromada*. Budowę psł. *gor-azd-ъ* popiera paralełą *grom-azd-iti* : *gromada*. Przytacza liczne paralele semantyczne, np. ros. *хвѣм*, pol. *chwat* : *chvatiti* (zob. Sławski SE I 91—2 s.v. *chwat*), łac. *capax* 'pojemny; pojętny, wrażliwy, zdatny, zdolny': *capio* 'ująć, chwycić, wziąć'. Objaśnienie to popiera Kiparsky GLG 28 (odrzucający zdecydowanie możliwość pożyczki germańskiej). — Na uwagę zasługują także nawiązania do psł. *gor-* 'mówić' (zob. *gorniti*), przyjmujące pierwotne znaczenie 'obdarzony darem słowa' (por. czes. *horazditi* 'hałasować', zob. Brückner KZ XLV 52—5 i SE 151, Iljinskij Izv. XVI 4, 8—9).

Stender-Petersen Sl V 665—76, ESSM VII 32 (z przeglądem pozostałej literatury).

W. S. — F. S.

gorazďny zob. **gorazďny**

gorazďny *gorazďna* *gorazďno* 'sprawny, biegły, zręczny, wprawny, znający się na rzeczy, doświadczony, peritus', adv. **gorazďno**

~ czes. rzadko (i dial.) *horázný* 'wielki, ogromny, wysoki; halaśliwy, gromki' (Přír. slov., SSJČ), tu może należy dial. *harasni* 'dobry' (Bartoš DSM), por. *neharázný* 'ogromny, olbrzymi; gromki', 'niedorzeczny', rzadko 'nieokrzęsany, grubiański' (Přír. slov., SSJČ);

cs. **gorazďno** adv. 'wzniośle, podniosłe, sublimater' (SJS), **gorazďno** adv. 'perite' (Miklosich LP);

rus.-cs., strus. **gorazďny**, **gorazďnym** 'doświadczony, wprawny, sprawny, peritus' (ib., Srezn.), adv. **gorazďno** = **gorazdo** (SRJ XI—XVII; Srezn.: **gorazďno**), ros. dial. *gorázdnyj* (też *gorázdnoj*, ESSM VII 33) zazwyczaj *gorázděn -dna -дно* 'biegły, wprawny, zręczny', adv. *gorázdno* 'wystarczająco, dosyć', 'dlaczego?', 'z jakiego powodu?' (SRNG), *goráznýj* (*gorážen -зна -зно*) 'zdatny do czegoś, zręczny, zdolny coś zrobić', 'wysoki, długi', 'sposobny, stosowny, odpowiedni', *gorážno* adv.

'znacznie, dużo, wiele; wystarczająco, dostatecznie; ledwie', 'silnie, mocno, bardzo', 'dobrze; niech (tak) będzie', 'dobrze, wprawnie, zręcznie', 'rzadko' (ib.). ~

Adi. od *gorazď* z suf. -nъ.

ESSM VII 32—3, Stender-Petersen SI V 668 nn.

W. S.

gorđa 'ogrodzenie', 'miejsce ogrodzone, saepes, saeptum'

~ pol. NM *Groda* (SGKP II 815), czes. *hrada* (: *rada*) 'miejsce ogrodzone — przy grze';

bułg. dial. *zpadă* 'koszara, ogrodzenie' (RBE, Gerov Dop.), NT w odniesieniu do skalistego wzgórza; wzgórze ze śladami umocnionej osady (Kovačev MN Gabr.);

ros. dial. (SRNG VII 57: Tambow) *gorōda* z niejasnym znaczeniem: Стала наша Дуня на *gorode* ткати. На *gorode* ткала. Колом прибывала (por. też XII 121: Nowogród, s.v. *izgorōda*: В *izgorōdu* ткать — Принудили Дунюшке Попоню сковати, В *izgorōdu* ткати. Колом прибывати; Стала наша Дуня В *izgorōdu* ткати, Колом притыкати) i jako oddzielne hasło *gorōda* 2. 'ogród': А это тын, *gorōdu* загораживают (rzadkie, z okolic Nowosybirsk). ~

Por. l. sch. regionalne i dial. *gārda* 'urządzenie do chwytania ryb w rzece; miejsce, gdzie się umieszcza takie urządzenie' (Vuk, za nim RJAZ bez komentarza, RSAN — brak u Skoka ER), przypomina bułg. dial. *zardă*, Trnčoviča w okolicy Nikopola nad Dunajem (BER I 231 bez podania znaczenia, ale pod hasłem *zard* 'zagrodzona, przybrzeżna część morza przeznaczona do hodowli ryb'); wg BER wyrazy bułg. są pożyczkami z rum. *gard* 'ogrodzenie' (< pld.słow. *gārd*-).

2. ros. dial. z okolic Orenburga (pld. Ural) *zardă* 'zagroda dla bydła' (tylko SRNG bez przykładu i źródła; nie notuje Dał i Słowar' Urala). Lokalizacja i znaczenie wskazują raczej na pożyczkę z miejscowych języków nieie., por. również z tych terenów ściśle synonimiczne *kārda*, *karđá*, *kaŋda*, o nawiązaniach tureckich (A.J. Jokl, Uralier und Indogermanen, Helsinki 1973, s. 269).

Od *gorditi* z suf. -a, o budowie zob. I 59—61. Por. też *gord'ь*, *gord'a*.

F. S.

gordežь pld. 'czynność grodzenia, ogradzania', 'to, co ogrodzone, miejsce ogrodzone', 'ogrodzenie, sepes'

~ sł. *gradež* 'sepes' (Miklosich LP, brak w innych źródłach), sch. dial. *grādež* 'grodzenie, ogradzanie', 'niedokończone ogrodzenie', 'część posiadłości w pobliżu wsi', 'plot, sepes' (RSAN, RJAZ już od XIV w.), cs. w różnych redakcjach *gradežь* 'sepes', Miklosich LP (stąd u Zyzania горожа, плоть, *gradežь*, Slavynes'kuj Leks.), bułg. *zraděж* 'budowa, budowanie', 'budynek, budowa', dial. 'pole uprawne wśród pastwisk, poza wsią', 'zagroda', 'plot, mur, ogrodzenie z kamieni' (BDial. III 53, VI 140, IX 237, HBE IV 153), częste jako NT i NM (Michajlova MIBerk., Michajlova Michajlovgrad), maced. *zraděж* 'budowa, budowanie', 'budowla', dial. 'zagroda dla dobytku' (BDial. VIII 223). ~

Nomen actionis (> acti) z suf. -ežь od *gorditi*. Typ szczególnie produktywny w pld.słow, zob. I 70—1.

F. S.

gorděninъ *gorděnina* : **gord'aninъ** : *gord'anina* 'mieszkaniec grodu, civis'

~ stpol. *grodzianin* : *grodzanin* (w Słowniku stpol. brak; w XVI w. postaci oboczne, ale w XV w. jako NO *Grodzienin*, SSNO), dziś hist. *grodzianin* 'mieszkaniec grodu' (SJP PAN), czasem NM *Grodzany* (SGKP II 836), głuź. już w postaci wtórnej (zob. I 129) *hrodžan*, czes. NM *Hrazany* (Profous MJČ I 676—7);

slę. *grajān* 'mieszczanin', sch. *grādanin* (przestarz. i dial. *grādan*) 'mieszczanin, obywatel', dial. 'pan', hist. 'mieszkaniec grodu, zamku' (RSAN, RJAZ), też jako nazwa plemienna w Czarnogórze: *Grādani* (RJAZ), scs. i cs. *гражданинъ* 'πολίτης, civis, municeps', bułg. *гражданин* 'mieszczanin, obywatel', maced. *граѓанин* 'ts.';

strus. *горожанинъ* 'mieszkaniec grodu, civis' (od XIII w.); też w postaci cerk. *гражанинъ*, *гражданинъ* (SRJ XI—XVII, od XIII w.), ros. *горожанин* (też *гражданѣн*) 'ts.', dial. rzadkie *горожанин* 'mieszczanin, mieszkaniec konkretnego miasta' (też *граждѣн* 'mieszczanin w ogóle', SRNG), NM *Горожаны* (Vasmer RGN II 507), ukr. rzadkie *горожанин* (u Tymčenki wyjątkowe z XVIII w.), obok *городянин* (Tymčenko od XV w., częściej) 'mieszczanin' (SUM, u Hrinčenki tylko *городянин*, u Żel. obocznie z innym akcentem: *горожанин* : *городянин*), brus. *гараджанин* 'ts.' (TSBM, w źródłach historycznych: *горожанинъ*, HSBM). ~

Z bułg. NM na terenie Grecji: *Градаванъ* (Vasmer SG 30).

Od *gordъ* z suf. *-ěj-inъ*, *-jan-inъ*. O budowie zob. I 119.

F. S.

**gordica*. Taka postać, rekonstruowana przez ESSM VII 33, nie znajduje uzasadnienia w realnym materiale. Poszczególne formacje tu zaliczone reprezentują różne, różne typy słowotwórcze: dem. (np. slę. *gradica*), deverbativum (np. sch. NW *Gradica*) bądź czysto strukturalne (np. ros. dial. *городѣца* 'старинное городище' — nie dające się zatem sprowadzić do jednej formy. F. S.

gordina 'przegroda, ogrodzenie, zagrodzenie' > 'miejsce przegrodzone, zagrodzone'

~ czes. NT *Hradina* (ESSM VII 33 za słownikiem Kotta);

slę. *gradina* 'zagroda; dziedziniec', 'zamek, twierdza', 'ruina zamku, grodu' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *grādina* 'ogród' (od XIV w.), 'ogrodzenie, płot', 'jaz na rzece', 'ogrodzony cmentarz', także jako augm. 'duży, stary gród, arx magna vetus' (też 'ruina zamczyska'), częste jako NT i NM (*Grādina* = ime za više mesta u našoj zemlji, RSAN; w RJAZ z dokumentów XIII w.: Istria), bułg. literackie i dial. *градина* 'ogród, park; sad' (BTR, Gerov, BDial. III 53), też jako NT (Zaimov Panagurište), maced. literackie i dial. *градина* 'ogród' (RMJ, dial. też 'sad', Maček SW);

ros. dial. *городина* 'zagrodzone miejsce w chlewie dla krów lub owiec', 'drzwi', pl. 'gra w słupki', rzadziej jako augm. 'stare grodzisko' (Włodzimierskie: SRNG), też NM *Городина* (w rejonie Kostromy: Vasmer RGN II 493), ukr. dial. *городина* 'płot, ogrodzenie' (Hrinčenko), na Polesiu *городина* 'pole obsadzone konopiami, ziemniakami' (Leks. Poles'ja 97). ~

Od *gordъ* z suf. *-ina*, tu w funkcji strukturalnej, zob. I 122.

F. S.

gordisko zob. *gordišče*

gordišče : zach. *gordisko* 'miejsce, na którym wznosił się gród; ruiny grodu', rzadziej jako augm. do *gordъ*

gordišče: ~ pol. *grodziszczce* 'wielki gród, zamek obronny', 'miejsce, teren, na którym dawniej wznosił się gród; ruiny, wykopaliska grodu', też jako NM (SJP PAN, SGKP), połab. *gordajstě* 'gród, zamek, grodzisko, plac grodowy, plac, na którym stał gród' (Polański SE), dłuż. *grožišćo* 'wał ziemny', 'park', 'ogrodzenie, płot' (Muka jako oddzielne dwa hasła), NM *Grožišćo* (*Gröditsch*), poświadczone już w XI w. w zapisie *Grothisti* (Eichler ONNlausitz), głuż. *hrodzišćo* 'grodzisko; szaniec, warownia', NM *Hrošč* (*Gröditz*) w zapisie od XIII w. *Gradis* (Zeman, Schuster-Šewc EW 348, Meschgang ONOlausitz), czes. *hradiště* 'miejsce, na którym

stoi lub stał gród', 'mały gród, mały zamek', częste w NM (Přir. slov., Gebauer Sl. od XIII w.), śla. *hradište* 'miejsce, gdzie stał gród';

śle. *gradiŝće* 'miejsce, gdzie stał zamek, gród', 'mur, wał obronny', 'miejsce okolone ślupkami' (: *koliŝće*), por. też na terenie Karyntii NM *Grades* (zapis z 1301 r.: *Gradeys* < *Gradiŝće*, E. Kranzmayer, Ortsnamenbuch von Kärnten, t. II, Klagenfurt 1958, s. 89—100), sch. *gradište* 'miejsce, gdzie kiedyś stał gród' i jako NM (RSAN), bułg. *zpadúwe* 'ruiny zamku', przestarz. 'grodzisko, twierdza' (też jako augm. do *zpad*, RBE), częste jako NT (np. Zaimov Panagjuriŝte: *Gradiúwe*, *Gradiúwemo*) i NM (Michajlova Michajlovgrad), maced. *zpaduume*, jak w bułg.;

z pld.słow.: 1. rum. *grădiște* 'miejsce, gdzie stał gród' (Mihăilă Impr. 41); 2. gr. *Γράδιστος* NT (Vasmer SG 224); 3. alb. *Gradiuue*, *Gradiuume* NT (Seliŝcev SNA 260);

strus. *gorodniuce* 'gród', 'podgrodzie', 'grodzisko z resztkami umocnień' (Srezn. od XIV w., SRJ XI—XVII; w XVII w. też rzadko w postaci cerk. *zpaduue*), ros. *gorodúwe* augm. do *zopod*, dial. 'góra, wypiętrzenie; uroczysko, kurhan', 'podwodna rafa, podwodny skalisty grzbiet' (SRNG, Slovar' Don.), gdzieśgdzie 'plac wiejski służący do zebrania' (SRSO Dop.), ukr. *gorodúwe* 'grodzisko; miejsce, gdzie niegdyś znajdowało się grodzisko' (SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. *zaródziiuca* 'ruiny zamku' (TSBM, w dial. też z różnicą akcentu *zaródziiuca* 'miejsce, gdzie był gród': Jaŝkin BHN), dawne *goroduiue*, *goroduiuo*, *goroduiuo* 'grodzisko, twierdza', 'ruiny twierdzy' (HSBM od XV w.), ponadto na całej Rusi powszechne jako NT i NM (Vasmer RGN);

ze wsch.słow., w połączeniu z wpływami południowymi NM w Besarabii *Horodiŝtea* (Vasmer RGN II 494). ~

gordisko: ~ pol. *grodzisko* 'wielki gród, zamek obronny', 'miejsce, teren, na którym dawniej wznosił się gród; ruiny, wykopaliska grodu' (w drugim znaczeniu od XIV w.), też NM i NT (dial. kasz. NT *Grozjisko*, Sychta SK I 363), głuź. *hrodzisko* 'zaczysko', czes. stare *hradisko* 'miejsce, gdzie stoi lub stał niegdyś gród';

z pol. nierzadkie na zachodnich okrainach Rusi NM *Городиск*, *Городиско* (Vasmer RGN II 493). ~

Od *gordь* z suf. *-iŝće*, *-isko*, zob. I 95—6.

F. S.

gorditi *gord'q* *gordiŝь* 'stawiać przegrodę, zagrodę, ogrodzenie, zagradzać, przegradzać, ogradzać, saepire, obsaepire' (płn. też 'pleść, wyplatać' > zach. 'wyplatać coś z wikliny, np. płot', wsch. tylko przen. 'pleść bzdury')

~ pol. od XIV w. *grodzić* *grodzę* 'otaczać płotem, ogradzać; stawiać płot, budować ogrodzenie' (stpol. płot *grodzić*, SP XVI IBL), 'oddzielać, odgradzać, przegradzać, zastawiać czymś, np. płotem, siatką itp.', w terminologii wikliniarskiej 'wyplatać boki kosza' (SJP PAN, Słownik stpol., L.), dial. rzadko w terminologii tkackiej 'przewlekać nitki wątku przez nitki osnowy' (mazowieckie, Falińska PST I 81), kasz. 'pleść, wyplatać', 'robić na drutach' (Sychta SK I 363), dłuź. *groziŝ -im* 'wyplatać, np. kosze, płoty', 'stawiać przegrody z faszyny', 'stawiać płot; zagradzać, ogradzać', głuź. stare *hrodzić* 'umacniać, otaczać płotem' (do XVIII w., Schuster-Šewc EW), dziś tylko z pref., np. *zahrodzić* 'zagrodzić', czes. *hraditi* 'umacniać, ogradzać', książkowe 'chronić, strzec', przerośnie 'zabraniać, tamować' (Přir. slov., stczes. od XIV w.; dial. u Bartoŝa DSM: *hradit* płoty — ne dělat!), śla. *hradit'* 'grodzić, przegradzać' (np. *hradenie* bystrin), dial. np. *hrazic* zahratku (Buffa Dlhá Lúka);

śle. *graditi -im* 'ogradzać', 'przegradzać, np. rzekę jazem, tamą', dial. 'wznosić, budować' (prekm., Pleteršnik), sch. *grāditi* *grādīm* (dial. czakaw. *grāditi* *grādīŝ*,

na Hwarze *grōdīt grōdin*, Jurišić Vrgada) 'budować, wznosić, stawiać', 'ogradzać, otaczać płotem' (miejscami w kajkaw. te dwa znaczenia ze zróżnicowanym akcentem: *grūdīti grūdīm* jako innowacja 'budować, wznosić' i *gradīti -īm* 'ogradzać', HDZ VI 448: Turopolje), w dial. też 'przekształcać coś' (RSAN), scs. Supr. градити граждаж -иши 'κτίζειν, condere' (SJS), bułg. *градя-иши* 'budować, wznosić', ludowe 'ogradzać', 'urządzać coś, robić' (RBE, Gerov), maced. *граду* 'budować, wznosić', 'ogradzać' (też dial.: Małeckie SW), 'robić, czynić';

strus. od XV w. *городити* 'ogradzać' (też w postaci cerk. od XIII w. градити 'ts.' i 'wznosić, budować', SRJ XI—XVII; Slovarь CSRJ *градити -ждѹ* 'ogradzać' jako cerk.; w SAR jako forma nieużywana), ros. *городить -жѹ городишь* 'ogradzać': огород *горожу*, przen. 'pleśń bzdury', dial. obok powszechnego 'stawiać, robić zagrodę, przegrodę, płot' (i 'przegradzać np. rzekę'), też 'kłaść, składać coś gdzieś' (SRNG, Sl. Priamur'ja), ukr. od XV w. *городити -рождѹ -рѹдити* 'stawiać ogrodzenie, płot, mur' (frazjol. город *городити* 'nie warto zaczynać'), przen. 'pleśń bzdury' (SUM; SSUM *плоты себе городить*; Hrinčenko, Żel.), brus. od XV w. *гародзіць -раждѹ -рѹдзіць* 'stawiać płot, ogrodzenie' (frazjol. агарод, гарод, плот *гародзіць*, jak w ukr.), przen. 'pleśń bzdury' (też dial.: np. Šaternik Červ.), dial. o stawianiu płotów: „плот *гародзіць* так: переплѣтали кручанымі бярозавымі дупцамі і клалі жѹрдзі на пераплѣт” (SPZB). ~

Zwykle uważa się wyraz za denom. od *gōrdь*. Ale dobrze poświadczone znaczenie 'wyplatać, splatać' i przen. 'łączyć, spajać' sugeruje pierwotną formację kauzatywną, na którą nawarstwilo się nowsze denominativum. Za takim ujęciem przemawiałyby również stosunki akcentowe (sch. dial., wsch.słow.). F. S.

gōrdь gōrda 'ogrodzenie, zagroda, przegroda' (np. 'płot chroniący uprawy; obronny wał ziemny; jaz na rzece; zagroda w gospodarstwie domowym') > 'miejsce zagrodzone lub ogrodzone' (> 'miejsce otoczone wałami obronnymi' > 'castellum, arx' najpierw jako 'refugium', potem 'siedziba władcy i jego drużyny', w końcu 'miasto. urbs'), dem. *gōrdькъ, gōrdьсь*

~ pol. *gród grodu*, stpol. czasami w postaci archaicznej, nie przestawionej: *gard* Bohowy: zagroda na Bohu (Łoś GP I 76; por. też na obszarze pomorskim NM typu Star(o)gard, Nowgard, Sławski SE I 355) od XIII w. 'miejsce obronne otoczone ostrokołem, rowem, wałem, zamek, twierdza, miejsce warowne, castrum', dawne, dziś przestarz. i książkowe 'miasto powstałe wokół zamku; miasto, zwłaszcza duże, okazałe': mieszkał w Krakowie, królewskim *grodzie*, stpol. XIV w. również 'obóz warowny, tabor, castra', od XV w. 'sąd grodzki, urząd grodzki', w. XVI w. rzadko 'żeremie bobrowe', *Grod* też jako NO od XIV w., SSNO (SJP PAN, Lehr-Splawiński SJP, Słownik stpol., SP XVI IBL, L.; w dial. z języka literackiego, np. Brzeziński Krajna), połab. *gord*: *godē gord* (NM), prid *gōrdām* instr. sg. 'przed sądem', no *gorde*, no *gōrde* loc. 'na zamku, w sądzie' (Polański SE 170), dłuż. *grod* 'zamek, gród warowny', pód *grodōm* (Muka, Starosta), też jako NM, głuż. *hród -oda*: *-odu* (stare *rad, hrod*) 'zamek, gród warowny, twierdza; pałac' (Zeman, Pfuhl, Schuster-Sewc EW 348), czes. *hrad -du*, od XIV w. 'zamek, castrum' (stczes. v *hradě* = v Prace; do dziś jeszcze *Hrad, Pražský Hrad* 'zamek praski'), też jako NM (Šmilauer OČ), rzadko 'zagrodzone, ogrodzone miejsce w rzece' (Přir. slov., SSJČ), sła. *hrad -du* od XV w. 'zamek, twierdza, pałac' (SSJ, HSSJ, Isačenko SRS);

sł. *grād gradū* 'zamek, twierdza obronna', rzadko dawne i w poezji ludowej 'miasto', też w NM: *Podgrad* (od 1370 r., dziś w zapisie *Púgrad*: Karyntia, E. Kranzmayer, Ortsnamenbuch von Kärnten, t. II, Klagenfurt 1958, s. 45), sch. *grād*, loc. *grādu*, pl. *grādovi* (dial. czakaw. z Hvaru *gród, u grad*; Susak: *pōgrādu*,

Jurišić Vrgada) od XIII w. 'miasto, civitas', od XIV w. 'warownia, twierdza' (*gradovi* i *varoši*, tj. utvrđena i neutvrđena mjesta), dawne XIV—XVII w. 'ogrodzenie, wał, mur': Okolo manastira je kamena ograda, koja se zove *grad*, często *Grad* w funkcji NM (RJAZ, RSAN), scs. градъ, często πόλις, civitas, urbs', rzadziej 'castellum': колнко въснн и колнко градъ колнко мѣстъ, 'wał, mur obronny', 'ogród' (SJS), bułg. град (*градът градá*) 'miasto', w poezji i dial. 'twierdza, zamek' (RBE), maced. град 'ts.';

z pld.słow. 1. rum. gard, gārdulēt 'ogrodzenie, płot, płotek', grájd 'stajnia', 'stodola' (Mihăilă Impr. 38, Bezljaj ES I 168);

2. gr. NT (Etofia) Γαρδι przy pośrednictwie alb. garθ, garđi 'płot, ogrodzenie' (Vasmer SG 68) — stąd wtórnje bułg. dial. запод 'wydzielona przybrzeżna część morza przeznaczona do hodowli ryb', 'wydzielona część obejścia domu' (BER I 231; wg Vasmera o.c. postać archaiczna);

strus. od X w. городъ 'warowne umocnienie, linia umocnień, wał' (СТАЛИ на горѣ надъ рѣкою... вѣ во мѣсто то каменно, и учиниша севѣ городъ колнемъ; поставиша городъ земляном в новѣгороде), 'twierdza, gród warowny' (володн.меръ... нача ставити города по деснѣ и по вострин, г. 988 w Powieści dogocznej), 'wewnętrzna, umocniona część grodu, kreml': дѣтинець городъ, кромнын городъ 'duże miasto', дѣлати городъ o 'powinności świadczenia prac przy umacnianiu grodów' (SRJ XI—XVII), *городаы* 'machiny oblężnicze' (Poppe Mat.), ros. *город -da* (: -ду) (dial. iz *города* : iz *городу*; w *городе* : w *городу*) 'miasto' (w tym znaczeniu też przestarz. i poet. *град*; o repartycji postaci *gorod-/grad-* w ros. zob. O.G. Porochova, Съpostavitelno ezikoznanie XII, 1987 s. 5 nn., też N. Samsonov, Palaeobulg. XV, 1991, 2, s. 83 nn.), hist. 'gród, grodzisko', w grach 'bramka' (SSRJ, Ożegov SRJ), dial. 'stare grodzisko, место древнего поселения, duże miasto, duży ośrodek miejski w przeciwieństwie do wsi', 'gyniek, targowisko', *город -da* (czasami też *град*) 'ogrodzenie; płot', 'ogrodzone miejsce', 'wypiętrzony zwał lodu na morzu', 'несколько бабок льна, поставленных в определенном порядке', też jako nazwa dla różnego rodzaju zabaw i gier, w których stawia się bramki lub zakreśla pole gry (SRNG), *город городовом* 'nieporządek, chaos' (Słownik Mordov.), dial. z różnicą akcentu powszechnie *город -da* : -ду 'ogród', 'gumno' (SRNG, Słownik Smolensk., Słownik Don., Słownik Rjazan. — literackie w tym znaczeniu *огород*), ukr. rzadkie *город -da* 'miasto', stare (od XIV w.) 'zamek, gród', *городъ* робити 'stawić umocnienia' (SSUM), dawne też 'gyniek, targ': пойдем в *город*, на торг (Bileckij-Nosenko), *город -ду* 'ogród' (u Żel. bez różnicy akcentu *город* 'ogród' i 'miasto'), dial. też 'rodzaj zabawy' (Hrinčenko). ~

Dem. i. *городъкъ*: ~ pol. od XV w. *grodek, gródek* : *grodek* vel miastko, castellum (Słownik stpol.), częste jako NM (SGKP), czes. *hrádek* appellativum i NM, sła. *hrádek*;

sle. *grádek*, sch. *grádek*;

strus. *городъкъ, городокъ* (SRJ XI—XVII), ros. *городок -дка* 'miasteczko', dial. 'stare grodzisko' i 'mały umocniony gródek' (SRNG), 'umocniona osada kozacka' (Słownik Don.), z tym samym akcentem 'słupek', zazwyczaj pl. *городки* dial. określenia dla wszelkiego rodzaju przegród, ogrodzeń, płotów (też w grach); sposobu układania snopów; haftu; gdzieśgdzie *городок* 'ognisko' (okolice Moskwy, SRNG), też częste jako NM (Vasmer RGN), ukr. *городок -дка*, pl. *городки* 'rodzaj gry' (SUM, w dial. sg., Hrinčenko), jako NM od XV w. (SSUM), brus. *gradóok* (TSBM, Jaškin BHN), też jako NM. ~

2. *городъсь*: ~ pol. *grodziec grodzca* (jako synonim *grodu*, bez waloru dem.),

częste w funkcji NM: *Grodziec*, też *Grójec* (SGKP), czes. przestarz. *hrudec* (Přir. slov., jako NM od XII w., Gebauer Sl.);

sł. *grádec*, sch. *grādac grāca* 'gródek', dial. 'ogrodzone miejsce przeznaczone na szkółkę dla winnej latorośli', częste jak NM (najstarszy zapis już w 1193 r.: *Gradessi locus prope Ragusio*, JF II, 1921, s. 312), sporadycznie też jako NW (rzeka w Serbii, RSAN), scs. *градъць* 'κόμη, πόλις, castellum, civitas', 'hortus', bułg. *градѣцъ*, też jako NM, maced. *gradeцъ*;

z pld.słow.: 1. NM w Austrii *Graz*, w zapisie z 1135 r. *Graiz* (Bezlej ES I 168); 2. na obszarze Grecji częste w funkcji toponimu *Γαρδικι* z zachowaną postacią głosową sprzed wielkich zmian systemu fonologicznego po r. 700 (zob. Stieber GPJS I 21, 73; Vasmer SG 26, 68, 77, 103);

strus. *городецъ*, postać rzadka, w jednym przykładzie z 1216 r. (SRJ XI—XVII, Słowarъ CSRJ), częste w postaci cerk. *градець*, *gradeць* od XIII w. dem. do *градъ*, też 'mały, opuszczony gródek': *малъ градець пѣстѣ* (SRJ XI—XVII), ros. stare i dial. *городѣць -дѣа* 'nieduży umocniony gród' (Dał, SRNG; brak w SSRJ i SAR), w dial. też bez wartości dem. 'stare grodzisko' i 'miejsce, gdzie stoją słupki, w grze', ukr. *городецъ -дѣа* 'ogródek' (dem. do *город* 'ogród', u Tym-chenki od XVIII w.), brak takiego zdrobnienia od *город* (tutaj tylko *городок*, p. wyżej), brus. stare *городецъ* 'mały sad', 'mały, umocniony gródek' (HSBM), dial. *городзецъ* 'kwietnik' (Turaŭ), ponadto popularne na całej Rusi jako NM, NT *Городецъ* (Vasmer RGN). ~

Psl. *gordb* kontynuuje ie. *ghordh-o-s* 'ogrodzenie, zagroda' (: *gher-dh-* 'otaczać, ogradzać'). Pierwotne znaczenie 'miejsce ogrodzone'. Dokładne odpowiedniki: lit. *gārdas* 'ogrodzenie; zagroda, przegroda', łot. *gārds* 'przegroda, zagroda dla świń', stdn. *gard* 'ogrodzenie, zagroda', goc. *gards* 'dom'.

Z pierwotnym nagłosem palatalnym (ie. *g'hordh-o-s*): psl. *zordb* (zob.). — Nie widać podstaw do przyjmowania pożyczki germ. (np. Stender-Petersen SGL 255—61, ostatnio Vaillant GC I 36). Nie przekonują też próby przyjmowania pożyczki z grupy centum do satem (ostatnio najobszerniej na ten temat Gołąb LP XVI, 53—82, RS XXXVIII 1, 15—29 i XLVII 1, 3—40 oraz OS passim).

Stawski SE 354—5, Schuster-Šewc EW 348, Machek ES² 182, Skok ER I 602—4, BER I 270—1, Vasmer REW I 297, ESBM III 102; ESSM VI 37—8 umieszcza pod wspólnym hasłem *gordb* : *gorda* : *gordb* różne formacje. F. S.

gordbъкъ zob. **gordb**

gordb f. 'ogrodzenie, przegroda, zagroda, saepes' > 'miejsce ogrodzone, przegrodzone, zagrodzone'

~ pol. *gródz grodzi* (w materiale hist. i dial. widoczne wzajemne wpływy formacji synonimicznych *grodzia* : *gródz* i *grodzia*, stąd wahania w rozmieszczeniu pochyleń i związku z określonym paradygmatem, zob. też *gord'a*) 'wodoszczelna ścianka odgradzająca poszczególne pomieszczenia na statku', przestarz. i dial. 'płot, ogrodzenie', 'miejsce ogrodzone, ogród, łąka, pastwisko', 'klatka do łowienia zwierząt' (Słownik stpol. od XV w., w XVI w. wyjątkowo czynnościowo 'stawianie ogrodzenia', dial. np. Karłowicz SGP), dial. ponadto ze specjalizacją znaczenia 'cmentarz' (Karłowicz o.c.), 'koszara dla małych zwierząt' (Zaręba AJS mapa 418), też jako NM (SGKP II 836), połab. *gord* f. (m.?) 'stodoła, stajnia, obora' (Polański SE 170), dłuż. *groź -zi* f. 'ogrodzone miejsce dla zwierząt, stajnia, chlew, kurnik' (guseca, kašeca, kóneca, kroweca *groź*, Muka), głuź. *hródz*, stare *rodz*, *rodz* 'obora, stajnia' (Zeman, Schuster-Šewc EW 348);

sch. rzadkie, dawne *grād -di* 'ogrodzenie, munimentum' (RJAZ z XIV i XVI w., tylko w dwu przykładach);

z pld.słow.: węg. *garád* 'ogrodzenie, płot, zagroda' (Kniezsa MNSJ I 1, 182—3);

stros. rzadkie *zopodь* 'ogrodzenie' (SRJ XI—XVII, w jednym przykładzie z XVII w.), ros. tylko pref. *уз-зopodь*. ~

Nomen actionis z suf. *-ь* (< *-i-*) od *gorditi*. Często z tą samą funkcją *gordьba* (zob.). F. S.

gordьba 'stawianie przegrody, zagrody, ogradzanie, przegradzanie' > 'płot, przegroda, zagroda', 'miejsce zagrodzone, ogrodzone'

~ pol. dial. *grodźba* 'czynność grodzenia płotów' (chlusty na *grodźbę* = gałęzie na płoty plecione, Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 204), czes. *hradba* 'umocnienie', 'płot, ogrodzenie' (Přír. slov., Gebauer Sl.), sła. *hradba*, często pl. *hradby* 'ogrodzenie murowane, wały, szańce, okopy';

sł. *grádba* 'konstrukcja, budowa': otrok je slabotne telesne *gradbe* (SSKJ, u Pleteršnika *grádba* 'umocnienie, wały' jako bohemizm, a w znaczeniu 'der Bau' jako znaczeniowa pożyczka z sch.), sch. *grádba* dawne (XVIII w.) 'budowanie', 'budowla', dial. 'ogrodzenie' (RJAZ, RSAN), maced. *zpadьba* 'budowanie', 'budowla' (RMJ, brak w dial);

strus. *городьба* 'ogradzanie', 'ogrodzenie', 'ogrodzony kawałek ziemi' (SRJ XI—XVII), ros. *zopodьbá* 'ogradzanie', 'ogrodzenie', 'jaz na rzece', dial. 'materiał, budulec na ogrodzenie', 'ogrodzone miejsce', 'zagroda otwarta, nie kryta dachem' (SRNG), 'ogrodzenie z żerdzi z umocnieniami między palami', 'wszelkiego rodzaju płoty, plecione lub z żerdzi' (Słowarь Urala, Słowarь Novosybir.), 'jaz' (Słowarь Priamurьja), rzadko czynnościowo 'ogradzanie, zagradzanie' (np. Słowarь Urala), ukr. regionalne *zopodьbá* 'plecenie, wyplatanie płotów; ogradzanie' (Zel.), brus. *zapaдьbá* 'ogradzanie', 'płot, ogrodzenie' (TSBM, HSBM), dial. też 'ogrodzony kawałek ziemi' (Jaškin BHN). ~

Por. też formacje synonimiczne, powstałe z nawarstwienia się suf. *-ьba* na osnowę *gord'a*: ros. dial. woroneskie *zopozьbá* 'płot' (SRNG), 'zagon' (Słowarь Novosybir.), por. podobnie np. *dad'ьba*, II 327.

Nomen actionis od *gorditi*, o budowie zob. I 61—2.

F. S.

gordьсь zob. **gordь**

gordьнь *gordьna gordьno* 'dotyczący grodu, miejski, urbanus'

~ czes. *hradní*, przestarz. też *hradný* 'urbanus', rzadko 'ogrodzony; ogradzający, zagradzający', subst. *hradni* 'kasztelan' (Přír. slov., Gebauer Sl.), sła. *hradny* 'zamkowy; grodzki', subst. 'kasztelan';

sł. *gráden -dna* bot. 'rodzaj dębu, *Quercus sessiliflora*' (Pleteršnik), sch. *grádan -dna* 'grodzki, miejski' (RJAZ XIII—XVIII w.), dial. *gradni* 'związany z twierdzą, dotyczący twierdzy': *gradnó* vrota (HDZ VII 457), scs. Supr. i cs. *граднь* 'miejski, grodzki': *въ вратѣхъ же градныхъ* (SJS), bułg. ludowe *gráden* (Gerov Dop. z pieśni ludowej: *на граден врата долен праг*);

strus. od XII w. *городьнын* 'grodzki, miejski': *до городныхъ воротъ* (Srezn., SRJ XI—XVII: *городной*, też *градный*), ros. dial. *городной -ая* 'miejski, grodzki' (SRNG, Słowarь Mordov.), ale *городный* 'ogrodowy' (Słowarь Smolensk.), ukr. *городний* : *городній* 'ogrodowy' (Hrinčenko, Żel. i Tymčenko z XVIII w.), brus. *гародный* 'ogrodowy'. ~

Tutaj też należą NM, NT i NW f.: pol. *Grodna* (SGKP II 830), sch. *Gradna* (RJAZ), na Rusi *Городна* (Vasmer RGN II 500); n.: pol. *Grodno*, często na Rusi *Городно*.

Z pld.słow. na terenie Grecji NM *Γαρδενά* (< **Gordьno*, Vasmer SG 132).

Adi. z suf. -ьнь od *gordь*. Widoczna gdzieniegdzie podwójna motywacja: przez *gorditi*, zob. Brodowska-Honowska SPS 80 nn. O dubletach *gordьнь/gordьскъ* p. tamże 64. F. S.

gordьскъ *gordьska* *gordьsko* 'grodzki, urbanus, civitatis'

~ pol. *grodzki* adi. do *gród*, częste w NT, np. (ulica, droga) *Grodzka*, czes. *hradský*, *hradská* cesta (Přir. slov.), sła. przestarz. *hradský*: *hradská* cesta (też dial.: Ripka Dolnotrenč. 169);

sł. nowsze *grádski* 'grodzki' (Pleteršnik), sch. *grádski* : *grádski* 'miejski, grodzki' (RSAN, RJAZ), scs. *градъскъ* 'civitatis, urbanus', 'civilis', bułg. *градски*, maced. *градски*;

strus. *городскон* (od XI w., w odpisie z XVI w., SRJ XI—XVII), ros. *городско́й* 'miejski' (też dial.: SRNG), ukr. *городський* 'ts.', brus. *городски* 'ts.' i subst. 'mieszczanin' (TSBM). ~

Adi. na -ьскъ od *gordь*. Por. też *gordьнь*. F. S.

gord'a 'grodzenie, przegradzanie, ogradzanie, saeptio' (> 'to, co przegradza, ogradza, zagradza: płot, zagroda, koszara, wał, nasyp, grobla, jaz'; pld. i czes. też 'materiał do stawiania płotów', pld. 'budulec w ogóle'), 'miejsce zagrodzone, przegrodzone'

~ pol. *grodza* 'zagródka, kojec, klatka', rzadko 'ogrodzenie, płot, przegroda' (w tym znaczeniu od XV w.), stpol. też 'ogród, łąka, pastwisko', 'klatka do lowienia zwierząt' (Słownik stpol. w obocznych postaciach *gródź* : *grodza* : *grodzia*, zob. też *gordь*), stpol. XVI w. z widocznym znaczeniem abstrakcyjnym 'ogradzanie, stawianie ogrodzenia, zagrody' (SP XVI IBL), dial. *gródźa* zazwyczaj 'o różnych rodzajach ogrodzeń, zagród', rzadko 'ożerdziowanie; ogrodzenie z żerdzi' (Karlłowicz SGP, Kucala PSM 33), rzadko 'drabinka w stajni, za którą zakłada się siano' (Mazur Biłgoraj; por. co do znaczenia *zordь*?), czes. *hráz* f. 'nasyp, przegroda', 'zapora, śluza, grobla', 'mierzeja' (Přir. slov.), stczes. *hrázě* 'ściana, mur; wał, grobla' (Gebauer Sl. od XV w.), u Jungmanna ponadto *hráze* 'drag, pał, lata na płoty' (to znaczenie też w dial.: Kubin Kládsko: *hraze*), 'płot', anat. 'perinaeum', dial. 'polna miedza, na którą nakłada się kamienie', 'nasyp, grobla' (Bartoš DSM: *hráza*, Lamprecht Opava: *hraza*), sła. *hrádza* 'wał, nasyp, grobla', 'rów wzdłuż drogi', anat. 'perinaeum' (SSJ);

sł. *grája* 'ogrodzenie, płot' (też dial., np. goreńskie, doleńskie), 'materiał na płoty, ogrodzenia', 'grobla, wał', np. mlinska *graja*, dial. prekm. 'der Bau eines Haufes', notrańskie czynnościowo 'ogradzanie': imame dovolj *graje* = dovolj graditi (Pleteršnik), sch. *grádu* 'budowa', 'materiał, budulec' (dial. 'materiał do pokrywania dachu': sečemo *grádu*, SDZ XXXV 28: serb. dial. z Banatu), 'struktura, konstrukcja czegoś', dial. 'płot, ogrodzenie', 'bełka, stęp', 'jaz, grobla' (RSAN, RJAZ), bułg. dial. *граж* f. 'chlew; stajnia' (ESSM VI 36), maced. *гража* 'materiał budowlany', dial. 'budowla, budynek' (RMJ);

stos. XVII w. *горожа* 'ogrodzenie' (SRJ XI—XVII, brak u Srezn.), ros. dial. *горо́жа* 'ogrodzenie, płot, zagroda' (городили *горожу* в поле, чтоб скот не ходил), 'ogrodzenie z cienkich gałązek', gdzieniegdzie 'изгородь из кольев, в верхней части скрепленных жердями' (SRNG), 'ogrodzenie z żerdzi' (Sredneobskij

sl.), ukr. *goróžca* 'ogrodzenie' (SUM, znane w dial), brus. *zaróžca* 'ts.' (dial, też *zaróžca*, Turaň). ~

Z suf. *-ja* od *gorditi*, zob. I 81—3. Por. sinonimiczne *gorda*, *gord'ь*, *gordь*. Por. też etymologicznie najbliższe *žřďь* i *zordь*. F. S.

gord'aninъ zob. **gorděninъ**

gord'ь *gord'a* pld. 'zagroda przeznaczona dla dobytku'

~ scs. Supr. *гoрдъ* m. 'stajnia, stabulum' (SJS, też cs.: Miklosich LP), bułg. dial *гpaжoд* (*гpaжoдъm*) czasem też *гpaжe*, *гpaш* m. 'zagroda, koszara dla dobytku' (RBE, Gerov; ESSM VI 36). ~

Nomen postverbale od *gorditi*. Wyrazny semantyczny związek z *verbum*. O suf. *-jь* zob. I 80—1. F. S.

gorežь *goreža* pld., wsch. 'palenie, ogień, pożar'

~ sch. dial. *górež* m. 'palenie, ogień, pożar' (RSAN), maced. poet. *горeж* m. 'podpalanie, pożar' (RMJ);

ros. dial. *горéж* m. 'palenie, pożar' (ESSM VII 43: Nowogród). ~

Od *gorati gorq* z suf. *-ežь*, o budowie zob. I 69—70.

W. S.

gorě adv. 'w górze, u góry, na górze, supra, in summo', jako oppositum do *dolě*

~ dtuż. *górej* (< **gorě*) 'do góry, w górę' (z rozszerzeniami *górejce*, *górejka*, *górejkach* 'na górze, w górze' (Muka), głuż. *horje* 'na górę, do góry; w górę, pod górę', dial. *hórjej*, *hórjejka* (Michalk Neustadt), czes. stare *hořě* > *hoře* 'supra' (z compar. *hořějie* > *hořeji*, Pfir. slov., Gebauer Sl.), dial. *hore* = *na hoře*, *na horu*, *vzhůru*, *vzouru* 'na górze; w górę; góra': zajíc *hore* kopcem utěkáł; drží sa *hore* (Bartoš DSM), *hore* dolu 'tam i z powrotem' (Horečka Frenštát, Loriš Ostrava), laskie *hoře* (Małecki-Nitsch AJPP m. 326), śla. *hore* (z synkopą wygłosu *hor*, stare i dial. *hor*) 'na górze, nad', 'na górę, do góry, w górę', *hore-dolu* (*hor* 'dol' 'tam i z powrotem', w funkcji przyimka z instr. *hore* vřškom 'górá, w górę', *hore* riekou 'w górę rzeki', *hore!* interi. 'wstawaj!, nuże!' (u Kálala *hor* 'sa! 'wstawaj!', *hor* hlavu! 'głowa do góry!');

śle. *góre* (Pleteršnik), *góri* (czasem też z zanikiem wygłosowej samogłoski: *gòr*) 'w górze', *gori* in doli 'tam i z powrotem', dial. tam *gori* 'wyżej, w górze' (Tominec Črni vrh), *gori!* 'wstawaj!', sch. *gòre* : *góre* (dial. *gor*, *gòri*, *gorje*, często z partykułą wzmacniającą *-ka*) 'wysoko, w górze', z czasownikami ruchu 'w górę, na górę' (por. już w XIV w. međa ide *gorě* užь brědo; Vzbudi ga govoreci: vstani brzo *gorika*, RJAZ), 'na niebie, w niebie; w niebo', 'wyżej, powyżej', 'na powierzchni, na górze, na wierzchu czegoś', 'na północy, na północ', 'w górnej, wyższej części czegoś' ('na piętrze, na piętro', *gore-dole* (*gore* i *dole*), 'tam i z powrotem', 'z góry na dół' (RSAN, RJAZ, Jurišić Vrgada, HDZ III 136), scs. *горѣ* 'sursum, ad supera, desuper', bułg. *zòpe* (dial. też *zòp*, np. BDial. III 52: Ichtiman; i z partykułą wzmacniającą *zòpeka*: o.c., II 74: sofijskie) 'na górze, w górze; na górę, w górę', от *zòpe* 'z góry', *zòpe* главата! 'głowa do góry!', literackie i dial. *zòpe* долу 'mniej więcej', dial. poet. *zòpe* долу 'tam i z powrotem' (RBE), maced. *zòpe* 'w górze, u góry; w górę, do góry', 'wyżej', *zòpedolu* 'mniej więcej', dial. *zòp*-дол 'tam i z powrotem' (Reiter Titov-Veles);

strus. *горѣ* 'w górę, na górę, na górze, w górze', ros. cerk. *zop* 'ts.' (Slovarz CSRJ, Dal), ukr. stare i dial. *zopi* 'w górę, do góry' (SUM, Żel., u Tymčenki od XV w.: *горѣ*), *zopi* сели 'w górę wsi' (Onyškevyč Bojk.). ~

Dawny loc. sg. od *gora* (zob.) w funkcji adv. Znaczenia 'w górę, do góry' wtórne, zob. paralelny rozwój w opozycyjnym *dolé* (zob. IV 57—8).

Cyran Przysłówki, Jahn Adv.

F. S.

gorěniň zob. gor'aninň

gorěň *gorěna gorěno* : gorěň' *gorěň'a gorěň'e* 'znajdujący się w górze, leżący wyżej, superior, editus, superior, supremus' = *gorěň' : gorěň'b*

~ czes. *hoření* (stczes. XIV w. *hořějni*) = *horní*;

śle. *gorěnji* : *gōrěnji* 'znajdujący się na górze, leżący wyżej': na *gorenjem* konci, *gorenji veter* = *gorěnjec* 'wiatr górski, od strony gór, z gór' (Pleteršnik), sch. stare, czakaw. do XVII w., dziś u węgierskich Chorwatów *goriňi* (u Skoka ER I 590 *goriňji*) 'położony wysoko, wyżej', v *goriňem* polji, z *goriňega* kraja, też 'wierzchni, np. o kamieniu w żarnach' (RJAZ). ~

Na znacznie szerszy zasięg podstawy *gorěň-* wskazują liczne derywaty: 1. z substantywizującym formantem *-k-*: głuź. *horjenca* 'Obermagd; Stubenmädchen', *horjenk* 'Ober (im Kartenspiel)' zob. Schuster-Šewc EW 321 i Eichler Slaw. ON I 160; śle. *gorěnec* 'wiatr górski, od gór, z gór' (Pleteršnik), NW *Gorenjca* (Bezłaj SVI 185); ros. dial. *góренка* : *gorěňka* 'górna część chaty, nadbudówka, stryszek', tutaj też ukr. dial. adv. *goriněць* 'na wznak, twarzą do góry' (Hrinčenko, Janów Moszkowce);

2. rozszerzone suf. *-bšk-*: głuź. NM *Görtitz* koło Miśni, w zapisach od 1334 r.: *Gorencz* < **Goreńsk* (Eichler Slaw. ON I 160), czes. NM *Hořensko* (Profous MJ I 695); śle. w toponimach *Gorenjska Gora*, *Gorenjsko* (też etnonim *Gorenje* < **Gorenjane*, w zapisach od 1299: *Goreyach*, 1300: *Gorechnach*, Bezłaj i.c.); ros. dial. *gorěňski*: na górze *горенской* (SRNG bez podanego znaczenia), NM *Горенская* koło Kaługi, *Горенское*, okolice Kaługi i Nowogrodu (Vasmer RGN II 464).

Od adv. *goré* z suf. *-ň* : *-ň'b*. Por. podobnie *dolěň* : *dolěň'b*.

F. S.

gorěň' zob. gorěň

gorěti *gor'q goritb* 'palić się płomieniem, płonąć, ardere', 'palać się świecić, świecić, błyszczyć, fulgere', przen. 'palać, być zapalonym, rozpalonym, flagrare'

~ pol. *gorzeć -rzeję -rzeję* (dial. kasz. *guroęc -řq : řeiq*), od XVI w. *goreje* : *gore* (stąd od XVIII w. inf. *goreć*) 'palić się płomieniem; palać się świecić' (także dial., np. Dejna RKJŁ XXII 190, Olesch Sankt Annaberg, Lorentz PW), przen. 'być ogarniętym przez jakieś uczucie; rumienić się' od XIV w., 'być gorącym', 'jaśnieć, błyszczyć', dawne od XVI w. 'być wysuszonym, spieczonym, spalonym przez żar, upał', połab. *d'ōri-sā* 3. os. sg. (< **gore-sē* zamiast *goritb sē* do *gorěti sē*) 'pali się' (Lehr-Splawiński, Polański SE I 139), dłuź. *góřes* (zazwyczaj *góřes se*), *góřu* : *gorim góriš* 'palić się, płonąć', 'być rozpalonym' (Muka), czes. *hořeti -řim* 'palić się, płonąć' (przen. 'palać; być zapalonym do czegoś; rumienić się'), 'palić się, świecić, o lampie' od XIV w., dial. również przen. 'palić, kłuć' (ESSM VII 42), śla. *horiet* *-ri* 'palić się, płonąć', 'świecić się, o lampie', przen. 'być czerwonym, rumienić się; błyszczyć, o oczach', 'być zapalonym, palać, być wzruszonym; być rozpalonym, mieć gorączkę' (też dial., np. SSN), 'pożądać, pragnąć; tęsknić; mieć niepowodzenie';

śle. *gorěti -rim* 'palić się, płonąć, spalać się' od XVI w., 'palać się świecić, świecić się; jaśnieć, błyszczyć' (też dial., np. Tominec Črni vrh), przen. 'być roz-

palonym przez chorobę, wysiłek, mieć gorączkę', 'być ogarniętym jakimś uczuciem, być zapalonym, pałać; dążyć do czegoś, pragnąć; wyrażać zapał, zachwył', sch. *gōrjeti* (ikaw. *gōriti*) -*rīm* (dial. czakaw. *goriti*, *goril*, -*rīn*, *gōrit*) 'palić się, spalać się, płonąć', 'świecić, świecić się', 'spalać, piec, przypiekać', przen. 'być zapalonym do czegoś, pragnąć; być ogarniętym mocnym uczuciem; rumienić się; być rozpalonym, być w gorączce' (w powyższych znaczeniach również dial., np. RSAN, RJAZ, ČDL, Jurišić Vrgada, Koschat Baumgarten). 'gnić, tleć, rozkładać się, o wilgotnym sianie' (RSAN), scs. горѣти -рѣж -рѣши tylko w formach partic. praes. act. горы горѣщи : гора горѣщи 'ardere' i kilku prefigowanych, np. изгорѣти 'spłonać, spalić się', сѣгорѣти 'ts.', bułg. *горя* -*пѣи* 'palić się płomieniem, płonąć, pałać się świecić; świecić, świecić się', przen. 'rumienić się; błyszczeć, zapalać się, o oczach; być pod wpływem silnego wzruszenia, uczucia; być rozpalonym, mieć gorączkę; być zapalonym', 'znajdować się w trudnym położeniu; cierpieć duchowo', 'mieć kłopoty, troski', maced. *зопу* 'palić się płomieniem, spalać się, płonąć', 'świecić, świecić się; płonąć, być jak w płomieniach', 'mieć gorączkę', 'być pod wpływem silnego uczucia, wzruszenia, pałać; usilnie pragnąć czegoś';

rus.-cs., strus. горѣти -рю od XI w. 'płonać, palić się płomieniem; pałać się świecić, o ogniu, świecy, ardere', przen. 'pałać, być pod wpływem wzruszenia; być żarliwym, pragnąć, dążyć do czegoś' (Srezn.), ros. *горѣть* -рю -*пѣи* 'palić się płomieniem, płonąć; nikać w ogniu', 'pałać się świecić, świecić się', przen. 'znajdować się w stanie wzburzenia, podniecenia, wzruszenia; przejawiać zapał, namiętność, pałać uczuciem', 'błyszczeć, lśnić; wyróżniać się jaskrawym kolorem', 'być rozpalonym, mieć gorączkę; piec, dokuczać, o bólu', 'butwieć, tleć, przeć; zużywać się, niszczyć się, o odzieży' (SSRJ, tu również o innych znaczeniach), dial. *гōpety* -рю -*пѣи* 'martwić się; gryźć się, rozpaczać' (SRNG), *горѣть* -рю -*пѣи* 'być gorzkim, mieć gorzki smak', 'cierpieć, chorować po przepiciu', 'huczeć, o morzu' (ib., ESSM VII 42), ukr. *горіти* -рю -*пѣи* 'palić się płomieniem, spalać się, nikać w ogniu' od XVI w., 'pałać się dawać światło, świecić' od XVII w., przen. 'mieć gorączkę, być rozpalonym; czerwienieć, rumienić się', 'pałać, być zapalonym, ogarniętym jakimś uczuciem', 'błyszczeć, lśnić, o oczach', 'dojrzewać; wiązać się w owoce', 'fermentować, psuć się pod wpływem wilgoci', 'niszczyć się, zużywać się', 'doznawać niepowodzenia, nie udawać się', brus. *гарѣць* -рѣ -*пѣи* 'palić się płomieniem, płonąć', 'pałać się świecić, świecić się' od XVI w., 'tracić coś w pożarze', przen. 'być gorącym, rozpalonym, mieć gorączkę; stawać się gorącym; czerwienieć, rumienić się', 'być wzburzonym; być ogarniętym namiętnością, uczuciem, wzruszeniem, być zapalonym do czegoś, pałać', 'błyszczeć, lśnić', 'dojrzewać, zawiązywać się w owoce; psuć się, ginać od żaru, spiekoty; gnić, tleć; niszczeć, zużywać się', 'nie udawać się', dial. *гарѣць*, *горѣць* również 'przeć, pleśnieć', 'gnić', 'piec, o bólu, boleć', 'mieć jaskrawy kolor' (np. Bjałiŋkevič Mohylew, Šaternik Červ., SPZB, Turaū). ~

Czasownik stanu na -*ėti* od ie. pierwiastka *g^hher-* : *g^hhor-* zob. *gora* 2. : *gara* 1., *gorati* : *garati*, *гарь*, *гаравь* : *žeravь*, *gariti*, *žariti*, *žarь*). Budowa jak w synonimicznym *polėti*. Praesens -*i-* sekundarny, pierwotnie czasownik atematyczny, jak *gory* i szcążkowo zaświadczone *gorėti gorą goretь*. Dokładny odpowiednik w bałt.: lit. *garėti gāri* 'zamieniać się w parę, ulatniać się, parować', u Juszkiewicza 'palić się, gorzeć', reflexivum 'wybuchać gniewem', łot. *garētiēs* 'wypalać się (o piecu)'; por. też należące do tego samego pierwiastka: gr. *θέρω* 'ogrzewam', *θέρομαι* 'ogrzewam się np. przy ogniu', śrirl. *gorim*, *guirim* 'rozgrzewam, ogrzewam, pałę'.

Berneker SEW I 333—4, Trautmann BSW 79, Meillet SC 235, Vaillant GC III

378, 391, Słowski SE I 323, Pokorny IEW 493—5, ESSM VII 42—3 (z dalszą literaturą).
W. S. — F. S.

gorėvina pld., wsch. 'spalenizna, pogorzeliśko, zglišzcza'

~ sch. *gorevina* 'pożar, ogień; palenie, spalenizna', 'pogorzeliśko, zglišzcza; nadpalona część jakiegoś przedmiotu', dial. 'podwyższona temperatura ciała, gorączka', 'choroba zwierząt domowych z wysoką temperaturą' (RSAN);

ros. dial. *zorevina* 'wypalone miejsce w lesie' (SRNG: archang.). ~

Por. 1. ros. pot. i dial. *zorevōū* 'nieszczęśliwy, nieszczęśny, biedny, nędzny, ubogi; napelniony żalem, zmartwieniem, zgryzotą; przysparzający dużo kłopotów, nieprzyjemności' (SSRJ, SRNG);

2. sch. NM *Goreviči, Gorevnica, Gorijevac* (RJAZ); ros. NM i NT *Горев, Горевο, Горевка : Гареvка, Горевица : Гареvица, Горевы : Гареvы* (RGN).

Derywat od nie zaświadczonego w znaczeniu podstawowym adi. *gorėvь* (na które wskazują wymienione wyżej NM i NT) z suf. *-ina* (zob. I 121—3).

W. S.

gorgoriti gorgor 'q pld. 'mówić niewyraźnie, mamrotać, gadać', 'gdakać'

~ sch. wyjątkowe *grāgoriti -rim* 'gdakać': kokoši *gragore* (RSAN), dial. czakaw. *grōgōrit se -rin se* 'ts.' (ČDL I 254: Brač), *grāgorit (se) -rin (se) = grogōrit (se) -rin (se)* 'wydawać głos „gr" śpiewnym głosem, o kurze, która zniosła jajko' (HDZ VII 2, 457, 459), bułg. dial. *zpaзopя* 'mówić niewyraźnie, niezrozumiale' (RROD), maced. *zpaзopу* 'gadać; mamrotać; krzyczeć, hałasować' (RMJ, Szymański DCzO 63). ~

Por. ros. dial. *zopzomámbь -zový* 'rzeć, o koniu', 'wydawać głosy, o ptakach, np. gęsi, gołębiu', 'śmiać się, głośno się śmiać', 'mówić głośno; mówić niezrozumiale', 'klócić się', 'szumieć, huczeć, hałasować' (SRNG).

Dźwkn. z reduplikacją pierwiastka *gor-gor-i-ti* (zob. *gorgorь*), o budowie zob. I 48—9. Por. *golgoliti*.
W. S.

gorgorь gorgora pld. 'szum, zgietk, o niewyraźnych głosach', 'gadanina'

~ maced. dial. *zpaзop* m. 'szum, zgietk (głosów)', 'gadanie, paplanie, gadanina, paplanina' (RMJ). ~

Nie należy tu bułg. dial. *zpaзop* m. 'żwir, drobne kamienie' (Gerov, BER I 270), maced. *zpaзop* m. 'ts.' (RMJ; dial., np. Popovski Gostivar 121).

Dźwkn. *gorgorь* z reduplikacją podstawy *gor-* (por. *golgolь*). Uderza bliskie budową stind. *ghargharah* m. 'szelest, chrzęst; szcęk; turkot, hurkot' (Mayrhofer KEWA I 357). Por. *gorgoriti*.
W. S.

gorchorь gorchora pld. 'chwast, roślina z rodziny motylkowatych, zazwyczaj wyka, Vicia lub groszek, Lathyrus; ziarno tych roślin'

~ śle. *grāhor -rja* (: *-ra*, Pleteršnik) 'chwast zbożowy, wyka, Vicia' od XVI w. (też dial., np. Pleteršnik: Slovenska Gorica), por. pomladni *grāhor* 'groszek wiosenny, Lathyrus vernus, Orobus vernus', dišeči *grāhor* 'groszek pachnący, Lathyrus odoratus' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *grāhor* (dial. sztokaw. także *graór, grāör, grāvōr*, czakaw. *grāhor*) *-ra* 'dziko rosnąca lub uprawiana na paszę dla bydła roślina motylkowa, zazwyczaj groszek, Lathyrus (np. groszek siewny, Lathyrus sativus, groszek wiosenny, Lathyrus vernus), lub wyka, Vicia (np. wyka siewna, Vicia sativa)' od XVII w. (o pozostałych znaczeniach p. RSAN; RJAZ, tu również wyjątkowe XVIII w. 'rodzaj koniczyny'), dial. też 'kąkol polny, Agrostemma

githago L.; cieciorka pstra, *Coronilla varia* L.' (ib. Elezović Kos.-Met., Mitrović Leskovac, Dinić SDZ XXXIV 52: Timok), 'groch' (ČDL I 249), 'słoma' (Skok ER I 605: Baranja), bułg. dial. *gra(x)óp*, *gráop*, *gréxop*, *greóp*, *grbóp* 'chwast zbożowy podobny do wyki; wyka', 'komonica zwyczajna, *Lotus corniculatus* L.', 'zboże z przymieszką ziaren chwastów', 'odmiana drobnego i okrągłego bobu' (np. RBE, Mladenov Vidin, Umlenski Kjustendil, BDial. II 74, III 53, IIBE 358, BER I 275 s.v. *grax*), maced. *gráop* 'groszek, *Lathyrus*', dial. również *gráwop*, *gráóp* 'ts.' (Vidoeski Kumanovo 76, 99, 116), 'groch włoski' (Hendriks Radožda-Vevčani), 'odmiana czarnych winogron' (RMJ). ~

Z pld.słów. (sch., śle.): czes. *hrachor -ra* 'gatunek roślin motylkowych, groszek *Lathyrus*; groszek dziko rosnący lub uprawiany', np. *hrachor* setý, *hrachor* lučni 'groszek siewny, łąkowy' (Přir. slov., SŠJČ), dial. 'groszek żółty, *Lathyrus pratensis* L.' (Bartoš DSM: śl.), śla. *hrachor -ra* 'ozdobna lub użytkowa roślina, *Lathyrus*' (SSJ, Buffa SBN 292), o źródłach zapożyczenia zob. Machek ČSR 127, Machek ES² 182, Orloš ZUJ 39, s. 96, 107, Bezlaj ES I 169.

Por. powstałe na gruncie poszczególnych języków słow.: pol. dial. *grochol -lu* 'zielsko, chwast, rodzaj wyki, wyka wąskolistna, *Vicia angustifolia* L.' (Karlłowicz SGP: Mazowsze, SW), *grochal -lu* 'mieszanina różnych gatunków grochu zanieczyszczająca zboża' (SW); bułg. dial. *graxól*, *gráól*, *grból* m. 'czarne, podobne do grochu ziarna zmieszane ze zbożem; wyka; groch; ziarna dzikiej wyki' (RBE, BDial. II 147: Rodopy, VIII 114: Karlovo), 'krupy, ziarnisty śnieg', 'opad marznącego deszczu' (RBE, BDial. II 315: *grbaxól*).

Psl. dialektizm pld. derywowany od *gorchъ*, o suf. *-orъ* zob. II 24—5. Co do budowy por. pln. *sochorъ* 'rozwidlony na końcu drag służący np. jako dźwignia do podnoszenia ciężarów' : *socha* 'drag rozwidlony na końcu'. W. S.

gorchovica 'coś związanego z grochem, zazwyczaj potrawa z grochu, słoma grochowa'

~ czes. dial. *hrachovica* 'zupa grochowa' (Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice), też NM *Hrachovice* (Profous MJČ I 674), śla. lud. *hrachovica* 'zupa grochowa' (SSJ, Kálal);

śle. *gráhovica* 'słoma grochowa' (SSKJ, Pleteršnik; o NT i NW *Grahovica*, *Grahovca* zob. Bezlaj SVI I 196), sch. *grāhovica* (dial. *grāovica*) 'wyka, *Vicia*, zazwyczaj wyka siewna, *Vicia sativa*; groszek, *Lathyrus*' (RSAN), dial. również 'odcedzona woda po gotowaniu grochu, fasoli; rodzaj zupy grochowej, fasolowej', 'słoma grochowa' (RSAN, Vuk, Skok ER I 604 s.v. *grah*; RJAZ, tu też NT *Grāhovica*);

ros. *zopóxовица* pot. 'polewka, zupa grochowa', dial. także *zopoxoβица* 'ts.; gotowany groch; potrawa z grochu', '(omłócone) łodygi grochu; słoma grochowa' (SRNG), *zopóxовица* 'pole zasadzone grochem' (ib.). ~

Od *gorchovъ* z suf. *-ica*, o substantywizującej funkcji suf. zob. I 98. Ze względu na produktywność formantu możliwa sekundarna paralelna innowacja poszczególnych języków słowiańskich. W. S.

gorchovina 'łodygi i liście grochu, nać; słoma grochowa, stramentum pisinum'

~ pol. *grochovina* (zazwyczaj pl. *grochoviny*) 'słoma z wymłóconego grochu, nać grochu, suche łodygi, strąki, liście grochu' od XV w., dial. 'ts.' (np. Karlłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXII 204, Sychta SK), 'łodygi grochu lub fasoli' (Szymczak Domaniewek), dłuż. *grochovina* 'słoma, nać grochu', czes. *hrachovina* (stczes. XIV—XV w., dziś dial. zazwyczaj pl. *hrachoviny*) 'ts.' (SŠJČ, Gebauer Śl., Bartoš

DSM, Lamprecht Opava; Malina Mistrice: 'łodygi wymłóconego grochu'), sła. *hrachovina* 'słoma, nać, źdźbło, łodyga grochu' (dial. 'ts.', 'zupa grochowa', np. Kálal, Ripka Dolnotrenč. 221, Matejčík Novohrad 196);

sł. *grahovina*: *gráhovina* 'słoma grochowa', sch. dial. *gràhovina* 'słoma, źdźbło, łodyga grochu lub fasoli' (np. RSAN, RJAZ), też 'wyka, Vicia, zazwyczaj wyka siewna, Vicia sativa L.' (ib., Vuk), bułg. dial. *граховина*, *граховина* 'łodyga, liście grochu jako karma dla zwierząt domowych' (RBE, BDial. II 147: Rodopy);

ros. *гороховина* 'łodyga grochu z liśćmi, nać' od XVII w. (dawnie XVII w. 'potrawa z grochu podobna do kaszy', SRJ XI—XVII), dial. także *гороховина* (*горохвина*) 'ziarno grochu', 'łodygi (omłóconego) grochu; łodyga grochu z liśćmi; słoma grochowa (jako pasza dla bydła); łodygi roślin strączkowych' (SRNG, Slav. Leks. 109), ukr. dial. *гороховина* (*горохвина*), też pl. *гороховину* 'źdźbło grochu; słoma grochowa' (Hrinčenko, Žel., Onyškevyč Bojk.; Slav. Leks. 17), brus. *гарохавіны* pl. (dial. *гарахвіны*, *гаро́хвіна*) 'wymłócone źdźbła, łodygi grochu; słoma grochowa' (np. TSBM, Scjaškovič Grodno, SPZB, Nar. slovatv. 155, Šaternik Červ.), dial. poleskie *горохвину* pl. 'łodygi i liście grochu' (Lysenko SPH). ~

Derywat od *gorchovъ* lub od *gorchъ* z suf. *-ina* (tu rozszerzony elementem *-ov-*), o suf. *-ina* zob. I 120—3. Obok znaczenia zbiorowego dobrze widoczne znaczenie singulatywne 'łodygi grochu, słoma grochowa': 'pojedyncza łodyga grochu; ziarno grochu'. Ze względu na produktywność formantu możliwa sekundarna paralelna innowacja poszczególnych języków słowiańskich. W. S.

gorchovisko zob. **gorchovišće**

gorchovišće: pln. *gorchovisko* 'pole, miejsce na połu, na którym rośnie groch albo z którego zebrano groch'

gorchovišće: ~ pol. dial. kasz. *grochóvišće*, *grochovišće* 'pole obsadzone grochem lub pole, na którym był groch' (Sychta SK, Ramułt), już od XII w. NM *Grochowiszcza* (Rospond SEG III 103—4 s.v. *Grochowiska*), dłuż. *grochowišćo* 'pole zasiane grochem lub na którym rósł groch' (Muka, tu także głuż. *hrachowišćo*), czes. *hrachoviště* (stczes. od XIV w. *hrachovišće*, też NM, Gebauer Sl.) 'ts.', sła. dial. *hrachovišće* 'miejsce, na którym był groch' (Ripka Dolnotrenč. 221);

sł. *gráhovišće* 'pole zasadzone grochem' (Pleteršnik), sch. *gràhovište* (dial. *graovište*, czakaw. *gráhovišće*) 'pole zasadzone grochem, fasolą lub pole, na którym był groch, fasola' (RSAN, RJAZ, Vuk, HDZ VII 2, 457: Brusje), już od r. 1222 NM *Grahovišta* (RJAZ), bułg. NT *Граовище* (Zaimov MI Pirdop 145 s.v. *Граовѣме*);

ros. dial. *гороховище* 'pole zasadzone grochem; pole po zebranych grochu; pole, na którym wcześniej sadzono groch', 'belki, na których zawieszają się groch do wysuszenia przed mlóceniem' (SSRJ, SRNG), 'łodygi grochu' (SRNG), ukr. *гороховище* 'pole po zebranych grochu' (SUM), brus. *гарохавішча* 'pole, na którym rósł groch; pole po zebranych grochu' od XVI w. (również dial., np. BMM III 230; Jaškin BHN 47, tu o innych wariantach fonetycznych i akcentowych wyrazu). ~

Por. 1. głuż. *hrochownišćo* 'pole zasadzone grochem lub po zebranych grochu' (Zeman, Pfuhl);

2. sł. *gráhišće* 'pole zasadzone grochem, fasolą' (Pleteršnik);

3. brus. dial. *гарошышча*, *гарашышча* 'pole po zebranych grochu' (Jaškin l.c.).

gorchovisko: ~ pol. *gorchowisko* 'pole zasadzone grochem albo pole po zebranych grochu' (też dial., np. Karłowicz SGP, RKJL XXII 204, Szymczak Domaniewek, Sychta SK, Dejna AGK m. 48), czes. dial. *hrachovisko* 'ts.' (Gregor Slav.-buč., Malina Mistrice, Bartoš DSM), sła. *hrachovisko* 'ts.' (również dial., np. Kálal, Ha-

bovštiak Orava 161, Matejčik Novohrad 45, Ripka Dolnotrenč. 221: 'pole, miejsce po grochu');

ukr. dial. *гороховиско, горохолиско* 'pole zasadzone grochem; pole po zebranych grochu' (Żel., SDU 45 przypis 1.), brus. dial. *гаро́хавіска, гаро́хавіско* 'pole, na którym był groch' (Šatalava BDS, SPZB), por. *гаро́хавіско, гаро́шыско* 'todygi i liście grochu, grochowińy' (Scjaškovič Grodno). ~

Nomina loci od *gorchъ* (rozszerzone także elementem *-ov-*), o suf. *-išče, -isko* zob. I 95—7.

ESSM VII 44, Sędzik PTR 98—9.

W. S.

gorchovъ *gorchova gorchovo* 'dotyczący grochu, związany z grochem, przygotowany z grochu, pisinus'

~ pol. od XV w. *grochowy* 'pisinus' (też dial., np. Dejna RKJL XXII 204, Kucala PSM 60, Olesch Sankt Annaberg; stpol. XV w. por. *grochowa* kita 'wiecha, liść, strąk', Słownik stpol.), dłuż. *grochowy* 'ts.', głuź. *hrochowy* 'ts.', czes. od XVI w. *hrachový* 'ts.' (także dial., np. Lamprecht Opava, Siatkowski Kudowa I 97, 135, 138; przen. 'o wyschniętym, ale niezupełnie pustym buraku', 'o kamieniu młyńskim, który zanadto się kruszy', Hruška DSCh), sła. *hrachový* 'pisinus' (dial. również *hrachovi*, Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge);

słę. *gráhov -va -vo* 'pisinus' (też dial., np. Tominec Črni vrh), por. *gráhova* rja 'choroba liści i strąków grochu', sch. *gráhov* (dial. *graov*) *-va -vo* 'dotyczący grochu, fasoli, przygotowany z grochu, fasoli' (RSAN, RJAZ, Vuk), bułg. *gráxov -va -vo* 'pisinus' (BTR, RBE);

strus. XIII w. *гороховый* 'pisinus' (SRJ XI—XVII), ros. *гороховый* 'ts.' (dial. w zestawieniach, np. *горохов* день 'święto Spasa w jesieni, od kiedy można jeść groch', *гороховое* дерево 'karagana syberyjska, Caragana verborescens Lam.', *гороховая* память 'o złej, słabej pamięci', SRNG), ukr. od XVI w. *гороховий* 'pisinus' (od XV w. NM *горохов, горухов*, SSUM), brus. *гаро́хавы* (dial. *аро́хавы, гаро́хывый*) 'pisinus' (TSBM, Scjaškovič Grodno, SPZB, Bjaluckeвиč Mohylew). ~

Adi. od *gorchъ*, o suf. *-ovъ* zob. Brodowska-Honowska SPS 11 nn.

W. S.

gorchъ *gorchu* 'roślina strączkowa z rodziny motylkowatych, *Pisum sativum*; jej owoc w postaci strąków i ziaren', 'jadalne ziarna grochu; potrawa z grochu'

~ pol. od XV w. *groch -chu* 'roślina, *Pisum sativum*; jadalne ziarna tej rośliny używane do przyrządzania potraw; potrawa z grochu', dial. też 'fasola, *Phaseolus vulgaris*', w tym znaczeniu często w połączeniu z określeniem, np. *groch* długi, biały, tyczny (o geografii wyrazu i kontynuantach *-o-* oraz *-χ* zob. np. MAGP V m. 235, cz. II 72—3, VII m. 315, cz. II 55—7, VIII m. 371, cz. II 75—8, AJPP m. 288, Zareba AJS II m. 148, cz. II 45—6, Dejna AGK m. 500, AGM II m. 231, cz. II 142, Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Tomaszewski GŁ, Górniewicz Malbork), przen. 'brodawka', 'małe ziemniaki' (Dejna RKJL XXII 203—4, Sychta SK), por. stpol. XV—XVI w. gorki, wilczy, włoski, słoneczny *groch* 'tubin, *Lupinus albus* L.', wilczy *groch* 'cieciorka pstra, *Coronilla varia* L.' (Słownik stpol., SP XVI IBL), połab. *gorχ -χaj* : *-χā* 'Pisum sativum', 'wyka, Vicia', por. patincē *gorχ* 'ptasia groch; ptasia wyka, rodzaj chwastu zbożowego' (Polański-Sehnert), dłuż. *groch -cha* 'Pisum sativum, roślina i jej ziarna' (także dial. *grúχ*, zob. np. Zareba l.c., Fasske Vetschau), coll. zazwyczaj 'groch włoski, cukrowy, *Pisum sativum saccharum* L.' (Muka, w tym znaczeniu zazwyczaj (w)łoski *groch*), głuź. *hroch -cha* : (Pfuhl również) *-chu* 'Pisum sativum, roślina i jej ziarna' (też dial., np. Michalk Neustadt, Schroe-

der Schleife), dawne *roch*, *róch* 'ts.', dohwi *hróch* 'Phaseolus' (Schuster-Šewc EW 349), czes. *hrách hrachu* (stezes. od XIII w. *hracha*) 'Pisum sativum, roślina i jej ziarna' (dial. także *hrach* 'ts.', np. Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Bělič Dol. 107, Siatkowski Kudowa I 23, 74: *hrách*), przen. o 'drobnych przedmiotach podobnych do grochu' (Přir. slov.), sła. *hrach -chu* 'Pisum sativum, roślina i jej ziarna' (również dial., np. Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge, Matejčík Novohrad 87, 103), 'potrawa przyrządzona z grochu' (SSJ), dial. też 'grad' (Ripka Dolnotrenč. 221);

sł. *gráh gráha* 'Pisum sativum, roślina i ziarna' od XVI w. (dawne od XVII w. 'potrawa z grochu', Megiser 1603), dial. 'Pisum sativum; fasola' (o geografii wyrazu zob. Pleteršnik, Rigler Notr. 87, Tominec Črni vrh), sch. *gräh -ha* 'Phaseolus vulgaris L.', 'Pisum sativum L.', w tych znaczeniach także dial. np. *grà gràa* (o geografii form i innych szczegółowych znaczeniach zob. np. RSAN, RJAZ, Vuk, Simonović BR 361, ČDL I 249, Koschat Baumgarten, HDZ IV 431, V 359, Jurišić Vrgada, Živković Piroč, SDZ XXXIV 52: Timok), cs. *грахъ* 'faba' (Miklosich LP), bułg. *грах грахът* 'Pisum sativum L.; roślina i jej ziarna; potrawa z grochu' (dial. również *гра, грай, граф, грах* 'ts.', np. Stojkov Banat, BDial. V 164: Rodopy, X 68), 'fasola' (BDial. II 147: Rodopy), maced. *грае* 'fasola', dial. też *гра, град, граф граот* 'Pisum sativum L.' (np. RMNP, Hendriks Radožda-Vevčani, BDial. VIII 223: Kostur; Vidoeski Kumanovo 75, 153: bez znaczenia);

strus. XIII w. *горохъ* 'Pisum sativum L., ziarna grochu' (Srezn., Srezn. Dop.), ros. *гороx -ха : -ху* 'Pisum sativum L.; ziarna grochu używane do jedzenia; potrawa z grochu' od XVI w. (dial. także 'pole zasiane grochem; zupa grochowa; potrawa z ziemniaków', Dal, SRNG; tu por. również *гороx* воробыный 'Vicia cracca L.; Vicia sativa L.'). *горохи* pl. 'pole, na którym rośnie groch; o grochu zasianym na polu' (SSRJ), ukr. *гороx -ху* 'Pisum sativum L.' od XIII w. (dial. też *гороx, ороx* 'ts.', Dzendzelivskij Zakarp. II m. 189, Żel., Hrinčenko), por. мишиний *гороx* 'Vicia sativa L.', копоченний *гороx* 'potrawa z przetartego grochu' (Hrinčenko), dawne XVII w. *гороx* моченний 'soczewica, ляша' (Żyteckij Narys), brus. *гороx -ху* 'Pisum sativum L.' od XVI w. (w XVI w. również 'fasola', HSBM), dial. też *гороx, ароx* 'ts.', 'zupa z ziemniaków i grochu' (np. Bjaľkevič Mohylew, Sejaškovič Grodno, SPZB, Sejacko NL 44). ~

Ze słow.: ngr. *γράχος* 'groch', tur. *g(e)rah* 'ts.', alb. *groshë* 'bób; soczewica' (inaczej Çabej Festschrift Hamm 43—4, który przyjmuje izoleksę słow.-alb.).

Psl. akut wskazuje na pierwotne *ghōrso-s*. Roślina odgrywająca znaczną rolę w obrzędach ludowych, od bardzo dawna hodowana w Europie (Moszyński KLS² i 222—3). Najbliżej stoją nazwy chwastu podagrycznika w bałt. i germ.: lit. *gāršas, garšvā* 'podagrycznik pospolity, Aegopodium podagraria', łot. *gāršas, gārša, gārša* 'ts.', śrwniem. od XVI w. *gers*, dziś niem. *Giersch* 'ts.'. Różnica znaczeń staje się mniej rażąca po objaśnieniu Moszyńskiego JP XXXVI 112: podagrycznik to uprzykrzony chwast rosnący też wśród ogrodowizn, niegdyś używano go pospolicie na pokarm.

Wychodząc z podstawowego znaczenia 'coś rozartego' łączy się też psl. *gorchъ* z stind. *ghārṣati* 'rozciera', *ghrṣta-* 'roztarty', powołując się na paralelę znaczeniową psl. *zřno* : stind. *jīrná-* 'rozdrobiony, spróchniały' (Fortunatov AslPh IV 587, KZ XXXVI 37, Berneker SEW I 231—2, Pokorny IEW 439—40).

Trautmann BSW 79—80, Sławski SE I 346—7, Skok ER I 605, BER I 276, Vasmer REW I 297, ESSM VII 45, Kluge EW¹⁸ 257, Mayrhofer KEWA I 358. — Machek ES² 182 uważa wyraz za przeduropejski i przyjmuje prawdopodobne pokrewieństwo z stind. *harēnu* 'rodzaj grochu' < ie. **ghor-* (w słow. stwardnienie *gh-* przed samogłoską tylną).
W. S. — F. S.

gorica 1. zob. gora

gorica 2. zob. горѣць 2.

gorikvětъ gorikvěta (wsch. goricvětъ goricvěta, pld. gorocvětъ gorocvěta) 'o różnych roślinach z rodziny jaskrowatych, Ranunculaceae, zazwyczaj o miłku, Adonis'

~ pol. dawne od XV w. gorzykwiat, gorzekwiat -tu 'roślina miłek wiosenny, Adonis vernalis L.', 'roślina glistnik jaskółcze ziele, Chelidonium maius L.' (Słownik stpol., SW), czes. dial. hořikvět -tu 'roślina miłek letni, Adonis aestivalis L.';

ste. gorocvět -ta 'miłek wiosenny, Adonis vernalis L.', sch. gōrocvět, gōrocvijet -ta bot. 'miłek, Adonis', 'storczyk, Orchis', bułg. zopuџem m. bot. 'storczyk, Orchis', 'glistnik, Chelidonium', 'jaskier ostry, Ranunculus acris L.', 'pierwiosnka, Primula veris L.', 'miłek wiosenny, Adonis vernalis L.' (u Gerova też zopuџem m. 'roślina firletka, Lychnis'), dial. także 'pierwiosnka lekarska, Primula officinalis L.' (ESSM VII 48), maced. zopuџem m. 'miłek, Adonis', dial. również 'pierwiosnka bezłodygowa, Primula acaulis' (MJ VIII 227);

ros. zopuџem -ma 'roślina z rodziny goździkowatych z czerwonymi kwiatami', 'lecznicza roślina stepowa z rodziny jaskrowatych z dużymi żółtymi kwiatami, miłek', dial. 'roślina Gnula salicina' (SRNG), ukr. zopuџim -my 'miłek wiosenny, Adonis vernalis L.', zopéuџim -my 'ciemniernik biały, Helleborus niger L.' (Hrinčenko), brus. zaryuџem -my 'roślina lecznicza, miłek, Adonis' (TSBM). ~

Pst. złożenie gorikvětъ: I człon do gorěti, II człon do květъ, o budowie zob. Sławski SE V 460—1 s.v. lýkwiat. Roślina nazwana zapewne od koloru kwiatów barwy płomienia: czerwonych, pomarańczowych czy żółtych (Adonis flammeus, Adonis vernalis, Chelidonium maius). W poszczególnych językach słow. nowsze gorekvětъ, gorecvětъ. Na gruncie pld.słow. pod wpływem etymologii ludowej pierwszy człon od gora (a więc 'leśny kwiat'), stąd sekundarne goro-cvětъ.

ESSM VII 46, Budziszewska, PF XXV 284—6, Duridanov, JF XXX 107—15 (tu przegląd dawniejszych prac). W. S. — F. S.

goriti gor'q 'powodować, że coś płonie, palić ogniem, niszczyć ogniem, amburere, inurere', przen. 'złościć się; martwić się; cierpieć; rozpaczać'

~ pol. dial. gorzyć -rzę 'złościć, gniewać, irytować', dawne u Kn., dziś dial. gorzyć się, gorzę się 'gniewać się, złościć się', 'strożę się, sierdżę się' (np. SW, Karłowicz SGP, Ramułt), głuź. horić -ri 'palić, puszczać z dymem; wysuszać', czes. dial. hořit si 'martwić się, gryźć się; rozpaczać, narzekać, biadać' (Kott Dod. DSM);

bułg. zopǎ -pǎu 'spalać, palić coś; oświetlać; ogrzewać, przypalać', 'przypiekać, dręczyć, męczyć; powodować u kogoś gorące pragnienie, męczące troski', dial. również 'piec, palić' (Gerov), 'hudzić, mamić, oszukiwać' (RBE, RBKE), maced. zopu 'spalać, palić coś', 'spalać, niszczyć ogniem', przen. 'męczyć, sprawiać ból, wywoływać cierpienie';

ros. dial. горѣтъся горѣсь, гóрѣтъся гóрюсь 'martwić się, smucić się; tęsknić', 'gryźć się, rozpaczać', 'męczyć się, mordować się, cierpieć', 'troszczyć się o kogoś, tęsknić za kimś, rozpaczać', 'biedować, cierpieć biedę' (Dal, SRNG), tu może należy też brus. dial. góryць 'bić, walić, tłuc' (BMM III 235). ~

Causativum do gorěti (zob.), o budowie zob. I 56—7. Pierwotne znaczenie 'palić, niszczyć ogniem' dobrze zachowane tylko w głuź.

ESSM VII 46.

Por. gariti.

W. S.

gorivo 'materiał, zazwyczaj drewno, jaki służy do palenia w celu otrzymania ciepła albo światła'

~ czes. rzadko *hořivo* 'paliwo, opał; materiały pędne';

ste. *gorivo* (*gorivo*) 'ts.', sch. *gōrivo* 'ts.' od XIX w., też 'palenie, spalanie' (RSAN), bułg. *zopúvo* 'paliwo, opał; materiały pędne' (u Gerova *zopúvo*), maced. *zopúvo* 'ts.';

ukr. dial. *zopúvo* 'paliwo, opał' (Onyškevyč Bojk., tu również *zopúvo* 'ts.'). ~

Od *goriti* z suf. *-ivo*, o nim zob. Meillet Ét. 365—8, Vaillant GC IV 713—15.

W. S.

gorlivъ *gorliva gorlivo* 'palący się, płonący, pełen ognia, płomienny, gorący', 'pełen zapału, pilności, dbałości, żarliwy w wykonywaniu czegoś; gorący, porywczy, gwałtowny, namiętny; niecierpliwy, zaciekły, zapalczywy (w gniewie), studiosus, diligens, ardens, intentus', pld. 'palny, o substancjach łatwo palących się'

~ pol. *gorliwy* 'wykazujący dużo pilności, zapału, wytrwałości, staranności; wykazujący wielką dbałość; żarliwy, bardzo pilny, staranny, rzetelny, sumienny, dbały' od XVI w. (też dial., np. Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Górniewicz Malbork, Sychta SK), w XVI w. wyjątkowo także *gorzliwy* 'zapamiętały, gorący; zaciekły, zażarty, zajadły, gwałtowny; zazdrosny, podejrzliwy, zawistny', dial. również 'porywczy, nagły, zapalczywy w gniewie; ambitny; zły, zgryźliwy; dużo wymagający' (Karłowicz SGP), głuź. *horliwy* 'żarliwy, pilny; chętny, ochoczy; staranny' (Zeman), u Pfuha też 'namiętny; gorący', czes. *horlivý* 'żarliwy, bardzo pilny; namiętny, zapalony, pełen zapału' od XV w. (stczes. XV w. także 'palny, gorący, o ogniu', Gebauer Sl.), dial. 'rozniewany, zły', 'nagły, raptowny, porywczy, gwałtowny', 'gorzki: *horlivý* płáč' (Bartoš DSM), śla. *horlivj* 'bardzo pilny, pełen zapału, zapalony, namiętny; żarliwy, gorący; zachwycony, oddany czemuś' (również dial., np. SSN), dawne też 'bardzo spragniony czegoś, usilnie dążący do czegoś', 'mocny, intensywny' (HSSJ);

ste. *gorljiv -va -vo* 'palny', u Pleteršnika także 'ognisty, płomienny; żarliwy, pilny', sch. *gōrljiv -va -vo* 'palny, który łatwo płonie', 'gorący, rozpalony, o wysokiej temperaturze ciała', przen. 'płomienny, żarliwy; porywczy, zapalony; pracowity, pilny, sumienny, staranny, rzetelny, dokładny; wartościowy, cenny; ofiarny; niecierpiący zwłoki, szybki; skrzętny, ruchliwy; ożywiony, pełen zapału; uprzejmy, serdeczny, troskliwy', dial. 'niecierpliwy, zły; denerwujący się, irytujący; gwałtowny, porywczy, zapalczywy, popędliwy; zacięty, zażarty; srogie, silny, ostry' (RSAN, RJAZ), bułg. *zopliv -va -vo* 'palny, łatwo palący się' (RBE), dial. *zopliv* 'gorący, o kawie' (ESSM VII 56), maced. *zopliv -va -vo* 'palny, łatwo palący się' (RMJ);

ros. dial. *gorlivyj* 'dumny, pyszny, butny' (SRNG); z pol. (Sławski SE I 320, ESBM III 160): ukr. dawne od XV w. i dial. *zoplivyj* 'szczery, serdeczny, żarliwy, dbały, staranny, pilny, ochoczy, wierny; gorący, płomienny; zapalczywy, porywczy' (Tymčenko, Bilećkyj-Nosenko, ESUM I 567 s.v. *zopimu*), brus. przestarz. od XVI w. i dial. *zoplivy* 'żarliwy, pilny, dbały, staranny, serdeczny, szczery' (TSBM, HSBM, Nosovič, ESBM). ~

Por. pozostające w związku z vb.: stpol. od XV w. *gorlić się* 'unosić się gniewem; być rozżalonym' (też dial., np. Tomaszewski GŁ), 'wykazywać gorliwość, gorliwie działać, być gorliwym' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), czes. *horliti -im* 'żarliwie walczyć, żarliwie bronić', 'karcić, besztuć, łajac', stczes. *horliti (sě)* 'być gorliwym; starać się z zapalem bronić czegoś', 'gniewać się, unosić się gniewem' (Gebauer Sl.), ukr. dawne *zoplivu* 'być gorliwym' (Bilećkyj-Nosenko).

O powyższych ekspresywnych formacjach z suf. *-i-* zob. I 53—4.

Adi. od *gorěti*, o suf. *-l-ivъ* zob. Brodowska-Honowska SPS 148 nn., Vaillant GC IV 479 nn, Meillet Ét. 367—8, Vondrák VSG 522—3, Jochym-Kuszlikowa MS PAN 25, s. 17—19. Rozwój znaczenia jak w bliskim budową *žarliwy*, por. też np. pol. dawne *gorzę się* 'srożę się' (Kn.), kasz. *gorzyć się* 'gniewać się, srożyć się' (Sławski l.c.). Podstawowe znaczenie 'pełen ognia, płomienny, gorący' > przen. 'gorący, pełen zapału, zapalony do czegoś, zapalczywy'.

ESSM VII 56.

W. S.

gorniti 1. *gorn'q* 'jęłzczyć, gorzknieć, kwaśnieć, psuć się, rozkładać się; mieć przykry zapach, nieprzyjemny, gorzki smak'

~ sła. u Kálala *hranit'* 'próchnieć, tleć';

sch. dial. *grāniti -nīm* 'psuć się, kwaśnieć, kisać, o winie' (RSAN), bułg. dial. *grъnī* 'mieć bardzo słodki, mdły smak', 'mieć nieprzyjemny, przykry smak po zjełczeniu, o słoninie, tłuszczu' (BDial. VII 29: Elena), 'wydzielać przykry zapach, o słoninie', 'pachnieć stęchlizną, o masle, tłuszczu itp.' (BDial. V 16, SNU XIV 215);

ros. dial. *gorónitъ -nit* 'mieć gorzki smak, trącić goryczą' (SRNG, Słownik Don.), *garónitъ* 'być gorzkim, mieć gorzki smak' (ESSM VII 47). ~

Por. 1. sch. dial. *graniti -nem* 'gorzknieć, tęchnąć, żółknąć, o maće' (RJAZ); ros. dial. *gorónutъ* = *gorónitъ* (SRNG);

2. czes. dial. moraw. *hranēt* 'tleć, rozpadać się': płátno *zhraněto* (Bartoš DSM), sła. *hraniet'* 'psuć się, gnić, tleć, rozpadać się' (też dial., np. SSN);

3. ros. dial. *gorénitъ, gorínitъ* 'stawać się, być gorzkim, mieć gorzki smak' (SRNG), *garénitъ* 'trącić goryczą' (ESSM l.c.), ukr. rzadko *gorénitи -nitъ* 'być gorzkim, mieć gorzki smak; trącić goryczą' (SUM), dial. *gorónit* 'ts.' (Leks. Poleszja 81), brus. *garónitъ -nitъ* 'być gorzkim, mieć gorzki smak; trącić goryczą' (TSBM), dial. poleskie *gorónity* 'ts.' (Leks. Poleszja 29).

Denominativum od *gornъ* f. (zob.), szczątkowo zaświadczonego realnie w postaci bułg. dial. *gran* f. O budowie zob. I 57.

Berneker SEW I 333, BER I 273, ESSM VII 47—8 (z przeglądem dotychczasowych objaśnień i literatury).

W. S.

gorniti 2. *gorn'q* 'mówić, rozmawiać, opowiadać, dicere, loqui'

~ pol. dial. *gronit* 'ostrzegać' (Lorentz PW), połab. *gornēt* (< **gorniti*) *-nq* 'mówić, rozmawiać' (Polański-Sehnert), dłuż. *gronīs -nim* 'mówić' (też dial., np. Fasske Vetschau), 'nazywać; powiadać, opowiadać' (Muka), z dłuż.: głuż. *gronit -ni* 'mówić, rozmawiać, opowiadać' (Pfuhl), 'mówić językiem dolnołużyckim' (Zeman). ~

Tu należy też sch. dial. *grānati -nām* 'mówić (z zachwytem), opowiadać, dużo opowiadać; ozdabiać, ubarwiać opowiadanie słowami; zmyślać, kłamać' (RSAN, Vuk). Inaczej o wyrazie sch. Skok ER I 608: *grānati* powstało od perf. *razgrānati* 'rozwinąć opowiadanie'.

Denominativum od *gorno*, o budowie zob. I 57.

ESSM VII 47. — O nawiązaniach psł. *gorniti* do ie. pierwiastka **g^her-* 'podnieść głos', zwłaszcza 'wymyślać, besztać; narzekać, biadać' zob. Schuster-Šewc EW 247; por. stind. *grnāti* 'wołać, przywoływać; chwalić, wychwalać', lit. *girti gi-riū* 'chwalić, sławić, wychwalać' (ib.).

W. S.

gorno zach. 'mowa, mówienie podniosłym głosem', 'uroczysta, obrzędowa przemowa, pieśń, oratio'

~ dluž. *grono* 'mowa, mówienie, rozmowa' od XVII w., 'opowiadanie; baśń, bajka; wymysł, pogłoska, wieść, fama, słuch', 'sposób mówienia, zwrot, fraza; przysłowie, przypowieść' (Muka), głuź. *hrono* 'sentencja, przypowieść', 'okres', 'puls, tętno; takt', stczes. *hrana* n. pl. 'podzwonne umarłemu; dzwonięcie pogrzebowe' od XV w.: Po smrti mu... *hrana* zvonichu, 'pieśń weselna': Šalomonu zpievá nadložnie *hrana* 'epithalamium' (Gebauer Sl.). ~

Por. 1. czes. *hrana*, często pl. *hrany*, rzadziej *hrana* 'podzwonne umarłemu; dzwonięcie pogrzebowe' od XV w. (zvonily mu *hrany* po všech fárách; zvonili *hranu* po Praze, Gebauer Sl.), także dial., np. Bartoš DSM, Malina Místřice, por. lud. zvonit psům *hrany* 'przebierać nogami' (SSJČ), sła. *hrana* książk., przestarz. 'dzwonięcie, zazwyczaj umarłemu';

2. czes. *hran* f. 'dzwonięcie umarłemu' (SSJČ).

Brak dokładnych odpowiedników ie. Do ie. *g^her(ə)* 'mówić podniosłym głosem, mówić głośno', zwłaszcza 'chwalić, wystawiać, witać', także 'ganić; błażać, lamentować'. Por. stind. *gih* f. gen. *girah* 'słowo, głos, wołanie; chwala; pochwała', aw. *garo* gen. f. 'chwala, pochwała; pieśń pochwalna, hymn', *garah-* n. 'chwala, pochwała, pieśń pochwalna, hymn pochwalny', lit. *girti giriù* 'sławić, chwalić, wychwalać', łot. *dzirtiēs* 'chęcić się, przechwalać się', pr. *girtwei* 'sławić, chwalić, wychwalać', stind. *grāti*, *grāitē* 'wołać, przywoływać; chwalić, wychwalać'.

Berneker SEW I 332, Schuster-Šewc EW 352, ESSM VII 49, Mayrhofer KEWA I 343, Pokorny IEW 478. — Nie należą tu: scs. *гранъ* -на 'wiersz' (SJS: Euch. Sin., też ŽK), cs. *грано* -несе 'ts.' (SJS: ŽK), *грань* f. 'ts.' (ib.); rus.-cs. *грано* -несе 'wiersz' (Srezn.). Jak wykazali Brückner, KZ XLV 37 i Jakobson, Word VIII, 1952, 387 do psł. *granь*, *granica*, *graniti* (zob.). W. S. — F. S.

gornostajь zob. **gornostal'ь**

gornostal'ь *gornostal'a* : **gornostajь** *gornostaja* 'drapieżny ssak z rodziny łasicowatych, o sierści latem rdzawobrunatnej, zimą białej; koniec ogona zawsze czarny, *Mustela erminea*', 'wyprawiona skórka gronostaja, futerko'

~ pol. od XV w. *gronostaj* -ja 'Mustela erminea' (dial. zazwyczaj *gronostal*, *gronostál*, np. Karłowicz SGP, Kucala PSM 71, Dejna RKJL XXII 205, por. też *grunostajki* pl. *granostajek*, Maciejewski Chelm. — dobrz. 63 s.v. *gronostajek*), 'skórka, futerko gronostaja', już od XIV w. NO *Gronostaj* (SSNO), czes. *hranostaj* -je 'Mustela erminea', 'skórka, futerko gronostaja' od XIV w., por. także (z wtórną adideacją do *chramost*), 'szelest, hałas', zob. Sławski SE I 351, przestarz. i rzadkie *chramostyl*, *chramostelj* (dial. *chramostyjl*, Hruška DSCh) 'ts.' (Pfir. slov., SSJČ, Machek ES² 183), sła. *hranostaj* -ja 'Mustela erminea' (też *ranostaj* -ja, SSJ, Kálal), pot. 'skórka, futerko gronostaja', por. może tu także należące dial. NO *Hranostajka* (svák) *Hranostajovie* (Habovštiak Orava 147, 172);

sł. dial. *grānoselj* -slja, *grānezelj* -zlja, *grājneželj* 'łaska, łasica, das Wiesel' (Pleteršnik), *granozelj* 'Mustela erminea' (Bezljaj Eseji 147);

strus. *горностан*, *горностаи* (od XII w.), *горностааль* (od XV w.), *орностан* (od XVI w.) 'Mustela erminea', 'skórka, futerko gronostaja' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *горноста́й* -ма́я 'ts.' (z ros.: sł. *gornostáj* m. 'Mustela erminea', sch. *gornóstaj* m. 'ts.', bułg. *горноста́й* m. 'ts.'), dial. *горноста́ль* -ля (również *горноста́рь* -ря, *горноста́нь*) 'Mustela erminea' (SRNG, tu o geografii wyrazu), ukr. *горноста́й* -ма́я 'ts.', 'skórka, futerko gronostaja' od XV w. (u Hrinčenki 'jakiś ptak'), dial. od XVIII w. *горноста́ль* -ля 'Mustela erminea' (Hrinčenko), 'Hermelin, Foetorius

erminens' (Żel.), brus. od XVI w. *гарноста́й -ма́я* 'Mustela erminea' (również dial., np. Bjaľkevič Mohylew: *гырныста́й*, Turaŭ: *горноста́й*), 'skórka, futerko gronostaja'. —

Etymologia niepewna. Kontynuanty dopuszczają rekonstrukcję psl. postaci *gornostal'b* : *gornostajb*. Wsch.słow. *gornostajb* wyprowadza się z **goronostajb* (por. strus. *горностан*, Vasmer REW I 296, stbrus. XVI w. *гор(ъ)носта́й*, HSBM VII 84). Spotykane w niektórych językach słow. (zob. wyżej czes., czes. dial. i sle.) przekształcone formy powstały na drodze etymologii ludowej. Ograniczenie zasięgu wyrazu do języków pñ.słow. i sle. oraz zmienność postaci głosowej w słow. (a także fakt, że nazwy kosztownych futer i zwierząt futerkowych wędrują nieraz z języka do języka; ponadto zwierzę *Mustela erminea* nie występuje m.in. na Półwyspie Bałkańskim) przemawiają za przyjęciem pożyczki z germ. (Sławski SE I 351—2, ESSM VII 48—9, Vaillant, BSL LII 159). — Uważając za podstawową formę *gornostal'b*, Šapir, Filologičeskie Zapiski 1872, 1—2, 19—21 wyprowadza ją z stdnim. **harmestagl* (< *harmenes-tagl*-), **harmastal* (< **harmenes-tail*-) 'ogon gronostaja', może w ogóle 'futerko gronostaja', por. śrwniem. *hermezagel* 'ogon gronostaja'. Pierwszy człon to germ. nazwa gronostaja: stwniem. (stsaks.) *harmono* 'gronostaj', niem. *Hermelin* 'ts.'. Człon drugi to stwniem. *zagal* 'ogon', goc. *tagl* 'włosy, sierść', szwedz. *tagel* 'włosie końskie', ags. *taegel* 'ogon', ang. *tail* 'ts.'. — Agrell Baltoslav. Lautstudien, 1919, 42—4 (por. krytykę Moszyńskiego JP XXXVI 112) wychodząc z **gorno-stario*- łączy człon pierwszy z ie. nazwą gronostaja **karmuo-*, **kar-men* (u Pokornego IEW 573 *kor-men*-): stwniem. *harmono* m., lit. *šarmuō*, *šermuō*, tłumacząc słow. *g-* alternacją dźwięcznej i bezdźwięcznej w sąsiedztwie półotwartej. Człon drugi łączy z lit. *staras* 'chomik'. — O możliwym pokrewieństwie słow. *gorn* (< **gornno-*, **gormen-*), germ. *harmono*- i lit. *šarmuō*, *šermuō* (< **kor-men*-) zob. Machek ES² 183, Bezlaj Eseji 147. — Przegląd innych, nieprawdopodobnych objaśnień u Sławskiego SE I 351—2, Vasmera REW I 296, ESSM VII 48—9.

W. S.

gornqti gornq pñd. 'zajaśnieć, zabłysnąć, rozbłysnąć, oświetlić, zazwyczaj o wschodzącym słońcu, zorzy; pojawić się i rozproszyć ciemności, zaświecić, illucescere'

~ sch. *grānuti grānēm* 'rozbłysnąć, zabłysnąć, zajaśnieć, oświetlić, zazwyczaj o słońcu, zorzy, poświęcie księżycy': *granulo* sunce kad *grane* zora, mesečino *grani!*, kad *je granulo* jutro od XVI w. (też dial., np. Elezović Kos.-Met.: *grānut*, Jurišić Vrgada: *grānuti*, ČDL I 250: *grānut*), 'nastać, nadejść, zacząć się, zazwyczaj nagle': *sad će granut* bura! (RSAN), dial. 'oświetlić, opromienić coś albo kogoś' (ib.: *naš krov granulo je sunce*), 'błysnąć oczyma, spojrzeć nagle, popatrzeć pożądliwie': *granula* očima na me, 'ogrzewać, grzać, o słońcu' (Stanić Uskoci: *grānūti -nēm*), przén. 'ulżyć; polepszyć się' (RSAN; Vuk: *sad mi je malo granulo*). ~

Por. *graněti -nim* impf. 'jaśnieć, błyszczeć, promienieć, świecić: solnce *grani*' (Pleteršnik).

Inchoativum do *gorěti gor'q* jak *světnqti* : *světěti*. Ten sam pierwiastek w stind. *ghrñóti* 'świeci (się), błyszczy; żarzy się, płonie, pali się' (Mayrhofer KEWA I 360).

Berneker SEW I 333, Vaillant GC III 251, Bezlaj ES I 170, Skok ER I 592.

W. S.

gornь f. : *gorn'a* pñd. 'jelczenie, gorzknienie; coś zjelczalonego'

~ bułg. dial. *zpan* f. 'coś zjelczalonego' (RBE, Gerov Dop.), *zpan'a* 'jelczenie' (BDial. III 209). ~

Na szerszy zasięg wskazują: 1. bułg. dial. *гърънѣ* f. 'stan tłuszczu przy jeliczeniu, starzeniu się' (BDial. V 16);

2. sch. dial. czakaw. XVIII w. *granak -nka* i kajkaw. *granek -nka* 'gorzki, cierpki, kwaśny, wytrawny' (RJAZ).

Od *gorēti*, o suf. *-nъ, n'a* zob. I 117—8.

BĒR I 273.

W. S.

gorn'a zob. gornь

gorocvētь zob. gorikvētь

gorovitь *gorovita gorovito* 'górski, montanus, górzysty, pagórkowaty, montuosus'

~ czes. *horovitý* 'nierówny, chropowaty, wyboisty' (Jungmann s.v. *horovaty*, bez przykładu; ESSM VII 49 za słownikiem Kotta);

śle. *gorovit* 'górski' (Pleteršnik bez przykładu ze słowników Murki, Cigale i Miklosicha LP), sch. *gorovit* 'lesisty', 'górzysty' (RSAN, w RJAZ od XVIII w., częste dial. czakaw.: Dalmacja je *gorovito* zemja, ČDL, Vuk; z sch. zapewne maced. *gorovum* 'lesisty', 'górzysty', RMJ, brak w dial.);

ros. dial. *gorovityi* 'nierówny, górzysty, o terenie', *gorovita* местность, *gorovito* 'nierówno' (SRNG: Kaługa, Smoleńsk), ukr. rzadko *gorovityi* 'górzysty' (SUM, Hrinčenko, Żel.). ~

Adi. ze złożonym suf. *-ov-itъ* od *gora*. Zob. *gorovь*. O budowie Brodowska-Honowska SPS 139 nn. Por. też strukturalnie bliskie *gorovatъ (-astъ)*.

F. S.

gorovь *gorova gorovo* 'górski, montanus, górzysty, montuosus' (płd. też 'leśny')

~ sch. *gorov* (tylko RJAZ ze Stulicia jako niepewne), bułg. stare i dial. *gópov* 'leśny, lesisty', *gorov* цвет: nazwa dla kilku leśnych kwiatów (RBE, Gerov, Gerov Dop.; maced. też *gorocvet* 'ts.', RMJ RMNP);

ros. *gorovoi* pot. 'wyższy, położony wyżej; (SSRJ, też Dal: *gorovoi* путь 'sucha droga biegnąca górą'), dial. 'górski', np. *gorovoi* луг 'łąka górską' (Slovarь Novosibir.), *gorovoi* ветер, *gorovaja* вода (Slovarь Don.); też SRNG, ukr. *gorovii* rzadko 'górski' (SUM, Hrinčenko, Żel., Bileckij-Nosenko), na Rusi też jako NM i NT: *Горовий* (Vasmer RGN), *Горовіе* (brus.: Žučkevič KTSB). ~

Tutaj też pol. NM typu *Górowo, Górowe, Górowce* (od NO lub NT, SGKP), brus. NT *gorovéц* (Žučkevič KTSB).

Por. też oparte na podstawie *gorov-* 1. śle. *gorovje* coll. 'góry' (SSKJ, u Pleteršnika bez przykładu, ze słowników Murki, Cigale i Miklosicha), sch. dial. *gorovje* 'kraj górzysty' (RSAN obok *gorje*); 2. ros. dial. *gorovina* 'pagórek' (SRNG).

Adi. na *-ovъ* od *gora*, zob. też *gorovitь*. Interesujący jest brak równoległych postaci antonimicznych (p. *dolъ*). F. S.

goršiti *goršq* płd. 'stawać się podobnym do ziarna grochu', 'mieszać, rozczyniać, przygotowywać rozdrobnioną (np. otręby, plewy, mąka, siano) karmę dla bydła'

~ śle. dial. *grāšiti se -šim se* 'stawać się jak ziarno grochu, np. o winogronach, winogrodzie': grozdje *se graši*, dež *se graši* (Pleteršnik), sch. *grāšiti -šim* wyjątkowe 'pojawiać się kropkami, o pocie' (RSAN), *grāšiti se* 'oddzielać się od mleka, o serze, maśle' (RJAZ), bułg. dial. *grāšua -uuuu* 'mieszać otręby lub mąkę z wodą na karmę dla bydła' (RBE, Gerov Dop.), 'mieszać, rozczyniać otręby lub śrutę z plewami, solą i wodą na karmę dla bydła' (BDial. IV 95), *grāšuum* 'mieszać

karmę dla bydła' (ESSM VII 49), *зрѣшам* 'mieszać widłami siano i słomę na karmę dla bydła' (BDial. I 188), por. *зрѣшено* n. 'karma dla bydła w postaci mieszanki jęczmienia i owsa' (BDial. III 53), 'mieszanka plew, otrąb lub sruty, soli i wody jako karma dla bydła' (BDial. IV 95). ~

Od *gorchъ* z suf. *-iti*, o budowie zob. I 57. Możliwe pokrewieństwo z stind. *ghāršati* 'trzeć' (zob. *gorchъ*).

ESSM VII 49—50 (z krytyką ujęcia BER I 276).

W. S.

goršьkъ *goršьka* dem. od *gorchъ*, 'pojedyncze ziarno grochu'

~ pol. *groszek -szku* dem. od *groch*, 'jadalne nasiona grochu; ziarno grochu', 'roślina z rodziny motylkowatych, Lathyrus, występująca w różnych gatunkach' (też dial., np. Dejna RKJL XXII 205, Sychta SK, Lorentz PW), XVI w. wyjątkowe 'roślina *Pisum sativum*', od XV w. NO *Groszek* (SSNO), dłuż. *grošk -ku* dem. od *groch*, także 'pojedyncze ziarno grochu', głuź. u Pfuha *hróšk* dem. od *hroch*, czes. *hrášek -šku* (stczes. również *-ška*) 'ts.', od XV w. NO *Hrášek* (Gebauer Sl.), sła. *hrášok -ška* : *-sku* dem. od *hrach*, 'drobne ziarenko grochu' (też dial., np. Buřa Dlhá Lúka), 'młody, zielony groch, jego owoce' (SSJ, Išačenko SRS);

sł. *grášek -ška* dem. od *grah* (u Pieteršnika także *grášek* pletenec 'groszek pnący'), sch. *grášak -ška* 'ts.', 'roślina strączkowa, np. *Pisum sativum* L. (również ziarno, strączek); wyka siewna, *Vicia sativa* L.' (wyjątkowe 'kăkol', Stulić), dial. 'odmiana winorośli i białych winogron' (RJAZ, RSAN), *grášek, grášek, -ška* 'groszek, Lathyrus' (Herman, Filologija VII 81, HDZ VIII 448: Turopolje), maced. *грашок* dem. od *грав*, bot. '*Pisum sativum*; zielony groszek';

ros. *горóшек -шка* : *-шку* bot. 'groszek', np. душистый *горошек* 'groszek pachnący, Lathyrus odoratus L.', 'nieodjrzałe, słodkie ziarna grochu, używane jak przyprawa lub potrawa', dial. tylko w wyrażeniu np. плясать *горошком* перед кем-либо 'dogadzać komuś' (SRNG), ukr. *горошок -шку* dem. od *гороx* (por. зелений *горошок* 'nieodjrzałe ziarna grochu używane jako przyprawa do potrawy'), zazwyczaj 'roślina z rodziny Lathyrus, np. groszek; groszek włoski; cieciorka; wyka, chwast w życie' (np. SUM, Żel., Hrinčenko, Janów Moszkowce). brus. *гарóшак -шку* dem.-hip. od *гарох*, także 'roślina z rodziny *Pisum*, Lathyrus, zazwyczaj groszek pachnący, wyka, chwast rosnący w zbożu' (też dial., np. Bjaľkevič Mohylew, Scjaškovič Grodno, Turaŭ), зелены *гарошак* 'nieodjrzałe ziarna grochu używane jako przyprawa do potrawy', dial. poleskie *горóшак* 'cykoria podróżnik, Cichorium intybus L.', полевый *горóшэк* 'groszek wiosenny, Lathyrus vernus L.', лесовой *горóшэк* 'dymnica pospolita, Fumaria officinalis L.' (Leks. Poles'ja 419).

Dem. od *gorchъ*, o suf. *-ьkъ* zob. I 93. Znaczenia 'Lathyrus', 'Vicia' powstały na gruncie poszczególnych języków słowiańskich.

W. S.

gorucha pld., wsch. 'coś wyróżniającego się gorzkim, piekącym smakiem, coś gorzkiego, palącego, piekącego, zazwyczaj roślina, np. gorczyca'

~ sł. *gorúha* 'rukiewnik właściwy, *Bunias erucago* L.', sch. dial. *gòruha* = *gorušica* 'gorczyca', 'zgaga' (RSAN), *gorúva* 'zgaga' (SDZ XXXIV 51: Timok), bułg. dial. *zopyxa* ogólna nazwa aromatycznych roślin trawiastych lub krzewów, 'gorczyca polna, *Sinapis arvensis* L.', 'pieprzycyca, *Lepidium*', 'zgaga', 'młdości, nudności', 'odbijanie się' (Gerov);

rus.-cs., strus. *горóуха* 'gorczyca', *горюха* 'ts.', ros. od XIX w. *zopyxa* pot. i dial. 'nieszczęśny (człowiek)', ukr. dial. *zopyxa* 'nieszczęśny, biedny (człowiek)', dawne także *zopyxa* 'gorliwiec' (Tymčenko). ~

Por. 1. sch. *goruša* 'gorczyca polna' (RSAN); stł. *gorúšica* 'ts.', 'rukiewnik zwyczajny, Bunias erucago L.', sch. *gorúšica* 'gorczyca', 'zgaga' (RSAN);

2. scs. *горюшнь* 'związany z gorczycą, gorczyczny, sinapis' (SJS), rus.-cs., strus. *горюшнь* 'ts.' (Srezn.).

Od *gorěti*, *gorькъ* z suf. *-ucha*, o budowie zob. I 75, Vaillant GC IV 674.

ESSM VII 50.

W. S.

goruń 1. *goruna* pń. 'coś związanego z paleniem, coś służącego do palenia'

~ pol. dial. *gorun -ni* 'czerwona farba do barwienia przędzy', 'czerwona przędza wełniana, półwełniana albo bawełniana używana na szlaczki lub do tkanin do wyrobu płótna w kratę' (SW, Falińska PST I 77: Podlasie);

ros. dial. *гарун* m. 'huba' (SRNG), brus. *гарун* 'ts.' (SPZB, Šatalava BDS), 'drzewo z naroślą, z której przygotowuje się hubę' (Jaškin BHN 47). ~

Na szerszy zasięg wskazuje: ukr. dial. *горунка* 'kapusta rzepak, Brassica napus L.', 'gorczyca polna, ognicha, Sinapis arvensis L.' (Hrinčenko).

Por. ros. dial. *горюн -на* 'gatunek winorośli łatwo wypalającej się, wysychającej na słońcu, która ma mało winogron na kiściach', 'tytoń, machorka' (SRNG).

Od *gorěti* z suf. *-uń*, o budowie zob. I 134—5.

ESSM VII 50—1.

W. S.

goruń 2. *goruna* pńd. 'rodzaj dębu, dąb szypułkowy albo dąb bezszypułkowy'

~ sch. dial. *gõrũn -na gõrun gorũna* 'rodzaj dębu, dąb szypułkowy, Quercus pedunculata Ehrh.' (RJAZ: XIX w.), 'dąb szypułkowy, Quercus robur L.' (RSAN), 'rodzaj dębu' (Mitrović Leskovac, Živković Pirot, SDZ XXXIV 51: Timok), przen. 'wysoki, dobrze rozwinięty człowiek' (stąd NO *Gõrũn*, RJAZ, RSAN), imię konia, por. też NT i NM (RJAZ), bułg. *горун* m. 'rodzaj dębu górskiego, dąb bezszypułkowy, Quercus sessiflora L.' (także dial., np. BDial. I 77, II 146, VI 140), również 'dąb szypułkowy, Quercus pedunculata' (BER I 266), dial. przen. 'wysoki człowiek' (BDial. VIII 115), maced. *горун* m. 'dąb bezszypułkowy, Quercus sessiflora', 'dąb szypułkowy, Quercus robur'. ~

Z pńd.stów.: rum. *gorún, gorúni* 'dąb (bezszyplkowy), Quercus sessiflora'.

Od *gora* z suf. *-uń*, o przyrostku zob. I 134—5 (Skok ER I 590, por. w związku z tym strus. *garian* 'drzewo'). Nie wykluczając derywacji od *gora*, łączy się również *goruń* 'dąb' z *gorěti* (BER I 266, ESSM VII 50—51, tam dalsza literatura).

W. S.

goruń gorupa gorupo : **gor'urь gor'upa gor'upo** 'cierpki, gorzki, amarus', 'roślina o gorzkim, piekącym smaku, np. gorczyca'

~ stł. *gorjúp* (u Pleteršnika też *gorúp*) *-pa -po* przestarz. 'gorzki, cierpki, o je-dzeniu', 'zgorzkniały, zjełczały, o maśle', przen. 'nieprzyjemny, rozgoryczony, rozczarowany' (ib., SSKJ), sch. dial. kajkaw. *gorup* adi. 'gorzki, cierpki, amarus' (RJAZ za słownikiem Belostenca), także NO *Gõrup* (RSAN, RJAZ). ~

Zasięg powiększają: 1. pol. dial. wyjątkowe *gorupa* 'gorczyca' (A. Basara, J. Basara Zb. Logar 26); ros. dial. *зпына* 'rzodkiew świrzepa, Raphanus raphanistrum L.' (SRNG), ukr. dial. *зпына* 'rukiewnik wschodni, Bunias orientalis L.', 'kapusta rzepak, Brassica napus L.', 'gorczyca polna, Sinapis arvensis L.' (w tych znaczeniach również *зопна*, Hrinčenko), brus. dial. *зпына* 'gorczyca polna, Sinapis arvensis L.' (Nar. leks. 217), też NO *Горына* (Biryła BA 105), dial. poleskie *зопна* 'kapusta rzepak, Brassica napus L., var. arvensis Thell.', 'gorczyca polna, Sinapis arvensis L.' (Leksika Poleska 419);

2. pol. NM *Gorzupia* (Borek Zach.słow. NT 68);

3. czes. NM *Hořipná* (<*Hořipný*): *villa Horzipny* 1379, *Horzepne* 1500, *Horzipna* 1541—89 (Borek o.c., passim, Profous MJČ I 701); sch. dial. *gòrupan -pna -pno* 'gorzki, słony; spieczony, o ustach chorego' (RJAZ, RSAN: Krk), *gorupen -pna* 'gorzki, zgorzkniały, o mięsie' (ZNŽO III 214: Trebarjevo).

Od tej samej podstawy co *gor'ькъ*, o rzadkim suf. *-upъ* zob. Mladenov AslPh XXXVI 116 nn, Čop Prispěvek 99, 121, 131. Pierwotne znaczenie 'gorzki, amarus', z którego rozwinęło się 'gorzka, o piekącym smaku roślina, np. gorczyca'.

Merkulova Etim. 1965, 1967, 154—5, Čop o.c., ESSM VII 51 (tu dalszy przegląd formacji słow. i literatura). — Izolowane wystąpienie pol. dial. *gorupa*, z obcą fonetyką i na gruncie nowszych dialektów mieszanych, wskazuje na jego wsch.słow. (ukr.) pochodzenie. W. S.

*gorъ zob. u-gorъ

gorъka zob. gora

gorъкъ *gorъka gorъko* 'bardzo ciepły, gorący, upalny; ardens, calidus'

~ pol. dial. *gorki* 'gorący, upalny' (np. Kucala PSM 35, Zaręba Siołkowice, Piuta Dzierżysławice, Olesch Sankt Annaberg), czes. *horký* (stczes. też *hořký*), od XIV—XV w. 'bardzo ciepły, gorący, wrzący' (także dial., np. Gregor Slav.-buč.: *horké*, Lamprecht Opava), przen. 'gorący, namiętny, prędko, zapalczywy, krewki' (Přir. slov.), por. *horký* hrom ' piorun zapalający' (ib.), sta. *horký* przestarz., książk. 'gorący' (SSJ: z czes.), dawne od XVII w. 'związany z gorączką' (HSSJ), dial. *horko* adv. 'gorąco, upał' (SSN);

ste. *górek* : *gorák gorka gorko* 'ciepły, gorący, upalny' (również dial., np. Tominec Čmi vrh), 'chroniący przed zimnem', 'wrogi, zaciekły', przestarz. 'intensywny; namiętny' (Pleteršnik, SSKJ), sch. dawne i dial. *górak -rka -rko* 'gorący, zbyt gorący, zazwyczaj o jedzeniu' (RJAZ, RSAN);

ros. dial. *górкий, горкóу* 'łatwo zapalający się, dobrze płonący' (SRNG), 'palny' (ESSM VII 52). ~

Adi. od *gorěti* z suf. *-ькъ* (por. *gybъкъ, krъchъкъ*), o budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 191—6.

Trubeckoj BSL XXIV 135, Vaillant BSL XXXI 43—5, ESSM VII 52.

Por. *gorъкъ*.

W. S.

gorъ *gori* f. 'palenie, spalanie ogniem, ogień, pożar, incendium', przen. 'bieda, nieszczęście, malum; zmartwienie, zgryzota, przykrość, aegritudo'

~ pol. XVI w. wyjątkowe *gorz -rza* 'coś złego, nieszczęście, bieda, przykrość, zmartwienie, smutek' (L., SP XVI IBL), dial. też 'gniew, złość', np. Lorentz PW, dawne *gorz (górz) gorza* : *gorzu* 'pożar, pożoga, pogorzelisko', 'palenie w przełyku, zgaga', przen. 'żądza' (L., SW), dial. 'gniew, złość, zawziętość, gorycz' (SW, Karłowicz SGP, Sychta SK, Sychta Kociewie), pl. *gorze* 'niesnaski, kłótnie, nieporozumienia' (Sychta SK), dłuż. *góř -řa* 'zmartwienie, smutek, przykrość; złość, gniew' (Muka), czes. dial. *hoř* m., f. 'zgryzota, żal, ból' (Bartoš DSM);

sch. dial. *gôr* m. 'palenie w przełyku, zgaga' (RSAN);

ros. dial. *gorъ* f. 'wypalona przez pożar powierzchnia lasu' (SRNG), 'gorycz' (ESSM VII 40). ~

Por. pol. dawne wyjątkowe *gora* 'pożar, pożoga; łuna od pożaru' (SW), dziś dial. 'ognisko; ogień rozpalany przez pasterzy na pastwisku' (Dejna RKJL XXII 189,

Szymczak Domaniewek), 'gdy się kopci z pieca, z kuchni', także interi. 'jest pożar' (Dejna l.c.); sch. dial. *góra* od XVIII w. 'męka, cierpienie; epilepsja' (RJAZ, RSAN, Vuk).

Abstractum od *gorěti* z suf. -b, o budowie zob. Meillet SC 346—7. Na gruncie poszczególnych języków słow. wtórne przekształcenie do produktywnego typu fleksyjnego na -jo-. Podstawowe znaczenie 'palenie, pożar' > 'przykrość, gorycz, smartwienie, zgryzota; żal, ból; gniew, złość; żądza' (co do rozwoju znaczenia zob. *gor'e* l.). W. S.

gorьсь 1. *gorьса* 'roślina wyróżniająca się piekącym, ostrym, gorzkim smakiem, zazwyczaj goryczka, Gentiana'

~ czes. *hořec -řce* (stczes. -rcě : řcě) bot. 'goryczka, Gentiana' od XIV w. (z stczes. stpol. *horzec* bot. 'goryczka kropkowana, Gentiana punctata L.', Słownik stpol.), też nazwy innych roślin z rodziny goryczkowatych, 'lekarstwo przyrządzone z goryczki' (Přir. slov. SSJČ), sła. *horec -rca* 'gatunek górskiej rośliny kwitnącej fioletowo, której korzenia używa się na lekarstwo', bot. *horec* obyczajny 'goryczka zwyczajna, Gentiana amarella L.' (SSJ), dial. *horec žltý* 'goryczka żółta, Gentiana lutea L.' (Matejčík Novohrad 89);

sch. dial. *górac* : *górac górcа* 'dziurawiec zwyczajny, Hypericum perforatum L.', 'goryczka trojeściowa, Gentiana asclepiadea L.', 'trawa podobna do drobnego wilczomlecza' (RSAN), bułg. dial. *zóreц -pъu* bot. 'mniszek pospolity, Taraxacum officinale Web.', 'chmiel, Humulus lupulus L.' (Gerov, stąd RBE);

ros. dial. *zopeц m.* 'roślina z rodziny rdestowatych (Polygonum), używana do leczenia chorób przewodu pokarmowego i tamowania krwotoków wewnętrznych' (SRNG, Słowarь Urala). ~

Nomen agentis od *goriti*, o suf. -ьсь zob. I 100—1. Pierwotne znaczenie 'coś piekącego, palącego' > 'piekąca, paląca (roślina)' > 'goryczka'. Co do rozwoju znaczenia por. *gorьčica*.

Por. pol. dial. *gorzec gorca* 'gorączka' (SW).

W. S.

gorьсь 2. *gorьса* 'pochodzący z gór, mieszkający w górach, rosący w górach, montanus, montuosus', *gorica 2.* 'montana, montuosa'

gorьсь : ~ pol. NW *Górzec* dopływ Czarnego Dunajca (Hydronimia Wisły);

sch. *górac górcа* 'góral' (RSAN, RJAZ), bułg. *zopéу* stare 'góral' (RBE);

ros. *zóreц -pъа* 'góral' (SSRJ, Słowarь CSRJ, brak w dial.), ukr. dial. w zwrocie *zópъа пускати* 'ustawić łódkę pod wiatr' (wiejący od strony gór, Leks. Bjuł. VI 41), NW *Горец* dopływ Dniepru (Vasmer WRG). ~

gorica : ~ sła. *gorica* dial. 'winnica w górach' (živeli so v *goricach*; vinske *gorice*), dial. 'zagroda gospodarska', 'koszara dla owiec' (Pleteršnik), sch. dial. *gòrica* 'winnica' (Provinciali Hrvati zovu vinograd „goricom”), dial. też 'padaczka': i za epilepsju ima narod riječi: *gora, gorica, gorska bolest, goropad, padavica* (RSAN);

ros. dial. *zopúца* bot. (SRNG — częściowo może pochodzić od *goriti, gorěti*, zob. *gorikvěť*).

Od *gora* z suf. -ьсь, f. -ica, o budowie zob. I 98, 100.

F. S.

gorьčati *gorьčaja* 'być, stawać się gorzkim, gorzknieć, amarus fieri'

~ pol. dial. sli. *g^hořčec -elq, g^hořčó* 'być gorzkim, stawać się gorzkim, gorzknieć' (Lorentz PW);

sch. *gòrčati -čām* 'ts.' od XVI w., przen. 'przynosić smutek, rozgoryczenie' (RSAN), dial. *gòrčati se* 'gorzknieć' (ib.);

ros. dial. *горчатъ -чаю* 'stawać się gorzkim, gorzknieć' (Dal, SRNG: Twer), przen. 'wykazywać niezadowolenie, rozgoryczenie' (SRNG: Kursk), ukr. dial. *гірчати -чаю* : *гірчати -чаю* 'stawać się bardziej gorzkim' (Hrinčenko, ESUM I 516), brus. *гарчбъ -ѣе* 'gorzknieć' (TSBM), też dial., np. Nosovič, SPZB. ~

Od *горькъ* z suf. *-ѣти -ѣје-*, o budowie zob. I 47.

ESSM VII 52.

W. S.

gorьčica 'coś wyróżniającego się piekącym, palącym, gorzkim smakiem, zazwyczaj oleista roślina z rodziny Sinapis (ognicha), z której wytłacza się olej i wyrabia ostrą przyprawę'

~ pol. *gorczyca* (stpol. też *gorzczyca*) 'roślina Sinapis, ognicha' od XV w. (stpol. też 'roślina goryczka, Gentiana', zazwyczaj z określeniem, np. *gorczyca jasna* 'Sinapis alba L.', *gorczyca czarna* 'Sinapis nigra Koch. '), także dial., np. Kartowicz SGP: 'ognicha albo roślina podobna do niej', 'rodzaj potrawy'; Dejna RKJL XXII 190: 'chwast, Sinapis'; Szymczak Domaniewek, Tomaszewski GŁ, Sychta SK, 'nasiona gorczycy używane w lecznictwie i do wyrobu np. musztardy', dłuż. *górčycа* (również *górčyc m.*) 'dzika rzodkiew, Sinapis arvensis', dial. 'jaskier, płomiennik, jaskier gorzki, Ranunculus flamulla L.', 'ryba z gorzkim mięsem, Rhodeus amarus' (Muka), głuź. *hórčica* 'roślina Eruca sativa, rokieta siewna', czes. *hořčice* 'roślina z rodziny Sinapis' od XV w., 'musztarda' od XIV w., dial. *horčica* 'ts.', przen. 'coś gorzkiego, np. napój' (Gregor Slav.-buč.), *hořčice* pl. 'czereśnia' (Svěrák Karlovice), sła. *horčica* 'roślina Sinapis i jej nasiona' od XVII w. (zazwyczaj w zestawieniach, np. *horčica* biela 'Sinapis alba L.', *horčica* rolná 'Sinapis arvensis L. '), 'musztarda', dial. w tych znaczeniach *horčica*, *horčic f.*, *horčičica* (o geografii wyrazu zob. SSN);

słc. *gorčica* bot. 'roślina Sinapis' (także u Pleteršnika), 'musztarda' (SSKJ), sch. *górčica* bot. 'rośliny: Gentiana lutea L.; Centaurium umbellatum L.' Centaurea cyanus L.' (o nazwach innych roślin i zasięgu ich występowania zob. RSN, RJAZ), dial. również 'gatunek gorzkich migdałów; odmiana czereśni', 'gorzka woda; gorzka sól', 'zgaga' (ib.), przestarz. 'magnezja', dawne XV w. 'żał, smutek' (wg RJAZ niejasne), bułg. *горчича* 'musztarda', dial. także 'roślina o ostrym piekącym, gorzkim smaku, np. Equisetum arvense L., skrzyp polny', 'dzika czereśnia z gorzkimi, drobnymi owocami' (RBE, tu o innych nazwach roślin mających gorzki smak, BDial. III 52, II 146), przestarz. i dial. 'biedna, nieszczęśliwa kobieta' (RBE, RR0D), por. *горчич m.* 'chmiel, Humulus lupulus L.' (Gerov);

rus.-cs., strus. od XI w. *горьница* 'gorzkie ziele' (Srezn.), strus. od XV—XVI w. 'gorczyca, roślina i nasiona', 'ostra przyprawa przygotowana z nasion gorczycy', przen. 'nieszczęsna, zmartwiona, o kobiecie' (SRJ XI—XVII), ros. *горчича* bot. 'roślina Sinapis; nasiona tej rośliny', 'starte nasiona suchej gorczycy służące jako przyprawa', 'musztarda' (SSRJ), dial. najczęściej nazwy roślin, np. 'rdest ziemnowodny, Polygonum amphibium L.; rdest ostrogorzki, Polygonum hydropiper L.', *горчича* полевая 'stulicha psia, Sisymbrium sophia L.' (o nazwach innych roślin i ich geografii zob. SRNG), 'ryba Rhodeus amarus', przen. 'o ubogim człowieku albo pijaku' (ib.), 'мелкая сопора' (ESSM VII 53), ukr. *гірчича* 'roślina Sinapis' od XVII w. (już w 1471 r. NO *горчича*), 'nasiona tej rośliny; przyprawa z rozartych nasion gorczycy' (SUM; dial. też *горчича* 'ts.', Hrinčenko), dial. 'gorzki grzyb' (Hrinčenko), por. *горчица*, *гірчича* польова 'stulicha psia, Sisymbrium sophia L.', *горчица* лубеньна 'kapusta polna, Brassica rapa L.' (ib.), brus. *гарчича* 'roślina Sinapis', 'ostra przyprawa z rozartych nasion gorczycy' od XVI w., dial. również *арчича* 'Sinapis', 'rzodkiew świrzeпа, Raphanus raphanistrum L.' (SPZB,

Bjaľskevič Mohylew), poleskie *горчыца* 'gorczyca; gorczyca polna, ognicha, *Sinapis arvensis* L.' (Leks. Poleszja 419). ~

Por. sch. *gôrčika* bot. 'mlecz zwyczajny, *Sonchus oleraceus* L.', dial. 'szanta obca i zwyczajna, *Marrubium peregrinum et vulgare* L.', 'słodkowodna ryba z gorzkim mięsem' (RSAN).

Derywat od *gorbьkь*, o substantywizującej funkcji suf. *-ica* zob. I 98. Zwraca uwagę szczerunkowo zachowana forma sch. *gôrčika* z suf. *-ika* (archaiczna postać nowszego *-ica*, bez palatalizacji zob. I 91—2). Pierwotne znaczenie 'piekąca, paląca (roślina)', por. w związku z tym: ma to w sobie *gorczyca*, że w oczy kąsa, łzy wyciska z nich (L.); *Gorczyca*, że od niej gorze w ustach (Rostafiński Symbola I 178). Nazwy roślin pochodzą od gorzkiego smaku ich owoców, nasion, liści lub korzeni. W. S.

**gorbčina*. Rekonstruowane przez ESSM VII 53 na podstawie przykładów z języków czes., śla., sle., sch., maced., rus.-cs. i strus. Brak poświadczeń dialektycznych, chronologia i historia wyrazów, produktywność formantu wskazują na niezależną, paralelną innowację poszczególnych języków słowiańskich. F. S.

**gorbčiti*. Rekonstruowane przez ESSM VII 53 na podstawie przykładów z języków: pol., głuź., czes., sch., bułg., ros., ukr. i brus. Brak poświadczeń dialektycznych, chronologia i historia wyrazów, produktywność formantu wskazują na niezależną, paralelną innowację poszczególnych języków słowiańskich. F. S.

gorbьf f. 'gorzkość, gorycz, amaritas', 'coś gorzkiego, np. o palącym smaku, o bólu, zmartwieniu, amaritas, acerbitas'

~ czes. *hořeč* f. 'gorycz, gorzkość' (ESSM VII 54), *hořč* f. w wyrażeniu *chmelová hořč* 'zbiór gorzkich chmielowych szyszek' (SSJČ), śla. dial. *horč* f. 'coś bardzo gorzkiego, gorycz, gorzkość' (SSN);

sch. dial. *gorač* m. 'dziurawiec, *Hypericum perforatum* L.' (RJAZ, Šulek; wg RSAN w tym znaczeniu *gôrāč* m., a więc tu nie należy), bułg. dial. *gōpеч* f. 'męka, ból, strapienie, zgryzota, zmartwienie' (ESSM l.c.);

ros. *gōpечь* f. 'gorzkość, gorycz; gorycz, zgorzknienie; tęsknota, smutek' (także u Dala), dial. *горчь*, *gōpечь* f. 'żółć, woreczek żółciowy' (Słovaryŭ Rjazan.), *gōpечь* f. 'wódka zbożowa' (SRNG), por. *gōpечь* *горькая* 'skrajna bieda' (ib.), ukr. dial. *gōpеч* 'gorycz, gorzkość, gorzki smak' (Zel.), brus. dial. *gōpеч* f. 'ts.' (Turaŭ). ~

Pierwotne abstractum z suf. *-ь* (zob. I 81) od *gorbьkь* (por. *bělь* 'białość' : *bělь* 'biały').

ESSM VII 54.

W. S.

gorbje n. coll. 'pasma górskie, montes continui'

~ pol. dial. *gōrze* 'góra, wzgórze': ponad *gōrzem*, ponad lasem; od *gōrza* (Karłowicz SGP), NM *Gōrze* (SGKP II 729: z terenów Litwy);

ste. *gōrje* n. coll. 'łańcuch górski' (Pleteršnik), w Karyntii NM w zapisach już z 1224 r.: *Wgoria*, *Goriach*, dziś *Gōriach* (Kronsteiner, Die Slowenischen Namen Kärntens in Geschichte und Gegenwart, Wien 1974, s. 13, 33), sch. od XVII w. *gōrje* 'pasma górskie', 'pasma lasów' (RSAN, tutaj też materiał dial.), bułg. dial. *gōpe* n. = *gora* (RBE, BDial. II 146: Rodopy);

ros. dial. *горье* *-я* 'gōry', из-за *горья* (archang., SRNG), NM koło Petersburga *Горье* (Vasmer RGN II 519), ukr. dial. *gip'я* *-p'я* 'gōry' (Hrinčenko), brus. NM w okolicy Witebska *Горье* (Vasmer l.c.). ~

Por. też w tym samym znaczeniu od podstawy adi.: sle. *gorq̄vje* (Pleteršnik), sch. *gōrōvje* 'kraj górzysty' (RSAN, brak w RJAZ).

Pierwotne coll. od *gora*, o budowie zob. I 85—6.

F. S.

gorьkavъ *gorьkava gorьkavo* 'nieco gorzki, zazwyczaj o smaku potraw i artykułów spożywczych, subamarus', (?) 'gorzki, amarus'

~ pol. od XVII w. *gorzkawy* 'nieco gorzki' (też dial., np. Dejna RKJL XXII 191, Sychta SK; Lorentz PW także 'gorzki'), czes. *hořkavý* rzadko 'subamarus' (również dial., np. Kott Dod. DSM, Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice), sła. dawne od XVIII w., dziś dial. *horkavý* 'amarus', 'subamarus';

sch. dial. *gōrkav -va -vo* 'subamarus' (RSAN: Prizren; RJAZ ze Stulicia);

sirus. XIV w. *горькавыи 'түгүс'* (Stezn.), stuktur. NO *горкавыи* (SSUM: 1500 r.), brus. *гаркавыи* 'subamarus; amarus' (też u Nosoviča). ~

Por. ros. dial. *горькавка* 'ryba Cyprinus idus, drobna płotka' (SRNG).

Adi. od *gorьkъ*, o suf. *-avъ* zob. Brodowska-Honowska SPS 145—8. Produktowność formantu wskazuje na możliwość paralelnej innowacji poszczególnych języków słow.

ESSM VII 55, Kreja JP XXXVII, 1957, 351—7.

W. S.

gorьknuti *gorьknъ* 'stawać się gorzkim, gorzknieć, nabierać gorzkiego smaku, zazwyczaj o potrawach i produktach spożywczych, amarum fieri, coepisse'

~ pol. dawne *gorzknąć -nę* od XVII w. 'stawać się gorzkim, gorzknieć, nabierać gorzkiego smaku' (też dial., np. Olesch Sankt Annaberg; Lorentz PW: sli.), przen. 'brzydnąć, mierznać, tracić urok; kwaśnieć, tetryczeć, zrażać się, zniechęcać się, wpadać w apatię; stawać się przykrym, nieprzyjemnym' (SW), dłuż. *gōrknus -nu* 'gorzknieć, zazwyczaj o jedzeniu, maće' (Muka), głuź. *hōrknyć -nje 'ts.'* (Zeman), u Pfuħla także *hōrknyć 'ts.'*, 'nabierać gorzkiego smaku', czes. *hořknouti* (stczes. również *hořeknuti -nu*) 'stawać się gorzkim, gorzknieć' od XV w., przen. 'zrażać się, zniechęcać się; stawać się przykrym, nieprzyjemnym' (SSJĀ, Přir. slov.), sła. *horknuti -ne* 'nabierać gorzkiego smaku, gorzknieć' (też dial., np. SSN), przen. rzadko 'zrażać się, stawać się zgorzkniałym, rozgorzconym';

sch. *gorknuti -nem* (RJAZ z odesłaniem do *gřknuti*; tylko ze Stulicia, gdzie z ros.; RSAN nie notuje) 'stawać się gorzkim, gorzknieć';

ros. *gōrknutъ -nu* pot. 'stawać się gorzkim, gorzknieć, nabierać gorzkiego smaku', ukr. *gīrknutи -ny 'ts.'*, brus. *gōrknuць -ne 'ts.'* (także dial., np. SPZB: *gārknuць*). ~

Por. sch. *gřknuti -něm* 'stawać się trochę gorzkim; nabierać gorzkiego smaku, stawać się gorzkim' (również dial., np. Vuk, Stanić Uskoci, Elezović Kos.-Met., Vujičić Prošćenje).

Vb. od adi. *gorьkъ*, o budowie zob. I 44—5.

W. S.

gorьkostь f. 'gorzki smak; gorycz, palenie, cierpkość, amaritudo', przen. 'przykrość, ból, męka, cierpienie, nieprzyjemność, amaritudo'

~ pol. *gorzkość -ci* (stpol. XV—XVI w. też *gorzkoć, gorskość, gorkość, gorzkość, gorzskość*) 'gorzki smak; gorycz, cierpkość; niesmak' od XV w. (także dial., np. Olesch Sankt Annaberg, Lorentz PW; Sychta SK: *goršć*), stpol. XV—XVI w. 'nieznośne uczucie goryczy; rzecz bardzo gorzka, paląca, o piekącym smaku', 'jad, trucizna' (Słownik stpol., SP XVI IBL), przen. 'przykrość, nieprzyjemność; boleść, smutek, utrapienie, udręka' od XVI w. (również dial., np. SOWM), stpol. od XV w. 'żał, ból, męka, cierpienie (fizyczne)', 'okrucieństwo, złość; nieprawość;

złe słowa' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dłuż. *górkosć -ci* 'gorzki smak; gorycz', przen. 'rozgoryczenie', głuż. *hórkosc -će* 'ts.', czes. od XIV—XV w. *hořkost -ti* (stczes. też *horkost*) 'gorzki smak; gorycz; coś gorzkiego', przen. 'nieprzyjemność, przykrość; cierpienie', 'rozgoryczenie, żal, zmartwienie', sła. *horkost -ti* 'gorzki smak; gorycz', przen. 'zniechęcenie, rozgoryczenie; smutek, żal; udręka' (także dial., np. SSN);

sch. *górköst* (: *górkost*) *-kosti* 'gorzki smak; gorycz', przen. 'rozgoryczenie, złość, rozjątrzenie; żal, ból, męka, udręka' od XV w. (RSAN, RJAZ), bułg. *górkost -stma* przen. 'rozgoryczenie, ból; męka, udręka' (RBE);

ros. *górkostь -tu* 'gorzki smak; gorycz', u Dala 'взгарчивость' (SRNG nie notuje), ukr. *gírkiť -kosti* 'gorzki smak; gorycz' od XVI w., przen. 'przykrość, żal, smutek, rozgoryczenie' od XVI w., brus. od XVI w. *górkacь -yi* pot. 'gorzki smak; gorycz', przen. 'przykrość, nieprzyjemność; ból, smutek, udręka' (TSBM, HSBM). ~

Por. sch. od XVI w. *gřkōst -kosti* 'amaritudo' (RSAN, RJAZ).

Derywat od *gorьkь*, z substancywizującą funkcją suf. *-ostь*. Analiza źródeł, mało poświadczonych dialektycznych, produktywność formantu wskazują na możliwość paralelnej innowacji w poszczególnych językach słów. W. S.

горькь *gorьka gorьko* 'o nieprzyjemnym smaku, np. piołunu, żółci; nie osłodzony, amarus' (w opozycji do *soldьkь*), przen. 'przykry, bolesny, dojmujący, sprawiający ból; żalony, pełen goryczy, nieszczęśliwy, amarus, acerbus, gravis, fiebilis'

~ pol. od XV w. *gorzki* (stpol. też *gorski, gorki*, stpol. i dial. *gorzki*) 'o nieprzyjemnym smaku, np. piołunu, żółci (w przeciwieństwie do słodki); nie osłodzony' (także dial., np. Karłowicz SGP, Zaręba AJS m. 859, cz. II 36), przen. 'przykry, bolesny, dojmujący, sprawiający ból, przykrość', 'żałosny, pełen goryczy, nieszczęśliwy', potab. *d'örtā* (< **gorьk(oje)?*) 'amarus', dłuż. *górki* 'ts.', głuż. *hórki* 'ts.', czes. od XV w. *hořký* 'ts.', również przen. 'przykry, bolesny, cierpiący, żalony', 'zły, rozgniewany, złośliwy', sła. *horký* 'amarus', przen. 'przykry, bolesny, żalony, pełen goryczy, smutny, nieszczęśliwy';

sła. *górek -rka* 'amarus', przen. 'nieżyczliwy, nieprzyjazny; przykry, rozgoryczony' (Pleteršnik), sch. *górak -rka -rko (górki)* od XVI w. 'amarus, o nieprzyjemnym zapachu, smaku; nie osłodzony' (również dial., np. RJAZ, RSAN), por. np. *gorka* djeteljina 'Trifolium fibrinum' (o nazwach innych roślin zob. ib.), przen. 'nieprzyjemny, bolesny, smutny; pełen trudu, goryczy; okrutny, trudny do zniesienia, dojmujący, wywołany bólem, cierpieniem; rozgoryczony, gniewliwy, zapalczywy; niezadowolony, źle usposobiony, zgryźliwy, dokuczliwy; surowy, bezduszny; zabójczy, trujący' (w tych znaczeniach także dial., zob. RSAN, RJAZ), scs. *горькь, горькын* 'amarus', przen. 'amarus, acerbus' (SJS), bułg. *górkь -ka -ko* (dial. też *górak*, np. BDial. II 146) 'amarus', przen. 'bolesny, rozgoryczony, żalony, bolesny; wzbudzający współczucie; nieszczęśliwy, biedny', u Gerova również 'brzydki; zły', maced. *горок -рка -рко* 'amarus', 'pełen goryczy', dial. 'straszny, ciężki, trudny', 'żałosny, smutny, biedny, nieszczęsny' (RMNP);

strus., rus.-cs. od XI w. *горькин, горькын*, 'amarus', przen. 'przynoszący biedę, nieszczęście' (XII—XIII w.), 'smutny, bolesny, żalony' (od XI, XI—XV w.), 'nieszczęśliwy, budzący współczucie', 'męczący, trudny' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *горький* 'amarus', też 'o gryzącym zapachu, dymie', przen. 'pełen żalu, bólu', 'smutny, żalony, rozgoryczony, niezadowolony', pot. 'nieszczęsny, zasługujący na współczucie', dial. 'bardzo gorzki' (także w licznych zestawieniach nazw roślin i ryb, np. *горькая лопуха* 'łopuch mały, Lappa minor; łopuch wielki, Lappa

maior', *горькая рыба* 'ryba *Rhodeus amarus*'), przen. 'rzewny, rozżalony, żaloszny, smutny' (por. горе *горький* 'bardzo nieszczęśliwy'), 'biedny, nędzny' (SRNG), ukr. *гіркий* 'wyróżniający się ostrym, piekącym smakiem, amarus' od XVII w., przen. 'napełniony goryczą, bólem, nieszczęściem; przykry, trudny, nieszczęśliwy' od XV w., 'przynoszący ból, gorycz, dotkliwy; spowodowany bólem, cierpieniem; żaloszny, smutny', 'biedny, nędzny, nieszczęsny' (SUM), por. dial. lem. *гіркий* лопух 'łopuch wielki, *Lappa maior* L.' (Hrinčenko), brus. *гórki* (dial. również *гаркі, гórkий*) 'nieprzyjemny, gryzący, piekący, o smaku np. piołunu, goryczy, amarus', przen. 'pełen goryczy, żalu, bólu; trudny, ciężki; spowodowany bólem, żalem; wywołujący ból, gorycz, przykrość' od XVI w., 'zdobyty w trudzie', 'żyjący w trudnym położeniu, biedzie; nędzny, biedny; bezradny, beznadziejny, żaloszny' (w powyższych znaczeniach też dial., np. Bjalskevič Mohylew, Šaternik Červ., Turaŭ, SPZB). ~

Por. ze zredukowanym stopniem wokalicznym: sch. *gřk grka grko* (*gřki, grki -kā -kō*) 'nieprzyjemny w smaku, piekący, palący, amarus' od XVI w. (także dial., np. Elezović Kos.-Met., Vuk, Stanić Uskoci, Vujičić Prošćenje), od XVI w. również 'nieprzyjemny, smutny, pełen bólu, żalu, nieszczęsny', 'biedny, nędzny', w funkcji subst. 'nieprzyjemne, przykre słowo' (Stanić Uskoci), por. dial. *grka* deteljina 'gatunek rośliny leczniczej podobnej do koniczyny, *Menyanthes trifoliata*' (RSAN).

Jeden z wyjątkowych starych przymiotników z suf. *-ькъ*, por. *тежьькъ*. Kontynuuje ie. *g^hhor-i-ko* do *g^hher-* zob. *gorēti*. Pierwotne znaczenie 'palący, piekący' > 'piekący w język' > 'gorzki' (Rozwadowski Sem. 61), por. stpol. *gorący* pieprz, imbir 'zapalający krew'.

Berneker SEW I 332—3 (tu o innych paralelach ie.), Vasmer REW I 298, Sławski SE I 323—4 (z przeglądem i krytyką wcześniejszych objaśnień), Pokorny IEW 415, ESSM VII 56 (z dalszą literaturą). W. S.

горьница : **горьн'ica** 'to, co się znajduje wyżej, nad czymś, najczęściej teren, jakieś miejsce', 'to, co jest na wierzchu, np. o garderobie', 'pars superior'

~ pol. *górnica* 'część mięsa zwierzęcego z grzbietu, z żebrami' (= górka), dial. 'płócienna długa sukmana, wierzchnia odzież chłopska' (SJP PAN, Karłowicz SGP, Kucala PSM 198), (Małeck-Nitsch AJPP mapa 389: 'góralaska guńka'), czasem też dial. 'pastwisko w górach' (= pastwisko *gurne*, ib. mapa 329), NM *Górnica* (SGKP II 721), łużyckie NM w niemieckim zapisie *Göhrenz* (**Górnica* (w 1443: *Gorentz*, Eichler Sław. ON I 149), czes. NT i NM *Hornice* (Hosák-Šrámek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku, I 277), *Hornica* 'část Určic' (Kopečný Určice), sła. ludowe *hornica* bot. 'arnika';

sł. *gornica* 'realność górską: winnica, łąka', 'rodzaj podatku' (= *gōrna*), sch. *górnicā* 'winnica; podatek', dial. 'miara objętości', 'jakaś roślina' (RSAN, w RJAZ późne, od XVIII w.), *górnicā* : *gōrnica* przestarz. i dial. (np. w Lice) 'pokój na strychu' (: *gōrnjica, gōrnjica* 'ts.'). dial. (też *gōrnjica*) 'górný slōj stoniny', 'wierzchnia odzież' (RSAN), scs. *горьница* 'coenaculum', 'góry, montana', bułg. *гóрница* 'górna część czegoś', 'nawiązka', dial. 'izba na górze domu', 'wierzchnia odzież' (RBE), 'skórka chleba' (BDial. III 52: Ichtiman), *горниџа* lud. poet. 'epitet górskiego ptaka' (RBE), maced. *горница* 'dzika grusza' (też dial.: Peev Kukuš), lud. poet. 'górna izba' (RMJ);

strus. *горница* 'wzniesienie, podwyższenie' (u Srezn. 'regio montana'), 'górna część domu', ros. dial. *гóрница* 'izba, pomieszczenie w górnej części domu; przybudówka; komora' (SRNG, Słowar' Rjazan.), ukr. *гóрниця* 'specjalna, czysta izba w chacie' (SUM), dial. 'pole wznoszące się w górę' (Onyškevyč Bojk.), na Rusi

znane NM: *Горница* (w okolicy Stryja, Grodna, Witebska; *Горницы* w okolicy Nowogrodu, Tweru, Ołońca, Vasmer RGN II 485). ~

Strukturalnie formacja psł. (od adi. *gorъnъ* : *gorъn'ъ* z suf. substantywizującym *-ica*); w poszczególnych językach zapewne derywaty niezależne wg produktywnego wzorca, stąd różne szczegółowe realizacje znaczeniowe. F. S.

горъnъ *gorъna gorъno* : **горъn'ъ** *gorъn'a gorъn'e* 'znajdujący się na górze, w górze, położony wyżej od otaczającego terenu, mający wyższe położenie, superus, editus; leżący bliżej źródła rzeki, leżący w górnym odcinku biegu rzeki', 'znajdujący się powyżej czegoś, na wierzchu, wierzchni, superior, supremus' (w opozycji do *dolъnъ* : *dolъn'ъ*)

горъnъ: ~ pol. od XV w. (ale jako NO już od XIV w., SSNO) *górný* 'znajdujący się na pewnej wysokości, będący w górze, wysoko; wyżej nad czymś leżący, wyższy, wierzchni', (dawne, u L. też 'wysoki'), przestarz. 'odnoszący się do gór, górski', dawne 'górzysty', jako termin geograficzny w nazwach krajów i miejscowości: 'leżący bliżej źródła rzeki, dalej od morza między górami lub przy górach': kraj między albo przy górach leżący nazywa się *górný*, a kraj gór nie mający, dolny; Kraje bliskie morza są dolne, a oddalone od niego *górne* (L.), stąd dawne 'leżący na północy': *górne* Niemcy (SP XVI IBL), 'o rzece, jej biegu: bliższy źródła', częste w NT, NM i NW (zwykle w charakterze dookreślenia, np. *górný* Wierch, NG, *Górna* Wić, *Górna* Wola, *Górne* Wyszki NM, SGKP II 720, 722, dial. śląskie do dziś żywe *Gorne* Śląsko, Zareba AJS mapa 1302, czasem też w formie subst.: *Górna*, *Górne* NM, SGKP), ponadto 'dotyczący kopalni i wydobywanych kopalin': jaskinia *gorna* 'kopalnia' (SP XVI IBL), przenośnie 'światny, wspaniały' (ib.), dial. 'hardy, dumny' (Karlłowicz SGP), dłuż. *górný* 'znajdujący się w górach, położony w górach' (Muka), jako subst. w NM *Górna* (Eichler ONNlausitz), głuź. *hórny* 'górski', substantywizowane n. *horn* geol. 'góry' (Zeman), czes. przestarz. *horný* 'górski' (zapewne przejęte z pol., zob. Jungmann, u Gebauera Sl. *horný* : *horní*, ale poświadczenia tylko dla *horní*, zob. niżej), śl. *horný -ná -né* 'położony, leżący wyżej', w nazwach krain, np. *horná* Orava = północna, *Horná* Lužica, *Horné* Košice, *Horné* Slezsko, *Horný* Jatov (Varsik Košice), 'leżący, położony na wierzchu, wierzchni, górný': *horná* část domu obok *horný* też z różnicą znaczenia *hórni* 'leśny; górski': *hórni* chłopcy, *hórne* děti 'zbójnicy', *hórne* cesty (SSJ, KSSJ; u Kálala jako osobne hasło tylko *hórny*);

śl. *góren gorna* 'górski': *gorno* pravo 'prawo górskie, das Bergrecht' (w tym znaczeniu też subst. n. *górn*o, Pleteršnik), sch. rzadkie *górní -ná -nô* 'lesisty': *gorna* mjesta, *gornomu* zemljištu, 'odnoszący się do „gornicy”, specjalnego podatku od winnicy': *gorno* pravo (RSAN), scs. Supr. *горъnъ* 'górski, montium';

strus. rzadko *горный* 'znajdujący się na wzniesieniu, na górze, wysoki' (максимум досталось горной земли отъ долгого плеса) = *Горный* (SJR XI—XVII), ros. *горный* 'odnoszący się do góry, gór, górski, górzysty', *горный* хребет, *горная* река, dawne (Dal) 'ładowy, np. o transporcie', 'górnicy, wydobywany z ziemi' (*горные* или подземные леса, 'для укрепы в рудниках штольн, шахт', Dal), dial. *горной -ая* (: *горный*), 'pochodzący z głębi ładu, z dala od morza; o wietrze: wiejący od ładu, brzegów', *горной* : *горный* хозяин w pogańskich wyobrażeniach 'pan pól i pustyni, w przeciwieństwie do pana wód' (Jakucja, Ural), częste w nazwach bot., np. *горный* лютик 'Digitalis grandiflora', *горна* крововичка 'Potentilla anserina', zool. *горная* ласточка 'Cotyle girapia Boie', *горная* курочка 'Perdix chukar Gray' (SRNG), ukr. *гірний* 'górski' (SUM, u Żel. też z ciekawym znaczeniem przen. 'samotny, sam jeden': *гірний* сидить в хаті = tak jak w górze, samotnie), u Tym-

denki od XV w. w znaczeniu 'położony wyżej, znajdujący się w górze, na wierzchnie' (albo może też 'górski'): горную страну... мыслаше одержати; z XVIII w.: жито и ячмень на горных поляхъ шванкуютъ; горное сѣдалище 'podwyższone siedzenie w cerkwi', 'górski, pochodzący z wewnątrz góry': нефтя горная (XVIII w.), brus. горны 'górski', 'znajdujący się w górach': горныя луги, 'górzyste, pokryte górami': горная країна, 'wydobywany z gór', na całym obszarze Rusi popularne w trzech rodzajach, samodzielnie lub jako komponent NT, NM i NW, np. Горный Поток, Горный Мост, NM, Горная Крапива, Горная Улица, Горное Ополе, Горное Подволочыє (Vasmer RGN II). ~

горнь: ~ pol. dial. górni = górnym, górni sąsiad 'sąsiad mający najwyżej położoną chałupę' (Kucała PSM 220, 258), górnia półka (Lubelskie, Karłowicz SGP), w NT np. z Górnego Żukowa (ib.; o tym typie nazw zob. Borek Zach.słow. NT 363), głuź. horni 'górnym', Horni Serb, Hornja Lužica, czes. od XV w. horni 'górnym': horni tok řeky, 'górski', 'górnicy', dial. horni větr 'wiatr wschodni' (Bartoš DSM) w NM i NT Horní (często w nazwach przeciwstawnych: Dolní Olešnice — Horní Olešnice, Šmilauer OČ 282), stłś. horní 'leżący w górze, na górze': rychtář z horního Hričova; dolnia hornij sused (XV—XVI w., Ryšánek Žil. kn.), dial. horni 'ts.': horni końec 'horny koniec obce' (Matejčík Novohrad 226);

sł. górni 'położony wyżej': górni koniec; górnia hiša 'pomieszczenie na górze, strychu' (Pleteršnik), sch. górni (: górnji), czakaw. XV w. i kajkaw. gorańi (RJAZ, u Skoka ER I 590 gorānji) 'górnym, superior, superus, położony, leżący wyżej', 'będący bliżej źródła, o rzece, strumieniu' (już w najstarszych źródłach: Ody gorne-ga studenca, XII w., Se mede Trěbčiči i gorňemu gradu, RJAZ), 'wierzchni, o ubraniu', 'zwierzchni, ważniejszy', 'powyższy, wspomniany wyżej', często w NM i NT: Na medu gorne Livoče (XIV/XV w.), Južna i gorňa Bosna (RJAZ, RSN), scs. горнь 'superus, qui sursum est', bułg. przestarz. i dial. w formacjach wskazujących na postać горнь: горня-та 'górnym półka', горня стока 'towar wysokiej jakości', горня цена 'wysoka cena', горня дреха 'wierzchnia odzież' (Gerov; u Mladenova jako potoczne горен -ня -ньо), literackie i dial. горен -рна -рно 'górnym, wierzchni, wyższy', dial. 'znajdujący się wysoko, o miejscu, terenie; górski', горните села, горно течение 'górnym bieg rzeki', 'noszony na wierzchu, wierzchni', przen., poet. 'ważniejszy', dial. 'bogaty, należący do warstwy wyższej', przen. 'wyższy, np. stopniem', dial. 'następny, przyszedł': през горната неделя (RBE), często jako komponent NT i NM (p. Kovačev Trojan, Christov Madan, Michajlova MIBerk., Michajlova MIMichajlovgrad), maced. горњи: бегайте у горњи край (Vidoeski Kumanovo 155, 209), literackie i dial. горен -рна 'górnym', 'wierzchni', 'wyższy', горни 'ts.', w NT np. Горни Полор (RMJ); — z pld.słow.: gr. NM Κορυλλογος <*Gorň'ji Logъ (Vasmer SG 205);

strus. горний 'górski': въ пещерахъ горнихъ живяху, 'znajdujący się, położony wysoko': горнии градъ; горнимъ путемъ 'suchą drogą, łądem', 'wyższy, boski, o siłach nadprzyrodzonych': горнигасны (SRJ XI—XVII, u Srezn. też subst. горнигата: посла въ горною 'ad montana'), ros. przestarz. гórnij -ня -не 'położony, znajdujący się wyżej, na podwyższonym miejscu': дорога в горний град, i przen. 'niebiański, niebieski' (z cerk., SSRJ, Słowarь CSRJ), dial. гórnij ветер 'wiatr od łądu', гórnim путем 'łądem', czasem гórnij 'o robaku ziemnym, w przeciwieństwie do wodnego' (Merkurjev Kola), гórnij стол — w obrzędzie weselnym, archang. ponadto 'rosnący na obrzeżach pól uprawnych, miedzach, o trawach': гóрни травы, w funkcji subst. гórnij -его w wyobrażeniach ludowych 'czart, bies żyjący w górach' (archang. SRNG), ukr. przestarz. гірний 'znajdujący się wysoko; podniebny, niebiański' (SUM), na całej Rusi często samodzielnie lub

jako komponent NT i NM, pr. *Горний Ручей, Горня, Горня Лубня, Горнее, Горнее* Македoво (Vasmer RGN). ~

Adi. z suf. *-ьль, -ьль* od adv. *goré* (zob.). Gdzieniegdzie widoczna jest motywacja bezpośrednio przez *gora*. Por. podobnie w opozycji *dolьль : dolьль*.

Brodowska-Honowska SPS 97 nn., 165—9; o stosunku do *gorьskь* tamże s. 64—5. F. S.

gorьль'акь *gorь'aka* 'mieszkaniec gór, monticola', pld. i wsch. 'wiatr wiejący od strony gór, wiatr halny', 'górna część jakiejś rzeczy'

~ pol. dial. *górnjak* 'górnik, góralski' (Karłowicz SGP), NO *Górnjak* (Rospond SNŚ II 76 — tu komentarz), NM *Górnjak, Górnjaki* (SGKP II 721), sła. *hornjak* 'mieszkaniec ptn. części Słowacji' (SSJ);

sł. *gornjak* 'mieszkaniec gór', 'wiatr górski, wiatr halny', 'górna część jakiejś rzeczy' (: *gornjak*), sch. *gornjak* (w RJAZ późne, od XVIII w.) 'góral', 'mieszkaniec górnej części osiedla', 'wiatr od gór, wiatr halny', dial. 'to, co znajduje się na górze, powyżej czegoś, na wierzchu, pr. górny kamień młyński', też jako NM *Gornjak* (w Serbii, RSAN), bułg. dial. *gornjak* 'wiatr północny', 'górnym kamień młyński' (RBE, BDial. IX 237), NM *Gornjak* (BER I 265), maced. *gorь'ak* 'północny wiatr';

ros. *gornjak -ka* 'górnik', dial. 'wiatr wiejący latem z gór' (SRNG za słownikiem Murzaeva, Eliasov Zabajkalsk), 'wiatr wiejący od strony brzegu, ładu' (Merkurjev Kola), gdziegdzie 'gronostaj' (Slovarь Kamčatki), ukr. *gornjak*, dial. 'góral' (SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. tylko w NM z okolic Wilna *Gornjaki* (Vasmer RGN II 488). ~

Z substantywizującym suf. *-акь* (zob. I 99) od adi. *gorьль* : *gorьль'ь*, por. podobnie *dolьль'акь*. F. S.

gorьль'ica zob. *gorьnica*

gorьль'ь zob. *gorьль*

gorьskь *gorьska gorьsko* 'odnoszący się do góry, gór, znajdujący się na górze, w górach, montanus' (jako opozycja *dolьskь*)

~ pol. *górski* 'odnoszący się do gór, bytujący, rosnący w górach', *górski* potok, *górska* rzeka, dial. *górszy* parobcy (Karłowicz SGP); jako NO *Gorski, Gurski* od XIV w. (SSNO), NM *Gorsko, Gorsk* już z 1210 r. (Rospond PO PAN 11, s. 117), połab. *d'orska*, NM <**gorьska*, może kalka z niem. Bergen (Lehr-Splawiński, Polański SE 140), dłuż. NM w zapisach od XIV w.: *Jortzck*, dziś *Görzig* <**Gorsk* (Eichler ONNlausitz 51), głuź. *hórski* 'górski', NM w formie niem. *Görzig* (Eichler Slaw. ON 160), czes. *horský* 'górski', częste w nazwach bot. i zool., też 'górnicy', NM *Horsko* (wg Profousa MJČ I 709 nazwa wtórna), sła. *horsky* 'ts.';

sł. *górski* 'górski', *gorьsko* jezero, sch. *gorski* 'górski, halny, montanus', *gorьska* sela (XIV w.), *gorski* vrh, *gorski* snijeg, dial. *gorьska* ruža 'biały, górski kwiat' (Vuk), *gorьska* bolest 'padaczka', NM już w XIII w. *Gorska* Župa, rzadko 'leśny, silvestris': *gorьska* vila 'boginka leśna' (RJAZ, RSAN), scs. *gorьskь* 'montium', bułg. *gorski* 'lesisty, leśny', przestarz. 'górski', dial. 'ts.', *gorьsko* пиле 'wróbel' (BDial. II 146), w NT i NM: *Горьска* лочка, *Горьско* (Kovačev Trojan), maced. *gorьски* 'ts.'. — Z pld.słow. gr. NM w Macedonii *Горьскаков* (Vasmer SG 191);

strus. *gorьскини* 'górski, żyjący w górach' (SRJ XI—XVII, u Srezn. też subst. f. *gorьската* 'montana'), ros. *gorskiy* 'górski', 'góralski', dial. rzadkie *gorskiy*, pr. *gorskiy* ветер 'wiatr od strony gór' (SRNG), 'wiatr od źródeł Donu' (Mirtov Don.),

ukr. *гірський* 'górski; górzysty' (SUM), u Tymczenki *горьскым* rzadkie i późne, XVIII w., brus. rzadkie *górski* 'górski': *горскае* osiedlenie, na Rusi częste w funkcji NT i NM samodzielnie lub jako komponent nazwy, np. *Горский, Горский* Конев Верхний, *Горская* Порада, *Горское*, też *Горск* (Vasmer RGN II 511). ~

Por. też oparte na adv. *gorě* ukr. dial. (u Hrinčenki) *горіський* 'wierzchni'.

Adi. z suf. *-ьskъ* od *gora*, por. podobnie *dolьskъ*. Synonimicznie do *gorьль*, zob. F. S.

gor'akъ zob. gorakъ

gor'aninъ *gor'anina* (: *gorēninъ gorēnina*), pl. *gor'ane* (: *gorēne*) 'mieszkaniec gór, kraju górzystej, monticola' (jako opozycja do *dol'aninъ, dolēninъ*)

~ pol. dial. *górzanie* 'mieszkańcy górnej (wyżej położonej) części wsi' (Kucała PSM 258), kasz. *gořane* (sg. rzadko: *gořon*) 'mieszkańcy dzielnicy wsi położonej na *góře* w odróżnieniu od *dolňanov*' (Sychta SK I 342), NM *Gorzany* (też *Górzańska* Wola, SGKP II 729), też NO *Górzan* (Rospond SNŠ II 77), dłuż. *Góran* 'góral, mieszkaniec gór', *Góřany* 'mieszkańcy górzystej części Górnych Łużyc' (Muka), głuz. *horjan* 'góral', stczes. *hořenin* 'góral', NM *Hořené, Hořany* (Gebauer Sl. od XIII w.), dziś przestarz. *horan*, pl. *horane* 'ts.' (Přir. slov.), NM *Hořany*, w zapisach od 1282 r.: *Horaz* = loc. *Hořanech* (Profous MJČ I 690), śl. dial. *horian* 'góral' (Káral), NM *Horany* (Varsik, Osiedlenie Košickej Kotliny, III, Bratislava 1977, s. 549);

śl. *gorán -ána* : *gorjân -ána* 'mieszkaniec gór, góral', NW *Gorjanka* (Bezłaj SVI I 186), NM *Gorenje*, iz *Gorenj* (Bezłaj Eseji 107, 164), sch. dial. *górjanin*, pl. *górjani* 'góral', też 'wilk', NM *Gorjani* w Chorwacji i Serbii (RJAZ), bułg. *горянин*, pl. *горяни*, dial. 'góral', 'wiatr halny', w poezji lud. zmej *горянин* 'wąż górski', NM *Горяни, Горяне* (Zaimov Zaselvane 120), z bułg.: gr. częste NM (Epir, Macedonia) *Гόριανη Горεαντζή* (Vasmer SG passim), maced. *горјанин* lud. poet. 'góral', zmej *горјанин*, ветар *горјанин*;

ros. u Dala *горянин* 'góral, mieszkaniec gór', uralьские, алтайские *горяне*, *горянка* też bot. o jakichś górskich roślinach, dial. *горянин* : *горянини* 'mieszkaniec łądu, w przeciwieństwie do mieszkańca wyspy' (archang., SRNG), czasem *горянка* 'wiatr górski' (Eliason Zabajkalsze), ukr. *горянин* 'góral' (SUM, Żel.: *гірянин* : *горянин*), brus. zaświadczone pośrednio w NO typu *Горанов, Горянов* (Biryła BA 102), na całej Rusi częste NM *Горяне, Горяни, Горяны* (też w nazwach dwuczłonowych: *Горяны Малые*, okolice Połocka, *Горяны Мужичье*, okolice Mohylewa), Vasmer RGN II 521—2. ~

Por. 1. w połab. *d'örconi* < **gorьčane* (Lehr-Splawiński, Połański SE 139);

2. z pawarstwionymi suf. *-ьсь* (zob. I 99—101) *gorjānes* 'mieszkaniec gór, góral' (Pleteršnik), sch. oronim *Görjānci*, pl. (RJAZ, RSAN), bułg. i maced. NM częste *Горанци, Горянци, Gorenci* (też na terenie Grecji w zapisach *Горεαντζή*, Vasmer SG 215, Zaimov Zaselvane 198); we wsch.słow. poświadczone pośrednio w NM *Горянцєво*, okolice Kostromy (Vasmer RGN II 521).

Od *gora* z suf. *-ēn-inъ, -jan-inъ*, zob. I 119, 129.

F. S.

gor'e 1. n. 'bieda, nieszczęście, niedola, malum, miseria', 'ból, smutek, żal, zmartwienie, zgryzota, cura, dolor, aegritudo'

~ pol. przestarz. *gorze* n. od XV w. 'bieda, nieszczęście', czasem w funkcji adv. (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dłuż. *góře* n. 'zmartwienie, smutek, tęsknota, nieszczęście, żal, troska', 'gniew, złość; przykrość' (Muka), głuz.

horjo n. 'żał, ból, zmartwienie; nieszczęście, utrapienie, smutek', 'bieda, niedola', 'dolegliwość, przykrość' (Zeman), czes. książk. *hoře* n. 'żał, zgryzota, ból' od XIV w. (Přir. slov., Gebauer Sl.);

sł. *gorjê* n. 'żał, zgryzota, cierpienie, ból', 'to, co wywołuje żal, ból, cierpienie, nieszczęście' (SSKJ), cs.-serb. XV w. *ropк* n. 'vae', 'malum' (SJS, Miklosich LP);

rus.-cs., strus. od XI w. *ropк* 'zmartwienie, smutek, nieszczęście, żal, ból, smutek, strapienie, zgryzota' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *zôpe* n. 'żał, ból, smutek, troska', 'bieda, niedola, nieszczęście', dial. też 'o nieboraku, biedaku, nieszczęśliwiku' (SRNG, por. w tych znaczeniach *zôpe* cepo), ukr. *zôpe* n. 'smutek, zmartwienie, żal' od XV w. 'bieda, niedola, nieszczęście' (również dial., np. Janów Moszkowce), brus. *zôpa* n. 'smutek, żal, zgryzota, zmartwienie', 'bieda, niedola, nieszczęście' (dial. też *zôpъ*, *zôpo* n. 'ts.', 'potrzeba, konieczność, kłopot', np. Turaŭ, SPZB I 464). ~

Abstractum do *gorëti*, *gor'ьjъ* z suf. *-je*, o budowie zob. I 81. Pierwotne znaczenie 'palenie, pieczenie' > 'to, co pali, piecze, sprawia ból, przykrość, smutek, żal' > 'smutek, żal, troska, zgryzota, nieszczęście' (co do rozwoju znaczenia por. *pečalb* 'smutek, troska': *pekti pekъ* 'piec', 'pekti sę 'troszczyć się'.

Berneker SEW I 333 (tu pozasłow. paralele), Vasmer REW I 295, Sławski SE I 322, Bezlaj ES I 163. — ESSM VII 40—1 widzi tu rozszerzenie tematu na *-i-gorb* (zob.). — O mało prawdopodobnym związku *gor'e* i *žalb* zob. Machek ES² 177 i Ondruš SSH VII 191—2. W. S.

gor'e! 2. interj. na wyrażenie przestrogi, zagrożenia, niedoli, 'biada, vae!'

~ pol. przestarz. od XIII w. *gorze!* interj. na wyrażenie boleści, rozpacz, zapowiedzi nieszczęścia, niedoli, kary, 'biada!' (SJP PAN, Słownik stpol.), por. przestarz. (zachowane do dziś w gwarach) *gore!* 'pali się, pożar, ogień' (SJP PAN), czes. dawne od XIV—XV w. (dziś poet.) *hoře!* interj. 'biada!' (Přir. slov., SSJČ, Gebauer Sl.);

sł. *gorjê* interj. 'biada!', scs. Supr. *ropк*, *rope* interj. 'biada!, vae!', cs.-serb. *ropк*, *rope* interj. 'vae!' (RJAZ, Daničić RSS: od 1302 r.);

rus.-cs., strus. od XI w. *ropк* interj. 'vae!', ros. *zôpe!* 'biada!', ukr. *zôpe!* interj. 'biada!', brus. *zôpa!* interj. 'biada!, vae!'. ~

Interj. *gor'e* 'biada!, vae!' rozwinęło się z podstawowego *gor'e* 1. (zob. Sławski SE I 31—2, 322, Rozwadowski Sem. 15). Por. podobne rozszczępienie znaczeń s.v. *běda*, zob. I 221—2. W. S.

gorě 3. zob. *gor'ьjъ*

gor'estb f. 'coś piekącego, gorzkiego, gorzki smak, gorzkość, amarities', przen. 'gorycz, rozgoryczenie, żal, smutek, troska, zmartwienie, amaritudo, amarities'

~ czes. wyjątkowe *horest* f. 'gorycz' (Kott);

sł. książk. *gorěst* f. 'gorycz, rozgoryczenie, ból, zgryzota' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *gôrēst* *gōrestī* przestarz. 'smutek, troska, zmartwienie; niedola, bieda' (RSAN; wg RJAZ stare od XIII w. w języku cerkiewnym i mieszanym oraz w Słownikach Daničića i Stulicia 'gorycz, amaritudo, amarities'), scs. *горестъ* f. 'amaritudo, amarities' (SJS: Supr.), bułg. poet. *zôpecm -mmá* 'boleść, smutek, gorycz, zgryzota' (RBE);

rus.-cs., strus. *горестъ* f. 'gorycz, gorzkość, amaritudo' od XIII w., od XI w. 'żał, ból, boleść, strapienie, zgryzota' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *zôpecmъ* f. 'uczucie smutku, tęsknoty, troski, żalu; zgryzoty, strapienia; nieprzyjemności, zmartwienia' (też u Dała), przestarz. 'gorzki smak, zapach; coś gorzkiego, gorycz, gorzkość'

(SSRJ), dial. 'gorzki smak, gorycz, gorzkość' (por. *zópesztь-чад* 'spalenizna, czad, swąd'), 'żółć' (SRNG), także *zópesztь*, *zópesztь* 'gorycz' (ESSM VII 41), ukr. *zópesztь* dawne od XV w. 'gorycz, gorzkość', od XVII w. 'gorycz, żal, rozgoryczenie, troska, zmartwienie, smutek, niedola, bieda' (Tymčenko, Żel.), *zópіcть -pocтu* 'gorycz, gorzkość, o smaku' (Hrinčenko), brus. dawne *zópesztь* f. 'gorycz, gorzkość', 'gorycz, żal, zmartwienie, rozgoryczenie, troska, smutek' od XVI w. (HSBM), dial. *zópocь* 'gorycz' (Turaŭ), *zópacь*, *zópacь* 'spalenizna, czad, swąd', 'gorycz, gorzkość' (SPZB). ~

Por. pol. dial. *gorzyść* f. 'gorycz' (Maciejewski Chełm.-dobrz. 170).

Derywat z suf. *-ostь* od tego samego pierwiastka co *gor'bjb*, *gor'e*, *gorьkь*.
O budowie zob. Vaillant GC IV 373—4, RJAZ s.v. *gorest*.

ESSM VII 41.

W. S.

gor'upь zob. **gorupь**

gor'ьjь *gor'ьjьsi gor'e* compar. do *zьlь*, 'peior, deterior', adv. *gor'e* 3. compar. do *zлѣ*, 'peius, deterius'

~ pol. od XV w. *gorszy* compar. do *zły*, dial. też w znaczeniu adv. 'bardziej' (Dejna RKJL XXII 190: *gorsy* *чоры* 'bardziej chory'), adv. *gorzej* compar. do *zлѣ* od XV w., dial. *gorѣ*, *gъorѣ* (Sychta SK, Lorentz PW), także 'bardziej; mniej' : *goży* s^hapsy 'bardziej słaby', *goży* dobry 'mniej dobry' (Dejna o.c. 190—1), dłuż. *góršy* compar. do *zły*, adv. *górej* compar. do *zлѣ*, głuź. *hórši* compar. do *zły* (również dial., np. Jentsch Rodewitz), adv. *hórje* compar. do *zлѣ*, czes. *horší* compar. do *špatný* i *zlý* (SSJČ, Pfir. slov.), stczes. od XIV w. *hoří* m., *horši* f., *horše* n. compar. do *zły* w formie niezłożonej, w formie złożonej *horši* (Gebauer Sl.), adv. *hůř*, *hůře* compar. do *zлѣ* i *špatně* (stczes. od XIV w. *hóře* compar. do *zle*), sła. *horši* compar. do *zły* od XV w. (dial. także compar. do *plany*, *plani*, np. Sipos Bükk-Gebirge, Buffa Dlhá Lúka), adv. *horšie* compar. do *zle* od XVI w., od XVII w. też *horšiej*, u Kálala *horši* adv. 'peius; więcej';

sł. *gърji* : *gърši* przestarz. compar. do *zěl*, *zli* (dziś literackie i dial. w znaczeniu 'peior' *hujši*, *slabši* compar. do *hud*, *slab*), 'lepszy', 'ładniejszy, piękniejszy, miłszy' (także dial., np. Pleteršnik, Tominec Črni vrh, Bezlaj SE I 163, tu o rozwoju znaczenia), sch. *gōrī*, dawne *gōrjī*, od XIII w., później dial. (np. Elezović Kos.-Met.) *gōrši*, *gorši* compar. do *zao*, *rđav*, *loš*, dial. również 'większy, w sensie negatywnym' (Peić-Bačlija Rečnik Bunjevaca), adv. *gōrē*, *gōre* compar. do *zao*, *rđavo*, *loše*, scs. *горни -ръшн -рѣ* compar. do *зълъ*, 'peior, deterior, nequior' (SJS), por. *въсѣхъ горьшеѣ* 'najgorszy, gravissimus', adv. *горе* (ib.);

rus.-cs., stus. od XI w. *горни* 'peior', 'bardziej przykry, ciężki, smutny', też *горьшнн* 'ts.', XVI w. 'silniejszy, wyższy' (Srezn., ze znakiem zapytania), ros. *горшій* 'peior; bardziej przykry, smutny' (SSRJ), u Dala *горшій* s.v. *горькій* 'bardziej gorzki' : *'peior; najbardziej szkodliwy, szpetny, lichy, zły', adv. dial. *горе*, *горее* 'gorzej, trudniej, ciężej, bardziej dotkliwie' (SRNG), u Dala też *горше*, *горш* 'ts.', 'więcej; bardziej', ukr. *гірший* compar. do *поганий*, 'peior' (SUM), dawne XV—XVIII w. *горшій* compar. do *горькій* (Tymčenko), adv. *гірше*, *гіри* do *гіршій* (u Hrinčenki także *гóriй*, *гориіше*), 'więcej; bardziej' (SUM), dawne od XV—XVIII w. *горшей*, *горше*, *горшь* adv. do *горшій* (SSUM, Tymčenko), brus. *горшы* compar. do *дрэнны*, 'peior' od XVI w. (dial. także 'spodni', SPZB), adv. dawne *горе*, *горее*, *горше*, *горшее*, *горшей*, *горшь* 'peius' od XV—XVI w., dial. również *гори*, *гориі*, *горши*, *горей* 'peius', 'bardziej, więcej; bardziej niezbędnie' (Nosovič), *гарзі*, *гаршы*, *гараі* 'peius', 'mocniej, silniej; bardziej, więcej' (np.

Šaternik Červ., Bjal'kevič Mohylew, NS 123, 261), *zópəū* 'peius', 'bardziej gorzki' (Turaū). ~

Ze słow.: alb. *gjořë* 'nieszczęśliwy' (BER I 266, Skok ER I 592; inaczej Meyer EW 141).

Pśl. compar. *gor'bjb* m., *gor'bjbši* f. ma ten sam rdzeń co *gorbьkь*, *gorěti* (zob.). Co do budowy *gor'bjb* : *gorbьkь* por. *tež'bjb* : *težьkь*, *vyš'bjb* : *vysokь* (stopień wyższy jako formacja niezależna od stopnia równego, zob. Meillet SC 370—1). Pierwotne znaczenie 'bardziej pałący, gorzki' > 'nieprzyjemny, zły' > 'gorszy, peior' zachowane realnie w brus. dial. (zob. wyżej).

Berneker SEW I 334, Sławski SE I 321 (tu o innych przykładach na rozwój znaczenia), Trautmann BSW 79, Pokorny IEW 495, ESSM VII 54 (z dalszą literaturą i krytyką objaśnień). — Nie przekonują inne objaśnienia: Meillet MSL IX 150 zestawiał z orm. *kornčim* 'ginać'. — Vaillant RES IX 5—12 łączył z stind. *gārīyas-* compar. do *guru-* 'ciężki, przykry', dopatrując się w pśl. *gor'bjb* pierwotnego ie. comparativu. — Machek, LP V 59, LF LXXII 74—5, Machek ES² 176—7 zestawiał z gr. *χεῖρων* 'gorszy' (**χee-icov* : **gor-jbjb* < **gher-* : **ghor-*). W. S.

gospoda coll. 'panowie, państwo, gospodarze, władcy, członkowie wyższej warstwy społecznej'

~ pol. *gospoda* 'karczma, dom zajezdny, jadalnia', przestarz. 'dom korzystający stale z usług jednej osoby', dawne 'mieszkanie, stacja, kwatera przeznaczona na krótki pobyt', stpol. od XIV w. 'dom zajezdny, miejsce postoju w czasie podróży, pomieszczenia wynajęte u kogoś na krótki pobyt, kwatera prywatna (najczęściej wraz z utrzymaniem)', w XVI w. rzadziej 'prywatny dom mieszkalny, gospodarstwo; miejsce stałego pobytu, miejscowość; gościna, schronienie', wyjątkowo (Sprawa chędogo, 1544 r.) 'przełożony, zwierzchnik, przedstawiciel władzy', dluž. *gospoda* 'dom zajezdny, zajazd, karczma', głuź. *hospoda* 'gospoda, oberża, zajazd', 'częstowanie, ugoszczenie', czes. *hospoda* 'gospoda, karczma, zajazd', pot. 'karczmarz', obdrżati *hospodu*, býti někde *hospodou* 'gościć gdzieś', stczes. *hospoda* m. i f. 'pan domu, gospodarz, władca' i 'pani domu, gospodyni', *hospoda* f. 'dom zajezdny, gospoda, oberża', sła. przestarz. *hospoda* 'mieszkanie, miejsce pobytu, dom', 'wynajęte mieszkanie, kwatera', 'zajazd, gospoda, karczma', u Kálala też 'gościna' (już stśla., Ryšánek Žil. kn.);

słē. *gospoda* 'członkowie wyższych warstw społeczeństwa', 'państwo', hist. ziemlińska *gospoda* 'właściciele ziemscy, obszarnicy', sch. od XIII w. *gospoda* 'panowie, państwo', scs. Sav. *rocнода* 'gospoda, zajazd', cs. *rocнода* 'państwo', bułg. *zocнода* 'panowie, państwo', maced. *zocнода* 'ts.';

strus. *rocнода* (też *ocнода*) 'panowie, państwo', 'dom, gospodarstwo; gospoda, zajazd', ros. *zocнода* 'panowie, państwo', u Dała też dial. *zocнода* 'domostwo, całe gospodarstwo i dom; pokoje, izby mieszkalne', ukr. *zocнода* 'dom rodzinny, domostwo, dom i gospodarstwo rodziny', brus. przestarz. *zacнода* 'dom gospodarza, cudzy dom' (TSBM, też dial., SPZB), dial. *zocнода* 'wnętrze pańskiego domu' (Nosovič), stbrus. *rocнода* 'dom, gospodarstwo', 'dom zajezdny, karczma', 'kwatery, mieszkanie', wyjątkowo 'władza zwierzchnia, zwierzchnicy' (HSBM). ~

Archaiczne coll. od *gospodь*, o suf. -a zob. I 60. Znaczenie 'dom pana, gościna, dom gościnny, zajezdny, kwatera' wtórne, rozwinęło się ze znaczenia zbiorowego, co do rozwoju semantycznego por. np. łac. *hospitium* 'gościna, ugoszczenie; dom gościnny, kwatera gościnną, zajazd, przytułek', zob. Sławski SE I 324.

Meillet Ét. II 250—51, Berneker SEW I 335, Sławski SE I 324, Vasmer REW I 299, Machek ES² 178, ESSM VII 58—9. W. B.

gospodar' b *gospodar'a* 'pan domu, głowa rodziny, człowiek zarządzający czymś, zarządca, władca, pater familias, dominus'

~ pol. od XIV w. *gospodarz -rza* 'właściciel gospodarstwa wiejskiego, rolnik prowadzący gospodarstwo' (w tym znaczeniu pospolite w dial., np. kasz. *gospodář*, Sychta SK), 'pan domu, osoba sprawująca funkcje pana domu (szczególnie w stosunku do gości)', 'właściciel mieszkania, domu, pensjonatu, restauracji, oberży itp.', 'ktoś, kto zarządza, rządzi czymś, np. zakładem, województwem, państwem, czuwa nad gospodarką tych jednostek', stpol. 'głowa rodziny, domu, właściciel, zarządca' (rzadko 'mąż', 'pan, władca', 'zarządzający żeńską częścią domu'), też 'przyjmujący w gościnę, właściciel zajazdu', dial. także 'naczelnik, zwierzchnik' (Karłowicz SGP), dluž. *gospodar' -ra* 'pan domu, gospodarz', 'właściciel gospodarstwa rolnego', głuż. *hospodar -rja* 'gospodarz', czes. *hospodář -ře* 'właściciel gospodarstwa rolnego, samodzielny rolnik', 'ten, kto czymś zarządza, czuwa nad gospodarką czegoś, zarządca', 'ten, kto dobrze gospodarzy majątkiem, oszczędny człowiek', arch. 'głowa rodu, pan, władca', 'głowa rodziny', 'gospodarz (w stosunku do gości)', stczes. od XIV w. 'głowa rodu, rodziny, domu, pan, mąż, gospodarz', 'przełożony klasztoru, opat', 'pan domu w stosunku do gości', 'przełożony rybaków (*hospodār v rybářstvi*)', śla. *hospodār -ra* 'ten, kto czymś zarządza, kto czuwa nad gospodarką czegoś, zarządca', 'ten, kto umie dobrze, oszczędnie gospodarzyć', książk. 'właściciel gospodarstwa rolnego, rolnik', przestarz. 'głowa rodziny, domu':

śle. *gospodār -rja* 'właściciel dóbr materialnych, majątku; ten, kto użytkuje majątek, zarządza nim', 'ten, kto włada, zarządza czymś, władca', 'pracodawca', u Pieteršnika też 'majster', u Megisera 1603 'stabularius, ein Wirt, ein Stallknecht', sch. *gospōdār -āra* 'ten, kto rozkazuje, panuje, pan, władca (cesarz, król, książę itd.)', 'głowa rodziny, domu', 'właściciel, posiadacz, gospodarz, pracodawca', 'ekonomista', przestarz. 'mąż, małżonek', stserb. XIII w. *господарь* 'pan', bułg. *zocnodār* 'właściciel, pracodawca', 'ten, kto ma prawo wydawać polecenia, rozkazywać komuś, kto panuje nad kimś, nad czymś', 'władca, monarcha, cesarz, król', przestarz. 'pan', maced. *zocnodap* 'właściciel, gospodarz':

strus. *господарь* (też *осподарь*) 'pan, gospodarz, władca', 'tytuł władcy, cara, wyższych osób duchownych', ros. dawne i dial. (płd., zach.) *zocnodār -pā* 'głowa domu, gospodarz', 'władca', ukr. *zocnodap -pā* 'ten, kto zajmuje się gospodarstwem, gospodarz', 'właściciel, pan', 'ten, kto w pełni czymś rozporządza', 'głowa rodziny', brus. *zocnadāp -pā* 'właściciel czegoś, kogoś', 'człowiek prowadzący gospodarkę, gospodarstwo, zajmujący się sprawami gospodarczymi', 'głowa rodziny, domu', 'ten, kto ma władzę nad kimś, nad czymś', pot. i dial. 'mąż', dial. także 'pierwszy snop żyta w dniu rozpoczęcia żniw' (SPZB, Ścjaškovič Grodno), stbrus. *господарь, осподарь, осподарь* 'pan; właściciel domu, gospodarstwa; władca' (też jako tytuły) (HSBM). ~

Od *gospodь, gospodinь* bądź od coll. *gospoda* (tak wg Vaillanta GC IV 317, ESSM VII 59—60), z suf. *-ar' b*; młodszy derywat (nie poświadczony w scs., może więc jeszcze nie psł.), utworzony zapewne na wzór produktywnej kategorii nominów agentis z tym sufiksem.

Wyraz stanowił podstawę dalszych derywatów, np. *gospodariti, gospodarьskь, gospodarьнь, gospodarьstvo*, tworzonych prawdopodobnie na gruncie poszczególnych języków słow.

Berneker SEW I 335, Sławski SE I 324, Vasmer REW I 299, Machek ES² 177, ESSM VII 59—60. W. B

gospodinъ *gospodina* 'mężczyzna stojący na czele rodziny, domu, gospodarz, pan, władca, pater familias, dominus'

~ stpol. od XIII w. *gospodzin*, gen. *gospodzina* : *gospodna* 'pan, dominus' (zwykle o Bogu; w najstarszym przykładzie z ok. 1250 r., o ziemskim władcy, Słownik stpol.), uważane za zapożyczenie scs. za pośrednictwem czes. (por. Basaj-Siatkowski SFPS VI 10), czes. *Hospodin* 'Pan Bóg' (już stczes., u Gebauera Sl. tylko jeden przykład nie odnoszący się do Boga), arch. (lub wzorowane na ros.) *hospodin* 'pan' (Přir. slov.), sta. *Hospodin* 'Pan Bóg';

śle. lud. *hospodin* 'pan' (Pleterśnik, np. z Rezji, już Megiser 1603), też ze ściągnięciem *g'ospon* 'ts.' (Pleterśnik, SSKJ), sch. od XIII w. *gospòdin* -na 'pan', scs. господинъ 'pan', bułg. *gospodin* 'pan', lud. arch. też 'gospodarz, człowiek majątny', maced. *gospodin* 'pan; pan domu, głowa rodziny; władca';

strus. господинъ 'władca, gospodarz, pan' (też jako tytuł), ros. *gospodin* -na 'pan' (też jako tytuł), 'człowiek należący do wyższych klas społecznych', 'władca', ukr. *gospodin* -na 'pan; panujący, władca; Pan Bóg', stukr. XIII—XVI w. *господинъ* 'pan, gospodarz', 'tytuł duchownego prawosławnego', sbrus. *господинъ*, *господынъ*, *осподинъ* 'pan' (jako tytuł), 'panujący, władca' (HSBM). ~

Singulativum z suf. -inъ (zob. I 120) od coll. *gospoda*, por. też *gospodъ*.

Berneker SEW I 335, Sławski SE I 325—6, ESSM VII 61—3.

W. B.

gospodyn'i f. 'kobieta stojąca na czele rodziny, domu, żona gospodarza, gospodyni, mater familias'

~ pol. od XV w. *gospodyni* (dial. też *gospodynia*) 'żeńską głową rodziny, pani domu, żona gospodarza', 'udzielająca gościny, pani domu względem podejmowanego gościa; żona właściciela gospody', od XVI w. 'kobieta prowadząca cudze gospodarstwo domowe, ochmistryni, szafarka, gosposia', dial. kasz. *gospodëni* 'pani domu, żona gospodarza, kobieta prowadząca gospodarstwo', czes. *hospodyně* -ně (stczes. *hospodyni* -ně) 'żeńską głową rodziny, żona gospodarza, pani domu', 'kobieta prowadząca gospodarstwo domowe, gosposia', 'gospodarna, oszczędna kobieta', stczes. też 'gospodyni (w stosunku do gościa)', 'matronka';

śle. *gospodinja* 'kobieta prowadząca gospodarstwo domowe, gospodyni', 'żona gospodarza', 'kobieta dająca mieszkanie i utrzymanie, gospodyni', 'pracodawczyni', u Pleterśnika też 'służąca, gosposia', sch. od XIV w. *gospòdinja*, scs. *господыни* -ни f. 'pani, gospodyni';

strus. *господыня*: *господыни* f. 'gospodyni, pani', ros. dial. *господыня* 'gospodyni; w gospodarstwie wiejskim kobieta, na którą przypada kolej gotowania pożywienia' (SRNG), ukr. *gospodynja* 'kobieta prowadząca gospodarstwo domowe, gospodyni', brus. *гаспадыня* 'ts.', sbrus. *господыня*, *господыня* 'ts.; pani domu; gospodyni (w stosunku do gości); karczmarka'. ~

Femininum z suf. -yn'i (zob. I 139) od *gospodъ*, *gospodinъ*. Por. *gospod'a*.

Berneker SEW I 326, Sławski SE I 324, ESSM VII 60.

W. B.

gosp'odъ *g'ospodi* (voc. *g'ospodi*) m. 'mężczyzna stojący na czele rodziny, domu, gospodarz, pan, władca, pater familias, dominus'

~ pol. dial. wyjątkowe *gosp'od*, voc. sg. *gospodzie* 'pan' (Karłowicz SGP: Międzyrzec Podlaski, może więc zapożyczone ze wsch.słow.), stczes. *hospod* -di, voc. sg. *hospodi* 'pan' (Gebauer Sl.);

śle. *gosp'od* -da 'tytuł dorosłego mężczyzny, pan', 'członek warstwy szlacheckiej lub mieszczańskiej', 'mężczyzna wzbudzający szacunek swym wyglądem i zachowaniem';

waniem', 'mężczyzna wygodnie żyjący, który nie musi pracować (fizycznie)', 'pracodawca, gospodarz', 'mąż, małżonek', 'duchowny, ksiądz', 'Bóg, Chrystus' (np. *Gospod Bog*), sch. *gōspōd gōspoda* (w najwcześniejszych zabytkach gen. sg. *gospodi*, dat. sg. *gospodi* : *gospodevi*) współcześnie 'Bóg' (*Gospod Bog*), przestarz. 'władca, pan' (RSAN z pieśni ludowych), wg RJAZ do XVIII w. (ale rzadko w tekstach pisanych językiem ludowym) 'pan, dominus', scs. *господь* -ди : -дъ : -да, dat. sg. -ди : -дю : -доу : -деви 'pan' (też jako tytuł), 'gospodarz, właściciel, rei possessor', 'władca, hominum dominus', 'Pan, Bóg', bułg. *господ*, voc. sg. -ду 'Pan Bóg', przestarz. 'pan, władca', maced. *господ* 'Pan Bóg';

strus. *господь* : *господь* 'gospodarz, władca, pan' (też jako tytuł), 'Pan Bóg', ros. *господь* *господа* 'Pan Bóg' (dial. np. *господь* в руки внесет 'uda się zebrać plony', też *восподь*, SRNG), dawne 'pan, władca' (Dal), ukr. *господь* (dial. też *госпидь*), *господа* 'Pan Bóg', brus. *господь* *госпада* 'Pan Bóg', dial. też *господ* 'ts.' (Šaternik Červ.), stbrus. *господь* : *господь* 'Pan Bóg', wyjątkowo 'władca' (HSBM). ~

Prastare compositum z pierwotnego **gostь-pod-ь* < ie. *ghosti-pot-s*. Członem pierwszym jest psł. *gostь*, członem drugim ie. *pot(i)s* 'pan, władca' (stind. *pāti* 'pan, mąż', lit. *pàis* 'sam; mąż', łac. *potis* 'potężny, możny', gr. *πόσις* 'małżonek', por. *potьbēga* 'żona zbiegła spod władzy pana, tj. męża'). Skrócenie I członu (zanik -*ty*-) jak nieraz w często używanych tytułach (zob. Sławski SE I 325). Spółgłoskę -*d*- zamiast -*t*- tłumaczyć chyba trzeba pierwotnym konsonantycznym typem II członu (zob. Sławski l.c.). Pierwotne znaczenie złożenia 'pan gości': obcy podczas pobytu w gościnie korzystał u pierwotnych ludów z opieki i ochrony pana domu jak inni domownicy. Ten sam rozwój znaczenia wykazuje lit. *viēš-pat(i)s* 'pan' : łot. *viesis*, lit. dawne *viēšis* 'gość, obcy'. Dokładnym odpowiednikiem psł. *gospodь* może być łac. *hospes hospitis* 'gospodarz; gość, obcy' < **ghosti-pot-s*, dosłownie 'pan gości'. Warto dodać, że ie. *pot(i)s* 'pan, władca' występuje nieraz w II członie złożenia, por. lit. *viēšpat(i)s* 'pan', stind. *jās-pati-* 'pan domu', gr. *δεσ-πότης* 'pan, władca'.

Bemeker SEW I 336—7, Sławski SE I 325—6, Vasmer REW I 299—300, Benveniste Voc. I 87—92, Machek ES² 177—8, Skok ER I 593—5, BER I 267—8, ESSM VII 61—3 (z dalszą literaturą). W. B. — F. S.

господьн'ь *господьн'а* *господьн'е* 'odnoszący się do pana, władcy, właściwy panu, pański'

~ stczes. *hospodni* 'należący do pana, gospodarza, pański' (Gebauer Sl.);

słw. *gospódnji -nja -nje* 'pański (boży)' (już w XVI w. u Dalmatina), 'należący do pana, właściwy panu' (Pleteršnik; dziś przestarz., np. *gospodnja* obleka 'pańskie ubranie', SSKJ), sch. *gospódnjī -njā -njē* 'pański, boży' (np. molitwa *Gospódnjā* 'Ojcie nasz'), scs. *господьнѣ*, *господьннн* 'pański (pana, pani)' (zwykle 'odnoszący się do Boga', SJS), bułg. *господен -дня -дне* (u Gerova *господний*, *господьнѣ* i *господень -дня -дне*) 'odnoszący się do Boga, związany z Bogiem, boży' (np. *Господня* молитва 'Ojcie nasz');

strus. od XII w. *господень -дня -дне* 'pański, boży' (np. *воля господня* 'wola boża'), ukr. *господній -дня -дне* 'boży', brus. *гаспóдні -дня -дне* 'ts.', dial. *госпóдні*: *калека гаспóдня* 'niepełny' (Turaŭ). ~

Por. 1. adi. z tym samym suf. od *gospoda* (zob.): pol. dawne *gospodni -nia -nie* 'odnoszący się do gospody, zwłaszcza rzemieślniczej' (SJP PAN), czes. *hospodni* 'odnoszący się do gospody, z gospodą związany' (Přir. slov.);

2. inaczej zbudowane adi. od *gospodь*: a) z suf. -*jb*: **gospod'ь*, na które wskazuje

stczes. NM *Hospozin* (Gebauer Sl.); b) z suf. *-ьскъ*: slę. *gospóski* (XVI—XVII w. *gospodski*, Megiser 1592, 1603) 'pański, pana', przeni. 'drogocenny, wspaniały', daw. *gospóska* f. 'przedstawiciele władzy', sch. *gōspodskī* (od XIII w., w RJAZ *gōspodskī*) 'pański', scs. *господьскъ* 'pański (pana, pani), boży', bułg. *господски* 'pański, boży' (Gerov), maced. *господски* 'pański', strus. *господскин* 'pański, boży', też *осподскин*; *осподскин* *праздникъ* 'święto ku czci Chrystusa', ros. przestarz. *господский* 'pański'.

Adi. od *gospodь* z suf. *-ьн'ъ* (o suf. zob. Brodowska-Honowska SPS 165—9).

W. B.

gospod'a 'kobieta stojąca na czele rodziny, domu, żona gospodarza, gospodyni, pani, mater familias, domina'

~ stpol. XV w. *gospodza* 'pani, domina (wyłącznie o Matce Boskiej)', w XVI w. *gospodze* f. (voc. w funkcji nom.), 'pani', w voc. grzecznościowy sposób zwracania się do kobiety, także w odniesieniu do Matki Boskiej (SP XVI IBL), dtuż. *gōspoza* 'gospodyni', gluż. *haspoza* 'gospodyni, gosposia';

slę. przestarz. *gospōja* 'pani' (SSKJ), zwykle forma z kontrakcją (poświadczona od XVI w.) *gospā -pē* 'pani' (grzecznościowy sposób zwracania się do dorosłej kobiety) (nebeška *Gospa* 'Matka Boska'), też 'małżonka', 'pracodawczyni, gospodyni', 'kobieta z wyższych warstw społecznych', sch. od XIII w. *gōspoda* (uogólniony akcent z voc. *gōspoda*; właściwy akcent nom. sg. zachowany w Dubrowniku: *gospōda*, z pierwotnym miejscem akcentu dial. sztokaw. z Prćanja *gospōdā*, čakaw. *gospojā*; postać *gospoja* nie tylko čakawska, też „u štokavaca po zapadnijem i sjevernijem krajevima”, RJAZ) 'szykowna, wytworna, elegancka kobieta, pani' (też forma grzecznościowa używana przy zwracaniu się do kobiety), 'żona, małżonka', 'kobieta zarządzająca czymś, gospodyni; właścicielka', 'tytuł żony władcy, wielmoży, kobiety ze szlacheckiego rodu', 'Matka Boska', w tych znaczeniach często w postaci z kontrakcją *gōspa* (czakaw. *gōspā*, np. ČDL, wyjątkowo *gōspā*, Koschat Baumgarten) od XIV w. (RJAZ), scs. *госпожа* 'pani, gospodyni', też o Matce Boskiej, bułg. *госпожā* (przestarz. *госпождā*, dial. *госпождā*) 'pani' (grzecznościowy sposób zwracania się do zamężnej kobiety, do kobiety o miejskim wyglądem) (według Gerova znaczenie nowe), przestarz. 'sposób zwracania się z szacunkiem do przełożonej klasztoru, do zakonnicy', dial. 'pani, władczyni', maced. *госпоја* 'pani';

strus. *госпожа* (też *оспожа*) 'pani, gospodyni, władczyni', ros. *госпожā* 'pani, gospodyni', 'władczyni', 'Matka Boska', ukr. *госпожā* 'tytuł Matki Boskiej', dial. 'żona popa' (Hrinčenko), brus. *госпоженька* hip. 'pani', 'żona popa' (Nosovič), sbrus. *госпожа* (też *госпожда*, *оспожа*) 'władczyni, pani' (też jako tytuł), 'Matka Boska' (HSBM). ~

Femininum z suf. *-ja* (zob. I 82) od *gospodь*. Por. synonimiczne *gospodyn'i*.

Berneker SEW I 335, Sławski SE I 324—5, Vasmer REW I 300, ESSM VII 60.

W. B.

gostevati *gostujā* 'być w gościnie, przebywać gdzieś jako gość; podejmować gości, ugaszczać'

~ gluż. *hosćować hosćuju* 'wydawać ucztę, podejmować gości' (Pfuł), Schuster-Šewc EW), cześ. *hostovati* 'być w gościnie, gościć' (Přír. slov., Jungmann), sła. *hostovat* *hostuje* 'odwiedzać kogo, przebywać u kogoś jako gość' (SSJ), dial. też *hostievat* 'dobrze, suto jeść, ucztować, biesiadować' (ib.);

slę. *gostováti* *gostujem* od XVI w. 'przebywać poza miejscem stałego za-

mieszkania' (SSKJ, Rigler Začetki), 'ugaszczać kogo' (Pleteršnik), dial. 'wynajmować mieszkanie', sch. *gostovati gòstujēm* 'być u kogoś w gościnie' (RSAN, RJAZ), od XVI w. 'podejmować gości, ugaszczać' (RJAZ, Vuk), bułg. *gostúvam* 'przebywać gdzieś w gościnie' (RBE, BTR), dial. 'podejmować kogoś u siebie, gościć kogo' (RBE), dial. 'biesiadować, ucztować' (Gerov), dial. *gost'ovam* 'ts.' (BDial. II 147), maced. *gostuva* 'gościć' (RMJ);

stros. z XVI w. *гостевати* 'przebywać w gościnie' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *gostevát' gostjóu* 'przebywać w gościnie' (np. SSRJ, Dal, SRNG, Słovary Smolensk., SRSO Dop., Eliasov Zabajkalsje), 'podejmować, raczyć czymś gości' (SRNG, Słovary Mordov.), por. też w postaci zwrotnej *gostevát'sja* 'gościć się wzajemnie' (ib.), ukr. *gostjuvátu gostjóu* też dial. 'przebywać w gościnie, gdzieś gościć' (SUM, Ilrinčenko, Żel.), brus. *gacjáváć gacjóu* też dial. 'gościć, przebywać w gościnie' (TSBM, Nosovič, Turaŭ, Jankoŭski DS., Rastorguev Brjansk), dial. też 'raczyć kogoś czymś, częstować' (Turaŭ). ~

Od *gostь*. O budowie zob. I 48.

B. O.

gosti : *gost'ji gost'je* 'cudzoziemka, przybyszka, peregrina; kobieta gość'

~ pol. *gościcia* dawne i dial. 'kobieta gość' (SJP PAN, Karłowicz SGP), stpol. od XV w. 'obca, cudzoziemka, niestała mieszkanka' (Słownik stpol., SP XVI IBL), 'przebywająca gdzieś chwilowo, podejmowana w cudzym domu' (SP XVI IBL, SW), por. też NO *Goszcz* z 1400 r. (SSNO), stczes. *hosti* 'cudzoziemka, kobieta gość' (Jungmann, Gebauer Sl.);

sł. *góstja* : *góstja* 'kobieta gość' (SSKJ, Pleteršnik), 'lokatorka, mieszkanka' (ib.), też *gostija* : *gostija* 'uczta, biesiada' (ib.), sch. *gōšća* 'kobieta gość' (RJAZ, Vuk), *gōšća* (RSAN), cs.-bułg. z XIV w. *гостина* 'amica, meretrix' (Miklosich LP), bułg. tylko u Mladenova BTR *гостиня* 'kobieta gość';

stros. i rus.-cs. *гостья* 'kobieta gość' (SRJ XI—XVII, Słovary CSRJ), ros. *гостья* 'ts.' (SSRJ, Dal), też dial. jako eufemiczna nazwa chorób, np. 'ospa' (SRNG), 'choroba, której towarzyszy gorączka' (ib., Dal), ukr. *гiст'я гiст'и* 'kobieta gość' (SUM), brus. *góc'ja* 'ts.'; stbrus. z XVI w. *гостиня* w przykładzie: *раду́їца возлюблѣнная гостиня* (HSBM). ~

Archaiczne f. na -i z wtórnym przejściem do najczęstszego typu żeńskiego na -a. Por. stind. *devi* 'bogini' gen. *devyāḥ* (Vasmer ZsPh X 97, Vasmer REW I 300). O budowie zob. I 84.

B. O.

gostina 'pobyt poza domem; goszczenie, gościna; uczestnicy gościny, hospitium'

~ pol. *gościna* od XVI w. 'ugoszczenie, uczta, podejmowanie kogoś u siebie, wizyta, odwiedziny' (SJP PAN, SP XVI IBL, L., też dial.: Kartowicz SGP, Brzeziński Krajna, Ramułt, Górniewicz Malbork, Sychta Kociewie), stpol. od XV w. 'pobyt poza domem, poza ojczyzną, podróżowanie' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dłuż. *gōścina* 'uroczyste przyjęcie (obiad, chrzciny, wesele); wizyta' (Muka), głuź. *hosćina* 'uczta, biesiada' (Pfuhl, Jakubaš, Kral), tylko u Jakubaša 'pokój gościnny', czes. *hostina* 'przyjęcie, gościna' (Přir. slov., Jungmann, też dial.: Skulina Mor.-slov., Lamprecht Opava), dial. 'gospoda, trakt' (Jungmann, Kubín Kladsko), 'podróżowanie, pobyt za granicą' (Jungmann), sła. *hostina* 'przyjęcie, gościna', też dial. (SSJ, Ripka Dolnotrenč.);

sł. *gostina* 'biesiada, uczta, proszone przyjęcie' (Pleteršnik, Bezljaj ES I 164), sch. dial. czakaw. *gošćina* 'biesiada, przyjęcie' (Koschat Baumgarten), cs. (czes. redakcja z XIII w.) *гостина* 'gościna' w zwrocie *въ гостинѣхъ прѣимати* 'przyjmując gościnnie' (SJS);

ros. tylko *gostinika* (zleksykalizowane pierwotne dem. od niezachowanego **gostina*) potoczne i dial. 'podarunek, prezent' (SSRJ, Dal.), 'gościna, goszczenie, poczęstunek' (SRNG, Slovarь Don), ukr. *gostina* od XVI w. 'tymczasowy pobyt poza domem' (SUM, Tymčenko), 'gościna, uczta, biesiada' (SUM, też dial.: Hrinčenko, Żel.), dial. 'poweselne przyjęcie urządzone przez rodziców chrzestnych nowożeńcom' (Leks. Bjul. II 77), dial. 'kobieta gość' (SUM), 'gość' (Hrinčenko), stukr. też 'karczma, zajazd' (Tymčenko), brus. *gacina* 'gościna, przyjęcie, poczęstunek' (TSBM, też dial.: SPZB, Turaŭ, NS), także coll. (dial. *gaciny*) 'uczestnicy gościny, goście' (TSBM, też dial.: SPZB), dial. 'przyjazd rodziców do młodożeńców jakiś czas po weselu' (SPZB), też NT *Gocina* (Mikratap. Bel.) ~

Nomen actionis (> nomen acti) z suf. *-ina* o podwójnej motywacji: czasownikowej *gostiti* '(u)gościć, podejmować gościa' i rzeczownikowej *gostь* 'obcy, przybysz, gość'. O budowie zob. 120—3. B. O.

gostinica 'miejsce przeznaczone dla gości, dom gościnny, hospitium'

~ dłuż. *gósćnica* 'dom gościnny' (Muka), głuź. *hosćnica* 'jadalnia' (Pfuhl), 'pokój gościnny' (Zeman), też *hostinca* 'ts.' (Kral), czes. *hostinice* przestarz. 'pokój gościnny' (Gebauer Sl., Jungmann), 'dom gościnny, karczma' (ib.);

sł. *gostinica* 'dom gościnny' (Pleteršnik jako cerkiewizm), 'szpital' (Bezlej ES I 164), sch. *göstinica* 'miejsce przeznaczone dla gości (pokój gościnny, hotel, karczma itp.)' (RSAN, RJAZ), 'stali bywalcy, części goście' (ib., Vuk), też NM *Gostinica* (RJAZ), scs. *гостиница* 'stabulum, hospitium' (SJS: Zogr., Mar.);

strus. *гостиница* 'dom gościnny' już w XI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), 'valetudinarium' z XI w. (Srezn.), 'biesiada, gościna' (SRJ XI—XVII), w XV w. też 'szeroka droga' (Srezn.), ros. *gostinica* też dial. 'dom gościnny, hotel' (SSRJ, Dal), dial. 'jadalnia' (Slovarь Don), *gostinicy* pl. w obrzędzie weselnym 'dziewczęta przywołujące narzeczonej prezenty od przyszłego męża w przeddzień wesela' (SRNG), brus. *gacynica* 'dom dla przyjezdnych, hotel' (TSBM). ~

Por. też nowsze formacje z suf. *-ьn-ica*, utworzone od:

1. adi. *gostinъ*: ~ stserb. *гостиньница* 'cauponium' (Daničić RSS), scs. *гостиньница* 'stabulum, hospitium' (SJS: Assem, Supr.); strus. i rus.-cs. *гостинница* 'dom gościnny; szpital' (SRJ XI—XVII, Poppe Mat, Slovarь CSRJ), ukr. dawne od XVI w., też dial. *gostinica* 'karczma, zajazd, hotel' (Tymčenko; Żel.), stbrus. *гостинница* 'karczma, przytułek dla ubogich' (HSBM);

2. tematu *gost-*: ~ pol. dial. *gústnica* 'pokój gościnny' (za: Lehr-Splawiński, Polański SE), połab. *d'üstnācē* 'kawałek ziemi przeznaczony na to, aby za dochód uzyskany z niego mógł sołtys ugościć wójta przybywającego do wsi' (ib.), dłuż. *gósćnica* 'dom gościnny, hotel' (Muka), głuź. *hosćnica* 'pokój gościnny' (za: Lehr-Splawiński, Polański SE);

sł. dial. *gostnica* 'ts.' (Pleteršnik).

Od *gostinъ* z suf. *-ica* (substancywizującym adi.). O budowie zob. 1 98.

B. O.

gostinъ *gostina* *gostino* 'należący do gościa, obcego, przybysza'

~ stpol. od XIV w. *gościny* 'przybyły, wędrowny, obcy, cudzoziemski' (Słownik stpol.), 'dotyczący przybysza, wędrowca' (ib.), też NO *Gostin* : *Goszczyn* (SSNO: z XV w.), czes. tylko w licznych NM *Hostin* (Jungmann, Gebauer Sl., Skulina Mor.-slov., Malina Mistřice), też nazwa góry (Jungmann), stczes. *Hostin* NO z XIII/XIV w. (Gebauer Sl.);

sch. NO *Gostin* (RSAN);

strus. гостинная subst. (< z *гостинная комната*) 'pokój gościnny' (Srezn.), też гостинный дворъ 'miejsce w mieście wyznaczone specjalnie do prowadzenia handlu przez przyjezdnych kupców' (SRJ XI—XVII), od XVI w. też 'przyklasztorny przytułek' (ib.), 'zajazd, karczma' (ib.), ros. гостинный 'dotyczący gościa, do gościa należący' (SSRJ), 'targowy, kupiecki' (ib.), гостинная subst. 'pokój gościnny' (ib.), ukr. nazwa góry Гостин, sbrus. гостинный 'gościnny'. ~

Od *gostъ* z suf. *-inъ*, właściwym pierwotnym tematom na *-i-*. Formacja ustępująca produktywnym adi. z suf. *-ьnъ*, zob. *gostinьnъ*. Por. też I 120. B. O.

gostinьsa *gostinьsa* 'droga publiczna, którą jeżdżą obcy, kupcy, goście, via publica', 'dom, gdzie przebywają goście, obcy, hospitium', 'podarek przywieziony z podróży, z gościny'

~ pol. *gościniec -nica* 'szeroka publiczna droga wiejska, trakt' od XV w. (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial., np. Karłowicz SGP, Nitsch DPŚ, Małecki-Nitsch AJPP m. 340, MAGP VI m. 290, cz. II s. 129—33), 'dom gościnny, zajazd, karczma' od XV w. (Słownik stpol., SP XVI IBL, dziś dial.: MAGP l.c., Zaręba AJŚ VI m. 1128, cz. II 34, Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, Tomaszewski GL, Ramułt, Górniewicz Maibork), dial. też 'podwórze, plac przed karczmą lub innym budynkiem' (Zaręba o.c., MAGP l.c., Maciejewski Chelm.-dobrz.), 'stajnia zajazdowa przy gospodzie' (Sychta SK, Sychta Kociewie), od XVI w. 'podarek przywieziony z podróży' (SJP PAN, SP XVI IBL, MAGP l.c., Dejna RKJL XXII 192), dłuż. *hóšćen -ca* 'dom gościnny, hotel' (Muka), głuź. *hosćenc -ca* 'ts.' (Pfuhl, Jakubaš, Kral), czes. *hostinec -nce* 'gospoda, karczma; restauracja' (Přir. slov., Jungmann), dial. moraw. 'droga publiczna' (Bartoš DSM), sła. *hostinec -nca* 'karczma, restauracja' też dial. (SSJ, Ripka Dolnotrenč., Matejčik Novohrad), *Hostinec* NM (Habovštiak Orava, Machek ES²);

sle. *hostinec* : *hostinec* 'gościnny dom, hotel' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *gostinac* 'dar, zapłata, którą gość uiszcza gospodarzowi; podarek' (RSAN, RJAZ), też *gostinjac* 'hospitium' (RSAN), scs. гостиньць 'platea' (SJS: Supr.);

strus. гостиньць 'via publica' już od XI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), 'podarek, głównie słodczy' z XVI/XVII w. (SRJ XI—XVII), ros. гостинец -нца : -нцу 'podarek, głównie słodczy' (SSRJ, też dial. Dal, SRNG, Sl. Podmoskown'ja, Sl. Priob'ja), w obrzędzie weselnym 'prezenty narzeczonego dla przyszłej żony' (Dal, SRNG), dial. 'szeroka droga publiczna' (ib.), 'łapówka' (SRNG), ukr. гостинець -нца 'podarek, najczęściej słodczy' od XVII w. (SUM, Tymčenko, też dial. Bilećkyj-Nosenko, Hrinčenko), 'bita droga, szosa' od XIII w. (SUM, SSUM, Tymčenko, też dial.: Bilećkyj-Nosenko, Hrinčenko, Żel.), dial. 'zajazd, karczma' (Hrinčenko, Żel.), brus. *gacinec -nca* 'szeroka, bita droga publiczna' (TSBM, HSBM, też dial.: Sejaškovič Grodno, SPZB, Šaternik Červ., Jaškin BHN), 'podarek, najczęściej coś słodkiego, przywożony przez gości lub wracających z podróży' (TSBM, HSBM, też dial.: Nosovič, SPZB, Turaū, Šaternik Červ.), dawne i dial. 'pomieszczenie dla przyjezdnych' (HSBM, Jaškin BHN), też NM *Гостынэц* i *Госцінец* (Mikratap. Bel.). ~

Od *gostinъ* z suf. *-ьsa*, w funkcji formantu substantywizującego adi. O budowie zob. I 100. B. O.

gostinьnъ *gostinьna gostinьno* pln. 'dotyczący gościa; chętnie goszczący, przyjmujący u siebie, hospitalis'

~ pol. *gościnny* 'chętnie goszczący, przyjmujący u siebie' od XVI w. (SJP PAN, SP XVI IBL, też dial.: Sychta SK, Brzeziński Krajna), od XIV w. 'przebywający

gdzieś jako gość, nietutejszy, obcy' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), 'dotyczący gościa, jemu przeznaczony' (ib.), stpol. 'związany z zajazdem, karczmą', por. *gościny* dom 'karczma' (SP XVI IBL, L.), dial. subst. *gościny* 'karczmarz, właściciel szynku', *gościnnie* 'zapłata od stania w gospodzie' (SW), 'rodzaj zapłaty od kmieci, czynsz dzierżawczy' (ib.), czes. *hostinný* 'gościny, hojny, szczodry' (Přir. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), 'chętnie podejmujący gości' (Jungmann), też subst. 'karczmarz' (ib.), sła. *hostinný* 'gościny, hojny, szczodry' (SSJ);

rus.-cs. i strus. *гостинным* 'dotyczący gościa', por. *гостинная дань* z XII w. 'szczególna opłata, podatek' (Srezn, Miklosich LP), ukr. *гостинный* 'gościny' (Żel.), brus. *гасцінны* 'chętnie goszczący' (TSBM), stbrus. *гостинным* 'gościny'. ~

Formacja nowsza, wypierająca pierwotne *gostin'nyĭ*. Nawarstwiony produktywny suf. -*nyĭ* na podstawowe *gostin'nyĭ*. B. O.

gostin'nyĭskŭ *gostin'nyĭska gostin'nyĭsko* 'cudzy, obcy; odnoszący się do gości'

~ pol. dawne z XVI w. *gościński* 'nietutejszy, przyjezdny, obcy' (SP XVI IBL), 'odnoszący się do przybysza, gościa, przeznaczony dla niego' (ib.), stpol. NO *Gozscinski* już 1391 r. (SSNO), głuź. *hosćinski* 'odnoszący się do uczty, przyjęcia, biesiadny, bankietowy' (Pfuhl, Zeman), czes. *hostinský* 'należący do oberży; restauracyjny, hotelowy' (Přir. slov., tu też subst. 'kierownik gospody, restaurator, oberżysta'), 'przeznaczony dla gościa', np. *hostinský* pokój 'pokój gościny' (ib.), arch. 'gościny, przyjacielski' (ib.), stczes. *hostinský* 'cudzy, obcy' z XV w. (Gebauer Sl.), sła. *hostinský* 'przyrzadzony na wzór barowy, restauracyjny', np. *hostinská* strava 'danie barowe' (też subst. 'właściciel restauracji, karczmy'), dawne 'przeznaczony dla gości, gościny' od XVII w. (HSSJ), 'towarzyski, przyjacielski' XVIII w. (ib.), 'cudzy, obcy' XVII w. (ib.);

sła. *gostinski* 'gościny' (Pleteršnik, Bezljaj ES 1 164), sch. *gostinski -ā, -ō* 'dotyczący gości, przeznaczony dla gości' od XIV w. (RSAN, RJAZ), dawne 'obcy, cudzy' (RJAZ), maced. *гостински* 'ts.', np. *гостинска соба* 'pokój gościny' (RMJ);

ukr. dial. *гостинський* 'święteczny, uroczysty' (Żel. z Rusi Halickiej i zakarpackiej). ~

Formacja nowsza, wypierająca pierwotne *gostin'nyĭskŭ*. Nawarstwiony suf. -*skŭ* na podstawowe *gostin'nyĭskŭ*. B. O.

gostiti *gost'q* 'podejmować kogoś, gościć u siebie; być, przebywać u kogoś w gościnie', *gostiti sę* 'biesiadować, rozgaszczać się, częstować się'

gostiti: ~ pol. *gościć goszczę* 'podejmować kogo u siebie, ugaszczać' (SJP PAN, też dial.: Sychta SK, Ramułt, Sychta Kociewie, Brzeziński Krajna), 'być u kogoś w gościnie, gościć u kogo' od XVI w. (SP XVI IBL, też dial.: Sychta SK, Sychta Kociewie), głuź. *hosćić hošču* 'gościć, ugościć' (Pfuhl, Jakubaš, Kral), czes. *hostiti hostim* 'gościć, podejmować, częstować' (Přir. slov., Jungmann, też dial.: Lamprecht Opava), sła. *hostit' hosti*: *hostia* 'podejmować kogoś, częstować' od XV w. (SSJ, Ryšánek Žil. kn.), 'udzielać komu schronienia, przyjmować kogoś na pobyt czasowy' (SSJ);

sła. *gostiti gostim* 'gościć, podejmować gości' od XVI w. (SSKJ, Pleteršnik, Rigler Začetki, też dial.: Tominec Črni vrh), sch. *gostiti gostim* 'угоścić, podejmować kogo' (RSAN, RJAZ, Vuk, Belostenec), scs. *гостити гощи* 'in prandium rogare' (SJS: 2 razy z Supr.), bułg. *гостя* 'przebywać gdzieś lub u kogoś w charakterze gościa' (RBE), 'gościć, podejmować gości' (ib., Mladenov BTR, BTR, też dial.:

Gerov, BDial. VI 19, VIII 223), maced. *zocmu* 'gościć, ugaszczać, częstować' (RMJ);

strus. *гостити гоимѣ* 'przyjmować, podejmować gości' od XI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), 'handlować, jeździć w sprawach handlowych' już w XIII w. (ib.), 'przebywać u kogoś w gościnie' od XV w. (SRJ XI—XVII), ros. *гостить гоимѣ гостить* 'przebywać u kogoś w gościnie' (SSRJ, też dial.: Dal, SRNG, Słowarь Priobьja), dial. 'przyjmować kogoś u siebie, raczyć go czym, częstować' (Dal, SRNG, Słowarь Smolensk., Mirtov Don, Eliasov Zabajkałьje), dial. *гостить гостю* 'ts.' (Słowarь Don), ukr. *гостити гоимѣ гостити* od XVII w. 'przebywać u kogoś, bawić gdzieś, być czyjś gościem' (SUM, Tymczenko, też dial.: Hrinčenko, Żel. — tu też 'podróżować, wędrować'), 'ugaszczać, częstować' od XVIII w. (ib.), brus. *гасціць гасціць гасціць* 'być jakiś czas czyjś gościem' (TSBM, HSBM), dial. 'częstować, podejmować kogoś' (Turaū). ~

Z pol. łot. *gastīt* 'gościć kogo' (Mühlenbach I 608).

gostiti se: ~ pol. dial. *gościć się* 'częstować się, rozgaszczać się' (Karlołowicz SGP, Kucala PSM), dawne z XVI w. 'zatrzymać się gdzieś na jakiś czas, korzystać z gościny u kogo' (SP XVI IBL), czes. *hostiti se* 'włóczyć się, wałęsać się, przemieszczać się z miejsca na miejsce' (Jungmann, też stczes. u Gebauera Sl.), 'jeść powoli, gryźć dokładnie' (Horečka Frenštát, Malina Mistfice);

śle. *gostiti se* 'ucztować, dobrze jeść i pić' (Pleteršnik, SSKJ), sch. *gostiti se* potoczne i dial. 'spożywać uroczysty posiłek w towarzystwie gości' (RSAN, RJAZ, Vuk, Koschat Baumgarten), bułg. dial. *zocma ce* 'być w gościnie' (BDial. VIII 223), maced. *zocmu ce* 'gościć się, ugaszczać się' (RMJ);

strus. i rus.-cs. *гоститица*: *си согтъ въ любва вашѣ скврѣнамѣ гостѣцеса* 'convivantes' (Srezn., Słowarь CSRJ), ros. *гоститься* potoczne i dial. 'być czyjś gościem' (SSRJ), 'bywać wzajemnie u siebie, odwiedzać się, gościć się wzajemnie' (Dal, Eliasov Zabajkałьje), 'częstować, raczyć się czym' (Dal, SRNG, Słowarь Urala), 'czuć się zażenowanym, nieśmiałym, wstydzic się' (SRNG), 'spędzać świątecznie czas, leniuchować' (ib.), ukr. *гоститица* 'być w gościnie' od XVII w. (Tymczenko), dial. 'częstować się' (Hrinčenko), 'podejmować w gościnie' (ib.), brus. *гасціца* tylko w 3. os. jako czasownik stanu *гасціца*, por. Ну, як жа вам, панічок, *гасцілася* 'jakże tam pana goszczono, przyjmowano'. ~

Denominativum od *gostiti*. O budowie zob. I 57.

B. O.

gostitva 'gościna, hospitium', 'proszone przyjęcie, convivium'

~ pol. dial. kasz. *goscętva* przestarz. 'gościna, ugoszczenie, ucztą' (Sychta SK), stpol. *gościtwa* 'powinność feudalna' (Nalepa JP LIV 241—6 o zapisie z XII w.);

śle. *gostitev -tve* 'gościna, proszone przyjęcie' (Pleteršnik), sch. *gostidba* przestarz. 'gościna' (RSAN), 'gościnnosc' (ib.), *gostitva* 'hospitium' (RJAZ ze Stulicia z uwagą o zapożyczeniu z ros.), cs. *гоститѣва* (serb. red.) 'hospitium' (Miklosich LP); strus. *гоститѣва* 'ucztą, biesiada' od XIII w. (Srezn., SRJ XI—XVII). ~

Od *gostiti*, o suf. *-tva* zob. Orzechowska MS PAN VIII 125.

B. O.

gostь gosti m. 'przybysz, obcy (w szczególności cudzoziemski kupiec, peregrinus, hospes', 'osoba przybyła w odwiedziny, zaproszona w gościnę, gość, hospes', (не)зъванъ *gostь* 'gość (nie)pożądany, (nie)proszony'

~ pol. *gość gościa* 'osoba przybyła lub przybywająca do kogoś w gościnę, w odwiedziny, z wizytą' od XV w. (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial., np. Sychta SK, Ramułt, Brzeziński Krajna, Górniewicz Malbork, Pluta Dzierżysławice), 'klient restauracji (dawniej — karczmy, zajazdu); kuracjusz, wczar-

sowicz' od XVI w. (SJP PAN, SP XVI IBL, też dial.: Kucala PSM), stpol. od XV w. 'przybysz, obcy, cudzoziemiec (w szczególności obcy kupiec)' (SJP PAN jako przestarz., Słownik stpol., SP XVI IBL), stpol. już w XIV w. 'człowiek mieszkający w miejscu znacznie odległym od sądu' (Słownik stpol.), też 'człowiek nie mający w danym mieście praw miejskich' (ib., SP XVI IBL), połab. *düst* 'hospes' (Lehr-Splawiński, Polański SE), dluž. *gósć gósća* 'ts.' (Muka), głuž. *hósć hosća* 'ts.' (Pfuhl, Kral), czes. *host hosta* 'osoba przybyła w odwiedzinach' (Přir. slov., Jungmann, Novák SIHus., Flajšhans Klaret, Gebauer Sl., też dial., np. Kellner Štramberk, Bělič Dol., Králik Keč., Lamprecht Opava), stczes. od XIV w. *host hosti* 'peregrinus' (Jungmann, Gebauer Sl.), *nezvan gost* 'gość nieproszony' (Jungmann), 'klient w hotelu, kawiarni' (Přir. slov.), sla. *host'hosta* od XIV w. 'gość, osoba przybywająca w odwiedzinach' (SSJ, Ryšánek Žil. kn., też dial.: Stanislav Liptov, Habovštiak Orava), *nezvan gost* 'gość nieproszony' (SSJ), 'klient restauracji, kawiarni' (ib.);

slė. *góst góstia* : *góst góstú (gósta)* 'gość, osoba zaproszona w gościnę' (SSKJ, Pleteršnik, Megiser 1592, Rigler Začetki, też dial.: Tominec Črni vrh), 'klient w hotelu, restauracji' (SSKJ), *nepozván gost* 'gość nieproszony' (Pleteršnik), sch. *góst* : *góst góstia* 'gość, osoba zaproszona w gościnę' (RSAN, RJAZ, Belostenec, Vuk, Daničić RSS, Vrančić, też dial.: Koschat Baumgarten, Neweklowsky Burgenland, HDZ VI 448), 'przybysz, obcy, pielgrzym; obcy kupiec' (RSAN, RJAZ), 'klient restauracji, hotelu' (RSAN), *gost nezvan* 'nieproszony gość' (RSAN, Belostenec), scs. *гостъ гостин* 'gość, hospes, conviva, amicus' (SJS: Supr.), bułg. *gocm* 'gość, osoba przybyła w odwiedzinach lub gościnę' (RBE, Ivanova Troj. dam. XVII, też dial.: Gerov), 'przybysz' (BTR), 'klient hotelu; zwiedzający klasztor' (RBE), 'osoba zaproszona oficjalnie na konferencję, zebranie itp.' (ib.), maced. dial. *gocm* 'gość' (RMJ, RMNP), też singulatywne *гостин* 'ts.' (o tej funkcji suf. *-inъ* zob. I 120);

strus. *гостъ гостин* m. już w XI w. 'gość, osoba odwiedzająca' (Srezn., SRJ XI—XVII), 'cudzoziemski kupiec' (ib., L'vov LPWL), ros. *гостъ гостя* 'gość, osoba zaproszona w gościnę lub odwiedzająca kogoś' (SSRJ, Dal, też dial.: SRNG), hist. i dial. 'kupiec, w szczególności cudzoziemiec' (SSRJ, Dal), 'klient hotelu, restauracji itp.' (ib.), *незванный гость* 'gość nieproszony' (Dal), dial. też 'o grabieżcach i złodziejach' (ib.), ukr. *гість гостя* 'hospes' (SUM, SSUM, Tymčenko, Slavupецькuj Leks.), hist. 'kupiec, najczęściej cudzoziemiec' (SUM, SSUM, Tymčenko), *незваний гість* 'gość nieproszony' (SUM), brus. *goccy gocyja* 'gość' (TSBM, HSBM, też dial.: Turaū, Bjal'kevič Mohylew), hist. 'kupiec cudzoziemski' (TSBM, HSBM), dial. *goccy* : *gocy* 'pierwszy w danym dniu snop żyta' (SPZB), *званы goccy* 'zaproszony gość' (TSBM). ~

Psl. *gostb* częste w złożonych imionach osobowych, np. *Gostimirъ, Gostislavъ, Gostiradъ, Radogostъ*.

Ze słow.: łot. *goste* 'biesiada, ucza', alb. *gošt* 'uczta' (Miklosich EW 74—5, Bezlaj ES I 164).

Psl. *gostb* m. pierwotny temat na *-i-*. Odziedziczony wyraz ie. *ghostis*. Dokładne odpowiedniki: goc. *gasts* 'obcy, cudzoziemiec', stwniem. *gast* 'ts.', niem. *Gast* 'gość, obcy, przyjezdny', łac. *hostis* początkowo 'obcy, gość' później 'wróg, nieprzyjaciół kraju'. Pierwotne znaczenie 'przybysz, obcy' rozwinęło się w dwu kierunkach. Stąd z jednej strony 'przybysz pożądanym, kupiec, gość', z drugiej zaś — 'obcy, niepożądany wędrowiec, wróg' (Rozwadowski Sem. 93, Jagić AslPh XIII 298—9; podobny rozwój znaczeniowy w lit. *svėčias* 'gość' : 'cudzy'). Wyraz stanowi więc jedną z rzadkich italo-germańsko-słowiańskich izoglos (Bernstein OSG 264—5). Nie ma podstawy do dopatrywania się tu pożyczki germ., zob. Kiparsky GLG 68.

Pokorny IEW 453, Trautmann BSW 80, Berneker SEW I 337, Brückner SE 153, Sławski SE I 328, Vasmer REW I 300, ESSM VII 68, Benveniste Voc. I 87—102. — O gościach i gościnności u Słowian zob. SSS II 140—2, Schrader RIA 347—53.

B. O.

gostbba pld. i wsch. 'goszczenie, hospitium; uczta, convivium'

~ slc. *gōstba* 'proszone przyjęcie' (Pleteršnik), sch. *gōzba* (z XVIII w. też *gosiva*) 'obfita, znakomicie przygotowana potrawa, danie lub całe przyjęcie; gościna, poczęstunek' (RSAN, RJAZ), cs. bułg. red. *rozsa* 'convivium' (Miklosich LP), bułg. *zōzba* : *zōcm̃ba* 'gościna' (RBE, Mladenov BTR), 'posiłek, potrawa' (ib., też dial. BDial. III 296, V 247, VI 164), dial. 'przyjęcie z okazji rocznicy jakiejś uroczystości, wesele, stypa' (BDial. I 76), maced. dial. *gōzba* 'uczta' (Małecki SW);

strus. *гостѣва* 'convivium' od XII w. (Srezn., SRJ XI—XVII), 'handel, sprawy handlowe' od XII w., ros. dial. *zostьbā* 'biesiada, gościna' (Dal, SRNG, Merkurjev Kola, Mel'ničenko Jaroslavl'), w obrzędzie weselnym 'przyjęcie w domu panny młodej nazajutrz po ślubie' (SRNG), też 'przyjęcie w przeddzień pójścia rekruta do wojska' (ib.), 'okres świąt ludowych' (SRNG; tam też liczne znaczenia pochodne), por. też *zostьbā* 'gościna' (Słownik Urala), stukr. z XIII w. *гостѣва* 'sprawy handlowe' (Tymčenko). ~

Od *gostiti* z suf. *-bba*. O budowie zob. I 61. Patrz też Orzechowska MS PAN 8 s. 154.

B. O.

gostьcb *gostьca* pln. 'reumatyzm, morbus articulorum', też jako nazwa innych chorób

~ pol. *gościec goścca* od XVII w. 'reumatyzm' (SJP PAN, też dial. Karłowicz SGP, Kucala PSM, Zareba AJŚ IV m. 50), dial. 'kołtun' (Karłowicz SGP, Kucala PSM), 'krosty pod skórą' (Kucala PSM), u Ł. *goździec* : *gwoździec* 'ts.' zaświadczone już w XVII w. (etym. ludowa do *gwóździ* zob. *gwoździ*), u Kn. ponadto 'choroba dręcząca nerwy, mięśnie i kości', czes. *hostec hostce* 'reumatyzm' (Přir. slov., Jungmann, też dial.: Malina Mistřice, Bartoš DSM), dial. 'łupież' (Malina Mistřice), 'wysypka' (Bartoš DSM), slc. *hostec hostca* 'reumatyzm' (SSJ, też dial.: Buřta Dihá Lúka), 'liszaj' (Matejčik Novohrad 194);

ukr. *zostьcb* *zostьcb* 'reumatyzm' od XVII w. (SUM, Tymčenko, Bileckij-Nosenko, też dial.: Żel, Hrinčenko, Horbač Romaniv). ~

Ros. niepewne *zostьcb* 'kołtun' (tylko u Vasmera REW I 300, słusznie chyba odrzucone przez ESSM VII 69).

Ludowa eufemiczna nazwa choroby oparta na przekonaniu o możliwości zjednywania sobie chorób przez obdarzanie ich nazwami przyjemnymi. Stąd Słowianie groźne choroby nazywają często: matkami, ciotkami itp. (Moszyński KLS² II 177—8). Wg wierzeń ludu *gościec* jest w każdym człowieku w stanie utajonym, a przejawia się różnego rodzaju wysypkami, wrzodami, bólami reumatycznymi (por. np. Hrinčenko, Karłowicz SGP). Pierwotne znaczenie 'dobry, miły gość' lub 'mały gość' (Potebnja RFV VII 68—71). Bułachovskij, VJ 1956, V, z. 4, s. 25 nieprzekonująco uważa *gostьcb* za zmienioną postać wcześniejszego *kostьcb*, pod wpływem żywotnego rzeczownika *gostь*. — O nazwach chorób pochodnych od *gostь* zob. Budziszewska PorJ 1975, 200—2.

Od *gostь* z suf. *-cbcb*. O budowie zob. I 100.

Sławski SE I 326—7, ESSM VII 69.

B. O.

gostji zob. gosti

gotovati *gotujq* 'przygotowywać, przysposabiać, parare, praeparare', **gotovati** się 'przygotowywać się, parare se, parari'

gotovati: ~ pol. *gotować gotuję* od XVI w. 'poddawać produkt działaniu wysokiej temperatury, doprowadzać płyn do wrzenia, przygotowywać gorące posiłki' (SJP PAN, też dial.: Brzeziński Krajna, Maciejewski Chełm.-dobrz., Górniewicz Malbork, Kucała PSM, Szymczak Domaniewek, Olesch Sankt Annaberg), od XIV w. 'przygotowywać, przysposabiać' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), 'wybielać przedziona (lub płótno) za pomocą ługu' (Falińska PST), dłuż. *gótowaś gótuju* 'parare' (Muka), głuż. *hotować hotuju* 'ts.' (Pfuhl, Jakubaś, też dial.: Michalk Neustadt, Schroeder Schleife, Fasske Vetschau), czes. od XIV w. *hotovati hotuju* 'ts.' (Přir. slov., Gebauer Sl.), dial. łaskie *hotovat* 'ts.' (Bartoś DSM), śla. *hotovat hotuje* : *hotuju* (SSJ), dial. *hotuvat* 'ts.' (Stanislav Liptov);

sch. *gotovati gotovam* 'parare' (RJAZ ze Stulicia uważa za rusycyzm), scs. *готовати готовая* 'parare' (SJS);

strus. *готовати готовую* 'parare' z XI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), 'szykować' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *готóвать* (w SRSO Dop. z innym miejscem akcentu: *готóвать*) *-мью -мьешь* 'gotować, o pokarmach' (SRNG, Slovarь Smolensk., Opyt.), ukr. *готувати -мью -мьею* (stukr. *готовати*) 'parare' od XVI w. (SUM, Tymčenko, Bilećkyj-Nosenko, też dial.: Hrinčenko, Żel.), 'gotować, warzyć' od XVII w. (SUM, Tymčenko, też dial.: Hrinčenko, Żel.), brus. *гатаваць -мью -мьею* 'gotować, warzyć' (TSBM, też dial. SPZB, Turaū, Scjaškovič Grodno, Bjaľkevič Mohylew), 'parare' (TSBM, też dial.: Turaū, Bjaľkevič Mohylew, Rastorguev Brjansk). ~

gotovati się: ~ pol. *gotować się* 'parare se' (SJP, PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial. Szymczak Domaniewek), 'być w stanie wrzenia, gotować się' (SJP PAN, też dial.: Brzeziński Krajna, Górniewicz Malbork, Szymczak Domaniewek), przen. 'burzyć się; wzburzać się pod wpływem silnych uczuć', por. np. krew (złość) *się* w kim *gotuje* (SJP PAN, też dial.: Brzeziński Krajna, Szymczak Domaniewek), w XVI w. 'stroić się, upiekszać' (SP XVI IBL), dłuż. *gótowaś se* 'parare se' (Muka), 'stroić się' (ib.), głuż. *hotować so* 'ubierać się' (Jakubaś, też dial. Michalk Neustadt), 'przygotowywać, właśnie coś zaczynać, zamierzać' (Jakubaś), czes. od XIV w. *hotovati se* 'parare se' (Přir. slov., Gebauer Sl.), śla. *hotovat'sa* 'ts.' (SSJ);

sch. *gotovati se* 'parare se' (RJAZ, niepewne), cs. *готовати са* 'parare se, parari' (SJS z zabytków red. rus., bułg., serb.);

strus. *готоватися* z XIV/XV w. 'być przeznaczonym do czego', 'przygotowywać się' z XVII w. (SRJ XI—XVII), ros. dial. *готóваться* 'przygotowywać się' (Slovarь Smolensk), ukr. *готуватися* (stukr. *готоватися*) od XVI w. 'parare se' (SUM, Tymčenko, też dial. Hrinčenko), brus. *гатавацца* 'parare se' (TSBM, też dial.: SPZB, Turaū, Rastorguev Brjansk), 'gotować się, wrzeć' (TSBM, też dial. SPZB). ~

Dawna koniugacja na *-ovati -ujq* zastępowana przez formacje na *-ati -ajq*.

Od *gotovъ* z suf. *-ati*. O budowie zob. I 46—7.

B. O.

gotoviti *gotov'q* 'czynić gotowym, sposobić, przygotowywać (też o jedzeniu)', 'parare, praeparare', **gotoviti** się 'przygotowywać się, mieć zamiar coś zrobić, paratum esse ad reliquid'

gotoviti: ~ pol. dawne od XVI w. *gotować gotowie* 'sposobić, czynić zdatnym do użytku' (SJP PAN jak dawne, SP XVI IBL, L.), głuż. *hotować hotowju*

'przygotowywać' (Pfuhl, Jakubaš), czes. *hotoviti* 'sporządzać, wyrabiać' (Pfir. slov.), stczes. XIV/XV w. *hotoviti hotovu* (Gebauer Sl.) : *hotovim* (Jungmann) o potrawach 'gotować', sła. *hotovit' hotovi* : *hotovia* 'parare, praeparare' (SSJ, też dial.: Sipos Bükk-Gebirge, Buffa Dlhá Lúka, Stanislav Liptov);

sle. *gotóviti gotóvím* 'parare' (Pleteršnik), 'zabezpieczyć' (ib.), sch. *gòtoviti gòtovím* 'przygotowywać, przysposabiać (np. budować, tworzyć)' (RSAN, RJA), 'gotować, przygotowywać potrawy' (ib.), scs. *готовити готовля* 'parare' (SJS), bułg. *готоя* (: przestarz. *готоя*) 'przygotowywać posiłki: gotować, piec, smażyć' (RBE, też dial.: Gerov, BDial. III 52, Stojkov Banat w postaci *готоя*, BDial. III 208, Mladenov Vidin — *готоя*, BDial. VI 19, X 30 — *готоя*), 'parare' (RBE, też dial.: Gerov, BDial. III 208, VI 19, Stojkov Banat), też śrbułg. XV w. *готовити* 'ts.' (Davidov Kozma), 'zamierzać coś zrobić', maced. *готви* 'gotować potrawy' (RMJ), dial. *góf'a* : *gotfim* (Małecki SW), *gotvit* (Radožda-Vevčani) 'parare, praeparare';

strus. *готовити готовлю* 'praeparare (też o posiłkach)' od XI w. (u Srezn. np. *вечерю готовити* 'przygotowywać kolację, wieczerzę', SRJ XI—XVII), stros. z XVII w. 'zbierać, robić zapasy' (SRJ XI—XVII), ros. *готовить -влю -виш* 'parare, praeparare' (SSRJ, Dal), dial. o jedzeniu 'gotować' (Dal, Melničenko Jaroslavl.) 'uczyć, wychowywać' (SSRJ), 'mieć zamiar coś zrobić' (ib.), dial. 'robić zapasy, zbierać' (Dal), 'bronować dopiero co zasiane pole' (SRNG), ukr. *готівити -влю -виш* od XVII w. 'gotować, warzyć' (SUM, Tymčenko, też dial.: Bileckij-Nosenko, Hrinčenko), 'przygotowywać' (Bileckij-Nosenko, Hrinčenko), 'uczyć, wychowywać' (Bileckij-Nosenko), brus. dial. *готівіць* : *гатівіць* 'gotować potrawy' (SPZB), 'parare' (Bjałskievič Mohylew). ~

gotoviti se: ~ stpol. od XV w. *gotović się* 'wykazywać gotowość do podjęcia czegoś' (Słownik stpol., SP XVI IBL), głuź. *so hotović* 'ts.' (Pfuhl), czes. *hotoviti se* 'parare' (Pfir. slov., Jungmann), sła. *hotovit'sa* 'ts.' (SSJ);

sch. *gòtoviti* 'parare se' (RSAN), scs. *готовити ся* 'parare se, praeparare se' (SJS: Supr., Cloz.), bułg. *готоя се* 'ts.' (RBE, też dial.: Gerov, BDial. III 208), maced. *готви се* 'ts.' (RMJ);

strus. *готовитися* od XII w. 'praeparare se' (SRJ XI—XVII), ros. *готівитися* 'ts.' (SSRJ, Dal), 'gotować się, o potrawach' (SSRJ), przen. o zjawiskach, wydarzeniach 'zbliżać się nadchodzić' (ib.), ukr. *готівитися* 'praeparare se' (SUM, SSUM, też dial. Żel.), brus. dial. *готівіцца* 'ts.' (Bjałskievič Mohylew, Mat. Minsk II). ~

Od *gotovъ* z suf. *-iti*. Semantyka wyraźnie wskazuje na rodzime denominativum. O próbie wyprowadzenia *gotoviti* z goc. *gataujan* zob. *gotovъ*.

B. O.

gotovizna pñ. 'coś gotowego, przygotowanego, res paratae'

~ pol. *gotowizna* (od 1500 r.) o pieniądzach 'gotówka, pecunia praesens' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial. Olesch Sankt Annaberg), 'coś gotowego, przygotowanego, zapas, zasób' (L.), 'zbiór gotowych okryć' (Brzeziński Krajna), 'rzecz gotowa, otrzymana w spadku' (Mazur Bilgoraj, Szymczak Domaniewek), dłuź. *gotowizna* 'gotowość' (Muka), 'zapas' (ib.), głuź. *hotowizna* w XVII w. 'gotówka', stczes. *hotovizna* 'coś gotowego, zapas' (Gebauer Sl.), też 'gotówka' (ib.);

strus. *готовизна* 'coś przygotowanego, zapasy (żywnościowe, wojenne itp.)' od XI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), 'rzeczy przechowywane; oszczędności' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *готівизна* 'stan lub właściwość czegoś gotowego' (Dal), stokr.

'zapas' (Tymčenko), 'gotówka, pieniądze na wydatki' od XIV w. (ib., SSUM, por. też Bilečkyj-Nosenko), brus. dial. *zamasúzna* 'pieniądze' (Scjaškovič Sl. Hrodz.). ~

Por. też odosobnione formacje sekundarne:

1. na *-izna*: czes. dial. *hotovizeň hotovizné* 'zapas' (Bartoš DSM), sła. *hotovizeň hotovizne* od XIV w. 'gotówka' (SSJ, Ryšánek Žil. kn.), dial. 'przygotowane drwa' (Habovštiak Orava);

2. na *-ina*: sła. *gotovina* 'gotówka' (SSKJ, Pleteršnik), 'zapasy' (Pleteršnik), sch. *gotovina* 'gotówka' (RSAN, RJAZ), 'coś gotowego, przygotowanego' (ib.), 'zapasy' (RSAN).

Od *gotovъ* z suf. *-izna*. O budowie zob. I 120—4.

B. O. — F. S.

gotovъ *gotova gotovo* 'skończony, całkowicie wykonany, perfectus, finitus', 'przyrządzony, przygotowany; przysposobiony, paratus', 'skłonny, zdecydowany, promptus' ~ pol. *gotowy* : *gotów* od XIV w. 'całkowicie wykonany, sporządzony' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial., np. Pluta Dzierżysławice, Zareba Siolkowice, Brzeziński Krajna, Maciejewski Chełm.-dobrz., Górnowicz Malbork, Szymczak Domaniewek), 'przysposobiony, przygotowany' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial., np. Brzeziński Krajna, Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek), też w zwrocie *gotowe* pieniądze od XV w. 'gotówka, pecunia praesens' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), 'zdecydowany na coś, skłonny, zdolny do czego' (ib., też dial. Szymczak Domaniewek), przen. też 'zabity, martwy; pijany' (SJP PAN), dłuż. *gótowy* 'gotowy, przygotowany' (Muka), też *gotowe* peníze 'gotówka' (ib.), głuź. *hotowy* 'gotowy, przygotowany' (też dial. Schroeder Schleife), por. zwrot *hotowe* pjenjezy 'gotówka', 'ukończony, wykonany', 'chętny, skłonny do czego' (Kral), czes. *hotový* od XIV w. 'sporządzony, przygotowany' (Přir. slov., Gebauer Sl. — tu też *hotové* peníze od XV w. 'gotówka'; Jungmann, też dial.: Skulina Mor.-slov., Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Malina Mistřice), 'chętny, skłonny' (Přir. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), 'prawdziwy, autentyczny, rzeczywisty' też dial. (Bartoš DSM, Lamprecht Opava), subst. *hotové* 'gotówka' (też dial.: Lamprecht Opava), sła. *hotový* 'skończony, wykonany' (SSJ), 'przygotowany' (ib., też dial.: Buffa Dlhá Lúka), por. też *hotové* peníze od XV w. (SSJ, Ryšánek Žil. kn.), 'chętny, skłonny do czegoś' (SSJ), 'prawdziwy, rzeczywisty' (ib. jako dial.);

sła. *gótov -óva* 'wykonany, wykończony' (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Tominec Črni vrh), 'zabrany, o gotówce': *gótov* denar, sch. *gótov* 'przygotowany, sporządzony' (RSAN, RJAZ, też dial.: Neweklowsky Burgenland, ČDL, HDZ IV 431), u Stulicia *gotovi pjenezi* 'gotówka' (już w 1447 r.), dziś w tym znaczeniu *gotov novac* (RSAN, RJAZ), 'chętny, gotów coś zrobić' (RSAN), scs. *готовъ* 'paratus, promptus' (SJS, np. Euch., Supr), bułg. *zomós* 'ostatecznie wykonany, zrobiony' (RBE, Gerov, też dial.: BDial. III 52, VI 19, VIII 223, X 30 — o pożywieniu, 45 — o odzieży, 115 — o miodzie, gdy pszczoły zamykają plastry), 'chętny, skłonny do czego' (RBE, Gerov, też dial. BDial. VIII 223), dial. 'istotny, prawdziwy' (Gerov), maced. *zomós* też dial. 'przygotowany, całkowicie wykonany' (RMJ);

strus. *готовый* 'promptus' od XI w. (Srezn., SSRJ), 'paratus' (XVI/XVII w.), fraza *готовые деньги гроши* z XVI w. 'gotówka' (SRJ XI—XVII), o warzywach, owocach 'dojrzały, nadający się do spożycia' (ib.), ros. *zomóvyi* : *zomós* o człowieku 'który zrobił, wykonał coś całkowicie' też dial. (SSRJ, Dal), o rzeczach 'perfectus' (ib.), też o półfabrykacie, o człowieku 'promptus' (ib.), 'przygotowany do wykonania określonej pracy' (ib.), tylko w krótkiej formie *zomós* o kimś 'martwy; pijany do nieprzytomności' (ib. też dial. Slovarь Priobja), por. też dial.

с готовым 'o będącej już w ciąży pannie młodej' (SRNG), ukr. *готовий* : *готов* 'perfectus, paratus' od XV w. (SUM, SSUM, Tymčenko, też dial.: Hrinčenko, Żel., Onyškevič Bojk.), por. też stukr. z XV w. *готови пинѣзи* (u Tymčenki *пѣнази*) oraz współczesne również w dial. *готови гроши* 'gotówka' (SUM, SSUM, Hrinčenko, Żel.), dial. *готова смѣрт* 'nieunikniona, niechybna śmierć' (Onyškevič Bojk.), brus. *готовы* : *готовѣ* 'perfectus, paratus' (TSBM, też dial.: Turaŭ, Vjaľkevič Mohylew), 'chętny, zdecydowany na coś' (też dial.: Turaŭ), tylko w krótkiej formie 'zmarły; zupełnie pijany' (TSBM). —

Brak pewnej etymologii. Zwykle łączono z alb. *gati*, *gat* 'gotowy', *gatuaj* 'przygotowuję, gotuję' (Meyer EW 121, Berneker SEW 337—8, Kiparsky GLG 28—9, Vasmer REW I 301) dopatrując się tu derywatu na *-ovъ* (o nim Meillet Ét. 269—70), od *gotъ*, zaświadczonego w głuź. *hot* 'przygotowanie'. Już Jokl IF XLIX 290—300 podejrzewał wyrazy alb. o pożyczkę ze słow., alb. *gat* objaśniając jako formację wtórną analogiczną. Wykazał to ostatnio przekonująco Çabej, Festschrift Hamm 40—3. — Możliwość pożyczki z germ. goc. nie zaświadczonego **gataws* : *gataujan* 'robić, czynić' słusznie odrzuca Kiparsky GLG 28—9. — O gr. *νηγᾶτεος* interpretowanym przez Mladenova RFV LXVIII 378—82 jako *νη-γᾶτεος* 'nowo przygotowany' zob. ostatnio Frisk GEW II 313. — O stind. *ghátate* 'stara się, dąży, z którym zestawiał psł. *готовъ* Machek KZ LXIV 265—6, zob. ostatnio Mayrhofer KEWA I 355. — Vaillant Sbornik Miletič 27—8, Meillet SG 512 uważali *готовъ* za derywat wsteczny od *gotoviti* (zob.), co z kolei miało być pożyczką z goc. *gataujan* (zob. wyżej). Mało prawdopodobne. — Także i pierwotność głuź. *hot* jest bardzo niepewna, może to być późny derywat wsteczny (p. Schuster-Sewc EW 334). Nie przekonuje także ostatnie objaśnienie Trubačeva PF XVIII, cz. II 153—6, ESSM VII 70—2 łączącego psł. *готовъ* z ie. *g^hā-* : *g^hā-* 'iść' (wychodzi z postaci supinum *gotū* < *g^hātū*).

B. O. — F. S.

govědina 'mięso wołowe, caro bovina'

~ dluž. *gowežina* 'rogaczna tuczona na ubój' (Muka, dial. Fasske Vetschau — tu też postać zredukowana: *gowžina*), coll. 'bydło' (Muka), 'wołowina' (ib.), głuź. *howjazyna* 'wołowina' (Pfuhl, Zeman), dial. *howjedžina* (Zeman, Kral), czes. *hověžina* 'wołowina' (Přir. slov., Jungmann), dial. 'bydło' (Siatkowski Kudowa), stczes. z XIV w. *hovědina* 'wołowina' (Gebauer Sl.), sła. *howädžina* (tylko sg.) 'mięso wołowe' (SSJ, też dial.: Kálal, Sipoš Bukk-Gebirge), 'skóra bydłeca' (SSJ, też dial. Kálal), przen. wulg. 'głupota, prostactwo', z czes. i sła. pol. dial. *owięžina* (śl.) : *howiedžina* (Żywiecczyzna) 'wołowina' (Zaręba AJS IV m. 504, Hemiczek-Morozowa Paster. I 75, II 110, 183, 185);

słę. *govědina* 'wołowina' (SSKJ, Pleteršnik, Megiser 1592, Megiser 1603), 'drobne zwierzęta domowe' (Pleteršnik), dial. 'bydło' (Tominec Čmi vrh), sch. *govědina* : *govědina* 'wołowina' (RSAN, RJAŽ, Vuk), dial. *govědina* (HDZ IV 431, Jurišić Vrgada, ČDL), *govědina* (HDZ VI 448), w RJAŽ też jako augm. do *govedo*, bułg. *говѣждина* (tylko sg.), 'wołowina' (RBE, BTR), też *говѣдина* 'ts.' (BTR, Mladenov BTR), u Gerova *говядина*;

strus. od XII w. *говядина* 'wołowina' (Srezn., SRJ XI—XVII), 'ciało zabitego bydłecia' (SRJ XI—XVII), ros. *говядина* 'wołowina' (SSRJ, też dial. SRNG: Perm, Nowogród), dial. 'mięso marynowane' (ib.: Twer), 'danie mięsne (rozgotowane mięso); (ib.: Witka), ukr. dial. *говядина* 'wołowina' (Żel., Leks. Połes'ja), 'wół' (Żel.), brus. *гавядзіна* 'wołowina' (TSBM, też dial. Scjaškovič Grodno). —

Przytaczane przez Karłowicza SGP (za nim Sławski SE I 262) *gawiędzina* błędnie uznana za pol. (z Ziemi dobrzyńskiej) wyraz gwarowy; indywidualizm

autora monografii Lud Ziemi dobrzyńskiej (zob. o tym: Ostrowski RS L 47, 49—50).

Od *govědo* z suf. *-ina*. O budowie zob. I 121.

B. O.

govědo gověda 'byk, sztuka bydła, bos', coll. 'bydło, pecus, armentum';

~ dłuż *gowědo -a* 'bydlę' (Muka), głuż. *howjado* 'bydlę' (Pfuhl, Jakubaš), czes. *hovado -a* n. 'bydlę', 'bydło, zwłaszcza rogate' od XIII w. (Přir. slov., Gebauer Sl., też dial.: Skulina Mor.-slov., Malina Mistřice, Lamprecht Opava, Gregor Slav.-buč., Steuer Baborów), stczes. też 'bestia', stąd współczesne przen. 'o człowieku zachowującym się jak zwierzę' (Přir. slov., też dial. Horečka Frenštát, Gregor Slav.-buč.; stąd pol. dial. śl., cieszyńskie *howado* 'bydlę', 'przezwisko w odniesieniu do zwierząt lub ludzi', 'ogromne zwierzę', zob. Zaręba AJŚ IV m. 503, Karłowicz SGP, Steuer Sulków), sta. *hovado* n. 'bydlę' też dial. (SSJ; Káral, Ripka Dolnotrenč., Habovštiak Orava, Sipos Bükk-Gebirge), przen. wulg. 'o prostackim człowieku';

sł. *govědo* n. 'rogaczna hodowana zwłaszcza dla mięsa i mleka' (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Tominec Črni vrh), 'bydlę' (SSKJ, Pleteršnik, Ramovš ZD I, Megiser 1592), przen. 'o prostackim człowieku' sch. *govědo -a* 'bydło' (RSAN, RJAZ, Vuk), dial. czakaw. *gověd'ā* tylko pl. (Jurišić Vrgada), serb.-cs (z XIV w.) *говѣдо* 'bos' (Miklosich LPG), bułg. *zovědo* 'zwierzę domowe: wół, krowa itp.' (RBE, BTR, Mladenov BTR, też dial. Gerov), coll. ogólna nazwa bydła rogatego (BTR, Rečnik Botev), przen. 'prostak; biedak, ubogi' (BTR), maced. *zovědo* 'bydlę' (RMJ; też dial., Vidoeski Kumanovo, Mazon Contes, Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. *говѣдо* z XI w. 'wół, bos' (Srezn., SRJ XI—XVII), z XIII w. coll. 'bydło rogate' (Srezn.), 'stado byków' (ib.), 'vitulus' (z XIV w.), ros. *zovědo* n. przestarz. i dial. 'byk; bydło' (SSRJ, Dal, SRNG), dial. 'wołowina' (SRNG), ukr. dial. *zov'ědo* n. 'bydło' (Onyškevyč Bojk., Żel.), stokr. z XV w. *zovjedo* 'bydło rogate; byk' (Tymčenko), brus. *zavěda* f. coll. 'bydło' też dial. (TSBM, Słownik Skaryny; Mat. Minsk II, Sejaškovič Grodno, NS 172), dial. też *zovjedo* n. 'krowa' (ŽS). ~

Tylko psł. derywat od ie. nazwy bydłęcia rogatego *g^hou-* m. f. (pierwotny wyraz pierwiastkowy nom. sg. *g^hōus-* gen. *g^hous-*) zaświadczonego w dokładnej albo bardzo bliskiej postaci w wielu językach ie.: lot. *gūovs* 'krowa', stind. *gāuh* m. f. 'bydlę rogate, byk, krowa', awest. *gāuš* 'ts.', orm. *kov* 'krowa', gr. *βοῦς* f. m. 'byk, wół, krowa', łac. *bōs, bovis* m., f. 'wół, krowa' (pożyczka osko-umbryjska zamiast oczekiwanego **vōs*), stirl. *bó* f. 'krowa', stsas. *kō*, stwniem. *chuo* 'krowa'. O budowie psł. *govědo* zob. I 63. Por. *gumьno*.

[Według recenzenta L. Bednarczuka collectivum z sufiksem *-do*].

Berneker SEW I 38, Trautmann BSW 94, Mühlenbach I 692—3, Sławski SE I 263, Vasmer REW I 425, Frisk GEW I 260, Mayrhofer KEWA I 351, Vaillant GC IV 490, Trubačev NDŽ 36—40, Borys BLin 15, 47—8, Pokorny IEW 482—3.

B. O. — F. S.

govědъ govědi f. coll. 'bydło rogate, pecus'

~ dłuż *gówěz -i* f. 'bydło' (Muka);

sł. *gověd -i* f. 'bydło' (SSKJ, Pleteršnik, Ramovš ZD I), sch. *gōved gōvedi* f. coll. 'bydło' (RSAN, RJAZ: obecnie tylko w Czarnogórze).

strus. *говѣдъ* (za: ESSM VII 75 z kartoteki SRJ XI—XVII). ~

Coll. z suf. *-i* do singulatywnego *govědo*. Por. *čedъ < čědo*.

ESSM VII 75 podaje też pol. dial. *gowiedz* 'zwierzęta domowe' za SW. Wyraz ten należy jednak do psł. *gavědъ* (zob.). SW zaczerpnął go z Karłowicza SGP, gdzie mamy *gáwiedz* (z *á = ā*).

B. O. — F. S.

govęd'ь *govęd'a govęd'e* 'pochodzenia bydłeczego, wołowy, bubulus, bovis', *govęd'e* mięso 'wołowina'

~ dłuż. *gowezy -a -e* 'wołowy (Muka, dial. też Fasske Vetschai), *goweze meso* 'wołowina' (ib.), głuż. *howjazy* 'wołowy' *howjaze mjaso* 'wołowina' (Pfuhl, Jakubaš, Zeman), czes. *hovězi* 'wołowy' (Přir. slov., Gebauer Sl., też dial. Skulina Mor.-Slov.), *hovezi maso* 'wołowina' (Přir. slov., Gebauer Sl., Jungmann, też dial.: Steuer Branice, Siatkowski Kudowa I 181), przen. 'przypominający w czymś bydło' (Přir. slov.), także *hovadi* 'bydłęcy' (ib., Gebauer Sl., Jungmann), śl. *hovädzi -ia -ie* 'wołowy, bydłęcy' (SSJ), też dial.: Sipos Bükk-Gebirge, Habovštiak Orava, Kálai — tu też oboczna forma *hovězi*, *hovädzie mäso* 'wołowina' (SSJ), *hovädzia* koža 'skóra bydłęca' (ib.); z czes. i śl. pol. dial. (Śląsk, Podhale, Spisz) *owięzi* (rzadziej *howiedzy*) 'wołowy', *owięzie mięso* 'wołowina' (Karłowicz SGP, Steur Sulków, Nitsch DPŠ, Dejna PLP I m. 175, Hemiczek-Morozowa Paster. I 117, II 110).

śl. *gověji -a -e* 'dotyczący bydła' (SSKJ, Pleteršnik, Megiser 1592, Megiser 1603, też dial. Tominec Črni vrh), *goveje meso* 'wołowina' (SSKJ, Megiser 1592), sch. *govědi -ā -ē* 'dotyczący bydła, wołowy' (RSAN, RJAZ, Vuk), *goveđe meso* 'wołowina' (RJAZ), czakaw. *gověji* 'ts.', też *gověje mēso* (ČDL), scs. *говѣждь* 'bovis' (SJS: Supr.), bułg. *govějdi -a -o* 'związany z bydłem; pochodzenia bydłeczego' (RBE, BTR, Mladenov BTR, też dial. Gerov), *govějdo meso* 'wołowina', 'przeznaczony dla bydła' (RBE, BTR), też subst. 'wołowina' (RBE), dial. *gověmzi* : *gověmzi* 'wołowy, woli' (Umlenski Kjustendil), maced. dial. *govězi* (Vidoeski Kumanovo);

strus. i rus.-cs. *говѣждни* 'bovis' (Srezn., SRJ XI—XVII, Słowarъ CSRJ), *говѣжни* 'ts.' (Srezn.), ros. *говѣжий -ья -ве* 'pochodzenia bydłeczego', np. *говѣжье сало* 'tłuszcz wołowy', *говѣжьи кости* 'kości bydłęce' (SSRJ, też dial.: SRNG, Dal), też subst. *говѣжье* 'krowie łajno' (Słowarъ Novosybir.), brus. *гавѣджы -ая -ае* 'bydła dotyczący' (TSBM), dial. *гавѣжае мѣса* 'wołowina' (Scjaškovič Grodno). ~ Adi. od *govędo* z suf. *-ьъ*. O budowie Brodowska-Honowska SPS 36.

B. O.

govějънь *govějъna govějъno* 'bogobojny, pobożny, czcigodny, pius, honestus, pudicus, timoratus'

~ czes. *hovějny* 'zgodny, uprzejmy, pobłażliwy' (Jungmann, por. *howějny* sebě, přisný jiným 'pobłażliwy dla siebie, surowy dla innych');

sch. tylko u Daničicia RSS: *говѣннѣ* 'bogobojny, pobożny, religiosus', scs. *говѣннѣ* 'ts.' (SJS: Euch.), bułg. *gověen* (rzadziej: *govějen*) 'szanowny, czcigodny' (Mladenov BTR);

strus. *говѣннѣ* 'bogobojny; czcigodny, szanowny' od XI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), też subst. *говѣнно* 'post' (Srezn.), ros. (też rus.-cs.) *говѣнный* (z cs.) 'czcigodny, nabożny; zacny' (Dal, we współczesnych słownikach literackich i dial. nie notowane). ~

Adi. z suf. *-ьнь* od *gověti* (o budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 101).

ESSM VII 72, Boryś PKJ PAN Kr. LIII 35.

B. O. — F. S.

gověti *gov'q gověš* : *gověja* 'odnosić się z szacunkiem, bojaźnią, uwielbiać, odczuwać bogobojny lęk, religiose vereri', 'sprzyjać, mieć wzgląd na kogoś lub coś, czynić według czyjeś woli, dogadzać komuś, favere', wsch. i pld. 'pościć, powstrzymać się od czego (głównie od jedzenia i picia), ieiunare, vino abstinentes'

~ pol. dial. *goi'ić* (< *govi(e)ć*) 'niedomagać, cherlać' (Ostrołęka; możliwość rus. pożyczki, zob. W. Boryś PKJ PAN Kr. LIII 36), por. też dial. prefigowane: *z-gowić*

'dogadzać, wygodzić komuś' (Kucala PSM 28), 'dobrze na wolę zrobić', 'zrobić coś tak, aby się podobało', 'powiedzieć coś mądrego' (za: W. Boryś ib. 34), *u-gowić* 'zadowolnić kogoś, wygodzić komuś' (ib.), *wy-gowić* 'ts.', głuź. *howiç howju* (o możliwości przejścia pierwotnych czasowników na *-ěti* do koniugacji *-iti* Schuster-Šewc EW 335) 'służyć, odpowiadać komuś, być korzystnym dla kogoś, przypadać komuś do gustu' (Pfuhl, Jakubaš, Kral), czes. *hověti hovim* (stezes. *hověju*) 'dogadzać, sprzyjać, mieć wzgląd' (Pfir. slov., Jungmann, Gebauer Sl., też dial.: Bartoš DSM, Svěrák Karlovice, Králík Kelč 101), śla. *hoviet' hovie* : *hoviejú* (dial. orawskie: *hoviem*) 'robić coś zgodnie z czyjąś wolą; dogadzać' (SSJ, Habovštiak Orava), przen. 'poświęcać się jakiemuś zamilowaniu' (SSJ);

śle. dial. (Wenecka Słowenia) *goveti govjem* 'milczeć z urazy' (Bezljaj ES I 165), przen. 'gniewam się, nic nie mówię' (ib.), sch. *govjeti govijēm* : *govim* 'dogadzać, służyć, odpowiadać komuś, przypadać do gustu' (RSAN, RJAZ, por. też dial.: *ugōvēt* 'wygodzić, usłużyć według woli', Elezović Kos.-Met.), 'starać się okazać komuś szacunek, usługiwać, przypoehlebiać się' (RSAN), o pannie młodej w czasie przyjęcia weselnego 'stać w uroczystym stroju bez ruchu, pokornie, z ręką na pasie i w milczeniu na znak szacunku dla starszych domowników i gości' (RSAN, RJAZ, też dial. Elezović Kos.-Met.), stsch. (ze Splitu) *goviti* 'pościć (u Marulicia, zob. Skok ER I 597), dial. 'żyć nędznie, wegetować' (Živković Pirot), przen. *ugověti* 'osłabnąć, stracić siły' (RJAZ), scs. *говѣти говѣѣж* : *говѣж* 'okazywać bogobojność, żyć bogobojnie, wiebić Boga' (SJS: Supr.; por. też złożenia typu *благорговѣти, доброгоговѣти*), bułg. *говѣя* (dial. *говѣѣм* : *говѣѣм*) 'pościć' (RBE, Mladenov BTR, Gerov, BDial. I 76, II 74, 134, III 51, V 164, VI 164), o młodej żonie 'milczeć wyrażając w ten sposób szacunek rodzicom męża' (RBE, Mladenov BTR), dial. 'nie mówić jakiś czas w obecności teściów (np. przez pierwszy miesiąc po ślubie)' (BDial. I 76, 245, V 164), przen. 'gniewać się na kogoś' (BDial. II 74), maced. *говѣе* (dial. też *говѣе*) o młodej żonie 'milczeniem i ukłonami głowy wyrażać szacunek rodzicom męża' (RMJ, Vidoeski Kumanovo, Peev Kukuš);

strus. *говѣти говѣю* : *говѣю* 'czcić, otaczać szacunkiem, vereri' od XI w. (Srezn.), 'pościć' od 1220 r. (ib.), 'powstrzymywać się' (ib.), *επαρκεῖν* (ib.), ros. *говѣть говѣю* 'pościć, przez chodzenie do cerkwi przygotowywać się do spowiedzi i komunii' (SSRJ, Slovar' CSRJ, Dal), 'powstrzymywać się od jedzenia (z przyczyn niekoniecznie religijnych)' (Dal), przen. 'skapo się odżywiać' (SSRJ), dial. 'długo gdzieś się znajdować' (SRNG), 'przez długi czas nie znajdować zastosowania' (ib.), ukr. *говѣти говѣю* (od XVIII w.), 'przez post i chodzenie do cerkwi przygotowywać się do eucharystii' też dial. (SUM, Tymčenko, Żel., Hrinčenko, Onyškevyč Bojk.), dial. bojkow. *говѣти* : *говѣти* 'wegetować' (Onyškevyč Bojk.), brus. *говѣць говѣю* 'przez post i chodzenie na nabożeństwa przygotowywać się do spowiedzi' też dial. (TSBM, Turaū), por. też *зачавець* 'zachorować' (Mat. Minsk I 61). ~

Z rus.: lit. *gavėti* 'pościć', łot. *gavēt* 'ts.' (Frenkel LEW I 142, Pokorny IEW 453).

Pierwotny czasownik stanu *gověti gov'q* (o budowie zob. I 55—6) z wtórnym nawiązaniem do typu produktywnego na *-ějq*. Stary termin kultu religijnego. Dokładny odpowiednik: łac. *faveō favēre* (**fovēre*) 'sprzyjać, być przychylnym; w milczeniu modlić się, nabożnie milczeć'. Por. też stisl. *gā* (*gavōn*) 'zwracać uwagę, troszczyć się'.

Pokorny IEW 453, Safarewicz Studia Lehr-Splawiński 139, Berneker SEW I 338—9, ESSM VII 72—3, Boryś PKJ PAN Kr. LIII 33—37.

B. O. — F. S.

govoriti *govor* 'q : zach. *gavoriti gavor* 'q : *gavariti gavar* 'q 'robić hałas, gwar, wrzeć, tumultari; rozmawiać, loqui, dicere'

govoriti: ~ pol. stare XV—XVII w. *goworzyć* 'mówić' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dial. kasz. *goworzyć* 'gwarzyć, rozmawiać, gawędzić' (Ramułt, Karłowicz SGP, Lorentz PW), głuż. *howrić howri* (o zaniku nieakcentowanego *o* Schuster-Šewc EW 336) 'huczeć (głucho), wyć, szumieć', czes. *hovořiti* (dial. także *hobořiti*, Bartoš DSM) 'mówić, prowadzić rozmowę' od XIV w. (Gebauer Sl., też dial., Siatkowski Kudowa), sła. *hovorit' hovori* 'mówić; rozmawiać' (też dial.: Sipos Bükk-Gebirge, Ripka Dolnotrenč.), 'świadczycy o czymś';

sł. *govoriti govorim* 'mówić; rozmawiać' od XVI w. (Megiser 1592, Megiser 1603), też dial. (Rigler Začetki passim, Rigler Notr. 100, Ramovš ZD I passim, Tominec Črni vrh), sch. *govoriti govorim* (dial. też *govoriti*) 'mówić; rozmawiać' od XV w. (RJAZ), też dial. (Vuk, Jurišić Vrgada, Houtzagers Orlec, ČDL, HDZ VI 448, VII 2, 456, Koschat Baumgarten), scs. *говорити говорю* 'robić hałas, hałasować' (SJS: Supr.), cs. 'mówić' (SJS), bułg. *говоря* 'rozmawiać' (też dial., Gerov, BDial. III 51, VI 164), 'mówić', maced. *govori* 'mówić; rozmawiać' (też dial., Vidoeski Kumanovo, RMNP);

strus. *говорити говорю* 'hałasować, szumieć; krzyczeć' od XI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), 'gadać' XI w., 'zamawiać' XII w., 'mówić' XVI w., ros. *говорить говорю* (dial. też *говорить говорю*, SRNG), 'mówić: wyrażać myśli słowami', też dial. (ib., Dal, Slovar' Novosibir., Slovar' Don., Slovar' Smolensk, Slovar' Mordov., też wtórne: *говорить* 'ts.' — Eliasov Zabajkals'e, Sl. Priamur'ja, SRSO), 'rozmawiać', przen. 'porozumiewać się innymi znakami' (ib.), dial. 'opowiadać' (SRSO Dop.), 'o dźwiękach innego pochodzenia, np. o szumie' (Dal), 'śpiewać, ćwierkać, krakać itp., o ptakach' (SRNG), *говорить* 'krakać' (ib.), ukr. *говорити говорю* 'władac językiem, mówić' od XVI w. (Tymčenko, też dial.: Hrinčenko, Żel., Onyškevič Bojk., Stieber AJLemk. m. 390), 'prowadzić rozmowę, rozmawiać', przen. 'wkładać myśli, poglądy (na piśmie, w druku, na obrazkach), brus. *говарыць гавары* 'mówić; władać językiem' od XVI w. (Słoŭnik Skaryny, też dial.: SPZB [tu też *аварыць*], Bjałskevič Mohylew, Turaŭ), 'opowiadać (też dial. SPZB), 'rozmawiać, prowadzić rozmowę' (też dial. Sejaškovič Grodno). ~

gavoriti: ~ pol. *gaworzyć* 'krzyczeć, hałasować (też o głosach ptaków i zwierząt, np. krakać); robić wrzawę' (też dial., Karłowicz SGP), dawne i dial. 'gadać ni to, ni owo, pleść, paplać, rozmawiać o głupstwach' (SJP PAN, L. z XVII w., Karłowicz SGP, Górniewicz Malbork), o niemowlętach 'wydawać pierwsze dźwięki, będące załączkiem mowy artykułowanej' (też dial.: Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 165, Szymczak Domaniewek, Lorentz PW, Brzeziński Krajna), czes. dial. *havořiti* 'mówić, gwarzyć, hałasować' (por. np. u Jungmanna: ptačtvo malé *havoři*; Bartoš DSM, Horečka Frenštát; Kellner Štramperk 12, 30 tłumaczy postać dysymilacją na odległość: *o-o > a-o*). ~

gavariti: ~ pol. *gwarzyć gwarzę* 'prowadzić poufałą rozmowę, pogawędkę' gawędzić od XV w. (L., Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial.: Lorentz PW, Kolberg Pomorze, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna), 'mówić, rozmawiać, opowiadać' (L., też dial.: Karłowicz SGP, Lorentz PW, Nitsch DPŠ 198, Kucala PSM 284, Kolberg Pomorze, Dejna RKJL XXII 217, Zaręba Siołkowice, Zaręba AJS IV m. 740, cz. II s. 73), stpol. (z XV w.) i dawne 'zgiełk czynić, hałasować' (Słownik stpol., L.), rzadkie i dial. 'gaworzyć, zaczynać mówić (o dzieciach); mówić niezrozumiale' (Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 217, Szymczak Domaniewek); z pol. (zob. o tym: Sławski SE I 382, Dzendzelivs'kyj UZLP 37—8, 170, AGBojk. VI m. 390, cz. II s. 48): sła. dial. (spiskie) *hvarec*, (*h*)*varic* 'mówić' (Kálal), ukr.

dial. (gwary zakarpackie) *zvápumu* 'mówić' (Hrinčenko, Żel., Onyškevič Bojk., Dzendzelivs'kyj l.c., AGBojk. l.c., Stieber AJLemk. m. 390). ~

Pierwotne wyrazy dźwięk., także i mowy dziecięcej. Najstarsze znaczenia 'robić hałas, gwar, wrzawę': 'wydawać pewne dźwięki, będące zawiązkiem mowy artykułowanej' dobrze widoczne zarówno w *govoriti*, jak szczególnie w prastarych postaciach obocznych *gavoriti*: *gъvariti* (wahania samego rdzenia tłumaczy się onomatopieczno-ekspresywnym charakterem wyrazu). Zob. Kopečný SB (A 34), 15—18. O budowie zob. I 54. Dokładnych odpowiedników nie ma. Ale onomatopieczne ie. *gou*: *gōu-*, *goua-*: lit. *gaūsti gaudžiū* 'głucho brzmieć, huczeć; brzęczeć (o owadach), o głosie wydawanym przez dzwon' (może i *gauti gauju* 'wyć, o wilkach'), lot. *gaūst*, *gāudāt* 'biadolić, lamentować, oplakiwać', *gavilēt* 'głośno się weselić', stind. *gavate* 'brzmi, rozbrzmiewa', intens. *jōguve* 'ogłaszam, wymawiam głośno' (z reduplikacją), gr. *γῶαω* 'narzekam, oplakuję', ags. *ciegan* 'wołać' (**kaufan*). Zwykle uważa się za pierwotne nomen *govorь* (p. ostatnio ESSM VII 76).

Berneker SEW I 339, Trautmann BSW 80—1, Sławski SE I 263, 382—3, Vasmer REW I 282—3, Pokorny IEW I 403, Mańczuk ZUJ 55, 141 (wg którego pol. *gwarzyć* < **gowarzyć*, po zaniku nieakcentowanego -o-, jak w głuź. *howrić* czy ros. *говрѣть*), ESSM VII 181 (wg którego rekonstrukcja ь w *gъvariti* nie jest konieczna). B. O. — K. H. — F. S.

g'ovorь g'ovora 'gwar, hałas, tumultus, clamor; rozmowa, sermo, locutio'

~ pol. w. XVII—XVIII w. *gowor* 'mowa, rozmowa, rozprawa', w XVII w. też *gowory* pl. 'intrygi' (L.), dziś dial. *gowor* młpol. 'gwar, hałas, szum' (Karlłowicz SGP), kasz. 'głos', 'mówienie, mowa; rozmowa' (ib., Ramułt, Lorentz PW), czes. *hovor -ru* 'rozmowa, konwersacja', sła. *havor -ru* 'rozmowa, konwersacja; mowa';

sł. *góvor góvora* 'rozmowa, dyskusja, wymiana zdań', 'wyrażanie myśli za pomocą słów, mowa', sch. *gōvōr -ra* 'mowa' (też dial.: Vuk, ČDL, Jurišić Vrgada), od XV w. 'rozmowa' (też dial., ib.), 'język jako twór narodu', 'dialekt, narzecze', 'sposób mówienia' (RJAZ), scs. *говорь -ра* 'tumultus, clamor' (SJS: Cloz, Supr.), bułg. *гѡвор* 'mowa ludzka; zdolność wyrażania myśli słowami; sposób mówienia' (też dial. Gerov), 'gwara, dialekt', 'rozmowa, konwersacja, wymiana zdań' (też dial., ib.), maced. *говор* m. 'mowa', 'dialekt' (ib.);

strus. *говоръ говора* 'szum, tumultus' (od 1076 r.: Srezn., SRJ XI—XVII), 'bunt, szemranie, niezadowolenie' od XII w. (ib.), 'rozmowa, mowa' od XVI w. (SRJ XI—XVII), 'rozmowy, rokowania, pertraktacje, układy' (ib., np. *говоръ о мирѣ* 'układ pokojowy', w dokumencie z 1575 r.), ros. *гѡвор -ра* 'wrzawa, szum, huk nakładających się na siebie głosów', także o szumie innego pochodzenia, np. 'o szumie wody, dźwiękach wydawanych przez maszynę', u Dala też 'o krzyku ptasiej gromady' (Dal), 'gwara', pot. 'mowa, rozmowa; słuchy, plotki' (też dial., Slov. Mordov.), ukr. *гѡвир гѡворы* 'hałas, szum, nakładające się na siebie dźwięki, szczególnie o mowie ludzkiej' od XV w. (Tymčenko), też dial. (Hrinčenko), pot. 'rozmowa; pogłoski, słuchy', 'gwara, maniera mówienia', brus. dial. *гѡвар* m. 'rozmowa, mowa' (Mat. Minsk II). ~

Por. też: 1. pol. dawne wyjątkowe *gawor* (L., bez dokumentacji);

2. pol. *gwar* od XV w. 'hałas, gwar, niepokój' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, też dial.: Karlłowicz SGP, Kucala PSM, Szymczak Domaniewek), 'rozmowa, gadanie' (SJP PAN, Lorentz PW).

Najprawdopodobniej nomina deverbalia od *govoriti* (*gavoriti*, *gъvariti*). Wskazuje na to porównanie semantyki obu grup wyrazów. O budowie zob. I 54, 59, II 21, 25. B. O. — K. H.

govъje wsch. coll. 'bydło, pecus'

~ brus. dial. *zôje, zăjă* (*zajă*) ogólna nazwa bydła rogatego (NS 172, DABM m. 293). ~

Być może psł. archaizm leksykalny zachowany wyłącznie w brus. Pierwiastek ten sam, co w *govędo* (zob.). Niepokój budzi brak wyrazu w jakimkolwiek innym języku słow. Zob. *govedь*.

Borys BLin 15, s. 47—8.

B. O. — F. S.

govъnĕnъ govъnĕna govъnĕno 'pochodzący z odchodów, stercorarius; wybrudzony kałem, merdaleus'

~ pol. *gówniany* pot. i dial. 'mamy, lichey' (np. Szymczak Domaniewek, Dejna RKJL XXII 195, Sychta SK VII 81), głuź. *hownjany* 'od gnoju, odchodów' (Pfuhl, Zeman);

sch. *gōvnen* 'merdosus' (RJAZ: np. Vuk, Belostenec), też dial. czakaw. *gōvnĕn gōvnĕna gōvnĕno* 'związany z odchodami', przen. też 'brudny, niechlujny; sprośny, nieprzyzwoity' (ČDL, Jurišić Vrgada), bułg. dial. *zovnĕn* 'z odchodami związany', np. *zovnĕn tor* 'nawóz naturalny' (Gerov), 'wybrudzony, umazany kałem' (Mladenov BTR, BDial. II 145), maced. *zomnen* 'ts.' (RMJ). ~

Od *govъno* z suf. *-ĕnъ* (specjalizującym znaczenie 'coś z czegoś', tu 'coś z odchodów, kału'). O suf. *-ĕnъ* zob. Brodowska-Honowska 145.

ESSM VII 77.

B. O.

govъn'o govъna 'kał, zwłaszcza ludzki, excrementum, stercus', čřtovo govъno zob. čřtjъbъ

~ pol. *gównno* od XV w. 'odchody stałe, gnój, kał, nieczystości' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, L., też dial.: SOWM, Lorentz PW, Pluta Dzierżysławice, Kucala PSM, Dejna RKJL XXII 196, Szymczak Domaniewek), przen. 'o czymś, o kimś godnym pogardy, lekceważenia' (SJP PAN, też dial.: Brzeziński Krajna, Szymczak Domaniewek), stpol. w XV w. też bot. biesowo (diable) *gownno*, w XVI w. też *czartowe gownno* 'Assa foetida' (Słownik stpol., SP XVI IBL), por. też połączenia, np. z XV w. psie *gownno* (Słownik stpol.), z XVI w. mysze *gownno* (SP XVI IBL), krowie *gownno* (ib., dziś też dial., np. Kucala PSM 82), dial. 'odchody ludzi i zwierząt (głównie świń)' (Sychta SK, Sychta Kociewie, Brzeziński Krajna, Górniewicz Malbork), dial. 'nic, mało' (Sychta SK, Karłowicz SGP, SOWM, Brzeziński Krajna, Dejna l.c., Szymczak Domaniewek), dial. ptn. świnię *gównno* 'wir powietrzny' (Sychta SK, Sychta Kociewie, SOWM), dial. pl. t. *guvna* 'ropa, wydzieliną z wrzodu' (Dejna AGK m. 693: okolice Mielca i Tamobręga), połab. *d'ünə* < **govъna* (gen. sg. partitivus do niepoświadczonego **govъno* — zob. Lehr-Spławiński, Polański SE 141—2), dłuź. *gownno* 'kał, odchody' (Muka), też cłowjeczne *gownno* 'ludzki kał' (ib.), 'nic' (ib.), głuź. *hownno* 'kał, odchody' (Pfuhl, Zeman, Jakubaš, Kral), 'nic' (Pfuhl), *čertowe hownno* 'Assa foetida' (ib.), czes. od XIV w. *hovno* 'kał, odchody ludzkie albo zwierzęce' (Přir. slov., Gebauer Sl., Jungmann, też dial.: Kubín Kladsko, Malina Mistřice, Gregor Slav-buč., Svĕrák Brno, Lamprecht Opava), *čertovo hovno* 'Assa foetida' (Přir. slov., Jungmann, też dial. Malina Mistřice, Kubín Kladsko), 'nic' (Přir. slov., Jungmann, Gregor Slav-buč., Lamprecht Opava), stczes. też NO *Hovno* (Gebauer Sl.; tu też w związkach wyrazowych, np. *svinĕ hovna*, konske *hovna* z 2. poł. XV w.), sla. *hovno* 'odchody' (SSJ, też dial.: Buřa Dlhá Lúka — tu też postaci *huvno*: *guvno*, 'nic; nie' (SSJ);

śle. *góvno* 'odchody' (SSKJ, Pletersnik: prekmurskie, doleńskie; Megiser 1592, Megiser 1603), np. kozje *govno* (SSKJ), vrazje *govno* 'Assa foetida', pogardliwie

o człowieku (SSKJ), sch. *gōvno* (dial. z Dubrownika też *gomno*) 'stercus, merda' (RJAZ, też dial: HDZ III 337, VII, 2, 456), dial. czakaw. *gōvnō* (Houtzagers Orlec, CDL, Jurišić Vrgada), u Elezovicia Kos.-Met. *gōvno* 'ts.', wulgarnie, przen. 'byle co, mało; nic', cs. *govъno* 'stercus' (Miklosich LPG), bułg. *govno* 'odchody ludzkie lub zwierząt nietrawożernych (np. świni, psa, kota itp.)' (RBE, Mladenov BTR, też dial. Gerov), maced. *gomno* 'odchody ludzkie' (RMJ, też dial.: Vidoeski Kumanovo 80, gdzie także inne przykłady przejścia grupy *vn->mn-*), u Małeckiego SW i Hendriksa Radožda-Vevčani *gumno* 'ts.';

strus. i rus.-cs. *govno* 'stercus' z XIV w. (Srezn., SRJ XI—XVII, Słovary RCSJ), ros. dial. *govno* 'kał, odchody, wypróżnienie' (Dal), ukr. dial. *zivno* 'odchody ludzkie' (Žel., Hrinčenko; u Janova Moszkowce w postaci *himno* z przejściem *vn > mn*), brus. dial. *zavno* (za: Schuster-Šewc EW 336). ~

W niewątpliwym związku z *gaviti* 'wywoływać odrazę, obrzydzenie, wstęć' (zob. pierwotne denominativa czy causativa od *govъno*). Brak dokładnych odpowiedników ie. O budowie zob. I 136—7, por. synonimiczne *lajъno*. Do ie. *g^hou-* : *g^hōu-* : *g^hū-*: orm *ku* 'gnój', stind. *gūthah* : *gūtham* 'brud, kał', *guváti* 'załatwia naturalną potrzebę, wypróżnia się', łac. *būbināre* 'menstruo mulierum sanginare inguinare'.

Berneker SEW I 339, Trautmann BSW 81, Meillet DEL³ 77, SC 352—3, Vasmer REW I 282, Pokorny IEW I 483—4. — Mniej przekonujące (ze względu na semantykę) łączenie z *govędo* (ostatnio ESSM VII 77—8). Hamp RS XXXVIII, 1, 83 widzi tu prastare adi. n. *govъno* : *lajъno*.
B. O — F. S.

govъnovaľ *govъnovala* zach. i pld. 'żuk w odchodach żyjący, *Geotrupes stercorarius*'

~ pol. dawne *gównowal* 'gatunek chrabąszczy w gnojach żyjący' (L.), czes. *hovnivál* '*Geotrupes stercorarius*' (Přir. slov., Gebauer Sl., też dial.: Malina Místřice, Gregor Slav.-buč., Svěrák Brno, Lamprecht Opava), sła. *hovnival* 'ts.' (SSJ);

sch. dial. kajkaw. *gomnoval* 'ts.' (Belostenec; por. też sch. *gōvnováľ* w licznych nazwach żuków: RSAN, RJAZ). ~

Por. też: 1. postaci uproszczone: pol. dial. *gównial* 'żuk gnojnik' (Karlłowicz SGP), sła. dial. *hovnál* 'ts.' (Kálal);

2. inne ciekawe composita będące nazwami żuka gnojnego (*Scarabaeus stercorarius*): ukr. dial. *zivnoŭd zivnoŭda* (Hrinčenko, Žel.), *zivnorij zivnorija*, *zivnorijka* (ib.).

Na psł. rodowód słowa wskazuje RJAZ III 338. Compositum utworzone od podstaw rzeczownika *govъno* i czasownika *valiti* (*valjati*) 'toczyć' (zob. Brückner SE 600). Pierwotne znaczenie byłoby więc 'ten, który toczy gnój'. O toczeniu przez żuka gnojnego kul nawozowych zob. Winkler Mały atlas chrząszczy, Warszawa 1972, s. 172—6.
B. O.

gqba 'miękką, mięsistą narośl na ciele człowieka, zwierzęcia lub rośliny, tumor', 'grzyb, fungus, także pasożytniczy, żyjący na drzewie, huba', przen. 'warga, labrum, policzek, bucca, pysk, twarz, usta, os', dem. *gqbica*, ptn. *gqbьka*.

~ pol. *gęba* od XV w. (jako NO od XII w., SSNO), 'twarz, usta, pysk', dziś pejorat., dial. 'twarz ludzka', 'usta', 'pysk zwierzęcia, zwłaszcza krowy' (np. Karlłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 169, Sychta SK; o geografii znaczeń MAGP IX m. 425 i XI m. 516, o zasięgu form MAGP VI m. 261), stpol. też zool. 'gąbka, *Euspongia officinalis*', bot. 'trufla, *Tuber aestivum*' (Słownik stpol.), dawne 'otwór, np. naczynia, sieci, armaty' (SP XVI IBL, L.), 'ujście rzeki' (L., XVII—XVIII), dial. także 'dołek w pieczywie' (Karlłowicz SGP) krowia *gęba* 'grzyb *Hydnum imbricatum*' (Bartnicka-Dąbkowska NG 38), z pol.: czes. dial. wsch.moraw. *gemba*, *gamba*

(Belič Dol. 183), dłuż. *guba* 'warga', 'usta', 'pysk'; 'ujście' (Muka), głuż. *huba* 'warga', 'usta', 'pysk' (Pfuhl), czes. literackie dziś *houba* 'grzyb' 'huba', 'gąbka morska, gąbka do mycia': *huba* 'pysk', 'usta', 'twarz'; tak materiał stczes. (*huba* od XIV w. 'gąbka', *huba*, *huba* od XV w. 'pysk; warga', Gebauer Sl.), jak i dial. (np. *huba* 'grzyb', Malina Mistřice i *houba* '= *huba*', Voráč ČNJ I 43, II 28—9), dowodzi, że dawniej był to jeden wyraz (zapewne z czes., utrwalone pod wpływem wsch.słow., pol. *huba* 'grzyb pasożytniczy żyjący na drzewie', por. M. Basaj, J. Siatkowski SFPS VI 21), sła. *huba* (też dial.) 'grzyb', 'gąbka', pot. 'pysk', pejorat. 'usta';

sła. *goba* 'gąbka' (od XVI w., Megiser 1592), 'grzyb, huba', 'hubka do krzesania ognia', 'choroba: grzybień stawów', pl. *gobe* 'trąd' (od XVI w.: Megiser 1592, dziś tylko dial.), dial. również 'choroba skóry świń' (Pleteršnik), sch. *gūba* 'grzyb pasożytniczy na drzewie, huba' (od XIV w., RJAZ), 'parch, liszaj, krosty', 'ropucha', 'ryj' (wyjątkowo obok *gubica*), dial. czakaw. też przen. 'robactwo' (ČDL). scs. *губка* 'gąbka' (X/XI w., SJS), bułg. *зѣба* 'grzyb, huba', 'gąbka', 'korek' (wg RBE przestarz. i dial.), dial. *зѣба*, *зѣба*, *зѣба* 'grzyb' albo tylko 'grzyb trujący' (BDial. II 145: Rodopy), także 'miejsce między nozdrzami u bydła' (BDial. VII 30), pl. *zōbu* 'strupy na wargach u kóz, jagniąt' (BDial. V 165: Rodopy), wg RBE dial. również 'warga', 'trąd', śrbułg. *гоуѣа* 'hyzop' (XIII w., Miklosich LP), maced. dial. *zaba* 'grzyb' (RMJ), także z reflekssem nosówki *gūmba* 'grzyb' (RMJ), búkuva *gūmba* 'huba' (Matecki SW);

strus. *гоуѣа* 'gąbka' (od XI w., Srezn.), 'grzyb' (od XV w.), 'huba', 'warga' (od XV w.; SRJ XI—XVII), ros. *зѣба* 'warga', 'huba', pl. *zýby* 'końce szczypiec', 'części tnące nożyc', dial. *zýba*: *zýba* 'grzyb', 'narośl na ciele', 'podbródek', 'krawędź, brzeg', 'skrawek ziemi wrzynający się w rzekę', ukr. *зѣба*: *зѣба* 'warga', dial. pl. *zýbu* 'grzyby' (w stokr. od XVI w., Tymčenko); dial. też 'usta' (w stokr. od XVI w., Tymčenko), dawne od XV w. 'gąbka', brus. od XVI *zýba* 'grzyb' (wg źródła, które wykorzystał też Tymčenko), 'hubka', 'usta', dawne (od XVII w.) też 'twarz; policzki; pysk'. ~

Dem. 1. *góbica*: ~ pol. przestarz. *gębica* augm. od *gęba* (SW), dial. 'gęba, pysk' (Dejna RKJL XXII 169), *gábica* dial. przestarz. 'naszyjnik albo ozdobna chustka noszona przez mężczyzn' (Karłowicz SGP), dłuż. *gubica* 'huba', 'gąbka', głuż. *hubica* 'huba', pl. *hubicy* 'porosty' (Kral), czes. *hubice* 'wylew dzbanka', przestarz. 'przylaszczka', 'mięso na nadzienie' (od XIV w., Gebauer Sl.), sła. *hubica* 'rodzaj lejka';

sła. *góbica* dem. od *goba*, pl. *gobice* 'wargi sromowe', 'widoczne na szyi zgrubienie migdałków', sch. *gūbica* 'grzybek'; 'pysk' (od XVI w., RJAZ), 'warga', 'usta', 'twarz' (zwykle pejorat., też dial. np. Jurišić Vrgada, ČDL), bułg. *зѣбуѣа* 'grzybek';

ros. dial. *зѣбуѣа* 'usta' (SRNG: Woroneż, w przysłowiu). ~

2. *gąbka*: ~ pol. *gąbka* zool. 'Euspongia officinalis, prymitywne zwierzę żyjące na dnie morza', 'przyrząd do mycia ze szkieletu gąbki morskiej lub z tworzywa dobrze wchłaniającego wodę' (od XV w., Słownik stpol.), dial. *gąbka*, *gębka* 'gatunek grzyba, np. Clavaria flava' (Bartnicka-Dąbkowska NG 261), 'purchawka', 'huba drzewna; hubka do niecenia ognia' (Dejna l.c.), dem. od *gęba* bez odcienia pejorat. (Steffen Warmia, tak samo w stpol., Słownik stpol.), med. 'trąd' (SWil.), w XV w. *gąbka* jelenia 'grzyb Elaphomyces granulatus', *gąbka* modrzewiowa, niedźwiedzia 'huba', dłuż. *gubka* dem. od *guba*, 'wylew garnka, butelki', głuż. *hubka* dem. od *huba*, czes. *hubka* 'hubka', dem. od *houba* 'gąbka, grzybek';

ros. *зыбка* (od XVII w., SRJ XI—XVII), dem. od *зыба* 'warga', 'gąbka', 'huba', zool. 'gąbka morska', dial. pl. *zybku* 'grzybki', 'dzióbek czajnika'; ukr. *зыбка* 'hubka' (od XVI w.), 'gąbka morska', 'gąbka', 'huba', dem. od *зыба* 'warga', brus. *зыбка* 'gąbka' (od XV w.), 'hubka', 'gąbka morska', dem. od *зыба* 'warga'. ~

Ze słow.: węg. *gomba* od XIV w. z reflekssem nosówki (Kniezsa MNSJ I 1, 197).

Psl. *gąba* 'narośl; grzyb' i 'warga' to ten sam wyraz (inaczej Berneker SEW I 340). Pierwotnie prawdopodobnie 'miękką narośl na ciele albo roślinie, grzyb na drzewie, skupisko grzybów na leżącym drzewie', też 'pojedynczy grzyb' (stąd też zapewne znaczenie 'gąbka', którego powszechność w najstarszych źródłach można tłumaczyć pojawieniem się desygnatu w najważniejszej scenie Ewangelii). Ze znaczenia 'narośl' zarówno 'różne narośle występujące w stanach chorobowych', jak i 'wypukłe części twarzy, np. warga, policzek'. Znaczenie 'usta' wtórne w stosunku do 'warga'.

Dokładne odpowiedniki bałt.: łot. *guība* 'narośl, guz', 'wzniesienie', lit. z tematu na *-o-*: *guības* m. 'wypukłość, narośl' (z różnicą rodzaju związana różnica akcentu, por. Pedersen MPKJ I 166). Bsl. **gumb-* jest prawdopodobnie formą z infiksem nosowym do ie. **gheub(h)-* 'wyginać, uwypuklać', pokrewną z psl. pierwiastkiem werbalnym **gьb-*, **gyb-*, **gub-*, a zatem jednym z licznych wypadków oboczności *q* : *u* (zob. Sławski SO XVIII 258). Od pierwiastka nieinfigowanego pochodzi **guba* 'zgięcie, fałda, zmarszczka', którą Jakobson Word VIII 387 uważa za ten sam wyraz.

Łączenie wyrazów bsl. ze stwniem. *swamb* jako kontynuantów pie. **sg^hombhos* (Pedersen MPKJ I 168) mało prawdopodobne. Również związek z gr. *γαμφαι* 'szczęki' zakładający związek wyrazu słow. z lit. *gembė*, postulowany przez Pedersena MPKJ I 172, a przyjmowany głównie przez zwolenników rozdzielenia znaczeń 'narośl; grzyb' i 'warga' (Berneker SEW I 340, Vasmer REW I 316, Machek ES² 179 i 189) nie jest przekonujący.

Sławski SE I 271—2, Sławski SO XVIII 258, Skok ER I 268, Trautmann BSW 101, Pokorny IEW 396, przegląd innych stanowisk: ESSM VII 79—80.

M. J. — F. S.

gąbar'ъ gąbar'a 'człowiek zajmujący się zbieraniem grzybów, grzybiarz'

~ czes. *houbař* (dial. też *hubař*) -ře 'zbieracz grzybów' (SSJČ, Přír. slov.), sła. *hubar* -ra 'ts.' (SSJ);

ste. *gąbar* -rja 'ts.', sch. dial. wyjątkowe *gūbār* 'ts.' (RJAZ za Daničiciem), bułg. *зубар* 'ts.' (RBE), maced. dial. *zabap* 'ts.' (RMJ). ~

Por. ros. dial. *зыбарь* -рѣ 'grzyb' (SRNG, Мельниченко Jaroslav.).

Od *gąba*, o suf. -ar'ъ zob. II 21 nn.

M. J. — F. S.

gąbastъ zob. gąbatъ

gąbatъ *gąbata gąbato* : gąbastъ *gąbasta gąbasto* 'o strukturze gąbczastej, porowatej; pulchny', 'obrośnięty naroślami', 'wyróżniający się dużymi wargami'

gąbatъ: ~ pol. *gębaty* : *gębiaty* (obie formy od XVI w., SP XVI IBL, dziś przestarz. i dial., np. Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek) 'o dużych ustach lub wargach', 'mówiący dużo i głośno', dłuż. *gubaty* 'o dużych ustach', 'krzykliwy, zarozumiały', gluż. *hubaty* (od XVII w., Stachowski Frencl) 'zarozumiały, chełpliwy', 'kłótlivy', stczes. z XVI w. *hubaty* 'o dużych ustach' (Gebauer Sl.), sła. *hubaty* 'gadatliwy';

ste. *gobāt* 'gąbczasty', bułg. dial. *зубам* 'gadatliwy' (Gerov);

ros. dial. *зубатый* 'o wietrze': дует *зубатый*; adv. *зубато* 'grubo' (SRNG), ukr. *зубатий* 'o wydatnych wargach' (też dial., Hrinčenko), brus. *зубаты* 'ts.', dial. też 'obrośnięty grzybami', 'gruby' (SPZB). ~

gqbasʹ: ~ pol. dawne i dial. *gębiasty* 'o dużych wargach', 'pełchny' (SP XVI IBL, Sychta SK), 'pyskaty, wygadany' (Karłowicz SGP);

sł. *gōbasti* 'gąbczasty', 'trędowaty', sch. *gūbasti* 'trędowaty; pokryty parchami', bułg. *зѣбест* 'porowaty' (o suf. *-est* zamiast *-ast* zob. Vaillant GC IV 467);

ros. *зубастый* 'o grubych wargach', dawniej też 'porośnięty hubą' (SRJ XI—XVII), brus. *зубасты* 'o dużych wargach'. ~

Adi. od *gqba* z suf. *-arʹ*, *-astʹ*, por. Winkler-Leszczyńska PJ PAN 40 i Brodowska-Honowska SPS 141—2. M. J.

gqbica zob. *gqba*

gqbišče pld. 'miejsce urodzajne w grzyby'

~ sł. *gobišče* 'miejsce, gdzie rośnie dużo grzybów', bułg. *зѣбуце* 'ts.' ~

Por. 1. pol. dial. kasz. *gqbišće* augm. od *gqba*;

2. ukr. *зѣбуце* augm. od *зѣба*.

Derywat z suf. *-išče*. O budowie zob. I 95—7. M. J.

gqbaka zob. *gqba*

gqbyń *gqbyna* *gqbyno* 'grzybowy'; 'odnoszący się do warg albo ust'

~ pol. przestarz. i dial. *gębny* 'ustny' (Lorenz PW), głuź. *hubny* 'ustny, wargowy', czes. dial. *hubný* 'grzybowy';

bułg. *зѣбен* 'grzybowy';

ros. *зубной* 'wargowy', dial. 'grzybowy', ukr. *зубний* 'wargowy', brus. *зубны* 'ts.'. ~

Por. też głuź. *hubno* 'warga'.

Adi. od *gqba*, o suf. *-yń* zob. Brodowska-Honowska SPS 83, 87. M. J.

gqdati *gqđajq* 'brzęczeć, buczeć, szumieć, sonare', 'grać na instrumencie strunowym, citharizare'

~ pol. dawne *gqdać* 'grać na instrumencie' (tylko SW jako przestarz. bez przykładu), czes. *hudati* 'ts.', sła. dial. *hūdat* 'ts.' (SSN);

sch. dial. *gūdati -ām* 'grać na instrumencie muzycznym' (RSAN);

ros. dial. *зѣдаты -аю* 'grać na instrumencie', 'falszywie śpiewać; krzyczeć, wrzeszczeć', 'o deszczu, lać' (SRNG). ~

Iter. do *gqsti*, *gqđiti*, o budowie zob. I 46—7. M. J. — F. S.

gqđeti *gqđ'q* pld. i wsch. 'wydawać przeciągły odgłos, brzęczeć, buczeć, szumieć, sonare', 'grać na instrumencie strunowym, citharizare'

~ sch. *gūđjeti* *gūđim* 'grać na gęślach, grać na instrumencie smyczkowym', 'wydawać gruby głos; podśpiewywać', 'huczeć, tętnić, świstać', 'szemrać; szumieć', 'o głosie dzwonu', 'mówić, zwłaszcza coś przykrego', czakaw. *gūđit* *gūđin* 'ts.' (ČDL, Jurišič Vrgada) (oboczne dial. formy z *-n-*, np. *gundjeti*: RSAN, *gūndit*: ČDL, wtórne, dla onomatopeizacji, zob. Skok ER I 637), bułg. dial. *зѣдѣ -уу* 'grać na skrzypcach' (Mladenov BTR, RBE), maced. *зѣду* 'grać na instrumencie smyczkowym';

ros. *zuděť* -жy' -дiуь 'huczeć, buczeć, gyczeć', 'gwizdać', 'buczeć, brzęczeć, o owadach', dial. też 'głośno płakać; wyć', 'złorzeczyć' (SRNG), ukr. *zudimu* -dý -deu 'wydawać niskie, przeciągłe dźwięki', 'gwizdać', 'brzęczeć', 'mówić jednocześnie powodując niezrozumiały szum', dial. 'o odgłosach gromu, wichru; o głosach owadów, ptaków' (Hrinčenko), brus. *zudžěy* -džy' -džiu 'gwizdać, wydawać przeciągły odgłos', dial. też 'szumieć; swarzyć się' (SPZB), *zudžěy* -dý -džeu 'głośno płakać; wyć', 'szumieć', 'śpiewać' (Nosovič), stbrus. 'grać na instrumencie strunowym' (HSBM, od XVI w.); z brus. w gwarach wileńskich *hudzieć* -dzi 'huczeć; wyć; warczeć' (Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna). ~

O budowie zob. I 48. Stosunek do *gqđiti* jak *chvorstěti* do *chvorstiti*.

M. J.

gqđiti *gqđ'q* 'grać; brzmieć, canere; sonare'

~ stpol. i dial. *gędzić* -dżę 'bić w dzwon', 'grać na skrzypcach', głuź. *hudzić* -iu 'grać na skrzypcach', śla. dial. *hudit* 'ganić, obmawiać';

sch. *gūditi* -dīm 'grać na skrzypcach; brząkać, rzępolić; rozbrzmiewać', cs. *rožditi* roždž roždny 'ganić, potępiać' (SJS);

stbrus. z XIII w. *rožditi* -žoy' 'ganić, potępiać, oskarżać; bluźnić', ros. dial. *zudimь* 'ts.', *zudimь* 'grać na gęślach, rzępolić; śpiewać', 'tryskać; płynąć z szumem' (Dal), ukr. *zudimu* -džy' 'ganić, potępiać, łajać; szkalować, oczerniać', brus. *zudziy* -žy 'ts.'. ~

Do *gqđq* *gqđti*. Nie ma potrzeby rozdzielania tych wyrazów ze względów semantycznych (tak Osten-Sacken KZ XLIV 154); znaczenia 'ganić, potępiać, bluźnić' można wyprowadzić poprzez stadium 'krzyczeć'.

Berneker SEW I 340, Vasmer REW I 318.

M. J.

gqđькь *gqđьka* ptn. 'grający na instrumencie strunowym'

~ pol. *gądek* : *gędek gędka* od XVI w. (a od XV jako NO) 'grajek, muzykant', głuź. *hudzak* -a 'ts.', czes. *houdek* -dka 'ts.' (w stczes. NO *Húdek*);

ros. *zudók* -dka' 'gęśle', dial. też o innych instrumentach, np. 'piszczalka, fujarka; gwizdek' oraz jako nazwa przenikliwie brzęczącej muchy (SRNG), ukr. *zudók* -dka' 'sygnał dźwiękowy, syrena', dawniej 'rodzaj instrumentu dętego' (Hrinčenko), brus. *zudók* -dka' 'syrena', 'gęśle'. ~

Pierwotne nomen agentis z suf. -ькь od *gqđiti* (zob.). O budowie zob. I 93—4. Znaczenie nomen instrumenti wtórne, powstałe z nomen agentis (por. pol. *siekacz*). Stosunek *gqđькь* : *gqđiti* jak *jazdькь* : *jazditi*.

Por. *gqđьсь*.

M. J.

gqđьба 'gra na instrumencie muzycznym'

~ pol. dawne od XV w. *gędźba* 'strunowy instrument muzyczny, gęśl', 'muzyka', głuź. *hudźba* 'muzyka', czes. *hudba* od XV w. 'muzyka', w stczes. też 'instrument muzyczny', 'gra na instrumencie strunowym' (Gebauer Sl.), śla. *hudba* 'muzyka; orkiestra, kapela';

śla. *gōdba* 'muzyka' (wg Pleterśnika z czes.), sch. *gūdba* 'muzyka; gra na instrumencie muzycznym', cs. *гждьба* 'gra na instrumencie strunowym, citharae pulsatio';

stbrus. od XVI w. *roždьba* 'gra na instrumencie muzycznym' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *zudьbá* 'granie' (Dal), ukr. *zudьbá* 'muzyka' (Žel.), stbrus. z XVI w. *roždьба*, *roždьба* 'instrument muzyczny w kształcie gęśli'. ~

Nomen actionis od *gqđti* albo *gqđiti* (zob.), o suf. -ьба zob. I 61—2.

M. J.

gqđьсь *gqđьса* 'grający na instrumencie muzycznym, muzyk; śpiewak, citharoedus, fidicen'

~ pol. dawne od XV w. *gędziec -dźca* 'gędźbiarz, grajek, muzykant', czes. od XIV w. *hudec -dce* 'grający na skrzypcach albo na innym instrumencie', śl. *hudec -dca* 'muzykant';

ste. *gōdec -dca* 'muzykant', sch. *gūdac guca* 'ts.', cs. z XIII w. гждьць 'citharoedus, fidicen';

strus. od XI w. гоудьць 'muzykant' (Srezn.), ros. *зудѣи -á* 'gęślarz' (Dał), dial. w sekundarnym znaczeniu 'człowiek lubiący krytykować' (SRNG), ukr. dawne (od XIII w.) *зудець* 'muzyk, cytrzysta', brus. dawne *зудець* 'ts.' (HSBM). ~

Od *gąsti gądq* z suf. -ьсь, o budowie zob. I 99—100. Por. *gqđькъ*. M. J.

gqđьлати *gqđь'q* zach., pld. 'mówić niskim, stłumionym głosem'

~ pol. dial. *gęglać -a* 'mówić niewyraźnie' (Karłowicz SGP), czes. *huhlati -ám* 'mówić stłumionym głosem', śl. *huhlat' -e* 'mówić niskim, stłumionym głosem', 'mówić przez nos';

bułg. dial. *зъзля -ии* 'mówić niewyraźnie, przez nos' (RBE). ~

Por. 1. pol. rzad. i dial. *gęglić, gąglić* 'mówić niewyraźnie, przez nos', *gęglawy, gąglawy, gęgliwy* (Karłowicz SGP);

2. czes. *huhlavý* 'stłumiony'.

Czasownik dżwkn. z determinantem -ьл-, o bud. zob. I 48—9.

M. J.

gqđьпати *gqđь'q* 'mówić przez nos', 'mówić niewyraźnie, mamrotać'

~ pol. *gęgnąć gęgnię* 'mówić przez nos' (SP XVI IBL), czes. *huhňati -ám* (z obocznymi formami *huhňati, hňuhňati*, Příř. slov., Bartoš DSM), śl. *huhňat' -ne -ňu* 'mówić niezrozumiale, przez nos', dial. *huhnat'* (Habovštiak Orava);

ste. *gognjāti -ám : ám* 'mówić przez nos, niewyraźnie' (Pleteršnik), cs. гжнати -наж -накши 'mruczeć, murrare' (Miklosich LP), bułg. *зъзна -еи* 'mówić niewyraźnie, przez nos, mruczeć', też dial. (BDial. IV 197), maced. *гagne* 'mówić przez nos';

strus. гоґнати 'mruczeć, szeptać, mówić niewyraźnie' od XI w. (SRJ XI—XVII), ukr. *зунати -аю -аеи* 'mówić przez nos' (Żel., Hrinčenko), dial. też *зуняти* (Hrinčenko), brus. *зуняць* 'mówić niewyraźnie (Nosovič). ~

Por. kasz. *gęgnotać* 'mówić przez nos' (Karłowicz SGP z Hilferdinga), *gągnotać -ce* 'mówić dużo a niewyraźnie; zrzędzić', *gągnosec gągnosi* 'mówić niewyraźnie, bełkotać' (Sychta SK).

Dżwkn. intensivum z reduplikacją. O budowie zob. I 48—9. Najbliżej stoją grec. γογγύζω 'mruczeć' i stind. *gūnjati* 'bzyczy, mruczy'. Por. *gqđьлати*.

M. J. — F. S.

gqđьнавъ *gqđьнава gqđьново* 'mówiący przez nos'

~ cs. гжгнавь 'mussitans, mamroczący' (Miklosich LP);

ukr. dial. *зунявий* 'mówiący przez nos, niewyraźnie' (Hrinčenko), brus. dial. *зунявы* 'ts.' (SPZB). ~

Por. 1. czes. *huhňavý* 'nosowy, wydawany przez nos';

2. ste. *gognjāv -áva* 'ts.';

3. ros. dawne i dial. *зунявьѣи* 'mówiący niewyraźnie, przez nos', ukr. *зунявий* 'ts.', brus. *зунявы* 'ts.'

Derywat od *gqđьпати* z suf. -авъ, w poszczególnych językach przeważa forma

z palatalizacją *-n-*, prawdopodobnie pod wpływem kontynuantów synonimicznego *gqgъnivъ*. M. J.

gqgъniti *gqgъn'q* płn. 'mówić przez nos, niewyraźnie'

~ pol. dial. *gqgnić* 'mówić przez nos, niewyraźnie; bąkać pod nosem' (tylko SW);

ukr. dial. *гyгнѣти -нѣ -ѣи* 'mówić przez nos' (Żel., Hrinčenko), brus. *гyгнѣць -нѣ -нѣи* 'mówić lub śpiewać przez nos' (też dial. SPZB). ~

Morfologiczny dublet do *gqgъnati*, zob. I 49.

M. J.

gqgъnivъ *gqgъniva gqgъnivo* płd., wsch. 'mówiący przez nos'

~ scs. już w najstarszych zabytkach *гжгннвѣ* 'mówiący z trudem, mutus', bułg. *гъгнѣв -а -о* 'nosowy', maced. *гъгнѣв* 'ts.';

strus. od X w. *гoггннвѣи* 'niemy', 'mówiący przez nos, niewyraźnie' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. przestarz. i dial. *гyгнѣвѣи* 'ts.' (SRJ, SRNG), ukr. dawne od XV w. *гyгннвѣи* 'ts.' (Tymčenko), brus. dawne od XVI w. i dial. *гyгнѣвы* 'ts.' (HSBM, Turaū). ~

Derywat od *gqgъniti* z suf. *-ivъ*.

M. J.

gqsakъ *gqsaka* 'samiec gęsi, gąsior'

~ pol. dial. *gqsak* : *gęsak* 'gęsię opierzone' (Karłowicz SGP), czes. od XIV w. *husák -a* 'ts.', też dial. np. Hruška DSch, śl. dial. *husák -a* 'samiec gęsi' (Matejčik Novohrad);

śle. *gosák -a* 'gąsior', sch. *gūsāk gusāka* 'ts.' (dial. też *gūsāk -āka*, Koschat Baumgarten), bułg. dial. *гъсѣк* 'ts.' (RBE), maced. *гyсѣк* 'ts.' (RMJ);

strus. z XV w. *гoгсѣкѣ* 'gąsior' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. *гyсѣк* 'ts.', dial. 'żuraw u studni', 'drewniany czerpak', ukr. *гyсѣк -ѣ* 'samiec gęsi', brus. *гyсѣк -ѣ* 'ts.', też dial. (SPZB). ~

Derywat od *gqъ* z suf. *-akъ*, zob. I 89—90.

M. J.

gqsar'ъ *gqsar'a* 'pastuch gęsi, gęsiarz'

~ pol. *gęsiarz -a* (dial. też *gąsiarz*, np. Karłowicz SGP, Sychta Kociewie) 'pasterz gęsi', połab. *gqšār* 'ts.' (Polański-Sehnert), dłuż. *gusar' -ra* 'pastuch albo handlarz gęsi', głuż. *husar -rja* 'ts.', czes. od XV w. *husar' -e* 'gęsiarz', śl. *husiar -a* 'ts.';

śle. *gosār -rja* 'gęsiarz, handlarz gęsi' (Pleteršnik), sch. dawne rzadko *gusar* 'gęsiarz' (RJAŻ za słownikami XVIII-wiecznymi), bułg. *гъсѣр* 'pastuch gęsi', 'hodowca gęsi' (też 'gąsior', Gerov);

strus. (XIV—XV w.) *гoгсѣрѣ* 'pasterz gęsi' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *гyсѣрѣ -ѣ* w zwrocie: *Никита гyсѣрѣ* 'dzień 15. września, kiedy dzikie gęsi odlatują na południe' (SRNG), ukr. dial. *гyсѣрѣ -ѣ* 'gęsiarz' (Hrinčenko, Lysenko SPH), 'gęś dotknięta obojactwem' (Hrinčenko). ~

Derywat od *gqъ* z suf. *-ar'ъ* (zob. II 21—23) właściwym nazwom wykonawców czynności.

M. J.

gqserъ *gqsera* zach., płd. 'samiec gęsi, gąsior'

~ pol. od XV w. (jako NO od XIV w., SSNO) *gąsior -a* (rzadziej *gęsiar -a*; SJP PAN) 'samiec gęsi', 'pekata butla z wąską szyją', 'rodzaj dybów' (też dial., np. Karłowicz SGP, Mazur Biłgoraj, Szymczak Domaniewek, Sychta SK), dłuż. *gusor -a* 'gąsior', głuż. *husor -a* 'ts.' (też dial. Michalk Neustadt), czes. *houser -a* (stczes.

od XV w. *húser -a* 'samiec gęsi' (też dial., np. Malina Mistřice, Gregor Slav.-buč.),
 śta. dial. (np. Ripka Dolnotrenč.) *húser -a* 'ts.';

śle. *gosér -rja* 'gąsior' (Pleteršnik), bułg. *гъсеп* 'gąsior'. ~

Derywat od *gqsь* z suf. *-erь* charakterystycznym dla nazw samców, kontynuującym ie. typ na *-erь* : *-orь* (por. II 23).

Pisani Paideia XII 272 i nn.

M. J.

gqsę gqsęte 'młode gęsi, pisklą gęsi, anserculus'

~ pol. od XVI w. *gąsię* : *gęsię -ęcia* (od XIII w. jako NO, SSNO) 'młode gęsi',
 też dial. np. Dejna RKJL XXII 170, Gruchmanowa Kramská, kasz. *gqsq -ęca* : *-qca*
 (Sychta SK), w gwarach płn. wypierane przez *gqsiak -a*, dłuż. *huse -ęsa* (nagłosowe
h- pod wpływem głuź.) 'gąsiątko', głuź. *huso huseća* 'pisklą gęsi, młoda gąska',
 'gęś' (zasięg znaczeń zob. w Sorb. SA II 88, m. 24), czes. od XIV w. *house*
-ete (w stczes. *húšé -ěte*, Gebauer Sl.) 'młode gęsi' (też dial., np. Hruška DSCh,
 Lamprecht Opava), śta. (od XVI w.) *húsa -at'a* 'gąsię', też dial. (np. Habovštiak
 Orava, Stanislav Liptov);

śle. *gosē -éta* 'pisklą gęsi' (Pleteršnik), sch. *gūse -eta* 'ts.', bułg. *гъсѣ* 'gąsię',
 dial. też *zace* (BDial. IX 235: Vračansko);

ros. tylko pl. *гусѣта -цѣт* (supletywnie do sg. *гусѣнок* 'gąsię'), ukr. od XVI w.
гусѣ -ѣт 'ts.' (SUM, Żel., Hrinčenko). ~

Derywat od *gqsь* z typowym dla nazw młodych zwierząt suf. *-ęt-* (por. III
 11—19).

M. J.

gqsęt'ь gqsęt'a gqsęt'e 'odnoszący się do młodej gęsi, gąsięcia'

~ pol. dial. kasz. *gqsęci* 'odnoszący się do gąsięcia', dłuż. *gusecy* 'gęsi', też dial.
 (Muka, Faßke Vetschau), głuź. *husacy* 'ts.' (też dial., Michalk Neustadt, Jentsch Rodewitz),
 śta. *husaci* (też dial., Matejčik Novohrad, Ripka Dolnotrenč., Habovštiak
 Orava);

śle. *gosęćji* 'gęsi' (Pleteršnik), cs. *гъсѣчь* 'anserinus', *гоүшьче ѣнце* 'gęsie
 jajo' (Miklosich LP);

ukr. *гусячий* 'gęsi', *гусяча шкура* 'gęsia skórka' (SUM), brus. dial. *гусячы,*
гусячы (SPZB), *гусечы* (Turaŭ) 'gęsi'. ~

Adi. z suf. *-jь* derywowane od *gqs-ęt-* (zob.).

M. J.

gqsēnica 'larwa motyla, eruca'

~ pol. od XV w. *gąsienica* 'larwa motyla, eruca' (Słownik stpol., SP XVI
 IBL, SJP PAN, dial.: Dejna RKJL XXII 166), dłuż. *gusenica* 'ts.' (Muka), dial.
guseńca (Faßke Vetschau), głuź. *husanca* (Jakubaš) : *husańca* (Kral), czes. dawne
 od XIV/XV w. *húšēnicě* (w dial. mor.: *húšēncě*) i dial. *húsenica* 'ts.' (Lamprecht
 Opava, Bartoš DSM, Steuer Baborów), śta. (od XVII w.) *husenica* 'larwa motyla
 albo innego owada', 'glista' (HSSJ, SSJ, SSN), dial. też *husańica* (np. Matejčik
 Novohrad 93, Wágnerová Klenovec);

śle. od XVI w. *gosēnica* 'larwa motyla' (Megiser 1592, 1603), sch. *gūsenica*
 'ts.', scs. *гъсѣница* 'ts.' (SJS), bułg. *гъсѣница* 'ts.', maced. *гасеница* 'ts.';

śrus. od XI w. *гоүсеница* (Srezn. też *гъсѣница*) 'gąsienica' (SRJ XI—XVII),
 ros. *гусеница* 'ts.' (brak w dial.), ukr. od XVII w. *гусениця* 'larwa motyla'
 (Tymčenko, SUM, Hrinčenko), brus. dawne (od XVI w.) *гусеница, гусениця* i dial.
гусеница 'ts.' (HSBM, SPZB). ~

Por. czes. *housenka* 'ts.'

Wyraz jest efektem przekształcenia formy (*v*)*qsēnica*, derywatu z suf. *-ica* od

urzeczownikowionego przymiotnika (*v*)*qséna* (zob. Sławski SE I 265—6). Obfity materiał wskazuje na powstanie postaci z nagłosowym *g-* już w psł. Protetyczne *g-* zamiast pierwotnego protetycznego *v-* jest zjawiskiem fonetycznym polegającym na wzmocnieniu artykulacji następującej samogłoski tyłnej (por. Meillet SC 82), w tym wypadku być może stymulowanym adideacją do *gqsb* (por. Vaillant GC I 186).

M. J.

gqsica zob. **gqsb**

gqsina 'gęsie mięso, gęsina'

~ pol. (od XVI w.) *gęsina* 'mięso gęsi' (też dial., Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Dejna RKJL XXII 170, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), czes. *husina* 'gęsie mięso' (dial. też 'tuszcz gęsi', np. Šverák Karlovice, Bartoš DSM); ros. dial. *зýсуна* 'mięso gęsi, gęsina'. ~

Por. 1. kasz. *gąsana* 'rodzaj trawy chętnie skubanej przez gęsi' (Lorentz PW); 2. sch. dial. *gūsina* 'gęś' (RSAN); ros. dial. *зýсуна* 'gęś samica' (SRNG).

Derywat od *gqsb*, o suf. *-ina* zob. I 120—3. Odpowiednik lit. *žąsienà* 'mięso gęsie'.

M. J.

gqsinъ *gqsina gqsino* 'właściwy gęsi, należący do gęsi, anserinus'

~ dłuż. *gusyны* 'gęsi', np. *gusyны* květk, *gusyна* stopa;

sł. *gosinji* 'gęsi' (Pleteršnik), sch. *gusin* 'gęsi' (RJAZ: Šulek);

ros. od XVI w. *зусиный* 'gęsi', też dial. (SRNG), ukr. *зусиный* 'ts.', brus. *зусины* 'ts.', też dial. (Turaň, Bjalákevič Mohylew). ~

Adi. od *gqsb* z suf. *-inъ* (por. Brodowska-Honowska SPS 71 nn.).

M. J.

gqslī f. pl. 'strunowy instrument muzyczny, cithara'

~ pol. od XV w. *gęśl -i* (zwykle pl. *gęśle -i* albo wyjątkowo *gęśli -i*) 'instrument strunowy smyczkowy lub szarpany; rodzaj cytry, cithara', dial. tylko na południu Polski: *gęśle* : *gęzle* 'skrzypce' (Karłowicz SGP z Podhala, o zasięgu AJPP m. 279), dłuż. *gusle -ow* pl. t. (w XVII w. też *gusl*, Schuster-Šewc EW 365) 'skrzypce', czes. *housle -i* pl. t. (stczes. od XIV w. *husli -i*, Gebauer Sl.) 'skrzypce', dawniej także 'rodzaj dyb; gąsior' (SSJČ), też dial. (np. Bělič Dol., Malina Mistrice), sła. *husle -siel* : *-sli* pl. t. 'skrzypce', też dial. (Sipos Bükk-Gebirge); pod wpływem czes. i sła. postaci *husle* : *hośle* w gwarach pol. (Zaręba AJŚ V m. 753, Hemiczek-Morozowa Paster. I 66: Istebna);

sł. *gąsle -sel* : *gąsli -i* pl. t. rzad. 'skrzypce', także *gusle -sel* pl. t. 'ludowy smyczkowy instrument muzyczny o jednej strunie', sch. od XIII w. *gūslī gūslī*, dziś *gūslē gūslā* pl. t. 'ts.', scs. *гжсли -н* pl. t. 'instrument strunowy, cithara' (SJS, Sadnik-Aitzetmüller HAT);

strus. od XI w. *гүсли -н* (rzadziej f. sg. *гүсль*) 'gęśle, cithara, też inne instrumenty muzyczne, np. lira' (SRJ XI—XVII), ukr. od XV w. *зусли (зýсла) -сел* pl. t. 'dawny instrument strunowy', też dial. (Hrinčenko), stokr. rzadkie też f. sg., brus. od XV w. *зусли -ляу* pl. t. 'ludowy instrument strunowy'. ~

Por. też w tych samych znaczeniach: pol. dawne *gęśla -i*, głuź. dial. *husla -e*, bułg. *гъсла* : *зусла* (o oboczności *q* : *u* zob. Sławski SO XVIII 258—9), maced. *зусла*, ukr. *зýсла*.

Nomen instrumenti do *gqđq gqstī* (o budowie zob. I 106). O instrumentach muzycznych u Słowian zob. SSS II 280—1.

M. J.

gqsl'ar'b *gqsl'ar'a* 'grajek grający na gęślach'

~ pol. *geślarz* 'grający na gęślach' (SW, SJP PAN), dłuż. *guslař* 'skrzypek' (Muka), czes. rzad. *huslař* 'grający na gęślach', sła. dial. *husl'ar -a*, *huslár -a* 'grający na gęślach' (SSN);

sł. *goslár -rja* 'skrzypek', sch. od XVI w. *güslar* 'grający na instrumencie strunowym' (RJAZ), bułg. *гъслѣр 'ts.'* (Gerov, Mladenov BTR);

ros. *гусля́р* 'grający na gęślach' (Dal), ukr. *гусля́р 'ts.'* (Hrinčenko), brus. *гусля́р 'ts.'* ~

Por. głuż. *husler* 'skrzypek' (Pfuhl).

Od *gqsti* z suf. *-ar'b*. O budowie zob. II 21—3. Bardzo duża produktywność sufiksu w poszczególnych językach słowiańskich i brak dawnych poświadczeń budzi zastrzeżenia co do prasłowiańskości.

M. J.

gqstéti *gqstéjq* 'stawać się gęstym, gęstnieć, densari'

~ pol. dawne od XVI w. *gęścieć -eję* (SP XVI IBL, L., SWil.) 'gęstnieć', dial. kasz. *gąscec*, sli. *gąscóć 'ts.'* (Lorentz PW), głuż. *husćec -u 'ts.'*;

sł. *gostéti -im* 'densari', sch. *güsteti -im 'ts.'*, bułg. *гъстѣя -ѣеу 'ts.'*;

stros. z XVI w. *zoycměmu* 'stawać się gęstym, o trawie', ros. *густѣть -ѣеу* 'gęstnieć', ukr. *густиму -іеу* 'gęstnieć', stokr. XVII—XVIII w. *zoycměmu 'ts.'* (Slavynecskij Leks.), też dial. (Hrinčenko), brus. *густѣць -ѣе* 'gęstnieć'. ~

Denominativum od *gqstb*, o bud. zob. I 47.

M. J.

gqsti *gqdq* 'wydawać przeciągły odgłos, brzęczeć, buczeć, szumieć, sonare', 'grać na instrumencie strunowym, citharizare'

~ pol. dawne *gąść gędę gędzie* 'grać na instrumencie strunowym' (SP XVI IBL, Słownik stpol.), od XVII w. inf. *gąść* wypierany przez formę *gędzić* powstałą na bazie tematu praes.; dziś tylko *gędzić* 'grać na harfie, dudach', 'brzdąkać, przygrywać' (zwłaszcza dial. np. Karłowicz SGP), czes. od XV w., dziś przestarz. *housti hudu* 'grać, zwłaszcza na skrzypcach', też dial. (Bartoš DSM), sła. *húst* 'grać na instrumencie muzycznym, wydawać dźwięk podobny do śpiewu czy grania', 'huczeć', 'piszczeć', 'bzykać', też dial. (Kátal);

sł. *gostí gódem* (przestarz., SSKJ) 'grać, zwłaszcza na instrumencie strunowym', 'mruczeć, o kocie', 'burczeć, gderać; wyrażać niezadowolenie', sch. (dawne, od XV—XVIII w., RJAZ) *gústi gúdēm* 'grać', scs. już z IX w. *гъстѣ гъдѣ* 'grać na instrumencie strunowym, cithara canere' (SJS);

strus. (od XII w.) *гъстѣ гъдѣ* 'grać na gęślach', 'wydawać dźwięki', ros. przestarz. *густѣ гужѣ* : *гудѣ -дѣу* 'grać na gęślach albo na dawnym ruskim instrumencie strunowym', też o innych odgłosach, np. 'gwizdać', a dial. też 'śpiewać; płakać; ryczeć; wyć', 'brzęczeć; szumieć, o owadach, wodzie, deszczu', 'brzmieć, o dzwonie', ukr. *густѣ -дѣ -ѣу* 'wydawać długi, przeciągły, niski dźwięk', 'gwizdać', dial. też 'o gromie, wicherze; owadach, ptakach' (Hrinčenko), dawniej (XVI—XVIII w.) 'grać na instrumencie muzycznym' (Tymčenko), brus. *густѣ -дѣ* od XVI w. 'grać na instrumencie strunowym', dziś 'gwizdać', 'wydawać przeciągły głos', 'wyć; głośno płakać', 'szumieć; śpiewać', przen. 'rwać, łamać w kościach'. ~

Por. I, bułg. *гъдѣвам* 'grać na gęślach' z rozszerzeniem i przejściem do innej koniugacji;

2. maced. *гъдулка* : *гъдулица* 'rodzaj instrumentu ludowego', *гъдулар* 'grający na tym instrumencie'.

Do ie. dźwkn. *gou-* : *-gōu* : *gu-*. Najbliższe odpowiedniki: lit. *gaūsti gaudžiū* 'głośno brzmieć, dźwięczeć; brzęczeć, szumieć', łot. *gaūst* 'użalać się, biadać,

lamentować'. Psl. *gądq* powstało z *gu-n-d-* z infiksem nosowym, budowa jak w *lę-gą, sędq* (zob. I 43).

Berneker SEW I 340—1, Fraenkel LEW 140—1, Trautmann BSW 80, Sławski SE I 267, Sławski SO XVIII 258—9, Pokorny IEW 403.

M. J. — F. S.

gąstina 'gęstość, coś gęstego', 'gęste zarośla, gęstwina, dumetum'

~ pol. dial. *gęścina* 'gęstwina' (Dejna RKJL XXII), dluž. *guscina* 'zarośla, młodnik', też dial. (Faßke Vetschau) i jako pl. t. *gusciny* 'gęsty las' (Muka), głuż. *huscina* 'ts.', pl. t. *husciny* 'szkółka leśna' (Michalk Neustadt), czes. od XV w. *hustina* 'zarośla, gąszcz', sła. rzadkie *hustina* 'ts.';

słc. *gostina* 'gęstwina', 'gęstość' (Pleteršnik), sch. *gustina* 'gęstość, coś gęstego', 'gęstwina', bułg. dial. *гъстина* 'gęstość', 'osad' (RBE), cs. (z reflekssem nosówki wskazującym na proveniencję słc.) *гостина* 'πήγμα, coagmentum' (Miklosich LP, por. też cs. *гъстыни* 'πήγμα, coagmentum, densitas'), maced. *густина* 'gęstość';

strus. z XV w. *густина* 'coś gęstego' (Srezn., SRJ XI—XVII), ukr. *густина* 'gęstość' (SUM), dawne: 'gęstwina' (Tymčenko), brus. dawne od XVII w. *густина* 'gęsty las; gąszcz' (HSBM), też dial. *густина* 'ts.' (SPZB). ~

Od *gąstb* z suf. *-ina*, zob. I 120—3. Abstractum, na terenie zach.słow. skonkretyzowane już w psl. M. J.

gąstiti gąst'q 'zagęszczać, densare'

~ pol. *gęścić -szczę* 'zagęszczać, czynić gęstym, densare' (dawne od XV albo XVI w., Słownik stpol., SP XVI IBL), dziś dial. (Brzeziński Krajna), dial. kasz. *gąścac -ścą* 'ts.' (Lorentz PW), dluž. *guscíš -im* 'zagęszczać', głuż. *husćić -ću* 'ts.', czes. od XIV w. *hustiti* 'ts.', sła. *hustit* 'ts.';

słc. *gostiti -in* 'zagęszczać, densare', sch. od XVI w. *güstiti güstim* 'ts.', bułg. *густя -үү* 'ts.';

ros. *густить -уть* 'zagęszczać' (SRJ, SAR, Slovarь CSRJ), dial. 'zagęszczać, ustawiać gęsto, blisko siebie' (SRNG), ukr. *густити -уть* 'zagęszczać' (Zel., Hrinčenko), brus. tylko zwrotne *густити* 'gęstnieć', 'gęsto rosnać, rozrastać się'. ~

Denominativum od *gąstb*, o budowie zob. I 57.

M. J.

gąstnqti gąstnq 'przybierać gęstą konsystencję, stawać się gęstym, densari'

~ pol. dawne od XVI w. (SP XVI IBL, L., SW) i dial. (Kucala PSM 46, Olesch Sankt Annaberg) *gęstnać* 'stawać się gęstym, densari', 'tężeć, krzepnąć', w dial. też *gęstnać się* 'ts.' (Dejna RKJL XXII i 71), głuż. *hustnyć* 'gęstnieć', czes. *houstnou-ti* 'ts.' (stczes. od XV w. *hustnúti*), sła. *hustnúť* 'gęstnieć', 'zbierać się, gromadzić się';

słc. *gostniti* 'gęstnieć', sch. *güstnuti* (też *güstnuti se*) 'ts.';

ros. dial. *густнуть* 'gęstnieć' (Dal), ukr. *густнути* (też dial.) 'ts.' (SUM, Hrinčenko), brus. *густнуть* 'ts.' (też dial. SPZB, Turaň). ~

Od *gąstb* z suf. *-nqti*, o budowie i semantyce zob. I 45.

M. J.

gąsto zob. *gąstb*

gąstostb 'gęstość, crassitudo, densitas'

~ pol. od XV w. *gęstość* 'spoistość, zawieszistość, zwartość, crassitudo, densitas', dawniej też 'wielka ilość, gęstość', 'coś gęstego, papka, osad' (SP XVI IBL, L.), dial. też 'coś bardzo gęstego, np. gęsty las, gęsta zupa' (Szymczak Domaniewek),

sli. *gąstosc -é* 'gęstość' (Lorentz PW), głuź. *hustosc* 'częstość', 'gęstość', czes. od XIV w. *hustost* 'gęstość';

sle. *gostōst* 'gęstość', sch. *gústōst* 'ts.';

ros. od XVI w. *zycmocyb* 'gęstość' (SRJ XI—XVII, SSRJ, Slovarь CSRJ), ukr. *zycmicb* 'ts.' (SUM, Hrinčenko, Tymčenko), stbrus. XVI—XVII w. *zycmocyb* 'częstość', 'duża ilość' (HSBM). ~

Abstractum od *gqstb* z suf. *-ostb*.

M. J.

gqstota 'gęstość, crassitudo, densitas'

~ pol. dial. kasz.-sli. *gqstota* 'gęstość' (Lorentz PW), głuź. *hustota* 'ts.', czes. od XV w. *hustota* 'ts.', dawniej też 'mnóstwo' (Gebauer Sl.), sła. *hustota* 'ts.';

sle. *gostōta* 'gęstość' (SSKJ, Pleteršnik), sch. przestarz. *gustōta* 'ts.' (RSAN, RJAZ), bułg. *zycmomá* 'ts.';

ros. *zycmomá* 'gęstość', 'o głosie, grubość', ukr. *zycmomá* 'gęstość', brus. *zycmamá* 'ts.' ~

Por. sch. *gustōca*, dial. czakaw. *gustocã* 'gęstość', być może z pierwotnego *gqstota* z nawarstwieniem suf. *-ja*.

Abstractum od *gqstb* z suf. *-ota*.

M. J.

gqstb *gqsta gqsto* 'złożony z wielu części leżących blisko przy sobie, skupiony, zwarty, ściśły, densus, spissus', adv. *gqsto*

~ pol. od XV w. *gęsty* 'skupiony, ściśły, zwarty, zbity', 'zawieszisty', 'częsty, powtarzający się raz po raz', dawniej też 'liczny' (SP XVI IBL) (*gęste* n. 'potrawa'), dial. też 'jędny, tęgi' (Karlłowicz SGP), kasz. *gqsti* też 'mętny' (Sychta SK), połab. *gqstā* adi. n. sg. 'gęste' (Polański Sehnert, Olesch Thesaurus), dluž. *gusty* 'gęsty, zwarty, densus' (też dial. Faßke Vetschau), głuź. *husty* 'ts.', czes. od XIV w. *hustý* 'ts.', 'mocny, dźwięczny, o głosie', rzadko też 'wielki, silny' (też dial. Malina Mistrice), sła. *hustý* 'gęsty';

sle. od XVI w. *gōst gōsta* (Pleteršnik, SSKJ) 'gęsty', 'częsty', sch. *gūst gūsta* 'gęsty' (od XV w.), 'częsty' (od XVI w.), też dial. (Mitrović Leskovac, Elezović Kos.-Mct.) 'ts.', cs. z XVI w. *гъстъ* : *-ын* 'gęsty' (SJS), bułg. *zycm* 'ts.' (też dial. BDial. III 50), maced. dial. *zacm* 'ts.' (RMNP), w języku literackim, częściowo też w dial. (np. Hendriks Radožda-Vevčani, RMNP) przejęta forma sch. *gust*;

strus. z XIII w. *гъстѣн* : *гъстѣн* 'gęsty' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. *zycmōū* o dźwięku, głosie 'niski, dźwięczny, silny' (SRJ), dial. też 'szeroki', 'liczny', 'silny', 'główny' (SRNG, Slovarь Smolensk.), ukr. *zycmūū* 'gęsty', 'niski, o głosie', 'częsty' (SUM, Hrinčenko, Tymčenko), brus. *zycmbi* 'ts.' od XVI w. (HSBM, TSBM, też dial. SPZB, Bjaľkevič Mohylew, Šaternik Červ.). ~

Adv. *gqsto*: ~ pol. *gęsto* 'blisko siebie, w małych odstępach', 'często', dluž. *gusto* 'gęsto', głuź. *husto* 'gęsto', dial. *husto* 'często' (Schroeder Schleife), czes. *husto* (stczes. *hustě* Gebauer Sl.), sła. *husto* 'gęsto' (też dial. Habovštiak Orava), 'często' (Kálal);

sle. od XVI w. *gqsto* 'gęsto', sch. *gūsto* 'ts.' (dial. też *gūsto*, HDZ V 360) 'gęsto', 'często' (RJAZ), bułg. *zycmo*, dial. też *zacmo* (BDial. III 50), 'gęsto', maced. tylko *zycmo* 'gęsto';

strus. *гъсто* 'gęsto', ros. *zycmo* 'często', dial. też 'dużo' (Dał, SRSO), ukr. *zycmo* 'gęsto' (SUM, Tymčenko), o głosie 'głośno', dial. też 'często' (Hrinčenko), brus. *zycma* 'bardzo dużo', 'często' (też dial. Sejačkovič Grodno). ~

Przymiotnik wzorowany na pierwotnych imiesłowach biernych na *-s-ŕb*, które *-s-*zawdzięczają dentainemu wygłosowi tematu (por. *čistb* < bsł. *(s)kid-to-*). Pierwotne

znaczenie 'ściśnięty, zgnieciony, stłoczony', na co wskazują inne formacje od tegoż rdzenia: *žęti žьmq* 'cisnąć, gnieść' z wokalizmem -e- i derywat na -ol- z wokalizmem -o- *gomola* 'bryła' (por.). Por. uderzającą paralelę semantyczną i słowotwórczą *čęstʹo*. — Zob. też *gqʹtʹnʹ*.

Sławski SE I 272—3, Persson Beitr. 78—80, 160, 933, 942, Pedersen KZ XXXVIII 396—7, Bubrich Izv. XXIV 1, 257, BER I 305.

Ze względu na trudności semantyczne mało prawdopodobny związek z psl. *gązʹo*: *guzʹo* uznawany przez np. Bernekera SEW I 341, Trautmanna BSW 101—2. Przegląd innych objaśnień, zob. Sławski SE I 272—3, ESSM VII 87. Nie do przyjęcia wyprowadzenie od nie zaświadczonego verbum *gąsti* < **gqʹt-ti*, por. ESSM l.c.

M. J. — F. S.

gąsty *gąstʹve* pln. 'miejsce gęsto zarośnięte, gąszcz, dumetum'

~ pol. od XV w. *gęstwa* 'gęste skupienie roślin, zwłaszcza drzew lub krzewów', 'bujne, skłębione włosy', 'ciżba ludzi' (też dial., np. Dejna RKJŁ XXII 171, Szymczak Domaniewek, Sychta Kociewie), kasz. *gąstev -rve* obok *gąstva -ě* 'gęstwina' (Sychta SK). ~

Por. derywaty z suf. -ina, -inʹ wskazujące na szerszy pierwotnie zasięg: 1. ukr. dawne i dial. *густвина* 'gąszcz' (Tymčenko, XVII—XVIII w., Hrinčenko), brus. z XVII w. *густвина* 'gęsty las, gąszcz' (HSBM) i dial. *густвина́, густвина́* 'ts.' (Jaškin BHN);

2. pol. od XVI w. *gęstwina*, dial. *gęstwinna* (Dejna RKJŁ XXII 171), *gęstwinca* (Sychta SK);

3. połab. NM *Jannschwein* z pierwotnego **ganstwein* (Rost 218);

4. czes. *hauštví* 'gąszcz' (Jungmann).

Od *gąstʹo* z suf. -y -ʹve. Co do budowy por. *čisty čistʹve*.

M. J.

gąstynʹi pld. i wsch. 'densitas'

~ sch. dial. *gustinjá* 'gąszcz' (Živković Pirot), es. *густыни* 'gęstość' (SJS, XII—XIII w.), bułg. dial. *густинъ* 'gęstość' (BDial. IX 235);

strus. *гоустыни* 'concretio' (Srezn.), rus.-cs. *густыниа* 'gęsty las, gęstwina' (SAR, Slovarʹ CSRJ), też ros. dial. *густы́ня* 'ts.' (SRNG) NM *Густыня* (Vasmer RNG), ukr. dawne i dial. *густиня́* 'gęstwina' (Tymčenko, Hrinčenko). ~

Od *gąstʹo* z suf. -ynʹi, zob. I 139—41.

M. J.

gąstʹje zach. 'gąszcz, zarośla, dumetum'

~ pol. *gąszcze* 'gąszcz' (SJP PAN, SW), też dial. (Karłowicz SGP z Chochołowa), czes. *houšti* 'ts.', też dial. (Hruška DSCh, *hušci* Kott Dod. DSM), sła. (od XVI w.) *húštie -ia* 'gąszcz, młodnik' (SSJ, HSSJ), też dial. (Kálal, SSN). ~

Coll. z suf. -ʹje od *gąstʹo*, por. I 86.

M. J.

gąstʹa 'gęstość', 'coś gęstego, densitas'

~ pol. *gąszcza*, *gęszcza* 'zarośla, dumetum', dial. z brus. 'osad w cieczy' (Zdaniukiewicz Lopatowszczyzna, Karłowicz SGP z Litwy, bez podanego znaczenia), stczes. od XIV w. *hušče -ě* 'gęstość, gęstwina', sła. dial. *huštʹa*, *hušča* 'gąszcz' (SSN, Sipos Bükk-Gebirge);

słę. *góšća* 'gęstwina', 'gęsty płyn', sch. *gūšta* (dial. czakaw. *gūšća*) 'gąszcz, gęstwina' (RJAZ, RSAN, Neveklowsky Burgenland);

stros. od XVI w. *гошца* 'gęstwina', 'gęsta potrawa' (SRJ XI—XVII), ros. *гу́ща*

'gęsta substancja; gęsty osad' (SRJ, SSRJ), dial. wiele wyspecjalizowanych nazw odnoszących się do gęstych pokarmów, osadów itp., np. 'zakwas, zaczyn' (Slovarь Novosybir., Slovarь Mordov.), 'gęsta zupa, kasza, zacierka' (Slovarь Smolensk., Słownik starowierców), ukr. od XVI w. (od XV w. jako NO) *гуща* 'gęsty osad', 'gęsty las', 'skupisko', dial. 'gąszcz, zarośla' (Hrinčenko, Onyškevyč Bojk., Lysenko SPH), brus. od XVI w. *гуща* 'gąszcz leśny', 'gęsty osad', 'skupisko', dial. też 'kasza' (np. Jankova Loeü, Šaternik Červ., Rastorguev Brjansk). ~

Por. formy wtórnice przeniesione do tematów na -i-: 1. pol. *gąszcz* f. 'sos' z XVI w., kasz. *gąśc* -e f. 'gęstość, ciemność' i ze zmianą rodzaju *gąszcz -u* (dial. też -a) 'gęstwina, gąszcz', 'gęsta substancja, zawiesisty płyn; osad' (rzeczownik r.m. mógł też powstać niezależnie poprzez urzeczownikowanie derywowanego od *gqstb* przymiotnika z przyr. -jo-, por. Sławski SE I 266);

2. stczes. od XIV w. *hušč* m. i f. 'gęstwina' (Gebauer Sl.), czes. *haušt'* -te f. 'ts.', sła. od XVI w. *hušt'* f. 'ts.';

3. sch. dial. czakaw. *gūšč* pl. *gūščī* 'gąszcz, zarośla' (Houtzagers Orlec);

4. ukr. dial. *гущ -i* f. 'ts.' (Hrinčenko: łemk.), *гущ* m. (Żel.).

Abstractum od *gqstb* z suf. -ja. O budowie zob. I 81—3.

M. J. — F. S.

*gqsyn'*i pld., wsch. 'samica gęsi'

~ sch. wyjątkowe w dial. chorw. na Węgrzech: *gusinja* znaczenie niepewne: 'gęś?', 'gęsie mięso?' (RJAZ);

ros. od XV w. *гусыня* 'samica gęsi' (SRJ XI—XVII, SRJ), ukr. *гусыня* 'ts.' (Bileckij-Nosenko). ~

Por. też ros. dial. *гусыня* : *гусыня* 'trzylitrowa butla' (Sl. Priamur'ja).

Derywat od *gqsb*. O suf. -yn'i zob. I 139—41.

M. J. — F. S.

gqsb *gqsi* f. 'gęś, Anser', diva (: divoka : dika) *gqsb* 'dzika gęś, Anser segetum', dem. *gqsbka*, pln. *gqsica*

~ pol. od XIV w. *gęś* f. 'ptak z rodziny kaczek żyjący dziko albo hodowany, Anser' (od XVI w. też w zestawieniu *dzika gęś* 'Anser segetum', SP XVI IBL), lekceważąco o kobiecie naiwnej albo ograniczonej, kasz. pl. *zève gąsé* 'dzikie gęsi' (Sychta SK, o innych formach dial. zob. MAGP VI m. 265, cz. II, s. 60), połab. *gqs* 'gęś', *daivā gqs* 'dzika gęś' (Polański-Sehnert), dłuż. *gus -y* f. 'gęś', *ziva gus* 'dzika gęś' (Muka), głuź. dial. (na terenach graniczących z dłuż.) *hus* f., *husa -y* 'ts.' (Sorb. SA II 88, m. 24), stczes. od XIV w. *hus -i* 'Anser', też NO i NM, czes. *hus -y* (tylko dial., np. Malina Mistřice, Horečka Frenštát, w języku literackim przesunięte do deklinacji na -a: *husa -y*) 'gęś', pogardliwie o dziewczynie lub kobiecie: *hloupa husa*, *husa divoká* 'Anser cinereus, dzika gęś', sła. od XV w. (HSSJ) *hus -i* 'gęś, Anser domesticus', pot. 'naiwna kobieta', *husa divá* 'dzika gęś' (też dial., np. Habovštiak Orava, Ripka Dolnotrenč.);

sle. od XVI w. (Megiser 1592) *gós -i* 'gęś', też pejorat. o kobiecie, *siva ali divja gos* 'dzika gęś, Anser cinereus' (Pleteršnik), dial. też *gōsa* (Pleteršnik), *gusa* (Rigler Notr.), cs.-sch. XIV w. *гжсь* f. 'Anser' (Miklosich LP);

rus.-cs. *гжсь* f. 'Anser' XII w. (Miklosich LP: Zlatostruj; Srezn.: *гоуць* : *гжсь*), 'część tłoczni, pars preli' (SJS, XIII w.), strus. od XI w. (w odpisie z XV w.) *гжсь* f. 'Anser' (Srezn., SRJ XI—XVII: Prawda Ruska), ros. *гусь -ся* m. 'gęś', obelż. 'głupek; szachraj, kanciarz' (dial. też *гусь* 'ts.' SRNG: Kursk, Kaługa), ślady dawnego r.ż. w acc: *днвѣю гоуць* (Srezn. XVI w.) i w dial. *гусь -u* f. 'butelka wódki o pojemności 3 l.' (SRNG), ukr. od XIII w. *гусь* (zwykle używane w pl. *гуси*), dial.

też *zyc* (Tymčenko, SDU 91) 'gęś', brus. od XV w. *zycb -i f.* 'gęś' (też dial. SPZB, Turaū), *dzikja zyci* 'dzikie gęsi'. ~

Dem. 1. *gqsbka*: ~ pol. od XV w. (jako NO od XIII w., SSNO) *gaska*, dial. też *geska* (Karlówic SGP), dem. od *gęś*, połab. *gaskā* 'bułka' (Polański-Sehnert), dłuż. *guska* 'ts.' (Muka, Faßke Vetschau), głuż. *huska* 'ts.' (też NM), czes. od XV w. *houska* (stczes. *húska*) 'ts.' (też NO), 'drobne, zwykle ozdobnie plecione pieczywo', dial. *huska* też 'młoda gęś' (Přir. slov.), sła. *húska* dem. do *hus*;

sł. *góska* dem. do *gós*, sch. od XVI w. *güska* 'gęś, Anser', też pejorat. o człowieku, 'rodzaj długiej bułki', cs. *гъсѣка* 'Anser' (Miklosich LP), bułg. *zščka* 'gęś', 'głuptas' (z bułg. rum. *gîscă* 'ts. '), maced. *zacka* (RMNP), *zycka* (RMJ) 'Anser', 'głupia kobieta';

ros. dial. *zyccka* 'gęś samica' (SRNG), 'gęś' (Mirtov Don.), ukr. *zyccka* 'gęś, gęś samica' (SUM), 'długa bułka' (Żel., Hrinčenko). ~

2. *gqšica*: ~ pol. dawne *gesica* 'ptak mniejszy od gęsi, *Platalea cochlearia* (L.), dial. *gąšica* 'stara gęś, szczególnie wysiadująca jaja' (Sychta Kociewie), kasz.-sł. *gąšca* 'stara gęś', głuż. *husyca* 'gęś samica', dial. też 'gęś' (o dystrybucji znaczeń zob. Sorb. SA II 88 m. 24), czes. dawne *husice* 'młoda gaska' (Jungmann), sła. dial. *husica* 'młoda gęś' (SSN, Ripka Dolnotrenč.);

ros. dial. *zycúya* 'samica gęsi' (SRNG). ~

Por. dłuż. *gusycka* 'gaska', brus. dial. *zycyčka* 'ts.' (Bjalskevič Mohylew).

Wyraz kontynuuje pie. pierwiastek *g'han-s- 'gęś'. W bśl. przejście do tematów na -i-. Odpowiedniki: lit. *žasis* (gen. pl. *žasų*), stwniem. *gans*, gr. *χην -ος*, łac. *anser* < *hanser, stind. *hamsa*-.

Trudności sprawia nagłosowe g- zamiast spodziewanego *zqsb*. Nie widać podstaw do dopatrywania się pożyczki germ. (por. np. Trautmann BSW 365, Stender-Petersen SGL 304—7, Vaillant GC I 36). Spółgłoska welarna zamiast palatalnej nierządka w psł. (por. *bergъ*, *gordъ*, *gvězda*). Przegląd koncepcji na ten temat daje Kiparsky (GLG 105—6). Hamp LgB I 7—9 podkreśla konieczność łącznego rozpatrywania takich przypadków. W tym duchu też wyjaśnienia g- w miejsce spodziewanego z- wpływem jakiegoś języka kentumowego tuż po wyodrębnieniu się grupy satem (Kiparsky GLG 107—8) albo jeszcze przed rozróżnieniem kentum : satem (np. Shevelov PS 141—2).

Nie uwzględniają tego warunku, prawdopodobne skądinąd, objaśnienia Meilleta (MSL XIII 243—50) poprzez fakultatywną dysymilację nagłosowego z- > g- przed syczącą w następującej sylabie oraz Moszyńskiego (JP XXXV 116), który za najbardziej prawdopodobny uważa wpływ wyrazów dźwiękn. (por. *gqgati*).

Sławski SE I 273, Meillet MSL XIII 243—50, Moszyński JP XXX 115—6, Hamp LgB I 8—9.

M. J. — F. S.

gqsbjb *gqsbja gqsbje* 'odnoszący się do gęsi, właściwy gęsi, anserinus'

~ pol. od XV w. *gęsi* 'odnoszący się do gęsi, właściwy gęsi', dial. bardzo produktywny przy tworzeniu nazw bot. np. *gęsi pępek* 'stokrotka' (Pluta Dzierzysławice), 'purchawka' (Dejna RKJL XXII 170), połab. *gqsā*, *gqsē* (r.m. niepoświadczony) 'odnoszący się do gęsi', czes. od XVI w. *husi* 'gęsi' (też dial. Kubin Kładsko, Malina Mistrice), *husí* nożka 'Alchemilla vulgaris', *husí* kuże 'gęsia skórka' (Gregor Slav.-buč.), sła. *husi* 'ts.' (też dial. Ripka Dolnotrenč., Buffa Dřhá Lúka);

sł. *gósji* 'gęsi', sch. *güsji* : *güsiji* 'ts.';

ukr. *zycúy* 'gęsi', *zycя* трава 'Polygonum aviculare'. ~

Adi. od *gqsb* z suf. -*bjb*. Por. Brodowska-Honowska SPS 29—30, 50—52.

M. J.

gqsьka zob. gqsь

gqšćara : gqšćarь 'gęstwina, gąszcz, dumetum'

gqšćara: ~ sch. *guštara* 'gąszcz' (RSAN, RJAZ), też dial. *guščāra* (Koschat Baumgarten, Neveklowsky Burgenland);

ros. dial. *гушарá* 'gąszcz' (Słovarь Novosybir., SRNG: pskow.). ~

gqšćarь: ~ pol. *gąszczar* (dial. też *gęszczar*, Karłowicz SGP) 'miejsce gęsto zarośnięte, gąszcz';

sch. *gúštar -āra* (dial. też *gúščār*) 'ts.' (RSAN);

brus. *гушар -ý* 'ts.' (też dial.: SPZB, Jaškin BHN). ~

Por. 1. sło. *gqšćera* 'gąszcz', ros. dial. *гушарá* (Słovarь Rjazan.);

2. sła. dial. *huštier* 'gąszcz' (Kálal), brus. dial. *гушчэр* (Jaškin BHN, Šatemik Červ.);

3. NM *Hustiřany* < *Hustieřany* (Profous MJČ I 804).

Rekonstruowane przez ESSM VII 90 na podstawie ekspresywnych derywatów od kontynuantów *gqstь*, o bud. zob. II 20—21. Prasłowiańskość mało prawdopodobna.

M. J. — F. S.

gqšćarь zob. gqšćara

gqšćina 'gąszcz, gęstwina, dumetum', 'gęstość, densitas'

~ pol. dial. kasz. *gqšćona*, sli. *gqšćona* 'gęstwina' (Lorentz PW), czes. *huština* : *houština* 'gęstwina', sła. *huština* 'ts.' (też dial., Kálal, SSN);

sło. *goščina* 'gęstwina', 'gęstość' (Pleteršnik);

ros. przestarz. i pot. *гушина́* 'gęstość', 'gęstwina' (też dial., Słovarь Priobьja), ukr. *гушина́* 'gęstwina' (SUM), 'gęstość' (Tymčenko, SUM), brus. dial. *гушчына* 'gęstwina' (Rastorguev Brjansk). ~

Por. ukr. NM z XV w. *Гушинуы* (SSUM).

Wtórny derywat od *gqst'a* > *gqšća*. O suf. *-ina* zob. I 120—3. — ESSM VII 90—91 rekonstruuje na podstawie, najprawdopodobniej niezależnych, paralelnie utworzonych derywatów. Prasłowiańskość bardzo wątpliwa.

M. J. — F. S.

gqтьнъ *gqтьna gqтьno* pln. 'gęsty'

~ czes. dial. *hutný* 'gęsty, krzepki, masywny' (Kott Dod. DSM), sła. od XVIII w. *hutný* 'gęsty' (SSJ, HSSJ). ~

Por. może 1. stczes. z XII w. NM *Hutná* (w źródle: *Gutna*) nazwa rzeki (Gebauer Sl.);

2. ros. dial. *гуть* 'zarośla, miejsce trudne do przejścia' (SRNG: pskow.).

Przymiotnik z suf. *-ьнъ* rozszerzającym pierwotny imiesłów bierny *gqťь*, por. *gqstь*.

ESSM VII 91.

M. J.

gqza zob. gqzь

gqzati *gqzajq* 'guzdrać się'

~ głuź. *huzac so* 'siedzieć niespokojnie, wiercić się';

sło. *gqzati* 'jeść bez apetytu', sch. *guzati* 'marszczyć się' (RJAZ), maced. *guzja se* 'kurczyć się z zimna, strachu' (Sławski SE I 381);

ros. dial. *гызатъ* 'robić coś opieszale, zwlekać, ociagać się, marudzić' (Dal),

ukr. *zъzati ся* 'zwlekać, ociagać się' (Żel.), brus. *zъzaty -aю* 'bić kijem', 'wiązać snopy' (Nosovič). ~

Por. 1. pol. *guzdrać się* 'robić coś powoli';

2. pol. dial. *zgeziały* 'niedotężny, osłabiony' (Karłowicz SGP);

3. sch. *guziti se* 'powoli pracować', 'wypinać pośladki'.

Derywat od *gqzъ*. O budowie zob. I 46. Co do rozwoju znaczenia por. paralele w łot. *gūznēt* 'guzdrać się': *guza* 'tyłek, kuper', niem. *Arsch*: *sich ärschen* (Fraenkel ZslPh XIII 218—9), por. także już z XVI w. *dupa* 'niedotęga, ciemięga'. Pozostałe znaczenia jak 'wiercić się przy siedzeniu', 'wypinać pośladki' itp. rozwinięte niezależnie.

M. J. — F. S.

gqzегъ zob. **gqzyгъ**

gqzica: **guzica** 'wypukłość', 'pośladek, zadek, clunis'

~ stpol. z XV w. *gęzica* 'pośladek, clunis' (Słownik stpol.), dziś tylko dial. *gęzica* 'kość ogonowa' (z kartoteki SGP PAN: Wielkopolska): *guzica* od XVI w. dawne i dial. 'zakończenie kręgosłupa i jego okolice, kość ogonowa', 'kuper ptasi', 'wypukłość, np. wole ptaka (SP XVI IBL), 'pośladki, tyłek', 'pośladek' (Karłowicz SGP);

sł. *gūzica* 'tyłek', sch. od XVI w. *gūzica* wulg. 'tyłek' (RJAZ), dial. *gužica* 'zadek', 'dolna część sieci na ryby' (Jurišić Vrgada), 'tyłek', 'wglębiecie w talerzu' (ČDL), bułg. *гъзуца* 'clunis', maced. dial. *zazuca* 'ts.' (RMNP);

ros. *зъзуча* 'pliszka'. ~

Od *gqza*: *guza* z suf. *-ica*, zob. I 98—9.

M. J.

gqzъ gqza: **guzъ guza**, **gqza**: **guza** 'wypukłość', 'pośladek, tyłek, clunis'

gqzъ: *guzъ*: ~ stpol. z XVI w. *gqz* 'guz, obrzmienie, tuber' (Karplukówna Cervus), od XV w. *guz -a* 'narośl, obrzmienie', 'naturalna wypukłość ciała', 'duży guzik', dawniej też 'człowiek małego wzrostu, karzeł', dial. kasz. także 'wypukłość po zewnętrznej stronie chleba' (Sychta SK), z pol. ukr. od XVII w. *къзъ* 'guz, węzeł' (Tymčenko, Hrinčenko) i brus. *къзъ* 'guz na ciele, narośl' (HSBM, TSBM);

sch. *gūz -a* 'dolna część tułowia, pośladki, tyłek, natis', 'pośladek', 'szerszy koniec jaja albo kaczanu kukurydzy', bułg. *гъз* 'tyłek' (też dial., np. BDial. VIII 21), dial. *guz* '(zwierzę) bez ogona' (Strandža za BER I 293, ale wg niego jest pożyczką z tur.), maced. *zaz* 'tyłek, pośladek' (RMJ, RMNP);

ros. dial. *zъz -a* 'guz', 'pośladki', 'dolna część snopa', 'długi, wąski zagon zboża' (SRNG: pskow., smoleńskie), brus. *zъz* 'tępy koniec snopa' (Nosovič). ~

gqza: *guza*: ~ pol. dial. *guza* 'zad, tył' (Karłowicz SGP), o rasie kur: 'kura bez ogona' (Kosiński Czchów);

sł. *gōza*: *gūza* 'tyłek, anus', sch. *gūza* 'ts.', pot. *gūza* 'kobieta o dużych pośladkach' (RJAZ);

ros.-cs. *zъza* pot. 'osoba robiąca wszystko powoli' (Slovarь CSRJ), ros. dial. *zъza* 'ts.', *zъzâ* 'dolna część snopa' (SRNG), ukr. *zъzâ -û* 'rufa' (Hrinčenko). ~

Por. też deminutiva wsch.słow.: ros. pot. *zъzka* 'kuper, podogonie', 'dolna część czegoś', dial. *zъzka* 'otwór lufy strzelby', ukr. *zъzka -u* 'dolna część tułowia ptaka', 'tępy koniec jaja, ogórka itp.' (SUM), dial. też 'modzel, brodawka, narośl tłuszczowa' (Hrinčenko).

Jeden z przykładów psł. oboczności *q*: *u*. Oboczność wynika tu z psł. infiksacji pie. pierwiastka **geug-* 'robić wypukłym, krzywym'. Infiksacja też w językach balt., por. strp. *gunsix* 'guz', lit. *gūžys* 'grdyka': dial. *gunžys* 'ts.'. Odpowiedniki

psl. *guz-*: lit. dial. *gaužė* 'głowa', *gaužtis* 'związać się w kłębek', z apofonią lot. *guza* 'wole, tyłek, kuper'.

Co do stosunku *gqzъ* : *gqza* (*guzъ* : *guza*) por. *dupa* : *dupъ*.

Brückner KZ XLII 344—5, Sławski SO XVIII 259—60 i SE I 380—1, Trautmann BSW 101—2. Przegląd innych objaśnień dają Sławski SE l.c., ESSM VII 91—2. M. J. — F. S.

gqzyrъ gqzyra : *guzyrъ guzyra* wsch., *gqzerъ gqzera* : *guzerъ guzera* pld. i wsch. 'pośladek', 'dolna albo tylna część czegoś; podstawa'

gqzyrъ: ~ ukr. *zyžip* 'dolna część czegoś; podstawa' (SUM, Hrinčenko), brus. *zyžip* -a 'ts.' (TSBM, SPZB). ~

gqzerъ: ~ sch. dial. *guzer* 'szerszy koniec jaja' (RSAN), bułg. *zъzep* 'pośladek', też dial. (BDial. IX 238), 'tępy koniec jaja' (BDial. V 113), *zъzъp* (< *zъzep*) 'dno', 'tylna część czegoś' (BDial. IV 197), maced. *zazep* 'dno, np. naczynia' (RMJ, RMNP);

ukr. dial. *zyžip*, *zyžep* 'dolna część pnia drzewa, snopa', 'podstawa' (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. 1. ukr. z XVI w. *zyžypesъe* 'miejsce związania snopa' (Tymčenko);

2. sch. dial. *guzěrka* 'dolna część snopa konopi' (Mitrović Leskovac).

Derywaty z suf. *-yrъ* (zob. II 27—8) i *-erъ* (zob. II 23) od *gqzъ*.

Kontynuanty wskazują na już psl. znaczenie 'dolna część czegoś; podstawa' (śląd pierwotnego znaczenia być może w bułg. 'pośladek'), por. też pol. dial. *dupa* 'tylna część np. wozu, snopka'. M. J.

gqzъnъ gqzъna gqzъno : *guzъnъ guzъna guzъno* pld. i wsch. 'tylny', pld. *gqzъno červo* 'odbytnica'

~ sch. *gūzan*; *guzno crijévo* 'odbytnica, jelito proste', bułg. *zъzen* 'adi. do *zъz*', *zъzno črevo* 'odbytnica', maced. *gazen*: *gazno črevo* 'ts.' (RMJ). ~

Por. ros. od XV w. *gūzno* -a 'tyłek, zad', dial. też 'jelito proste', ukr. dial. *zyžno* -a 'ts.' (Hrinčenko).

Od *gqzъ* z suf. *-nъ*. M. J.

gqži gqžъve 'plecionka z wici, gałązek; najczęściej w formie pierścienia'; realnie zaświadczone tylko regularnie rozwinięte postaci: *gqžъva* (na terenie całej Słowiańszczyzny) : dial. zach. *gqžъvъ*

~ pol. *gqzwa* : *gqzew* -zwy 'skórzane wiązanie łączące bijak z dzierżakiem u cepa', 'klamra żelazna łącząca jarzmo z dyszlem w uprzęży wołów', 'pętla żelazna przy chomacie' (SJP PAN), 'kółko, wić' (SW), dawniej też *gqžwy* pl. (L., SW), dial. *gqžwa* : *gqžew* (Karłowicz SGP) i *gqžwa* : *gqžew* (SOWM, Kucala PSM 97, Dejna RKJL XXII 167, Szymczak Domaniewek, Lorentz PW) też 'wić z wikliny zakładana na oś wozu', 'kółko żelazne przy kolcach, do łączenia ich z pługiem' (Kucala PSM), o zasięgu w gwarach zob. MAGP XII 562, cz. II 46—53, czes. od XV (XIV?) w. *houžev* -žve (w stczes. też *hužva* -y, *hužvé* -ě, Gebauer Sl.) 'gałązka brzozy, korzeń świerka czy lodyga młodego giętkiego krzewu skręcona w powróż', też dial. (Bartoš DSM, Hruška DSCh, Lamprecht Opava), sła. (od XV w., Żil. kn.) *hužva* -y 'witka, tyko skręcone w powróż', 'kawałek rzemienia', dial. też 'wiązanie cepa' (Ripka Dolnotrenč. 206), 'część grządzieli pługa' (Buffa Dlhá Lúka), 'obręcz eliipsowatego kształtu z wici, rzemienia, żelaza łącząca dwie części' (Matejčík Novohrad 128);

sł. dial. zach. (SSKJ) *gōžva* -e 'giętka gałązka, witka', 'wiązanie cepa', sch. *gūž-*

va 'okragła plecionka', 'uprzedzione albo uplecione z wikliny, tyka, słomy kółko, wiązanie', 'coś źle uplecionego, płatanina', przen. 'nieporządek', dial. 'ogrodzenie zagrody dla owiec', 'namotany zwój nici' (Jurišić Vrgada, Živković Piroć), dial. też *gūžba* (Hercegowina, Boka, za Skokiem ER I 641), bułg. dial. (RBE) *гѣжѣба* : *гѣжѣва* 'okragła plecionka zwykle z wici służąca do mocowania czegoś', dial. też 'powróż ze słomy', 'twarde, sprężyste drzewo łączące radło z chomątem' (BDial. I 189, II 148, III 49, V 16, 65, 165), 'kółko żelazne' (Stojkov Banat), maced. *гѣжѣва*, *гѣжѣва*, *гѣжѣба* 'okragła plecionka z prętów albo słomy', 'pierścień przytrzymujący wiosło w łódce';

ros. dial. 'skręcona wić wykorzystywana jako powróż' (SRNG), ukr. dial. *гѣжѣва*, *гѣжѣба*, *гѣжѣва -жѣві* 'plecionka z prętów brzoźowych albo łozy', 'duży drewniany albo żelazny pierścień łączący pług z kolcami', brus. dial. *гѣжѣва*, *гѣжѣба* 'powróż z wici łączący chomąto z dęgą i hołoblami'. ~

Por. I. cs. *гѣжѣница* 'lúγoc, pręty, witki';

2. bez protezy ukr. *гѣжѣва* 'plecionka z prętów brzoźowych albo łozy', z wsch. słow.: pol. dial. wsch. *użwa*, *uzwa* 'pętla rzemienna albo jeden z rzemieni łączących chomąto z hołoblami' (Karłowicz SGP, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna).

Z pld. słow.: rum. *gujbă* 'plecionka z wici', węg. *guzsba* (za Tiktinem).

Do rodziny *vęzati* z protetycznym g- zamiast v- (por. psł. *qžb*, *qžbъ* : *vqžb*, *vqžbъ*), o naturze tego niewątpliwie już psł. zjawiska zob. *gqsénica*. Za objaśnieniem tym przemawia zarówno morfologia, jak i semantyka wyrazu. Por. pol. synonimy: *obwiazak*, *wiazanie*.

Budowa por. z *бѣчи -bye*, zob. Vaillant GC II 284.

Brückner SE 137, Mladenov EPR 118, Vaillant RES XVIII 76—7, Sławski SE I 267—8 (tu przegląd innych mało prawdopodobnych ze względu na trudności semantyczne objaśnień), ESSM VII 93—4. O rozpowszechnieniu i znaczeniu desygnatu u Prastłowian zob. Moszyński KLS² I 219, Dąbrowski SSS III 269, Vakarowski Etnografija 130, 139. M. J. — F. S.

gqžb *gqži* f. (częściowo, zwłaszcza w dial. wsch. wtórnje przeszło do r. m.) 'plecionka z wici, gałązek, zwykle w formie pierścienia'

~ pol. dial. śl. *gqž* -*qže* f. (Lorentz PW), kasz. *gqž* -*a* m. (Sychta SK) 'rzemień wiązanie łączące bijak z dzierzakiem u cepa', czes. dial. *houž* -*e*, *houže* 'powróż z cienkich, zwłaszcza brzoźowych gałązek' (Hruška DSCh, Přir. slov.);

śl. *gōž* -*i* 'wiązanie łączące bijak z dzierzakiem cepa', 'wiązanie łączące dyszel z jarmem w upręży wołów', 'wiązanie łączące grządział pługa z kółkami' (SSKJ, Pleteršnik), bułg. *гѣжѣ* 'wiązanie np. ze skręconych wici', 'turban', 'coś zwiniętego na kształt turbana' (Mladenov BTR);

stros. od XVI w. *гѣжѣ* (SRJ XI—XVII), ros. *гѣжѣ* -*a* 'skórzana pętla u chomąta łącząca hołoblę z dęgą' (SRJ), dial. też 'lina, powróż', 'rzemień przy cepie', 'dźdźownica' (SRNG), ukr. od XVI w. (Tymčenko) *гѣжѣ* -*a* 'rzemień łączący hołoblę z chomątem', też dial. (Hrinčenko), brus. od XVI w. *гѣжѣ* -*a* 'pętla w upręży' (TSBM, SPZB, Scjacko NLS, Turaū, HSBM), stare i dial. 'gruby sznur' (HSBM, Turaū), 'wiązanie u cepa' (SPZB). ~

Por. I. śl. dial. *gōža* 'wiązanie łączące bijak z dzierzakiem cepa' (Pleteršnik: Goriško, Tominec Črni vrh).

2. bezprotetyczne albo z inną protezą śl. *vōž* -*i*, *vōža*, *ōža* 'wiązanie łączące bijak z dzierzakiem cepa', brus. *гѣжѣ* -*a* 'ts.' (Scjacko NLS, SPZB).

Z bułg. pochodzi rum. dial. *gīnj* 'plecionka z wici' (Tiktin 681), z sch. węg. *gūzs* 'wić'.

Skonkretyzowane abstractum od tej samej podstawy co *gqżi* (zob.), tam też o nagłosowym *g-*. M. J. — F. S.

gra-gra! interi. na oznaczenie głosu niektórych ptaków, np. gawrona, wrony

~ sch. *gra!*, *gra!* wykrzyknik naśladowujący głos gawrona;

bułg. *zpa*, *zpa-a-a*, *zpa-zpa* dźwięk naśladowujący głos wrony, gawrona, dial. *zpa*, *zpa* interi. naśladowująca głos gęsi (Gerov). ~

Pierwotna interi. Na jej zasięg ogólnosłowiański wskazują verba *grakati*, *grajuti* (zob.). Por. *kra-kra!* K. H.

grabati grabajq 'zgarniać, grabić' > 'rabować', 'rozgarniać, rozgrzebywać', grabati se

grabati: ~ pol. dial. *grabać* 'szybko sprzątać z pola', 'porywać', 'kraść' (SOWM), też 'niebale kopać ziemię, grzebać', dłuż. *grabaś* 'zgarniać grabiami', 'gwałtownie sięgać', też dial. w pierwszym znaczeniu (Faßke Vetschau), głuż. *hrabać* 'grabić', 'chwytać, łapać', też dial. (Michalk Neustadt), czes. *hrabati -b'u* 'ryć, grzebać rękami, nogami albo narzędziem', 'coś rozgarniać', 'chciwie gromadzić', też dial. (Gregor slav.-buč., Lamprecht Opava, Horečka Frenštát) stczes. z XIV w. *hrabati* 'skrobać, grzebać', sła. *hrabat' -ú* 'zgarniać, zbierać grabiami', 'chciwie gromadzić', 'kopać, ryć ziemię zwłaszcza nogami', też o zwierzętach, zwłaszcza kretach, dial. (Stanislav Liptov, Sipos Bükk-Gebirge);

sch. dial. *grábam* 'chwytać, zabierać siłą', 'osiągać', 'spieszyć się' (Živković Pirot), *grabjá*, praet. *-āli* 'grabić' (Houtzagers Orlec), bułg. *zrábam* 'chwycić, podnieść', 'gwałtownie zabierać', 'kraść', dial. 'biec, galopować, pędzić na koniu' (BDial. II 147, IV 95, VIII 223);

ros. dial. *zrábát' -áju -áew* 'zgarniać, grabić', 'wiosłować', 'holować coś płynąc', 'dotykać, obmacywać', 'brać, chwytać', 'zagarniać', 'zbierać, o ziemniakach' (SRNG), ukr. dial. *zrábatu -aju -cu* 'grabić siano, grządkę' (Hrinčenko, Iemk., Żel.), 'grzebać, o kurze', brus. *zrábat' -aju -aew* 'rozgrzebywać rękoma', 'dotykać'. ~

grabati se: ~ pol. dial. *grabać się* 'gramolić się, grzebać się', czes. od XIV w. *hrabati se* 'pchać się gdzieś', później też 'niezdarnie, z wysiłkiem iść', 'grzebać w czymś, np. w książkach', też dial. (Malina Mistfice), sła. *hrabat' se* 'iść z trudem, leżeć', 'grzebać w czymś';

ros. dial. *zrábát'sja* 'wspinać, wdrapywać się', 'dochodzić do czegoś z przeszkodami'. ~

Do *grabiti* (por.). Najbliższe odpowiedniki: łot. *grābāt* iter. do *grābt* 'chwytać, zgarniać grabiami', lit. *gróbt* 'chwytać, gwałtem zabierać' (dawne przekształcone iter., Trautmann BSW 95). W części języków słow. wtórne przejście do nieproduktywnego typu na *-q -ati*. M. J. — F. S.

grabeżb 'zabieranie przemocą, rabunek'

~ pol. od XVI w. *grabeż -y f.* 'łupienie, rabunek' i przestarz. 'zrabowane rzeczy', dawniej też 'konfiskata' (SP XVI IBL, też w gwarach np. SOWM, Brzeziński Krajna), czes. *hrabež* 'ts.' (tylko Jungmann z L.);

słw. *grábež -a* 'rabunek', 'część maszyny, którą się grabi, zbiera i przenosi sypki materiał', sch. *grábež* m. i f. 'grabeż', 'to, co zgrabione', dial. *grabež* m. 'ts.' (Mitrović Leskovac);

strus. *grabež* m. 'grabeż' (od XIV w.), 'zgrabione mienie', 'rozprawa sądowa o grabeż', 'rodzaj kary' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. *zraběž -жа* m., dial. też

'grabienie siana', obok *grabéжа* f. 'duży wiecierz', ukr. *grабіж -бєжy* 'grabież' (SUM), też *grabuж* m., *grabéжа* f. (Żel.), brus. *grabéж -бяжy* 'grabież'. ~
Nomen actionis z suf. *-eżь*, zob. I 69—70. Tu o budowie i rodzaju.

M. J.

**grabéja*. Rekonstrukcja ze znakiem zapytania w ESSM VII 96 na podstawie tylko ros. dial. płn. *grabeя* 'kobieta najęta do grabienia siana'. Prasłowiańskość mało prawdopodobna, choć formacja archaiczna, zob. I 87. Związek ze stsch. NO z XI w. *Grabija* nieprawdopodobny.

F. S.

**grabica*. Rekonstruowane przez ESSM VII 96 na podstawie wyrazów o zróżnicowanym znaczeniu, które najprawdopodobniej są niezależnymi derywatami na gruncie poszczególnych języków. Semantyka wyklucza rekonstrukcję prasłowiańską.

F. S.

grabina (: *grabovina*) : *grabrina* (: *grabrovina*) zach. i pld. 'zagajnik grabowy, las grabowy', często syngulatywnie 'grab, drzewo grabowe'

grabina (: *grabovina*): ~ pol. od XV w. *grabina* coll. 'graby, drzewa grabowe', 'las grabowy, zarośla grabowe', 'drewno grabowe' (też dial.: Dejna RKJL XXII 197) dial. też często 'obcięte gałązki grabu' (ib., Szymczak Domaniewek, Kucala PSM), kasz. *grabovina* sg. 'drewno grabowe', też jako NT: *Grab'ovina* (Sychta SK I 350), sli. *gráb'ina* 'grab', 'drewno grabowe' (Lorentz PW I 223), połab. *gróbéina* 'zagajnik grabowy' (Rost), dluž. *grabina* (: *grabowina*, też jako NM) 'zagajnik grabowy', głuż. *hrabina* 'ts.', czes. dial. *hrabina* 'gaj grabowy' (Bartoš DSM), sła. literackie i dial. *hrabina* (dial. też *hrabovina*, Káial) 'grabowy las', 'grabowe drewno';

sch. dial. (Czarnogóra) *grábina* (gen. pl. *grābinā*) 'zagajnik grabowy' (literackie tylko w funkcji augm. do *grab*; o tej funkcji suf. *-ina* zob. I 121), też *grābovina* 'drewno grabowe', 'grabowy zagajnik', dial. 'grab, drzewo grabu' (RSAN);

ros. *grabina* 'grab' (SSRJ, brak w dial., wyjątkowo *grabina* 'krzew dereń', Słowarь Don.), ukr. *grabina* syngulatywnie 'jedno drzewo grabu', też coll. 'graby' (SUM, Hrinčenko, Makowiecki Sł. bot. 84; u Tymčenki od XVIII w.), brus. dial. *grabina* 'jedno drzewo grabowe' (SPZB). ~

grabrina (: *grabrovina*): ~ pol. dial. (z terenów Litwy: Kartowicz SGP), *gabina* 'wiąz, Ulmus' (o fonetycznym rozwoju grupy *grabr-* zob. s.v. *grabarь*), czes. *hrabřina* 'grabowy las' (w stczes. poświadczone jako NM już w XIII w., Gebauer Sl.), też dial. (morawskie) *habřyna* 'ts.' (Králik Keč);

słe. *gabrina* (: *gabrovina* : *gābrovina*) 'drewno grabowe', 'grabowy las' (Pleteršnik, w SSKJ drugie znaczenie jako rzadkie), sch. regionalne i dial. *grābrovina* 'drewno grabowe; grabowe gałązki', 'grab' (RSAN), bułg. dial. *zabrovina* 'kawalek drewna grabowego' (BDial. IV 94, 195: Pirdop, Trojan; I 74: Strandža), 'grab' (Mladenov Vidin 218). ~

Od *grab(r)ь* z suf. *-(ov)-ina*, podobnie jak np. *borina*, *borovina* : *borь*, *бъзина*, *бъзовина* : *бъзь*, *dqbina* : *dqбь*. O suf. *-ina* zob. I 121 i 96.

F. S.

grabiti grab'q 'zgarbiać w swoją stronę, do siebie' (> 'rabować'), *grabiti se*

grabiti: ~ pol. *grabić -ię* 'zgarbiać grabiami, rastello cogere, colligere', 'zabierać coś przemocą, łupić, vi spoliare', oba znaczenia już w XV w., w XVI w. też 'pracować gracą', też dial. np. SOWM, czes. dial. *hrabiti* 'coś zgarbiać', 'łupić' (Přir. slov.);

słe. *grābiti -im* 'zgarbiać grabiami', 'zagarbiać, chwytac', 'mocno trzymać, ściskać', sch. *grābiti -im* od XVI w. 'zabierać siłą', 'gwałtownie zgarbiać', 'zierać

grabiami', 'czerpać wodę, coś sypkiego', 'spieszyć się' (wszystko też dial. np. ČDL, HDZ V 359, Mitrović Leskovac), dial. 'łowić ryby' (Jurišić Vrgada), scs. *гравити гравляж* 'łupić, rabować, diripere' (SJS; Euch. Sin.), bułg. *зрăблѣ -ии* 'gwałtownie zabierać', 'kraść', też dial. (BDial. VIII 223), też 'spieszyć się' (Mladenov Vidin 218: *зрăблѣм*), maced. *зрăбу* 'porywać dziewczynę';

strus. *гравити гравляю* 'łupić, rabować' (Srezn.; XI w., SRJ XI—XVII; XV w.), 'zbierać, zgarniać' z XVI w. (SRJ XI—XVII), z dativem 'admoliri, *επιθεσσαι*, ujarzmić, o potoku?' (Srezn.), ros. *зрăблѣть -лю* 'rabować, łupić', 'zgarniać grabiami', dial. 'o sianie, grabić, przetrząsać', 'brać rękoma, chwytać, obmacywać' (SRNG), ukr. *зрăблѣти* 'rabować' (tylko Żel.), brus. *зрăблѣць -блю* 'zabierać siłą, rabować'. ~ *grabiti se*: ~ sch. *grăbiti se -im* 'bić się, rywalizować', dial. 'pchać się gdzieś' (Jurišić Vrgada, RSAN);

ros. dial. *зрăблѣться -ишься* 'grabić siano', 'wiosłować', 'przywłaszczając sobie cudzą własność', 'chwytać się, czepiać się czegoś', 'iść powoli, z trudem np. w górę, z ciężarem', 'spieszyć się, starać się coś osiągnąć' (SRNG). ~

Z pld.słow.: alb. *grabis* 'rabować' (Meyer EW 128), rum. *a (se) grăbi* 'spieszyć się' (o zmianie znaczenia por. Mihaïlă Impr. 245).

Iterativum do *grebq greti*. O budowie i wokalizmie zob. I 56—7; por. *kaziti*: *čeznqti*. Najbliższe odpowiedniki w lit. *grôbti*, *grôbiu*, łot. *grābt*, *-bju*, stind. *grā-hāyati*, caus. do *gr̥bhñāti* 'chwytą, porywa'.

O nieprzekonujących próbach oddzielenia od *grebq greti* 'grzebać, kopać, ryć' por. Sławski SE I 333. Pierwotne psł. znaczenie 'grzebać', 'rozgrzebywać wierzchnią warstwę' wyspecjalizowało się w znaczeniu 'zgarniać wierzchnią warstwę czegoś, zwykle siana, w swoim kierunku'. Z tego powstało znaczenie przenośne: 'zgarniać do siebie, dla siebie' > 'rabować'. Iteratywny odcień wyrazu osłabł, o czym świadczyłaby nowa opozycja *grabiti*: *grabati*. Por. też **grebati*.

M. J. — F. S.

**grabitva*. Rekonstruowane przez ESSM VII 97 na podstawie tylko ros. dial. pln. *зрăблѣмса* 'grabienie i suszenie siana'. Archaizm rosyjski zachowany na północy. Prastowiańskość mało prawdopodobna, choć budowa archaiczna. F. S.

grabl'ę zob. grabl'ě

grabl'ě pln. : pld. grabl'ę 'narzędzie do zgarniania siana, słomy, rastrum'

grabl'ě: ~ pol. od XIV w. *grabie -i* pl. t. 'narzędzie z drewna lub metalu w postaci grzebienia na długim trzonku, służące do zgarniania siana, liści itp., rastrum', też dial. np. SOWM, na Kociewiu i Kaszubach *grable* (Sychta SK, Brzeziński Krajna), połab. *groble* f. pl. 'grabie' (Polański-Schnert), dłuż. *grab'e -bjow* pl. t. 'ts.' (też dial. Faßke Vetschau), głuż. *hrabje -ow* pl. t. 'ts.', też dial. (Michalk Neustadt), stczes. od XIV w. *grábě* 'grabie', czes. *hrábe* 'ts.' (u Jungmanna *hrable*), dial. *hrábě*, śla. *hrable -li* f. pl. 'grabie';

ros. od XVII w. *зрăблѣ -белѣ, -блѣй* 'grabie', dial. też f. sg. *зрăблѣ* 'ts.' (SRNG), ukr. *зрăблѣ* 'grabie', brus. *зрăблѣ* 'grabie'. ~

grabl'ę: ~ śle. *grablje* 'grabie', sch. *grăblje grăbălǰá* f. pl. od XVI w. (w XVIII w. wyjątkowo sg.) 'pecten, irpex, grabie', dial. *grăblje* (Koschat Baumgarten), *grăbja -i* pl. 'ts.' (Houtzagers Orlec), bułg. *зрăба* f. sg. (Mladenov BTR), dial. *зрăблѣ* n. sg. (RBE) 'grabie', pot. *зрăблѣ* pl. 'gręple' (Mladenov BTR). ~

Ze słow.: alb. *grămbělë* 'widły do siana' (Meyer EW 128), węg. *gereblye* 'grabie' (Kniezsa MNSJ 189—90), ngrec. *γκράμπλια* 'grabie' (Budziszewska Zap. 70).

Por. lit. *grėbljys*, łot. *greblis* 'ts.'

Od *grabiti* (zob.) z suf. *-l-* spotykanym w nomen instrumenti (Meillet Ét. 414—7), za czym wydają się przemawiać formy bałtyckie. Formy pol., dłuż., głuż., czes. tłumaczą się podporządkowaniem kategoriom z *l* epentetycznym (Rozwadowski GJP 180—1, Sławski SE I 334).

Sławski SE I 334, Vaillant RES XII 234—5, Trubeckoj ZslPh VII 397.

T. Sz. — F. S.

grabl'isko zob. grabl'išće

grabl'išće : zach. grabl'isko 'trzonek grabi'

grabl'išće: ~ pol. przestarz. *grabiszcze* n. 'trzonek grabi' (L.), dziś dial. kasz. *gráb'išće* : *grablěšća -ón* pl. t. 'ts.' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *grabišćo -a* 'trzonek grabi' też dial. (Faßke Vetschau), głuż. *hrabišćo* 'kij od grabi', czes. *hrabiště* 'nasada grabi' też dial. (Siatkowski Kudowa, Loriš Ostrava), *hrabjiště* 'ts.' (Vorač ČNJ II);

śle. *grābljišće* 'trzonek grabi', sch. *grābljište* 'rączka grabi', dial. też *grābljišće* 'styl grabi' (Koschat Baumgarten);

ros. dial. *grābuuce* 'rękojeść grabi' (np. Slovarь Urala, Slovarь Novosybir.). ~

grabl'isko: ~ pol. *grabisko* : *grablisko* 'trzonek grabi' (dial. np. Maciejewski chełm.-dobrz., Kucala PSM, Sychta Kociewie, Sychta SK). ~

Od *grabl'ě* : *grabl'ę*, o suf. *-isko* : *-išće* tworzących nazwy rękojeści narzędzi zob. I 96.

M. J.

grabovina zob. grabina

grabovъ grabova grabovo : grabovъ grabova grabovo 'grabowy, carpineus'

grabovъ: ~ pol. od końca XV w. *grabowy*, *grabowe* drzewo 'grab' (SJP PAN, Słownik stpol., też dial.: Szymczak Domaniewek, Kucala PSM, Sychta SK I 350), połab. NM *Grabau* (Rost, 210), dłuż. *grabowy*, *grabowe* drono (Muka: już u Chojnana), głuż. *hrabowy*, czes. dial. laskie i morawskie *hrabový* (Lamprecht Opava), też NM *Hrabová* (Hosák-Šrámek), śla. *hrabový*, *hrabové* drevo (SSJ, też dial.: Buffa Dlhá Lúka);

śle. — na postać *grabov-* wskazuje tu NW *Grabovec* (substantywowany przymiotnik, Bezłaj SVI I 168—9), sch. *grābov* : *grābov*, por. też NM *Grabovo* (RJAZ);

ros. *grābovyy* (SSRJ od końca XVIII w., brak w starszych źródłach i dial.), ukr. *grābovyy* (SUM, Hrinčenko, Żel., u Tymčenki od XVIII w.), brus. *grābovy*: *grābovy* (TSBM), dial. *grābovy*, *grābovy* drowy (SPZB). ~

grabovъ: ~ czes. *hrabový*, *hrabové* dřevo, jako NM poświadczone już od XIV w.: *Habrov*, *Habrová* f. (Gebauer Sl., Profous MJČ);

śle. *gābrov*, *gabrov* les 'drzewo grabowe' (SSKJ), sch. regionalne *grābrov* (RJAZ: Belostenec, Jambrešić, Vuk), też w NW np. *Grabrov* Potok (Chorwacja), *Grabrovo* Kolo (poświadczone już od XIV w., RJAZ), bułg. *zābrōv*, *zābrōvo* дръво (RBE, Gerov), częste w NM, NT, np. *Gābrovo*, *Gābrova* чешма, *Gābrova* кръш (Kovačev MN Sevl., Kovačev Trojan), maced. *zābrov*, *zābrovo* дрво, dial. *gaborov*, *gaborō* dervo (Hendriks Radožda-Vevčani). ~

Adi. na *-ovъ* od *grab(r)ъ*.

F. S.

grabrina zob. grabina

grabrovina zob. grabina

grabrovъ zob. grabovъ

grabръ zob. grabь

grabь *graba* : grabръ *grabra* pld. i czes. 'drzewo grab, *Carpinus betulus*'

grabь: ~ pol. od XV w. *grab -bu*, dial. też czasem *-ba* (dobre poświadczenia dial.: Dejna RKJL XXII 196, Kucala PSM 64, Górnowicz Malbork, Sychta SK: *gráb graba*), też jako NM i NT (SGKP), sli. *grab -ab^u* (Lorentz PW I 233), połab. acc. pl. *grobovi* (Polański SE II 185), dluž. *grab -ba*, gluż. *hrab -ba*, czes. dial. laskie, morawskie *hrab -bu* : *-ba* (Horečka Frenštát, Keilner Štamberk, Laprecht Opava, Bartoš DSM), sła. literackie i dial. *hrab -ba* (Buffa Dlhá Lúka, Sipos Bükk-Gebirge, Matejčík Novohrad 91);

ste. dial. wsch. *gráb* (Bezlej ES I 134; Pleteršnik), sch. wsch. *grāb grāba* : *grāba* (od XIV w., też jako NM i NT, RJAZ, RSAN, Vuk, Skok ER I 598);

ros. od XVIII w. *граб -ба* (brak poświadczeń starszych i dial.), ukr. *граб -ба* (SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. *граб -ба* : *-бы* (też dial.: SPZB, ESBM III 103). ~ *grabръ*: ~ stczes. (od XIV w.) *hrabr*, potem *habr -ru* 'Carpinus betulus' (poświadczone jako NM *Habr* już u Kosmasa: *trans silvam ad Gabr*, Profous MJČ);

ste. dial. styryjskie *grāber -bra*, literackie (też dial., np. doleńskie), *gāber -bra*, u Pleteršnika *gāber*, sch. dial. zach. *grābar grābra* (: *-ara*), kajkaw. *graber*, od XIII w. (RJAZ, Vuk jako sławońskie), dial. serb. *gābar* : *gābar gābra* (już od XIV w., Daničić: *гаварь* z 1327 r.), też jako NM, poza tym wyjątkowo postaci (dial.) *grabr* i *gabr* (w RJAZ III 351 i u Simonovicia BR 539, 545, bez lokalizacji), bułg. *зѣбрь* (dial. też *зѣбер, зѣбар*), również jako NM i NT (BDial. III 49: Ichtiman, BDial. I 74: Strandza, BDial. IV 94: Pirdop; o geografii pld. słow. NM opartych na nazwie grabu zob. Gálábov, *Opuscula slavica et linguistica*, Klagenfurt 1976, s. 169 nn.), maced. *zāber*, dial. *gābir* (Matecki SW), *zāбрь*, NM *Габр* (Vidoeski Kumanovo); z pld. słow.: ngr. *γάρρος*, tur. dial. *gaber* (Bezlej ES I 134). ~

Pol. dial. pld. wsch. z pogranicza brus.: *gab* 'wiąz, Ulmus', z lit. *gūoba* 'ts.' (L. Bednarczuk w recenzji tomu).

Por. też rzadkie, ciekawe formy, które mogłyby zawierać pierwotny temat na *-i-*: stpol. gen. pl. *grabi* (w zapiskach z 1415 r.: *Sexagena bukow, grabi*, brostow, Słownik stpol.), stokr. (1431 r.) на грави грань вытесати (Tymčenko).

Przyjmuje się, że wyraz należy do prastarej warstwy słownictwa odziedziczonego z pie.; *grabь* : *grabръ* (suf. adi. *-ro-* nierzadki w nazwach bot., por. np. *dqbrь* : *dqbyь*, zob. II 17—8; inaczej Vasmer ZslPh. X 96 uważający drugie *r* za wtórne rozszerzenie, powstałe w wyniku asymilacji) < **grōb(h)os*, por. stprus. *wasigrabis* 'trzmielina, Evonymus', łot. NM *Gruōbin'a*, iliryjskie *γράβιον* 'pochodnia', 'dębina', umbr. *Grabovius* (epitet Jupitera, por. psł. *grabovъ, grabrovъ*) : pie. *gerebh-* 'naciąć, drasnąć' od silnie ząbkowanych liści tego drzewa. Por. paralelne formy z nagłosem bezdźwięcznym *skerebh-*: lit. *skroblūs* 'grab' (dawniejsze *skriūoblas*), stprus. *skoberwis* 'ts.', alb. *shkozë* 'ts.'

Sławski SE I 332—3, Skok ER I 598—9, Vasmer REW I 301, Fraenke! LEW I 176—7, II 818, Pokorny IEW 404.

Inne próby objaśnienia mniej prawdopodobne: Machek ES² 153 łączy *grab(r)ь* z łac. *carpinus* i widzi tu pozostałość przede. substratu. — Moszyński JP 35, 121—2 wiąże wyraz z ie. *ger-bh-* : *gre-bh-* 'skręcać, zwiijać' (od śrubowato skręconego pnia tego drzewa). Byłby to zatem ten sam rdzeń co w *grьbь* 'garb, guz, grzbiet'. —

Ostatnio Trubačev ESSM VII 99—100, opierając się na analizie niektórych nazw grabu w innych językach ie. (łac. *carpinus* : *carpo* 'rwać, wrywać', lit. *skrōblas* : lot. *skarbēt* 'gryźć'), zaproponował dla naszej nazwy motywację podobną: *grab(r)ъ* byłoby nomen z apofonią i wydłużonym wokalizmem rdzenia *o>ō* od *grebq gre-ti*. Takie objaśnienie pozostawałoby w związku z dużym znaczeniem grabu w gospodarce zbierackiej Słowian.

F. S.

gračiti gračq pld. i wsch. 'krakać, crocitare', 'krzyczeć, śmiać się'

~ bułg. *zpača -uu* 'wydawać charakterystyczne ostre dźwięki, o ptakach, zwykle o gawronie (też dial., Gerov, Stojkov Banat, BDial. VIII 224) i wronie (też dial., Gerov; zapisane od XVII w., Ivanova Troj. Dam, XVII 4), ale też o gęsi (też dial., Stojkov Banat) i orle', dial. także 'gaworzyć, o dziecku' (Gerov, RBE), 'krzyczeć' (BDial. X 98 z Mołdawii), maced. *zpaču* 'krakać', też w pieśniach lud. o głosie gawrona, wrony, orła, gęsi (RMNP), dial. także o głosie sójki (Reiter Titov-Veles); ros. dial. *zpačumъ -чу -чушь* 'krzyczeć, śmiać się, żartować' (Dal, SRNG), 'grabić, kraść' (Opyt Dop., SRNG). ~

Dublet morfologiczny do *grakati gračq* (zob. I 48).

K. H.

gračъ grača pld. i wsch. 'gawron, *Corvus frugilegus*, ptak z rodziny krukowatych'

~ sch. dial. *grāč* 'kruk, *Corvus cornix*' (RSAN), w RJAZ *grāč* 'rodzaj wrony, *Corvus corone*', cs. *gráčъ* 'corvus' (Miklosich LP ze słownika Polikarpowa);

strus. *gráčъ* m. 'gawron' od XVI w., w NO od XV w. (SRJ XI—XVII), ros. *zpač -á* 'gawron', dial. 'kował' (SRNG), 'uczestnik gry dziecięcej' (Slovarъ Don.), 'figurka pieczona z żytniego ciasta w czasie, gdy zwykle przylatują ptaki' (SRNG, Ivanova Sl. Podmoskownja), ukr. dial. *zpač* m. 'gawron' (Zel.). ~

Por. derywowane od *gračiti* bułg. *zpač zpačъm* 'nieprzyjemny, ostry dźwięk wydawany przez ptaka, zwykle wronę i gawrona, krakanie'.

Od *grākъ*, o budowie zob. I 80—1.

K. H.

gradobitъ gradobita : **gradobitъ gradobiti** 'grad; zniszczenia spowodowane gradem; plony zniszczone gradem'

gradobitъ: ~ stczes. z XV w. *hradobit* m.(?) 'gradobicie' (Gebauer Sl.);

sch. dial. *grādobīt* m. 'grad; plony zniszczone gradem' (RSAN, RJAZ), maced. *zpadobum* 'ts.' ~

gradobitъ: ~ pol. dawne *gradobic* -i 'gradobicie; uszkodzenie przez grad' (L. z XVII w.), por. *gradobicz* f. 'ts.' (SP XVI IBL);

sch. dial. *grādobīt* f. 'grad; plony zniszczone gradem' (RSAN, RJAZ). ~

Por. 1. rus.-cs. i ros. dawne *zpadobumue* 'zniszczenia spowodowane gradem' (Slovarъ CSRJ, Dal), ukr. *zpadobumtja* 'gradobicie';

2. pol. dawne *gradobity* 'spustoszony gradem' (L.), 'nakrapiany' (SP XVI IBL, L.);

3. cs. *grādobitъnъ* 'grandine vastans' (Miklosich LP); sch. *gradobitan -tna* 'grandine vastatus' (RJAZ za Stuliciem);

4. stpol. *gradobitka* 'gatunek soli ziarnistej';

5. bułg. *zpadobitnina* 'zasiew zniszczony gradem' (BDial. I 245).

Substantywizacja imiesłowu *gradobitъ*, por. pol. *gradobity*. Złożenie z *gradъ* i *bitъ*.

M. J. — F. S.

gradobitъ zob. **gradobitъ**

gradovъ gradova gradovo 'zwiastujący grad, przynoszący grad'

~ pol. od XV w. *gradowy* 'zapowiadający grad, grożący gradem' (również dial.), w XVI w. też sól *gradowa* 'sól ziarnista', dłuż. dawne *gradowy* 'związany z gradem albo gromem' (Muka), czes. *hradový* 'gradowy, niosący grad';

sch. *grādiv -a -o* 'związany z gradem' (RSAN);

ros. od XVI w. *zpadovóu* 'niosący grad', ukr. *zpadovúu* 'ts.', brus. od XVI w. *zpadaví* 'ts.' (też dial., Turaū). ~

Adi. z suf. *-ovъ* od *gradъ* (zob.).

M. J.

gradъ grada 'opad atmosferyczny w postaci bryłek lodu, grando'

~ pol. od XV w. *grad -u* 'opad atmosferyczny w postaci bryłek lodu' (też dial., np. Dejna RKJL XXII 198, Zareba Siolkowice, Górnowicz Malbork, Sychta SK), połab. *grod* 'grando' (Polański-Sehnert), dłuż. dawne (od XVI w.) *grad -a* 'ts.', 'piorun; błyskawica' (Muka), czes. od XIV w. *hrad -a* : *-u* 'grando' (Gebauer Sl.), dziś pl. t. *hrady* 'chmura burzowa', sła. dawne i dial. *hrad* : *hrád -u* 'grando' (HSSJ, Káral, Matejčík Novohrad 85, Wágnerová Klenovec, Buřta Dlhá Lúka);

słc. dawne (Megiser 1592, 1603, Miklosich LP) *grād grāda* 'opad atmosferyczny w postaci bryłek lodu', sch. od XVI w. *grād -a* (RJAZ, RSAN), scs. *градъ -a* 'ts.' (SJS), bułg. *zpad zpadóm* 'ts.' (też dial. np. BDial. IV 196, VIII 224), maced. *zpad m.* 'ts.' (też dial., Matecki SW, Vidoeski Kumanovo 93);

strus. od XIII w. *градъ* 'grando' (SRJ XI—XVII), ros. *zpad -a* (dial. też *zpad -y*, SRNG), ukr. *zpad -y* 'ts.', brus. od XV w. (HSBM) *zpad -y* 'ts.' (też dial., Turaū). ~ Por. czes. dial. *hrad' -ě* f. 'ts.' (Přir. slov.).

Kontynuuje bsl. *grōda*. Dokładnym odpowiednikiem jest lit. *grūodas* 'zamarznięte bryły ziemi; skorupa lodowa na śniegu'. O postaci prabałt. potwierdzonej przez fiń. *ronia* 'zamarznięte błoto, zamarznięta ziemia' zob. Nieminen, Księga Endzelina 204—5. Na ie. *grōdo*- wskazuje też orm. *karkut* 'grad' z metatezą ze zreduplikowanego **ga-grōdo*- oraz łac. *grandō* 'ts.' z apofonią samogłoski rdzennej i z infiksem nosowym. Od wyrazów tych nie można oddzielać stind. *hrādúniḥ* f. 'burza z gradem, grad' mimo kłopotów z nagłosową spółgłoską.

Berneker SEW I 344, Trautmann BSW 99, Meillet DEL³ 500, Pokorny IEW 406, Mayrhofer KEWA III 616.

M. J. — F. S.

grajati graja 'czynić wrzawę, hałasować, o dużych ptakach, ludziach; krakać'

~ pol. *grać* (o zasięgu form. 3. sg. *gra* : *graje* MAGP X mapa 461, cz. II, s. 24—5), myśl. 'wydawać charakterystyczny głos, o tokujących samcach niektórych ptaków, np. guszców, cietrzewi' od XVIII w. (L.), też dial. (Karłowicz SGP z Tykocina), 'szczeekać ostro i zaciekle podczas gonu, o psach myśliwskich, zwłaszcza o ogarach' od XVIII w. (L.), dial. 'gęgać, o głosie dzikich gęsi' (Kucała PSM), kasz. 'szumieć, o wodzie, wzburzonym morzu, lesie' (Karłowicz SGP z Pobłockiego i Ramuła, Sychta SK, Lorentz PW);

słc. *grājati -am* (wg Pleteršnika *-jam* : *-jem*) rzadko 'przygotowywać' (SSKJ), 'upominać, ganić, przyganiać' (ib., Pleteršnik; od XVI w., Megiser 1592, Megiser 1603), u Pleteršnika też 'lżyć' i *grajati se* 'klócić się', dial. *graja se* mi kaj 'mam wstret do czegoś', sch. *grājati -jēm* 'czynić wrzawę, krzyczeć, hałasować' (też dial., Vuk), 'krakać, ćwierkać, pisać, o różnych odgłosach ptaków, np. wron, gawronów, orłów, wróbli, kogutów, sokołów', dial. 'mówić, gadać, opowiadać' (Vuk, RSAN), cs. *граяти граю* 'krakać, crocitare, o wronach' (Miklosich LP), bułg. dial. *grāy* 'rozmawiać, mówić, gadać, paplać' (Mladenov BTR);

strus. *граяти* 'krakać, crocitare, o wronach' (Srezn., SRJ XI—XVII z XI—XIV

w.), ros. dial. *гряять -аю -аешь* 'krakać, o wronach, gawronach' (Dal, Opyt Dop., Mel'ničenko Jaroslavl, SRNG), 'głośno się śmiać' (Dal, Opyt, Mel'ničenko Jaroslavl, SRNG), 'hałaśliwie się bawić, ogłuszając krzykiem' (Dal), 'krzyczeć, mówić' (Mel'ničenko Jaroslavl, SRNG), 'kwakać, o kaczkach', 'klócić się' (SRNG), 'naśmiewać się, wyśmiewać się' (ib., Słovaryj Urala), z kontrakcją *грать гראю гראешь* 'krakać' (SRNG, Merkur'ev Kola), 'głośno się śmiać; żartować, swawolić, zbytkować' (ib., Opyt). ~

Dźwkn., o budowie zob. I 46 (inf. wiotny pod wpływem tematu praes.). Dokładny odpowiednik w lit. *gróju gróti* 'krakać', 'wyć', stwn. *krāen* 'krakać'.

Berneker SEW I 344, Trautmann BSW 94, Pokorny IEW 384, ESSM VII 101—2. K. H.

grajь *graja* pld. i wsch. 'krakanie, głośna wrzawa ptasia'

~ cs. *грай* 'śpiew, cantus' (Miklosich LP), bułg. dial. *граї* m. 'ts.' (Mladenov BTR);

strus. od XII w. *граї* 'krakanie, crocitatio' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. stare i dial. *граї* -я 'ts.' (SSRJ, SAR, za nim SRNG), 'ptasia wrzawa, ptasie odgłosy' (Słovaryj Smolensk.), dial. też 'gawron, Corvus frugilegus' (pld., SRNG z Dala), 'harmonijka, zabawka dziecięca' (SRNG), ukr. *граї* -ю 'beładny krzyk ptaków, ptasia wrzawa', przen. 'jakikolwiek dźwięki', brus. pot. *граї* -ю 'krakanie, głośna wrzawa ptasia'. ~

Derywat od *grajati*. O budowie zob. I 58—9.

K. H.

grakati *gracq* : *grakajq* 'krakać, wydawać głos, o wronie, gawronie, crocitare', vorna *gracety*

~ pol. dial. *grakać* 'krakać', np. *wrony kraczą* (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXII 198, SOWM), dłuż. *grakaś -am* 'ts., o wronie', przen. 'klócić się, krzyczeć na kogoś', dial. *grakaś* 'lżyć, znieważać, uragać' (Fasske Vetschau), sła. dial. *hrakat* 'krzyczeć na kogoś' (Habovštiak Orava), *hrakat* 'trzaskać z bata pasterskiego z krótką rękojeścią' (Kálal 182, Ripka Dołnotrenč. 242);

sł. *grákati -am* : -čem 'krakać, o gawronach, kawkach', cs. *гРАКАТИ -чж -чешн* 'crocitare', np. *гРАЧЖИЩН* *врана* (Miklosich LP z XI, XVI w.), sch. *grákati gráčem* (: *grákām*, RJAZ) 'ts.', np. *vрана grачe* (od XV w., też dial., RJAZ), 'mówić głośno, krzyczeć, hałasować, czynić wrzawę' (też dial., RJAZ, Mitrović Leskovac, SDZ XXXIV 52), bułg. *гРАКАМ* 'krakać', np. *врана гРАКА* (też dial., BDial. I 165, w BDial. VI 165 *врана гРАЧЕ*), dial. także 'rzucić się gromadnie na kogoś, aby się nim nacieszyć lub chcieć coś od niego', 'wołać na kogoś' (Gerov);

strus. *гРАКАТИ* *гРАЧОУ* 'krakać, crocitare', np. *вороны гРАЧЮТЬ* (Srezn., SRJ XI—XVII z XI—XIV w.), ros. dial. *гРАКАТЬ -аю -аешь* 'krakać' (SAR, Dal bez geografii, za nimi SRNG), 'krzyczeć, wrzeszczeć, głośno rozmawiać' (Opyt Dop., SRNG: Psków), 'stukać' (Słovaryj Smolensk.), *гРАКАТЬ* 'zewać' (Rastorguev Brjansk), brus. dial. *гРАКАЦЬ* 'krakać', np. *варона гРАКАЯ* (SPZB), *гРАКАЦЬ* 'gapić się, patrzeć bez celu' (Nosovič). ~

Por. derywaty powiększające zasięg: 1. *grakь!*: ukr. dial. *гРАК!* 'stuk!' (Hrinčenko), brus. dial. *гРАК* interi. naśladowająca odgłos szybkiego upadku (Nar. leks. 172);

2. *grakotь*: sch. *grakot* 'krakanie, głos niektórych ptaków' (RSAN), maced. *гРАКОТ* 'ts.';

3. *graknqti*: bułg. dial. *гРАКНА* 'rzucić się gromadnie na kogoś, gwałtownie go otoczyć' (Gerov, BDial. IX 237), 'zacząć krakać' (BDial. IX 237), 'krzyknąć, wrzasnąć' (ib., BDial. II 315); brus. pot. *гРАКНУЦЬ* 'uderzyć z wielkim hałasem,

grzotnąć', dial. 'mocno uderzyć czymś o ziemię' (Mat. Minsk I 46, Bjałkevič Mohylew), 'stuknąć' (Mat. Mahil 26), *зрэкнучца* 'uderzyć się' (ib.);

4. brus. dial. *зрэдзць* 'krakać, o wronie' (SPZB).

Od interi. *gra!* (zob.), o suf. *-k-ati* zob. I 49—50. Por. łac. *gracillare* 'gdakać, o kurze'.

Sławski SE III 53, Pokorny IEW 384. Zob. *krakati*.

K. H.

grakъ *graka* wsch. 'gawron, *Corvus frugilegus*'

~ ros. dial. *зрак* -á 'gawron' (SRNG, Mirtov Don., Słownik Don., Słownik Smolensk., Rastorguev Brjansk), ukr. *зрак* -á 'gawron' (też dial., Hrinčenko, Żel.), brus. *зрак* -á 'ts.' (też dial., Nosovič, SPZB, Bjałkevič Mohylew, Šaternik Červ.), dial. także 'człowiek niesprytny, gapa, gamoń' (Nosovič, Mat. Mahil 26). ~

Formacja postwerbalna od *grakati*. Por. łac. *graculus* 'kawka'. Z bezdźwięcznym nagłosem pol. dial. kasz.-sł. *krak* 'kruk' (zob. Sławski SE III 51).

K. H.

gramada zob. *gromada*

grana I. 'krawędź, kant, margo; koniec; granica, finis', dem. *гранька* I. (*гранька* I.)

~ dłuż. *grana* -y f. 'kraj czegoś, krawędź, kął' (Muka), głuź. *hrana* 'krawędź, kant, brzeg czegoś' (Pfuhl, Zeman, Kral), czes. *hrana* -y f. 'ostrzy brzeg przedmiotu, ostra powierzchnia powstała przy zetknięciu się dwu płaszczyzn, krawędź, kraj, kant' (Přir. slov.), por. też dial. *hraňa* -e f. 'wielki stos, kupa' (Kopečný Určice, Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč.), stczes. z XIV w. *hrana*, np.: *Dřevo křiže na trzy (sic!) hrana* jest stvořeno (Gebauer Sl.);

sł. *grána* f. 'skład drewna' (Bezljaj ES I 170: Bela Krajina), wsch. 'szereg, rząd', np. *grána* obročev na sodu (Pleteršnik, Bezljaj loc. cit.), sch. *grána* f. 'finis, margo' w jednym miejscu z XIV w. (RJAZ, też Daničič RSS); pld.słow. **grana* 'miedza' Jokl, Sbornik Miletič 135—8 rekonstruował na podstawie pożyczek bałk. ze słow., np. ngr. *ypava* 'głęboka bruzda';

ros. dial. *гранá* -á 'kant, ścianka' (SRNG: Ołonieckie), 'część, kawałek' (ib.: ptn.), 'granica czegoś' (ib.: ptn.), ukr. dial. *grána* 'kant, ostre zakończenie przedmiotu' (Żel.). ~

Dem. *гранька* (*гранька*): ~ dłuż. *гранька* -i f. dem. 'mały kant' (Muka), czes. *hranka* -y f. dem. do *hrana*, w flisactwie 'warstwa deseczek wzdłuż tratwy' (Přir. slov.), dial. *hránka* 'mały stos czegoś' (Kott DSM, Bartoš DSM), sła. *hranka* dem. od *hrana* (SSJ);

ros. *гранка* tylko dial. 'ulożony w zakładki materiał' (SRNG: pld.), dawne z XVII w., dziś dial. 'igła z trójkanciastym zakończeniem do zszywania grubych tkanin' (ib.: Archangielsk, SRJ XI—XVII), 'rodzaj szkła' (ib.: pld.; SRJ XI—XVII w przykładzie z XVII w.), dial. pl. *гранки* 'ogniwa ramek szkła okiennego' (ib.: Pienza), ukr. *гранка* jako dem. do *грань* (SUM, też dial.: Hrinčenko, Onyškevyč Bojk.), też 'gatunek jęczmienia *Hordeum distichum*' (Hrinčenko), bojk. 'bok' (Onyškevyč Bojk.), 'miedza, granica' (ib.), 'wychodzące słomiane warstwy strzechy' (ib.), brus. *гранка* -i drukarskie 'szpalta' (TSBM, SPZB), dial. też 'bruzda, rząd, grządka' (Turaū, SPZB), 'gont' (SPZB), też pl. 'plastry miodu' (ib., NS), meteor. 'chmury kłębiaste' (SPZB); na gruncie poszczególnych języków niewykluczona też motywacja od *грань* f.; o budowie zob. I 94. ~

Por. też formacje z innymi suf. tematycznymi: czes. przestarz. *hran* m. 'róg, kął'

(Přir. slov.); bułg. dial. *гран* m. 'szlif, łamanie kryształu lub kamieni szlachetnych' (Mladenov BTR, Gerov); ros. dial. *гран* -á m. por. полозья с *гранами* (SRNG: Jakucja), 'część' por.: распадися дуб на четыре *грана* (Dal bez lokalizacji); stozes. *grano* n. 'kał, krawędź' (Gebauer Sl.).

Tu też scs. *гранъ* 'wiersz, versus' (Euch., ŻK); w ŻK też *грань*, wczesne cs. *грано* 'ts.'. Ostatnio Jakobson SW II 636.

Zob. *грань* 1.

B. O. — F. S.

grana 2. 'gałąź z owocami; odgałęzienie, odnoga, ramus', dem. **гранька 2.** (**гранька 2.**)

~ dłuż. *grana* 'kiść, grono' (Muka);

stę. wsch. *grána* 'gałąź' (Pleteršnik, Bezljaj ES I 170), 'chwast, zielsko' (ib.), 'wiązka, gronko kasztanów' (ib.), też bot. 'Triticum repens' (ib., z Istrii), sch. *grána* od XV w. 'gałąź, konar; odnoga pnia lub korzenia' (RJAZ, RSAN), też dial. czakaw. *grānā* 'ts.' (Jurišić Vrgada), 'rozgałęzienie rzeki' (RJAZ, RSAN), 'rogi jelenia' (ib., u jednego pisarza z XVII w.), też NM *Grana* (Chorwacja), 'gałąź, dziedzina wiedzy, techniki, itp.' (RSAN), bot. też 'Rhamnum infectoria fructus L.', bułg. *grána* f. 'gałąź, gałązka' (RBE, też dial.: IIBE IV 300), maced. dial. i poet. *grana* 'ts.', 'odrośl' (RMJ, RMNP). ~

Por. też: 1. z suf. -n'ja: głuź. *grāna* 'kiść' (Schroeder Schleife); serb. dial. *grāna* 'gałąź' (RSAN, SDZ XXXIV 52, Elezović Kos.-Met. jako *grāna*), bułg. dial. *grán* a f. 'ts.' (Mladenov Vidin);

2. bułg. *гран* m. przestarz. i poet. 'gałąź' (RBE), maced. *гран* m. 'ts.' (RMJ).

Dem. *гранька* (*гранька*), niewykluczone też pochodzenie od *грань* f.: ~ dłuż. *grānka* 'kiść winogron' (Muka, Zapis slowow), 'wąs kłosa' (Muka), *granka* 'kiść' (Muka), głuź. *hrānka* 'ts.' (Kral), dial. *hranka* 'ts.' (Michalk Neustadt);

sch. *grānka* w 1 przykładzie z XVIII w. 'gałązka' (RJAZ), bułg. *grānka* 'gałązka' (RBE, też dial.: Stojkov Banat), dial. rodop. 'zielony owoc drzewa' (RodopSb V), dial. *grán* k'a 'gałązka' (IIBE IV 300), przen. 'dział, gałąź jakiejś dziedziny życia' (RBE), maced. *гранка* 'gałąź, gałązka' (RMJ, też dial.: BDial. III 321: Kukuš, Hendriks Radožda-Vevčani, u Vidoeskiego Kumanovo: *гранка*), też przen. 'dział, dziedzina czego' (ib.);

ros. dial. *grānka* 'kilka orzechów na jednej gałązce tworzących kiść' (SRNG: Tuła; por. też dial. archang. *grānka* 'kilka rydzy wyrastających z jednego miejsca', ib.), ukr. dial. *grānka* 'o gałązkach różnych drzew, też z owocami, np. wiśniami, czereśniami; kiść winogron' (KDA m. 40, cz. II 101—2, tam też inne znaczenia, np. 'owocostan orzechów'), brus. dial. *grānka* 'kiść jakichś owoców', pr. *grānaka* винаграду (винаграду) (Jajseeü Bjalyničy, Šatalava BDS), на рабіні многа *гранок* нарасло (Nar. leks., tu też 'duża ilość rzeczy umieszczonych obok siebie, kup'), 'liście cebuli' (Šatalava BDS, SPZB), ~

Por. też: 1. sła. dial. *hrānočka* : *hrānočka* 'cztery zrosnięte razem orzechy laskowe' (Kálal);

2. pld. dem. z suf. -ica: sch. *grānica* od XV w. 'gałązka, mała gałąź' (RJAZ), serb.-cs. z XV w. граница 'gałązka': *исоуць же прѣдань ксть пилатомь... копникъ проводень, и на границую възвѣшень лѣсноу, мрътьвь высть* (SSJ); por. też stę. *grāničica* 'mała gałązka' (Pleteršnik).

Wyraz powstał na gruncie psł. Do ic. *ghrō-* (: *ghrē-* : *ghrā-*) 'rosnąć, puszczać pędy', pierwiastka prawdopodobnie identycznego z wskazanym s.v. *грань* 1. Pierwotne znaczenie 'wystawać, puszczać kielki, kielkować, wschodzieć, zaczynać się rozwijać' : 'pęd wyrastający z pnia drzewa, gałąź'. O suf. -na w derywatach od

pierwiastków werb. zob. I 116—7. Najbliższe odpowiedniki w germ.: stnord. *grōa* 'rosnąć', ags. *grōwan* 'zielenić się, kwitnąć', stwn. *gruoni*, dziś niem. *grün* 'zielony' (germ. *grō-ni*).

Moszyński JP XXXVI 111, Sławski SE I 339—40, Pokorny IEW I 454.

B. O. — F. S.

granastъ zob. **granatъ**

granatъ *granata granato* : **granastъ** *granasta granasto* pln. 'posiadający kanty, brzegi, graniasty; szlifowany, gładzony, angulatus'

granatъ: ~ pol. *graniaty* 'mający plamy, np. o maści bydłowej' (SJP PAN, też dial.: Dejna RKJL XXII 199—200, Szymczak Domaniewek), dial. 'graniasty, kanciasty' (Kucała PSM, Olesch Sankt Annaberg, Lorentz PW), czes. *hranatý* od XV w. 'mający ostre kanty, zarysy; graniasty' (Přír. slov., Gebauer Sl.), przen. o człowieku 'nieobyty' (Přír. slov.), też dial. *hranatý* sedlák 'chłop nieobyty' (Skulina Mor.-slav., Kubín Lladsko), śl. *hranatý* od XVII w. 'mający ostre kraje, graniasty' (SSJ, HSSJ), też przen. o człowieku 'prostacki, nieulożony' (SSJ);

ros. *гранатый* 'graniasty, kanciasty; szlifowany' (SRNG), stukr. *гранатини* z XVII w. 'graniasty, kanciasty' (Тымченко). ~

Por. też rozszerzone elementem *-ov-*: pol. dawne z XVI w. *granowaty* 'mający wyraźnie wystające krawędzie. kanciasty': na czworo *granowaty* (SP XVI IBL); stukr. *грановатын* z XVII w. 'kwadratowy' (Тымченко).

Por. przytaczane przez ESSM VII 106: głuź. *hranjaty* 'dotyczący kiści', Kral, sch. od XVII w. *grānat* 'ramosus', RSAN, RJAZ, przen. o człowieku 'przysadzisty, barczysty, dobrze zbudowany', RSAN, maced. *гранат* 'rozgałęziony, z gałęziami', RMJ — jako materiał wspierający prasłowiańskość wyrazu. Historia i geografia wyrazów wskazują jednak na niezależne innowacje poszczególnych języków.

granastъ: ~ pol. *graniasty* od XVI w. 'kanciasty' (SJP PAN, SP XVI IBL, L., też dial. Karłowicz SGP: Radomskie, Lorentz PW, SOWM w postaci *granasty*), też dial. *graniasty* : *granasty* najczęściej o bydle 'mający łaty różnego koloru, pstrokaty' (SOWM, Dejna RKJL XXII 199—200, Karłowicz SGP z uwaga: „może przez odmazurzenie, zam. *groniasty*”), czes. dial. wałaskie *hranastý* 'kanciasty, graniasty' (Bartoš DSM);

ros. dial. *гранастый* 'posiadający kanty' (Меркурьев Кота), ukr. *гранястий -а* -o rzadkie o naczyniach 'posiadający kanty; szlifowany': *кухлики, миски, шклянки* [...] — одні бокасті, другі [...] *гранясті* (SUM, Żel.), por. też dial. *пшениця граняста*, а жито ні (Hrinčenko), stukr. z XVIII w. *гранастини* 'mający kanty, granie' (Тымченко). ~

Por. też rozszerzone suf. *-ovъ*: pol. dawne z XVI w. *granowasty* 'mający szereg płaszczyzn ustawionych do siebie pod różnymi kątami, tu o kamieniu': szlifier *granowasty* (SP XVI IBL).

Z suf. *-atъ* : *-astъ* (o nich p. Winkler-Leszczynska PJ PAN 40) od *grana*, *granъ* 1. Formacje z palatalnym wygłosem tematu (np. pol. *graniaty*, ukr. *гранястий*) zdają się być wtórne.

ESSM VII 106.

B. O.

granica 1. 'linia wytyczona znakami na drzewach; linia graniczna oddzielająca jeden teren od drugiego, terminus, limes, finis'

~ pol. *granica* -y od XIII w. 'linia zamykająca lub oddzielająca określony obszar, linia oddzielająca terytorium jednego państwa od innych, uwidoczniiona

w terenie za pomocą pewnych znaków (słupów, kopców)' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, L., też dial., np. Karlowicz SGP, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżystawice, SOWM, Brzeziński Krajna, Górnowicz Malbork, Szymczak Domaniewek, u Kucaly PSM tylko w odniesieniu do 'granicy państwa'), kasz. *granca* : *grańca* (rzadziej też *grańc*, *grańic* f. — pełny przegląd form i znaczeń p. AGK VII m. 311, cz. II 41—2, VIII m. 360—5, cz. II s. 86, 107, 118; Sychta SK, Lorentz PW), też NW *Granica* (Kozierowski II 28), przen. 'pewien ograniczony zasięg, miara, kres czegoś dozwolonego, przyjętego', dawne w XVI w. 'zakres działania lub pojęcia, norma, reguła, prawo' np. *granice* kapłańskie (SP XVI IBL), też 'graniczenie, wyznaczanie granic, sprawa, spór o granice' (ib.), o czasie 'finis' (ib.), dłuż. *granica* -e f. 'granica, miedza' (Muka), głuź. *hranica* 'ts.' (Jakubaś, Kral, Zeman), czes. *hranice* -e f. od XV w. 'ułożony stos przedmiotów, głównie drzewa' (Přir. slov., Gebauer Sl.), 'belka szkieletowa w starych młynach' (Přir. slov.), od XV w. 'bela dzwonnicy podtrzymująca dzwon' (ib., Gebauer Sl.), od XIV w. 'ogrodzenie; granica, pogranicze' (ib.), dial. też *hranica* 'ts.' (Lamprecht Opa-va), śla. *hranica* -e f. od XVII w. 'granica oddzielająca od siebie jakieś terytoria (stany, krainy, okręgi itp.)' (SSJ, HSSJ), 'umowna granica oddzielająca od siebie jakieś narody, granica językowa' (SSJ), od XVII w. też 'poukładany stos, kupa drewna' (SSJ, HSSJ);

śle. *grànica* -e f. przestarz. 'granica, pas oddzielający dwa sąsiadujące tereny, państwa' (SSKJ, Płeterśnik, wg Bezlaja SVI I 197 appellativum stosunkowo młode), też NW *Granica* (Bezlaj l.c.), sch. *grànica* f. 'skraj jakiegoś terytorium, ziemi, miejsce graniczne; znak, jakim jest ono oznaczone' (RJAZ, RSN, w dial. z innym miejscem akcentu: *grànica* — Koschat Baumgarten, *granica* — SDZ XXX 132, *granica* — ČDL), 'granica państw' (ib.), też przen. 'kres, zakres, przedział' (RJAZ), też NM *Granice* (ib.; np. Czarnogóra, Hercegowina, Serbia), bułg. *grànica* 'linia oddzielająca terytoria sąsiadujących państw, krain, miejscowości, pól itd.' (RBE, też dial.: Gerov, Stojkov Banat, BDial. VI 19, VIII 224), przen. 'granica zjawisk, działów itp.; kraniec, dopuszczalna norma czegoś' (RBE), maced. *grànica* 'granica państw' (RMJ), przen. 'skraj, przedział' (ib.);

strus. *grànica* 'terminus' (Srezn., SRJ XI—XVII, XV w.), 'znak wyryty na jakiejś powierzchni' (SRJ XI—XVII wg odpisu z XVI w.), w XV w. 'alfabet z literami mającymi wartość cyfrową' (ib.), ros. *grànica* -ы f. 'naturalna (rzeka, rów) lub umowna linia oddzielająca dwa sąsiednie terytoria' (SSRJ), przen. 'skraj, przedział; norma czegoś' (ib.), dial. pld. 'puste ziarno w kłosie' (SRNG), ukr. *grànica* -i f. od XIV w. 'granica terytorialna' (SUM, Tymčenko, SSUM, też dial.: Hrinčenko, Onyškevyč Bojk.), brus. *grànica* od XV w. 'granica terytorialna' (TSBM, HSBM), od XVI w. przen. 'granica czegoś ogólnie uznanego, przyjętego; kres, miara' (TSBM), też w toponimii: 'droga polna' (Mikratap. Bel.), 'wąska przecinka leśna' (Scjaškovič Grodno), *Граніцы* 'nazwa łąk ze źródłem' (Mikratap. Bel.), sbrus. *grànica* od XVI w. 'znak graniczny na drzewie lub słupie' (HSBM). ~

Ze słow.: niem. (najprawdopodobniej z pol.) *Grenze* 'ts.' (Eichler EW 40—42; por. też połab. *grensə* 'granica' z śrdniem. *grense*, Połański SE II 181), węg. NW *Gerence* (Kniezsa AECO II 122, IV 401), ngr. *Гравитса* (Vasmer SG 30).

Od *grān* l., *grāna* l. z suf. -ica (I 98—9, punkt 4; Doroszewski PF XIII 147), Sławski SE I 339—40 (za Tesniérem) przyjmuje dla psł. *granica* praznaczenie 'linia wytyczona znakami naciętymi na drzewie' od korbów w kształcie krzyża wycinanych przez Słowian na drzewach, w przeciwieństwie do starego typu ie. od oborywania pola. Wg Moszyńskiego JP XXXVI 109—11 podstawą zmian były

'krawędź, kres, granica; bruzda, miedza' > 'linia graniczna wyznaczona naciosami'
: 'graniczny nacios'. B. O.

granica 2. pld. potoczna nazwa drzew rozgałęzionych (szczególnie o różnych gatunkach dębu)

~ sch. *grànica* 'gatunek dębu *Quercus conferta*' (RSAN), bułg. dial. *grànica* w nazwach wielu gatunków dębu, por. np. płn.-zach. 'Quercus pubescens', z Sofijska 'Quercus conferta' i in. (RBE, BDial. III 53, IX 237, o szczegółach p. BER I 273 s.v. *gran*²), maced. *grànica* 'gatunek dębu *Quercus pedunculata*' (RMJ). ~

Od *granь*, *grana 2.* z suf. *-ica*. O budowie zob. I 98, 3—4. Wg Moszyńskiego JP XXXVI 110—11 na Bałkanach dąb odznacza się szczególnie szybkim wzrostem i gęstą koroną (skąd określenie *conferta*). Pierwotnym znaczeniem byłoby więc 'gałęziste, gęste drzewo'. B. O.

graniti gran'q płn. 'nadawać czemuś kształt ostry, kanciasty, graniasty, flectere'

~ czes. *hraniti* 'nadawać czemuś kształt graniasty, kanciasty; robić kanty, krawędzie' (Přír. slov.), por. np. *hraněni kamene* 'kamienie szlifowane, o kształcie graniastostupa' (ib.), por. też *hraniti se* 'krystalizować się' (ib.), 'mieć granie, krawędzie' (ib.), dial. 'graniczyć (z czym)' (Bartoš DSM: dolskie, hanackie);

ros. od XVII w. *гранить -ню -нишь* 'obcinać, toczyć czyniąc kanty, nadawać kształt graniastostupa' (SSRJ, SRJ XI—XVII), potoczne żartobliwe i ironiczne *гранить мостовую* 'dużo chodzić; waleśać się, przechadzać się z nudów' (SSRJ), dial. archang. 'przecinać tarcice': он *гранит тес* (SRNG), stros. z XVII w. *гранити* 'guc, wydłubywać pewne znaki (graniczne) na jakiejś powierzchni', ukr. *гранити -ню -ниш* 'rzeźbieniem, toczeniem lub szlifowaniem nadawać powierzchni kamieni, metali kształt graniasty' (SUM), brus. *граніць -ню -ниш* 'tworzyć kanty, nadawać kształt graniasty' (TSBM), dial. 'robić bruzdy', por. np. *граніць жыта* (SPZB, Šatalava BDS), też 'obrywać nać kartoflaną' (SPZB), por. też dial. *граніцца* 'rozchmurzać się, o niebie' (Turaŭ). ~

Denominativum od *grana 1.*, *granь 1.* (por.)

B. O.

***granivъ**. Rekonstruowane przez ESSM VII 107—8 na podstawie: bułg. *гранив* 'pomarańczowy', 'brunatny' jako adi. z suf. *-ivъ* od *grana*, *granь*, *granь*. Prasłowiańskość mało prawdopodobna. Wyraz wymaga objaśnienia na gruncie bułg.

F. S.

granovity granovita granovito płn. 'posiadający kanty, angulatus; oznaczony znakami granicznymi, graniczny, terminalis, finalis'

~ pol. dawne z XVI w. *granowity* 'mający wyraźnie wystające krawędzie, kanciasty', por. np. gałązki nie są okrągłe, ale niejako *granowite* (SP XVI IBL, L.), 'czworokątny, kwadratowy', np. kamienie *granowite* (ib.), por. też bot. *granowity* groch '*Lathyrus sativus* L' (ib.);

stros. *грановитын* 'graniczny' od XV w.: *через попереk бору къ грановитон соснѣ* (Srezn., SRJ XI—XVII), też *высть градъ силенъ и великъ с двалоко с лесное ово крѣкло ово грановито* (Srezn., SRJ XI—XVII przytacza яблочно *грановито* z XVII-wiecznego odpisu tłumacząc jako 'owoc granatu'), od XVII w. także *грановитая полата*: *есть полата именованая грановита, велика и висока [...]* из белаво камени тесаны грани аки чешуѣ (SRJ XI—XVII), ros. *грановитый* przestarz. 'szlifowany', głównie w nazwie *грановитая полата* 'sala o łukowym sklepieniu w Pałacu Kremłowskim' (SSRJ), też dial. *грановитый* próg

'wyłożony szlifowanym kamieniem' (SRNG), brus. *гранавіты -ая -іе* od XVI w. 'oszlifowany, gładzony, o brzegach tworzących kąt wielopłaszczyznowy' (TSBM, Słownik Skaryny). ~

Por. też nie rozszerzone elementem *-ov-*: głuź. *hranity* 'kanciasty, graniasty' (Pfuhl).

Materiał pld. (sch. *granovitъ* 'gałęzisty', RSAN, bułg. *грановитъ -а -о* zazwyczaj w połączeniu *дрво грановито* 'rozgałęzione drzewo', RBE, Gerov, maced. *грановитъ* 'ts.', RMJ, RMNP) nawiązuje bezpośrednio do *grana* 2., *granь* 2. (por.).

Od *grana* 1., *granь* 1. z suf. *-ovitъ (-itъ)*, o nich Winkler-Leszczyńska PJ PAN 40 (zob.). B. O.

**granь*. Rekonstruowane przez ESSM VII 104—6 na podstawie: pol. rzadkiego *gran* m. 'kąt, róg' (SW), czes. starego *hran* m. 'ostry kąt, kant, róg'; bułg. *гран* m. 'kant, szlif kamienia szlachetnego'; stros. (XVI w.) *гранъ* 'znak graniczny', ros. dial. *гран* m. (z terenów Jakucji). Prasłowiańskość wątpliwa. Por. materiał porównawczy do *grana* 1. F. S.

granьka 1. zob. *grana* 1.

granьka 2. zob. *grana* 2.

granь 1. *grani* f. pln. 'ostra krawędź; nacięcie, znak graniczny, terminus, granica, limes, finis'

~ pol. *grani* f. od XV w. 'wyrazna, ostro zarysowana linia zetknięcia się dwóch ścian; ostra krawędź, kant' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, L., też dial.: Karłowicz SGP), 'wąski grzbiet górski stromo opadający na obie strony, krawędź utworzona przez stykające się zbocza' (SJP PAN), też dial. (w odróżnieniu jednak od karpackiego *gruń* m., pochodzącego z rum. *gruñu* 'pagórek' < łac. *grunium* 'ryj' — o szczegółach zob. Gołąb Onom V 293—309; Karłowicz SGP, u Dejny RKJL XXII 200 'skaliste wzniesienie'), stpol. od XIII w. 'granica, obwód, obręb' (Słownik stpol.), 'znak graniczny' (ib.), dawne z XVI w. też 'okres, czas' por. psia *grani* 'kanikula' (SP XVI IBL), dłuż. *grani* -i f. 'kant, krawędź, kąt' (Muka), głuź. *hrani* -nje f. 'kant' (Pfuhl), czes. *hrani* -ně f. poet. 'róg, kant' (Přir. slov.), też 'kryształek' (ib.), rzadkie i dial. 'stos, głównie drzewa' (ib., Bartoš DSM: łaskie i wałaskie, Horečka Frenštát), śla. *hran* f. 'ostry kraj przedmiotu', np. *hran* brilantu (SSJ);

strus. *грань* 'caput, titulus' z XIII w.: *отъ разанчныхъ тителъ, рекше гранн* (Srezn., SRJ XI—XVII), od XIV w. 'znak graniczny (dwie skrzyżowane linie, najczęściej jako znak wyryty na drzewie) por. и въ сосны засиче(ны) двн гранн (ib.); ros. *грань* -и od XVII w. 'granica, rubież' (SSRJ, SRJ XI—XVII), też dial. 'granica, miedza pomiędzy włościami ziemskimi' (Słovarъ Novosybir., Słovarъ Kuzbassa, Słovarъ Mordov., Mirtov Don.), przten. 'kres czegoś': *есть воле грань* (SSRJ), 'kant, brzeg dwu przecinających się płaszczyzn' (ib.), też jako nomen actionis (> nomen acti) do *гранить* 'szlifowanie, rodzaj szlifu' (ib.), ukr. *грань* -и od XIV w. 'terenowa linia podziału' (SUM, Tymčenko, Żel., też dial. Hrinčenko), od XV w. 'kant, krawędź; płaska powierzchnia przedmiotu, brzeg dwu przecinających się płaszczyzn' (ib., też Onyškevyč Bojk.), stokr. z XV w. 'znak graniczny na drzewie, karb' (SSUM, Tymčenko), por. też z XVII w. 'część, sztuka' (Tymčenko z Beryndy), brus. *грань* od XV w. 'linia podziału w sensie przestrzennym i czasowym' (TSBM, HSBM, też dial.: Turaū, Nar. slovatv., Jaškin BHN), od XV w.

'brzeg dwu tworzących kąt płaszczyzn' (TSBM, HSBM), 'kąt utworzony dwiema przecinającymi się płaszczyznami' (ib.), stbrus. z XVI i XVII w., dziś dial. 'karb, znak graniczny na słupie lub drzewie' (HSBM, Jaškin BHN), por. także NT *Грані* — skraj lasu koło wsi Dubrowki (Mikratap. Bel.). ~

Wyraz powstał na gruncie psł. Brak dokładnych odpowiedników ie. Z formantem *-nъ* (o nim I 117—8) do ie. *ghrō-* (: *ghrē-* : *ghrā-*) 'wystawać, być ostro zakończonym'. Wg Doroszewskiego, PF XV 2, 427 sufiksalne *-n-* substancywizuje rdzeń werbalny. Pierwotne znaczenie 'coś wystającego, kanciastego, ostrego', por. co do budowy i etymologicznego znaczenia *čelnъ*. Najbliższe odpowiedniki w germ.: ags. *granu*, stwniem. *grana* 'wąs', niem. *Granne* 'wąs kłosa; szczecina'. Dalsze budową śrirl. *grenn* 'broda' (**ghrendh-no-s*).

Berneker SEW I 346, Sławski SE I 340—41 (tu dalsza literatura), Pokorny IEW 440, Gołąb Onom V 293—309.

Zob. *grana* 1., 2., *granь* 2.

B. O. — F. S.

granь 2. *grani* f. 'gałąź, gałąź z owocami, kiść; odgałęzienie, odnoga, ramię'
~ dłuż. *grañ* -i f. 'kiść, grono, kiść winogron' (Muka, też dial. Fasske Vetschau), 'wąs, wić u roślin' (Muka), głuż. *hrañ* -nje f. 'wąs, wić roślin' (Kral, Zeman), 'winogrono' (ib.), czes. dial. moraw. *hrañ* -i 'gałąź, wić' (Jungmann I 746);

sch. dial. czakaw. *grân* f. 'gruba gałąź, jeden z konarów wyrastających z pnia' (Houtzagers Orlec), bułg. dial. *гран* f. w nazwach wielu gatunków dębu (RBE, zob. BER I 273, por. też *граница*);

ros. dial. *грань* -и f. 'kilka orzechów zrosniętych ze sobą' (Słownik Mordov.), ukr. *грань* 'grono, kiść': *грань опехів* 'ts.' (Žel.). ~

Na szerszy pierwotnie zasięg wskazują: 1. pol. dial. kasz. *gr'an'asti* 'rozgałęziony': P'od *grañastim* dębim (Sychta SK);

2. pol. dial. kasz. *rozgrañać sę* 'rozgałęziać się' (Sychta SK); brus. dial. (Minsk) *границца* o odnogach korzenia 'rozrastać się' (MSDM).

Postać oboczna do *grana* 2. (por., tam o rozwoju semantycznym).

B. O.

гранька 1. zob. *grana* 1.

гранька 2. zob. *grana* 2.

граньль *граньля* *граньно* wsch. 'posiadający kanty, szlifowany, angulatus; oznaczony znakami granicznymi, graniczny, terminalis, finalis'

~ stros. *граннын* 'mający granie, kanciasty, nieokragły' (SRJ XI—XVII w przykładzie z XV-wiecznego odpisu zabytku XIV w.), od XVII w. 'z wrytym znakiem granicznym' (ib.), od XVI w. 'znajdujący się na granicy, graniczny' (ib.), ros. dial. *гранный*, pr. *гранный* стакан 'szlifowana szklanka' (SRNG, Da!), *гранная* яма 'dół graniczny' (za: Moszyński, JP XXXVI 110), subst. 'Kozak z pogranicza?' (SRNG: Ural), też o Kozaku 'stróż, obserwator brzegu rzeki lub morza (strzeże porządku na stanowiskach rybackich itp.)' (ib.), brus. wyłącznie w NT: *Гранная* (Mikratap. Bel.). ~

Od *grana* 1., *granь* 1. z suf. *-ль* (niewykluczona też derywacja dewerbalna, por. *graniiti*).

B. O.

***grašiti**. Rekonstruowane przez ESSM VII 108 na podstawie: sch. *grāšiti* 'weselić', *grāšiti se* 'cieszyć się, weselić się' (RSAN), ros. dial. *грашиться* 'naśmiewać się z kogoś' (SRNG).

Semantyka, historia i geografia wyrazu wskazują na paralelną sekundarną derywację sch. i ros. O wyrazie sch. zob. przekonującą próbę objaśnienia Skoka ER I 609, wskazującego tu na sch. *ôgrašiti* 'ucieszyć', *ôgrašiti se* 'ucieszyć się'.

F. S.

***grebadlo** : ***grëbadlo** zach. i pld. 'narzędzie do wygrzebywania, rozgrzebywania czegoś'

~ pol. dial. *grzebadlo* 'narzędzie do wygarniania żaru i popiołu z pieca chlebowego', kasz. *grëbadlo* 'ts.', dłuż. *grëbadlo* 'pogrzebacz', dial. 'zgrzebło' (Muka);

slc. *grëbalo* 'Kohlhaken' (Pleteršnik), sch. *grëbalo* przestarz. 'grabie' (RSAN), cs. z XVII w. *грѣвало* 'narzędzie', bułg. *zpebálo* 'czerpak', dial. *zpubálo* 'pogrzebacz' (BDial. V 165), maced. *zpebalo* 'tarka', dial. *grëbale* pl. 'grabie' (Hendriks Radožda-Vevčani). ~

Nomen instrumenti z suf. *-dlo* (zob. I 114), według ESSM VII 108 od *grebati/grebatii*. Prasłowiańskość nieprawdopodobna.

F. S.

***grëběja**. Rekonstruowane przez ESSM VII 109 jako nomen agentis z suf. *-ėja* od *grebq greti*, na podstawie m.in.: ros. dial. *zpebuá* 'kiść dłoni' (pskow.), *zpebeá* 'kobieta grabiąca siano' (archang.). Prasłowiańskość nieprawdopodobna.

F. S.

greblo 'szczotka do czesania lnu, wełny czy zwierząt, zgrzebło', 'pogrzebacz, łopata', pld. i wsch. 'wiosło'

~ pol. *grzebło* dawne i dial. (dziś literackie tylko prefigowane *zgrzebło*) 'żelazne narzędzie do czesania i czyszczenia koni, strigilis' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Brzeziński Krajna, Maciejewski Chełm.-dobrz.), 'drewniany pogrzebacz do wygarniania żaru z pieca chlebowego' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Olesch Sankt Annaberg, Dejna RKJŁ XXII, MAGP IX 128), w XVI w. też 'narzędzie gospodarskie do spulchniania ziemi, rastellum', dial. także 'szczotka do czesania lnu' (Pluta Dzierżysławice), połab. *grebliü* 'ożóg do pieca, pogrzebacz', dłuż. *grëbło* 'pogrzebacz do pieca chlebowego', często jako przezwisko kobiety, też dial. *grëbło* (Muka), głuź. *hrjebło* 'pogrzebacz', też dial. (Michałk Neustadt), w XVI w. w znaczeniu 'zebro' we fragmencie o stworzeniu człowieka (Stachowski Warychiusz 1597), stceż. z XIV w. *hřebło* 'pogrzebacz' (Gebauer Sl.), czes. *hřebło* dial. też *hřabło* (SSJČ) 'pogrzebacz', rzadziej 'zgrzebło';

ste. *greblo* 'skrobaczka', 'grabie', 'grępel', 'szkielet' (Pleteršnik), sch. *grëbło* 'łopata do wygarniania żaru i popiołu z pieca', 'łopata z poprzeczną deską na końcu do zgarniania śniegu', 'rodzaj zgrzebła' (RSAN), cs. *грѣбло* 'wiosło' (XV w., Miklosich LP), bułg. *zpebłó* 'grabie', 'wiosło', 'łopata do śniegu', 'czerpak', też dial. 'rodzaj łopaty, narzędzie do zbierania ziarna itp.' (BDial. III 53, 297, X 30), maced. *zpebło* 'grabie', 'żelazne narzędzie do wyrobu drewnianych łyżek' (RMJ), 'łopata do śniegu' (RMNP), dial. 'widły' (Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. *грѣбло* 'wiosło', 'skrobaczka, zgarniak', 'płytką służącą do wyrównywania sypkich produktów do krawędzi naczynia' (SRJ XI—XVII, Srezn.), rus.-cs. *грѣбло* 'łopatka do wyrównywania sypkich produktów', 'wiosło', ros. *zpebłó* 'płytką do wyrównywania czegoś sypkiego', dial. 'płytką do wyrównywania sypkich produktów', 'wiosło', 'pogrzebacz', 'część maszyny — rodzaj grabi' i in. (SRNG), ukr. *zpebło* dawne dziś dial. 'zgrzebło', dawniej też 'tama' (XVI w.), 'wiosło' (XVII w.),

'płytką do wyrównywania sypkich produktów', dial. 'rodzaj grabek do zgamiania soli' (Hrinčenko), brus. *зрѣбла* n. od XVI w., dziś dial. 'skrobak, zgrzebło'. ~

Nomen instrumenti na *-lo*, o budowie zob. I 103—4.

M. J.

***grebъtĕti** : ***grebъtiti**. Rekonstruowane przez ESSM VII 111—2 jako stare intensivum od *grebti* (o budowie por. I 52) na podstawie obfitego materiału ros. dial., por. np. *зрѣбѣть* (*зрѣнѣть*) 'niepokoić', 'troszczyć się, niepokoić się, obawiać się' wobec *зрѣнѣть* 'niepokoić'; wyjątkowo też *зрѣнѣть* 'zgarbiać, zgrabiać'. Prawdopodobnie stara formacja intensywna ukształtowana na gruncie ruskim. Na jej dawność wskazuje dość konsekwentnie utrzymana opozycja czasowników stanu na *-emь* do czasowników kauzatywnych na *-imь*. Prastowiańskość nieprawdopodobna.

F. S.

***grebъtiti** zob. ***grebъtĕti**

greby *grebene* 'grzebień, szczotka do wyczesywania lnu, konopi, wełny, pecten', 'grzebień do włosów, pecten', 'grzebień ptasi'

~ pol. od XVI w. *grzebień* 'przedmiot w kształcie płytki z wyciętymi zębami do czesania włosów', inne przedmioty o podobnym kształcie: 'narzędzie tortur' (XVI w.), 'barwny mięsisty wyrostek na głowie niektórych ptaków', 'wachlarzowato ułożona błona, płetwa u ryb' (SP XVI IBL), później też 'długi, wąski grzbiet górski' i różne nazwy anat., architekt., techn., też dial. np. 'część pługa' (Kucała PSM), 'przyrząd do przymocowywania wątku' (Dejna RKJL XXII 211), 'ozdobny gzymsz szafy, pieca' (Maciejewski chełm.-dobrz.) i in., połab. *gribin* 'grzebień do czesania', 'grzebień u koguta', 'grzywa końska' (Polański-Schnert), też w NM, duż. *grēb'ēn -na* 'grzebień u ptaków', rzadko 'do czesania', głuź. *hrjebjen* 'grzebień koguci', 'grzbiet górski', 'ochronna kratka między stawem rybnym a młynem', 'blizna' (Jakubaš) 'wydrapana rysa, wgłębienie, blizna' (Pfuhl), też dial. *hrjemjen* 'grzebień kury' (Michalk Neustadt), stczes. z XIV w. *hřeben -e* 'grzebień', 'podagra', czes. *hřeben -e* 'grzebień do włosów', 'grzebień ptasi', 'wystająca ostro część dachu, fal' też dial. (np. Lamprecht Opava), śl. *hřebēn* 'grzebień do włosów, do czyszczenia przędzy, lnu', 'grzebień u ptaka', 'grań górską', 'szczyt strzechy, fali' też dial. (Matejčik Novohrad, Habovštiak Orava, Ripka Dolnotrenč., Buffa Dlhá Lúka);

śl. *grēbēn* (od XVI w.) 'podłużne, wąskie wybrzuszenie, wyrostek, np. grań skalna, grzebień koguci', 'przednia część grzbietu zwierzęcia' (SSKJ), 'grępel' (Pleteršnik, Megiser 1592), sch. *grēbēn* 'grępel', 'grzebień górski, fali', 'wystający skraj czegoś, też kręgosłupa zwierząt', 'grzebień koguta', 'niski mur, przegroda' (RSAN), też dial., np. *grēben* (ČDL, Dinić SDZ XXXIV 53, Timok), cs. *грѣбенъ -ене* m. 'grzebień', 'kręgosłup', 'stercząca skala', bułg. *зрѣбен* 'grzebień do włosów', 'grzebień ptasi', 'grań górską', dial. 'zgrzebło', 'przednia część szyi wołu' (BDial. III 53, VI 165), 'szczyt dachu' (BDial. X 30), 'część domowego warsztatu tkackiego' (BDial. II 147), maced. *зрѣбен* 'grzebień do włosów', 'grępel', dial. *gr'ēbin* 'grzebień koguci' (Małeckci SW);

strus. *грѣбенъ* m. 'grzebień do włosów', 'grzebień koguci', 'górný kraj czegoś', w pl. 'rząd wzniesień, grzęda' (Srezn., SRJ XI—XVII), rus.-cs. też 'wododział', 'narzędzie o długich zębach, na które nakłada się kądziel, przęślica', ros. *зрѣбенъ -бня* 'grzebień do włosów', 'grzebień koguta', 'szczyt fali, dachu itp.', 'bruzda', dial. też 'kołowrotek', 'deseń tkaniny', 'część warsztatu tkackiego przytrzymująca wątek', 'część kosiarki, tamy, ula', 'wzgórek, wąska grządka kartofli', 'narzędzie

dekarskie', 'kil u łódki', 'wiosło' (SRNG), ukr. *зрѣбѣнь* 'wysoki, drewniany stojak z zębami, na który nakłada się przedzę', 'grzebień do włosów', 'grzebień ptasi', 'górný koniec czegoś', 'bruzda' (SUM, Żel., Tymčenko, Hrinčenko), brus. *зрѣбень* 'ts.' (TSBM, HSBM). ~

Z pld.słów: rum. *greabân* 'stercząca część kręgosłupa'.

Deverbativum od *greti grebq*. Pierwotna postać nom. sg. *greby* (por. *kamy kamenē* nowsze *kamenŭ*) nie poświadczona w językach słow., wskazuje na nią pol. dem. *grzebyk* (jak *kamykŭ* : *kamy*). Postać na -y chyba już w psł. zastąpiona przez acc. na -enŭ. M. J. — F. S.

grebyць grebyca pld. i wsch. 'zgamiający grabiami', 'wioślarz'

~ bułg. *зрѣбѣцъ* 'wioślarz', dial. też 'narzędzie do zgamiania ziarna' (BDial. III 53);

strus. i rus.-cs. *гребыць* 'wioślarz', ros. *зрѣбѣцъ* 'ts.', dial. też 'zgamiający grabiami' (SRNG), ukr. *зрѣбѣць* 'zgamiający grabiami', 'wioślarz, przewoźnik', brus. *зрѣбѣцъ* 'wioślarz', 'przyrząd przy kosie służący do grabienia'. ~

Nomen agentis od *grebq greti*, o sufiksie -ць zob. I 100.

F. S.

greb'a 'grzebanie, radendum'

~ głuź. *hrjebja* 'rów, fosa; bruzda';

ste. *grěblja* 'skrobaczka' (Pleteršnik), 'pogrzebacz', 'zgrzeblo' (SSKJ), (też dial., Tominec Čtni Vrh), sch. *grěblja* 'pogrzebacz', *grěblja* 'ścieżka', 'grządka' (dial. *grěbja* 'ts.', ČDL), cs. *гребѣла* 'wiosło' (Miklosich LP);

strus. *гребѣла* 'wał, fosa' (Srezn., SRJ XI—XVII), cs. też 'grobla', 'czynność grabienia', ros. *зрѣбля* 'wiosłowanie', 'grabienie', 'zbieranie łopatą na jedno miejsce', 'tama', 'nasyp w grząskim miejscu', dial. 'tama', 'fosa', 'woda w potoku' (SRNG), 'łąka, na której grabią siano' (Slovarŭ Smolensk.), 'wiosło' (Eliasov Zabajkalsŭ), ukr. *зрѣбля* 'tama' (od XVI w., też dial.), dawne z XV w. 'fosa', brus. *зрѣбля* 'pomost z gałęzi, bierwion itp. układanych w grząskim miejscu dla przejazdu', 'droga prowadząca po takim nasypie' (TSBM, HSBM, SPZB, Turaŭ), 'tama' (Turaŭ). ~

Od *greti (grepti)* z suf. -ja (zob. I 81—2). Z pierwotnego nomen actionis powstały nomina acti ('to, co wygrzebane, np. rów, grządka', na wsch. 'grobla') i nomina instrumenti ('to, co służy do grzebania, np. zgrzeblo; wiosło'). Por. *grob'a*. Brak apofonii w *greb'a* może wskazywać na formację chronologicznie nowszą.

M. J.

grechoť grechota 'przerywany odgłos uderzających o siebie twardych przedmiotów'

~ pol. *grzechot -u* 'przerywany odgłos uderzających o siebie twardych przedmiotów, zwykle znajdujących się w jakimś pojemniku, puszcze, pudełku itp.; także przerywany huk wystrzałów' (też dial., Ramułt, za nim Karłowicz SGP, Lorentz PW: sli.), dial. 'gruchot, stary, mocno podniszczony sprzęt' (Steffen Warmia, Sychta SK), 'stary, niedołężny człowiek' (Steffen Warmia), 'człowiek niepoważny, z byle czego się śmiejący, gaduła, pleciuga' (Sychta SK);

bułg. dial. *зрѣхом* 'duża ilość zawiązanych owoców na drzewach' (Mladenov BTR, BER I 279);

ukr. dial. *зрѣхим -xomy* 'gruz, rumowisko, Schutt' (Żel.), 'drobne kamienie', 'goła skalista góra', 'kamieniste pole' (Polesŭe), 'żwir, tłuczeń, szuter' (Hrabec NGH). ~

Formacje tego typu nie muszą pochodzić od czasowników na -otati. Być może wyraz powstał na wzór innych podobnych, por. *grochoť, gruchotŭ*. Czasownik

grzechotati zaświadczony tylko w pol. *grzechotać* 'o odgłosie wydawanym przez zderzające się przedmioty' (zaświadczone od XVII w., Kn.). K. H.

grebnqti zob. greti

grepti zob. greti

greti (grepti) *grebq* 'skrobać, drapać, radere', 'grzebać, rozgarniać wierzchnią warstwę ziemi', 'chować zmarłego, sepelire', wsch. i pld. 'wiosłować, remigare', perf.

grebnqti *grebnq*

~ pol. dawne XVI—XVII w. *grześć grzebę*: *grzebię* 'rozgarniać wierzchnią warstwę, kopać', 'chować, o zmarłym' (SP XVI IBL, L.), dial. także dzisiaj 'grzebać, zwłaszcza o kurach' (Kucala PSM), w języku literackim inf. wyparty przez *grzebać*, tak samo dial., np. *grębac -b'q* 'grzebać, skrobać', 'czyścić zgrzeblęm' (Lorentz PW) oraz dłuż. *grębas -bju* 'grzebać, skrobać, ryć, drapać', stczes. z XIV w. *hřești hřebu* 'chować, grzebać' (Gebauer Sl.), czes. dial. *hriebsť* (Stanislav Liptov), śl. *hriebsť -bie* 'grzebać, zwłaszcza o koniach';

śl. *grėbsti grėbem* 'grzebać, wygrzebywać, ryć', 'zgamiać na kupę', 'skrobać, drapać, gryźć' (zwłaszcza bezosobowo o częściach ciała), 'martwić' (SSKJ), sch. *grėpsťi grėbēm* 'rozdziierać powierzchnię paznokciami lub ostrym narzędziem', 'drapać', 'grzebać', 'gręplować', pot. 'śpieszyć się, bieć', też dial. (np. Turina-Šepić RČI), *grėbēm* 'czerpać wodę' (Živković Piroć, RSAN), 'wiosłować' (zachowane tylko u Vuka wg RJAZ), scs. гретн грѣж -вешн 'wiosłować' (Zogr., Mar., Assem.); w znaczeniach 'zakopać', 'pogrzebać': по-гретн (SJS), bułg. *grėbá -esh* 'czerpać, nabierać coś płynnego lub sypkiego', 'ryć, grzebać, żłobić', 'kopać', 'wiosłować', (też dial., BDial. X 30, III 209), 'skrobać garnek dla wyczyszczenia' (BDial. II 147), 'bieć, o koniu' (RBE), maced. dial. *grėbat* 'kopać', 'ryć, grzebać' (Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. od XI w. грѣстн : грѣстн : грѣтн -воу 'wiosłować, remigare', 'kopać, effodere' (Srezn., Ostr.), też 'grzebać, o nieboszczyku' (XII w.), 'wyskrobywać, o soli', 'czesać' (SRJ XI—XVII), rus.-cs. грѣстн : грѣсть 'grabić', 'rabować', 'wiosłować' (SAR), ros. *grėstnŭ -bŭ -běшь* 'wiosłować', 'zgamiać na kupę grabiami, łopata', dial. (obok *grėbstnŭ*) również 'chwytać, o psie', 'starać się zdobyć' (SRNG), ukr. *grėbstnŭ -bŭ -béu* (: *grėbstnŭ*, Żel.) 'wiosłować', 'rozgrzebywać, rozdziierać coś', 'zgamiać grabiami, łopata', 'chciwie zabierać' (SUM, Hrinčenko), 'kopać' (Żel.), dawne też 'chować zmarłych' (Tymčenko), brus. *grėbŭci (grėbŭci) grėbŭ grėbėsh* 'wiosłować' (od XV w.), 'zgamiać grabiami, łopata', 'chować zmarłego' (od XVI w.), 'rozgrzebywać, rozkopywać', 'brać chciwie', dial. też 'kopać, np. kartofle', 'grzebać, o kurach' (SPZB, Turaŭ). ~

Perf. *grebnqti*: ~ pol. *grzebnąć -nę*, dłuż. *grėbnuś -nu*, głuź. *hriebnŭc -nu*, śl. *hriebnŭt' -nu*;

sch. *grėbnuti -nēm*, bułg. *grėbna -e*, maced. *grėbne* 'zadrasnąć';

stros. греноуѣтн (SRJ XI—XVII), ros. *grėbnŭť -ŭ -ěшь*, też dial., ukr. *grėbnŭťu -nŭ -něsh*. ~

Pśl. *greti (grepti)* < *grebti*. Pierwotna forma infinitivu w większości języków zastąpiona bądź to paralelnie powstałą formą *gresti* albo *grebsti* pod wpływem czasowników o temacie na spółgłoskę zębową (por. *plesti pletq*, *vesti vedq*), bądź to powstałą pod wpływem praesens formą *grebati*.

Do pie. *ghrebh-* (Pokorny IEW 455—6). Dokładny odpowiednik w lot. *grebt grebju*: *grebu* 'drażyć, drapać'; w lit. długie *e* w miejsce słow. krótkiego: *grėbti*

grēbu 'grabić, zgarniać'. Z innych języków por. stszwedz. *græva* < **greban* 'kopać', 'grzebać', alb. *kreh* (: gegijskie. *kref*) 'czeszę', *greh* 'ciągnę, wyrrywam' oraz z wokalizmem zredukowanym stind. *grbhñāti* : *grhñāti* 'chwytam'.

Co do znaczenia 'wiosłować', por. należące do omawianej rodziny psł. *grabi-ti*; rozwój semantyczny od 'przegrzebywać, zgarniać ziemię' do 'przegrzebywać, zagarniać wodę', zob. Meillet RES VII 5—6. — Berneker SEW I 347 nieślusnie wydziela tylko na podstawie semantycznej dwa prasłowa **grebq greti* w znaczeniach 'chwytac, porywac; grabić grabiami' i 'drapać, grzebać', por. Persson Beitr. 728.

Persson Beitr. 51 i 728, Miklosich EW 76—7, Sławski SE I 370, Machek ES² 81—2, Skok ER I 600, Bezlaj ES I 173, BER I 276—7, Vasmer REW I 305—6, ESSM VII 109—10, Fraenkel LEW I 166. M. J. — F. S.

grezdъ grezda pld. i wsch. 'coś sterczącego, wyrastającego z czegoś', 'skupisko jednolitych przedmiotów, zazwyczaj kiść owoców, kiść winogron'

~ bułg. dial. *грезд* (*грѣздѣт*) m. 'gwóźdź', 'kran, kurek', 'konar', 'sęk', 'zatyczka beczki, szpunt' (RBE, Gerov);

strus. *грездъ* (*грѣздѣ*) m. 'grono, owoc, kiść owoców' od XII—XIII w. (SRJ XI—XVII), ros. dawne *грезд* m. 'sterta drzew', dial. 'środek wsi, zazwyczaj gęsto zaludniony' (SRNG), *грездѣ* f. 'ts.' (ib.), tu należy też NM *Грезд* (RGN, WRG), *грязд* 'gniazdo cebuli' (SRNG). ~

Por. 1. bułg. dial. *грѣздеу* 'zatyczka beczki' (RBE), u Gerova także 'gwóźdź; kran; sęk', również *грѣздиу*, *грѣзд'ѣу*, *грѣздеу* 'drcwniana zatyczka beczki; drewniany rygiel; kran przy beczce' (np. BDial. IV 196, V 15, 247, VII 209);

2. ros. dial. *грездѣк -зѣкѣ* 'pęczek cebuli, czosnku itp.', *гряздѣк -ѣкѣ* 'gniazdo cebuli' (SRNG).

Z alternacją samogłoski rdzennej -o- : -e- do *gроздъ* (tu objaśnienie etymologiczne). W języku bułg. widoczne przesunięcie znaczenia. W. S.

***grezdeъjъ**. Rekontruowane przez ESSM VII 113 s.v. *grezdъ* na podstawie bułg. *грѣздеу* 'zatyczka beczki; gwóźdź; sęk'. Jest to innowacja bułg. Zob. *grezdъ*. W. S.

grezno zob. **greznъ**

greznъ grezna pld. i wsch. : wsch. *grezno* 'grono, zazwyczaj kiść winogron, uva, racemus'

~ cs. *грезнь* -на, *грѣзнъ*, *грѣзнъ* 'uva, botrus' (SJS), u Miklosicha LP z odesłaniem do *гроздъ*;

rus.-cs., strus. *грезнь* *грѣзнъ* m. 'grono, kiść winogron', 'kiść owoców' od XII w. (w tym znaczeniu od XIII w. *грезно*, *грѣзно*), od XIV w. 'sterta, stos drew' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dial. *грезн* m. 'grono, kiść owoców; zrośnięte owoce' (SRNG), *грязнъ* m. 'pęczek' (ib.), *грезно* 'pęczek cebuli wyrosły z jednej cebulki' (Mel'ničenko Jaroslavl), 'roślina cebulowa z zieleniną i zrośniętymi cebulkami', 'pęczek roślin' (SRNG), *грязно* 'pęczek cebuli wyrosły z jednej cebulki' (ib., Mel'ničenko o.c.), ukr. dial. *грѣзен* m. 'grono, kiść winogron', *грез'он* m. 'jeden, dwa lub więcej pni drzew wyrosłych ze wspólnego korzenia' (Hrinčenko, ESSM VII 114), brus. dawne XVI w. *грезнь* 'winogrona, kiść winogron'. ~

Por. postaci wtórne powstałe pod wpływem *grezdъ*, też z sekundarnym rozbięciem grupy spółgłoskowej -dn-: strus. *грездно* *ἀργέλιον*' (Srezn.), ros. dawne *грезднъ*

m. 'grono, kiść winogron' od XVII w. (SRJ XI—XVII), dial. *грэздень -дня* 'zrosnięte owoce orzechów, kiść' (Opyt Dop.), 'grono, kiść', 'zrosnięte owoce orzechów, migdałów', 'roślina cebulowa z zieleniną i zrosniętymi cebulkami' (o geografii wyrazu zob. SRNG), *грэздень* m. 'pęczek cebuli wyrosły z jednej cebulki' (Мельниченко o.c.).

Oboczna do *groznъ* postać *greznъ* z alternacją samogłoski rdzennej (por. podobne *grozdъ* : *grezdъ*). Na uwagę zasługują wsch.słow. postaci z rdzennym *grezd-*, wskazujące na wpływ psł. *grezdъ* (zob.). Podstawowe znaczenie 'kiść winogron, owoc winogron', z którego na gruncie wsch.słow. rozwinęło się 'pęczek, kiść owoców innych roślin, które są zrosnięte'.

ESSM VII 114 rekonstruował **grezdъnъ*/**grezdъno* (postacie sekundarne, wpływ *grezdъ*, rozbitcie grupy spółgłoskowej *-dn-* przez wtórne *-b-*). W. S.

gręba : grępa zach i sle. 'niewysokie wzniesienie, pagórek (głównie nad terenem bagnistym, błotnistym), tumulus, locus editus, insula'

gręba: ~ pol. od XV w. *grzęba* 'wzniesienie terenu, pagórek (na rzece, łące, polu)' (Słownik stpol.), dziś tylko dial. *grzęba* 'małe wzniesienie na łące' (Dejna RKJL XXII 213), *grzqba* 'rządek kartofli, grzędą' (ib., Karłowicz SGP), 'miedza' (Karłowicz SGP), dłuż. *gręba* 'pokos zboża lub siana powstały po ścięciu jednym ruchem kosy' (Muka), 'pagórek na polu' (ib.), głuż. dial. *hrjaba* 'łańcuch pagórków między stawami lub bagnami', też pl. *rjaby* 'pokos' (za: Schuster-Šewc EW 344);

sle. *gręba -e* f. 'gruda, kula', np. *gręba* masła (SSKJ, Pleteršnik; Bezłaj ES I 172 też jako dial. doleńskie i z Istrii). ~

grępa: ~ pol. od XVI w. *grzępa* 'wzgórek, kępa' (SP XVI IBL), dziś tylko dial. *grzępa* (: *grępa*, por. Karłowicz SGP: gwary góralskie, też w Tykocińskim) 'pagórek' (AJK XIII m. 623, Kolberg Pomorze, Ramult), 'suche miejsce wśród bagien' (Brzeziński Krajna), stąd inne wtórne znaczenia, np. 'kupa piasku, ziemi' (Sychta SK, AJK XIII m. 623, cz. II 163, Karłowicz SGP), na Kaszubach też NT nazwa wzgórz (Sychta SK VII 86), u L. z Miaskowskiego (początek XVII w.) *grzępa* 'drobne kamienie na płytkiej wodzie';

sle. dial. *grępa* i *krępa* (Kras, Vipava) 'grudka' (Pleteršnik). ~

Dokładne odpowiedniki w bałt.: lot. *grūmba* 'zmarszczka' : *graīmba* 'nierówna, wybiśta droga', por. też lit. *grūbtū grūmbū* 'stawać się chropowatym, wyboistym; drętwieć', *gramblūs* 'gruby, nieokrzesany' (zob. też *grq̄bъ* : *grubъ*), lot. *grūmbulis* 'garb, nierówność'.

Trautmann BSW, Sławski SE I 370—1, Pokorny IEW 387—8, Moszyński JP XXXVI 115, Schuster-Šewc EW 344, ESSM VII 120. — Brückner, PF VI 613—4, KZ XLII 346—7, SE 157 łączył też z psł. dial. *grq̄dъ* 'wzniesienie', przyjmując wymianę determinantu *-p-* : *-d-*. Zob. *gręda* 2., *grq̄dъ*. B. O.

gręda 1. 'wysoko, równoległe do powierzchni zamocowana belka, drag, żerdź, pertica, trabs, tignum', dem. *grędzka* 1. pfm.

~ pol. *grzędą* 'drażek, na którym odpoczywa ptactwo domowe' od XVI w. (L., SP XVI IBL: z Reja; też dial.: Karłowicz SGP, Kucała PSM, Dejna RKJL XXII 213, Brzeziński Krajna, Górniewicz Małbork), 'rodzaj wieszaka w domach wiejskich' od XV w. (L., Słownik stpol., SP XVI IBL; też dial.: Karłowicz SGP, Dejna l.c.), w dial. też licznie poświadczone znaczenia wtórne, np. kasz. i pfm.-zach. wlkpol. 'dyszel pługa' (AJK VII m. 336, cz. II 174, Lorentz PW, MAGP I m. 11, cz. II 35), 'półka na łyżki' (Dejna AGKiel. m. 484), połab. *grq̄ds* 'belka, drag do wieszania (i dla kur)' (Szydłowska-Ceglowa, Lud XLVIII 141, Polański

SE 188), dłuż. *gréda* rzadkie 'grzęda dla kur', 'belka podtrzymująca strop', głuź. *hrjada* 'belka' (też dial.: Schroeder Schleife, Wirth BSS m. 16 — tu postać *řada*), czes. *hřada* f. 'grzęda dla kur' od XIV w. (też dial.: Skulina Mor.-slov., Utěšený Čes.-mor., Malina Místřice, Bartoš DSM), stczes., a dziś dial. 'belka podtrzymująca strop' (Bartoš DSM), śl. *hrada* 'długi kawał ociosanego drewna, belki, używany głównie w budownictwie do podtrzymywania stropu' (też dial.: Ripka Dolnotrenč., Kálal);

śl. *gréda* 'belka obciosana, zwłaszcza do celów budowlanych', np. vzdložne in prečne *grede* stropa, 'kurza grzęda', 'grządziel w łodzi', pl. *greń* 'stopnie, szczebelki', sch. *grēda* 'belka, głównie używana w budownictwie' (RSAN za Vukiem, w tym znaczeniu też dial., głównie czakaw. z akcentem *grēdā*: ČDL, Houtzagers Orlec, Neweklowsky Burgenland, HDZ I 160, VII 2, 458), 'mostek, kładka na rzece', bułg. *zpedā* 'długa, gruba belka, zazwyczaj czworokątnie obciosana, używana do celów budowlanych' (też dial., RodopSb V 297, Gerov; u Stojkova Banat 60 *zpeñda* jako ponowna pożyczka z rum.), przen. 'przyrząd gimnastyczny, drążek umieszczony na odpowiedniej wysokości', maced. *zpeda* 'belka, głównie do celów budowlanych' (też dial., Radožda-Vevčani), dial. *gr'enda* 'tragarz pod powatą' (Małeckı SW, Mazon Contes);

rus.-cs. i stros. *гряда* 'trabs' wg odpisu z XVI w. (Srezn.), stros. 'poukładane drwa na żerdziach nad piecem' (SRJ XI—XVII: XV w.), 'drążek, na którym wieszano odzież' (ib.), ros. *зрядá -бі* 'belka, żerdź', tylko dial. (Dal, z Tambowa), 'dwie poprzeczne deski umieszczone pod sufitem w „czarnej izbie” do suszenia chrustu itp.'; (Opyt; dziś znaczenie 'belka' szeroko poświadczane w dial. tylko w postaci dem. *зрядка*, zob. niżej), ukr. tylko dial. *зрядá -ú* 'drążek, żerdź w chacie wiejskiej pod sufitem przeznaczona do suszenia bielizny, drewna, konopi' (Hrinčenko, Onyškevyč Bojk.: Janów Moszkowce jako dawne, dziś wyparte przez *жертка* 'żerdź'), przen. 'szereg podobnych lub identycznych przedmiotów', brus. *зрядá -бі* 'poukładane w szeregu drwa' (też dial., Šatalava BDS: tu także postać oboczna *зрыдá*). ~

Dem. *gręďka*: ~ pol. *grządka* (SJP PAN), dial. też 'poprzeczka, przecznicza (u grabi, u kosi, w żarnach)' (Karłowicz SGP: Lubelskie), *grzędka* 'grzęda w kurniku' (Dejna RKJL XXII 213), 'różnego rodzaju beleczki, drążki w urządzeniach i przyrządach' (ib., SOWM: tu szczegółowy opis), głuź. *hrjadka* (Zeman, Jakubaš), też 'półka' (ib.), śl. *hriadka* (SSJ), dial. też *hriedka* 'część grabi, w której osadzone są zęby' (Matejčík Novohrad 170);

ros. *зрядка* 'półka lub belka nad piecem (głównie do suszenia odzieży, chrustu itp.)' (Slovarь Smolensk., Slovarь Don., Merkurjev Kola, Dal: Perm, Syberia, Slovarь Novosybir., Meľničenko Jaroslavl, Ivanova Sl. Podmoskovijska, Slovarь Kamčatki, Slovarь Urala), 'żerdzie do suszenia zboża na słońcu' (SRNG), 'grzęda dla kur' (ib.), 'plot' (ib.: Nowogród), pl. *зрядки* 'szczeble w drabinie' (Dal), ukr. dial. *зрядка* 'belka, półka' (ESUM), brus. dial. *зрядка* 'półka na naczynia' (Mat. Minsk I, Scjacko NLS, Nar. leks., NS), 'wieszak na odzież' (Scjacko NLS), 'żłób na siano dla bydła' (Šatalava BDS). ~

Ze słow.: rum. *grindă* 'belka stropu' (Mihăilă Impr. 40), grec. dial. *γρεντά*, *γρεντιά* 'poprzeczna belka dachu', 'żebro' (BER I 277).

Kontynuuje bsł. *grindā* 'belka' (: ie. *ghrendh-* 'ts.'): lit. *grindā* 'pojedyncza deska podłogi', *grindis*, *griñdas* 'ts.', łot. *grīda* 'deska, podłoga'. Por. też stnord. *grind* 'krata, ogrodzenie', stwniem. *grintil* 'belka, zasuwa; grządziel', łac. *grunda*, *sug-grunda* 'wiązanie dachowe' (< **ghrondhā*, Pokorny IEW I 459). Szeroko rozgałęziona rodzina, należą tu też psł. *žřďb*, *gordb*, *zordb*.

Berneker SEW I 348—9, Buga, RFV LXX 250, Trautmann BSW 98, Sławski SE I 371—2, Vasmer REW I 315, Walde-Hofmann I 623—4, Pokorny IEW I 459—60, Moszyński, JP XXXVI 115—6 i KL² 525, 598 (tu o ważnej funkcji *grzędę* w domostwach dawnych Słowian: suszenie drewna, mokrej odzieży, rodzaj wieszaka na odzież), ESSM VII 120—2, Leks. GBS 90—7. B. O.

gręda 2. 'płaskie i podłużne wzniesienie terenu (często suche i otoczone dookoła terenem podmokłym lub wodą)', 'pas ziemi uprawnej w ogrodzie lub na polu ograniczony rowkami, pulvinus horti', dem. *grzędzka 2.* pln.

~ pol. *grzęda* 'pas ziemi uprawnej w ogrodzie, grządka' od XV w. (L., Słownik stol., SP XVI IBL, też dial.: Karłowicz SGP — podaje również postać *rzędę* z Kujaw, Kucala PSM, Dejna RKJL XXII 210, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), też NT *Grzęda* i pl. *Grzędę* (SGKP I 890—1), połab. *gręda* 'zagon, grządka' (Szydłowska-Ceglowa, Lud XLVIII 42, Olesch Thesaurus 352), dłuż. *gręda* 'grządka' (Muka), głuz. *hrjada* 'zagon, grządka' (Pfuhl, Zeman), sła. *hrada* 'zagon w ogrodzie z warzywami lub kwiatami' (też dial.: Buffa Dihá Lúka, Habovštiak Orava, Stanislav Liptov, Matejčík Novohrad);

sł. *gręda* f. 'grządka ogrodowa' (Pleteršnik, SSKJ), też w toponimii jako nazwa wzniesień: *Greda, Gredica* itp. (Bezlej ES I 174), sch. *gręda* 'grządka, zagon' (wg Skoka ER I 614 do XV w., dziś wyparte przez synonimiczne *lijeha*; też dial.: ČDL, Jurišić Vrgada, Koschat Baumgarten, HDZ V 359, VI 448), 'masywny, wydłużony grzbiet górski, teren wyniesiony, nie narażony na powodzie', 'miejsce suche wśród sitowia lub wysepka na wodzie' (RJAZ za Vukiem: ze Srijemu), 'wzniesienie (piaskowe) na morzu lub rzece' (też dial.: HDZ VII 2, 458), także w licznych NT *Greda* (HDZ II 367, III 365, 460, VI 448, 525), też 'drobne kamienie' (RSAN, tam też wiele innych przenośnych znaczeń, np.: 'droga prowadząca pod górę', 'anatom. 'podłużne wypuklenie na jakiejś części ciała', 'podłużna narośl na płodzie ziemi'), bułg. dial. *gręda* 'grządka, zagon' (RBE, RBKE);

strus. *градá* 'pas ziemi, grządka' (Srezn. III (uzupełnienia) 81: z XV w.), też 'jednostka miary warzyw': *купилъ двѣ грады капусты* (SRJ XI—XVII: XVI w.), 'wzniesienie, szereg pagórków' (ib., XVII w.), ros. *gręda* -ы 'grządka' (ib., Kotkov Očerki, też dial.: Slovar' Rjazan.), 'podłużne, rozciągle wzniesienie' (też dial.: Dal), dial. także 'nizina pagórkowata' (ESSM VII 121 ze Smoleńska; Slovar Smolensk. nie przytacza), 'duży, wysoki las pośród terenu podmokłego' (Opyt), 'suche miejsce wśród grzęzawiska; wysepka na wodzie' (archang., za ESSM VII 121), 'sucha, pociągła wstęga ziemi między dwoma jeziorami lub strumieniami' (ib.; zob. tam też inne znaczenia), też NM *Грѣда* (Vasmer RGN II 589: tu bardzo liczne poświadczenia, także z terenu ukr. i brus.), ukr. *gręda* -и 'podłużne wzniesienie terenu', dial. z innym miejscem akcentu: *gręda* 'grzbiet wyspy nie zatopiony wodą, ponad nią wystający' (Žel., Hrinčenko, Poles'je), 'wyniosłość na rzece, o którą uderzają fale' (ib.), rzadkie 'grządka, rabatka' (też dial.: Hrinčenko, Žel.; z akcentem na końcówce: *gręda* — Onyškevyč Bojk., Slav. Leks.), brus. *gręda* -ы 'grządka, rabatka' (też dial.: SPZB, Šaternik Červ., Sejaškovič Grodno, ŽS, Jankova Loeŭ, Turaŭ, Jaškin BHN), 'wzniesienie na równinie; łańcuch niewysokich pagórków' (też dial.: SPZB, Jaškin BHN, Žučkevič KTSB: tu też jako samodzielna NT *Грѣда*), 'suchy kawałek ziemi (najczęściej podłużnego kształtu) wśród grzęzawiska, czasami też porośnięty lasem' (SPZB, Šaternik Červ., Turaŭ, Nar. slovatv., Jaškin BHN, Žučkevič KTSB: też jako NT), 'piaskowa mielizna w rzece' (NS), 'mierzeja piaskowa na polu lub w lesie' (Jaškin BHN). ~

Dem. *grzędzka*: ~ pol. *grządka* (Dejna RKJL XXII 210 i AGKiel. m. 698), też

NM *Grządka* (SGKP I 888), dłuż. *grędka* (Muka), głuż. *hrjadka* (Pfuhl), czes. dial. moraw. *hřádka* (pierwotne dem. do *hřada*, dziś już zleksykalizowane; ślad pierwotnego znaczenia 'zagon, grządka'), śl. *hriadka* (SSJ, dial. *hrejđka*, Matejčik Novohrad);

ros. *грядка* dem. (SSRJ, też dial.: Słowarь Rjazan.), dial. 'przestrzeń lasu na równinie pośród bagien czy grzęzawiska' (Dal, Słowarь Priamur'ja), też NT *Грядка* : pl. *Грядки* (Vasmer RGN II 590: liczne zapisy także z terenów ukr. i brus.), ukr. *грідка* (w jęz. literackim forma częstsza niż podstawowa *грідка*), dial. też *grிடka* (SUM, Żel.), dial. bojkow. też 'pole po wykopaniu buraków' (Onyškevyč Bojk.), brus. głównie dial. *zřádka* dem. (SPZB, Bjałskievič Mohylew, Jaškin BHN), 'bruzda' (Leks. GBS 99), 'grządka ziemniaków' (Šatalava BDS, Jaškin BHN), też 'pas wysokiej łąki' (Jaškin BHN), 'podłużna mielizna' (ib.). ~

Ze słow.: ngrec. NM *Γρεντά* pochyła okolica w Epirze (Vasmer SG 30).

Nie można wykluczyć identyczności z *gręda* 'belka, drażek', por. *gręda* 1. (Berner SEW I 348—9, Trautmann BSW 98, Brückner SE 162, Vasmer REW I 315). Znaczenie 'grządka' od podobieństwa długiego wzniesionego pasa ziemi do żerdki, belki. Ten sam rozwój znaczenia w franc. *planche* 'deska' : 'grządka'. K. Moszyński, JP XXXVI 116 poparł etymologię Machka łączącego *gręda* 2. z psł *grędzь* 'wzniesienie terenu', wskazując na ros. *зрядá* 'podłużna wyniosłość, grzbiet, łańcuch górski', ukr. *зрідá* (dial. *зрідá*, *зредá*) '(sucha) wyniosłość na niskich (zalewanych) łąkach, pośród błot', sch. *gréda* 'ławica suchej ziemi wśród wody lub w oczeretach', śl. *gréde* 'wydmy'. Rekonstruując dla psł. *gręda* praznaczenie 'podłużne wzniesienie, grzbiet małej góry', nawiązywał do ie. *g^{hr}-* : *g^{hr}-* 'wzniesienie', zob. *gora*, *griva*.
B. O. — F. S.

grędel'ь *grędel'a* 'dyszel u narzędzi do orki; część pługa lub sochy łącząca pasy pociągowe z korpusem roboczym, buris, temo aratri'

~ pol. *grządziel* m., f. od XVI w., 'grządziel' (SJP PAN, SP XVI IBL, L.), powszechnie też dial. (Karłowicz SGP, MAGP I m. 11, cz. II s. 35: z dokładną geografii i postaciami fonetycznymi, np. *grądziel* w gwarach Kociewia i pasie gwar wsch. części Polski śr.-zach., i rodzajem gramatycznym wyrazu — m.: Polska pld., pogranicze wielkopolsko-śląsko-małopolskie; f.: Polska ptn., całe Kaszuby; AGK VII m. 336, cz. II 174—6, AJWłkopol. III m. 240 i 245, cz. II s. 18 i 27; Sychta SK, Sychta Kociewie, Brzeziński Krajna, Maciejewski Chełm.-dobrz. 95, Tomaszewski GŁ, SOWM, Olesch Sankt Annaberg, Pluta Dzierżysławice, Zaręba Siolkowice, Zaręba Niepołomice, Dejna RKJŁ XXII 210), też 'drażek przy miechu kowalskim' (SOWM), czes. od XV w. *hřidel* -e m. 'część mechaniczna urządzenia wprawiająca je w ruch obrotowy' (Přir. slov.), roln. 'grządziel pługa' (ib., Gebauer Sl., por. dial. też *zřidel* 'ts.', Bartoš DSM, *řidel* 'ts.', Siatkowski Kudowa I 73), we młynie 'mocna oś, na której osadzone jest koło' (Jungmann; Belič Dol. 279), stczes. z XV w. też NO *Hriedel* oraz z XVI w. NM *Hřidel* (Gebauer Sl.), śl. *hriadel'* -a m. 'oś, długi i wąski wał wprawiający mechanizm w ruch obrotowy' (SSJ), 'grządziel' (ib.; też dial.: Matejčik Novohrad, Habovštiak Orava, u Ripki Dolnotrenč.: *hrád'el* 'ts.');

śl. *grędelj* -dlja m. 'grządziel pługa' (SSKJ, Pleteršnik; też dial.: Tominec Črni vrh, Rigler Notr. 46), 'oś, na której osadzone jest koło młyńskie' (Pleteršnik), morskie 'stęпка, kil, tj. główna podłużna belka na spodzie kadłuba statku, biegnąca przez całą jego długość' (ib.), np. ladijski *gredelj* (SSKJ), 'wał, zwłaszcza drewniany, na którym osadzone jest koło napędowe' (SSKJ), też NT *Gredelj* (Bezljaj ES I 174), sch. *grédelj* m. 'grządziel pługa' (RJAZ, RSAN; też dial.: SDZ XXX 133, Elezović

Kos.-Met., HDZ III 136, IV 431, V 359, Koschat Baumgarten, Neweklowsky Burgenland, Herman Filologija VII 81), dial. też 'grządka, zagon przeznaczony pod siew' (RSAN), NT *Gredelj* nazwa góry w Hercegowinie (RSAN, RJAZ za Vukiem), bułg. dial. *gréděl* m. 'grządziel radła lub pługa' (Mladenov BTR), u Gerova *grядел* 'ts.', maced. dial. *gréděl* 'grządziel pługa' (Vidoeski Kumanovo, Reiter Titov-Veles, Hendriks Radožda-Vevčani), też NM *Гредель* (Vidoeski Kumanovo);

ros. dial. *grядель* m. 'ts.' (SRNG, SRSO, Słowarz Kuzbassa, Sl. Priamur'ja), *grядель* 'urządzenie przy warsztacie tkackim' (SRNG: Novosybirsk), ukr. też dial. *grяділь* -я 'grządziel' (SUM, Hrinčenko, Żel., Bileckij-Nosenko; inne zapisy fonet. zob. SDU 39). ~

Por. też formacje wtórne z innymi sufiksami: ros. *grядиль* -я 'grządziel pługa' (SSRJ), *grядиль* (*grédиль*) 'ts.' (SRNG: okolice nadamurskie, Słowarz Don., Mirtov Don.), *grядёл* -а (SRNG: okolice wsch.-kazachskie, nadirtyskie, też w dial. Kozaków), u Dala *grядиль* (*grédиль*) f. 'ts.'

Ze słow.: rum. *grindei* m. 'poprzeczna belka w wieszaku', 'oś, żerdź, na której się kręci koło młyńskie', 'grządziel pługa' (skąd ponownie zapożyczone do bułg., por. *грєндій* : *грєндѣй* 'ts.'), węg. *g(e)rendély* : *görendöly* : *görendü* 'ts.' (Kniezsa MNSJ I 1, 192—3).

Moszyński, JP XXXVI 115 porównując *grędelb* z prastarym psl. terminem *oje* na oznaczenie 'dyszla u radła' wykazał, że nowy typologicznie *grędelb* przyszedł do Słowian od Niemców. Wynika stąd, że psl. *grędelb* jest stosunkowo późną pożyczką z germ. *grindila-*: stwniem. *grintil*, *grindil* 'zasuwa, belka, żerdź, dyszel', stsas. *grindil*, *grendil* 'robur aratri' (zob. Kiparsky GLG 236—7 z przeglądem literatury dawniejszej; Vasmer REW I 315). Mało prawdopodobne dopatrywanie się tu rodzimego derywatu od *gręda* 1. (Sławski SE I 365, ESSM VII 122 z przeglądem literatury), czy nawet wyprowadzanie wyrazu germ. ze słow. (ESSM l.c.).

Moszyński, JP XXXVI 115, Kiparsky GLG 236—7, ESSM VII 122, Leks. GBS 96—7. B. O. — F. S.

*grędnqti, *gręmnqti 2., *gręnqti. Rekonstruowane przez ESSM VII 123 na podstawie: stczes. wyjątkowego *hřanuti* z XV w. '(u)padać' (Gebauer Sl. z uwagą o pochodzeniu słowa od pierwiastka *gręd-*), *hřenūti* 'zagrzmieć, huknąć' (ib.); slę. *greniti* = *gnati* (Pleteršnik); strus. *грянѣти* 'zagrzmieć' (SRJ XI—XVII, Srezn.: XIV w.), ros. *грѣнуть* 'nagle z dużą siłą zagrzmieć, o dźwięku' (SSRJ), o zjawiskach atmosferycznych 'z dużą mocą, nieoczekiwanie nadejść' pr. *ночью грянул мороз в 23°* (ib.), o groźnych wydarzeniach (wojnie, bitwach) 'nagle, rozpocząć się', 'uderzyć z rozmachem, nieoczekiwanie' (ib.), 'upaść z hukiem, całym ciężarem, gruchnąć o ziemię' (ib.), dial. 'uderzyć z siłą, z rozmachem' (SRNG), też 'mocno wiosłować' (ib.), 'pobiec', ukr. *грѣнути* 'zagrzmieć z mocą', pr. *грянув барабан* (SUM), 'nagle, z dużą mocą rozpocząć się' (ib.), dial. 'uderzyć, upaść' (ib., Żel.) 'szybko pomknąć, pobiec, pojechać' (Hrinčenko).

Pomieszano kilka różnych rodzin. Innowacje poszczególnych języków słow. winny być objaśnione na gruncie tych języków. Ani morfologia, ani semantyka nie wskazują na prasłowiańskość. F. S.

*grędb m. Rekonstruowane przez ESSM VII 120—2 jako postać oboczna do *gręda* : *grędb*. Zasięg i historia wyrazu nie zezwalają na rekonstrukcję ani psl. *grędb 1. 'belka'; czes. *hřad* : *hrád* -u m. 'drażek, na którym nocuje ptactwo domowe', stros. wg odpisu z XVI w. *грядъ*, ani tym bardziej *grędb 2. 'grządka': bułg. *gréd* m. 'miedza, kopiec ziemi' (pierwotne f.; zob. BER I 227). B. O.

grędyka 1. zob. gręda 1.

grędyka 2. zob. gręda 2.

grędy 1. f. zach. i pld. 'belka, drążek, pertica'

~ czes. rzadkie *hřad*: *hrad* f. 'grzęda, drążek dla ptactwa domowego';

sł. *gréd -dī* f. 'grzęda dla kur', 'belka, drag', 'szczebel, stopień' (SSKJ, Pleteršnik). ~

Dokładny odpowiednik w lit. *grindis* f. 'pojedyncza belka podłogi, belka; podłoga' (LKŽod.).

Por. *gręda* 1., *grędy* 2.

B. O.

grędy 2. f. zach. i pld. 'grządka, wąski zagon, area'

~ pol. dial. *grędy -dē* m. (końcówka zdaje się jednak wskazywać na pierwotne f.; zob. Sędzik PTR 78) 'miejsce w lesie obfitujące w grzyby lub jagody' (Sychta SK; por. też Varbot MSE 172—4); może też tu przytaczane przez SP XVI IBL wyjątkowe *grząd* m. 'suche miejsce na terenie bagnistym': przeto też na ostrowiech albo na *grządziech* między wodami gdzie liszki nie dochodzą;

sł. *gré -dī* f. 'grządka w ogródku' (Pleteršnik), bułg. dial. *zped* m. (o zmianie rodzaju zob. BTR I 227) 'małe, niewysokie, podłużne wzniesienie między polami' (Gerov), por. też NT *Гредовеме* 'pola, niwy' (BER I 227). ~

Z pld.słow.: rum. *grind* 'podłużne wzniesienie wśród bagien' (Mihăilă Impr. 98), węg. *gerend* 'ts.' (Kniezsa MNSJ I 1, 191—2).

Postać oboczna z suf. -ь do *gręda* 2. (zob.). O prasłowiańskiej innowacji znaczeniowej polegającej na specjalizacji znaczenia nazwy oddziedziczonej przy zachowaniu znaczenia pierwotnego (*grędy* 'belka, żerdź' (por.) > 'grządka, zagon') zob. Sędzik PTR 78, 105.

B. O.

*gręnyti zob. *grędynti

grępa zob. gręba

gręsti 1. *grędy* pld. i wsch. 'iść, podążać; nadchodzić, ire, venire, ingredi'

~ sł. *grém* (< *grédem*, wg analogii do tematycznych osnów, szczerkowo zachowany paradygmat praes., dawny inf. **gręsti* wyparty współcześnie przez *iti* 'iść, chodzić', por. szerzej Bezlej ES I 175, Boryś, Gdańskie Studia Językoznawcze V 73), sch. *gręsti grédēm*: *grém* (do XVII w. też stara postać *grędu*) 'iść, chodzić' (RSAN, RJAZ, też dial.: Koschat Baumgarten, Jurišić Vrgada, HDZ I 160, VII 2, 458, Rasprave JAZU I 189), 'bywać' (RJAZ), 'poruszać się, krążyć' (RSAN), 'przybliżać się, nadchodzić' (ib.), scs. *грѣсти грѣдѣ* 'ire, venire, ingredi' (SJS, Sadnik-Aitzetmüller HAT; w najstarszych zabytkach częstsze niż *iti*, ale tylko praes., imperat. i particip. praes., bardzo rzadko imperf.; aoryst i imperf. z reguły od *idq*, zob. Jagić EKS 337), bułg. tylko dial. pld.-zach., np. Rodopy *grędam*: *grędдам* 'iść, dochodzić' (Mladenov BTR, BER, Gerov, BDial. V 165, VII 218, też imperat. *grędy*, RROD 90), por. też Ivanova Troj. dam. XVII: *grędim* 'ts.', maced. dial. (też poet.) *gręde* 'iść, chodzić' (RMJ, RMNP, Mazon, Filipova-Bajrova DSA 119 np.: *grjedi* dožd 'pada deszcz') *gr'áj*: *grjádi* 'nadchodzi, przychodzi' (Mazon DSA 407);

rus.-cs. i strus. *грѣсти* (грѣсти) *грѣдѣ* (грѣдѣ) 'irare', np. Ew. Ostromira: *не вѣсте, отъкъдоу грѣдоу* (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. literackie i przestarz.

грясті гряду 'kroczyć, iść; nadciągać, nadchodzić' (SSRJ: głównie poetyckie i patetyczne, też u Dala; wg Preobrażenskigo ES I 196 cerkiewizm), ukr. dial. *грясті гряду -деш* 'nadchodzić, nastawać' np. весна гряде (SUM), 'iść' od XV w. (Тымченко), dial. 'poruszać się szybko, z szumem' (Hrinčenko), 'dostojnie kroczyć, iść, jechać' (ib. z cs.; też Slavynecskij Leks.), por. też brus. wyjątkowe z cs. *грядету* 'nadchodzić, zbliżać się, nastawać' (Słoŭnik Skaryny). ~

Wschodni zasięg wyrazu niezbyt pewny. Być może jedynym śladem jest tu, z rozwiniętym znaczeniem, ukr. dial. z Wołynia *грясті гряду* 'szybko, z szumem biegnąć, jechać'.

Prastare verbum prymarne odziedziczone z ie. Z infiksem nosowym (zob. I 43, por. *bqđq, lęqđ, sęđq*) do ie. *ghredh-* 'iść, nadchodzić'. Z infiksem nosowym w praesens także w celt.: stirl. *in-grenn, to-grenn-* 'ścigać' (-enn- < *ndh-n*, 3. sg. **ghrñdh-ne-t*). Bez infiksu nosowego: awest. *aiwi-garədmati* 'zaczynamy', łac. *gradior -ī* 'postępować, iść, kroczyć' (< *ghrēdh-*), lit. dial. *gridyti gridyju* 'iść, wędrować' (Juszkiewicz); goc. *grid* acc. sg. 'krok' (**gredi-*).

Pokorny IEW 456, Safarewicz Studia Lehr-Splawinski 134, Trautmann BSW 98, Fraenkel LEW 171, Berneker SEW I 349, ESUM I 609, Boryś, Gdańskie Studia Językoznawcze V 72—3, Popowska Taborska OHJD 476—7.

B. O. — F. S.

gręsti 2. gręzq 'grzęznąć, zapadać się'

Szcątkowo zachowane prastare pierwotne verbum psł. Berneker SEW I 350 rekonstruuje dla stpol. **grzqć* na podstawie imiesłowów *grzqzl, u-grzqzsy*. Ponadto w XVI w. odpisie stros. zabytku z XIV—XV w. w postaci partic. praes. act.: *скота не презрим в калѣ гразѣца по вси простираемъ рѣцѣ извлещи хоташе* (SRJ XI—XVII w.).

Por. lit. *grīṁsti grimstū = grīṁzti* (LKŽod.), lot. *grimt -stu* (: -mu) (Mühlenbach I 655) przytoczone s.v. *gręznqti*.

ESSM VII 125.

B. O. — F. S.

**gręza*. Rekonstruowane przez ESSM VII 124 na podstawie: sle. *gréza -e* 'błoto, bagniste miejsce' (SSKJ, Pleteršnik); strus. i rus.-cs. *граза, гразя* 'błoto', ros. dial. *грѣза -ы* m. i f. tylko osobowo 'brudny, niechlujny' (Nowogród), 'łajdak, nikczemnik' (Zabajkale), ukr. dial. *грязя -зі* f. 'błoto' (Hrinčenko).

Brak podstaw do uznania za prasłowiańskie. Historia, geografia, semantyka i morfologia wskazują na lokalne innowacje. Por. na pewno psł. *gręзь*.

F. S.

**gręzati*. Rekonstruowane przez ESSM VII 124 na podstawie: sle. *grézati (se)* 'topić się, grzęznąć' (SSKJ), sch. *grëzati grëzām : grëžēm* 'zapadać się, brnąć w śniegu' (RJAZ z Liki i Czarnogóry, RSAN jako dial., też SDZ XXXVI 158) oraz ros. dial. *грязѣва* m. i f. 'brudas, fleja, o człowieku' (archang., pskowskie) i adi. *грязавый* 'brudny, zabrudzony' (ok. Peczory).

Historia, geografia i semantyka wskazują na lokalne innowacje, iterat. do *gręznqti*. Brak podstaw do uznania wyrazu za prasłowiańskie.

F. S.

**gręziti*. Rekonstruowane przez ESSM VII 124—5 na podstawie: czes. *hříziti* 'pogrążyć'; sle. *gréziti* 'zapadać się, pogrążyć się' (Pleteršnik), sch. dial. *grëziti* snjeg 'iść po śniegu tak, że noga w nim grzęźnie'; strus. i rus.-cs. *гразити: зґуби гразитше* (Srezn.), tu też adi. *гразивын* 'grząski, bagnisty' i z XV w. jako NW: *по гразивон*

рѣчкѣ (ib.), ukr. dial. *грязіти -жы -зіи* 'brudzić' (Hrinčenko), brus. dial. *грязіць* 'brudzić': ня лётай так, панчоҳ ні *грась* (Nar. slova 59).

Brak podstaw do uznania za prasłowiańskie. Morfologia, historia i geografia wyrazu, a także semantyka wskazują na innowacje poszczególnych języków słow. Por. psł. causativum *gręziłi*. F. S.

gręznqti gręznq 'grzęznąć, brnąć, zapadać się w czymś, tonać, mergere'

~ pol. *grzęznąć grzęzną* 'zagłębiać się w czymś grząskim, pogrążyć się, zapadać się' (SJP PAN), też przen., np. słowa *grzęzły* w gardle, u L. też w postaci *grzęznąć* od XVIII w. 'tonać w bagnie, wodzie, w topielisko wiążnąć', też dial. Szymczak Domaniewek *gżyznyc* : *gżąc gżyzne gżyżeś* 'grzęznąć (używane przede wszystkim o koniach, gdy wiosną lub jesienią grzęzną w mokrej ziemi)', dłuż. *gręznus -nu* 'tonać w błocie, więznąć' (Muka), stczes. od XV w. *hřáznuti* : *hřáznuti hřáznu* (Gebauer Sl.: jako 'upaść, pogrążyć się', ale przykład: Patnádstý den... *hrizne* duše u věčný plamen wskazuje na odcień inchoatywny) u Jungmanna *hřeznu hřiznu* 'zapadać się w błocie', sla. dial. *hriaznut'* -ne -nu 'zapadać się w śniegu, grzęznąć w błocie';

slę. *gręzniti -em* 'grzęznąć, tonać' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *gręznuti gręznem* 'grzęznąć w wodzie lub błocie' (RJAZ), 'zanurzać się, tonać w wodzie, błocie, śniegu' (RSAN), przen. też 'o rosnącym cieście' (RJAZ, RSAN), scs. tylko prefigowane *погрѣзнѣти* 'zatonąć, zagłębić się' (Sadnik-Aitzetmüller HAT, SJS: Zogr., Mar., Supr.), pr. *вълны же вълнваахъ сѣ въ ладникъ ѣко оуже погрѣзнѣти хотѣаше* (Zogr., Mar.);

rus.-cs. i strus. *грѣзнѣти грѣзнѣ* 'zapadać się, tonać' (Srezn., SRJ XI—XVII, Słownik CSRJ), też przen. z XVII w. 'grzęznąć, pogrążyć się': *какѡ ли маловѣрнаго научилъ, а сами грѣзнѣце во сладѣхъ* (SRJ XI—XVII), ros. *грѣзнуть -ну -нешь* 'zapadać się, więznąć w czymś lepkiem, grząskim' (SSRJ, też dial.: Dał), dial. 'silnie uderzyć, grzmotnąć' (SRNG: Smoleńsk), ukr. tylko dawne i dial. *грѣзнуть* 'tonać, pogrążyć się' (Tymčenko z XV w. w tym samym przykładzie, co i Srezn.; Żel., Onyškevyč Bojk., u Janowa Moszkowce z zanikiem palatalności: *hřeznuti*), brus. *грѣзнуть -ну -нешь* 'zanurzać się w czymś grząskim, lepkiem, więznąć w błocie' (TSBM, też dial.: SPZB). ~

Inchoativum. O budowie zob. I 44—5. Porównaj kausytywne *gręziłi*. Pewne odpowiedniki w bałt.: lit. *grimsti grimstù* 'pogrążyć się, grzęznąć, zanurzać się, tonać', lot. *grimt -stu -mu* 'ts.' O innych bardzo niepewnych nawiązaniach zob. Słowski SE I 372.

Meillet MSL XIV 370, Trautmann BSW 97—8, ESSM VII 125.

B. O. — F. S.

gręzъkъ gręzъka gręzъko pln. 'grząski, lepki, pokryty błotem, w którym się grzęźnie, uliginosus, paluster', *gręzъko bolto* 'grząskie błoto, trzęsawisko, bagno', *gręzъka dorga* 'droga grząska, pokryta błotem, trudna do przebycia'

~ pol. *grząski* : *grzęski* od XVII w. (nowsze badania i geografia przemawiają za rodzimością wyrazu; por. wcześniejsze objaśnienie Słowskiego SE I 366 o XVI w. pożyczce z rus. adi. *hruski*, który pod wpływem czasownika *grzęznąć* dał *grząski*) o wierzchniej warstwie gruntu 'miękki, niespoisty, w który się lgnie, zapada' np. *grząskie błoto* (SJP PAN, u L. też np. *grzęskie jeziora*, pole mokre i *grzęskie*; też dial.: Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 221, Brzeziński Krajna);

rus.-cs. i strus. *грѣзъкын* 'grząski, bagienny': *и бѣжацинъ имъ ч(е)ресь рѣтъ много дружины потопе в рѣтѣ въ во грѣзъкъ* (Srezn., SRJ XI—XVII,

ten sam przykład u Tymčenki wg odpisu z 1151 r.; Słowarь CSRJ), ros. dial. *грязкий*: *грязкой* 'grząski, lepki, błotnisty' (Dal, SRNG: Penza), ukr. *грязький* 'grząski, pokryty błotem' (SUM, też dial. Hrinčenko: tu też *грязька дорога*, Żel.), rzadkie 'brudny, zakurzony' (SUM), brus. *grązki* pot. 'pokryty błotem' np. *дарога гразкая* (TSBM, też dial.: SPZB, Šaternik Červ.), 'grząski, bagienny, lepki' np. дно *гразкае* (TSBM, też dial. SPZB np. *гразкае балота*), tylko dial. 'brudny, zabrudzony' (ib. Turaū). ~

Por. lit. *grimzlūs* 'grząski': *grimzti* 'pograżać się, grzęznąć'.

Od psł. *gręznqti*. Nowy typ przymiotników dewerbalnych z suf. -ькь.

B. O.

gręźь f. pld. i wsch. 'gęste i lepkie błoto, mokra ziemia, lutum; trzęsawisko, teren bagienny, palus', wsch. 'nieczystości, odpady, brud, sordes'

~ sle. *gréz -i* f. 'błoto, osad głównie na dnie wód stojących': np. ilovnatá *gréz* (SSKJ, u Pleteršnika *gréz*), 'miejsce bagniste, grząskie' (Pleteršnik), też NT *Gréz* (Bezłaj ES I 176: doleńskie), pl. *grezi* 'bagnó, trzęsawisko, moczary, grunt bagnisty' (ib.), 'otchłań, przepaść głęboka' (ib.);

rus.-cs. i strus. *грязь* (грѣзь) f. 'lutum, trzęsawisko' (Srezn. wg odpisu z XII w.; SRJ XI—XVII: też jako NT, Słowarь CSRJ), 'błoto, ziemia miękka od nadmiaru wody' (SRJ XI—XVII: z XVI w. ~ XIII w.; Słowarь CSRJ), pl. *грязи были и воды* 'o błotnistej drodze' (ib.; XVII w.), por. też z XVI w. на *грязь* 'na deszczową pogodę' (ib.), strus. z XVI w. 'odpady, brud' (ib.), też pl. *грязи* 'śmieci, nieczystości', ros. *грязь -и* f. 'ziemia miękka od nadmiaru wody; błoto' (SSRJ, też dial.: Dal, Słowarь Don., SRNG, Słownik starowierców), także NW i NM *Грязь* (też pl. *Грязи*) (Vasmer RGN II 591—3), pl. *грязи* 'miejsca bagiennie, trzęsawiska' (SSRJ, też dial.: Dal), także 'ił pochodzenia wodnego posiadający właściwości lecznicze' (SSRJ), dial. 'pora deszczowa' (Mirtov Don.), tylko sg. 'wszelkie nieczystości, odpady, śmieci' (SSRJ), ukr. *грязь -и* f. tylko sg. 'miękki, uginający się pod nogami od nadmiaru wilgoci, grunt' (SUM, też dial.: Hrinčenko, Żel.), 'błoto zmieszane ze śniegiem' (Nykončuk Materialy), tylko sg. 'brud w pomieszczeniu, na odzieży', tylko pl. 'namuł wodny wykorzystywany w lecznictwie' (ib.), z XVII w. 'błoto' (Żyteckij Narys), brus. *grąзь -i* 'miękka od wody ziemia' (TSBM, też dial.: Turaū, Sejaškovič Grodno, Šaternik Červ., Bjalskevič Mohylew, Jankova Loeū), w XVII w. *grąзь* 'ts.' (HSBM), pot. od XV w. 'brud, nieczystości' (TSBM, HSBM), dial. też 'kłęby kurzu, pyłu, brudu na wiosnę' (Jaškin BHN), przen. o czymś 'hanniebnym, nieczemnym, obrzydliwym' (TSBM; też dial.: Jankova Loeū), też NT *Гразь* (Jaškin BHN, Mikratap. Bel.), stbrus. od XVI w. 'błoto, bagniste miejsca' (HSBM), tylko pl. *grązi -яў* 'ił morski wykorzystywany w celach leczniczych' (TSBM). ~

Ze wsch.słow.: pol. dial. *grás* 'błoto' (Mazur Biłgoraj cz. II 150, 122), czes. (z ros.) tylko u Jungmanna *hréz -i* f. 'błoto; świństwo, paskudztwo, brudy'.

Ze słow. (wg BER I 278 z bułg.): gr. dial. *γρίτζι* 'brudy; plugastwa, moralna nieczystość'.

Por. też niezależne innowacje w poszczególnych językach słow.: pol. tylko pl. *gręży* 'męty, brudny osad' (Karlłowicz SGP: Przasnysz); sle. *gréz -a* m. : *gréz* 'namuł, błoto, osad na dnie wód stojących' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *gréz* m. 'błoto' (RJAZ nie wyklucza pożyczki ros., wg RSAN przestarz. i dial.), u Belostenca *gréz* 'namuł, osad naniesiony przez wodę'; stbrus. XVI w. *грязь* : *грязь* 'błoto; gleba mokra od nadmiaru wody' (HSBM).

Psł. skonkretyzowane abstractum od *gręznqti*, *gręsti*. Budowa jak *mazь* od *maza-ti*, *pleть* od *plesti*, *tvareь* od *tvoriti* (o budowie zob. Vaillant GC IV 713).

B. O.

gręźьнь *gręźьna gręźьno* pld. i wsch. 'dotyczący błota, pokryty błotem, błotnisty, uliginosus, paluster; zabrudzony, brudny, sordidus'

~ sł. *gręžen -zna -zno* rzadkie 'rozmaczony, rozmiękły; bagnisty, błotnisty', np. *gręzna* ziemia (SSKJ, Płeteršnik), sch. stare i dial. *gręzan -zna -zno* 'zablocony, błotnisty' (RSAN, RJAZ), też NM w Serbii *Gręzna* (RJAZ), bułg. tylko NT *Gręzen* równina między odnogami rzek w pld. Kalekowcu i płn.-wsch. Płowdiwie. NW *Gręžnó blato* źródło niedaleko Żerawny (wg BER I 278 derywaty od niezachowanego w bułg. **gręž*);

stros. i rus.-cs. *gręžьный* 'grząski, pokryty błotem': через *gręžьные* места (SRJ XI—XVII: XVI w.; Słowarъ CSRJ), też *gręžьное погудие* 'deszczowa pogoda, słota' (ib., XVI w.), 'brudny, zanieczyszczony' (ib., XVII w., Słowarъ CSRJ), 'bagnisty, mulisty': *gręžьным рұчьем вверху* (ib., 1505), ros. *gręžьный -ая -ое* 'pokryty rozmiękłą od deszczu ziemią, błotem' (SSRJ, też dial.: Dal), 'brudny, zabrudzony' (ib.), o wodzie 'nieczysty, mętny' (ib.), też w licznie poświadczonych NW *Gręžьный*: *Gręžьной, Gręžьная, Gręžьное, Gręžьные* (Vasmer RGN II 591—3), dial. 'brudny, obszarpany, niechlujny' (Dal, Słowarъ Novosibir., Ivanova Sl. Podmoskowskja), ukr. *gręžьний -а -е* rzadkie 'brudny' (SUM), też dawne z XVIII w. *brizьki gręžьnie* (Tumčenko), brus. *gręžьny* tylko dial. 'bagnisty, grząski' (SPZB), 'brudny' (ib., Bjaľkewič Mohylew, Jurčanka Nar. sin., Jankova Loeū), też stbrus. z XVI w. *gręžьный* 'brudny, zabrudzony': *каменнемъ gręžьнымъ оукаменованъ е<ст> ленивыи* (HSBM, Słownik Skaryny). ~

Od *gręžь* z suf. *-ьнь*. O budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 80—139.

ESSM VII 125.

B. O.

**grębadlo* zob. **grębadlo*

grębati *grębaję* 'grzebać, skrobać, drapać', 'rozgrzebywać, rozdrapywać'

~ stpol. w złożeniach *po-grzebać -am* 'chować zmarłego' (Słownik stpol.), inf. *grzebać* włączony wspólnie do paradygmatu kontynuantów *gręti* (por.), dłuż. rzadkie *grębaš -am* 'grzebać, ryć, drapać', gluź. *hrębać -am* 'ryć, grzebać', 'chować, o nieboszczyku', czes. dial. *hrębati -ám* 'ganić, tajać' (Jungmann; moraw.), *hrębač* 3. pl. *hrębu* 'grzebać, o kurach' (Lamprecht Opava);

sł. *grębati -am* 'grzebać, skrobać, drapać', 'sadzić pędy winorośli' (Płeteršnik), sch. *grębati -ām* 'chować zmarłego' (RSAN), bułg. dial. *grębam* 'drapać, skrobać'; ros. dial. *grębать -аю* 'wiosłować', 'grabić, zgarniać; zbierać', 'brzydzić się' (SRNG), ukr. *grębати -аю -аеш* 'czuć odrazę', 'pogardzać' (SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. *gręбаць -аю -аеш* 'grzebać', dial. też 'rozgrzebywać, drapać' (SPZB). ~

Produktywny typ iterativum do *grębę gręti*. Budowa jak np. *plętati plętaję*: *plętę plęsti*, zob. I 46—7. F. S.

gręchota pld. 'pomyłka, grzech, peccatum'

~ sł. *gręhóta* 'grzech; wada', sch. *gręhóta* 'grzech' (dial. *gręhotà, gręota, grędota*), bułg. *gręchotà* 'ts.' (dial. *gręchotà*), maced. *gręchotà* 'ts.'. ~

Derywat z sufiksem *-ota* od *grěchъ*.

ESSM VII 114.

M. J. — F. S.

grěchъ *grěchu* 'błąd, pomyłka, przewinienie, error, peccatum'

~ pol. od XV w. *grzech -u* 'przekroczenie przykazań religijnych, zasad moralnych' (od XV—XVI w. też prawnych; 'przestępstwo', Słownik stpol., SP XVI IBL), 'przewinienie, uchybienie', 'wada, błąd' (SJP PAN), 'wina, wykro-

czenie', 'cudzołóstwo', 'nonsens, głupstwo' (SW), dial. *gžyx, gžex* (np. Szymczak Domaniewek, Olesch Sanki Annaberg) też 'diabeł' (Karłowicz SGP), także w przekleństwach np. do *grzechu* (Szymczak Domaniewek), 'zły duch', 'człowiek będący przyczyną grzechu' (Sychta SK), 'zielsko rosnące na miedzy' (Sychta Kociewie), z pol. zapożyczone strus. acc. *grikan* 'grzech', lit. *griėkas*, łot. *grėks* 'ts.', połab. *greχ* 'grzech' (Polański SE 181), dłuż. od XVI w. *grėch -a* 'grzech', głuż. od XVI w. *hrėch -a* 'grzech', też dial. (Warychiusz 1597, Stachowski Frenzel, Michalk Neustadt), stoces. od XIV w. *hřiech -a, -u* 'grzech' (Gebauer Sl.), czes. *hřich -u* 'grzech', 'pomyłka', 'przeklinanie', dial. *hřejch* (Belič Dol.), *hřých* (Králík Kelč, Skulina Mor.-slav.), sła. *hriech -u* (dial. *hrėch, hriėch*, Matejčík Novohrad, Ripka Dolnotrenč.) 'grzech, wina', 'wada, błąd';

sł. od XVI w. *grėh* 'grzech', przen. 'występek', 'wada', sch. *grįjeh grįjėha grįjėha*, 'zło uczynione bez złych zamiarów, błąd', 'grzech', scs. *грѣхъ -a* 'grzech, przewinienie', bułg. *грѣх*, dial. też *грѣх* (Stojkov Banat) 'naruszenie przepisów kościelnych; grzech', 'naganny postępek, wina', maced. *грѣх* 'grzech', dial. też 'bieda, nieszczęście', 'trwoga' (RMNP);

rus.-cs. i strus. *грѣхъ* od XI w. 'grzech', od XVI w. też 'wina, błąd', 'bieda, nieszczęście' (Srezn., SRJ XI—XVII, Slovarь CSRJ, SAR), *грѣхъ*, *по грѣхъ* też adwerbalnie 'niechący, przez pomyłkę', 'niestety, na nieszczęście' (SRJ XI—XVII), ros. *грѣх -a* 'grzech', 'naganny czyn', 'niedostatek, błąd' (w funkcji przysłówka 'źle, grzesznie'), dial. 'kłótnia, sprzeczka', 'przedmiot sporu', ukr. *грѣх -á* 'grzech', 'czyn naganny', 'niedopatrznie, pomyłka', adwerbalnie 'źle, zakazane' (SUM, Hrinčenko), brus. *грѣх грѣхы, грѣхы* 'grzech' (od XV w., HSBM), 'naganny czyn', 'pomyłka', jako przysłówek 'nieodrocznie, niedozwolone', dial. *грѣх -a* 'pomyłka', 'zagon ominięty podczas siewu czy orki' (Bjalskevič Mohylew), 'grzech', 'wina', 'wada' (SPZB), 'grzech' (Turaū, Šaternik Červ.). ~

Por. 1. sch. *grįjėška* 'błąd' (też w terminologii tkackiej, Vuk), instr. *grįjėškōm* 'niechący' (Vuk), 'wbrew prawu', 'błędnie' (RJAZ), bułg. *грѣшка* 'błąd';

2. ros. dial. *грѣхъ -ы, огрѣх* 'przepuszczone albo źle zaorane miejsce' (SRNG), ukr. *огрѣх* 'ts.', przen. 'pomyłka', brus. *огрѣх* 'ts.', pol. dial. *grzechu -y* 'wolny pas w zasiewie na polu lub nie zaorany przez nieuwagę oracza kawałek ziemi' (Brzeziński Krajna).

Rzeczownik pierwotnie należał do tematów na *-u-*, na co wskazuje dopełniacz l.mn. *grėchovъ* i przymiotnik *grėchovъnъ*. Być może już w okresie psł. doszło do przejścia do tematów na *-o-*, por. Słowski SE I 368—9.

Etymologia niepewna. Brak odpowiedników ie. Kontynuuje bsl. postać **groi-so-* (por. lit. *graižius* 'kręty, krzywy', łot. *grėizs* 'krzywy, pochyły, ukośny'). Ze względu na semantykę wyrazów bałt. najbardziej prawdopodobne pierwotne znaczenie 'skrzywienie', z czego 'błąd, pomyłka' (por. *krivъ : krivъda*). Na możliwość takiej rekonstrukcji wskazują spotykane na całym obszarze słow. znaczenia wyrazu podstawowego oraz derywatów dewerbalnych 'błąd, pomyłka', zwłaszcza należące do terminologii rolniczej i tkackiej 'błąd podczas orki, zagon opuszczony na skutek pomyłki'. Na archaiczność tych znaczeń specjalnych może wskazywać przeniesienie nazwy na roślinność zarastającą niezaorany teren, np. pol. dial. 'zielsko rosnące na miedzy' (Sychta Kociewie) albo bułg. dial. *грѣшка* 'miejsce porośnięte dziką roślinnością' (Selimski, Naučni sъobštenija 49). Por. także paralelny rozwój w innych językach, np. łac. *peccatum* 'błąd, pomyłka, uchybienie', 'wykroczenie, grzech', *peccare* 'potknąć się, pomylić się; popełnić wykroczenie', gr. *ἀμαρτία* 'błąd, przewinienie, uchybienie', 'wina, grzech'; *ἀμαρτάνω* 'chybić celu; mylić się', 'zawinić'. Nie można wykluczyć, że znaczenie moralno-teologiczne jest kalką z tych języków.

Inną etymologię, łączącą *grěchъ* z psł. *grě(ja)ti* 'grzać' (od palenia sumienia), proponowaną np. przez Vasmera REW I 307, poparł Grěbov (Studia Lehr-Spławiński 219—26), jednak jego dane toponimiczne, mające świadczyć o istnieniu znaczenia psł. *grěchъ* związanego z grzaniem, są hipotetyczne. Zasadniczą trudnością semantyczną tej hipotezy jest fakt, że przenosiłaby powstanie znaczenia wyrazu psł. w czasy chrześcijańskie. O innych nieprzekonujących objaśnieniach zob. ESSM VII 115—6. Martynov (BLin — XV 71) sugeruje możliwość pożyczki z irań. jeszcze w epoce pogaństwa wraz z innymi wyrazami ze sfery religijnej. Słabość jego hipotezy tkwi w tym, że i źródło irań. **grēha* jest rekonstruowane.

ESSM VII 115—6, Sławski SE I 368—9.

M. J. — F. S.

grějati zob. grěti

grěnyъ *grěna grěno* wsch. 'puszczający pędy, zieleniący się, zielony'

~ ros. *гринѡй*: tylko *гринѡя недѣля* 'post rozpoczynający się na tydzień przed świętem św. Piotra' (SRNG; smoleńskie), też subst. *грѣны* 'stare święto ludowe w czwartek w 7. tygodniu po Niedzieli Wielkanocnej; związane z kultem umarłych i obrzędami wiosennymi' (Dal; orłowskie), ukr. dial. *грѣний* : *грѣний* 'zielony', używany tylko w wyrażeniu *грѣна недѣля* (u Żel. *грѣна недѣля*) 'Zielone Świątki' (Hrinčenko), brus. dial. *грѣнѡя недѣля* '8. tydzień po Wielkiej Nocy; obecnie rzadkie', *грѣнѡя недѣля* 'tydzień po Zielonych Świątkach' (Bjałkevič Mohylew), też *грѣнѡя* (нядзеля) '9. tydzień po Wielkiej Nocy' (BMM III 267 z Homelszczyzny). ~

Por. też: ros. dial. *грѣнѡха* = *грѣны* pl. (Dal, Opyt Dop.: orłowskie) oraz, być może rozszerzające pierwotny zasięg, sło. *grenica* 'zielona lupina orzechów'.

Pierwiastek ten sam, co w *grana* 'gałąź' (ie. *ghrē-* : *ghrō-* 'rosnąć, zielenić się, puszczać pędy'); por. należące tu wyrazy germ.: ags. *grōwan* 'zielenić się', 'kwitnąć', stwn. *gruoni*, dziś niem. *grün* 'zielony' (germ. *grōni*).

ESSM VII 117.

B. O. — F. S.

grěnyъka pln. 'podpieczony albo podsuszony w piecu kawałek chleba'

~ pol. *grzanka* od XV w. 'przy pieczony kawałek chleba' (od XVI w. też 'podgrzany napój alkoholowy', SP XVI IBL, L., SW), pl. *grzanki* 'podsmażone kawałeczki chleba', dial. 'przy pieczony kawałek chleba' (Dejna RKJL XXII 209, Zaręba Siołkowiec, Olesch Sankt Annaberg, Lorentz PW), czes. *hránka* 'ts.', sła. (od XVI w., HSSJ) *hrianka* 'ts.', rzad. 'uschlą rośliną, kwiat';

ros. *грѣнѡкі -ѡв* 'podsmażone kawałeczki chleba', ukr. *грѣнка* 'ts.', 'kawałeczek' (też dial. Hrinčenko) dawne *грѣнка* 'suszony w piecu kawałek chleba albo bułki' (Tymčenko: z XVIII w.), (stąd rum. *hrincă*, ESUM I 598), brus. *грѣнка* 'przy pieczony kawałek chleba'. ~

Por. sch. *grějānka* i jekaw. *grějānka* 'grzana rakija' (też *grějānica*) 'ts.'

Derywat z suf. *-ka* od imiesłowu *grěnyъ*. Na prasłowiańskość wskazuje jednolite znaczenie na całym obszarze pln.słow.

M. J.

**grěnyъkъ* 1. Rekonstruowane przez ESSM VII 118 (obok *grěnyъka*) na podstawie ros. *грѣнок -нкѡ* 'przy pieczona kromka chleba'. Innowacja rosyjska nie poświadczona poza tym językiem.

F. S.

grěnyъkъ 2. *grěnyъka grěnyъka* pld. (tylko sło.) 'gorzki'

~ sło. *grěnek -nka* : *grěnāk -nkā* 'gorzki', też dial. np. Tominec Črni vrh (od XVI w. Megiser 1592: *grenko*). ~

Por. sle. *grēn* f. 'gorycz'.

Adi. oparte na imiesłowiu od *grěti*: *grěň* (por. *grěňka*). Co do semantyki por. *gorьkь* : *gorěti*.

Bezłaj ES I 175, Snoj SES 157.

F. S.

grěň f. pld. i wsch. 'coś żarzącego się; żar'

~ sle. *grēn* f. 'gorycz';

ukr. dial. *грѣнь* f. 'Lychnis Chalcidonica' i *грань* f. : *гран* 'żarzące się węgle; ogień, żar' (ukr. *-ra-* < *-rja*, jak zwykle *ě* : *ę*). ~

Abstractum na *-ь*, oparte na *grěň*, imiesłowiu od *grěti* (por. *grěňka*, *grěňkь* 2.).

Por. od tego samego pierwiastka stind. *ghramsáh*, *ghrams-* m. 'żar słoneczny', bret. *groez*, *grouez* 'ts.' : stirl. *grīs* 'ogień' (Mayrhofer KEWA I 364).

Moszyński JP XXXVI 111, ESSM VII 118.

F. S.

grěšiti grěšq 'mylić się, popełniać błędy, errare'

~ pol. *grzeszyć -szę* 'popełniać grzechy', przen. 'wykraczać, uchybiać czemuś' (SJP PAN), też dial. np. Dejna RKJL XXII 213, Olesch Sankt Annaberg: *gżyśyc*), w stpol. 'przekraczać przepisy religijne albo prawne' (Słownik stpol.), dłuż. *grěšys -ym* 'grzeszyć', 'podejrzewać', głuź. *hrěšić* 'podejrzewać' (też dial., Michalk Neustadt), dawniej (*h*)*rěšu -im* 'grzeszyć' (Warychiusz XVI w., Frencl XVII w.), stczes. od XIV w. *hrěšiti -šu* 'grzeszyć', 'zaniedbywać' (Gebauer Sl.), czes. *hrěšiti* 'popełniać grzechy', 'być winnym', 'nadużywać, wykorzystywać', 'kłać', dial. 'grzeszyć', 'kłać' (Malina Mistrice, Gregor Slav.-buč.), 'łajać' (Bartoš DSM), sła. *hrěšit -i* 'popełniać zło, pomylkę', 'ostro napominać, kłać', dial. 'wymyślać komu' (SSN);

sle. *grěšiti -im* 'brakować', 'grzeszyć', 'błądzić, mylić się' (Megiser 1592, Pleteršnik), 'grzeszyć', przen. 'zawinić' (SSKJ), sch. *grijěšiti grjěšim* 'błądzić, nie trafiać', 'grzeszyć' (RJAZ), scs. *грѣштити -шж* 'grzeszyć' (SJS), bułg. *греша -иш* 'mylić się, robić błędy', 'grzeszyć', też dial. np. BDial. III 53, Stojkov Banat (tylko o błędach: BDial. VII 165), maced. *грешу* 'popełniać błędy', 'grzeszyć', 'wyrządzać krzywdę' (RMJ, RMNP);

strus. *грѣштити* 'pozbawić się czegoś, stracić coś' (od XI w.), 'opuścić coś, pomylić się, nie trafić' (od XII w., SRJ XI—XVII, Srezn., w tym samym znaczeniu w XII—XVI w. też forma zwrotna), rus.-cs. 'popełniać grzech', 'mylić się', 'pomi-jać', 'rzucić podejrzenie', ros. *грешить -шъ -ишъ* 'grzeszyć', 'naruszać jakieś zasady, być sprzecznym z czymś', 'popełniać błąd', 'mieć wadę, pot. też 'zajmować się czymś ubocznie, mało poważnie', przestarz. 'źle o kimś myśleć, podejrzewać, rzucić oszczerstwa' (SSRJ), dial. też 'kłócić się' (Słovaryj Urala, Słovaryj Novosybirsk), zwrotnie 'płonać, o pożarze' (SRNG), ukr. *грішити -шъ -ишъ* 'grzeszyć' też przeni. 'podejrzewać' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *грашыць -шъ шыш* 'grzeszyć, naruszać zasady', 'mylić się', dial. *грашыць* 'kłamać' (SPZB). ~

Denominativum od *grěchь*, o budowie zob. I 57.

M. J. — F. S.

grěšny grěšna grěšno 'zły, błędny'

~ pol. *grzeszny* 'popełniający grzechy, skłonny do grzechów', 'będący grzechem' (w XV w. też *grzeszni*, *grzeszen* — także w sensie prawnym — Słownik stpol.), również dial. np. Olesch Sankt Annaberg, dłuż. *grěšny* 'grzeszny', głuź. *hrěšny* 'ts.' (w XVII w. (*h*)*rěšny* Stachowski Frencl), czes. *hrěšný* (stczes. z XIV w. *hrěšný*) 'skłonny do grzechu', 'wielki, nadmierny' (też dial., np. Malina Mistrice), sła. *hrěšny* 'niemoralny, zły, pełen grzechów', 'niewłaściwy, błędny';

slę. od XVI w. (Megiser 1592) *grěšen grěšna* 'grzeszny', sch. *gr̃ješan gr̃ješna* 'popelniający grzechy', 'prowadzący do grzechu', teź dial. np. SDZ XXXV 29, scs. *грѣшнънъ* 'grzeszny' (teź zsubstantywowane 'grzesznik', SJS) bułg. *грешен грешна грешно* 'grzeszny', 'błędny', teź dial. (również 'ten, kto zrobił błąd', Stojkov Banat), maced. *грешен грешна* 'grzeszny, błędny' (RMNP teź *гревен гревна*);

strus. od XI w. *грѣшным* : *грѣшним* 'grzeszny', w XVII w. teź subst. 'grzesznik' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. *грешный* : *грешен грешна грешно* 'grzeszny', 'winien', dial. 'zły, marny', 'fałszywy, podrobiony' (SRNG), ukr. *грішній* 'pelen grzechów, grzeszny', 'zasługujący na potępienie, naganę' (SUM), teź 'nieszczęśny' (Hrinčenko), brus. *грѣшны* : *грѣшан грѣшна грѣшно* 'mający wiele grzechów', 'winien'. ~

Por. archaiczne scs. *грѣховнънъ*. O nim s.v. *grěchъ*.

Adi. od *grěchъ* z suf. *-ьнъ*, o suf. zob. Brodowska-Honowska SPS 80 nn.

M. J. — F. S.

grěti : **grějati grējъ** 'wydawać ciepło, przekazywać ciepło; czynić ciepłym, calefacere', **grěti sę (grějati sę)** 'poddawać się działaniu ciepła', 'stawać się ciepłym, calefieri' **grěti (grējati)**: ~ pol. (od XVI w., SP XVI IBL) *grzać grzeje* 'wydawać ciepło, przekazywać ciepło; czynić ciepłym, calefacere', dial. teź 'smażyć' (Sychta SK) oraz ekspresywnie 'pędzić' (Kucala PSM), 'bić' (Karłowicz SGP), dłuź. *grěs -ju* 'ts.', głuź. *hrěc -ju* 'ts.', stczes. *hřieti hřeju hřiti*, czes. *hřáti hřeje* (inf. pod wpływem participium) 'wydawać ciepło; ogrzewać', 'cieszyć', dial. *hřit -eju* 'grzać' (Bartoš DSM, Bělič Dol., Gregor Slav-buč.), sła. (od XVI w., HSSJ) *hriat' -eje* 'ts.' (teź dial. Kálal, SSN), dial. także *hret'* (Sipos Bükk-Gebirge);

slę. *grěti grějem* 'grzać' (teź dial., np. Tominec Čmi vrh), sch. od XVI w. *gr̃jeti* (dial. teź *grěti*, HDZ VI 48); *gr̃iti* (HDZ V 360) : *gr̃ejati -jēm* (dial. teź *grėjat* SDZ XXX 133; *gr̃ijat*, Hautzagers Orlec) < *gr̃ijot*, Vuk, ČDL 'grzać', 'łśnić, o stońcu, księźycu', scs. *грѣтати -ѣ -ѣши* (SJS, Sadnik-Aitzetmüller HAT), bułg. *грѣя -ѣеи* 'grzać', 'świecić, łśnić' (teź dial. np. BDial. I 245, III 53, VI 165), maced. *грее* 'ts.' (teź dial. Hendriks Radožda-Vevčani, Vidoeski Kumanovo);

stros. od XVI w. *грѣти* : *грѣтати* 'grzać' (ale Srezn. z XI w. *грѣти* : *грѣти*) ros. *грѣти* 'ts.', ukr. *грѣти -ію* 'przekazywać ciepło; ogrzewać', dial. teź 'bić' (Hrinčenko), dawne *грѣти* 'grzać; ogrzewać; rozgrzewać' (Tymčenko: z XVIII w.), brus. (od XVII w.) *грѣць грѣю* 'grzać', pot. 'bić', teź dial., np. Bjalskevič Mohylew, Jankova Loeū. ~

grěti sę (grějati sę): ~ pol. od XV w. *grzać się* 'poddawać się działaniu ciepła' (teź dial. np. Olesch Sankt Annaberg, Pluta Dzierżysławice, Górnowicz Malbork, SOWM, Lorentz PW), dial. teź 'pocić się' (Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 209, Sychta SK), 'parzyć się, o zwierzętach' (Karłowicz SGP, Maciejewski chełm.-dobrz.), połab. *grij-sā* 2. sg. imp. 'grzej się' (Polański-Sehnert), dłuź. *grěs se* 'grzać się', głuź. *hrěc so* 'ts.', czes. *hřáti se* 'przyjmować ciepło; stawać się ciepłym', 'odczuwać przyjemność', sła. *hriat' se* 'ts.' (teź dial. Kálal, SSN), dial. także *hret' se* (Sipos Bükk-Gebirge);

slę. *grěti se grějem se* 'grzać się', sch. (od XVI w.) *gr̃jeti se* (teź dial. *grěti se*, HDZ VI 48; *gr̃iti se*, HDZ V 360) : *gr̃ejati -jēm se* 'ts.', scs. *грѣтати -ѣ -ѣши сѣ* (SJS) *грѣти сѣ* (Sadnik-Aitzetmüller HAT), bułg. *грѣя се* 'grzać się', maced. *грее се* 'grzać się';

strus. od XI w. *грѣтисѣ* (SRJ XI—XVII) : *грѣтисѣ* (Srezn.) 'grzać się', ros. *грѣтисѣ* 'ts.', ukr. *грѣтисѣ -юся* 'robić się ciepłym, gorącym', 'powodować

rozgrzewanie siebie', też dial. (Hrinčenko), dawne *грѣтися* 'grzać się' (Тымценко: z XVII—XVIII w.), brus. (od XV w.) *грѣца грѣюся* 'ts.', też dial. np. Bjałskievič Mohylew. ~

Z arofonią do *gorēti*. Kontynuuje ie. *g^hhr-ē-* (: *g^hher-* 'gorący, ciepły', pot. *żerawь, żeratykь, żarь*). Archaiczny wokalizm pierwiastka **g^hhr-ē-* poświadczony też w lot. *grē-mens* 'pieczenie w gardle, zgaga', alb. *n-groh* 'grzeję' < **g^hrē-skō*.

Berneker SEW I 351, Miklosich EW 652, Trautmann BSW 79, Sławski SE I 365, Vasmer REW I 456, Vaillant GC III 269, ESSM VII 116—117.

M. J. — F. S.

grēza wsch. 'zamieszanie, pomieszanie, confusio'

~ strus. *грѣза* 'zamieszanie, turbulentia' (XI w., w odpisie z XV w., Srezn., SRJ XI—XVII), *грѣзы вавилонскыя* 'grzech, występki' (XI w., SRJ XI—XVII), ros. *грѣза* pot. 'marzenie; rojenia, zwłaszcza senne majaki, senne marzenia' (w XVIII w., *грѣза* или сновидение, Ruk. Leks.), dawniej też osobowo m., f. 'ten, kto bredzi przez sen', 'pleciuga, papla' (SAR, Dal), *грѣза* : *грѣза* powszechnie dial. płn. (czasami też *грѣzá*, Dal, Slovarь Mordov.) zazwyczaj 'szaleństwo, psoty, bzik, fanaberie', osobowo 'marzyciel, fantasta', 'ten, kto bredzi, zwłaszcza we śnie, gorączce', 'człowiek nieroztropny, niemądry', 'urwis, psotnik, awanturnik, chuligan' (SRNG, Eliasov Zabajkalsь, SRSO), ukr. stare *грѣза* 'ropa' (< **mieszanina, materia*'), Berynda 1627 r.: SRJ XI—XVII. ~

Por. też 1. rzadkie msc.: strus. XI w. w dwu przykładach (Grzegorz z Nazjanzu) *грѣзъ* 'il, błoto, męty, zawiesina' : *земля мннующей грѣзъ и низоу оставляющи, бѣл, матеря* : *потрѣбляеть бо съ грѣзы, зълъ нравъ* (Srezn., SRJ XI—XVII tylko w przykładzie pierwszym z dwu powyższych), ros. dial. *грѣз -за* 'brednie, majaki' (SRNG za Dalem);

2. paralelne formacje pref.: rus.-cs. *съгрѣза* 'σύγχυσις, confusio': *ѣда къгда нѣкто отъ невидѣнна въ съгрѣзоу придетъ*;

rus.-cs. *съгрѣзъ* m. '*φύραμα, massa*' (Miklosich LP, Srezn.).

Niejasne. Mimo trudności znaczeniowych wyraz zazwyczaj łączony bywa z *groza* (zob. Ilijnski RS VI 221, Brückner ZsIPh IV 216, Jacobson Word VIII 387). Pierwotne jednak znaczenie *grēza* musiało być związane z konkretnymi realiami (o mieszanii substancji, por. *grēziti*; o mieszaninie, czymś zmieszonym, zob. wyżej znaczenia 'massa, materia'), a dopiero wtórnice, przenośnie ze stanem psychicznym. — Nie można też wykluczyć wpływu bliskiego znaczeniowo i brzmieniowo, choć etymologicznie całkiem różnego *gręza*. — Ostatnio ESSM VI 120 (i Trubačev dopisek do Vasmera ES I 415) widzi tu pokrewieństwo z lot. *grēizs* 'krzywy' zob. *grēchъ*.
F. S.

grēziti *grēžq* wsch. (i słu.?) 'mieszać, permiscere, turbare, confundere', przen. 'być w stanie psychicznego wzburzenia, zmieszania'

~ stros. XVI—XVII w. *грѣзити грѣжу* 'mieszać, powodować zmieszanie' (Srezn., SRJ XI—XVII), *грѣзитися* 'wydawać się, przywidywać się, zwidywać się, roić się', *грѣзитися во снѣ* (SRJ XI—XVII), ros. *грѣзить -жу -зисъ* 'marzyć, śnić, roić, majaczyć', dial. płn. 'pleść bzdury, roić', 'kłamać', 'awanturować się, łobuzować, chuliganic', 'psuć, szkodzić' (SRNG), *грѣзиться* 'majaczyć się (komu), roić się (komu), wydawać się' (SSRJ, Ožegov SRJ). ~

Tutaj zapewne też słu. dial. *grēziti se, grēzi se* mi 'tożi se mi, ne da se mi' (Pleteršnik, Bezljaj ES I 176).

Por. złożenia wskazujące na pierwotne znaczenie wyrazu: 1. scs. Supr. w jednym

przykładzie съгрѣзити -грѣжж 'collabi, być przywiedzionym do upadku': да не видатъ тако старца лежашта въ чьсти и съгрѣжена на земли, cs. (serb. i rus.) съгрѣзити сѧ 'zmieszać się, połączyć się, συμφύρεσθαι, commisceri': съ блудники съгрѣзиша сѧ; вода аще и съгрѣзила сѧ есть съ каломъ (Miklosich LP, Daničić RSS: 'contaminare'), cs.-rus. ponadto 'błądzić', 'podnieść się na kogo, ruszyć' (Miklosich LP, Srezn.);

2. cs.-rus. възгрѣзити 'turbare': морю възмоутиши сѧ и възгрѣзити; вѣтрии вьсе възмжтатъ и възгрѣзатъ горѣ пѣськъ (Srezn., Miklosich LP), възгрѣзитися 'podnieść się (z upadku, z grzechu)', SRJ XI—XVII.

Denominativum od *gréza*, zob. I 57.

F. S.

gribati gribajq pld. 'grzebać; ryć, kopać'

~ sch. dial. *gribati* 'ryć, grzebać' (RJAZ), bułg. dial. *grúbam* 'zakopywać, przy-syruwać ziemią' (BER), *zgrúbam* 'zbierać', maced. *gruba* 'rozgrzebywać, roz-kopywać'. ~

Por. bułg. dial. *grubáč* 'pogrzebacz' (BDial. II 147).

Iterativum z wzdłużoną samogłoską pierwiastka, oparte na temacie ze zredu-kowanym stopniem wokalizmu widocznym w *grǫbǫti*. O budowie zob. I 47.

F. S.

gríbъ griba 'grzyb, fungus', dem. *gríbъкъ gribъka*

~ pol. od XV w. *grzyb* -a bot. 'roślina w kształcie kapelusza na nóżce, nie-które gatunki jadalne, fungus', przen. 'o starym człowieku', zwykle z adi.: sta-ry *grzyb*, 'zwęglony koniec knota', 'osad tworzący się przy topieniu rudy żelaz-nej z zawartością cynku', dawniej też 'narośl na ranach lub wrzodach „dziwe mięso”, wrzód weneryczny' (L., SW), w XV w. także 'rodzaj ciasta', dial. 'fungus' (Brzeziński Krajna, Szymczak Domaniewek, SOWM, Dejna RKJŁ XXII 214, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba AJŚ II mapa 164, Zaręba Siołkowice, Sychta Kociewie, Sychta SK, Lorentz PW), tylko o pewnych grzybach jadalnych, zwłaszcza boro-wiku (Pluta Dzierżysławice, Szymczak Domaniewek, Górnowicz Malbork, Karło-wicz SGP, Kucala PSM, Tomaszewski GŁ, Szymczak Domaniewek, SOWM, Zaręba AJŚ II, cz. 2, s. 50, Lorentz PW, Maciejewski Chełm.-dobrz.), 'huba, Polyporus' (Dejna RKJŁ XXII, Zaręba Siołkowice, Brzeziński Krajna, Górnowicz Malbork, Pluta Dzierżysławice, SOWM), 'grzyb na ścianach budynku' (Dej-na RKJŁ XXII, Szymczak Domaniewek, Górnowicz Malbork), 'stężala warstwa na ugotowanym mleku, kożuszek' (Dejna RKJŁ XXII), kasz. też 'garb' (Sych-ta SK), z pol. zapożyczone sła. *grip* -ba 'fungus' (Sipos Bükk-Gebirge, Habov-štiak Orava, Stanislav Liptov, Buffa Dlhá Lúka), pl. *gribe* 'suszone grzyby' (Vagnerová Klenovec), dłuż. *grib* 'grzyb', 'hubka', 'narośl u konia', dial. 'grzyb', 'borowik' (Faßke Vetschau), głuż. *hrib* 'grzyb', 'huba drzewna, Polyporus', dial. 'grzyb', 'prawdziwek', 'Birkenpilz' (Michalk Neustadt), czes. od XIV w. *hřib* -u 'grzyb z rodziny Boletus' (dial. też 'każdy grzyb', Bartoš DSM), ekspr. o starym człowieku, NM *Hřiby*, sła. *hrib* -a 'borowik, Boletus edulis', dial. 'grzyb w ogóle albo z wyjątkiem rosnących na drzewach', 'każdy grzyb jadalny' (Ripka Dolnotrenč., Matejčík Novohrad), 'grzyb z rurkowanym spodem', 'borowik, Boletus edulis' (za Majtánová: Jaz. študie XII 274), przen. iron. 'o starym człowieku' stary *hrib*;

ste. dial. *grib* 'Boletus edulis' (Pleteršnik; wg Bezlaja ES I 176 zarówno wyraz sle., jak i sch. jest zapożyczony z ptn.stów.), sch. dial. *grib* 'grzyb pasożytniczy żyjący na korzeniach krzewów, Rosellina quercina' (RSAN, Simonović BR za Ne-

nadiciem), prerazgranen *grib* 'Boletus ramossimus' (wg RJAZ przejęte do XIX-wiecznego słownika Šulka? z innych języków słow.);

stros. z XVI w. грибъ -а 'grzyb', XVII—XVIII w. 'nazwa choroby skórnej' (SRJ XI—XVII), rus.-cs. 'grzyb, fungus', ros. *гриб -á* 'fungus', pot. 'o starym, słabowitym człowieku', 'zwęglony koniec knota', pl. drożdże, pleśnie', dial. 'każdy grzyb o miękkim kapeluszu zdalny do suszenia w przeciwieństwie do grzybów, które się soli' (SRNG: leningrad.), 'grzyb zdalny do gotowania lub smażenia' (SRNG: niżegor., chabar., Sl. Priamur'ja, Słovar' Mordov.), 'borowik' (SRNG: wołog., Słovar' Novosybir., SRSO), 'grzyb o grubym korzeniu, twardym kapeluszu i sitkowatym spodzie z gat. Boletus' (SRNG: perm), 'warga', 'opuchlizna na kłębie konia' (Słovar' Urala), ukr. *гриб -á* bot. 'grzyb, fungus', (SUM), 'grzyb na ścianie' (Żel.), dawne i dial. też 'prawdziwek' (Hrinčenko, Tymčenko), w XV w. jako NO (SSUM) z ukr. rum. *hrib* 'borowik, prawdziwek', brus. od XVI w. *гриб -а* 'grzyb, fungus', pogardliwie o starym człowieku, pot. pl. 'wargi' (TSBM, Nosovič), dial. też 'borowik' (Nar. slovatv., Jankova Loeü., Nar. Leks.), z brus. lit. *grįbas* 'grzyb' (por. Fraenkel LEW I 168), również ze słow. lot. *grība* 'borowik' i coll. *grības* 'grzyby niejadalne'. ~

Dem. *gribъkъ*: ~ pol. od XV w. *grzybek -bka* dem. od *grzyb*, 'mały grzyb', (dial. też 'huba drzewna, Polyporus', Dejna RKJL XXII), połab. NO: *Greibke, Griebke, Griepke, Greybeke* (Rost 361), dłuż. *gribk* dem. od *grib*, czes. *hřibek* dem. od *hřib*, dial. 'borowik' (Belič Dol., Lamprecht Opava);

ros. *грибѡк* dem. *гриб*, ukr. *грибѡк* dem. od *гриб*, brus. *грибѡк* dem. od *гриб*.

Por. 1. ste. dial. *gribânj, gribânja, glibânja* 'Boletus edulis';

2. czes. nazwy wsi: *Hřiběci, Hřibiny, Hřibsko* i góry *Hřibov*;

3. NM pld.słow.: sch. *Griby* (XIV w., bulg. *Грибът, Грибо*, grec. *Γκριπαβίτσα Γκριπάνας Γκριπιανη Γκριμποβο* (prawdopodobnie ze słow. **Gribovica, *Gribanъ, *Gribjane, *Gribovo*, Vasmer SG 28), alb. *Griha, Gribjec, Gribjani*.

Najprawdopodobniej oboczna postać do psl. *glib-*. Do tej samej podstawy należy też drugie psl. określenie tej rośliny: *gliva* (zob.). Pierwotne znaczenie 'oślizgły, kleisty' przeszło w 'fungus'. Por. też lit. *gléima* 'śluz, lepki płyn', *gliėti* 'smarować, kleić', *greimas* 'śmietana; śluzowaty osad w wodzie', *griėti* 'zbierać śmietanę'. Etymologię tę poparł K. Moszyński JP XXXVI 196, wskazując na gr. *μύκης* 'grzyb' wobec łac. *mūcus* 'śluz' i na podobne objaśnienie alb. *këpurdhë* podane przez Cimochońskiego LP III 164. O wymianie *r : l* zob. *goldъ, golsъ* (Meillet, Mel. Mikkola 157—9, Fortunatov KZ XXXVI 3).

Brückner KZ XLVI 235 uw. 1, Sławski SE I 373—4, Specht UID 319, Vasmer REW I 308, Bartnicka-Dąbkowska NG 25—6, Jaškin, BLin IV 30—34. Mniej prawdopodobne objaśnienie Jakobsona (Word VIII 387) nawiązujące do psl. *gribati*, iter. do *grъb-* w *greti grebъ* (zob.), uważającego za pierwotne znaczenie 'to, co wyrasta, kielkuje z ziemi'. Z psl. *gribati* łączy też Merkulova (Etim. 1964, 93—5) na podstawie ros. dial. *гриб* 'zagon, grządka', 'podłużny wzgórek biegnący wzdłuż drogi' i *гриба* f. 'nanos, namul', rekonstruując znaczenie pierwotne 'fałd, zmarszczka'. Związek z *gribati* popiera również ESSM VII 126—8. O innych nieprzekonujących objaśnieniach zob. Sławski SE I 373—4,

Jednolita semantyka wyrazu ukazuje, że *gribъ* już w psl. oznaczał spotykaną w lesie roślinę o wyglądzie kapelusza na nóżce. Nazwy różnego rodzaju narośli (znaczenie powszechne przy nazwach 'fungus', por. *bъdla, gъba, gliva*) nie były znaczeniem pierwotnym. Ros. dial. i pot. brus. znaczenie 'warga' powstało przez analogię do paralelnego występowania obu znaczeń w wyrazie *zyba* (por. *gъba*).

Wątpliwości budzi występowanie tego leksemu na terenie pld.słow. Mogą na to

wskazywać przytoczone NM spotykane w Bułgarii i Grecji. Za zasięgiem pld.słow. opowiada się też J. Rusek (PSS VI 327—8), jednak przytaczane przez niego sch. *grib* 'grzyb pasożytniczy, żyjący na korzeniach krzewów' jest zaświadczone jednorazowo, a znaczenie nie wskazuje na rodzimość w gwarach.

W. Hensel, Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna³ 142 twierdzi, że we wczesnym średniowieczu Słowianie niewątpliwie znali grzyby i używali ich jako pokarmu oraz do innych celów. Według SSS VI 170 Słowianie odróżniali grzyby trujące od jadalnych i mogli stosować je jako truciznę. Materiał językowy nie potwierdza tej hipotezy. Brak podstaw do rekonstrukcji wspólnych nazw psł. dla grzyba jadalnego albo trującego.

M. J. — F. S.

gribъкъ zob. **gribъ**

gribъnъ *gribъna* *gribъno* pln. 'związany z grzybem, podobny do grzyba', 'bogaty w grzyby'

~ pol. *grzybny* 'obfity w grzyby' (SJP, SW, Dejna RKJL XXII);

ros. *грибной* 'z grzybów, powodujący porost grzybów': np. *грибной суп*, *грибной дождь* (cerk. też 'obfity w grzyby'), 'spowodowany przez grzyby, o chorobie', ukr. *грибний* 'bogaty w grzyby', 'dotyczący grzybów', brus. *грыбны* 'dotyczący grzybów'. ~

Por. 1. czes. *hřibnatý*, z nawarstwionym suf. *-aty*, 'bogaty w grzyby';

2. połab. NM *Graibnitz* (Rost).

Adi. od *gribъ* z suf. *-ъnъ*.

M. J.

gričъ 1. *griča* pld. 'skaliste wzniesienie'

~ sle. *grič* m. 'niewysokie wzgórze, pagórek' (SSKJ), 'kamieniste miejsce, rumowisko' (Pleteršnik) częste w NM, por. np. Lebânu *γrič*, Kârșn *γrič* (Tominec Črni vrh 96), sch. od XIII w. przede wszystkim pln.-zach., też Bośnia *grič* m. 'skaliste wzniesienie', 'pagórek', 'skała', 'urwisko skalne', 'nanesione kamienie', 'kamienisty grunt' (RJAZ, RSAN, HDZ V 359). ~

Por. alb. *gërq* 'szpic, ostry wierzchołek góry', wg Meyera EW 124 pożyczka z sch., wg Skoka SR III 353 ślad substratu;

2. grec. NM *Γριζοβυσσα*, *Γριζοίτσα* wg Vasmera być może pożyczki z **gričunišče*, **gričica* niezachowanych derywatów od sle. i sch. *grič* (Vasmer SG 30, 58).

Nie widać podstaw do przyjęcia prasłowiańskości wyrazu. Zasięg i semantyka przemawiają za pożyczką z przedśłowiańskiego adstratu na Bałkanach. Zob. Skok SRL III 353, ER I 616. — Próby wykazania rodzimości wyrazu nie przekonują: Berneker SEW I 352 łączył z gr. *φριζ* od *φρισσω* 'być chropowatym, nastroszonym, nierównym' (o wyrazie greckim zob. Frisk GEW 1043—4), Būga RR 307 nawiązywał do łot. *grēizs* 'krzywy'; Schütz GTS 91—3 wiązał *gričъ* z sch. *gřk* 'gorzki' (za pierwotne znaczenie uważał 'szorstki, ostry'); ESSM VII 128 równie nieprzekonująco próbuje wiązać z *griva*, a nawet *gora*. Krytyczny przegląd literatury podaje Schütz GTS 91—93, Bezlej ES I 176—7.

Badjura LjG 115.

M. J. — F. S.

***gričъ 2.** Rekonstruowane ze znakiem zapytania przez ESSM VII 129 na podstawie strus. *гричь* 'pies' (z XII w., w odpisie XVI-wiecznym, SRJ XI—XVII). Por. jeszcze sch. dial. *grič* 'chomik' (Newekłowsky Burgenland 323, Koschat Baumgarten). Nie ma podstaw do psł. rekonstrukcji wyrazu.

F. S.

grimati grimajq 'grzmieć, huczeć, tonare'

~ dłuż. *grimaš* 'grzmieć, huczeć', 'rzucać na dół z hukiem, upadać z hukiem', *grima se* 'grzmi', głuż. *hrimać* 'grzmieć, huczeć' (dial. w tym znaczeniu *hrimać se*, Michalk Neustadt), czes. *hřimati* 'grzmieć', dial. 'wydawać silny dźwięk podobny do grzmotu' (Přir. slov.), stczes. XIV—XV w. *hřimati -aju -áš* 'grzmieć' (Gebauer Sl.);

śle. tylko u Pleteršnika *grimati -am* 'łomotać, łoskotać', dial. doleńskie 'trzaskać, trzeszczeć, huczeć', sch. dial. czakaw. *grimât grîmje* 'grzmieć' (Tentor w JA XXX 190, Houtzager Oriec), cs. *гримати -мажк -макши* 'rozbrzmiewać', np. *пачы гримаше* (Miklosich LP);

strus. *гримати гримлю* : *гримлю* XIV w. 'grzmieć, tonare' (Srezn., SRJ XI—XVII), ukr. *гримати -аю* 'silnie stukać, uderzać, bić czymś', 'krzyczeć, głośno lajać, grzmieć na kogoś', też dial. (Hrinčenko, Żel.). ~

Na gruncie poszczególnych języków słow. pojawiają się też sekundarne formy perfektywne: pol. dial. kasz. *grimnqć* 'upaść z hukiem', 'uderzyć, rąbnać' (Lorentz PW, u Sychty SK *grimnqć sq* 'uderzyć się mocno'), dłuż. *grimnuš* 'upaść z hukiem';

ros. dial. *гримнуть* 'zrzucić coś, zwalić' (SRNG: Nowogród, Psków), ukr. dial. *гримнути* 'zagrzmieć', 'krzyknąć ze złością' (Hrinčenko), 'upaść' (Leks. Bjul. II 77), 'uderzyć, gruchnąć, porazić piorunem' (Leks. Poles'ja 29).

Iterativum od *gryměti* (zob.), o budowie i wydłużeniu samogłoski rdzennej zob. I 47. K. H.

griva 'kark, szyja ludzka, zwierzęca (zwłaszcza końska), collum', 'włosy na szyi zwierzęcia, zwłaszcza konia, iuba', 'wzgórze, podłużna wyniosłość', dem. pñ. *grivka*, pld., wsch. *grivica*

~ pol. od XV w. *grzywa* 'długie włosy pokrywające tylną część głowy i kark niektórych zwierząt, iuba', bot. końska *grzywa* 'Equisetum ardense' (SP XVI IBL), również dial., np. Dejna RKJL XXII, Szymczak Domaniewek, Zaręba Siołkowice, Sychta Kociewie, także przen., np. Steffen Warmia (w obocznej formie *grzyba*), kasz. 'fala morska' (*grěva* : *grěba*, Sychta SK), dial. 'podłużna wyniosłość, grzbiet' (z ziemi chełmińskiej, a jako NM w okolicy Sępólna; Moszyński, JP XXXVI 197), 'pozostawiona niezżęta kępka zboża', 'niezaorany kawałek pola' (SOWM), 'zboże lub trawa nie skoszona przez nieuwagę' (Mazur Biłgoraj), dłuż. *griva* 'grzywa konia, osła itd.', w pl. 'długie, rozczochrane włosy' (dial. pl. t. też w pierwszym znaczeniu, Faßke Vetschau), głuż. *hriwa* 'grzywa końska', czes. od XIV w. *hřiva* 'grzywa, iuba', dial. *hřiba* również 'włosy' (Kott DSM), śla. *hriva* 'iuba', *konská hriva* 'długie, bujne, rozczochrane włosy', dial. też 'najwyższe miejsce nośnej części strzechy, kalenica' (Ripka Dolnotrenč.);

śle. *griva* 'grzywa', 'bujne włosy na głowie', 'miedza porośnięta murawą', 'zarośnięte trawą miejsce w winnicy', 'trawiaste wzniesienie, stok', rumena *griva* 'Clavaria flava', konjska *griva* 'Eupatorium cannabinum', sch. *griva* 'długie i gęste włosy na karku pewnych zwierząt', 'wełna pozostawiona na karku i przedniej części ciała barana', dial. też 'trawa ominięta przypadkiem podczas koszenia', 'bardzo szybki prąd wodny na Dunaju', 'gatunek grzyba Clavaria', 'gołąb grzywacz' (RSAN), 'szyja, kark' (HDZ I), cs. *грива* 'iuba' (Miklosich LP), bułg. *grúva* 'grzywa na karku zwierząt' (też dial., np. BDial. III 53, V 15, VI 164), maced. *grúva* 'grzywa', dial. 'zaspą, nawis śniegu';

strus. *грива* 'grzywa, iuba', 'włosie końskie', 'ozdobiona tkanina zdobiąca grzywę konia', 'obszycie odzieży ze złotych lub srebrnych nici', 'wzgórze porośnięte

lasem' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *zpuša* 'długie włosy na szyi niektórych zwierząt', 'wydłużone wzniesienie o pochytych stokach porośnięte lasem, zwłaszcza w terenie podmokłym', 'wydłużona mielizna', 'układ obtoków w kształcie długiej grzędy' (SRJ), 'podłużne wzgórze, niewysoki grzbiet górski' (SSRJ), коньская *zpuša* bot. 'Eupatorium cannabinum', dial. także 'długi, wąski cypel', 'stromy brzeg rzeki', 'stok', 'pole na wzniesieniu, na miejscu wykarczowanego lasu', 'skraj poręby', 'polana w lesie', 'bystry bieg rzeki na zakręcie', 'rząd podwodnych kamieni na progu rzeczonym', 'zaspą śnieżną', 'kępka, pasmo trawy ominięte podczas koszenia', 'trawa dobrej jakości', 'miejsce, gdzie kępami rosną jagody, grzyby, drzewa' (SRNG), 'miejsce ominięte podczas koszenia, orki' (Słovari Don., Sl. Priamurja), 'rola wysoko położona, ugór' (Słovari Novosibirsk.), 'leżąca na uboczu część lasu' (Melničenko Jaroslavl'), ukr. *zpuša* 'grzywa zwierzęca', przen. 'długie włosy', 'niezjęte pasmo trawy', 'podłużne wzniesienie, pasmo górskie', dial. też 'kawatek urodzajnej ziemi otoczony mokrą kośną łąką' (Bileckij-Nosenko), brus. *zpuša* 'grzywa', przen. 'długie, rozczochrane włosy', 'podługowaty pagórek porośnięty lasem lub trawą', dial. też 'pasmo nieskoszonej trawy' (np. SPZB, Šatalava BDS), 'sucha łąka w dolinie' (SPZB), 'pas trawy, łoziny, piachu' (Turaū), 'pagórek', 'suche miejsce wśród błota' (BMM III 237), 'mielizna rozdzielająca wody u spływu dwóch rzek', 'kępka krzaków na łące', 'podłużny, łukowaty pagórek pośród mokrych łąk, który zawsze pozostaje suchy', 'wydłużone wzgórze porośnięte lasem', 'trawiasty brzeg źródła' (Jaškin BHK), 'szczyt słomianej strzechy' (Nar. leks.). ~

Dem. 1. *grivka*: ~ pol. *grzywka* 'włosy krótko przycięte nad brwiami', 'meszek włosia między uszami konia' (SW);

ros. *zpuska* dem. do *zpuša* 'grzywa', 'rodzaj uczesania' (SSRJ), 'wstawka u koszuli', 'niewielki, zalesiony cypel wychodzący w jezioro' (Dal), dial. 'wzniesione miejsce pokryte lasem', 'pas wysokiego, wyrastającego ponad niższy, lasu, zboża, trawy', 'brzeg nasypu kolejowego wyłożonego darnią', 'wierzchnia część zagonu' (SRNG), ukr. *zpuška* dem. do *zpuša*, 'przystrzyżone nad czołem włosy' (SUM), 'włos kłosa owsa' (Leks. Bjul, VI), brus. *zpuška* dem. do *zpuša* 'krótko przycięte nad czołem włosy' (TSBM), dial. też 'niewielkie wzniesienie' (Nosovič), 'miejsce opuszczone przy koszeniu', 'kośna łąka otoczona strumykiem, strumykami'. ~

2. *grivica*: ~ sch. *grivica* dem. do *griva*, 'kołnierz', bułg. *grivica* dem. do *zpuša*, dial. też 'pióro używane jako ozdoba' (BDial. I 245, II 147, V 165), 'gatunek gołębia' (BDial. V 165);

ukr. *grivica* = *zpuša* (Hrinčenko). ~

Wyraz kontynuuje ie. **grīwā*. Uderza zasięg geograficzny: obok lot. *grīva* 'ujście rzeki' dokładne odpowiedniki występują w stind. i awest. *grīvā* 'tylna część szyi, kark'. Por. także gr. *δέρη* 'szyja, kark', z apofonicznej formy **grīwā*. Wyraz psł. miał prawdopodobnie początkowo odziedziczone znaczenie anatomiczne 'szyja ludzka', 'kark zwierzęcy, zwłaszcza koński', wyparte później przez psł. *šyja*, dial. *křkь*. Wskazują na nie znaczenie derywatu 'grzywna' (pierwotnie 'naszyjnik') oraz dokładne odpowiedniki indoirańskie. Zawężenie znaczenia do 'włosy na karku, szyi zwierzęcia' ma paralelę w niem. *Mähne*, stwniem. *mana* 'grzywa' wobec stind. *mányā* 'kark'. Por. także psł. dial. *křkь* 'kark, szyja' wobec slę. *křke* pl. 'długie włosy na głowie'. Jako nazwa karku końskiego, najbardziej wystającej w górę części ciała, *griva* zaczęła oznaczać także wzniesienie terenu (o dawności tego znaczenia świadczą zapożyczone nazwy gór w języku greckim: *Γριβα*, *Γριβισιά*, zob. Vasmer SG 162 i 30, 78, 89; por. też rozwój semantyczny w *grbь*, *χρῆβος*), zob. jednak niżej etymologię K. Moszyńskiego.

Pie. **grīwā* uważa się zwykle za derywat z suf. -*wā* od **grīer-* 'pochłaniać.

połykać'. Jako pierwotne znaczenie wyrazu Pokorny rekonstruował 'szyja; okolica gardła, gardzieli', por. psł. *grdlo* od tego samego pierwiastka.

K. Moszyński wychodził z pierwotnego znaczenia topograficznego 'wzniesienie powierzchni, grzbiet górski' i zestawiał *griva* wraz z psł. *grądb* 'pies' i psł. *gręda* 'podłużna wyniosłość' z psł. *gora* 'wyższy poziom, góra'.

Berneker SEW 352—3, Sławski SE I 374, Moszyński JP XXXVI 197, ESSM VII 129—30, Vasmer REW I 308, Skok ER I 620, Machek ES² 149, Bezlaj ES I 177, Pokorny IEW 475, Mayrhofer KEWA I 353—4. M. J. — F. S.

grivastъ grivasta grivasto : **grivatъ grivata grivato** 'z długą, bujną grzywą, iubatus'
grivastъ: ~ pol. od XVI w. *grzywiasty* 'mający bujną grzywę', połab. (*g*)*rēv'ōstē* 'z bujnymi włosami' (Rost);

sł. *grivast* 'grzywiasty', 'podobny do grzywy', sch. *grīvast* 'pokryty grzywką', 'o ptaku z grzywą, obrączką na szyi';

ros. *grivástnyj* 'z długą, bujną grzywą', dial. też 'w kształcie fali' (Slovarь Don.), ukr. *grivástnyj* 'o bujnej grzywie', przen. 'o długich włosach', brus. *grivástnyj* 'z wielką grzywą', 'w kształcie grzywy'. ~

grivatъ: ~ dial. kasz. *grīvati* 'z długą, gęstą grzywą' (Lorentz PW), dłuż. *grivaty* 'z długą, bujną grzywą', 'nieuczczesany, rozczochrany', głuż. *hriваты* 'z bujną grzywą', czes. *hřivaty* 'ts.', śla. *hrivaty* 'ts.';

sł. *grivát griváta* 'grzywiasty', 'podobny do grzywy', sch. *grivat* 'o wielkiej grzywie' (RSAN: Banat, Bačka);

ukr. *grivástnyj* 'o bujnej grzywie', przen. 'o długich włosach' (Hrinčenko). ~

Por. bułg. *grivestъ* 'z długą, gęstą grzywą' (też dial. BDial. III 53, IX 238), maced. *grivestъ* 'z długą, grzywą'.

Adi. z suf. *-atъ, -astъ* od *griva*. O budowie zob. Winkler-Leszczyńska PJ PAN 40. M. J. — F. S.

grivatъ zob. **grivastъ**

grivica zob. **griva**

grivъ griva grivo pld. i wsch. szczątkowo zachowane 'szary', 'pstrokaty'

~ bułg. dial. *grivъ* 'siwy, szary, o ptakach', *grivъ гълъб* 'siwy gołąb', dial. (Rodopy) *grivъ* 'siwy, szary', o oczach: *grivъ, -a, -o* 'сивый-шареный' (Герон);

ukr. dial. *grivъ* 'szaro-żółta, czarno-żółta, o owcy'. ~

Wyraz niejasny. Rekonstruowany przez ESSM VII 130 na podstawie przytoczonych wyrazów bułg. i ukr. Najbardziej prawdopodobny związek z psł. wsch. *glivъ* 'szarożółty, ciemnożółty' z obocznością *r : l*, jak w psł. *grivъ : gliva*. Według innych, mniej prawdopodobnych objaśnień byłby to bałkanizm, por. ngrec. *γριβας* 'szary' i rum. *griv* 'łaciaty', 'pstry'.

ESSM VII 130. F. S.

grivъka zob. **griva**

grivъna 'ozdoba na szyję', 'obręcz', 'naszyjnik', 'wartościowy przedmiot służący jako jednostka płatnicza'

~ pol. od XIV w. *grzywna* 'kara pieniężna', dawniej 'określona ilość drogiego kruszcu, zwykle srebra, służąca jako jednostka płatnicza' (Słownik stpol., SP XVI IBL), inne środki pełniące tę samą funkcję np. 'wiązka skórek zwierzęcych', nazwa

jednostki monetarnej o różnej w różnych okresach wartości, np. 20 groszy polskich, 10 kopiejek srebrem, dial. 'zastaw' (Karłowicz SGP), głuź. *hrivna* 'niemiecka jednostka monetarna — marka', czes. *hřivna* dawne od XIV w. 'jednostka monetarna licząca ok. 16 lutów złota czy srebra', od XV w. 'jednostka wagi równa 1/2 funta' (Gebauer Sl), sła. *hrivna* 'dawna jednostka wagi, zwłaszcza złota lub srebra';

sł. *grivna* 'naszyjnik' (Pieteršnik), sch. od XIV w. *grivna* dawniej. 'naszyjnik', 'rodzaj srebrnego pieniądza, także miara wagi', dziś 'bransoletka', 'sznur, wianek np. suszonych grzybów', 'metalowe kółko służące do łączenia części kosi itp.', w pl. 'kajdanki', cs. z XIII w. *гривъна* 'naszyjnik', 'naramiennik', 'moneta, nummus' (SJS), bułg. *гривна* 'ozdoba na rękę z drogich metali albo szkła, bransoletka', anat. 'przegub', 'żelazna obręczka przy piaście koła', dial. też 'żelazne kółko łączące z sobą dwie części narzędzia np. ostrza kosi z drzewcem' (BDial. II 74, IV 196), 'obraczka ściągająca drzewce, zapobiegająca jego rozszczepieniu' (BDial. VII 28), 'koguci grzebień' (BDial. IV 196), rzad. 'cembrowina studni' (RROD), maced. *гривна* 'bransoletka', 'żelazna obręcz, kółko';

strus. (od XII w.) *гривна* 'jednostka wagi i miary', 'metalowa ozdoba noszona na szyi, też jako znak rozpoznawczy', 'dekoracja ikony' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *гривна* 'podstawowa jednostka pieniężna w dawnej Rusi o wadze około funta srebra', przestarz. '10 kopiejek', 'dawna metalowa ozdoba na szyję w formie obręczy', 'srebrna moneta' (Dal), dial. też 'wstawka na ramionach koszuli' (SRNG), 'wysoko położona rola, ugór' (Slovar' Novosibirsk), ukr. od XIV w. *гривна* (*гривъна*) 'jednostka monetarna' (SSUM), 'nazwa jednostki monetarnej o różnej wartości, w zależności od czasu i terenu', 'jednostka wagi = 200 g', 'naszyjnik wykonany z dukatów' (Тумченко), dziś 'metalowa ozdoba w kształcie obręczy noszona na szyi' (: *гривня* 'nazwa dawnej jednostki monetarnej'), brus. dawne (od XV w.) *грывня* 'metalowa ozdoba noszona na szyi', 'jednostka wagi metali szlachetnych', 'jednostka monetarna' (HSBM, TSBM). ~

Wczesny derywat z suf. *-vna* (zob. I 137) od *griva*, jeszcze w pierwotnym znaczeniu 'szyja, kark'. Nie można wykluczyć, że psł. *grivъna* to pierwotnie substantywizowany przymiotnik z sufiksem *-vъnъ*, zob. *grivъnъ*. — Początkowo nazwa ozdoby na szyję, później przyjęła funkcję nazwy jednostki monetarnej i wagowej. Por. stwniem. *manni* 'naszyjnik' wobec stwniem. *mana* 'grzywa', gr. *δέρη* (< **g^her-^hā*, por. *griva*) 'szyja' : *δέραιον* 'naszyjnik'. Przejście znaczenia na jednostkę pieniężną zrozumiałe w warunkach handlu wymiennego; paralela w stnord. *baugr* 'pierścień' i 'pieniądze' (Schrader RIA I 379).

Bemeker SEW I 352—3, Sławski SE I 374, Machek ES² 149, Vasmer REW I 308, Skok ER I 620, Bezlaj ES I 177. M. J. — F. S.

гривънъ *grivъno* *grivъna* 'odnoszący się do szyi' (< 'odnoszący się do grzywy')

~ czes. rzad. *hřivni* 'koński', *hřivni* sádlo 'saddo z karku końskiego';

sł. *griven* *-vna* 'należący do grzywy', *grivno* pečenje 'pieczeń z karkówki' (Pieteršnik), sch. *grivan* *-vna* 'grzywiasty' (RJAZ);

strus. *гривный* 'noszony na szyi' (SRJ XI—XVII), ros. *гривный* 'odnoszący się do grzywy', dial. 'spłeciony z włosów końskiej grzywy' (Dal, SRNG), ukr. *гривный* 'noszony na szyi' (Тумченко), brus. *гривный* 'położony na wzniesieniu'. ~

Przymiotnik z suf. *-vъnъ* od *griva* (zob.). Szczególnie istotne związki frazeologiczne czes. *hřivni* sádlo, sł. *grivno* pečenje wskazujące na dawne znaczenie podstawowego *griva*. M. J. — F. S.

grobisko zob. **grobišče**

grobišće : grobovišće, zach. też **grobisko** : grobovisko 'duży grób', 'miejsce pochówku, cmentarz'

grobišće: ~ pol. *grobiszcze* 'mogiła; kopiec' (za ESSM VII 132; SW podaje dial. *groboszcze* 'grób, mogiła'), czes. dawne *hrobiště* 'cmentarzysko' (Přir. slov.);

sł. *grobišće* 'cmentarz', sch. od XIV w. *gròbište* 'cmentarz' (RMat. też 'grób') też dial. (Živković Piroš, SDZ XXXIV: Timok 54), scs. *гробнице* -а 'grób, sepulcrum, monumentum', bułg. *гробнице* 'miejsce pochówku', 'grób, grobowiec' (RBE, Gerov, BDial. VII 224), maced. *гробница* pl. t. 'cmentarz';

strus. *гробнице* 'grób, grobowiec' (SRJ XI—XVII: XI—XII w.), rus.-cs. 'cmentarz', ukr. *гробнице* 'cmentarz' (Тымченко, Билецкы-Носенко). ~

grobovišće: ~ pol. dial. *grobowiszcze* 'cmentarzysko' (Karlłowicz SJP, SW, Lorentz PW), czes. dawne *hrobovište* 'cmentarz' (Jungmann);

sch. *gròbovište* : *gròbovište* 'cmentarz';

ros. dial. *гробовище* 'grób; cmentarz' (SRNG), ukr. *гробовище* 'cmentarz; grobowiec; grób' (SUM, Hrinčenko). ~

Por. też kasz. *grob^hóšće* 'grób' (Lorentz PW).

grobisko: ~ pol. dial. *grobisko* 'grób' (SW, u Karlłowicza tylko NM). ~

grobovisko: ~ pol. *grobovisko* 'wielki grób', 'cmentarzysko; cmentarz' (SW, Lorentz PW). ~

Nomen loci (wtórn timer też augmentativum) od *grobъ*. O obocznej postaci z rozszerzeniem *-ov-* zob. I 96. M. J.

grobovisko zob. **grobišće**

grobovišće zob. **grobišće**

grobovъ *grobova* *grobovo* ; **grobovъnъ** *grobovъna* *grobovъno* 'związany z miejscem, gdzie się chowa zmarłego'

grobovъ: ~ pol. od XV w. *grobowy* 'należący do grobu', 'kojarzący się z grobem', czes. od XV w. *hrobový* 'grobowy', sła. *hrobový* 'grobowy';

~ sł. wyjątkowe z XVI w. *gròbov* 'grobowy';

strus. od XI w. *гробовон* *гръбавон* 'grobowy, grobowcowy', ros. *гробовоѣ* 'trumienny', przestarz. 'grobowy', 'śmiercielny', ukr. *гробовий* 'grobowy', 'podobny do grobu', 'jak w grobie, o głosie', brus. dial. *гробавая* *цшшына* 'całkowita cisza' (Jurčanka Slovazl. I). ~

grobovъnъ: ~ sch. wyjątkowe *grobovan* -вна 'grobowy', bułg. poet. *гробовен* -вна 'grobowy', maced. poet. *гробовен* -вна 'grobowy'. ~

Na obecność w sł. wskazuje coll. *grobъnje*.

Adi. od *grobъ* z suf. *-ovъ*. M. J.

grobovъnъ zob. **grobovъ**

grobъ *gropa* 'wygrzebana jama, dołek', 'miejsce pochówku, sepulcrum'

~ pol. od XV w. *grób* 'dół w ziemi, miejsce pochówku zmarłego', 'kopiec, sarkofag wzniesiony na tym miejscu, grobowiec' (w XVI w. też 'miejsce przeznaczone do ukrycia czegoś, schowek', SP XVI IBL), dial. też 'trumna' (SOWM) i kasz. 'miejsce na polu nie obsiane przez niedopatrzzenie' (Sychta SK), dluž. *grob* -a = *grobła* (Muka), czes. od XIV w. *hrob* -a -u 'miejsce chowania zmarłego', 'kopiec wzniesiony na grobie', 'płyta grobowa' (Gebauer Sl., Přir. slov., też dial. np. Králik Keč, Horečka Frenštát, Skulina mor.-slav.), sła. od XIV w. (Ryšánek Žil. kn.)

hrob 'wykopany dół na pochowanie nieboszczyka, grób', dial. też 'kupa ziemi czy kamieni' (SSJ), 'dół na składanie ziemniaków' (Lipka Dolnotrenč.);

sł. od XVI w. (Megiser 1592) *grób gróba* (Pleteršnik *gróba*) 'sepulcrum' (dial. Tominec Čmi vrh, Rigler Notr.), sch. od XIV w. *gròb gròba* 'ts.' (dial. np. Houtzagers Orlec, Koschat Baumgarten, też forma *gréb grèba* HDZ VII/2 457, ČDL), w XIV w. też w nazwach terenowych wskazujących wg RJAZ na znaczenie 'dół, rów': do *groba* megnoga, Druzetin *grob*, turčinov *grob* (Daničić RSS), ses. *гробъ -а* 'grób, grobowiec, nagrobek' (SJS: Cloz., Zogr., Mar., Euch. i in.), cs. także 'jama, dół' (Miklosich LP), bułg. (od XV w., Davidov Kozma 83) *гроб* 'sepulcrum' (np. BDial. VI 19, Stojkov Banat 61), maced. *гроб* 'ts.' (RMJ, RMNP);

rus.-cs. i strus. *гробъ* 'grób, grobowiec, sepulcrum' (od XI w., Srezn., SRJ XI—XVII: Ostr., Pateryk Synajski, Slovarь CSRJ, SAR), ros. *гроб -а* 'trumna', przestarz. 'grób, grobowiec', też dial. (SRNG), por. też *гробам пахнуть* 'być bliskim śmierci' (Slovarь Mordovь), *гробу предаться* 'ts.' (Slovarь Smolensk.), do *гроба жизни* 'do śmierci' (Slovarь Don.), ukr. *гріб, гроб -у* rzad. 'grób', 'trumna' (oba znaczenia od XV w., Tymčenko), dial. 'grób' (Hrinčenko, Onyškevyč Bojk.), brus. z XVI w. *гроб* 'grób, grobowiec', 'cmentarz' (Slovník Skaryny), dziś tylko dial. 'trumna' (Bjaľkevič Mohylev), dawne znaczenie zachowane w: *гробы палажыць* 'pochować' (Jankova Loeü.), z brus. i pol. zapożyczone lit. *grābas* 'trumna, grób' (Fraenkel LEW 166).

Deverbativum z suf. *-o* od *greti* (*grepti*) *grebq* z przegłosem *e* : *o* typowym dla najstarszych nomina actionis (por. I 58). Nomen acti 'to, co wygrzebane, dołek w ziemi', por. sła. dial. 'dół na składanie ziemniaków'. Jako miejsce pochówku pierwotnie oznaczał wybrzebaną płytką jamę, w której zagrzebywano prochy zmarłego, może także usypany z wykopanej ziemi kopiec (por. *grob'a*). Wraz z pojawieniem się grobów szkieletowych określenia *grób, grzebać* zmarłego przeszły na nowy obiekt i zaczęły oznaczać miejsce pochowania człowieka bez względu na materiał użyty do wykonania (por. np. въ ... гробъ иже истьче въ каменн в przekładzie z Ewangelii).

Meillet Et. 217—8, Kiparsky GLG 68, Pokorny IEW 456, Berneker SEW 353, Sławski SE I 354, Vasmer REW I 309, ESSM VII 133—4, Machek ES² 181, SSS II 156—7 i 160—1, Godłowski. Z badań nad zagadnieniem rozprzestrzeniania Słowian w V—VII w. n.e., s. 10. — Vaillant GC IV 38 bezpodstawnie uważał za pożyczkę germańską. M. J. — F. S.

grobyňica 'miejsce pochówku'

~ czes. dawne *hrobnice -e* 'cmentarz; krypta' (Jungmann), sła. *hrobnica* 'grób murowany';

sł. *gròbница* 'grób murowany', sch. *gròbница* 'murowany grób, grobowiec', cs. *гробыница* 'cmentarz' (Miklosich LP), bułg. *гробница* 'grobowiec', dial. 'kostnica', maced. *гробница* 'murowany grób';

strus. *гробыница* 'cmentarz' (Srezn.), 'grobowiec' (SRJ XI—XVII), rus.-cs. 'potnik, krzyż nagrobny', 'relikwiarz', ros. *гробница* 'grób murowany', dial. 'trumna', 'ogrodzenie mogiły', ukr. *гробниця* 'grobowiec' (SUM), *гробница* : *гробниця* 'trumna' (Tymčenko, Hrinčenko), brus. *гробница* 'grobowiec' (TSBM). ~

Derywat od *grobyň* z suf. *-ica*, zob. I 98.

M. J. — F. S.

grobyň grobyňa grobyňo 'związany z grobem, grobowy'

~ pol. dawne *grobny* 'grobowy' (SP XVI IBL, SW już jako rzadkie), stczes. *hrobný* (dziś częściej *hrobní*, Pfir. slov.) 'grobowy', sła. dawne *hrobný* 'nagrobny, grobowy';

sł. *grōben -bna -bno* 'grobowy', sch. *grōban -bna* 'grobowy', przen. 'jak w grobie', scs. *гровънъ* 'grobowy', 'nagrobny', bułg. *грѡбен -бна -бно* 'dotyczący grobu', 'przymiennie grób', maced. *грѡбен -бна* 'grobowy';

strus. od XII w. *гровнын* 'grobowy', 'martwy', ros. dial. *грѡбный* 'bardzo stary czy chory', ukr. *грѡбний* 'grobowy' (Tymčenko, Hrinčenko). ~

W brus. na adi. na *-ьнъ* wskazuje *гробница* 'grobowiec' (TSBM).

Adi. od *гробъ* z suf. *-ьнъ*.

M. J.

grob'a 'dół, rów', 'nasyp, kopiec'

pol. od XV w. *grobla* (w XV w. też *grobia*, Słownik stpol.) 'nasyp wzdłuż lub w poprzek rzeki, stawu; wał, tama' (w XVI w. też 'szaniec' SP XVI IBL), dial. też inne kopce, np. 'zaspas śnieżna', 'kretowisko' (Dejna RKJL XXII), 'nasyp do ładowania bydła na wóz', 'wał wymłóconego, ale nie oczyszczonego zboża' (SOWM), 'kopiec do przechowywania ziemniaków itp.' (Steffen Warmia, Sychta Kociewie, Pluta Dzierżysławice też forma *grobel* m.), dłuż. *grobla -e* 'rów', 'kanał' NM: *Carpa Grobla* (też dial. Fałke Vetschau), stczes. *hrōbě -ě* 'kupa, stos', 'kopiec, wzgórek', 'kurhan, grób' (Gebauer Sl.: XIV—XV w.), sła. *hrobl'a -le, -li* 'stos ziemi lub kamieni', 'kopiec do składowania ziemniaków', 'przestarz. 'grób', dial. 'wykop przy drodze';

sł. od XVI w. *grōblja -e* 'stos kamieni' (Megiser 1592, Pleteršnik, SSKJ);

strus. *гробля* 'rów, fosa' (Pow. wrem. let, X w.), 'wał, nasyp', 'zapora, tama' (od XII w., SRJ XI—XVII, Poppe Mat., Srezn.), 'grób' (z XII w., Srezn.), rus.-cs. *гробля* 'rów' (SAR, Sl. CSRJ), ros. tylko w Słowniku starowierców: *грѡбл'ъ* f. 'grobla', stokr. *гробля* 'fosa', 'grób' (z XII w., w XV-wiecznym odpisie jako *гребля*, Tymčenko), 'grobla' (SSUM z XV w., Tymčenko z XVII), dial. bojk. *грѡбла* (obok *гребля, грѡбла*) 'zaspas śnieżna', 'nasyp ziemi', 'droga', 'grobla' (Onyškevyč Bojk.). ~

Por. dial. czes. *hrůbe -ete* 'kupa piasku i żwiru na brzegu rzeki' (Machek ES² 181).

Od *grebq greti* (*grepti*) z suf. *-ja*, z wokalizmem *-o-* pierwiastka jako podstawowym środkiem derywacyjnym, zob. I 82 (inaczej Vaillant GC IV 514, który uważa *grōblja* za przeróbkę *greblja* pod wpływem *grobъ*). Pierwotne nomen actionis przeszło w nomen acti oznaczając utworzony skutek grzebania dół albo kopiec (zob. też *grobъ*). W językach wsch.słow. pojawił się później nowy derywat o tej samej budowie z wokalizmem *-e-* podstawowego *grebq*. M. J.

grochati *grochajq* 'głośno stukać, o silnym odgłosie wydawanym przez uderzające się przedmioty', 'powodować przewlekły hałas, głośno stukać, uderzać, upadać z hukiem', dial. perf. 'chrząkać, chrumkać, o głosie świni', perf. *grochnqti*

grochati: ~ czes. rzadkie *hrochati* 'chrząkać, o świni', arch. 'huczeć, dudnić, stukotać, turkotać', dial. 'trzaskać z bata' (Bartoš DSM, Bělič Dol., Malina Mistrfice);

sł. *grōhati -am* 'chrząkać, o świni', 'bić, uderzać' (Pleteršnik), bułg. dial. *грѡхам -ау* 'powodować hałas, grzechotać, o drobnych, twardych przedmiotach umieszczonych w naczyniu' (RBE, RBKE, Gerov Dop., BDial. IX 28, BER I 285), 'grzechotać czymś, powodować hałas potrząsając czymś' (RBE, Gerov Dop., BDial. IX 238), 'uderzać, stukać' (Gerov Dop., BDial. IX 238, BER I 285), 'uderzać zboże w celu oddzielenia huski' (RBKE);

ros. *грѡхатъ -аю* 'głośno stukać' (też dial., Opyt, Opyt Dop.), 'upadać z hukiem', 'głośno, ogłuszająco śmiać się, śpiewać', dial. 'bić, uderzać', 'składać coś, nawalać

bezlądnie' (Opyt Dop., SRNG), 'przesiewać ziarno, plewy przez wielkie rzeszoto', 'głośno mówić o czymś', 'mówić coś bez sensu, bezmyślnie', 'szczekać' (SRNG), 'śmiać się' (Opyt), 'kłamać' (Opyt. Dop.). ~

Perf. *grochnŏti*: ~ czes. arch. *hrochnouti* 'trzasnąć, huknąć, zagrzemieć', stczes. XV w. i dial. 'paść, spaść z hukiem' (Gebauer Sl., Malina Mistřice), dial. 'chrząknąć, chrumknąć' (Přir. slov.);

sch. *gróhnuti* 'zaniemóc, osłabnąć, zwykle ze starości', 'pochylić się do upadku, zestarzeć się, o rzeczach', 'runąć, zawalić się; spaść, upaść z hukiem na ziemię' (też dial., HDZ VII 459), 'spaść, zacząć lać, padać, gwałtownie zacząć ciec', dial. 'głośno się roześmiać, parsknąć śmiechem' (RSAN), bułg. *gróhna* 'runąć, gruchnąć, paść z hukiem', przen. 'opaść nagle z sił, podupaść fizycznie ze starości, przemęczenia itp.', maced. *grовне* 'paść z hukiem', 'zniedołęźnieć, opaść z sił';

ros. *gróhnutʹ* 'silnie stuknąć, uderzyć, upaść z hukiem', 'głośno, ogłuszająco zaśmiać się, zaśpiewać' (też dial., Opyt Dop.), dial. 'zaśmiać się z kogoś, wyśmiać kogoś' (Sl. Kuzbassa), 'powiedzieć coś nieprzemysłanego, bezmyślnego' (SRNG), ukr. dial. *gróhnutu sja* 'spaść, upaść, runąć z hukiem', 'brzęknąć, szczęknać, huknąć, zagrzemieć' (Žel.). ~

Por. 1. sła. dial. *grochkat' -ká*: -ce o głosie świni, prosięcia (Suchý Marchabene, Wágnerová Klenovac, Matejčik Novohrad); bułg. dial. *gróhkam* 'chrząkać, o świni', 'grzechotać' (Gerov Dop., BER I 285, BDial. III 53);

2. sch. dial. *gròh* dla oddania głosu wystrzału armatniego oraz głosu świni (RSAN), bułg. dial. *gròx!* o głosie świni (SNU XLVIII 551); ros. pot. *gròx* na oznaczenie upadku czegoś ciężkiego (SSRJ).

Dźwkn. O budowie zob. I 48. Rzadziej spotyka się w językach słowiańskich podobne dźwkn. wyrazy z rdzennym *e*, np. *grechotʹ*, pol. *grzechotać*, czes. dial. *hřechtat*; por. też lit. *grekšėti*: *grikšėti* 'chrzęścić, szeleścić, skrzypieć, trzeszczeć', stwn. *krāhhōn*, niem. *krachen* 'trzaskać, trzeszczeć, huczeć'. Nie można wykluczyć, że w psł. *grochati* zlało się kilka pierwotnie zupełnie odrębnych dźwkn. rdzeni. Por. *gruchati*.

Sławski SE I 369.

K. H.

grochnŏti zob. *grochati*

grochotati grochot'q: *grochotajq* 'powodować przewlekły hałas, głośno stukać, uderzać'

~ pol. rzadkie *grochotać* 'wydawać, powodować grochot' (też dial., Karłowicz SGP z Litwy), dial. sli. *groxʹotac -ca* 'turkotać, szczekać, łomotać, robić łoskot, grzechotać, grzmieć; lając, besztać, wymyślać', 'druzgotać, rozwalać, burzyć' (Lorentz PW), czes. tylko u Kotta *hrochotati* 'hałasować, trzaskać';

słę. *grohotāti -otām*: -ŏčem 'chrząkać, o świni, kiedy zobaczy nieprzyjaciela' (Pleteršnik), ekspr. rzadko 'krakać' (SSKJ), *grochotāti se* 'śmiać się zbyt głośno', sch. *grohotati gróhocēm*: *grohotām* 'śmiać się gromko', 'rozlegać się, rozbrzmiewać, o śmiechu', 'stukać, stukotać, grzechotać; turkotać; huczeć, o wietrze, morzu', 'sprawiać, że coś grzechoce, powodować grzechot' (RSAN, RJAZ), cs. XIV w. *groxotati -штж* 'cachinnari, głośno się śmiać' (Miklosich LP), bułg. *gróhóťa -uu* 'powodować silny, przewlekły, lekko przygłuszony hałas';

strus. *groxotati* 'hałasować, krzyczeć' (Srezn.), w XVI w. 'głośno się śmiać' (SRJ XI—XVII), *groxotatisca 'ts.*' (Srezn.), ros. *gróhotáť -hochʹ* 'powodować wielki hałas', pot. i dial. 'śmiać się głośno, ogłuszająco' (SSRJ, Mirtov Don, Slovarʹ Don), brus. dial. *graxatáť* w wyrażeniu *гром graxatáť* (SPZB). ~

Intensivum od *grochati*. O budowie i charakterystycznej harmonii głosowej przed formantem zob. I 52—3. Por. *gruchotati*. K. H.

grochotъ *grochota* 'silny przedłużony hałas'

~ pol. rzadkie i dial. z Litwy *grochot* m. 'stuk, łoskot' (SJP PAN, Karłowicz SGP), czes. arch. *hrochot* m. 'grzmot, huk, trzask', 'chrząkanie, charczenie, skrzywienie', sła. rzadkie i dial. *hrochot -u* 'huk, hałas, łoskot' (SSJ, Stanisláv Liptov);

sł. *grohót -óta* 'głośny śmiech' (SSKJ, Płeteršnik), 'piasek, żwir, kamieniste podłoże', 'koryto rzeczne' (Bezlej Eseji), sch. *grōhot, grōhōt* m. 'głośny, gromki śmiech' (od XVI w., RJAZ, też dial., Vuk, ČDL), 'stukanie, bębnienie; huk, łoskot, grzmot' od XVII w. (RJAZ), 'kupa kamieni' (też dial., Turina-Šepić), 'kamienie osuwające się po stromym zboczu', 'drobne kamienie, żwir; kamienisty grunt' (w ČDL tylko w nazwach rzek), dial. 'ściana, mur' (Vuk, RSAN), cs. XIII-XVI w. *грохотъ* m. 'hałas, huk', 'głośny śmiech' (Miklosich LP), bułg. *zróxom* m. 'silny przedłużający się, lekko przygłuszony hałas, huk', dial. 'bardzo duży urodzaj owoców na drzewie' (RBE), maced. *zróxom* 'huk, trzask', 'głośny śmiech';

strus. *грохотъ* m. z XV—XVI w. 'huk, hałas, trzask, grom' (Srezn., SRJ XI—XVII), z XI—XVI w. 'głośny śmiech', z XVI-XVII w. 'sito z dużymi otworami, rzeszoto' (SRJ XI—XVII), ros. *zróxom -a* 'bardzo silny, ogłuszający dźwięk, huk, trzask', pot. 'głośny, gromki śmiech' (też dial., Opyt Dop.), 'duże rzeszoto do przesiewania materiałów sypkich: ziarna, piasku, rudy, węgla, oraz do przecierania ikry' (też dial., Opyt, SRNG, Melničenko Jaroslavl, Mirtov Don), dial. 'gadula, papla, pleciuga' (Opyt, SRNG), ukr. *zróxom -a* 'urządzenie do sortowania wg wielkości materiałów sypkich i pokawałkowanych', dial. *zróxim -omy* 'huk, łoskot, grzmot, hałas' (Žel., Slav. Leks.), brus. *zróxam -a* 'wielkie rzeszoto do przesiewania materiałów sypkich (zboża, piasku, węgla)'. ~

Od *grochotati*, o budowie zob. I 59. Por. *gruchotъ*.

K. H.

grochъtati *grochъt'q* : *grochъt'ajq* 'chrząknąć, o świni'

~ czes. *hrochotati* 'chrząknąć, o prosięciu', 'mamrotać, mówić niewyraźnie', sła. *grochtat* 'chrząkać, o świni' (Káral);

sch. dial. *grōchtati grōhčem* : *grōščēm* : *grōhtīm* 'śmiać się gromko, bardzo głośno', 'stukotać głucho, grzechotać', 'chrząkać, o świni' (RSAN), bułg. dial. свињата *zróxma*: *грох, грох, грох* (SNU XLVIII 551), maced. *zróvma* 'chrząkać, o świni'. ~

Por. sch. dial. *grōhta* 'kamień wapienny' (RSAN); ros. dial. *zróxma* 'rzadkie metalowe rzeszoto do przesiewania ziarna' (Sl. Mordov.).

Od *grochati*. O budowie zob. I 52—3. Por. *grochotati*.

Szymański DCzO 49.

K. H.

gromada : pld. i wsch. *gramada* 'duża ilość czegoś, np. kamieni, drew, zgromadzonych, zebranych w jednym miejscu; kupa, stos, sarta, acervus, cumulus, congeries', 'przedmiot ogromnych rozmiarów, masywny', 'zgromadzenie ludzi, tłum, zebranie, caterva, turba', **гromada** *дръвъ, каменьа*

gromada: ~ pol. *gromada* 'większa liczba jednostek zebranych w jednym miejscu, grupa, zespół, np. budowli, chmur, bocianów, ludzi', 'jednostka podziału administracyjnego na wsi; wieś, osada', także 'mieszkańcy wsi, osady' (też dial., Dejna RKJL XXII 204, Pluta Dzierżysławice, Zaręba Siolkowice, Olesch Sankt Annaberg, Górniewicz Malbork, Brzeziński Krajna), 'rada, zebranie mieszkańców wsi będącej jednostką administracyjną' od XV w. (Słownik stpol.), też dial. (Karłowicz

SGP), stpol., a dziś dial. 'kupa, stos, pęk (o przedmiotach konkretnych), acervus, cumulus', np. *gromada drew, kamienia* (Słownik stpol., SP XVI IBL, Karłowicz SGP, Zaręba l.c., Górniewicz l.c., Steffen Warmia, Sychta Kociewie, Sychta SK, Lorentz PW), 'tłum ludzi, turba, populus' (Słownik stpol., L., Piłta l.c.), 'wielka ilość, acervus' (Słownik stpol., Karłowicz SGP), w XVI—XVII w., a dziś dial. 'wielka liczba zwierząt, stado, trzoda' (SP XVI IBL, L., Karłowicz SGP), dłuż. *gromada* 'kupa, mnóstwo, gromada' (też dial., Fasse Vestchau), 'zgrupowanie, zebranie' (też dial., ib.), głuź. *hromada* 'gromada, kupa, masa, mnóstwo, stos', np. *hromada kamieni* (też dial., Michałk Neustadt), czes. *hromada* 'kupa, wolno leżące mnóstwo czegoś' (np. *hromada dřivi, kament*) od XVI w. (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), też dial. (Gregor Slav.-buč.), 'grupa ludzi, tłum' (też dial., ib., Lamprecht Opava), 'wielka liczba zwierząt zebranych razem, stado, sfora', 'zgrupowanie ludzi, zebranie' (też dial., Gregor o.c.), arch. 'wspólnota rodowa' (Přir. slov., Gebauer Sl.), lud. 'wiele, mnóstwo, wielka ilość' (Přir. slov., Bartoš DSM), śla. *hromada* 'kupa, stos, wolno leżące mnóstwo czegoś' (np. *hromada dreva, kameňov*) od XVI w. (HSSJ), dial. 'wielka liczba zwierząt zebranych razem, stado' (Sipos o.c.), w XVIII w. 'zgrupowanie, zebranie' (HSSJ);

śle. przestarz. *gromáda* 'stos drzewa przeznaczony do spalenia' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *gròmada* : *gromáda* 'wielki masyw skalny', 'wielki kawał czegoś, np. ściany, kamienia', 'coś ogromnych rozmiarów', 'wielka liczba czegoś, mnóstwo' (np. *gromada kamenja*), prawnicze przestarz. 'całość majątku jednej osoby', przestarz. 'materia, skład, struktura', 'ilość, pojemność, wyporność' (RSAN, w RJAZ tylko ze Stulicia < ros., ale *gròmača* od XIII w.), bułg. dial. *gromáda* 'wielka kupa czegoś, zwykle kamieni' (Mladenov BTR, Gerov);

strus. *громада* 'kupa, acervus' (Srezn. z XIII—XVI w., SJS z XII w.), ros. *gromáda* 'coś ogromnych rozmiarów, ogrom', 'mnóstwo czegoś, kupa, kopa', dial. 'zebranie ludności wiejskiej dla omówienia spraw publicznych' (Opyt, SRNG), 'wielka liczba ludzi, tłum', 'szum, hałas' (SRNG), ukr. *gromáda* 'duża grupa ludzi' od XVI w. (Tymčenko), też dial. (Hrinčenko, KDO), 'organizacja, zjednoczenie ludzi mających przed sobą jeden cel' (też dial., Żel.), hist. na Ukrainie i Białorusi 'wspólnota rolna, także zebranie członków tej wspólnoty' od XVI w. (Tymčenko), też dial. (Hrinčenko, Żel., Bileckij-Nosenko), 'coś wielkich rozmiarów; budowla wielkich rozmiarów', 'wielka ilość czegoś', u Tymčenki w XIV—XVII w. 'kupa, stos' (np. *gromada droў, каміння*), dial. 'obszar gromady, gmina' (SDU), 'grupa uczniów tego samego roku, klasy' (Leks. Bjul. VI), brus. *gromáda, gromadá* 'coś wielkiego, masywnego' od XVI w. (HSBM), 'mnóstwo czegoś zebrane w jednym miejscu' (też dial., SPZB, Sejaškovič Grodno, NS, Mat. Minsk I), 'duża kupa czegoś, stos' od XVI w. (HSBM), też dial. (Nosovič, SPZB, Šaternik Červ., Turaŭ, Jankova Loeŭ), 'wspólnota rolna na Ukrainie i Białorusi do rewolucji', dial. 'społeczeństwo' (Nosovič), 'zebranie ludności' (Rastorguev Brjansk — od XVI w., HSBM), 'stado' (SPZB, Nar. slova 8), tu też brus. *gromazdá* 'rupiecie' (co do grupy -zd- por. ros. *гроздѣть* 'gromadzić').

Por. 1. z sekundarnym wokalizmem pierwiastka: stpol. *grumadki* 'stosy drzewa, chrustu, zapalone dla uczczenia pamięci zmarłych', *grumada kamienia* 'kupa, stos, sterta' (Sl. stpol.), pol. dial. poukładali gałęzie na *grumadki* (Karłowicz SGP), *grumatka* 'kopka zboża', 'kupa mierzwy na polu' (AJW III mapa 340); ukr. dial. *grymáda* 'obszar gromady jako jednostki administracyjnej' (SDU), brus. dial. *grymáda, grymadá* 'wielka ilość, mnóstwo' (Sejaškovič Grodno, Nar. slova 8, Mat. Minsk I);

2. śle. *grmáda* 'wielka kupa drewna, przygotowana na spalenie, stos', 'wielka ilość rzeczy zgromadzonych w jednym miejscu', przen. 'wielka ilość czegoś,

mnóstwo', w XVI w. 'kupa kamieni' (Megiser 1592), dial. *grmada* 'wielki krzak' (Tominec Črni vrh), sch. dial. *grmáda* 'kupa, stos', np. drwa stoje na *grmadu* (RSAN, RJAZ od XVII w., ale od XII w. *Grmača* NT na Braczu), bułg. dial. *grmáda* 'ogromna kupa, przedmiotów, stos, sterta' (Gerov, Mladenov Vidin, BDial. V 226), maced. dial. *grmada* 'stos kamieni, drew itp.' (RMNP, Vidoeski Kumanovo bez znaczenia).

Ze słow.: rum. *grămădă* 'wielka ilość czegoś' (Mihailă Impr. 54), węg. *garmada* 'stos, sterta, acervus', 'kupa owoców' (Kniezsa MNSJ 184—5).

gramada: ~ sle. *gramáda* 'kupa, stos' (Pieteršnik), sch. dial. *grámada* 'wielki masyw jednolitej skały wulkanicznej, ze stromymi ścianami i przestronnym wierzchołkiem' (RSAN, Živković Pirot), 'wielki kawał czegoś, bryła', 'kupa drzewa złożonego do robienia węgla drzewnego', 'rozwalone fundamenty budynku, ruiny zagrody', 'murek z kamieni wokół ogniska', 'półka kamienna nad paleniskiem pieca', 'mur, pod którym układa się ognisko' (RSAN), 'kupa, stos, np. ziemi, kamieni' (Živković Pirot, SDZ XXX 132, XXXIX 52), w RJAZ *gramáda* 'kupa, stos, cumulus; od XIV w., w Serbii *Gramáda* NM i NG (Vuk, RSAN), scs. *грамада* 'kupa, stos, silva, acervus', bułg. *grmáda* 'ogromna kupa przedmiotów' (też dial., Gerov, IIBE IV 300, Stojkov Banat), 'przedmiot ogromnych rozmiarów, przypominający stertę', 'górskie skały i kupy kamieni' (też dial., Gerov), dial. także 'kupa drzewa lub desek' (IIBE IV 300), 'drobne kamienie, które pokrywają jakieś miejsce' (BDial. I 188), 'suche kamienne ogrodzenie' (BDial. II 147: Rodopy), 'sterta jabłek w sadzie', 'duża kupa nawozu' (BDial. X 68: Mołdawia), 'tłum ludzi' (BDial. V 164: Rodopy), też w NM *Gramáda* wieś pln.-zach., rozłożona na dwu dużych wzgórzach (BER I 272), maced. *grmada* 'kupa, sterta, zwykle kamieni'; por. też z wtórnym suf. *-uda*: sch. dial. *grámuda* 'gruda ziemi' (RSAN), bułg. dial. *grmáda* 'gruda, bryła' (Gerov, Mladenov BTR), 'wielka bryła' (BDial. IV 95: Pirdopsko), 'gruda ziemi' (BDial. II 147: Rodopy, III 53: Ichtiman, BER I 272: Samokov), 'wielki kamień, którym można rzucić' (BDial. II 147), 'opuchlizna na ciele' (BER I 272), maced. *grmáda* 'gruda', w pieśni lud. 'stos, sterta' (RMNP);

strus. *грамада* 'ogromna ilość, ogrom, sterta' (Srezn. z XI, XVI w.). ~

Z wyjątkowym przyr. *-ada* (o nim zob. I 63, Stenden-Petersen Sl V 674—6, Fraenkel ZSIPh XX 54) do ie. *grem-* < *ger-* 'zgartywać, zbierać' (p. *grnqti, grtati*). Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *grāmatas* 'gromada', *gramañtas* 'wielka bryła', *gramōzdas* 'stworzenie niezgrabne, ogromne', *gramēzdai, gramōzdai* 'stare rupiecie'. Z apofonią: lit. *grūmodas* 'rój much', *grumuñtas* 'bryła ziemi', por. też lit. *grūmulas* 'bryła, gomółka', *gruñstas* 'bryła'; *grūmdyti* 'gnieść, stłaczać, miąć'. W innych językach ie. bliskie znaczeniowo derywaty od *grem-* (p. wyżej): stind. *grāmah*. 'wielka ilość, kupa; wieś, gmina; drużyna wojskowa', łac. *gremium* 'garść, naręczce, łono', śrlac. też 'zespół, kolegium', stnord. *kremia* 'cisnąć, tłoczyć, gnieść'.

Postać *gramada* z rdzennym *a* zapewne z upodobnienia *o ... a > a ... a*. O alternacji *d : zd*, nierzadkiej w słow., zob. *gluzdź*, por. Brückner KZ XLV 52—5.

Berneker SEW I 345—6, Trautmann BSW 94, Meillet DEL' 503 (tu o rozwoju znaczenia wyrazu łac.), Sławski SE I 347—8, Pokorny IEW 382—3, ESSM VII 136—7.

K. H. — F. S.

gromaditi *gromad'q* 'zbierać, składać na kupę, na stos, w jednym miejscu, skupiać, cumulare', **gromaditi** *se* 'zbierać się w gromadę, skupiać się, cumulari, congregari, convenire'

gromaditi: ~ pol. *gromadzić* 'zbierać, składać na jedno miejsce, na kupę; ściagać, zbierać w jednym miejscu istoty żyjące, skupiać' od XVI w. (L., SP XVI IBL), też

dial. (Karłowicz SGP, Kucala PSM, Sychta SK), dłuż. *gromażis* 'zbierać, gromadzić', głuź. *hromadzić* 'gromadzić, zbierać, oszczędzać' od XVI w. (Warychiusz 1597), też dial. (Michalk Neustadt), czes. *hromaditi* 'zbierać w jednym miejscu, na kupę', sła. *hromadit* 'ts.';

sł. przestarz. *gromaditi -im* 'zbierać w jednym miejscu', sch. tylko u Stulicia *gromaditi* 'acervare, congregare, accumulare' (RJAZ);

ros. dial. *громадуть -дуть* 'układać siano w stogi, kopy, kopic' (SRNG, Sl. Priamur'ja), 'zgrabować siano na kupę' (SRNG, Slovar' Don), 'układać siano na wysokim wozie', 'przetraszać siano, słomę' (SRNG), 'wiostować' (ib., Slovar' Don), ukr. *громадуть -дуть* 'zbierać, składać coś w jednym miejscu' od XVI w. (Tymčenko), też dial. (Hrinčenko, Żel.), 'grzebać się', brus. dial. *громадзіцца* 'zbierać w kupy, kopy, np. siano' (Jankova Loeü). ~

gromaditi se: ~ pol. *gromadzić się* 'być gromadzonym', 'zbierać się w gromadę' od XV w. (Sł. stpol., również w SP XVI IBL), też dial. (Olesch Sankt Annaberg, Sychta SK), głuź. *hromadzić so* 'zbierać się', czes. *hromaditi se* 'ts.', sła. *hromadit sa* 'ts.';

sł. *gromaditi se* 'zbierać się' (Pleteršnik), sch. *gromaditi se* 'ts.';

ukr. dial. *громадуться* 'zbierać się, skupiać się' (też dial., Hrinčenko), 'być gromadzonym', brus. *громадзіцца* 'zbierać się w gromadę'. ~

Od *gromada*, o budowie zob. I 57.

K. H.

gromëti *grom* 'q' 'grzmieć, huczeć, tonare'

~ W tym znaczeniu: sł. przestarz. *gromëti -im* (SSKJ), sch. dial. dubrownickie z XVI w. *gromjeti -mim* (RJAZ);

strus. XIV—XV w. *громаѣти* (SRJ XI—XVII), ros. dial. *громаѣть -им* (SRNG). ~

Dźwiękn. od pierwiastka tego co w *gromb*. O budowie zob. I 48. Por. lit. *gramëti* 'padać, upaść z hukiem, z hałasem, runąć'.
K. H.

gromiti *grom* 'q' 'zadawać porażkę, rozbijać, zwyciężać, unicestwiać, niszczyć, działać jak grom', 'grzmieć, huczeć'

~ pol. *gromić* 'ostro napominać, surowo krytykować, strofować, łajać, karcieć' od XVI w. (SP XVI IBL), też dial. (Karłowicz SGP, Sychta SK), przestarz., dziś książk. 'zadawać porażkę, zwyciężać, rozbijać' od XVI w. (SP XVI IBL), dial. śląskie 'przestraszyć' (Olesch Sankt Annaberg), głuź. *hromić -i* 'huczeć, grzmieć', czes. arch. *hromiti* 'razić, porażać' (Přir. slov.), sła. tylko u Kálala *hromit* 'niszczyć, druzgotać (jak grom)';

sch. *gròmitti -im* 'grzmieć, huczeć jak grom' od XVI w. (RJAZ), dial. 'przeklinać używając wyrazu *grom*' (RSAN);

stros. XVI—XVII w. *гromити громя* 'zwyciężać, rozbijać, gromić' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *громить -млю -мишь* 'burzyć, niszczyć, rozwalać, rozbijać, zwyciężać', stąd bułg. książk. *громаѣ -иш*, aor. *-их* 'unicestwiać, rozgramiać', dial. 'powodować wypłynięcie drobnych ryb z zamrożonych odmetów i rozbijać je bosakami', 'łowić ryby w całej stolicy w ciągu 3 dni' (SRNG), 'łajać, besztać, rugać' (ib., Sredneobskij sl). ukr. *громити -млю грóмиш* 'rujnować, rozbijać, niszczyć coś, pokonywać, zwyciężać, zadawać klęskę' od XVII w. (SSUM), też dial. (Żel.), przen. 'występować z ostrymi atakami na kogoś, łajać, besztać' od XVII w. (SSUM), też dial. (Żel.), brus. pot. *громаіць -млю -мишь* 'rozbijać, niszczyć'. ~

Od *gromb*, o budowie zob. I 57. Por. awest. part. praet. pass. *granta- < *ghramita-* 'rozgniewany'.
K. H.

gromotati *gromot* 'q p[łn. 'grzmieć, huczeć, tonare'

~ głuź. *hromotać -ta : -ce* 'huczeć, grzmieć';

ukr. dial. *gromotamu -čy -ču* 'grzmieć, hałasować, głośno rozbrzmiewać' (Hrinčenko, Żel.). ~

Intensivum od *gromiti*, o budowie zob. I 52—3.

K. H.

gromotъ *gromota* 'huk, grzmot, hałas'

~ pol. XVI w. *gromot* 'huk, trzask, łomot, potężny odgłos', np. *gromot* wozów (SP XVI IBL, L.), dłuź. stare *gromot -a* 'ts.' (Muka z Jakubicy), głuź. *hromot -a* 'huczenie, grzmienie, huk', stczes. XV w. *hromot* 'ts.', s[ł]a. tylko u Kálala *hromot* 'ts.';

s[ł]e. *gromòt -òta* 'huk, grzmot, hałas', sch. *gròmòt* m. 'ts.';

ros. dial. *grómot -a* w zagadce w niewiadomym znaczeniu (SRNG), stokr. XVII w. *grómot* 'huk, hałas' (Tymčenko). ~

Deverbativum od *gromotati*.

K. H.

громовъ *gromova gromovo* 'dotyczący gromu, związany z gromem' (też zastępuje gen.), p[łn. 'przypominający grom, głośny, silny, donośny', np. **громовъ** *golsъ*

~ pol. *gromowy* 'związany z gromem' od XV w. (Słownik stpol., też SP XVI IBL, L.), także dial. kasz. (Karłowicz SGP, Sychta SK, Lorentz PW), 'przypominający huk gromu, silny, donośny', np. *gromowy głos*, głuź. *hromowy* 'gromowy', czes. *hromový* adi. od *hrom* od XIV w. (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), też dial. (Bartoš DSM, Horečka Frenštát; Gregor Slav.-buč. tylko *hromové* kameň), 'wielki, ogromny', s[ł]a. *hromový* 'silny, mocny, grzmiący, gromki, huczny' od XII w. (HSSJ), np. *hromový* hlas;

s[ł]e.-cs. *gròmov* 'tonitrus' od XIV w. w ewangeliazach (RJAZ), scs. *громовъ* 'ts., tonitrualis', bułg. dial. *grómovо* дрво 'drzewo, w które uderzył piorun' (BDial. II 147: Rodopy);

strus. *громовъ* adi. od *грамъ*: с[л]на *громава* (Srezn. z XI w.), ros. *громовый* i przestarz. *громовый* adi. od *грам*, np. *громовый* удар, дождь (też dial., SRNG, Słowař Novosybir), przen. 'bardzo głośny, ogłuszający', 'niszczący, unicestwiający', ukr. *громовий* 'dotyczący grzmotu' (też dial., Hrinčenko, Żel.), 'podobny do odgłosu gromu', np. *громовий* голос, brus. *грамавы* 'dotyczący gromu', 'bardzo głośny, ogłuszający', np. *грамавы* голас. ~

Adi. od *gromъ* z suf. *-ovъ*.

K. H.

гро'мъ *gróma* 'grzmot, piorun, huk piorunu, tonitrus'

~ pol. *grom -u* 'tonitrus' od XV w. (Słownik stpol.), wg SJP PAN książk., ale znane też w dial. (Dejna RKJL XXII 204, Zaręba AJS VI mapa 1105, Górnowicz Malbork, Sychta SK), w XVI w. także 'huk, trzask, potężny odgłos, sonitus', przen. 'groźba, pogroźka', 'groźny wyraz twarzy', 'nagły cios, coś złego', 'argument nie do odparcia', 'bardzo silny człowiek', 'płynna ognista masa znajdująca się we wnętrzu ziemi' (SP XVI IBL), w XVIII w. 'pogrom, klęska, bicz na co, zguba' (L.), dial. 'strzałka piorunowa, belemnit' (AGM I mapa 7), głuź. *hrom -a* 'tonitrus', czes. *hrom -u* 'ts.' od XIV w. (Gebauer Sl., Flajšhans Klaret), też dial. (Gregor Slav.-buč., Malina Místřice), 'zatracony, przeklęty człowiek', lud. 'przekleństwo, klątwa' (Přir. slov.), s[ł]a. *hrom -u* 'tonitrus' od XVII w. (HSSJ), też dial. (Sipos Bükk-Gebirge, Matejčik Novohrad 85, Habovštiak Orava);

s[ł]e. *gròm gróma* 'tonitrus' od XVI w. (Megiser 1592, 1603), też dial. (Pleteršnik, Tominec Črni vrh), sch. *gròm gròm gróma (gróma)* 'ts.' od XIV w. (RJAZ), też dial.

(Vuk, Jurišić Vrgada, ČDL, Elezović Kos.-Met.), 'bardzo silny dźwięk, trzask', scs. громъ 'tonitrus', bułg. przestarz. i dial. pld. *гром грѡмът* 'tonitrus' (RBE, BER I 284, BDial. I 77, 209, II 147, III 53, V 65, VI 19, IIIBE IV 73), 'niezwykle ciężki przedmiot' (BDial. I 209), maced. *грам* 'ts.' (też dial., Hendriks Radožda-Vevčani, RMNP);

strus. громъ w XI—XVI w. 'tonitrus', w XII—XVI w. 'szum, hałas' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *гром -а* 'tonitrus' (też dial., Słowarъ Rjazan.), 'wielki hałas, huk', ukr. *грѡм грѡму* od XV w. (Tymčenko), też dial. (Hrinčenko, Żel.), przen. 'silne, głośnie dźwięki' od XV w. (Tymčenko), w XVII w. 'pogrom, zdławienie, rozgromienie' (ib.), brus. *грам -у* 'tonitrus' (też dial., SPZB, Turaū), 'wielki hałas'. ~

Nomen actionis > nomen acti do *grъmѣti*. O budowie zob. I 58—9. Kontynuuje ie. *ghromo-s* 'huk, hałas, wrzask'. Dokładne odpowiedniki: gr. (Hes.) *χρόμος* 'trzask, wrzawa; rzenie', stwniem. *gram* 'gniewny', pers. *γaram* 'złość, zażarty gniew'. Por. z tym samym wokalizmem: lit. *gramėti* 'padać z hukiem', awest. part. praet. pass. *gran-ta-* < **ghramita-* 'rozgniewany'. Z apofonią: stprus. *grumins* 'grzmot', por. *grъmѣti*.

Bemeker SEW I 353—4, Sławski SE I 347, Trautmann BSW 97, Pokorny IEW 458—9. K. H.

***gromъ(жь)**. Rekonstruowane z „?” przez ESSM 139 na podstawie: rus.-cs. *гromык* 'ofiary, immolationes' (Srezn. wg odpisu z XIV w.) i równie wątpliwego rus.-cs. *gromъnica* 'gospoda, zajazd?'

Nie widać podstaw do rekonstrukcji psl. Wyraz wyjątkowo zaświadczony winien być objaśniony na gruncie ruskim. Trubačev (zob. też Etim. 1970, s. 9) dopatruje się tu partic. praes. pass. *gr-omъ* od pierwiastka *gr-*: *žbrq žerti* ie. *g^her-* 'pochłaniać', por. *grdlo, griva*. Nie wyklucza też związku z (należącym do tego samego pierwiastka, zob. Pokorny IEW 474). gr. *βρώμη* 'żywność, pożywienie'. Nieprawdopodobne.

F. S.

гromънъ *гromъна гromъна* 'głośny jak grom, gromki, grzmiący, huczny, tonans', zastępuje też gen.

~ pol. dawne *gromny* 'gromki, bardzo głośny, huczny' od XVI w. (SP XVI IBL), w XVI w. też 'wytwarzający pioruny' (ib.), czes. *hromný* 'gromki, grzmiący, huczny';

słc. *grōmen -mna* 'der Donner' (Pleteršnik), sch. *grōman -mna -мно* 'gromki, głośny', pr. *groman* glas (od XVII w., RJAZ), dial. 'wielki, ogromny' (RSAN), scs. *гromънъ* 'tonitru' (gen.): *гromънъ гласъ* (SJS), bułg. tylko w BER I 284 *grōmen* bez znaczenia;

strus. *гromънын* 'dotyczący gromu, związany z gromem', pr. *гromъна ноц* (w XI—XVI w.), 'gromki, grzmiący, huczny', pr. *гromънынъ гласъ* z XI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), ukr. dial. *грѡмний* 'gromki, grzmiący, huczny' (Hrinčenko; SSUM z XVIII w.). ~

Adi. od *gromъ* z suf. *-ьнъ*.

K. H.

grona pld. i wsch. 'grono, kiść winogron, uva, racemus'

~ ros. dawne od XVI w. *grona* 'kiść winogron' (SRJ XI—XVII), również dial. *grōna* 'kwiatostan winorośli; kiść winogron, jarzębiny, owsa' (SRNG, Dal), *grōnā* 'kiść orzechów' (Dal), pl. *grōny* 'kiść winogron' (SRNG), ukr. dial. *grōna* 'pęczek owoców lub kwiatów na jednej łodydze, kiść' (ESUM I 601);

tu może należy też sch. przestarz. i dial. *grōna* 'poczęstunek, wieczerza po zbiorze owoców albo kukurydzy' (RJAZ, RSAN). ~

Na szerszy zasięg wskazują: 1. bułg. dial. *зрон* (< **gronь* f.) 'grono, kiść winogron' (ESSM VII 139);

2. sch. *grónja* : *grónja* 'gałązka z wielu kwiatami lub owocami; większa liczba wspólnie wyrosłych owoców; gałąź wiśni pełna owoców', 'skupisko, grupa, grono', 'ozdoba w kształcie winogron lub kiści owoców na budynku' (RSAN, RJAZ);

3. sch. dial. *grónka*, *grúnka* 'wiązanka splecionych jagód albo czereśni noszona jak ozdoba', 'wiązanka kwiatów, bukiet' (RSAN); bułg. dial. *зрónка* 'grono, kiść winogron' (SNU XI 193, Mladenov BTR), 'gałązka z kwieciami albo owocami w kształcie winogron' (RBE, Gerov Dop.); ros. dial. *зрónка* 'kiść orzechów' (Dal.), 'grono, kiść winogron, jarzębiny, kaliny itp.' (ib., SRNG), por. *зрónку* pl. 'przy-smak, smakołyk; kawałki pieczonego ciasta, przemieszanego z przepalonym miodem' (Rastorguev Brjansk), ukr. *зрінка* 'kiść, pęczek orzechów na drzewie', 'koszyczek słonecznika' (Hrinčenko), brus. *зрónка* 'kiść winogron', dial. 'gałązka z jagodami' (Scjaškovič Grodno; tu także *зрónki* pl. 'odrostki między łodygą a liśćmi pomidorów'), *зрэнка* 'gniazdo, krzew cebuli', 'kiść winogron' (Šatalava BDS).

Najprawdopodobniej pierwotne coll. na *-a*, o budowie zob. I 60, por. *glezna* (VII 92—3). Nie można oddzielać od *grana* 2. 'gałąź, gałąź z owocami'. Podczas gdy *grana* kontynuuje ie. *ghrō-* 'rosnąć, puszczać pędy', *grona* sprowadza się do ie. obocznej postaci *ghrō-n-*. Przyrostek *-n-* substancywizuje nieraz pierwiastek werbalny. Pierwotne znaczenie 'pęd, latorośl, gałązka' > 'gałązka z owocami' > 'pęk owoców, jagód'. Podobny rozwój znaczeniowy w bułg. *цѣпка* 'winogrono' : *цѣп* 'gałąź, czop, kotek' zob. *цѣпъ* (II 147—8). W. S.

grono 'kwiatostan, w którym ze wspólnej osi wyrastają szypułki kwiatowe; pęk owoców, najczęściej winorośli, powstały z takiego kwiatostanu'

~ pol. *grono* 'kwiatostan o wydłużonej łodydze, na której osadzone są pojedyncze, na wyrażnych szypułkach kwiaty', od XV w. 'owocostan złożony z wielu drobnych owoców jagód, zwłaszcza winorośli; kiść winogron' (w XV w. 'winne grono, cała kiść, uva, racemus', w XVI w. też 'pojedynczy owoc winny, winogrono'), od XVI w. 'zespół ludzi, gromada; doborowe towarzystwo; koło', dial. 'winne grono; kiść winogron' (Dejna RKJL XXII 205, Ramułt), 'kwiat, bukiet kwiatów' (Sychta SK), 'garść lnu' (AGM II, cz. II 26), 'gromada; stado; kęпка', np. *grono* lęzi, *grono* gąsi (Sychta SK, Ramułt), 'sterta zboża' (Lorentz PW);

sch. dial. *grúno* n. 'winorośl, kiść winogron';

ros. dial. *зруно* 'ts.' (SRNG), ukr. *зруно* n. 'skupisko owoców lub kwiatów na jednej gałązce, kiść, zazwyczaj winogron' od XVII w. (o dial. *зруно* zob. ESUM I 601), pod wpływem pol. 'grono osób' (Tymčenko), sbrus. XVII w. *кзруно*, *зруно* 'kiść winogron' (HSBM, ESBM III 107: zapożyczenie z pol.). ~

Singulativum od *grona*. Por. *glezna* : *glezno*, *gleznъ* (VII 92—3). O pol. znaczeniu przenośnym 'gromada, zespół ludzi; doborowe towarzystwo; koło' zob. Sławski SE I 350. W. S.

***grošiti**. Rekonstruowane przez ESSM VII 140 na podstawie: sch. *grōšiti* 'dźwięczeć, o głosie' (RSAN), ros. dial. *зрошйтся* 'śmiać się, chichotać' (Melničenko Jaroslavl., też w niektórych gwarach płn.) oraz zaliczonego tu płn.-ros. *зрошом* 'rzadkie sito do przesiewania ziarna i materiałów sypkich'.

Semantyka, morfologia, brak danych historycznych wskazują na innowację poszczególnych języków słow., przemawiając przeciwko rekonstrukcji psł.

F. S.

grots 1. *grota* zach. 'ostre zakończenie strzały, oszczepu, włóczni; strzała, włócznia, oszczep'

~ pol. *grot* -tu 'strzała wyrzucona z łuku lub pocisk kształtu strzały wyrzucony rękami', 'ostre zakończenie, zazwyczaj metalowe, włóczni, oszczepu' od XVI w. (już w r. 1283 NO *Groth*, *Grot*, SSNO), dawne od XVI—XVII w. 'metalowe zakończenie górnego końca drzewca chorągwi; chorągiew, sztandar, proporzec', bot. 'paprotka' (SW), myśl. 'skierowana ku górze odnoga porostków kozła sarny' (SJP PAN), czes. *hrot* -tu (stczes. -ta) 'ostre zakończenie, szpic, ostrze, np. kopii, oszczepu' od XIV w., sła. *hrot* -tu 'ts.' (też dial., np. Kálal, SSN);

z pol.: ros. przestarz. od XVII w. *zpom* m., zazwyczaj z asymilacją na odległość *dpom* m. 'kopia, włócznia; ostre zakończenie oszczepu, kopii, ostrze, szpic', 'zakończenie drzewca chorągwi, chorągiew' (o historii wyrazu zob. Odincov Etim. 1975 [1977], 91—3), ukr. dawne XVII w. *zpot* m. 'ostrze strzały albo dzida; metalowe zakończenie drzewca chorągwi' (Tymčenko), brus. dawne od XVI w. *zpot* m. 'strzała, ostrze, ostre zakończenie strzały, kopii' (Słownik Skaryny). ~

Por. powstałe na gruncie wsch. słow.: ros. *zpotmuk* (przestarz., rzadkie od XVII—XVIII w.), od XVII w. *dpotmuk* (co do fonetyki wyrazu zob. wyżej) 'chorągiew, zakończenie chorągwi', 'rodzaj kopii', 'niewielka metalowa kopia', dial. 'obrobiona pałka rzucona podczas gry', ukr. *dpotmuk* 'metalowa kopia używana w dawnych czasach jako broń kłująca' (SUM), brus. *dpotmuk* 'dawna broń w kształcie niewielkiej kopii'.

Kontynuuje ie. *ghra-to-* do *ghrē-* : *ghrō-* : *ghra-* 'być ostro zakończonym, wystawać', a więc prapokrewne psł. *granb*, *grana*, *grona*, *grono*. O budowie zob. Sławski SP I 114—8, II 35—8 i SE I 353. Bliskie odpowiedniki w germ.: śrwniem. *grāt* 'ość (rybia, u kłosów); grzbiet góry', niem. *Grat* 'ostrze; krawędź, narożnik (na dachu)'. ~

Berneker SEW I 354, Vasmer REW I 372—3, Sławski SE I 353, ESSM VII 140 (z dalszą literaturą), Odincov o.c. W. S. — F. S.

grots 2. *grota* 'rodzaj naczynia nieokreślonego kształtu (pierwotnie wydrążonego) używanego do gromadzenia płynów, ziarna', pld. 'paszcza, gardziel, otwór, wąż' ~

pol. dial. śl. *grot* m. 'ceber, cebrzyk, okrągłe naczynie klepkowe z dwoma uchami' (MAGP III m. 103, cz. II 16, XII m. 599, cz. II 194, Zaręba AJŚ III m. 312, cz. II 16, Nitsch DPŚ, Steuer Sulków), czes. dial. *hrot* -tu 'szaflik, cebrzyk np. do mycia naczyń', 'duże naczynie do udoju', przezwisko (np. Steuer Baborów, Bartoš DSM, Lamprecht Opava), sła. dial. *hrot* (*hrut*) m. 'miejsce, w którym wysypuje się ziarno do siewnika', 'miejsce, kosz w młynie, do którego wysypuje się ziarno' (dawne 'dzieża, dzban', HSSJ), przen. 'nadęty, gniewliwy człowiek' (SSN);

śle. *grôt* -ta 'naczynie w kształcie lejka, kosz w młynie, do którego wysypuje się ziarno', 'część prasy do wytłaczania wina', 'otwór w suficie nad stajnią, przez który wrzuca się siano' (też dial., np. Pleteršnik), 'przepaść, otchłań' (ib., SSKJ: *grôt*), por. *grôd* -da 'kosz w młynie do wsypywania ziarna', 'cembrowina studni', 'rodzaj skrzyni na wozie' (ib., także dial., np. Pleteršnik), sch. *grôt* m. 'naczynie, kosz w młynie do wsypywania ziarna' (RJAZ: od XVI w., ptn.-zach., Vuk: chorw., wg Skoka ER I 625 od r. 1459), nowsze 'gardziel, przetyk', 'jakaś choroba gardła, szyi u owiec' (RSAN), dial. *grôt* -tâ również 'szyjka butelki', 'choroba gardła' (Tentor JF V 205: Cres), 'część studni', 'otwór w wierzchnim kamieniu żaren, do którego wysypuje się ziarno' (Houtzagers Orlec), tu może należy też *grôt* *grôta* 'stojak dla dzieci', 'część wozu' (RSAN: Istria);

rus.-cs. od XI w. *гротъ* m. 'czasza, kielich, calix' (Miklosich LP, Srezn.),

ukr. dial. *zpom* m. 'drewniany kosz w młynie do wsypywania ziarna' (Hrinčenko, Dzendzelivśkyj Zakarp. II m. 247, o pochodzeniu wyrazu zob. także ESUM I 602). ~

Ze słow.: węg. *garat, garad* 'kosz w młynie', 'korpus, lejek w prasie do wytłaczania wina', 'gardziel, paszcza' (Kniezsa MNSJ I 1, 183—4).

Por. 1. pol. dial. śl. *grotek -tka* 'ceber; szaflik, drewniany cebrzyk, naczynie z klepek z dwoma uchami', 'skopiec, naczynie do udoju' (MAGP III m. 103, cz. II 16, III m. 104, cz. II 18—9, Zaręba Siołkowice i AJŚ III m. 311 i 312, cz. II 15—6, Nitsch DPŚ), czes. dial. *hrotek, hrútek -tku* 'drewniane albo blaszane naczynie do udoju; naczynie do czerpania piwa w browarach; drewniane naczynie na mleko', 'kapelusz z małym rondem' (np. SSJČ, Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice, Horečka Frenštát), śl. *hrotok -tku* 'drewniane albo blaszane naczynie z jednym uchwytem do udoju', 'ilość płynu mieszcząca się w takim naczyniu' (SSJ, SSN), śl. *grątek* m. dem. do *grót* (Pleteršnik);

2. śl. *grątec* m. dem. od *grót*, sch. dial. czakaw. *groñac grōca* 'wiadro, kubał' (ČDL I 255);

3. pol. dial. *grocica* 'okrągły, niski szaflik, cebrzyk z jednym uchem' (Zaręba AJŚ III m. 312, cz. II 16, Nitsch DPŚ), czes. dial. *hrotica, hrotice* 'naczynie do udoju; naczynie z uchem na zboże; miara zboża dla pary koni', 'rodzaj cebrzyka do mycia, prania', 'drewniane naczynie bez ucha do nabierania wody', 'larwa, z której wylęga się pszczoła matka' (np. SSJČ, Bartoš DSM, Malina o.c.), śl. dial. *hrotica* rzadkie 'drewniane naczynie klepkowe z uchwytem' (SSN);

4. sch. *grótilo, grótilo* od XIX w. 'paszcza, gardziel', 'wąwóz, przesmyk, cieśnina' (RJAZ, Vuk), też 'dziura, otwór; krater wulkanu; otwór np. lufy działa' (RSAN), 'część kwiatu' (RJAZ), dial. *grótilo* 'otwór w środku wierzchniego kamienia żaren, do którego spada ziarno' (RSAN).

Nie można odrywać od wyrazów germańskich wskazujących na ie. *gr-el(h)* — < *ger-* 'kręcić, wić'; stwniem. *kratto* 'kosz' (**kraddan-*), *krezzo*, śrwniem. *krezze*, niem. *Krätze* (**krattan*) 'kosz noszony na plecach'. Warto dodać, że dobrze zaświadczona w słoweńskim postać *grad* ma także prastare nawiązania (już ie. *ger-d-* : *gred-*).

Por. Kluge EW¹⁸ 400, Pokorny IEW 385—6 (bez materiału słowiańskiego). Mało prawdopodobne nawiązania do ie. *guer-* 'pochłaniać, pożerać', chociaż wskazuje na nie semantyka odpowiedników śl. i sch. (ostatnio ESSM VII 140—1, dawniejsza literatura u Bernekera SEW I 354). Przegląd nowszych objaśnień u Skoka ER I 625, Bezłaja ES I 182. W. S. — F. S.

groźła 'to, co wywołuje nieprzyjemne uczucia, np. lęku, strachu, trwogi, przerażenia; strach, lęk, przerażenie, horror': (płd. też 'obrzydzenie, wstręt; ciarki, mrowie')

~ pol. *groza* 'to, co grozi, wywołuje uczucie trwogi, przerażenia; okropność, przerażenie, niebezpieczeństwo', 'silne uczucie lęku, trwogi, przerażenie wobec niebezpieczeństwa; sytuacja lub zjawisko budzące przerażenie, stan zagrożenia, niebezpieczeństwo' od XV w. (także dial., np. Dejna RKJŁ XXII 205, Szymczak Domaniewek, Lorentz PW), dawne XV—XVII w. również 'groźba, pogróżka; znak zapowiadający coś strasznego', 'zasadka, chytryść, podstęp; srogość, rygor, karność, dyscyplina', od XVI w. 'kara, sankcja karna', 'terror, strach; potęga, władza wzbudzająca trwogę, powodująca cierpienie, przemoc', od XVI w. również w funkcji interj. (tylko M. i W.) na wyrażenie oburzenia, zgorszenia, trwogi; *zgroza!*, o *zgrozo!*, dłużej *groza* 'przerażenie, przestach, strach; bojaźń, obawa, trwoga, lęk; dreszcze, mrowie', głuź. *hroza* 'przerażenie, strach, bojaźń, obawa, trwoga', czes. *hrůza* (stczes. *hrůza*) 'przerażenie, zgroza, strach; groźba, pogróżka' od XIV—XV w., okropność, koszmar', 'bardzo dużo, mnóstwo' (też dial., np. Hruška DSCh), por.

w funkcji adv. 'strasznie, groźnie', 'bardzo dużo', interi. na wyrażenie przerażenia, strachu, stł. *hróza*, *hrúza* (dawne i dial. *hrúza*) 'wielki strach, trwoga, przerażenie', 'groźba, pogrożka, coś przerażającego, okropność', pot. i dial. 'wielka ilość, mnóstwo, gromada' (SSJ, SSN), w funkcji interi. na wyrażenie strachu, przerażenia (SSJ);

stł. *gróza* (*gróza*) 'wielki strach, przerażenie, lęk, obawa, trwoga przed czymś, np. przed śmiercią', 'niepokój, cierpienie, trudności' (też dial., np. Tominec Črni vrh), w funkcji adv. 'strasznie, groźnie', 'wielka ilość, mnóstwo, gromada' (SSKJ, Pleteršnik), interi. wyraża zaniepokojenie, wzburzenie; zagrożenie; przerażenie, oburzenie, sch. *gróza*, *gróza* 'mocne uczucie czegoś nieprzyjemnego, strachu, zgrozy; obrzydzenie, strach' od XIV w., 'drżenie, drgawki, podniecenie; ciarki, mrowie', 'zgroza, przerażenie' od XVI w., 'drzączka, dreszcze; gorączka' (RJAZ, RSAN), scs. *рроза* 'strach, trwoga, przerażenie, postrach, okropność, horror' (SSJ: Cloz, Supr.), bułg. *зрозá* przestarz. i dial. 'strach, przerażenie' (RBE, RROD, Gerov), por. *зрозá* мн (ме) е 'boję się, lękam się; jest mi nieprzyjemnie; odczuwam strach' (RBE), przestarz. i książk. 'groźba, pogrożka' (ib.: z ros.), dial. w funkcji adv. 'strasznie' (SNU XIV 215), dial. w wyrażeniu: *иде ми зрозá* 'wydaje mi się, zdaje mi się strasznie, groźnie, brzydki' (RBE, Gerov), maced. *зроза* 'przerażenie, strach, trwoga', 'okropność, wstręt, obrzydzenie' (RMJ);

rus.-cs., strus. *рроза* 'strach, przerażenie', 'burza' od XI w., 'gniew, srogość, surowość', 'pogrożki' od XIII w. (Srezn., SRJ XI—XVII), 'piekło, otchłań' od XI w., ros. *зрозá* 'grzmot z błyskawicą, deszczem albo gradem', 'burza' (dial. 'grzmot, błyskawice; chmura burzowa', SRNG), 'o istocie, przedmiocie, zjawisku wywołującym strach, przerażenie', pot. i przestarz. 'surowe, ostre zwrócenie się do kogoś; pogrożki', dial. 'pogrożka, groźba' (por. *дать зрозу* 'nakazać, przykazać'), 'surowa, sroga władza; surowy człowiek', 'przedmiot do bicia, wygrażania', 'bój, bójka, bitwa', 'szkoda, uszkodzenie' (SRNG), też w funkcji adv. 'mnóstwo, wiele; dawno' (ib.), ukr. *зрозá* 'burza z deszczem albo gradem i wichurą, nawałnica', 'burzliwe wydarzenie z towarzyszącym zagrożeniem, np. wojna; silne przeżycia duchowe', 'zagrożenie, niebezpieczeństwo', 'strach, przerażenie z powodu jakiegoś zagrożenia; to, co wywołuje strach, trwogę' (dial. także adv. 'mnóstwo, wiele', Hrinčenko, Onyškevyč Bojk.), dawne od XV w. 'strach, trwoga, przerażenie', od XIV w. 'kara; karność, dyscyplina' (Tymčenko, SSUM), brus. *зрозá* 'nawałnica z piorunami, deszczem, wiatrem' (por. adv. *зрозóю* 'podczas nawałnicy'), dial. także 'strach, przerażenie, np. z powodu zbierających się chmur przed burzą', 'nagana; pogrożka; karność, surowość, dyscyplina' (np. Nosovič, SPZB, Turaŭ, Bjaľkewič Mohylew), dawne od XVI w. 'ten (to), kto (co) wywołuje strach, przerażenie' (TSBM). ~

Ze słow.: rum. *groázá* 'przerażenie, strach, trwoga, zgroza, postrach; mnóstwo, wiele, gromada, tłum' (Mihailá Impr. 156).

Nie można odrywać od prawie identycznego (także ten sam akcent!) lit. *grasá* 'groźba, pogrożka; surowość, srogość' : *grasús* 'groźny, zagrażający; odrażający, odpychający' : *grésti* 'grozić, zagrażać; odrażać, wzbudzać wstręt'. Słow. -z- zamiast ie. -s- ma paralele, zob. *дъръкъ*, tu próba objaśnienia.

Berneker SEW I 354—5, Brückner SE 159, Trautmann BSW 60 (inaczej jednak na s. 95), ostatnio Vaillant GC IV 59, Sławski SE I 353.

W bałtyckim mamy też odpowiedniki z -ž- oczekiwany wobec słow. -z-: lit. *grážóti* 'grozić' (podejrzane o pożyczkę ze słow.), łot. *grezuóti gréžuóti* 'ts.' (Trautmann BSW 95, Fraenkel IEW 165, Vasmer REW I 309—10). — Mało prawdopodobny związek z gr. *γοργός* 'dziki, srogi, straszny', ie. *garǵo-s* (Pokorny IEW 353, ostatnio ESSM VII 141—2 z dalszą literaturą). W. S. — F. S.

grozdъ *grozda* pld. i wsch. 'grono, zazwyczaj owoc winorośli w postaci kiści, uva, racemus'

~ sło. *grōzd grōzda* (*grōzda*): *grōzd -da* 'kiść winogron' od XVI w. (też dial., np. Steenwijk Resia, Tominec Črni vrh), 'grono, zazwyczaj owoc winorośli' (Pleteršnik), także 'podobny do kiści winogron kwiat albo owoc rośliny, np. grono akacji, porzeczeki', bot. 'kwiatostan o wydłużonej łodydze, z której wyrastają pojedyncze szypułki kwiatów' (SSKJ), sch. *grōzd -da*: *grōzd grōzda* (loc. *grōzdu*: *grōzdu*) 'owocostan zazwyczaj winorośli; kiść winogron, grono' od XV w. (również dial. np. HDZ VI 448, Jurišić Vrgada, tu o dubletach akcentuacyjnych wyrazu, np. *grōst, grōzdā, grōzd, grōzda, grōzd, grōzdā*), 'kwiatostan i owocostan rośliny podobny do winorośli', przen. 'grono, skupisko ludzi, gromada; rój pszczół, os; skupisko domów (RJAZ, RSAN), 'rodzaj wzoru, ozdoby na kilimie', 'wiszący świecznik z wieloma świeczkami' (RSAN), imię barana (RSAN, RJAZ), o innych znaczeniach zob. RSAN, scs. *grōzđъ -да* 'kiść winogron, uva, racemus' (SJS: Euch. Sin.), bułg. *grōzd* (*grōzđъm*) 'kiść winogron' (też dial., np. Stojkov Banat: *grōc grōzā*: *grōzā*), 'owoce lub kwiaty na jednej łodydze, które stanowią całość', 'coś jednorazowego, zebranego razem w kształcie kiści winogron' (RBE), maced. *grōzd* m. 'kiść winogron', dial. *grōcm -zdo* m. 'ts.', ogólnie 'kiść kłosów i owoców' (BDial. III 224: Kostur);

rus.-cs., strus. od XI w. *grōzđъ* m. 'owoc winorośli, uva', 'winorośl' (Srezn.), także *grōzđъ* f. 'uva' (ib.), ros. *grōzđъ -du, grōzđъ -dя* 'skupienie owoców lub kwiatów na jednej łodydze, gałązce; kiść', przestarz. *grōzd -da* 'kiść owoców, zazwyczaj winorośli; pojedynczy owoc winorośli' (Dal, SRJ XI—XVII), pl. *grōzđъ* myśl. 'resztki po zrzuceniu rogów, niewielkie wyrostki rogów jelenia, z których odrastają nowe' (SSRJ), w tym znaczeniu dial. *grōzđ -da, grōzđъ* f. (SRNG, Dal), ukr. dial. *grōzđ grōzđy, grōzđ* m. 'czop, drewniana zatyczka w beczcze' (Hrinčenko, ESUM), por. brus. dial. *grōzđō* 'owoc winorośli' (NS 93). ~

Od alternującego z *ghrō-* 'rosnąć, zielenić się' ie. pierwiastka *ghr-* z przyrostkiem *-s-dho-* (może też dawny temat na *-u-*: *ghr -s-dhu-*), por. goc. *gras* 'trawa, ziele', z apofonią: śrwniem. *gruose* 'latorośl'. O rozwoju znaczenia zob. *grono*.

Bemeker SEW I 346, Sławski SE I 350—1 (z przeglądem i krytyką wcześniejszych objaśnień), Bezlaj SE I 182, Skok ER I 608, ESSM VII 142, Pokorny IEW 454. W. S.

***grozdъ**. Rekonstruowane przez ESSM VII 142 s.v. *grozdъ* na podstawie strus. *grōzđъ* 'uva' i ros. *grōzđъ* f., też m. 'skupisko kwiatów albo owoców na jednej łodydze; kiść'. Równoległa do podstawowego *grōzd* m. forma powstała na gruncie ros. (prawdopodobnie od coll. *grōzđъe*). W. S.

grozdъje n. pld. i wsch. 'owoce winorośli, winogrona, kiść winogron, uva, uvae'

~ sło. *grōzdje* 'owoce winorośli, winogrona, uva, uvae', sch. *grōzđe, grōzđe* od XVIII w. (dawne *grōzdije, grōzdje*; dial. np. *grōde, grōjze*, czakaw. też *grōzđje, grōzje, grōzje*) 'ts.' (RSAN, RJAZ, o innych wariantach fonetycznych zob. np. Jurišić Vrgada, Koschat Baumgarten, HDZ VI 186, VII 460), cs. *grōzđnъ* n. coll. 'ts.' (SJS), bułg. *grōzđe* n. coll. 'ts.' (także dial., np. Umlenski Kjustendil: *grōzje, grōzje, grōzđe* n.; Stojkov Banat: *grōzž'u, grōzž'* n.), 'oddzielny gatunek tego owocu', tylko pl. 'różne gatunki, odmiany tych owoców' (RBE), maced. *grōzje* n. coll. 'uva, uvae', dial. również *grōzje, grōzđe* (np. Vidoeski Kumanovo 87, 88, Hendriks Radozda Vevčani, BDial. VIII 224: Kukuš; RMNP, tu o innych postaciach fonetycznych wyrazu);

rus.-cs. грозник n. coll. 'owoce winorośli, uva, uvae' od XI w., strus. грозник, прождник 'ts.' od XII w., гроздьк n. od XIV w. 'ts.' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. przestarz. *гроздье* : *гроздие* -я n. coll. 'ts.' (SSRJ), nowsze *гроздьа* pl. 'ts.', dial. 'wędzidla, удила' (SRNG). ~

Por. rozszerzone cząstką -ov-: sle. *grozdqvyje, grozdqvlyje*, n. coll. 'uvae', sch. dawne XVI w. *grozdovje (grozdovlje)* 'ts.' (RJAZ), scs. Supr. грозновик n. 'ts.' (SJS), cs. гроздове, гроздовник, гръзновник, грезновник, rus.-cs., strus. гроздовник, грозновик, грезновник, гръзновник 'ts.' (Srezn.).

Coll. od *grozdъ*, o suf. -*bye* zob. I 86.

W. S.

groziti *groźq groziśb* 'straszyć czymś złym, nieprzyjemnym, zapowiadać coś złego, nieprzyjemnego, minari, horrere', **groziti sę** 'stwarzać niebezpieczeństwo, zagrażać, odgrażać się, wygrażać', 'bać się, wzdragać się przed czymś'

~ pol. *grozić* -zę -zisz 'straszyć zapowiedzią czegoś (złego), zapowiadać coś (złego), straszyć czym (złym), wygrażać, odgrażać się', 'stwarzać możliwość nastąpienia czegoś, zazwyczaj złego, budzić obawę, zapowiadać coś złego; zanosić się, zapowiadać się, oczekiwać, o nieszczęściu, nieprzyjemności', 'wyjawiać nieprzyjazne zamiary, czyhać, nastawać, godzić na kogoś; zagrażać czymś' od XV w. (też dial., np. Kucala PSM 252, Szymczak Domaniewek, Sychta SK), dawne od XV—XVI w. i dial. *grozić się* 'odgrażać się; stwarzać niebezpieczeństwo, zagrożenie; zamierzać, przedsiębrać' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Karłowicz SGP), dłuż. *grozys* -zym 'straszyć, wygrażać, zagrażać' (także dial., np. Fasske Vetschau), głuź. *hrozyc* -žu -zy 'ts.' (również dial., np. Michalk Neustadt), czes. *hroziti* -zim (stczes. -žu -ziš) 'straszyć, wygrażać, odgrażać się; zapowiadać się, zanosić się, zagrażać o niebezpieczeństwie, nieprzyjemnej sytuacji' od XV w. (też dial., np. Lamprecht Opava), *hroziti se* 'lękać się, bać się' od XV w., sła. *hrozit* -zi 'straszyć, wygrażać, odgrażać się; napominać kogoś', 'zagrażać, zanosić się, o niebezpieczeństwie, o czymś nieprzyjemnym, strasznym', *hrozit sa* 'wygrażać', 'lękać się, bać się' (w powyższych formach i znaczeniach także dial., np. SSN);

sle. *groziti* -zim 'straszyć, wygrażać, odgrażać się; zapowiadać się, zanosić się, zagrażać, o niebezpieczeństwie, o czymś nieprzyjemnym, strasznym', *groziti se* 'wzdragać się, być rozdrażnionym, złościć się', 'bać się, lękać się', sch. *gröziti* -zim, *gröziti grözim* 'zagrażać, stwarzać niebezpieczeństwo' od XVI w. (RSAN), dawne od XVI w. także 'wzdragać się, drzeć, lękać się; płakać' (RJAZ, tu też o innych znaczeniach), *gröziti se* 'odczuwać grozę, przerażać się, wzdragać się, bać się; mierzić się, gorszyć się', 'zagrażać, wygrażać, odgrażać się np. karą, zemstą' (RSAN, wg RJAZ pfn.-zach., wg Vuka chorw.), cs. грозити -жж -змиш 'minari' (Miklosich LP), грозити сѧ 'horrere' (ib.), bułg. *грозя* -зѣш 'szpecić, robić brzydkim' (dial. 'nienawidzić', 'zohydzać, szpecić', RBE, Gerov, BDial. I 77, III 297), książk. i przestarz. 'straszyć, zastraszać, zagrażać, wygrażać, zanosić się na coś niebezpiecznego' (RBE, BER I 283: z ros.), dial. *грозя се* dial. 'nienawidzić się; złościć się' (ib.), maced. *грози* 'szpecić, czynić brzydkim', 'straszyć, zagrażać, wygrażać' (dial. intrans. 'jest brzydki, straszny', RMJ), *грози се* 'bać się, odczuwać wstręt, przerażenie';

strus. od X w. грозити -жоу 'straszyć, odgrażać się, minari', ros. *грози́ть грожу́ грози́шь* 'wygrażać np. ręką', 'zagrażać, grozić czymś, np. więzieniem; zwiastować, przepowiadać coś strasznego, niedobrego' (*грози́ться* 'ts. '), 'nadchodzić, zbliżać się, o niebezpieczeństwie, nieszczęściu', dial. *грози́ть грози́т* 'grzmi, zagrzmiąło, o gromie' (Ivanova Sl. Podmoskownja, SRNG nie notuje), *грози́ть -жѣ* 'straszyć żądając czegoś' (ib.), ukr. *грози́ти грожу́ грози́ти* 'straszyć pogroźkami, wygrażać;

wygrażać np. ręką' od XV w. (*зрозуміюся* 'ts. '), 'zagrozić; zawierać w sobie zagrożenie, niebezpieczeństwo', przen. 'zapowiadać, zwiastować; zbliżyć się, nadchodzić, o czymś nieprzyjemnym, strasznym' (SUM), dawne XVI—XVIII w. 'tając, ganić, besztąc' (Tymčenko), brus. *зразіць зражы зрзііи* 'straszyć, uprzedzać pogroźkami, zagrozić, wygrażać się, wygrażać' (też dial., np. Šaternik Červ., Bjałskievič Mohylew), *зразіцца = зразіць*. ~

Od *groza* z suf. *-iti*, o budowie zob. I 56—7. Podstawowe znaczenie 'powodować grozę, przerażenie, strach'. Por. lit. *grasyti* 'grozić': *grasà* 'groźba; surowość, srogość' (Zubaty Studie I 254).

ESSM VII 143.

W. S.

grozno zob. groznъ

groznъ *grozna* : grozno 'grono, kiść winogrona, uva, racemus'

~ stpol. XV—XVII w. *grozno* 'grono, kiść winogron' (Słownik stpol., Sławski SE I 350), czes. *hrozen -znu* (stczes. też *hrozn* 'ts. ', dial. także *hrozna, hrozno* 'ts. ') (Bartoš DSM, Kott), sła. *hrozno* 'winorośl i jej owoce', dial. również *hrozen* m. 'ts. ', 'owoc winorośli, grono', 'kiść kwiatów winorośli albo kiść winogron; kiść owoców, np. czereśni' (SSN);

scs. *грознъ -на* 'winne grono, uva' (SJS), cs. też *грознъ, грознь* 'ts. ' (Miklosich LP);

rus.-cs., strus. od XI w. *грознъ, грознь* m. 'winorośl', 'winogrona' (Srezn.), tu może należy też ros. dial. *грузно* 'cebula' (ESSM VII 143), ukr. dial. *грозно* 'winorośl; winogrono, kiść winogron' (Hrinčenko), brus. dawne XVI w. *грозень, гроздєнь* 'winogrona, kiść winogron' (HŠBM), dial. *грозны* pl. 'ziemiopłody, bulwy ziemniaków', 'gniazda, krzewy cebuli' (Šatalava BDS). ~

Pśl. *groznъ* jest paralelną formacją do *grozdъ*, zbudowaną od ie. pierwiastka *ghra-* za pomocą suf. *-s-nu-*. Pśl. *grozdъ* : *groznъ* jak *drozdъ* : *droznъ*.

Berneker SEW I 355, Sławski SE I 350—1 (z przeglądem dotychczasowych objaśnień). — ESSM VII 142—3 rekonstruował **grozdьнь*/**grozdьno* (postać sekundarna: wpływ *grozdъ*, rozbitcie grupy spółgłoskowej przez wtórne *-b-*).

W. S.

grozba 'zapowiedź czegoś nieprzyjemnego, zagrożenie czymś, pogroźka, zagrożenie, niebezpieczeństwo, przerażenie, minae'

~ pol. od XVI w. *grozba* 'zapowiedź niebezpieczeństwa, kary, zemsty; zagrożenie, pogroźka' (por. *pod groźbą* czego 'gdy coś grozi, bojąc się czegoś'), 'to, co grozi; to, co jest groźne; zagrożenie, niebezpieczeństwo' (też dial., np. Dejna RKJL XXII 205, Szymczak Domaniewek, Sychta SK, SOWM), dluž. *grozba* 'przerażenie, przestach; popłoch, lęk, strach, bojaźń, obawa, trwoga; straszycło; dreszcze, strach' (por. mam *grozbu* 'ogarnia mnie strach, boję się'), 'pogroźka, zagrożenie', 'niepogoda, nawałnica, burza', głuź. *hrózba* 'strach, przerażenie, lęk, obawa; zgroza, dreszcze, ciarki' (por. *hrózbu* mčić 'bać się, obawiać się'), czes. *hrozba* 'pogroźka, zagrożenie; zagrożenie, niebezpieczeństwo' (SSJČ), sła. *hrozba* 'groźenie, pogroźka; wygrażanie się' od XV w. (też dial., np. SSN, por. tu *hrozba* božá 'zachmurzenie i wiatr przed burzą'), dawne także *hrúzba* 'ts. ', 'dobitne zwrócenie uwagi, przestroga, ostrzeżenie' (HSSJ);

sle. *grôzba* 'pogroźka, zagrożenie, Drohung' (Pleteršnik; SSKJ nie notuje), sch. rzadkie *grôzba* 'ts. ' (RSAN; RJAZ notuje tylko ze Stulicia dawne *grozb* m. 'terror');

ros. dawne, dziś dial. *грозьба́* 'pogróżka' (SRJ XI—XVII, SRNG), ukr. *грізьба́* (dawne od XVI w., dial. także *грѣзьба́*) 'ts.:', 'wygrazanie się', dial. 'zgroza, przerażenie', 'mnóstwo, wielka ilość' (Hrinčenko, Żel.), brus. *грѣзьба* pot. 'pogróżka, wygrazanie się, straszenie' od XVI w. (również dial., np. Nosovič, SPZB, Turaŭ). ~

Nomen actionis od *groziiti*, o suf. *-ьба* zob. 1 61—2.

Orzechowska MS PAN 8 162, ESSM VII 143.

W. S.

groźny *groźna groźno* 'dotyczący grozy, wyrażający grozę, groźbę, grożący, mi-
nał, infestus', 'wzbudzający zgrozę, strach, trwogę, horribilis, terribilis'

~ pol. *groźny* (stpol., a dziś dial. też *groźni*) 'wyrażający groźbę; grożący', od XIV—XV w. 'budzący grozę, lęk, niepokój, obawę, strach; złowrogi, mogący być niebezpiecznym; dotkliwy, surowy, okrutny, dokuczliwy' (także dial., np. Dejna RKJL XXII 205, Szymczak Domaniewek, Sychta SK), stpol. od XV—XVI w. 'pełen pogróżek', 'wielki, potężny, gwałtowny' (Słownik stpol., SP XVI IBL), połab. *grūznā* f. (< **groźnaja*) 'brzydka, szpetna, o kobiecie, dziewczynie' (Polański-Sehnert), dłuż. *groźny* 'straszny, okropny, straszliwy, przerażający; surowy, srog; potworny, szpetny, brzydki, wstrętny' (Muka, również dial., np. Fasske Vetschau), głuź. *hroźny* 'brzydki, szpetny, wstrętny, przykry, paskudny; zły' (też dial., np. Michalk Neustadt), dawne także 'bardzo duży, wielki, ogromny' (Pfuhl), czes. *hrozný* (książk. *hrůzný*) 'budzący strach, grozę; straszny, okropny, potworny, straszliwy, wstrętny, odrażający' od XIV w., 'straszny, ogromny, bardzo wielki, duży, niezmierny' (również dial., np. Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč., Lamprecht Opava), sła. *hrozný* od XVI w. 'wzbudzający grozę, straszny, okropny, przerażający', 'ogromny, straszny, niezmierny, bardzo duży' (też dial., np. SSN);

ste. *grōzen* (*grōzen*) *-zna -zno* 'przejmujący grozą, okropny, straszny; przynoszący cierpienia, nieprzyjemności, trudności; nieznośny, niespokojny', 'wielki, ogromny, niezmierny', 'słaby, zły, kiepski, małej wartości', pot. 'bardzo brzydki, nieprzyjemny, odrażający, odpychający', dial. 'okazały, postawny, przystojny, piękny, skromny' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *grōzan*, *grōzan* *-zna -zno* 'wywołujący grozę, straszny, okropny, przerażający, straszliwy, wzbudzający grozę' od XIII w., od XVI w. 'gwałtowny, burzliwy, porywczy', 'bolesny, smutny, biedny, nieszczęsny, nieszczęśliwy' (RSAN, RJAZ, Vuk), scs. *грозьный*, *грозьный* 'straszny, okropny, przerażający, horribilis' (SJS: Euch.), bułg. *грѣзен* *-зна -зно* 'brzydki, szpetny', 'drażniący, nieprzyjemny, np. o głosie', 'straszny, straszliwy, złowieszczy', przen. 'paskudny, nieprzyzwoity, odrażający, niemoralny', 'bardzo męczący, ciężki, trudny, trudny do zniesienia, okrutny, srog, surowy', 'przejawiający się w dużym stopniu, bardzo duży, szczególnie silny, wyjątkowy' (RBE, Gerov), dial. też *грѣзан*, *грѣзън*, *грѣзен* 'smutny', 'zły, niedobry', 'brzydki', 'straszny' (BDial. II 147: Rodopy, IV 196: Trojansko, V 226, VI 19), maced. *грѣзен* *-зна -зно* 'brzydki, szpetny, paskudny, odrażający, wstrętny, ohydny; straszny, przerażający', 'bardzo duży', dial. *грѣзна* m. i f., *грѣзну* n. 'wzbudzający grozę, przestrasz' (Małeckci SW: Sucho);

rus.-cs., strus. *грозьный* 'straszny, przerażający' od XI w., 'surowy, srog' od XII w., 'wywołujący strach, okropny, straszliwy', 'zagrożający', 'silny, mocny, potężny' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *грѣзный* 'wywołujący, powodujący strach, przerażenie', 'surowy, srog, gniewny, ostry', pot. (także dial.) 'burzowy, niosący burzę, nawałnicowy' (por. *грѣзный* день, *грѣзное* лето, 'burzliwy dzień, lato'), dial. też 'straszny, przerażający, np. o śnie' (o geografii i innych znaczeniach wyrazu zob. SRNG, Ivanova Sl. Podmoskownja), *грѣзной* 'грозьный' (SRSO Dop.), ukr. *грѣзний* (dawne *грѣзний*, *грѣз(ь)ний*) 'bardzo surowy, zły, okrutny, srog, straszliwy' od XV w., 'który wyraża, zawiera w sobie pogróżkę, srogość, surowość, np. o spoj-

rzeniu, mowie', 'wywołujący strach, przerażenie', 'bardzo silny, wielki' (SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. *gróžny* 'surowy, srogi w stosunku do innych' (również dial., np. Turaŭ), 'niebezpieczny, straszny, straszliwy' od XVI w., 'wyrażający pogroźkę, surowość, srogość, o spojrzeniu, głosie, okrzykach' (TSBM), dial. 'burzliwy, burzowy, nawałnicowy' (SPZB). ~

Ze słow.: rum. *groáznic* (< słow. *grožn-* + łac. suf. *-icus*) adi. i adv. 'straszny, okropny', 'strasznie, okropnie'.

Adi. od *groza*, o suf. *-ьнь* zob. Brodowska-Honowska SPS 80 nn. W poszczególnych językach słow. widoczna motywacja przez vb. *groziti* (zob.). Co do rozwoju znaczenia sł. *gróžen* 'brzydki, wstrętny' > 'piękny, postawny, przystojny' zob. Bezlaj SE I 182 i ESSM VII 144. Wobec istnienia sł. *zal* 'piękny' wątpliwe jest łączenie sł. *gróžen* 'piękny' z lit. *gražus, grāžnas* 'ts.', łot. *grēns* 'ts.' z powodu trudności głosowych i znaczeniowych. Wyraz należy więc objaśnić na gruncie rodzimym. Na rozwój znaczenia sł. *gróžen* 'piękny, postawny' : 'brzydki, wstrętny' mogła wpłynąć antonimiczna zmiana znaczenia *zal* 'piękny', *gorji, gorši* 'lepsz, piękniejszy' (inaczej Bezlaj l.c.). O innych objaśnieniach wyrazu i kontrastowych paralelach znaczeniowych wyrazów określających pojęcia piękna zob. Sławski SE I 354.

Sławski l.c., Bezlaj l.c. i ESSM VII 144 (z dalszą literaturą).

W. S.

grębostь : grubostь 'grubość (szerokość przekroju), otyłość; prymitywność, nieokrzesanie'

grębostь: ~ sł. *gróbost -ti* już u Megisera 1592 'rusticitas' (też SSKJ), śrbułg. z XV w. *грѣвость* 'prostactwo' (Davidov Kozma). ~

grubostь: ~ pol. *grubosc* (u Karłowicza SGP też *hrubosc*) 'prymitywność, niedoskonałość (prostactwo, ordynarność)' (SP XVI IBL, też dial.: Szymczak Domaniewek, SOWM, Brzeziński Krajna), także o wyglądzie zewnętrznym (ib.), 'znaczna szerokość w przekroju; grubość, otyłość' (ib.), przen. 'wielkość; gęstość, twardość' (ib.);

bułg. *гpyбocт* tylko w sg. abstr. do *гpyб*, pl. *гpyбocтy* 'sposób postępowania, zachowanie grubianina', też 'wulgarnie, obraźliwe słowa i zwroty' (RBE, Mladenov BTR);

z niemożliwym do ustalenia wokalizmem pierwiastka: ~ gluź. *hrubosc* 'surowość', 'brutalność, nieokrzesanie' (Pfuhl, Zeman), czes. *hrubost -ti* 'grubianstwo, prymitywizm' (też dial.: Siatkowski Kudowa), stczes. z XV w. i dial. 'rusticitas': Ta kost ... má někakú *hrubost* a obšírnost (Gebauer Sl.; Siatkowski Kudowa, Kubin Kladsko), sła. *hrubost -ti* 'prostactwo, gruboskórność', 'prostackie zachowanie, postępowanie' (SSJ);

sch. *grúbost -ti* 'właściwość, cecha grubego' (RSAN), u Daničicia RSS *гpyбocть* 'rusticitas', 'brzydki wygląd, brzydota' (RSAN), maced. *гpyбocт* 'grubianstwo, prostactwo' (RMJ);

srus. *грѣвость* 'prostota, prostactwo, głupota, rusticitas': вѣсн грѣвость н неразумнѣ срдца мокго (Srezn., też SRJ XI—XVII: XV w. ~ XII w.), stros. *гpyбocть* 'szkoda, uszczerbek; gwałt, uraza', 'wrogość, nieposłuszeństwo' (SRJ XI—XVII: XV w.), ros. *гpyбocть* 'brak kultury, prostactwo, wulgarność', np. говорить *гpyбocтy* 'mówić wulgarnie' (SSRJ, też dial.: Dal), ukr. *гpyбicть* abstr. do *гpyбий*, 'wulgarność, prostactwo' (też dial.: Żel.), także jako synonim zwrotu *гpyбoc* слово 'wyraz wulgarny' (SUM), stokr. *гpyбocть* 'prostota, surowość, dzikość' (Tymčenko), 'grubość (w znaczeniu objętości); opasłość, otyłość' od XVI w. (ib.);

teŝ Źytecskŝy Narys; dziŝ tylko dial.: Źel.), 'twardoŝc' XVII w. (Tymcŝenko), brus. *grŝbacŝ* 'gruboŝc, objętoŝc', np. *grŝbacŝ* cŝkna 'gruboŝc materiału' (TSBM; teŝ dial. *grŝbocŝ*, Turaŝ), 'brak kultury, prostactwo' (TSBM; teŝ stbrus. od XVI w., HSBM), stbrus. od XVI w. teŝ 'gruboŝc, otyłoŝc' (HSBM). ~

Por. teŝ formacje abstr. z suf. *-ota*: głuŝ. *hrubota* 'surowoŝc, brutalnoŝc, nieokrzesianie' (Pfuhl), czes. stare *hrubota* 'gruboŝc' (Přir. slov.); sch. *grubôta* 'brzydota' (RSAN), bułg. dial. *grŝbomâ* 'brzydota, szkaradnoŝc' (RBE, Mladenov BTR, Gerov), maced. *grŝboma* 'prostactwo', dial. teŝ 'brzydota, szkaradnoŝc' (RMJ).

Abstr. od *grqboŝ* : *grubŝ* z suf. *-ostŝ (-ota)*.

B. O.

grqboŝ grqba grqbo : *grubŝ gruba grubo* 'surowy, nieobrobiony; szorstki, rudis' np. pl. *grqby* (*gruby*) *rqky* (lub dual. *grqbŝ* (*grubŝ*) *rqcŝ*), o rŝkach 'pomarszczone, zniszczone pracâ, szorstkie'; *grqba* (*gruba*) *mŝka* 'mâka z grubego przemiału, razowa', *grqbo* (*grubo*) *polŝno* o plŝtnie 'gruby, zgrzebnŝy', 'duŝej objętoŝci, majâcy znaczny przekrŝj poprzeczny, amplus; otyły, tusty, crassus', 'prostacki, grubiaŝski, rudis, incultus', np. *grqbŝ* (*grubŝ*) *ŝelovŝkŝ* (*ŝyllovŝkŝ*) 'najczęŝciej o zachowaniu: prostacki' (rzadziej teŝ o budowie fizycznej 'gruby, otyły'), *grqbo* (*grubo*) *slovo* : pl. *grqba* (*gruba*) *slovesa* 'wulgarnie, grubiaŝskie wyrazy', o głoŝcie 'niski, gruby, gravis', np. *grqbŝ* (*grubŝ*) *golsŝ*

grqboŝ : ~ pol. dial. *grŝby* 'majâcy zmarszczki' (Karłowicz SGP: ok. Ropczyc), 'cierpki' (ib.: Kalisz), por. teŝ NM: *Grŝbocin* (ziemia dobrzyŝska), *Grŝbów* (Tarnobrzeŝskie), w stpol. takŝe w licznych NO np. *Grqba* : *Grŝba* (XIV w.), *Grqbasz* : *Grŝbasz* (XV w.) i in.;

stl. *grqboŝ* (: *grŝb*) *grqba grqbo* (od XVI w.: Megiser 1592) 'jeszcze surowy, obrobiony z grubsza', np. *groba* volna, *grobo* platno, por. teŝ *grobo* zmo 'ziarno z grubego przemiału', o zachowaniu 'grubiaŝski': *grŝb ŝlovek* (teŝ dial.: Tominec Ťmi vrh), scs. *grŝbŝ* 'crassus, asper': *золое ч<o>нрънило врате а рлицѣ злѣ grŝbŝ* (SSJ: Assem.), 'rudis, imperitus': *рокѣ же в<o>жии гръчьскомѣ лзыкомѣ вѣаше grŝbŝ и неоустромнѣ* (ib.: Supr.), ŝrbułg. XV w. *grŝbŝ* 'prostacki; wułgary' (Davidov Kozma, Minčeva Otk.). ~

grubŝ : ~ pol. *gruby -a -o* 'gruby, niecienki' od XV w. (Słownik stpol.), teŝ dial. (Sychta Kociewie, Brzeziŝski Krajna, Zaręba Siolkowice: tu zapis fonetyczny *ruby*) np. o 'otyłym człowieku' (SOWM, Gŝmowicz Malbork, Maciejewski Chełm.-dobrz. 36, 169), por. teŝ subst. *gruba* 'kobieta cięŝarna' (Dejna RKJŁ XXII 207, Sychta Kociewie), w jęzŝyku łowieckim 'samica drapieŝnika (lisa, wilka) noszâca plŝd' (Hoppe SJŁ), o rŝznych częŝciach ciała człowieka i zwierzât, np. *gruba* noga od XVI w. (SP XVI IBL, teŝ dial.: MAGP m. 418, Zaręba AJŝ IV, m. 638, cz. II 37, Dejna RKJŁ XXII 207), anat. *grube* jelito, dial. teŝ o drzewach (Karłowicz SGP): *grubi* dŝmp (Gŝmowicz Malbork), *gruba* topola (Szymczak Domaniewek), w XVI w. np. *gruba* dębina (SP XVI IBL), przen. *gruby* (*hruby*) gazda 'zamoŝny, bogaty' (Karłowicz SGP), o dŝwiękach, głoŝcie 'gruby, mocny; donoŝny' juŝ w XV w. *grube* gardło 'gruby, donoŝny głoŝ' (Słownik stpol.), *gruby glos* teŝ dial. (Szymczak Domaniewek, Sychta Kociewie, Brzeziŝski Krajna), przen. o człowieku, jego zachowaniu lub postępowaniu 'wulgarny, grubiaŝski, prostacki', połączenie *gruby człowiek* od XVI w., dziŝ takŝe dial. (Karłowicz SGP), SP XVI IBL teŝ w innych ciekawych zwiâzkach: *gruby* chłop, jęzŝyk, łeb, rozum, *gruba* mowa, nauka, *grube slova*, od XVI w. 'o odzieŝy, materiale', np. *gruba* wełna, koszula, *gruby* len (dziŝ w SOWM: 'ciepły'), dial. *gruba mâka* 'razowa' (Zaręba AJŝ II, m. 139, cz. II 42; o geografii i pochodzeniu pol. gwarowych *hruby* : *ruby* zob. Siatkowski MS PAN VII 50);

bułg. *груб -а -о* 'surowy, nieobrobiony, wykonany nieprecyzyjnie, niedokładnie' (też dial.: Gerov), 'szorstki w dotyku; gęsty, zbity', np. *грубо* лърво 'szorstkie, nieoheblowane surowe drewno', *груб* плат 'gruby materiał', 'mający kanciaste, grube gusy', np. *грубо* лице, *груби ръце* 'szorstkie, spracowane ręce', 'gruby, donośny, drażniący ucho', np. *груб глас*, *груб смях*, 'wulgarny, nieokrzesany, prostacki', np. *груб човек*, *груби думи* 'wulgarnie słowa', *груби обноски* 'grubiańskie maniery', dial. 'brzydki, straszny' (Gerov). ~

Nie do rozstrzygnięcia (w językach, w których $q > u$) pierwotna postać: ~ głuź. *hruby -a -e* 'gruby, surowy' (Pfuhl, Zeman), 'brutalny, nieokrzesany', np. *hruby člověk*, czes. *hrubý -á -é* 'składający się z większych kawałków, części', np. *hrubá mouka* 'mąka grubego przemiału', 'gruby, niecienki', np. *hrubý plech* 'blacha, której grubość przekracza 5 mm', 'szorstki, chropowaty', np. *hrubá podlaha* 'podłoga z nieheblowanych desek'; *hrubý hlas* 'gruby, szorstki głos', *hrubé plátno* 'plótno grube', przen. 'gburowaty, nieokrzesany', dawne i dial. 'duży, wielki' (Horečka Frenštát, Lamprecht Opava) stąd subst. *hrubá* o mszy 'suma' (też dial.: Bělíč Dol., Gregor Slav.-buč., Bartoš DSM, Malina Místřice), *hrubý člověk* 'otyły, z tuszą', też subst. *hrubá* 'o kobiecie ciężarnej' (Bartoš DSM: wałaskie), ale *hrubý gazda* 'bogaty, zamożny' (ib.), też NO *Hrubí* (Malina Místřice), śl. *hrubý -á -é* 'gruby, niecienki', np. *hrubý plech* 'gruba blacha', *hrubý cukor* 'cukier kryształ', *hrubá mika* 'grubo mielona mąka', o głosie, dźwiękach 'gruby, niski' np. *hrubý hlas*, subst. o kobiecie 'ciężarna' (też dial.: Ripka Dolnotrenč., Matejčík Novohrad, Buffa Dlhá Lúka), przen. 'grubiański, prostacki', np. *hrubý člověk*, *hrubé řeči, slová*, *hrubý hospodar* (hazda) 'bogaty, zamożny', też jako NO *Hrubí* (Buffa Dlhá Lúka);

sch. *grúb grúba grúbo* 'tłusty, otyły, gruby; gęsty', 'wielki, duży, masywny; ziarnisty', 'chropowaty, szorstki', przen. o człowieku 'nieokrzesany, wulgarny': *grub čovek*, w RSAN też 'okrutny, niemilosierny', od XVI w. 'niekształtny, brzydki, szpetny' (RJAZ, też dial.: czakaw. *grúb grúbà* — Jurišić Vrgada, ČDL, HDZ I 160, VII/2, 460; u Mitrovicia Leskovac także: *grúb*), o ciele człowieka 'grube, o zaokrąglonych kształtach', o przyrodzie, np. dub *grub*, przen. 'obelżywy, wulgarny', np. *grube riječi* (też dial. czakaw. z Bracza: ČDL), o materiale i płótnie 'sztywny, twardy' (RSAN), 'będący w swoim pierwotnym stanie, nieobrobiony', np. *grub kamen* (ib.), o włosach, szpecinie 'gruby, gęsty, twardy' (ib.), *grub glas* 'gruby, niski głos' (ib.), też NO *Grúba* (ib., Daničić RSS), imię owcy *Grúba* (ib.), maced. *груб* 'niedostatecznie lub źle obrobiony, nieobrobiony, nieładki', np. *груб шаяк* 'grube sukno', *грубо платно* 'grube płótno', 'surowy, wulgarny, grubiański', np. *груб човек* 'prostak, gbur', *груб одговор* 'niegrzeczna odpowiedź', 'nieprzyjemny dla ucha', np. *груб глас*;

strus. i rus.-cs. *грувын* 'prosty, prymitywny' od XI w.: np. *грувын разумъ*, *грувын чак* (XIV/XV w.), 'zły, kiepski' (XI w.), 'wrogi, nieprzyjazny' (XIII w.), 'nieuprzejmy' (XVII w.), 'prosty, zwykły, zwyczajny' (XVII w.; SRJ XI—XVII), rus.-cs. 'szorstki, nieładki, ostry', np. *грубое* сукно, *грубое* тело, 'grube, ciepłe': *грубое* платье 'gruba, ciepła sukienka', 'niemiły dla ucha lub oka', np. *грубый* голос, *грубая* живопись 'kiczowaty obraz', ros. *грубый -ая -ое* (*груб* *грубá* *грубо*) 'surowy, nieobrobiony, wstępnie obrobiony' (też dial.: Dal), o tkaninach i skórze 'szorstki, ostry', np. *грубое* полотно 'szorstki materiał' (też dial.: Dal), *грубая* шерсть 'gruba (szorstka, zgrzebna) wełna', o głosie, śmiechu 'gruby, niski, ostry' *грубый* голос, смех, говор (też dial.: Dal, Słowarъ Rjazan.), 'niekulturalny, wulgarny', np. *грубое* слово 'wulgaryzm' (też dial.: Dal), *грубый* человек 'prostak, gbur' (BRS), dial. też 'naburmuszony' (SRNG: Ołonieckie), o brzegu, wybrzeżu 'urwisty, wysoki' (ib.: Archangielsk, Morze Białe, Dal), 'gruboziaarnisty', np.

grubój xl'ep, *grúbyj* p'asok (Słownik starowierców), przen. *grubая* лeсть 'tanie pochlebstwo', też subst. *grubá* 'zniewaga, obelga, obraza' (SRNG: Ural), ukr. *grubий -ба -бе* 'mający duży obwód, gruby' od XVI w. (Тумченко, też dial.: Leks. Bjul. VI 11, u Hrinčenki *grube* дерево), o wyglądzie zewnętrznym 'otyły, obłych kształtów', por. też dial. subst. *grúba* 'kobieta ciężarna' (Hrinčenko, Horbač Romaniv, Lysenko SPH, Onyškevyč Bojk.), 'twardy, chropowaty': *grubi* руки, *gruba* вoвна (też dial.: Zel.), dial. *grubий* хлiб 'o zwykłym chlebie (celem odróżnienia od хлiба — hostii)' (Hrinčenko), o dźwiękach 'gruby, niski', np. *grubий* гoлoс, *gruba* мoвa, 'niekulturalny, niedelikatny, grubiański' od XVI w. (Тумченко, też dial.: Hrinčenko), brus. *grúby* -ая -ae 'mający duży przekrój poprzeczny, niecienki' (TSBM, też dial.: SPZB, Šatalava BDS, Šaternik Červ., Turaū; HSBM: od XVI w.), także o człowieku, stąd subst. dial. *grubая* 'ciężarna, brzemienna' (Scjaškovič Grodno, Jurčanka Mscisl., Nar. slova 159, BMM III; Jankova Loeū: o krowie 'cielna'), też dial. *gruby* чaлaвeк 'otyły' (SPZB, Jurčanka Mscisl.; por. jednak w literackim tylko w znaczeniu 'prostak, gbur' — BRS), 'ostry, chropowaty, twardy', np. *grubая* шepcця, *grubae* пaлaтнo, też *grubыя* руки 'spracowane, mocne ręce', 'obrobiony wstępnie, niewykończony', przen. 'grubiański, wulgarny', np. *grubae* слoвa 'wyraz wulgarny' też dial. (Jurčanka Slovazl. I 152) 'niski, nieprzyjemny dla ucha', np. *gruby* гoлoс od XVI w. (TSBM, też dial. Jankova Loeū). ~

Ze słow.: rum. *grumb* 'ts.' (BER I 286, Cioranescu 383, węg. *goromba* 'ts.' (Kniezsa MNSJ 199—200).

Pśl. *grq̄bъ* : *grubъ* jeden z licznych wypadków już pśl. oboczności q : u w zgłoskach rdzennych (Brückner KZ XL 345—6, Sławski SO XVIII 260). Najbliższe pewne odpowiedniki w bałt.: lit. *gramblūs* 'gruby, nieokrzesany' : *grūbti grumbū* 'chropowacieć, drętwieć, kostnieć', łot. *grūmba* 'zmarszczka' : *grumbt* 'marszczyć się'. Pśl. *grq̄b-* (por. *gręba*) może więc kontynuować ie. *grumb-* postaci z infiksem nosowym do ie. *ghreu-bh-*, tu mogłyby należeć: stwniem. *gerob*, *grob*, niem. *grob* 'gruby, ciężki, prosty, grubiański', por. też lit. *grubus* 'nieładki, szorstki, grudkowaty' (< *grumbūs?*), *grūbas* 'nierówność, małe wzniesienie'. — Rozwój znaczenia 'szorstki, chropowaty, nierówny' > 'bez zarysowanych kształtów, nieobrobiony, niezgrabny' > 'gruby, tłusty, obszerny, dużego rozmiaru'. Do pierwszych ogniw tego łańcucha nawiązują znaczenia: 'nieobrobiony, prosty, składający się z dużej ilości drobniejszych części' (np. *grq̄ba* (*gruba*) *mąka*) czy przen. charakteryzujące zachowanie, sposób bycia człowieka 'prosty, nieokrzesany, brutalny, niewychowany' (a więc taki, którego jeszcze nie ogładzono, nie „obrobiono”).

Osthoff Etym. Parerga I, 1901, 353 uwaga 1, Trautmann BSW 99—100. — Wyrazy germ. nieprzekonująco oddzielali od bśl. Berneker SEW I 355—6 i Pokorny 387 (ostatnio ESSM VII 145—6), łącząc pśl. *grq̄bъ* z *gr̄bъ*, ie. *ger-* 'kręcić, związać' (tak też K. Moszyński JP XXXV 121—2, XXXVI 112).

B. O. — F. S.

**grq̄dnъ*. Rekonstruowane przez ESSM VII 148 na podstawie: strus. i rus.-cs. *gr̄dnъ*, *gr̄dnino* (Srezn.), *gr̄dna* (на *gr̄dnax*) (Srezn., XII w., SRJ XI—XVII w przykładzie z XIII w.), ros. dial. (płn. i środkowe) *grunь* f. 'jazda szybka' (Oпыт), 'kłus (konia)', też *gr̄dna* 'ts.' (Ural), brus. dial. adv. *grunēm* 'biegiem' (Nar. slova), *grunem* 'ts.' (Bjaľkevič Mohylew).

Zarówno semantyka (termin dotyczący jazdy konnej!), jak morfologia i geografia wyrazu przemawiają przeciwko rekonstrukcji pśl. Wyrazy winne być objaśnione na gruncie ruskim. Nawiązanie do pśl. *gredq̄ gręsti* 'iść, podążać, nadchodzić' (którego zasięg wsch. jest niezbyt pewny) mało prawdopodobne. Równie niepewna

prasłowiańskość verbum *grędnqti* (zob.). — O zapożyczonym z niem. stpol. *gręda* 'o biegu konia średnio szybkim, klusie', pñ.pol. *grędo*, *grędko* zob. Sławski SE I 344—5. F. S.

grądnь 1. *grąda* pñ. 'wzniesienie, miejsce suche wysoko położone wśród łąk błotnistych; las rosnący na takim terenie; pokos z takiego terenu'

~ pol. *grąd -u* m. 'las rosnący na suchym wzniesieniu', 'suche miejsce na terenie podmokłym' od XVI w. (SP XVI IBL, dziś dial. Ramuń, SOWM, Karłowicz SGP: Tykocińskie, Chełmskie, Śląsk), już z 1426 r. sosnowy *grąd* 'miejsce wśród bagien wyższe i suchsze, porośnięte lasem' (Słownik stpol.), dial. 'wyspa' (SOWM), też o 'ugorze': *gront* to jest kawał pola co ugorem lezi (ib.), 'wąwóz?' (ib.), czes. dial. moraw. *hrud*: Podvél Moravy na Podluží tahne se bujný les, v němž vyvýšiny, kterých voda nezatápí a na nichž za rozvodnění Moravy zvíř útulku hledá, *hrůdy* se nazývají (Bartoš DSM 109, Kott DSM);

ukr. dial. *зруд* 'suche wzniesienie na bagnie' (Nykončuk Materiały, Polesje), 'niewysokie wzniesienie' (ib.), 'siano z suchej łąki' (Leks. Polesja), 'sucha równa powierzchnia' (ib.; szczegółowa analiza poleskich różnic semantycznych — Tolstoj SGT 124), stukr. XVI w. *грудъ*: у низъ тоужъ рѣки сѹпрасли берегъ *грудъ* сѹхин межн двѹ источникѡвъ водныхъ рѣчокъ, brus. *зруд -a* m. 'małe wzniesienie, pagórek' (też dial. Sejaškovič Grodno), 'sucha trawa, siano', 'kupa, stos', dial. 'pagórek wśród bagien' (Jaškin BHN), też stbrus. XVI w. *грудъ* 'pagórek, wzgórze': опустившы тотъ *грудъ* у великое князство *улаько*, повель зае болота *управо* (HSBM), 'sucha łąka, suchodół' (ib.: XVI w.), przen. 'kupa, stos' (ib.: XVI w.). ~

Na istnienie wyrazu w ros. dial. pñd. wskazuje zleksykalizowane pierwotne dem. *зрудок* 'wysepka' (Tolstoj o.c. 124: Briańsk), 'piaskowa mielizna na rzece' (ib.: Orzeł), czy też *зруд* przen. 'kupa, stos', np. *зруд* дров, хвороста (Psków, Twer, Kaługa, Briańsk, Smoleńsk; wg Tolstoja o.c. znaczenie wtórne, bezpośrednio nawiązujące do 'wzniesienia', a nie jak uważają niektórzy, paradygmat męski od *gruda* f.).

W niewątpliwym związku z *grądnь* 'piers'. Dalsza etymologia niepewna. Być może do ie. *gʰrendh-* 'nadymać się, wzniesienie, piers'. Ale związek z łac. *grandis* 'wielki, znaczny; wzniosły', gr. *βρένθος* 'chełpienie się, pycha' mało prawdopodobny. Wyrazy łac. i gr. nie mają pewnej etymologii.

Sławski SE I 342—3, Pokorny IEW I 485, Frisk I 266, Meillet DEL⁴ 281. — K. Moszyński nawiązywał do *gręda* 2. (zob.) — ESSM VII 146—8 łączy bezpodstawnie z *gruda* (zob.). B. O. — F. S.

grądnь 2. *grąda grądo* 'trudny, przykry, męczący, molestus'

Bezpośrednio zaświadczone tylko w pol. dial. kasz. *grądi* 'ciężki, przykry, dotkliwy' (por. H. Popowska-Taborska, OHJD 473—6). Na pñ. pochodzenie wyrazu może wskazywać również scs. *грудтокъ* 'trudny, molestus' (por. *grąstokъ*) oraz sñe. *o-grąden* 'szorstki, nieokrzesany', dial. prekm. 'budzący wstręt, wstrętny' (Pleteršnik).

Derywat od pierwiastka *grądn-* mającego niewątpliwie związek z *grud-* (o oboczności *q : u* zob. Brückner KZ XLII 346—7, Sławski SO XVIII 260—1). Por. też dial. kasz. *grązæc* 'przygniatać', w którym Popowska-Taborska OHJD 473—6 widzi kontynuację pñ. *grąditi* (inne pochodzenie kasz. *grązæc* dopuszcza SEK II 206).

F. S.

grqđb grqđi f. 'piers, piersi, pectus, mammae'

~ głuź. *hrudź* f. 'piers', czes. *hrud'* f. 'piersi' od XIV w. (Gebauer Sl.), ze stczes. stpol. XV w. *grędzi* pl. t. 'ts.' (Urbańczyk BZ 110, Sławski SE I 342, Basaj, Siatkowski SFPS VI 11), sła. *hrud'* 'piersi';

sł. *grūdi* pl. f. książk. 'piersi (kobiece)', przestarz. 'piersi ludzkie', sch. *grūdi* pl. f. (dial. też *grūdi*, Vuk) 'piersi ludzkie i zwierzęce', 'wnętrze klatki piersiowej', 'piers kobieca', 'dolna miękka część piersiowa zabitego bydłęcia przygotowana jako potrawa, mostek', 'przednia część koszuli; usztywniony gors do koszuli', med. lud. 'choroba płuc, gruźlica', dial. zach. tylko 'piersi zwierząt, które się zabija, zwłaszcza bydła' (RJAZ), w Dalmacji 'piersi zwierząt w ogóle': u životine su *grūdi*, a u ljudi prsi (ib.), es. грѣдъ f. 'pectusculum', bułg. poet. *грѣдъ грѣдма* 'piersi', 'piersi kobiece, biust', wg BTR też 'piers kobieca, sutek', np. Има рак в еднага грѣдъ, pl. *гърди* (zapisane od XI w. грѣди, Rusek MS PAN 46, s. 42) 'piersi ludzkie i zwierzęce', np. широки *гърди*, 'piersi kobiece, biust', 'płuca', np. болят го *гърдите*, w XVII w. *гърдите* pl. f. 'piersi' (Ivanova Troj. dam. XVII), dial. *гърди* (tylko Stojkov Banat *гърди*) 'piersi' (Gerov, Umlenski Kjustendil, Mladenov Vidin, BDial. V 165, VIII 224), 'część koszuli okrywająca piersi' (Gerov), 'płuca' (Mladenov ib.), maced. *гради* pl. 'piersi' (też dial., Małecki SW, Popovski Gostivar 98, Hendriks Radožda-Vevčani), 'piersi kobiece, biust', poet. *градъ* f. 'piersi', 'piers kobieca, sutek';

strus. грѣдъ, грѣдъ 'piersi', 'mostek, pectusculum' XI—XIV w., грѣдн 'piersi kobiece, biust', ros. *грудь -u* 'piersi' (też dial., Słowarъ Rjazan.), dial. także 'środkowa część pnia drzewa' (Słowarъ Novosybir., SRNG), 'klatka piersiowa', hutn. 'przednia ściana pieca hutniczego' (Dal), 'początek lub podstawowa część matni niewodu' (SRNG z Pskowa, co do rozwoju znaczenia por. *ědro*), dial. *грудю* pl. 'piersi kobiece, biust' (Dal, Słowarъ Rjazan.), 'piersi' (SRNG, Mirtov Don., Słownik starowierców), 'korpus pług'a' (Słownik starowierców), ukr. *грудю* pl. 'piersi' (zapisane od XVI w., Tymčenko, też dial., Hrinčenko, Żel.), 'piersi kobiece, biust', 'przednia górna część odzieży', pot. *грудь -i* f. 'piersi kobiece, biust; piers kobieca, sutek', dial. *груде, грудю* 'płuca u ludzi' (SDU), brus. *груды* 'piersi' (też dial., Nosovič, Scjaškovič Grodno, Bjalŕkevič Mohylew, Rastorguev Brjansk), 'piersi kobiece, biust', pot. 'przednia górna część odzienia'. ~

Por. innowację poszczególnych języków słowiańskich *grqđa*: sch. dial. *grūda* 'kość mostkowa, sternum' (RJAZ), bułg. *гърда* 'piers kobieca, sutek', też dial. (Gerov, BDial. III 53, VI 165), maced. *grada* 'ts.', ros. dial. *грудя* 'piersi, piers' (SRNG).

Wyraz powstał na gruncie psł. Brak odpowiedników ie. Do psł. dial. pfm. *grqđb* 'wzniesienie' (zob.). A więc podstawowe znaczenie psł. *grqđb* 'wzniesiona, wystająca do przodu część ciała'. Co do rozwoju znaczenia por. łot. *krūts* 'wzniesienie, pagórek, piers', lit. *krūtis* 'piers', cymr. *brynn* 'pagórek': stirl. *bruinne* 'piers'.

Sławski SE I 342—3 (tu przegląd literatury), Pokomy IEW 485, Rusek MS PAN 46, s. 42—5.

Pot. *пръсь пръси*.

K. H. — F. S.

grqđbnъ grqđbna grqđbno 'dotyczący piersi, znajdujący się w piersiach, związany z piersiami, piersiowy, pectoralis'

~ głuź. *hrudźny* 'piersiowy', anat. *hrudźny* myśk 'mięsień piersiowy', czes. *hrudní* 'dotyczący piersi, wychodzący z piersi', np. *hrudní* ton, *hrudní* smich, od XV w., np. raný *hrudné*, kosti *hrudné* (Gebauer Sl.), anat. *hrudní* kost, zool. *hrudná* ploutev, sła. *hrudný* adi. od *hrud'*, np. *hrudný* hlas, anat. *hrudný* koš, *hrudná* kost', *hrudná* dutina, przestarz. *hrudné* decko 'dziecko przy piersi, karmione piersią';

sł. *grqđen -dna* 'odnoszący się do piersi', np. *grodna* rebra (Pleteršnik), sch.

grūdñi : *grūdñi* : *grūdñi* 'dotyczący piersi, będący częścią piersi', np. *grudna* duplja, *grudna* kost, *grudni* koš, 'dotyczący płuc, płucny', np. *grudna* bolest, 'wychodzący z piersi, niski, o głosie': *grudni* glas, *grudni* govor, dial. tylko *Grudan* 'imię konia o szerokich piersiach' (RJAZ), bułg. *грѣден* adi. od *грѣд*, np. *грѣдна* ширина, *грѣден* кош 'klatka piersiowa', *грѣден* глас 'niski głos o osobliwym tembrze', *грѣдна* болест 'gruźlica, choroba płuc', *грѣдна* жаба 'choroba serca angina pectoris', maced. *граден* adi. od *град*, np. *граден* кош 'klatka piersiowa', *градна* болест 'gruźlica', *градна* жаба 'angina pectoris';

stros. XVII w. *грудной* 'karmiony piersią, o dziecku', ros. *грудной* adi. od *грудь*, np. *грудная* клетка, *грудные* мышцы, przestarz. 'płucny', np. *грудная* болезнь 'odnoszący się do karmienia piersią', np. *грудной* ребёнок, *грудной* возраст; *грудной* голос 'głęboki, o pełnym brzmieniu', *грудная* жаба 'angina pectoris', dial. w nazwach roślin, np. *грудная* трава '*Gnaphalium dioicum*', '*Malva rotundifolia*', '*Potentilla argentea*' (SRNG), ukr. *грудний* adi. od *грудь*, np. *грудна* клітка, *грудна* жаба, *грудна* залоза, też dial. (Hrinčenko, Żel.), w XVIII w. *грудная* болезнь (Тумченко), 'niski, pełnobrzmiący, głęboki, o głosie', np. *грудний* голос, *грудний* звук, 'karmiony piersią', np. *грудне* дитя, brus. *груднь* 'dotyczący piersi, odnoszący się do piersi', np. *грудныя* пазванки, *грудны* боль, *грудная* жаба, *грудная* клетка, 'karmiony piersią', np. *грудное* дзіця. ~

Od *grqđь* z suf. -ьнь.

K. H.

grqđtokъ *grqđstoka* *grqđstoko* 'trudny, przykry, męczący, molestus'

~ scs. *грѣстокъ* 'trudny, ciężki do zniesienia, molestus' (SJS: Supr., Ryl.), z scs. przejęte strus. adv. *грѣстoko* 'trudno, ciężko'. ~

Nie należą tu przytaczane przez ESSM VII 150 wyrazy sch.

Pod względem budowy uderza bliskość związanego też semantyką psł. dial. pld. i wsch. *žestokъ* 'twardy, wyróżniający się wielką siłą, mocą; gwałtowny, porywczy; srogі, surowy, okrutny'. Podkreślić warto, że wyraz (w przeciwieństwie do *grqđstokъ*) zaświadczony jest już w najstarszych tekstach Ewangelii. Przymiotnik *žestokъ* ma obok siebie szcążkowo zachowane *žestъ* 'twardy, silny'. Sufiks -okъ, jak w *glq-bokъ*, *širokъ*, *vysokъ*. Tak więc trzeba przyjąć możliwość wpływu psł. dial. *žestokъ* na powstanie przymiotnika *grqđstokъ*. Pierwotne *grqđь* przeszłoby w *grqđtokъ* (*grqđstokъ*) pod wpływem bliskiego znaczeniowo *žestokъ*. Por. *gněđь*, *sěđь* wzorowane chyba na mającym już dokładne odpowiedniki ie. *blěđь* (p. *gněđь*).

F. S.

grqđidło 'ciężarek powodujący opadanie innych przedmiotów na dno; ciężarek rybacki, pondus'

~ pol. dial. *gręzidło* 'ciężarki przy sieci' (AGM VII m. 340, cz. II 97, Karłowicz SGP: Poznańskie, Kujawy, Mazowsze);

sch. *grūzilo* z ros. 'ołowianka (sonda) do badania dna morskiego' (RSAN);

ros. *грузило* : *грузило* 'ciężarek u wędkі' (SSRJ, też dial.: SRSO Dop., SRNG), 'kawałek ołowiu zawieszony na sznurku służący do mierzenia głębokości dna morskiego' (SSRJ), dial. 'metalowy ciężarek przy lemieszu siewnika, umożliwiający zagłębienie się lemiesza w ziemi' (Slovarь Don), 'każdy ciężarek służący do zatopienia czegoś w wodzie' (Dal), też pl. *грузила* 'gliniane lub ołowiane kulki przy sieci' (ib.), 'ciężarek przywiązany do drąga' (Melьničenko Jaroslav!), ukr. *грузило* -a n. 'drag z żelaznym skoblem, którym rybacy przyczepiają sieć do dna' (Hrinčenko), brus. *грузила* n. 'kawałek ołowiu, kamień lub inny ciężki przedmiot, służący do zanurzenia siatki lub wędkі rybackiej w wodzie' (TSBM). ~

Por. też ros. dial. *зпызунка* f. 'ciężarek do opuszczania wędki pod lód' (SRSO).
Nomen instrumenti od *grąziti* 'opuszczać na dno za pomocą dużego ciężaru'.
O budowie zob. I 113—4.
ESSM VII 150, Šanskij ESRJ I 4, 183—4. B. O.

grąziti grążq 'powodować, że coś grzęźnie', 'pochłaniać, zalewać, zatapiać, demergere; przywozić do upadku, perdere, deprimere, decipere', *grąziti sę* 'zanurzać się, tonąć, desiderare, mergere, pessum ire, sidere'
grąziti: ~ pol. *grążyć* 'zagłębiać coś (w wodę, błoto), zanurzać, zatapiać' (SJP PAN), w XVI w. też *grązić* 'zanurzać, topić' (SP XVI IBL, u L. w przykładzie z XVII w.), dziś też dial. *grązić* 'ts.' (AGM VII m. 97, cz. II 97), kasz. *grążac* 'ciążyć, przygniatać swym ciężarem, morzyć, męczyć' (AJK VI, cz. II 89, XIII m. 638, cz. II 221, Sychta SK, Karłowicz SGP), *gręzić* 'ciągnąć w dół powodując zanurzenie' (SOWM), stpol. z XV w. prefigowane *po-grążyć* 'pochłonać, zalać, zatopić, demergere' (Słownik stpol.: potop *pograżił* z Ps. Fl. 68, 3), 'przywieść do upadku, perdere, deprimere, decipere' (ib.: jako glosa w dokumencie z 1444 r.), też niepewne *pogrędzić* 'pograżyć, zanurzyć' (ib.: Ps. pul.), czes. *hroužiti* (rzadziej *hrouziti*), 'zanurzać, zatapiać', np. *přid* (lodě) *hroužic* v bezdno 'przód łodzi pograża się w dół, na dno, tonie' (Přir. slov.), też dial. moraw. prefigowane *pohroužit* 'zatopić', 'przyczynić się, spowodować stratę' (Bartoš DSM), śla. *hrūžit* 'rzadkie 'zanurzać, topić coś w czym' (SSJ), przen. 'pograżać w czymś' (ib.), por. też dial. *hruzi* 'pograżać, zanurzać' (Kálal);

sch. *grūžiti*: *grūžiti* (rzadsze) -im dial. 'zatapiać, zanurzać, pograżać', np. Kad se dete krsti *gruži* ga pop tri puta u wodu 'jak się chrzci dziecko, pop zanurza je trzy razy w wodzie' (RSAN);

strus. *ррѣзѣти ррѣжѣ* 'zanurzać, immergere' (Srezn. bez dokumentacji, SRJ XI—XVII z XVII w.), też 'obładować, załadować' (SRJ XI—XVII: XVII w.), ros. *зпызунъ зпыжы зпызунъ*: -унъ 'zapełniać wagon, statek ładunkiem' (SSRJ), 'zwałać, składać ładunek' (ib.), 'opuszczać na dno za pomocą ciężaru, zatapiać' (ib.), też dial. 'obciążać, załadowywać' (Dal), *зпызунъ* сеть 'zanurzać się w wodzie' (Mirtov Don.), 'składać, sprzątać' (SRNG: Psków), też przen. 'zwałać winę na kogo, obciążać winą' (ib.: Wiatka), *зпызунъ* работушкой 'obciążać pracą' (ib.), nicosob. 3. sg. *зпызунъ* 'odczuwać sennosć' (Merkurjev Kola), ukr. *зпызуну зпыжы зпызуну* pot. 'udeptywać, ugniatać rozmięktą, głównie na skutek deszczu, ziemię' (SUM, też dial.: Hrinčenko, Żel.), 'zapełniać ładunkiem, załadowywać' (SUM, też dial.: Onyškevič Bojk.), 'grzęznąć' (Onyškevič o.c.), brus. *зпызунъ зпыжы зпызунъ* 'obciążać' (TSBM), 'zapełniać coś towarem, załadowywać' (ib., też dial. w postaci *зпыдзунъ* — Jaūseeū Bjalyničy). ~

grąziti sę: ~ pol. *grążyć się* w XVI w. 'zanurzać się, tonąć, desiderare, mergere, pessum ire, sidere' (SP XVI IBL), L. *grązić się* z odsyłaczem do *grążyć się*, też dial. kasz. *grądzić sa* 'nurzać się, pograżać się, iść na dno' (Karłowicz SGP z Ramuła), w literaturze głównie z pref.: *za-grążyć się* 'pograżyć się, zanurzyć się, utonąć w czymś', *po-grążyć się* 'zapaść się, głęboko ugrzęznąć w czymś, zapuścić się w głąb czego, zanurzyć się' (SJP PAN) i in., czes. rzadkie *hrouziti se* 'wynurzać się, wypływać' (Přir. slov.), śla. *hrūžit sa* 'zanurzać się, topić się' (SSJ, też dial.: Kálal *hrūzit sa* z pierwotnym rdzennym z);

sch. *grūžiti se* 'zanurzać się' (RSAN);

strus. *ррѣзѣтичца* 'zanurzać się, pograżać się' (Srezn., SRJ XI—XVII: z XIII w.), stros. z XVII w. 'obciążać się, obładowywać się' (SRJ XI—XVII), ros. *зпызунъся* 'zapełniać się ładunkiem, zabierać towar przeznaczony do przewozu'

(SSRJ), 'podlegać załadunkowi, obciążać' (ib.), dial. 'zajmować się załadunkiem, pakować swój towar na statek' (Dal, SRNG: Perm), o sieci, niewodzie 'wyposażać w ciężarkę' (SRNG), brus. *gruziцца гружыся грузішся* 'zapelniać się ładunkiem', np. параход *gruziцца* 'statek jest załadowywany' (TSBM, też dial. *gruzdziцца* — Jaüseü Bjałyničy), 'osiadać gdzieś razem z ciężarem' (TSBM). ~

O budowie i wokalizmie pierwiastka zob. I 56. Causativum do *gręznqti*. Pierwotne znaczenie 'powodować, że coś grzęźnie'. Dokładny odpowiednik: lit. *gramzdýti, gramzdinti* 'zanurzyć, pogrążyć'. Wymiana z : *zd* częsta. Por. Fraenkel LP IV 100—1, Otrębski LP IV 33—4, Brugmann Grdr. I 569. Psł. *grqziti* : *gręznqti* jak lit. *gramzdýti, gramzdinti* : *grīnšti* 'pograżać się, tonąć'. Spotykane w infinitywie ż wtórne, przeniesione analogicznie z innych form, gdzie było pierwotnie uprawnione (Sławski ES I 343).

Berneker SEW I 356—7, Trautmann BSW 97—8.

B. O.

**grqznqti*. Rekonstruowane przez ESSM VII 151 na podstawie: pol. dawne i dial. *grąznąc* : *gręznąc* 'grzęznąć, iść na dno, zanurzać się' (SJP PAN, L.; dial.: SOWM), czes. dial. moraw. *hrůznūt* 'zapadać się w ziemię', np. Dnes tam vůz *hrůzne* (Bartoš DSM); sch. *gruznuti* 'upadać z szumem' (RJAZ za Stuliciem; por. jednak przytaczane przez Skoka ER I 615 znaczenie 'zatopić'); ros. *gruznutъ -ну -нешъ* 'tonąć, więznąć w czymś ciekłym lub sypkim, pograżać się w czymś' (SSRJ, też dial.: Dal), dial. też 'stawać się ciężkim od nadmiaru wilgoci' (Slovarъ Smolensk., SRNG: Kursk), o piersiach lub wymionach 'nabrzmiwać, wypełniać się mlekiem' (Dal, SRNG: Perejasław, Włodzimierz), ukr. *gruznutи -ну -неш* 'zanurzać się, więznąć w czymś grząskim' (SUM, też dial.: Hrinčenko, Żel), brus. *gruznuць -ну -не* 'ts.' (TSBM, też dial.: SPZB), także przen. 'pogrążyć się w czymś', np. *gruznuць* у клопатах (ib.).

Historia, geografia i morfologia wyrazu (wokalizm pierwiastka) wskazują na innowację poszczególnych jęz. sow. Zob. pierwotne z uzasadnionym wokalizmem i semantyką *gręznqti*. Brak podstaw do rekonstrukcji psł.

B. O. — F. S.

**grqzсна* zob. **grqzснѣъ*

**grqzснѣъ* : **grqzсна*. Rekonstruowane przez ESSM VII 151 na podstawie: 1. ros. dial. archang. *grусна* 'miejsce w tundrze obficie porośnięte jagodami (owocami)'; 2. ros. dial. *grусноѣ -ѣя, -ѣе* 'obfitujący w kwiaty lub w jagody' (SRNG), 'gęsto czymś pokryty, porośnięty, szczególnie o miejscu z jagodami lub owocami'.

Zasięg geograficzny i historia wyrazu wskazują na innowację lokalną. Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Postać zrekonstruowana przez ESSM niemożliwa dla psł. (grupa 3 spółgłosek!). Sam wyraz archang. bardzo ciekawy. Por. pol. dial. kasz. *grqdo* 'miejsce na polu, gdzie lepiej rośnie', 'kępa, gromada', 'wyspa na rzece, jeziorze porośnięta krzewami, kępa', 'stado, gromada', 'kwiatostan złożony z osi, na której wyrastają kwiatki ku górze, pęk jagód na jednej szypułce, grono' i przytaczane przez ESSM *grqđ* 'miejsce w lesie obfitujące w grzyby lub jagody'.

Varbot MSE 172—4.

Zob. *grqđъ*.

B. O. — F. S.

grqzъ *grqza* pfn. 'coś ciężkiego, łatwo opadającego na dno; przedmiot służący do opuszczania na dno rzeczy mających mniejszy ciężar właściwy od wody, a więc przez nią wypieranych, np. sieć, linka wędkę', 'ciężki ładunek', zach. 'ryba kielb, Gobio gobio'

~ pol. *grqz gręzu* 'bagnisko, topielisko, trzęsawisko' (SJP PAN; L. jako *grqz* 'ts.'), tylko pl. *gręzy* 'męty, osad, fusy' (ib.), też rybackie 'ciężarek nawlekany na dolną linię sieci w celu jej obciążenia' (ib.; L. w przykładzie z Siennika; też dial.: u Karłowicza SGP z Podlasia jako oboczne do *gręz*, z Tykocińskiego, pl. *gręzy*), dłuż. (tylko zleksykalizowane pierwotne dem.) *gruzk -a* m., dial. *druzk, dryzk* 'nazwa ryby *Gobio fluviatilis*; kielb' (Muka), głuż. *hrjuz* m. 'ts.' (Kral, Schuster-Šewc EW 374), czes. *hrouzek*, stczes. *hrúz hríz*, skąd (*h*)*řizek, rus(ek), hrúzek* 'ts.', śla. *hrúz -a* m. 'gatunek ryby *Gobio gobio*' (SSJ, też dial.: Kálal, najprawdopodobniej też Stanislav Liptov 376, por. *Tá voda (Váh) má kjarou hrúzu*), dial. też 'bierwiono, ciężarek używany przy moczeniu konopi' (Kálal);

stros. i rus.-cs. *zpyzъ* 'zanurzanie, osiadanie (statku)' (SRJ XI—XVII: XVII w.), 'ładunek (na statku); pierwotnie chyba balast kładziony na spód statku dla przydania mu odpowiedniego ciężaru' (ib.: XVI w.), ros. *zpyz -a* m. 'ciężar', 'ciężki przedmiot', 'ładunek przeznaczony do przewozu statkiem lub koleją' (SSRJ), dial. też 'ucisk, ciężar, brzemień' (Dal), 'ciężarek' (SRNG: archang.), por. wyrażenie *c zpyzaw* 'o kobiecie ciężarnej' (Slovarъ Mordov.), ukr. *zpyz -y* 'ładunek przenoszony lub przewożony' (SUM), dial. bojk. *zpyz* 'błoto' (Onyškevyč Bojk.), brus. *zpyz -y* m. 'ciężar, brzemień', 'ciężki przedmiot', 'ładunek przeznaczony do transportu' (TSBM, też dial. Bjaľkevič Mohylew), 'przedmioty mogące służyć jako ciężarek wędkarski' (Polesье 167). ~

Por. też 1. pol. *gręza* tylko dial. 'ciężarki u sieci' (duży obszar Mazowsza, Mazur i Ostródy, najczęściej jednak w pl. *gręzy* — AGM VII m. 340, cz. II 97—8, SOWM); ros. dial. moskiewskie *zpyza* 'ciężar, brzemień' (Ivanova Sl. Podmoskownja, SRNG);

2. stros. z XVII w. *grъzka* 'załadunek' (SRJ XI—XVII).

Rzeczownik podwójnie motywowany: przez psł. *gręznqti* (z pierwotnym wokalizmem *q*) i *grqziti* (nomen deverbale). Pierwotne znaczenie 'coś ciężkiego, grzęznącego, pogrążającego się na dno'. Co do nazwy ryby *Gobio gobio* niem. *Gründling* 'kielb' : *Grund* 'dno'. Podstawowe znaczenie byłoby więc 'ryba opadająca na dno, żyjąca na dnie'.

ESSM VII 151, Schuster-Šewc EW 374, Machek ZslPh XIX 58 nazwę kielbia łączył z lit. *grūžas* 'kielb'. Trudności głosowe. B. O. — F. S.

grqzъ f. pln. 'błoto, lutum; trzęsawisko, bagno, palum' (wsch.), 'ciężki przedmiot, łatwo opadający na dno'

~ pol. dial. kaszub. *grqdz* f. : *grqz* f. pl. *grędzy, grędze* : *gręzy, gręze* 'ciężarki obciążające sieć' (AJK VI m. 265, cz. II 89, XIII m. 638 cz. II 221);

ros. tylko dial. *zpyzъ* f. 'ciężar, coś ciężkiego' (za: ESSM VII 151 z Pskowa i Irkucka), ukr. dial. *zpyzъ -zi* f. 'grzęzawisko, miejsce bagniste' (Hrinčenko), *hrus* 'zmarzłe błoto na drodze wiosną', 'podmokła łąka, grunt', 'błoto w lesie, połu lub na pastwisku' (AGBojk. IV m. 224, cz. II 45), 'podmokła łąka' (ib. cz. II s. 46 z Huculszczyzny), 'gęste błoto' (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.; por. też m. *zpyzъ* 'ciężarek z kamieni przy sieci'), brus. tylko dial. *zpyzъ* 'bagno' (Turaū), 'ciężarek, głównie przy wędce rybackiej' (Jankova Loeū). ~

Skonkretyzowane abstr. do *grqziti* (zob.). O budowie zob. Meillet SC 417—21. B. O.

grqzъnъ *grqzъna grqzъno* 'mający duży ciężar, ciężki; obciążony, przygnieciony ciężarem, gravis, ponderosus'

~ ros.-cs. *zpyznyj* 'obciążony załadunkiem' (Slovarъ CSRJ), ros. *zpyznyj* 'ciężki,

mający dużą wagę' (SSRJ), też dial. głównie płn. (Dal, SRNG), 'ciężko załadowany' (ib.), por. też *грузный* путь 'droga, którą trudno przejechać z powodu błota, piasku, deszczu itp.' (Dal, SRNG: Irkuck), pot. też jako subst. 'pijany' (SSRJ, też dial.: Mełničenko Jaroslavl), subst. *грузная* f. 'ciężarna' (Dal, SRNG: Onega, Perm, Psków, Tuła), także o owcy (ib.: archang.), 'ciężki, wymagający dużego nakładu sił' (ib.), ukr. *гру́зний* tylko dial. 'grząski, pokryty błotem' (SUM), 'ubłocony, brudny' (Onyškevič Bojk.), brus. *гру́зны* -ая -ае 'masywny, ciężki' (TSBM, też dial.: SPZB), też przen. o ciele człowieka 'gruby, otyły' (TSBM), o sposobie poruszania się 'ciężki, ociężały' (ib.). ~

Adi. z suf. -ьль od *grqzъ* lub *grqziti*.

B. O.

gru! interi. naśladująca odgłos upadku, uderzenia

~ pol. dial. *gru!* (Karłowicz SGP z Młpol. w cytacie: maślanka do Wisty: *gru!* i utopiła się);

słw. *grugru!* interi. naśladująca głos gołębia, turkawki, sch. *gru* (często powtórzone) interi. naśladująca silne, przytłumione odgłosy, np. wystrzał, silnego uderzenia o coś, upadku, używana również do wabienia świń oraz do oddania głosu żurawia i turkawki, maced. *зпу зпу* interi. używana do wabienia świń. ~

Dźwkn., por. lit. *grūkš!*, *grūkšt!* interi. naśladująca odgłos gryzienia czegoś twardego, np. jabłka, rzepy, oraz złamania (się) czegoś, np. zęba, stawu skokowego (LKŻod., Kurschat Thes.).

K. H.

grubostъ zob. *grqbostъ*

grubъ zob. *grqbъ*

gruda 1. 'kawał, bryła zmarzniętej, twardej ziemi lub błota, gleba', 'bryła zbitej masy, globus', np. *gruda masła* 'oselka masła', *gruda syra* 'gomółka sera', płn. 'nie-równa, wyboista droga, zmarznięte błoto na drodze, via salebrosa, aspera', *grudъ*ka dem.

~ pol. *gruda* już od XIII w. 'bryła, kawałek np. ziemi' (SJP PAN — tu w jednym przykładzie też *gruda masła*; też dial.: Szymczak Domaniewek, Dejna RKJL XXII 207, AJWłkpol. t. III m. 311, cz. II s. 109, SOWM), 'zmarznięta ziemia (głównie na drodze)' od XVI w. (SP XVI IBL; Pluta Dzierżystawice, Mazur Biłgoraj, Sychta SK, Zaręba AJŚ V m. 846, cz. II 32, Maciejewski Chełm.-Dobrz. 35, Brzeziński Krajna, SOWM), weterynaryjne 'choroba nóg konia' (SJP PAN, też dial.: Szymczak Domaniewek, Dejna RKJL, Mazur Biłgoraj, Maciejewski Chełm.-Dobrz. 73), dial. (Cieszyńskie) 'świeży ser owczy' (Hemiczek-Morozowa Paster. I 70, por. AJPP m. 367 'bundz'), stpol. XV w. 'żwir, teren żwirowaty' (Słownik stpol.), z XVI w. 'bryła soli warzonej, wyrąbana z panwi po wywarzeniu' (SP XVI IBL), czes. *hrouda* 'kawałek zbitej ziemi, gliny, zwłaszcza wyoranej' (Přir. slov.), stczes. (od XIII w.) i dial. *hrúda* (Gebauer Sl., Jungmann, Bělič, Svěrák Karlovice, Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice, Skulina Mor.-slov., Lamprecht Opava), przen. 'rola, pole, ziemia', 'zbita masa, najczęściej masła, sera, śniegu' też dial. (Přir. slov., Gregor Slav.-buč., Bartoš DSM), *hrouda masla* (Přir. slov., Malina Mistřice, Bartoš DSM), *hrouda sněhu* (Přir. slov.), dial. *hruda sira* (*syra*) (Malina Mistřice, Bartoš DSM), *sla hruda* 'kawał zbitej, twardej ziemi, gliny' (SSJ; też dial. Sipos Bükk-Gebirge), przen. 'o ziemi, polu' stąd rodná *hruda* 'kraj ojczysty' (ib.), 'o okrągłej, zbitej masie, np. gomółce sera, oselce masła itp.' też dial. (SSJ, Ripka Dolnotrenč.), *gruda syra* (SSJ; dial. Buffa Dlhá Lúka, Mihál SMS XIX 430: *hrudá syru*; por. u Ripki

Dolnotrenč. 'większy kawałek świeżego sera, z którego cieknie żętyca'), 'kłębek' (Sipos Bükk-Gebirge);

śle. *grūda* 'bryła ziemi' (SSKJ, Pleteršnik: dial. prekm. 'bryła czegoś bardzo zbitego', np. *gruda* zlata, soli (Pleteršnik), *gruda* masla, blata (SSKJ), przestarz. i przen. 'ziemia, kraj' stąd rodna *gruda* 'kraj (ziemia) ojczysta' (SSKJ), sch. *grūda* 'kawałek czegoś twardego, zbitego, tworzącego całość, np. sera, śniegu, ziemi' (RJAZ, RSAN, też dial.: ČDL, HDZ VII, 2, 460, Elezović Kos.-Met.), *gruda sira* = *gruda* (RJAZ, Vuk, por. też dial. SDZ XXXVI 49 'młody ser'), *gruda* snjega 'kula śnieżna' (RSAN, RJAZ; też dial. Mitrović Leskovac), także o innych rzeczach, np. *gruda* voska (RJAZ), 'ziemia, grunt, teren', przen. rodna *gruda* 'kraj ojczysty, rodzinne strony' (RSAN), także w licznych nazwach: zwłaszcza NM *Gruda* (w Dalmacji, Czarnogórze), NT w Serbii, też NO *Gruda* f. i m. imię nadawane dzieciom o cerze białej jak śnieg (RJAZ, RSAN: z Liki; w Chorwacji też jako imię owcy), bułg. *зруда* 'gruda, kawałek czegoś' (RBE), np. *зруда* снегова 'kula śnieżna' (ib., u Gerova: снеговита), *зруда* сирене 'gomółka sera' (Mladenov BTR, też dial.: Gerov), dial. 'zielona, niedojrzała kiść winogron' (BDial. V 112), maced. *зруда* lud. i poet. (w jęz. literackim w tym znaczeniu zleksykalizowane pierwotne dem. *зрутка*; por.) 'gruda, bryła', dial. 'grudka ziemi' (Peev Kukuš, BDial. III 322);

rus.-cs. i strus. *грѹда* 'grudka, kawałek; kupa, stos, duża ilość zebranych przedmiotów'; *волъ (орн) разбиваа въздвижетъ грѹды* (Srezn.), и созда чѹка не взят реч<е> грѹдѹ персти ни великѹ землю но дробнѹ персть и созда чѹка (SRJ XI—XVII: XIII w.), *градныа грѹды* 'kulki gradu' (Srezn.), 'kropła' (ib.), stros. z XVI w. 'o wyboistej, rozjeżdżonej drodze' (SRJ XI—XVII), ros. *зруда* 'kupa, stos zebranych razem przedmiotów, ogromna ilość czegoś', np. *зруда* книг 'sterta książek' też dial. płn. (SSRJ, SRNG, Słowarь Smolensk.), 'grudka, bryła' (SSRJ), też dial. płd. np. *зруда* снегу (SRNG), 'duży, wyschnięty kawałek ziemi na roli' (ib.: Archangielsk, Onega, Słowarь Smolensk.), 'kawałek czegoś' (ib.: Wołogda, Wiatka), 'kopiec' (ib.: Jarostaw), płn. i płd. 'zamarznięte błoto na drodze' (ib.), pl. *зруды* 'twaróg' (ib.: Wołogda; por. *зрутки* 'ts.' — Słowarь Urala), 'ognisko' (SRNG: Petersburg, Nowogród; też w innych znaczeniach), ukr. *зруда* od XVII w. 'zmarznięty, twardy kawałek czegoś, najczęściej kruchego' (SUM, Tymčenko; też dial.: Żel., Hrinčenko, Leks. Poles'ja), *зруда* земли (Slavynec'kyj Leks.), dial. lemk. *gruda* soli (AGBojk. m. 125, cz. II 45), w znaczeniu coll. 'nierówności, wybrzuszenia na powierzchni w kształcie garbów' od XVIII w. (SUM, Tymčenko, też dial.: Bilečkyj-Nosenko, Horbač Romaniv), rzadkie przen. 'sterta, stos bezładnie zebranych przedmiotów' (SUM), dial. 'wzniesienie' (Hrinčenko), 'choroba kopyt końskich' (Horbač Romaniv), brus. *зруда* 'kupa, stos bezładnie zwalonych rzeczy' (TSBM, też dial.: SPZB), 'zmarznięte kawałki błota na drodze': *ехали ж на замѣрзлай зрудзе* (TSBM, też dial.: Bjaľkevič Mohylew, SPZB, Nar. leks., Rastorguev Brjansk, Scjaškovič Grodno, Jaškin BHN), 'kawałek czegoś twardego, najczęściej grudka ziemi' od XVI w. (TSBM, Słownik Skaryny; też dial.: Turaŭ, Jaškin BHN), dial. też *зруда* хмур 'kłęby, gromady chmur' (SPZB, w: Turaŭ jako pl. *зруды*) 'duży kawał ziemi na urwiskach' (Jaškin BHN), *зруда* 'choroba kopyt końskich' (Nar. slova 253: Grodno). ~

Ze słow. zapożyczone do grec. dial. *γροῦδα* 'gomółka (bryłka) sera, kawałek' (BER I 286), alb. *grudë* 'bryła, kawałek' (Seliščev SNA 187).

grudka: ~ pol. *grudka* (SJP PAN, L.), też dial. (Karlłowicz SGP, Herniczek-Morozova Paster. I 70: powszechne w Cieszyńskim, Żywieckim, na Orawie, Podhalu, Spiszu), czes. *hrudka* (Přir. slov., też dial.: Malina Mistřice, Lamprecht Opava), śla. *hrudka*, też dial. (SSJ);

sch. dial. *grútká* : *grútká* dem. i hipokor. do *gruda* (Živković Pirot, Mitrović Leskovac, SDZ XXXIV: Timok), bulg. *zpyòka* (RBE, BTR, dial. też *zpyòmka*, Gerov, BDial. I 245: Sofijsko, SNU XLVIII 438: Razlog), 'gruda, bryła' (bez odcienia dem.) (BDial. VIII 244: Kostur, maced. (zleksykalizowane pierwotne dem.) *zpyòmka* 'gruda, bryła' (RMJ, RMNP);

strus. *ррѣдка* 'miara lnu' (SRJ XI—XVII), rus.-cs. *zpyòmka* dem. do *zpyòda* (Slovarь CSRJ), ros. *zpyòka* dem. (SSRJ, też dial.: Slovarь Rjazan.), ukr. *zpyòda* od XVIII w. (SUM, Tymčenko, też dial.: Hrinčenko, Onyškevič Bojk.), brus. *zpyòka* (TSBM, też dial. SPZB, Šaternik Červ., Jaškin BHN, BMM III 237). –

Por. też przede wszystkim: 1. ros. dial. *zpyò* m. -a -y 'kupa, stos' (Slovarь Rjazan., SRNG: *zpyò* хвopoцy 'stos chrustu' — Smoleńsk, *zpyò* лыкy 'kopczyk, stosik cebuli' — Psków, *zpyò* дрoв 'stos drew' — Kaługa), przen. też 'ognisko' (SRNG: Nowogród, Smoleńsk, gdzie w ogóle nie jest używane powszechnie w ros. *кoстѣр*), brus. też dial. *zpyò* 'stos, kupa beztadnie porozwałanych rzeczy' (TSBM, SPZB), 'kawałek, bryłka ziemi' (Turaū);

2. sch. powszechnie *grudva* 'gruda' (RSAN), bulg. dial. *zpyòca* 'grudka, bryłka ziemi' (Mladenov Vidin).

Dokładnych odpowiedników ie. nie ma. Wyraz powstał na gruncie psł. Do ie. **ghreu-d-* 'rozcierać, tłuc, kruszyć', *gruda* < **ghrou-d-*. Najbliżej stoją: lit. *graudūs* 'kruchy, łupliwy', 'żałosny, smutny, rzewny', lot. *grauds* 'ziarno', stnord. *grautr* 'kasza', stwniem. *grōz*, niem. *gross* 'wielki' (*'gruboziamisty') < zach.germ. **grauta-*; z apofonią lit. *grūdas* 'ziarno' : *grūstu grūdžiu grūdau* 'ucierać, ubijać, tłuc', stwniem. *grioz* (niem. *Griess*) 'piasek, żwir'. Znaczenie 'kawał, bryła, gruda' z pierwotnego 'coś rozłupanego, rozkruszonego, rozłuszczonego', por. ten sam rozwój znaczenia w psł. *bryla*, niem. *Scholle* 'bryła' < *skel-* 'rozłupywać, rozszczepiać', lit. *skėlti* 'rozrąbać, rozszczepić' (por. psł. *skala*). Co do znaczenia 'schorzenie skóry u koni' por. lit. *grūodas* 'gruda, błoto zamarźle' (zob. *gradb*) : 'obrząk skóry u koni'.

Rozwadowski MPKJ II 347—8, Berneker SEW I 357, Trautmann BSW 99, Sławski SE I 359, Pokomy IEW I 461. — W ESSM VII 146—8 bezpodstawnie połączono z *grqdb* 'wzniesienie'. Podobnie nie ma podstaw do rekonstrukcji postaci z nosówką **grqda*.
B. O. — F. S.

gruda 2. 'to, co przygniata, dokucza: obrzydzenie, wstręt, fastidium'

~ stdłuż. (u Jakubicy) *gruda* 'mdłości; obrzydzenie', 'wstręt', później w tym samym znaczeniu dial. *grud* -a m. (Muka). ~

Por.: 1. dluž. *grudati se* 'czuć nudności, wstręt', głuż. dial. *grudać so* 'ts.' (Pfuhl);

2. ros. dial. *zpyòemь* 'parzyć się, dusić się', 'kwaśnieć, kisać';

3. słu. *grūditi -im* 'rozgryzać, rozdrabniać', 'dokuczać, męczyć': skřb me *grudi* (Pleteršnik, SSKJ), sch. *gruditi -dim* 'ciąć, łamać na kawałki' (RJAZ ze Stulicia);

4. pol. dial. *grudzić* 'pobudzać kogoś, psuć kogoś; ganić' (Karłowicz SGP), 'wstrząsać, przejmować, o zimnie' (Gruchmanowa Kramaska), dluž. dial. *gružiš* 'przygniatać', głuż. *rudzić* 'martwić' (z **hrudzić*, Schuster-Šewc EW 250), czes. dial. *hruditi se* 'być niegrzecznym, nieprzychylnym' (ESSM VII 152 za Kottem);

5. dluž. dial. *grudny* 'wstrętny' (Muka), ros. dial. *zpyònyū* 'godny pożałowania'.

To samo co *gruda 1*. Wtórne, psychicznie zabarwione znaczenie właściwe pierwiastkowi *grud-* *grqd-*, por. Sławski SO XVIII 260. Paralelny rozwój semantyczny można zaobserwować w lit. *graudinti* 'martwić, smucić; napominać' wobec *grūdu grūsti* 'tłuc, pchać'; *graudus* 'kruchy, łupliwy' : 'żałosny, smutny, rzewny'.

F. S.

grudьka zob. **gruda** 1.

grudьje n. pld. i wsch. coll. 'grudy, zmarznięte kawałki ziemi'

~ sł. dial. prekm. coll. *grūdje* 'grudy, bryłki' (Pieteršnik, SSKJ), sch. *grude* coll. do *gruda* (RJAZ);

strus. *грѹднк* coll. do *грѹда* (Srezn.), też 'krople': *грѹднк росное* 'krople rosy' (ib.: XV w.; w odpisie XVII w. w tym samym miejscu niepewne *грѹзднк*), ukr. *зрѹддя* coll. do *зрѹда* też dial. (Hrinčenko, Żel.), dial. też 'nierówności, wyboistości na drodze, kawałki zmarzniętej, zlodowaciałej ziemi' (Żel., Onyškevič Bojk.), brus. dial. coll. *зрѹдзьє* 'grudki, kawałki wysuszonej lub zmrożonej ziemi' (NS 88, Turaŭ, Šaternik Červ.: tu zapis *зрѹдзьдзе*). ~

Por. też pol. dial. wyjątkowe *grudzia* 'zmarznięta ziemia o nierównej powierzchni' (SOWM) — najprawdopodobniej także formacja kolektywna.

Od *gruda* z suf. *-ьje*. O budowie zob. I 86.

B. O.

grudьнь 1. *grudьna* *grudьно* 'pełen grud; pokryty grudą, wyboisty, nierówny, asper'

~ czes. *hrudný* adi. do *hrouda*, też dial. np. *hrúdné* pole 'ziemia grudkowata, pełna kamieni' (Malina Mistřice), sła. *hrudny* adi. do *hruda* (SSJ);

sł. *grúden* 'grudziasty, wyboisty, nierówny, o drodze' (Pieteršnik), sch. *Grúdan* NO (RSAN);

strus. *грѹднын* od XI w. 'wyboisty, nierówny, o drodze: *пѹдѹша ... на колѹхъ а по грѹднѹ пѹти* (Srezn.: tu też zapis *грѹднѹнъ*, SRJ XI—XVII), ros. dial. *зрѹднѹй* 'będący w kupie', 'pozostający w znacznej bliskości', 'liczny', 'obfity, duży, o deszczu', 'bogaty, urodzajny', przestarz. o drodze 'pełna grud, zmarzłego błota' (SRNG; por. też z Dala: *зрудный* путь), ukr. dial. *зрудний* 'nierówny, wyboisty', np. *зрудна* дорога 'zmarznięta, wyboista droga', też stukr. *грѹднын* 'pokryty grudami', brus. *зрудны*, por. *зрудное* время jako określenie czasu (za: Stawski SE I 360). ~

Adi. od *gruda* 1. z suf. *-ьнь*. Zob. też subst. *grudьнь* 2.

B. O.

grudьнь 2. *grudьna* : pln. *grudьн'ь* *grudьн'a* 'czas, gdy ziemia pokrywa się grudą'

grudьнь: ~ stczes. *hruden* 'miesiąc między listopadem a styczniem' (Jungmann, Gebauer Sl.);

sł. *grúden* 'december' od XVI w. (ib., SSKJ, Megiser 1592, Megiser 1603; też dial.: Tominec Čtni vrh), sch. *grudan* (kajkaw. *gruden*) 'december' (RJAZ), w RSAN: *grúden* (dial.) 'ts.', cs. *грѹднѹнъ*: *мѣсѹцъ ноябрь рекомъ грѹденъ* (SJS), bułg. dawne i przestarz. *зруден* 'november' (RBE, Mladenov BTR);

strus. rus.-cs. *грѹднѹнъ* 'november' (Srezn.: XII w., SRJ XI—XVII). ~

Por. też pol. dial. z nawarstwionym strukturalnym *-ikъ*: *grudnik* 'december' (SOWM; tu też adv. *grudno* 'grudowato').

grudьн'ь: ~ pol. *grudzień* 'december' od XV w. (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, L.; też dial.: Sychta SK, Sychta Kociewie, Maciejewski Chełm.-dobrz., Brzeziński Krajna, SOWM, Szymczak Domaniewek, Dejna RKJŁ XXII 207), też prz. 'koniec, schyłek czegoś' (SJP PAN), stpol. do XV w. 'november' (Słownik stpol.), sła. dial. *hrudeň* 'september' (Kálaš);

strus. *грѹденъ* 'november' (w SRJ XI—XVII jako forma oboczna do *грѹденъ*; z XVII w.), też rus.-cs. *грѹденъ* 'december' (Slovarь CSRJ), ros. dawne tylko u Dala *зрудень* 'nazwa grudnia lub listopada, kiedy na południu pojawia się gruda', ukr. tylko subst. *зрудень* 'december' (SUM, też dial.: Żel., Hrinčenko, Bileckyj-Nosenko), stukr. już od XV w. *грѹденъ* 'november' (później też jako 'december'; Tymčenko), brus. dial. *зрудзень* 'december' (Šatalava BDS). ~

Urzecownikowiony przymiotnik *grudъnъ* 1. (zob.), o budowie i paralelach zob. Sławski SE I 300. Podstawowe znaczenie 'okres grudy, czas, w którym ziemia jest zamarznięta, pokryta grudą', por. brus. określenie czasu *hrúdnoe vremja*, lit. *grúdis* 'grudzień': *grúodas* 'gruda, błoto zamarznięte na drodze' (por. *gradъ*). Nazwy miesięcy od charakterystycznych dla danego okresu zjawisk przyrody są bardzo pospolite (Moszyński KLS II 140—52, z cennymi uwagami o zmienności znaczeń ograniczonej najczęściej tylko do dwóch sąsiadujących ze sobą miesięcy).

B. O. — F. S.

grudъnъ zob. **grudъnъ** 2.

gruchati *gruchaję* 'uderzać, bić, tłuc; młócić, oddzielać ziarno od łuski przez uderzenie', perf. **gruchnęti**

~ pol. *gruchać* 'wydawać głos, o gołębiach (też przen. o ludziach)', też dial. (Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 207, Maciejewski Chelm.-dobrz., Górniewicz Malbork, SOWM, Brzeziński Krajna, Sychta SK, Lorentz PW, Hoppe SJL), dial. także 'stuknąć w niepełnym naczyniu przy potrząsaniu nim' (Brzeziński Krajna), 'kaszeleć' (Sychta SK), 'jeść coś twardego, chrupać' (Steffen Warmia, SOWM), 'jeść' (wyrażenie rubaszne, Kosiński Czchów), 'mieć stosunek płciowy' (Górniewicz Malbork), *gruchać się* 'wierzgać, brykać', np. koniki *się gruchają* (Karłowicz SGP), czes. dial. *hrouchat* 'bić, tłuc, strzelać' (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM, Lamprecht Opava, Steuer Baborów 85, Steuer Branice);

sch. *grūhati grūhām* : *grūvati grūvām* 'huczeć, grzmieć', 'brzmieć, rozlegać się', 'uderzać, tłuc, łupać, aż powstaje odgłos' (od XVII w., RJAZ, też dial., Vuk, czakaw. *grūhati*, Jurišić Vrgada, ČDL), 'młócić, oddzielać łuski od ziarna za pomocą uderzania' (RSAN, Vuk, Elezović Kos.-Met.), 'stuknąć, grzechotać', 'strzelać, wystrzeliwać', 'lać się, ciec potokiem, nagle' dial. też 'gnieść przy praniu, wygniatać', 'zagniatać, miesić ciasto' (RSAN, RJAZ), 'łowić ryby' (RSAN), 'gruvati' z przykładem: *Grūva* po bręgu (SDZ XXX 134), *grūhati -ām* 'trząść, potrząsać' (też dial., RJAZ z Dubrownika), dial. także *grū(v)a (se)* 'przychodzi, lezie', 'męczy się, morduje się' (SDZ XXV), *grūhati (se)* 'tłuc się' (Jurišić Vrgada), bułg. dial. *зрѣхамъ -аю* 'uderzać zboże w celu oddzielenia łusek' (RBE, RBKE, Gerov, BDial. I 245, II 74, IV 196, VII 28, IX 238, X 30, Umlenski Kjustendil, SNU XLVIII 153, 219, 300), 'przez uderzanie oddzielać ziarna kukurydzy od kolby lub ziarna fasoli, soczewicy od strąków' (RBE, Gerov, BDial. I 245), 'bić, uderzać' (BDial. II 74, IV 196, VII 28, X 30), 'padać nagle z hukiem' (BDial. II 74, VI 165), 'ubijać zboże do gotowania' (SNU XLVIII 300), 'kaszeleć bardzo' (BDial. VI 165), 'myć, czyścić butelkę przez potrząsanie nią z ziarnami kukurydzy wewnątrz' (BDial. VI 165), 'chrupkać, chrząkać, o świni', 'jeść, o świni', 'wolać na kogoś' (Gerov), 'gnieść, przyciskać', 'topić coś w wodzie', 'wykonywać ciężką pracę (Umlenski Kjustendil), 'grzmieć, zagrzemieć' (SNU XLVIII 300), maced. *зрѣа* 'młócić (pszenicę, kukurydzę)', przen. 'okładać kogoś pięściami', 'uderzać' (RMJ);

ros. dial. *зрѣхатъ -аю -аешъ* 'gnieść, wgniatać' (SRNG), 'bronować' (Ivanova Sl. Podmoskownja), ukr. dawne *зрѣдати* 'wydawać głos, o wronie, gawronie' (гракъ зрѣе, Bileckij-Nosenko), u Żel. *зрѣхане* 'krakanie'. ~

Perf. **gruchnęti**: ~ pol. *gruchnąć* 'zabrzmieć głośno, gwałtownie, raptownie, huknąć', 'strzelić, wystrzelić', 'gwałtownie uderzyć, rzucić, grzmotnąć' (też dial., Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Pluta Dzierżystawice, Tomaszewski GŁ), 'nagle, gwałtownie pójść, pobiec dokąd, rzucić się, runąć' (też dial. kasz. *gruchnąć się* 'chciwie rzucić się na co', Sychta SK), dial. także 'runąć, upaść' (Karłowicz

SGP, Szymczak Domaniewek, Steuer Sulków), 'wypić sobie' (Tomaszewski GŁ), sł. *grēchnac* 'ein Girren hören lassen, aufgirren' (Lorentz PW), czes. dial. *gruchnut* 'uderzyć' (Bartoš DSM, Lamprecht Opava), 'upaść, grzmotnąć' (Steuer Baborów);

sch. *grūnuti -nēm, grūhnuti -hnēm* 'uderzyć czymś mocno, łupnąć' (też dial., Vuk, Jurišić Vrgada, HDZ VII 460), 'wydać głośny dźwięk, np. strzelić, wybuchnąć, o broni, eksplozji; wrzasnąć, mocno krzyknąć, zagrzmieć' (też dial., Vuk, ČDL), 'napaść, uderzyć, zaatakować', 'przyjść w dużej ilości; przyjść znienacka; uderzyć nagle z dużą siłą, o wietrze, burzy itp.', 'nagle wybuchnąć czymś (płaczem, śmiechem itp.)', 'upaść, paść, runąć' (też dial., HDZ VII 460), 'rzucić nagłym uderzeniem', bułg. *грѹхна -eu* 'uderzyć silnie' (też dial., BDial. II 74, VII 28), 'rozpaść się, rozlecieć się, zastabnąć, podupaść, o rzeczach i ludziach' (Gerov, BDial. V 165: Rodopy), 'wykonać ciężką pracę fizyczną' (BDial. VII 28), 'spaść z wysoka' (BDial. II 74), 'paść ciężko' (BDial. VII 28);

ros. dial. *грѹхнѹться* 'upaść jak długi' (Opyt, Slovarь Smolensk.), ukr. dawne *грѹхнѹти* 'dać się słyszeć, rozlec się, gruchnąć' (Tymčenko z XVI—XVIII w.). ~

Od dźwiękn. *gru-*, o budowie zob. I 50—1. Możliwy już ie. pierwiastek dźwiękn. *ghrēu-*, *ghrēu-*, *ghrū-* o odgłosie upadku, runięciu, zwaleniu się, waleniu się (Pokorny IEW 460—2). K. H.

gruchnŋti zob. **gruchati**

grukati *grukajŋ* 'powodować lub wydawać odgłos słyszany jako powtarzające się *gru*, np. głośno stukać, uderzać z siłą, gruchać (o gołębiu)

~ pol. dial. *grukać* 'gruchać, o gołębiach' (Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 208, Szymczak Domaniewek), 'rechotać, o żabie' (AJWlkpol. II m. 216);

ste. *grūkati -kam* : *-čem* 'gruchać, o gołębiach' (Pleteršnik), sch. dial. *grūkati -ām*, 'o głosie świń domagających się jedzenia' (RSAN), bułg. dial. *грѹкам* 'chrupkać, o świni' (RSE, Gerov);

ros. dial. *грѹкать -аю -аеишь, грѹкати -аю -аеишь* 'stukać, hałasować, tłuc się' (Opyt, SRNG), ukr. dial. *грѹкати* 'głośno stukać' (Žel.), brus. pot. *грѹкаць -аю -аеишь* 'głośno stukać, hałasować' (też dial., Nosovič, Šatemik Červ., Jurčanka Nar. sin.), 'głośno, z siłą bić, uderzać'. ~

Od dźwiękn. *gru-* (tego samego co w *gruchati*). O budowie zob. I 49—50.

K. H.

***grukъ**. Rekonstruowane przez ESSM VII 155 tylko na podstawie połab. *grauk/groik* m. 'Pirus'. Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Innowacja połabska. Próba objaśnienia u Polańskiego SE 179. F. S.

grumy *grumene* : **grumєnъ** *grumen'a* : **grumъ** *gruma* 'coś zbitego, twardego, bryła, gleba'

grumєnъ: ~ sch. rzadkie *grūmēnj* 'grudka, skiba czego' (RSAN), częściej w postaci *grūmēn* 'ts.' (ib., RJAZ), też dial. jako 'kupa, stos', 'grób, kopiec', bułg. dial. *грѹмен* m. 'duża gruda soli, cukru' (Umlenski Kjustendi), może też maced. dial. (bez podanego znaczenia) *грѹмен* (Vidoeski Kumanovo). ~

grumъ: ~ sch. *grūm* (w RSAN też *grūm*), dial. też *grun* 'grudka, skiba';

ros. niepewne *грѹм* (Vasmer REW I 313 bez wskazania miejsca'). ~

Na postaci te wskazują pierwotne dem.: I. *-ъкъ*: sch. *grūmak* 'grudka, bryłka' (RSAN, RJAZ), dial. też 'stos, kupka' (RSAN), bułg. *грѹмак* 'grudka, bryłka' (Gerov VI 81), maced. dial. *грѹмак* (?) 'ts.' (ESSM VII 153 podaje za MRS postać *грѹмок*);

2. *-ikъ*: sch. dial. *grumik -ika* m. 'grudka, coś twardego' (RSAN), bułg. *зрѣмук 'ts.*' (Gerov);

3. *-ьць*: bułg. *зрѣмѣц* 'skamieniała, twarda bryłka' (za: ESSM VII 153 — archiwum bułg. słownika gwarowego), maced. *зрѣмѣц* 'kamień' (RMJ). Pierwotny zasięg wyrazu rozszerza sł. dial. prekm. *grumbelj -blja* m. 'kupka siana' (Pleteršnik).

Derywaty od tego samego pierwiastka co w *gruda*. Z pierwotnego **grudmy* : **grudmenъ* : **grudmъ* (w ESSM VII 152—3 mniej przekonująca rekonstrukcja **grudmę, *grudmykъ*). O budowie zob. I 125—6 (masculina *-my, -menъ*; wyrazy na *-mъ* nawiązują do *-my -mene*, zob. II 13). B. O.

***grupa**. Rekonstrukcja przez ESSM VII 155 na podstawie pol. dial. *grupa* 'grudka ziemi' (Górniewicz Malbork), sl. *grãpã* 'kupa, stos', kasz. *grëpa* 'ts.'. Zasięg geograficzny, brak danych historycznych, budowa wyrazu przemawiają przeciwko rekonstrukcji prasłowiańskiej. Wyraz winien być wyjaśniony na gruncie polskim.

F. S.

grustiti *grust'q* pld. 'budzić wstręt, taedire; czuć wstręt, taedere'; wsch. 'martwić się, maerere', **grustiti se**

grustiti: ~ sł. *grustiti -im* 'budzić wstręt, obrzydzenie', 'obrzydzać', sch. *grustiti -im* 'brzydzić się, nienawidzić', 'być przykrym, wstrętnym, nudnym', 'dokuczać', 'obrzydzać' (RJAZ);

ros. *зрѣмѣть -уѣ -стѣшь* 'martwić się, odczuwać żal, smutek', 'tęsknić' (SRJ, CSRJ), dial. 'grozić' (Dal, SRNG: kurskie), 'martwić, sprawiać smutek', 'żalić się' (SRNG), 'ganić, krzyczeć' (Słovarъ Novosibir.). ~

grustiti se: ~ sł. *grustiti se* rzad. 'brzydzić się' (SSKJ), *grustiti se koga* 'bać się kogoś', *grusti se mi kaj* 'coś wzbudza we mnie wstręt, brzydzę się czegoś', 'nie mam na coś ochoty' (Pleteršnik), sch. *grustiti se -im se* 'brzydzić się', 'wzdragać się', nieosob. *grusti mi se* 'czuję wstręt, niechęć; znudzenie' (RJAZ od XV w.), dial. *grustit se* 'mieć dość czegoś' (Hautzagers Orlec), *grustit se* 'wzbraniać się, wzdragać się' (Turina-Šepić RČI), być może tu należy też sch. dial. *grustit se* 'verdrießen, gniewać, złościć' (Koschat Baumgarten) z niewyjaśnioną zamianą *-u* przez *-o-*;

ros. dawne i dial. kurskie *зрѣстѣться -уѣсь -стѣшься* 'grozić' (SRJ XI—XVII z XVII w., Dal, SRNG). ~

Por. I. strus. *сѣгроуѣтѣтѣтисѣ* 'odczuć niezadowolenie, niechęć', 'zapalać oburzeniem' z XII w.

2. strus. *грозѣненне* (XI w.) : *грозѣненне* (XI w.) 'pusillanimitas, малодушне'.

Denominativum od *grustъ*, o budowie zob. I 57.

F. S.

grustъ *grusti* pld. 'obrzydzenie, wstręt, taedium', wsch. 'żal, smutek, tristitia'

~ sł. *grúst* m. wstręt, obrzydzenie' (Pleteršnik), sch. *grúst* f. 'odraza, wstręt, obrzydzenie' (RSAN);

ros. *зрѣсть -у* 'smutek, żal' (Dal, SRJ, też dial. SRNG). ~

Na obecność w strus. wskazuje *грозѣностъ* 'żal, smutek', zaświadczone w XVI-wiecznym odpisie zabytku z XI w.

Formacja od pierwiastka werbalnego *ghreud-* 'rozcierać, kruszyć' (Pokorny IEW 461) z suf. *-stъ*, zob. II 46. Por. też *gruditi* 'rozbijać na grudy, kruszyć; przytłaczać, dręczyć, męczyć' (por. *gruda* 2, materiał porównawczy); *gruda* 1 'bryła, gruda'.

Zwraca uwagę rozbieżność znaczeń w ros. i pld.słow. Co do rozwoju znacze-

niowego od konkretnego do abstrakcyjnego, por. lit. *grůdu grůsti* 'tłuc, pchać', *graudūs* 'kruchy; smutny, wzruszający', *graūsti -džia* '(serce) boli', 'martwić się'.

F. S.

gruštъ *gruštъna gruštъno* pód. 'wstrętny, fastidiosus', wsch. 'smutny, tristis, maestus' ~ sle. *grūsten -ma* 'wstrętny' (Pleteršnik), sch. *grūstan -sna -sno* 'wstrętny, obrzydliwy';

strus. *грўстннн* m. 'smutny, горестный, печальный' (SRJ XI—XVII: XIV w.), ros. *грўстннўй* 'odczuwający smutek', 'wywołany smutkiem', 'przykry, niemiły' (SRJ, CSRJ, Dal.). ~

Adi. od *gruštъ* z suf. *-ьнъ*.

F. S.

grůša : **krůša** (też zach. *grůši grůšve* : zach. i pód. *krůši krušve*), dem. **gruška** : **kruška** (w niektórych językach zastąpiło pierwotny wyraz podstawowy), **grušica** : **krušica** 'drzewo owocowe z rodziny różowatych, *Pirus*', 'jego owoc, *pirum*', też o 'przedmiotach podobnych kształtem do gruszki'

gruša: ~ pol. *grusza* 'Pirus', też dial. (Karłowicz SGP: ziemia dobrzyńska, AGK VIII m. 367, cz. II, s. 127 (rzadko), SOWM, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba Siołkowice, Dejna RKJL XXII 208, Zaręba Niepołomice, MAGP m. 395, cz. II s. 148 — w ok. Sanoka i Buska jako nazwa wyłączna także dla owocu), dial. też 'owoc' (MAGP ib., Olesch ib.), lit. z pol. *grůšià* (Skardžius 79), czes. *hruše -e* 'grusza (drzewo)' (Pfir. slov.; por. też przestarz. *hruš* m. 'ts.');

strus. *грўша* XIV w. 'Pirus' (Srezn., też SRJ XI—XVII z przykładem z XVII w.), stros. w odpisie XVI w. też 'owoc gruszy' (SRJ XI—XVII), ros. *грўша -u* 'drzewo i owoc gruszy' (SSRJ, też dial.: Dal, Słownik starowierców, Słovary Smolensk.), 'brukiew, karpień' (SRNG), 'przedmiot kształtem podobny do gruszy' (SSRJ, też dial.: Dal), ukr. *грўша* 'Pirus' od XV w. (SUM, SSUM, Slavynec'kyj Leks., Tymčenko z XVI-XVIII w., w jednym przykładzie też 'o owocu'), 'przedmiot w kształcie gruszki' (ib.), dial. 'drzewo gruszy i jego owoc' (Zel., Hrinčenko), brus. od XVI w. *грўша -i* (też z nagłosowym protetycznym *i*: *izgrўша*) 'Pirus' (TSBM, HSBM, też dial.: Scjaškovič Grodno, Bjaľkevič Mohylew), 'owoc gruszy' od XVI w. (TSBM, HSBM, też dial.: Turaŭ, Bjaľkevič o.c.), 'drewno z gruszy' (TSBM). ~

kruša: ~ pol. dial. *krusza* 'grusza' (Karłowicz SGP: Wielkopolska, Poznańskie, ziemia dobrzyńska, Tykocińskie);

sch. *kruša* w rękopisie z XVI w.: *Koť boje se vobže na krušu ideže medvedь*, też *Kruša* NM w Serbii (RJAZ), hip. do *kruška* (RSAN), bułg. *крўша* 'drzewo i owoc gruszy' (BTR, Mladenov BTR, RBKE, też dial.: Gerov, Stojkov Banat, BDial. III 94, VII 71, VIII 257, IX 271, X 74, Mladenov Trakija), maced. *крўша* 'drzewo i owoc gruszy' (RMJ, też dial.: Maľecki SW, Ničev Kostur, Hendriks Radožda-Vevčani, Gianelli Lex. maced. XVI, s. 28);

strus. *крўша* jako NO w XV w. odpisie XI-wiecznego zabytku: *ѡмъ же проречено н.ма апи рекше крўша* (Srezn., SRJ XI—XVII). ~

Zapóżyczone do arumuńskiego *crúšu* 'brekinia, nieszpulka', *curcuše* 'gatunek gruszki (owocu)', *curcúšu* 'gruszka (drzewo)' (za: BER III 32).

gruši: ~ połab. *grausái* : *groušai* f. o owocu 'gruszka' (Szydłowska-Ceglowa Lud XLVIII 56, Polański-Sehnert, Polański SE 178). ~

kruši: ~ głuz. *krušej* < *krušew* 'owoc gruszy' (Pfuhl; por. też *krušva*);

sch. dial. czakaw. *krušva* : *krůšva* 'gruszka' (RJAZ, Jurišić Vrgada z Istrii). ~

Na szerszy pierwotnie zasięg wskazuje też pol. NM *Kruszwica* (prastare centrum

plemienne Goplan; odnotowana już w XII w. w Kronice Galla Anonima jako *Crusuicz*, zob. Rymut Nazwy miast 123).

gruška: ~ pol. *gruszka* o drzewie już w XIV w. (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, L., też powszechnie w gwarach, np. MAGP m. 395, AGK VIII m. 367, cz. II 127, AGM X m. 482, cz. II 100, 103, Zaręba AJS II m. 233, cz. II s. 67), 'owoc gruszy' od XV w. (ib.), 'przedmiot podobny z kształtu do gruszki', czes. *hruška* 'grusza i jej owoc' z XIII/XIV w. (Přir. slov., Gebauer Sl., też dial.: Siatkowski Kudowa, Buffa Dlhá Lúka, Hruška DSH), 'pirum' (Lamprecht Opava, Kubín Kladsko), przen. 'rzecz podobna do gruszki', sła. *hruška* 'Pirus' od XVI w. (SSJ, HSSJ, też dial.: Ripka Dolnotrenč., Matejčík Novohrad), zazwyczaj pl. *hruški* od XVI w. 'owoce gruszy';

sł. *hrúška* : *hrúška* (u Pleteršnika wyjątkowo też *grúška*) 'drzewo i owoc gruszy' od XVI w. (SSKJ, Pleteršnik, Megiser 1592, 1603, też dial.: Tominec Črni vrh, Ramovš ZD I 302, Rigler Notr.), u Bezlaja SVI NM *Gruška*, sch. *hruška* 'ts.' (RJAZ jako dial. pln.-zach.), też dial. *hrúška* (HDZ V 186);

rus.-cs. *ррѣшка* 'drzewo i owoc gruszy' (SAR), ros. *зрѣшка* dem. do *зрѣшка*, u Dala 'owoc', ukr. *зрѣшка* 'drzewo i owoc gruszy' (SUM, Tymčenko), dial. tylko 'o owocu gruszy' (Slavynec'kyj Leks., Žel., Onyškevyč Bojk.), dawne u Tymčenki też 'przedmiot w kształcie gruszki', brus. dial. *зрѣшка* 'owoc gruszy' (Turaū, Bjal'kevič Mohylew z nagłosowym *i*: *ізрѣшка* — także o drzewie), też NT *Грѣшка* (Mikratap. Bel.), stbrus. *ррѣшка* od XVI w. dem. do *ррѣшка* 'Pirus' (HSBM). ~

kruška: ~ pol. dawne (już w stpol. z XV w.) *kruska* 'Pirus' (Słownik stpol., SP XVI IBL: Mącz.; też dial., por. choćby Karłowicz SGP z licznymi poświadczaniami), 'owoc gruszy' (ib., MAGP m. 395), też NM *Kruszka* (Brzeziński Krajna), dłuż. *kšuška* (dawne też *kruška*) 'owoc gruszy', też dem. (Muka, też dial.: Fasske Vetschau, Sorb. SA V m. 10, s. 64—5), 'Pirus' (Muka), głuż. dial. *kruška* 'gruszka (owoc)' (Michalk Neustadt);

sch. *krūška* 'Pirus, pirum' (RJAZ, RSAN, też dial.: Daničić RSS, ČDL, Jurišić Vrgada, HDZ VI 453, SDZ XXX 162, XXXV 64), także NO *Kruška* (HDZ I 341: z Hvaru) oraz NM *Kruška* (Serbia, Hercegowina), bułg. *кpyшка* też dial. 'mała grusza', dem. do *кpyшка* (BTR, Mladenov BTR, Gerov), 'o drzewie i owocu' (Mladenov Vidin), maced. dial. *кpyшка* 'gruszka' (ib., Vidoeski Kumanovo). ~

grušica: ~ pol. dial. tylko hip. *gruszyczka* 'Pirus' (SOWM), czes. dial. *hrušice* 'gatunek śliw' (Kubín Kladsko), stczes. *hrušicé* dem. do *hrušě* (Gebauer Sl.);

sł. wyłącznie jako NO *Grušica* (Bezlaj SVI);

ros. *зрѣшукa* dem. i hip. do *зрѣшка*, też dial. (SSRJ, Opyt Dop.: Twer), dial. *зрѣшукa* 'kwaszona gruszka jako przysmak ludowy' (SRNG: Kostroma). ~

krušica: sch. *krūšica* głównie w nazwach: *Krūšica* NM (RJAZ: Dalmacja, Serbia), NW (ib.: za Vukiem z Liki), też pl. *Krūšice* NM w Serbii (ib.), bułg. *кpyшукa* też dial. dem. do *кpyшка* (Mladenov BTR, Gerov). ~

Dokładne odpowiedniki tylko w bałt.: łot. dial. (Inflanty) *grauše*: lit. *kriáuše* 'Pirus (drzewo i owoc)', u Fraenkla też *kráuše*, łot. *kraūsis* 'ts.', stprus. *crausios* pl. 'gruszki' : *crausy* 'drzewo Pirus'. Bsl. *graušjā* : *krāušjā* prastara pożyczka z nieznanego źródła, może z irańskiego, por. kurdyjskie *korēši* 'gruszka'. — Próby wykazania rodzimości wyrazu nie przekonują: K. Moszyński JP XXXVI 112—5, PZJP 282—3 rekonstruował psł. **ogruša* czy **agruša* (< **āgr-ausjō-* od ie. *āgr-* < **āg-*) 'jadalny owoc, jagoda', por. *aga*, *agoda*. Nieprawdopodobne. — Nie do przyjęcia także ostatnia etymologia ESSM VII 156—7 uważającego (w oparciu o krupczasty miąższ owocu) *gruša* : *kruša* za pierwotne derywaty (**gruch-ja* : **kruch-ja*)

od *grušiti* : *krušiti* (które bezpodstawnie uważa się za kontynuanty ie. dubletów *ghreus-* : *kreus-* 'rozdrabniać, kruszyć'). Przytaczane jako paralela łac. *pirus* < **pi-so-* uważa Meillet DEL⁴ 510 za pożyczkę z języka nieznanego (jak wszystkie nazwy drzew owocowych). — [Według recenzenta, L. Bednarczuka, postać *kruša* jest starsza, peryferyczna (płn.pol. gwar. i płd.słow.); ma ona odpowiedniki w bałtyckim (lit., łot., prus.); wsch.łot. (Inflanty) *grauše* to na pewno wynik wpływu ruskiego].

Berneker SEW I 358, Trautmann BSW 140, Fraenkel LEW 296, ESSM VII 157, XIII 47, Schrader RIA I 147—8. B. O. — F. S.

**grušati* (se). Rekonstruowane przez ESSM VII 157 na podstawie: pol. dial. *gruszeć* 'wyrzucać komuś, że źle coś zrobił' (Karłowicz SGP), sle. *grušati* 'kruszyć, drobić, rozdrabniać' (Pleteršnik), sch. *grušati se* 'zsiadać się, gęstnieć, o mleku'.

Zasięg geograficzny, historia wyrazu, rozbieżność znaczeń wskazują na paralelną innowację poszczególnych języków słowiańskich. Brak podstaw do rekonstrukcji prasłowiańskiej. F. S.

grušeŭ grušeŭa grušeŭo : *krušeŭ krušeŭa krušeŭo* 'dotyczący gruszy, z gruszą związany, z niej zrobiony', *grušeŭo (krušeŭo) dervo (drvo)* 'drzewo gruszy, Pirus'

grušeŭ: ~ pol. *gruszowy* adi. do *grusza*: sady *gruszowe*, *drzewo gruszowe* (SJP PAN), czes. *hrušový* 'gruszowy', np. snět' *hrušova* 'gałąź gruszy', vrouby *hrušove* 'nacięcia, karby na gruszy' (Pfir. slov.), u Gebauera Sl. *Hrušov* NM: z *Hrussowa Háj* z XIV w.;

sle. *grušeŭ* 'gruszowy' *grušeŭo drevo* 'Pirus' (Pleteršnik), od XVI w. *hrušev* 'dotyczący gruszy', np. *hrušev les* 'las gruszowy', *hruševo drevje*, *hrušev sok*, *hruševa voda* i in. (SSKJ, Pleteršnik, też dial.: Tominec Črni vrh);

stros. i rus.-cs. od XVII w. *gruševyin* 'dotyczący gruszy, z drewna gruszy zrobiony': *резаны на грушевых дсках* (SRJ XI—XVII), 'zrobiony w formie gruszy': *пѣгвицы золочени на грушево дѣло* (ib.), ros. *грушевий* 'dotyczący gruszy': *грушевий сад* 'sad gruszowy', *грушевые листья* 'liście gruszy', *грушевое дерево* 'grusza' (SSRJ, też dial.: Dal), 'zrobiony z gruszek': *грушевая вода* 'woda spod gruszek', *грушевий квас* 'napój z gruszek' (ib.), ukr. *грушевий -а -е* 'dotyczący gruszy' (SUM, też dial. Żel.), z XVIII w. też *грушевое дерево* (Tymčenko), od XVI w. 'przygotowany z gruszek': *квас грушевий* (SUM, Tymčenko, też dial. Hrinčenko), por. też subst. NM *Грушова* (SSUM z XV w.), *Грушово Поле* (ib.), brus. *grušavy* : *igrušavy -a -e* 'dotyczący gruszy', np. *grušavy пень*, *igrušavy сад* (TSBM), 'zrobiony z gruszek': *grušavy напиток*, *igrušavaja эсенция* 'syrop gruszkowy' (ib., też dial. Scjacko NL 75). ~

krušeŭ: ~ dłuż. *kšušowy* 'gruszowy' (Muka), głuż. z *Krala Krušov* NM Groß-Krausche;

sch. wyłącznie w toponimii, np. *Krūševa Glava* (RJAZ: Serbia), *Krūševa Pòljana* (za Daničićem), *Krūšev Dol* (Bośnia), *Krūševo Břdo* (ib.), bułg. *кrušov* 'dotyczący gruszy', *кruшово дърво* 'drzewo gruszy' (BTR), *кruшови дървета* 'drzewa gruszowe' (RBKE, też dial.: Gerov, BDial. III 94, VII 71), maced. *кruшев* : *кruшов* 'dotyczący gruszy', *кruшово дрво* 'Pirus' (RMJ, też dial., Vidoeski Kumanovo: *кruшова ракниа*);

stukr. *kruševko* jako NM z Rusi Zakarpackiej (SSUM). ~

Od *gruša* : *kruša* z suf. -ev- (-ov-). O budowie i funkcji zob. Brodowska-Honowska SPS 25—9. B. O.

gruši zob. **gruša**

grušica zob. **gruša**

grušiti grušq 'rozdrabniać, kruszyć, drobić przez uderzanie, tłuczenie'

~ pol. *gruszyć* 'gruchać, o gołębiu' (SOWM), czes. dial. *hrušiti* 'rozdrabniać, kruszyć, drobić' (Kott Dod.);

sch. dial. *grušiti grušim* 'rozdrabniać przez tłuczenie, np. sól' (Vuk, za nim RSAN), 'oczyszczać z łuski przez tłuczenie, np. jęczmień' (Vuk, RSAN), 'tłoczyć winogrona', 'powodować pęknięcie, rozdrabnianie z trzaskiem lodu idąc po nim' (RSAN), *grušiti -im* dial. 'ruszać, poruszać' (RSAN), dubrownickie 'padać z hukiem' (RJAZ);

ros. dial. *grušitъ grušitъ -itъ* 'rozwalać, rozbijać, łamać', 'bardzo martwić, wprowadzać w stan przygnębienia' (SRNG). ~

Do *gruchati*. O paralelnym występowaniu formantów na *-ati -je-, -aje : -iti -i* w czasownikach dźwięcznych i ekspresywnych zob. I 48. Por. *krušiti*.

K. H.

gruška zob. **gruša**

grušnja *grušnja grušnja* 'związany z gruszką, z gruszek zrobiony'

~ czes. tylko u Jungmanna *hrušný* 'gruszkowy', np. *hrušná* jabłoń 'Pirus', sła. *hrušný* dawne z XVIII w.: kuru z *hrussnyho* gemalu, tj. rosnącego na gruszcze (HSSJ), dziś wyjątkowe dial. u Kálala *hrušne* jabłko 'grdyka, jabłko Adama';

~ stros. z XVII w. *grušnyj* adi. do *gruša*, też 'przypominający kształtem gruszę': на *grušnoe delo* 'na kształt gruszy' (SRJ XI—XVII), ros. tylko dial. *grušnyj* 'gruszkowy': *grušnyj kwas* 'napój z gruszek' (SRNG: Władystok). ~

Na szerszy pierwotnie zasięg mogą wskazywać: pol. z L. *gruszn-ik* 'nalewka z gruszek'; ukr. dial. *grušn-uk* 'nalewka z grusz' (Żel.), brus. *grušn-ik* 'miejsce porośnięte dzikimi gruszami, sad, gdzie rosną te drzewa' (Jaškin BHN).

Por. też dłuż. *kšušn-awka* 'gruszka suszona lub pieczona' (Muka).

Od *gruša* (*kruša*) z suf. *-nja*.

B. O.

***gruta**. Rekonstruowane przez ESSM VII 157 na podstawie: czes. dawnego *hruta* 'pęczek lnu'; brus. dial. *grýma* 'nazwa ptaka *Limosa limosa* L.'

Historia, zasięg geograficzny wyrazu, morfologia, rozbieżność semantyki wskazują na innowację czes. i brus., przemawiając przeciwko prasłowiańskości wyrazu.

F. S.

gruzdъ zob. **gruzdъ**

gruzdъ *gruzdi* m. : **gruzdъ** *gruzda* wsch. 'gatunek grzyba, najprawdopodobniej *Agaricus* (*Lactarius*) *piperatus*'

gruzdъ: ~ stros. od XVI w. *gruždъ* 'gatunek grzyba' (SRJ XI—XVII), ros. *gruzdъ -ja* 'grzyb jadalny o białym wygiętym kapeluszu i krótkiej, grubej nóżce' (SSRJ), też dial. '*Agaricus piperatus*' (Dal, SRNG: Nowogród, Wologda, Wiatka, Perm), głównie pl. *gruzdu* jako ogólna nazwa wszystkich grzybów przeznaczonych do kwaszenia (Słownik Urala, SRSO Dop., Sl. Priamur'ja, też Słownik Novosibir.), archang. 'biały rydz' (SRNG), ukr. *gruzdъ -ja* 'grzyb na krótkiej i grubej nóżce o białym lub żółtawym kapeluszu' (SUM), też dial. '*Agaricus piperatus*'

(Hrinčenko), brus. dial. *gruzdъ* 'grzyb' (Nar. slovatv.), też pl. *gruzdъzi* 'grzyby' (SPZB). ~

Por. ros. dial. adi. *gruzdъinъ* 'dotyczący grzyba' (Slovarъ Priamur'ja).

gruzdъ: ~ ros. dial. *gruzdъ -a* 'nazwa grzyba jadalnego' (Slovarъ Smolensk., Slovarъ Rjazan.), 'Agaricus piperatus' (SRNG: płn. i pld., Opyt: Psków), z ros. lit. *gruzdas* 'grzyb' (Fraenkel LEW I 174), brus. *gruzdъ -a* 'grzyb o białym kapeluszu na grubej półce' (TSBM, też dial. Bjałskievič Mohylew, SPZB), także w postaci uproszczonej *gruzъ* m. pl. *gruzьbi*: *gruzьdy* (ŽS), również NT *Груздъ* (Mikratap. Bel. 64), z brus. pol. dial. płn.-wsch. (w kilku wariantach fonetycznych): *gruzd*, *hruzd*, *hruź*, *gruzdź* (Bartnicka-Dąbkowska NG 56; przytaczane przez Karłowicza SGP (za Petrowem) jako dobrzyńskie, mało prawdopodobne — szerzej o tym: Ostrowski RS L 45—8). ~

Ten sam pierwiastek co w psł. *gruda*, o oboczności *-d-*: *zd-* por. w podobnych pod względem budowy psł. dial. *gluzdъ* (zob.): *gluda*. Por. csł. *grudьje*: *gruzdъje* 'glebac'. Nazwa związana prawdopodobnie z występowaniem tych grzybów w dużych ilościach jako sklejana, zlepiona gruda, bryła. — Šanskij ESRJ 183, przyjmując związek z *gruda*, uważał za pierwotne adi.; *gruzdъ* miałby powstać z pierwotnego *gruzdъ gribъ* 'kruchy, łamliwy grzyb'. Identyfikował bezpodstawnie z lit. *gruzdus* 'хрупкий, ломкий'. Mało prawdopodobne.

ESSM VII 158, Vasmer REW I 312, ESUM I 604, ESBM III 107—8.

B. O. — F. S.

gruzъ *gruza* 'szczątki rozbitego muru, rozdrobione kamienie, rudus; gruda, bryła, gleba'

~ pol. *gruz -u* 'odłamki rozkruszonego muru, cegły, kamienia itp.' (SJP PAN, SW), też dial. (Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Lorentz PW), 'materiał skalny luźny, o ostrych krawędziach, składający się z kawałków' (SJP PAN, SW), tylko pl. 'rumowiska, ruiny, zgliszczka' (ib.), dial. kasz. też 'bryła, gruda' (Lorentz PW), stpol. z XV w. *gruz* 'gruz, cegły przy wypalaniu potłuczone' (Słownik stpol., też SP XVI IBL z Kochanowskiego, L. z XVII—XVIII w., Karplukówna Cervus). ~

Tu też według BER I 286 bułg. dial. *grъza* 'gomółka sera'.

Zapóżyczony z pol.: ros. wyłącznie w Słowniku starowierców *gruzy* pl. 'ruiny, zgliszczka', ukr. *gruz -y* 'odłamki kamienia, bita cegła itp.' (SUM, też dial. Hrinčenko, zob. ESUM I 605), brus. dial. *grъzy* pl. 'kawałki bitej cegły' (SPZB).

Dokładny odpowiednik w lit. *graužas* 'gruby żwir', z apofonią łot. *gruzis* 'pyłek, ziarenko'; pl. *grużi* 'gruz, żwir' (o dalszych odpowiednikach łot. zob. Buga RFV LXX 250). Rdzeń ten sam co w psł. *gruda* (ie. **ghrēu*: **ghrēu*, jako **ghrēu-ǵ-* 'silnie pocierać, rozcierać, druzgotać, miażdżyć' od **gher-* 'trzeć'). Pierwotne znaczenie byłoby więc 'coś rozkruszonego, rozdrobnionego'.

Sławski SE I 361—2 (tu krytyka dawniejszych objaśnień), SO XVIII 251, ESSM VII 158 (tu nowsza literatura), Fraenkel LEW 164, Pokorny IEW I 460—2.

B. O.

gruzьla zach. 'bryła, gruda, gleba'

~ pol. daw. *gruzla* 'bryła, gruda', np. *gruzla* złota, mąki, soli (SJP PAN, SW, też dial.: Pluta Dzierżysławice, Sychta SK), od XVI w. 'zlepiony, kulisty kawałek jakiejś stałej substancji; bryłka' (SP XVI IBL), dial. kasz. *gruzla -e* 'narośl, guz' (Sychta SK), już stpol. z 1450 *gruzla* 'wrzód, nabrzmałość, ulcus, tumor' (Słownik stpol. za: PF IV 580, też SP XVI IBL, L. od XVI—XVIII w., Karplukówna Cervus), dłuż. *gruzla -e* (dial. *gruzla -y*) 'gruda, bryła, najczęściej ziemi', też złota

gruzla 'bryłka złota' (Muka), dial. *gruzdla* (z sekundarnym *-d-*, zob. o tym Schuster-Šewc EW I 354), głuź. *hruzla -y* 'gruda, bryła ziemi' (Pfuhl, też dial.: Michalk Neustadt). –

Por. też (wskazujące na suf. *-yla*; zob. I 113): pol. dial. *gruzła* 'gruzel, grudka ziemi' (Steffen Warmia), głuź. *hruzla -e* 'bryła, skiba' dial. też *gruzla* (Fasske Vetschau).

Od *gruzь* z suf. *-yla* (*-yla*). O budowie zob. I 111—3. Por. lit. *gružūlis* 'kluska' (LKŽod. III 687).

Buga RFV LXX 250, Berneker SEW I 358, Sławski SE I 362, ESSM VII 158, Schuster-Šewc EW 354. B. O.

gruzьль *gruzyla* zach. 'grudka, bryłka, concretum'

~ pol. *gruzel -zła* 'bryłka, grudka', np. *gruzla soli, złota* (SJP PAN, SW), kasz. *grężel* (płn.) : *gružel* (Wejherowo) *-zła* 'grudka, bryłka' (Sychta SK, tu też przen. 'tuścioch', 'sakiewka, woreczek na pieniądże'), 'nieforemne zgrubienie, narośl', np. stopy suche, z *gruzłami* żył (SJP PAN), też dial. kasz. 'narośl na korzeniach roślin okopowych, szczególnie brukwi' (Sychta SK), głuź. *hruzl -a* 'gruda, bryła' (Pfuhl, Zeman, Jakubaš).

Por. też: 1. pol. daw. *gruzelek* (: *gruzelka*) lek. 'szary drobny nowotwór będący przyczyną gruźlicy' (SW), głuź. *hruzlk* dem. od *hruzl* (Pfuhl);

2. pol. daw. *gruzol* 'gruz, rum' (SW), anat. 'gruczoł, trzustka' (ib.);

3. pol. *gruzolek* 'grudka' wskazujące na pierwotne *gruzolьkь* (SJP PAN, też dial. Karłowicz SGP: Pińczów), brus. dial. *gruzolьk* m. 'nierozgotowany kawałek warzywa w potrawie' (Nar. slowatv. 169; por. *gruzolьki* pl. 'twarde kawałki ziemniaków w kaszy', SPZB, *gruzolьka* f. 'niedogotowane ziemniaki w potrawie', Nar. slowatv. 33).

Od *gruzь* z suf. *-ьль* (: *-olь*), o budowie zob. I 109, 111.

Sławski SE I 362, Schuster-Šewc EW 354, ESSM VII 158. B. O.

***grъzdavь**. Wyraz rekonstruowany przez ESSM VII 160 na podstawie: bułg. dial. *grъздав -ва -во* 'nierówny, chropowaty, szorstki' (RBE, RROD, BDial. V 16: Sevlievsko). Brak podstaw do rekonstrukcji psł. wyrazu. Lokalny archaizm wsch.bułg. winien być objaśniony przede wszystkim na gruncie bułg. BER I 288 słusznie widzi tu derywat od bułg. dial. *grъзда* 'zgrubienie drzewa', co wyprowadza z psł. *grъzdь*, dopatrując się tu tego samego pierwiastka co w *gruda*. Mało prawdopodobne. — Berneker SEW I 372 rekonstruował **grъzdavь*, uważając wyraz za niejasny. — Brückner KZ XLVIII 203 łączył z psł. *grъdь* (u Bernekera starsza postać *grъdь*) 'szkaradny, brzydki' (tu też o oboczności *-d-* : *-zd-*). — Ze względu na trudności semantyczne mało prawdopodobna etymologia Schütza ZSl I 3, 42 nawiązującego do lit. *gruzdūs* 'kruchy, łamliwy'. F. S.

grysti *gryzq* 'rozdrabniać zębami, rodere', 'ranić zębami, kąsać, mordere', przen. 'powodować ból', 'drażnić, dokuczać, agitować', *grysti się* 'kąsać się wzajemnie', 'martwić się, niepokoić się, agitować'

grysti: ~ pol. od XV w. *gryźć -zę* 'ciąć, miażdżyć, rozrywać przy użyciu zębów', 'kaleczyć, ranić zębami; kąsać', 'wywoływać uczucie swędzenia, drapania, pieczenia, łaskotania', 'drażnić', 'dokuczać, dręczyć', 'żreć, trawić', dial. też 'przeżuwać, o krowach, owcach' (Małecky-Nitsch AJPP m. 161, 184), 'żądlić' (Maciejewski Chełm.-dobrz. 70), 'o rybie: brać przynętę' (SOWM), czes. od końca XIV w. *hrъziti*

-zu 'gryźć, ogryzać, kąsać', przen. 'niepokoić, martwić', 'o bólu: dokuczać' (też dial. np. Horečka Frenštát, Králik Keič, Lamprecht Opava), *hryze* v břiše, v žaludku (Jungmann), sła. *hryzt' -zu* 'gryźć', przen. 'trapić, niepokoić', pot. 'boleć': *hryzie ho* v bruchu (SSJ), dawniej 'wywoływać uczucie pieczenia, swędzenia' (HSSJ), też dial., np. Habovštiak Orava, Wágnerová Klenovec;

sł. *gristi -zem* 'gryźć, kąsać', 'wgryzać się, wdzierać w coś', o mrozie, dymie itp.: 'piec, szczypać', 'o bólu (a przen. o uczuciach) męczyć, dręczyć', *grize me* 'boli mnie brzuch' (Pleteršnik), sch. od XIV w. *grīsti (grīsti) grīzēm* 'gryźć, kąsać; zuć', 'o robactwie: toczyć', 'o rybach: brać przynętę', 'drażyć, wiercić', 'piec, szczypać, drażnić', 'zżerać, trawić', 'tracić, trwonić', przen. 'nękać, męczyć, dręczyć wyrzutami', o uczuciach: 'męczyć, dręczyć', o bólu: 'rwać, kłuć' (też dial.: Elezović Kos.-Met., Jurišić Vrgada, SDZ XXX 133, HDZ V 360, ČDL), scs. *грысти -зж* 'gryźć, kąsać' (tylko w Sav.: *чрьвь грызеть*, w pozostałych zabytkach *тълѣтълнтъ*, SJS), bułg. *grizá -éu* 'gryźć, kąsać', przen. 'niepokoić, męczyć, trapić', *grizé me* 'boli mnie brzuch', też dial. np. BDial. III 53, maced. *gruze* 'gryźć', 'kąsać', 'o dymie: gryźć, drażnić', przen. 'męczyć, nie dawać spokoju', dial. też 'ogryzać, skubać' (Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. *грызти грызоу* 'gryźć, jeść, np. zielsko, trawę' (od XI w.), nieosobowe *грызеть* 'boli' (SRJ XI—XVII), ros. *грызть -зү* 'gryźć', 'dokuczać wymówkami', przen. 'męczyć, dręczyć, trapić, o myślach, uczuciach', dial. nieosobowe *грызѣт* 'boli brzuch' (SRNG), 'boleć, męczyć' (Меркурьев Кола), 'uwierać' (Słownik starowieców), ukr. *grízmu -зү* 'gryźć, rozgryzać; kąsać, silnie żądlić', przen. 'dokuczać docinkami, dogadywać', 'męczyć, niepokoić, o uczuciach' (SUM, Żel., Hrinčenko), 'trzeć, ocierać' (Hrinčenko, Leks. Bjul. II), dawne też 'szczypać, piec' (Tymčenko), brus. (od XVI w.) *grýziti -зү* 'gryźć; kąsać', przen. 'dokuczać ciągłym przygadywaniem', 'męczyć, trapić, nie dawać spokoju, o myślach, uczuciach', dial. też 'skubać; chrupać; jeść; paść się' (np. SPZB, Jankoński DS), 'piłować z trudem' (Jurčanka Nar. sin.), 'szeleścić, szurać' (BMM III). ~

grysti se: ~ pol. od XV w. *gryźć się* 'kaleczyć się wzajemnie zębami; kąsać się', 'klócić się, żyć w niezgodzie', 'martwić się, zamartwiać się', czes. (od XV w.) *hryzti se* 'martwić się, odczuwać żal, troskę, niepokój', sła. *hryzt' sa* 'klócić się' (SSJ), 'trapić się, niepokoić' (HSSJ);

sł. *gristi se* 'wgryzać się w coś twardego', 'martwić się, trapić się', sch. *grīsti se* 'być gryzionym np. przez mole', 'martwić się, dręczyć się', 'żyć w niezgodzie, klócić się; wzajemnie się prześladować'; bułg. *grizá ce* 'klócić się, sprzeczać; żyć w niezgodzie', maced. *gruze ce* 'martwić się, trapić się';

strus. od XIII w. *грызтиса* 'wpijać się, wgryzać w coś', 'martwić się, klócić się' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. *grýzться* 'gryźć się wzajemnie', 'klócić się, ubliżać sobie nawzajem', ukr. *grízutися* 'kąsać się nawzajem', 'klócić się, sprzeczać', 'martwić się, trapić', 'gniewać się; nienawidzić kogoś' (Tymčenko), brus. *grýzitiця -зүся* 'o zwierzętach, walczyć gryząc się wzajemnie', 'klócić się, sprzeczać' (TSBM), 'wciąż dokuczać, robić wymówki' (Nosović), dawne i dial. 'martwić się, niepokoić' (HSBM z XVII w., SPZB). ~

Najbliższe odpowiedniki w bałtyckim: lit. *gráuzti gráužiu* 'gryźć zębami', łot. *gráuzt grāžu grāžu* 'ts.' Formy bałtyckie różnią się od słowiańskich budową prae-sens. Lit. *-áu-* kontynuuje ie. akutowe *-ēu-*, psł. *-y-* kontynuuje stopień zredukowany *-ū-*, zaświadczony też w lit., w derywatach, np. *grūžtis* 'kolka, khujący ból brzucha', por. *gryža*. Zachodzi też różnica typów koniugacyjnych: bałt. *-je-* : psł. *-e-*.

Tu najprawdopodobniej też gr. *βρόχω* : *βρόκω* 'zgrzytać zębami', 'gryźć, kąsać'. — Do ie. *g^hrēu-* : *g^hrū-* z determinantem *-g^h-*. Kuryłowicz Ét. 13—4 rekonstruuje

ie. *g#rāu-* : *g#rū-* nawiązywał do biał. *gīrnū-*, psł. *žřny* 'żarna'. Za pierwotne znaczenie uważał 'kruszyć, mleć', skąd 'gryźć, kąsać', 'zgrzytać zębami'.

Berneker SEW I 359, Trautmann BSW 100, Sławski SE I 364—5, Vaillant GC III 145, ESSM VII 160—1, Pokorny IEW 485—6. M. J. — F. S.

gryzati gryzajq 'gryźć, kąsać, mordere', przen. 'męczyć', 'niepokoić, agitare'
 ~ pol. dial. *gryzać* 'gryźć, pogryzać' (Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek),
 dłuż. *gryzaś -žu* 'gryźć, kąsać', głuź. *hry(m)zac -am* 'gryźć, ogryzać', czes. od XV
 w. *hryzati* 'gryźć, kąsać', przen. 'męczyć', 'wywoływać troskę, niepokój';
 sch. *grizati grizām* 'gryźć, kąsać', przen. 'drażnić, dokuczać', dial. 'kłuć, gryźć'
 (SDZ XXX 133), scs. *грызати грызакъ* 'gryźć, kąsać, mordere' (SJS);
 strus. *грызати* 'gryźć, kąsać; o zwierzętach, żmijach' od XI w. (SRJ XI—XVII,
 Srezn.), ros. dial. *грызаты -аю* 'gryźć' (Dal, SRNG). ~
 Iterativum do *grysti gryzq*. O budowie zob. I 46—7. M. J. — F. S.

gryzota pln. 'ból, dolor', 'zmartwienie, niepokój'
 ~ pol. dawne *gryzota* 'zmartwienie' (L.), dial. 'ból, rżnięcie w brzuchu' (Karłowicz
 SGP), czes. dawne *hryzota* 'zmartwienie, troska' (Jungmann), 'uporczywy, męczący
 ból żołądka albo kiszek' (SSJČ), sła. literackie *hryzota* 'niepokój, troska';
 ros. dial. *грызота* 'ostry, przenikliwy ból w brzuchu', 'sprzeczką, kłótnia'
 (SRNG), ukr. *грызота* 'troska, zmartwienie, niepokój', 'spór, kłótnia' (SUM, Hrin-
 čenko), brus. *грызота* 'kłótnia, wymówki' też dial. np. Bjaľkėvič Mohylew. ~
 Derywat od *grysti gryzq* z suf. *-ota*. M. J. — F. S.

gryża pld. i wsch. 'ból brzucha', przen. 'troska, zmartwienie'
 ~ sła. od XVI w. *grīža* 'dyszenteria' (Pleteršnik), sch. *grīža* 'gryzienie, ukąszenie',
 'troska, zmartwienie', 'ostry ból; kolka', 'dyszenteria, czerwotka; biegunka', 'różne
 choroby zwierząt', cs. *грыжа* 'torsio stomachi', 'troska' (Miklosich LP), bułg. *гpу-
 жа* 'zmartwienie, troska; niepokój', maced. *гpижа* 'troska';
 strus. od XII w. *гpыжа* 'ból, rżnięcie; choroby organów wewnętrznych',
 'cierpienie psychiczne': *а сеи миръ имѣеть печаль, скорвь, гpыжю, болѣзнь,
 плачь, страсть, недугъ, въздыханне, слезы* (SRJ XI—XVII), cs.-rus. 'łamanie
 w kościach', 'ból brzucha; kolka', *красная гpыжа* 'krwawa biegunka' (SAR),
 'przepuklina' (Słownik CSRJ), ros. *гpыжа* 'przepuklina', dial. także 'choroby
 różnych organów wewnętrznych, zwłaszcza jamy brzusznej', 'choroby kobiece',
 'bole w krzyżu; reumatyzm', 'rana; wrzód', 'kłótnia, spór', 'żal, smutek' (SRNG),
 ukr. *гpыжа* (na dawność wyrazu wskazuje denominativum *гpыжатн (сѧ)* 'troszczyć
 się', SSUM z XV w.), 'przepuklina', dial. z Galicji 'smutek, troska, strapienie'
 (SUM, Hrinčenko, KDA m. 84), brus. *гpыжа* 'przepuklina' (TSBM, Jaūseeū
 Bjaľyničy), dial. 'zrzęczenie, wymówki' (Nosovič), 'kłótnia, sprzeczką' (Nosovič,
 Jaūseeū Bjaľyničy, Rastorguev Brjansk, Šaternik Červ.), z wsch.słów. pol. dial. *gryża*
 'wrzód' (Karłowicz SGP, SWil.). ~

Por. też inne deverbativa: 1. sła. *griza* 'gryzienie', przen. 'niezgoda', sch. *grīza*
 'troska, zmartwienie', 'rak'; ukr. dial. *гpуза* 'zgryzota' (Janów Moszkowce), brus.
 dial. *гpыза* 'sknera' (Nar. leks.);

2. pol. dawne *gryz* 'gryzienie', 'zmartwienie, troska' (L.), głuź. *hryz* 'gryzienie',
 czes. *hryz -a -u* 'ts.' (stczes. też 'psucie się'), sła. *hryz -u* dawne 'gryzienie;
 ugryzienie'; sła. *griz -a* 'gryzienie; ugryzienie' (od XVI w., Megiser), 'ból brzucha'
 (Pleteršnik), sch. *griz* 'ugryzienie', 'ból; kolka', 'troska, zgryzota', 'korozja', 'rak'

(RJAZ), dial. też 'czerwonka, dyzenteria' (RSAN); strus. *грызъ* 'ból, rżnięcie' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *грыз -а* 'ból' (SRNG), ukr. dawne *грызъ* m. : *грызъ* f. 'przepuklina', 'ból' (Тумченко), 'ból brzucha; biegunka' (Żel.);

3. pol. dial. *gryż* 'biegunka' (Karłowicz SGP); ros. dawne i dial. *грызъ* 'ból, rżnięcie', 'reumatyzm', ukr. *грызъ* f. : *грызъ -зя* m. 'reumatyzm', 'przepuklina' (Hrinčenko), brus. *грызъ -і* f. dial. 'biegunka' (Šaternik Červ., Rastorguev Brjansk).

Pierwotne nomen actionis utworzone od *grysti gryzq* z suf. *-ja*, zob. I 81—2.

ESSM VII 161—2.

M. J. — F. S.

грьбѣти *грьб'q* zach. 'być pogrzebanym, leżeć w grobie'

~ stczes. *hřbieti* 'być pogrzebanym, leżeć w grobie' (Gebauer Sl.). ~

Por. stczes. *hřbiti* 'pogrzebać, pochować' (ib.).

Archaiczny czasownik stanu z typowym wokalizmem zredukowanym pierwiastka.

Wskazuje na archaiczność znaczenia 'sepelire'. O budowie zob. I 55.

Berneker SEW I 348.

F. S.

***грьбьтъ**. Rekonstruowane przez ESSM VII 162 na podstawie: pol. *grzbiet* 'dorsum, tergum' (taka postać od końca XV w., w Słowniku stpol. tylko z Rozmyślenia przemyskiego: *grzebi, grzebiet, grzebietem, grzebiecie* loc. sg.), w dial. zdecydowanie rzadkie, w różnych wariantach: *grzybi, grzybiet, grzbiot, zgrzbiet, zgrzypt, zgrzeb* (Karłowicz SGP, Zareba AJS m. 484, AJK II s. 170), połab. *gréb'ät* 'grzbiet, plecy' (Polański SE II 183: (**grьbьтъ* z psl. **xrьbьтъ* / **xribьтъ*), czes. *hřbet* 'grzbiet' (stczes. od XV w. w różnych postaciach: *hrzbt, grsbt, hřbet, hrzwet*, na *hrzebetie*, po *hrzhetie*, Gebauer Sl.), dial. pld., morawskie i laskie *hřbet* (też *hřibet, fibet*, Bartoš DSM, Gebauer Sl.).

Materiał wyraźnie wskazuje jednak na wtórność postaci *грьбьтъ*, która rozwinęła się drogą zwykłych zmian fonetycznych z pierwotnego *chrьbьтъ* (zob. udźwięcznienie w grupie *chrьb-* w pozycjach słabych). Etapy tych zmian dobrze poświadczą stpol. (w XVI w. postać z *chrz-* jest już szczątkowa, ale przeważa do dziś w dial.). Nie do przyjęcia jest zatem próba rekonstrukcji formy **грьбьтъ* jako pierwotnej oraz etymologiczne nawiązanie do *grebq grebti* (**грьбьтъ* miałby zatem pierwotnie oznaczać grzebień?).

Ślawski SE I 366—7, Rozwadowski GJP 190, Zubatý Studie I 13—5.

F. S.

грьчѣнь *грьчѣна* 'Grek, Graecus'

~ sch. w starych źródłach (XII—XIII w.: Daničić RSS i Miklosich LP — stąd RJAZ; brak w RSAN) jako NO w pisowni cyrylicyckiej: *грьчинъ* 'graecus', scs (Supr.) i cs. *грьчинъ* (ale pl. *грьци!*) "Ελλην", 'Ρωμαϊος' (SJS), też cs. z terenów Mołdawii, XV w. *грьчинъ* (SSUM). ~

Por. też późniejsze formacje na północy: pol. rzadkie, dawne *Greczyn* (XVI—XIX w., jeszcze u Mickiewicza, SP XVI IBL, L., SJP PAN; brak w stpol.).

Z syngulatywnym *-inъ* do *Грькъ*, zob. I 120.

F. S.

грьчьскъ *грьчьска* *грьчьско* pld. 'grecki, graecus'

~ sle. *grški* (język), *grško* seno (SSKJ, Pleteršnik), sch. *grčki* (dial. zach. *grškī*), XII—XIV w. *грьчьскын* : *грьчькын*: *одъ грьчьске землѣ; цара грьчькога; земли грьчьскон и грьчкон*, wyjątkowo w XIV w. w zapisie *градове грьчасци* (RJAZ, Daničić RSS I 243), scs. i cs. różnych redakcji *грьчьскъ* 'ελληνικός, των Ρωμαίων, graecus' (SJS), też ukr.-cs. (z terenów Mołdawii) XV w. *грьцькѣе* NM

(SSUM), bułg. *grьчки*, dial. też *grьчки* (czasem w nazwach bot.), RBE, BER I 288, maced. *grчки*. ~

Por. też scs. adv. grьčьскы 'po grecku, graece' (SJS).

W innych językach nowsze, oparte na *Græk*: pol. od końca XV w. (w Rozmyślaniu przemyskim) *grecki*, dłuż. stare (u Jakubicy) *grekski*, współcześnie *grichiski* (Starosta), głuź. *grekski* (Zeman, Jakubaš; w XIX w. źródłach też *grichiski*, Schuster-Sewc EW 245), czes. *řecký*, stczes. od XIV w. *hřečský* i *řečský* (Gebauer Sl.), sła. *grěcky*, dial. *řecky* (Kálal); ros. *греческий* (язык), ale: *грецкий* (орех), u Polikarpova 1704 *греческий*, *грецкий* орехъ, u Dala tylko *грецкий* орѣхъ 'Iuglans regia' (też dial., SRNG), *грецкая* собака, губка, ukr. u Hrinčenki *грецький*, stare (XV—XVIII w.) *грецькии*, по *грецьку* 'po grecku, w greckim języku', w XV w. też *греческии* (Тумчєнко, SSUM), brus. *грэчаскі*, stbrus. *грецкий*, *кгрецкий* i *греческий*, *гречьский*, *грэчаский*, *кгреческий* (HSBM).

Pierwotnie adi. z suf. *-ьskъ* substytuującym łacińskie (łacina bałkańska) *-iscus* w *greciscus*, a to oparte na łac. lud. *graecus* (> *grēcus*, z *e* szerokim) < gr. *γραῖκος* (zapewne adi. od nazwy plemienia epińskiego *γραῖος*), por. *Grьkъ*.

F. S.

grьkъ *grьka* pld. 'Grek, człowiek narodowości greckiej, Graecus'

~ stł. stare *Grk* (Megiser 1592 w zapisie: *Gerck*), późniejsze słowniki nie notują, w SSKJ tylko *grk* nie w znaczeniu nazwy etnicznej: nasz profesor je bil dober *grk*, sch. *Gřk*, gen. pl. *Gřkā* (również w funkcji appellativum jako wyróżnik wyznania, zawodu, miejskiego pochodzenia; czasami jako nazwa bot., RSN, RJAZ), scs. Supr. pl. грѣци: и на палеестинъ съ многою жаростнѣх на грѣкы въсждоу плѣнѣмъ 'κατὰ Ῥωμαίων' (SJS), cs.-rus. XII w. из влахъ и из грѣкъ и из нѣмьць 'e Graecia' (ib.), śrbułg. и грѣци подобаще съ томоу алфа рѣшж ои 'Ἕλληνες (ib.), bułg. *grьkъ*, *гъркът*, pl. *gřrci*, maced. *Грк* (z bułg.: alb. *gërk*, BER I 288). ~

Na północy postaci późne, nie psł.: pol. *Græk* (SJP PAN, L., SP XVI IBL; poświadczane od połowy XV w. jako NO: Nobilis *Græk* Albertus, SSNO; w Słowniku stpol. tylko w derywacie; dial. w nowszych źródłach, np. Szymczak Domaniwewek), głuź. *Græk* (w starszych, XIX w. źródłach też inne postaci: *Hrjek* < czes. *hřeč*, *Griha* < niem. *Grieche*; w dłuż. tylko *Grih*; wg Schustera-Sewca EW 245 formy głuź. oparte są bezpośrednio na łac. *graecus*, być może przy współudziale pol.; nie bez znaczenia jednak są formy śrdniem. *grék*, *grékisch*), czes. *Řek* (stczes. *Hřeč* od początku XIV w.: *hrzeci* řechu; od końca XIV w. też *Řek*: proti *ryekom*), pl. *Hřeći*, *Hřečky* 'Grecja' (Gebauer Sl., tutaj też stczes. rzadkie: w Kronice Dalimila w odpisie z XV w. *Hřeč*, por. stwniem. *Kriach*, *Kriech*), sła. od XVIII w. *Grék* (dial. też *Rék*, Kálal);

strus. źródła nie notują, w ESSM VII 163 tylko forma f., ros. dawne (Polikarpov 1704), *Грєкъ*, dziś *грек -ка*, *грєки* (SSRJ, u Dala tylko derywaty; dial. rzadkie, jako określenie pejorat.: *грек* 'opó'), Kostroma, SRNG), ukr. *грек -ка*, *грєки* (SUM, Hrinčenko; u Тумчєнki od XV w., w SSUM też od XV w. *Грекове*, *Грикове* jako NM), brus. *грэк -ка*, *грэки* (TSBM), stbrus. *грекъ*, *кгрекъ*, *кгрекъ* (HSBM). ~

Późnopsł. pożyczka z łaciny bałkańskiej. Punktem wyjścia musiała być forma adi. **grьčьskъ* (< łac. zach.bałk. *greciscus*, z *i* w miejsce nie akcentowanego *e*), skąd dopiero jako nomen ethnicum pl. **grьci* > *grci* (taka wyłącznie postać w scs.) i dalej, singulativum **grьcъnъ* (< **gricъnъ*). Dopiero stąd wtórnie *grьkъ*.

Splątanie dawnych grup *рь*, *ръ*, *ль*, *лъ* z *r*, *l* sonantycznym należy do rozwoju Słowiańszczyzny południowej, zob. Stieber GPJS I 56—7.

Shevelov PS 351, Skok ER I 612.

Na północy, w poszczególnych językach, niezależna, późna pożyczka bezpośrednio z łac. *graecus*.

Berneker SEW 359, Vasmer ES I 455, Brückner SE 156, („Ruś *greckij* od nas pożyczyla”). F. S.

грѣкун'и 'Greczynka, mulier graeca'

~ sch. *Grkiŋa* 'mulier graeca', częste jako NO też w funkcji NM (RJAZ, RSAN), u Vuka: „u Bačkoj po selima žena koja drži dućan” = 'handlarka' (jako przestarz. w RSAN), bułg. *гъркиня* (RBE). ~

Na północy formacje późniejsze: pol. dawne, rzadkie *Grekinia* (L.), czes. *Řekyně* (Přir. slov., u Jungmanna w jednym przykładzie z XVII w., brak w stczes. i dial.), śl. *Grėkuŋa*; strus. *Грекиня* (ESSM VII 163), ukr. u Hrinčenki *Грекиня*, sbrus. *Грекиня* (XVI w., HSBM).

Fem. z suf. -ун'и do *Грѣкъ*, zob. I 139—41.

F. S.

грѣмѣти *грѣм'ѣ* 'głośno, hucznie rozbrzmiewać, huczeć, grzmieć, tonare, zwłaszcza o odgłosie burzy', *грѣмить* 'grzmi, tonat, o burzy', perf. *грѣмнѣти* I. *грѣмнѣ*

~ pol. *grzmieć* 'wydawać huk zwany grzmotem (o niebie, zwykle w czasie burzy, oraz bezosobowo *grzmi*)' od XIV w. (Słownik stpol.), też dial. (Kucała PSM, Dejna RKJL XXII 213, Zaręba AJŚ VI mapa 1104, Pluta Dzierżysławice, SOWM, Brzeziński Krajna, Górniewicz Malbork, AJK XIII mapa 241, Sychta SK, Lorentz PW), 'wydawać huk podobny do grzmotu; głośno, hucznie rozbrzmiewać; rozlegać się' (od XVI w., SP XVI IBL, L., też dial., Górniewicz Malbork, Lorentz PW), 'mówić głośno, dobitnie, z groźbą lub naganą' (też dial., Sychta SK), dial. kasz. także 'trzaskać, o ogniu' (Sychta SK), połab. *gramət* (< **grēmēti*), 3. sg. *gramē* 'grzmieć', czes. *hřmēti*, *hřmiti* (też bezosobowo *hřmi*) 'grzmieć, o odgłosie burzy' od XV w. (Gebauer Sl.), też dial. (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM), 'wydawać silny, hałaśliwy dźwięk, powodować wielki hałas' od XV w. (Gebauer Sl.), śl. *hrmiet* 'grzmieć, o burzy' (też bezosobowo *hrmi*), 'wydawać huk podobny do grzmotu; głośno, hucznie rozbrzmiewać', też dial. (SSN, Ripka Dolnotrenč., Sipos Bükk-Gebirge, Matejčik Novohrad), 'mówić, krzyczeć mocnym, gromkim głosem';

śle. *grmēti -im* (też bezosobowo *grmi*) 'grzmieć, o burzy' (też dial., Pleteršnik), 'wydawać huk podobny do grzmotu', przen. 'mówić głośno, z naganą', sch. *gr̥meti* : *gr̥meti*, jekaw. *gr̥mjeti* : *gr̥mjeti* (dial. ekaw. i jekaw. *gr̥miti*, jekaw. *gr̥mljeti* — RSAN) -*mīm* 'grzmieć, o burzy' (grom *grmi* oraz bezosobowo *grmi*) od XVII w. (RJAZ), też dial. (Vuk, Stanić Uskoci, SDZ XXX 133, HDZ II 274, VI 448), 'głośno strzelać, o broni' (też dial., Stanić Uskoci), 'wołać głośno, ostro', scs. *грѣмѣти* *грѣмѣж* *грѣмѣши* 'tonare' tylko w Supr., bułg. *гръмя -иш* 'grzmieć, dać się słyszeć, o grzmocie' (bezosobowo *гръми*) też dial. (Gerov, Stojkov Banat, BDial. III 54, VI 115), wg RBE też rzadko *гърми*, 'strzelać z broni palnej' (też dial., Gerov, Stojkov Banat, BDial. IX 238), 'powodować huk, strzelać, o broni palnej' (też dial., Stojkov Banat), 'zastrzelić, zabić kogoś', 'powodować silny, jednolity huk podczas ruchu, spadania z wysoka', 'dźwięczeć bardzo mocno, o instrumentach muzycznych, dzwonie, radiu, głosie, także o miejscu, w którym dzieje się coś głośniego' (też dial., BDial. IX 238), 'rozprzestrzeniać się bardzo szeroko i głośno, o sławie, wieści itp.', przen. 'mówić bardzo głośno' (też dial., BDial. I 209, IV 96, VIII 115, IX 238), maced. *грми* 'tonare', 'huczeć — o odgłosach broni palnej, o głosie, o zmieszonym krzyku wielu osób';

strus. *гремѣти*, *грѣмѣти* *гремлю* 'tonare' od XI w. (Srezn., SRJ XI—XVII),

ros. *гремѣть* -млю́ -мишу́ 'tonare', 'huczeć — o różnych odgłosach podobnych do grzmotu, np. strzałach z broni palnej, huku pojazdów, odsuwaniu krzesła, graniu na bębenkach', 'mówić bardzo głośno' (też dial., SRNG, SRSO Dop., Słowarʹ Novosybir., Słowarʹ Rjazan.), dial. także 'szczebrać' (SRNG), 'stukać — o zębach' (SRSO Dop.), голова *гремит* 'huczy w głowie od bólu' (SRNG z Pskowa), ukr. *гриміти* -млю́ -мишу́ (u Żel. też *греміти*, u Hrinčenki tylko *греміти*) 'tonare' (też dial., Hrinčenko, Żel., SDU), 'powodować lub wydawać huczące dźwięki, hurkot itp.', przen. pot. 'mówić głośno, podwyższonym tonem', przen. 'cieszyć się wielką popularnością, sławą', dial. też 'huczeć, o głośie' (Żel.), brus. *грымѣць* 'powodować huk, gruchot (też o gromie), grzmieć' (też dial., Jurčanka Mscisl., Jurčanka Nar. sin., Jankova Loeŭ, Turaŭ, Šaternik Červ., Bjaľbkevič Mohylew), przen. 'cieszyć się popularnością', dial. 'krzyczeć na innych' (Šaternik Červ.), 'burczeć, klócić się' (Jurčanka Mscisl.), 'uderzać mocno, walić' (Jurčanka Nar. sin.), przen. 'wydawać pieniądze z szykiem' (Jankova Loeŭ), przen. ironicznie 'jechać, zjawiać się gdzieś' (Jurčanka Mscisl.). ~

Perf. *gr̥mniqti*: ~ pol. dial. kasz. *gr̥imnac sę* 'uderzyć się mocno' (Sychta SK);

bułg. *грѣмна* 'zagrzmieć; uderzyć, o piorunie' (też dial., Gerov, Stojkov Banat, BDial. VI 165), 'huknąć, zabrznieć bardzo głośno i głucho' (też dial., Gerov, Stojkov Banat, BDial. III 54, VII 29, IX 238), 'wypełnić się hukiem, głośnym dźwiękiem, głosem — o pomieszczeniu, ogrodzeniu', przen. 'rozprzestrzeniać się bardzo szybko i głośno, o sławie, wieści', pot. 'zastrzelić, zabić z broni palnej', dial. 'bujnie urosnąć' (BDial. VII 29), *грѣмна се* 'zastrzelić się, popełnić samobójstwo przez zastrzelenie' (Stojkov Banat, BDial. VII 29), 'wejść szybko, wpaść', 'przedsięwziąć coś nieprzemyślanie' (BDial. VII 29), maced. *грмне* 'zagrzmieć' (dial. u Małeckiego SW *gr̥mniuva* 'grzmi');

ukr. *гримнути* 'silnie stuknąć, uderzyć, grzmotnąć', 'głośno krzyknąć na kogoś' (też dial., Hrinčenko), 'spowodować lub wydać głośny, ostry dźwięk, huk' (też dial., ib.), pot. 'uderzyć z siłą, huknąć' (też dial., Leks. Polesyja 29), 'głośno, z hukiem upaść' (też dial., ib.), brus. *грымнуць* 'spowodować huk, grzmot, grzmotnąć', 'raptownie powstać', 'mocno, z siłą uderzyć, stuknąć' (też dial., Jankova Loeŭ), pot. 'upaść, spaść z hukiem, gruchnąć' (też dial., Turaŭ), dial. 'wejść gdzieś raptownie, nieoczekiwanie' (Jurčanka Nar. sin.), *грымнуцца* 'mocno się uderzyć, walnąć się' (Šaternik Červ.). ~

Prastary czasownik stanu z normalnym dla tej formacji zredukowanym wokalizmem pierwiastka (o budowie zob. I 55—6), por. z wskazującą na prastarą chronologię apofonią *gromъ*. Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. dial. *grumėti grūmi*: *grūma* 'grzmieć', stprus. *grumins* 'daleki grzmot'. Niezgodność zredukowanej samogłoski w bałt. i słow. nierzadka, zob. Meillet RS V 158, MSL XIV 366, Trautmann Sl II 1—4. Z wokalizmem pierwiastka -ī- stprus. imiesłów *grīmons* 'śpiewany' wskazujący na bałt. inf. *grimtēi*: stprus. *grīmikan* acc. sg. 'piosenka'. Do ie. *ghrem-* 'o głośnych głuchych odgłosach, grzmieć': łot. *gremt* 'mruczeć', gr. *χρημίζω, χρεμετίζω* 'rzeć, o koniu', ags. *grymettan* 'ryczeć', dniem. *grummeln* 'mruczeć; brzmieć; grzmieć'.

Berneker SEW I 360, Trautmann BSW 97, Sławski SE I 372—3, Vasmer REW I 306, Pokorny IEW 458—9, ESSM VII 163—4. K. H. — F. S.

gr̥mniqti 1. zob. gr̥mēti

*gr̥mniqti 2. zob. *gr̥ndnqti

gr̥mēždžь gr̥mēždža 'śluz, ropa w oczach'

~ rus.-cs. грѣмѣждь, громѣждь m. 'ropa w oczach' SRJ XI—XVII. ~

Tu należą też niewątpliwie pld.słow. wyrazy z nagłosowym *k-* (oboczność dźwięczna : bezdźwięczna szczególnie w sąsiedztwie półotwartych nierzadka):

1. sch. dial. czakaw. *k̆rmež* 'śluz w oczach' (RČI), por. sch. dial. Poljica w Dalmacji) *krmežina* 'odpadki wosku itp., pozostałe na dnie naczynia przy cedzeniu' (RSAN), slę. *krmeževáti -ujem* 'ciec, kapać, o oczach' (Pleteršnik);

2. slę. *krmeželj -žlja* (dial. *krmeželj -žljä*) 'śluz, ropa w oczach', sch. dial. kajkaw. (Belostenec, Jambrešić, stąd Voltiggi) *krmeželj*, pl. *krmeželji* 'ts.' (RJAZ, por. też dial. *krmežljiv* 'mający zaropiałe oczy; zaropiały, o oczach' RSAN), czakaw. *krmežljiv*, *krmežljiv* 'ts.' (Ribarić SDZ I 160, Turina-Šepić RČI);

3. slę. dial. *krmelj* m. 'śluz, ropa w oczach', 'pączek (np. na winorośli)' (Pleteršnik), sch. od XVII w. *k̆rmelj -elja* : *k̆rmelj -lja*, zwykle pl. *k̆rmelji* 'kropla śluzu, ropy w oczach', dial. kajkaw. (Zagorje) 'pączek na winorośli', *k̆rmelj* f. 'śluz, ropa w oczach' (RJAZ, RSAN), dial. sztokaw. *oko i k̆rmelj* 'pączek na winorośli' (Vuk z Czarnogóry).

W niewątpliwym związku z bliskim znaczeniowo łac. *grāmia* f. pl. (*grāma* f.) 'ropa w oczach', stnord. *kramr* 'wilgotny', może i goc. *grammifa* 'wilgoć'. Do ie. *grem-* 'wilgotny, wilgotnieć'. Budowa w szczegółach niejasna. Zob. bliskie w pierwotnym znaczeniu *gl̥mēždžь*.

Brückner KZ XLV 53, Berneker SEW I 360 (rekonstruował postać **gr̥mēd'ь*), Pokorny IEW 405, Meillet DEL⁴ 280, Walde-Hoffman I 617. — ESSM VII 158—9 uważa za derywat od *gr̥mь* w znaczeniu (sekundarnym) 'kupa, stos'. Nieprawdopodobne. W. B.

gr̥motati gr̥mot'q : gr̥motajq 'powodować lub wydawać głośnie dźwięki, huk'

~ pol. przestarz. *grzmotać* 'bić mocno, walić, uderzać' (też dial. kasz., Sychta SK, Lorentz PW), dawne 'grzmieć, tonare', dłuż. *grimotaś* 'głośno stukać, uderzać, łomotać, hałasować', głuź. *hrimotać -ta* : *-ce* 'grzmieć, łomotać, łoskotać, upadać z hukiem, trzaskać, huczeć, trzeszczeć', dial. 'grzmieć' (Michalk Neustadt), slę. *hrmotat' -ce* 'robić, powodować wielki hałas, łomotać' (też dial., SSN, Sipos Bükk-Gebirge, Habovštiak Orava);

slę. *grmotáti -otâm* : *q̆čem* 'hałasować, grzmieć, rumpeln, toben, donnern' (Pleteršnik);

ukr. *grimotáti -očy -óčesh* 'powodować lub wydawać głośnie dźwięki, huk, hałasować bardzo' (też dial., Hrinčenko), 'mówić głośno, podwyższonym tonem'. ~

Intensivum od *gr̥mēti*, o budowie zob. I 52—3. K. H.

gr̥motь gr̥mota 'huk towarzyszący wraz z błyskawicą wyładowaniem elektrycznym w powietrzu, grom, tonitrus', 'tępy dźwięk, huk przypominający wyładowanie atmosferyczne, fragor'

~ pol. *grzmot -u* 'tonitrus' od XVII w. (L.), też dial. (Kucala PSM, Dejna RKJL XXII 213, Zaręba AJŚ mapa 1105, 1107, Płuta Dzierżysławice, SOWM, Maciejewski Chełm.-dobrz., Tomaszewski GŁ, Brzeziński Krajna, Górniewicz Malbork, AJK XIII mapa 241, Sychta SK, Lorentz PW), 'silny odgłos, huk, trzask, strepitus' od XV w. (Słownik stpol.), rubasznie pogardliwie 'gruba kobieta' (też dial. Dejna RKJL XXII 213), dial. 'rzecz wielka, często niecała, nienowa' (Brzeziński Krajna), 'strzałka piorunowa', 'zrzęda, nudziarz, gdera' (Sychta SK), dłuż. *grimot -a* 'grzmot', głuź. *hrimot -a* m. 'grzmot, huk, łoskot, łomot', czes. *hřmot -u* 'wielki hałas, huk, zgjętk' od XIV w. (Gebauer Sl.), też dial. (Kellner Štramberg 24, Kubin Kladsko,

Siatkowski Kudowa I 92), sła. *hrmot* 'tępy dźwięk wydawany przez uderzanie twar-
dych przedmiotów, huk, łomot' (też dial., Sipos Bükk-Gebirge, Habovštiak Orava,
SSN);

sł. przestarz. *grmōt -ōta* 'tonitrus', bułg. dial. *grъmot* 'ts.' (Gerov, Umlenski
Kjustendil, SNU XXXI 254, BDial. I 179 — tu *grъmōt*, BDA I mapa 194:
grъmot), maced. *grmot* 'tonitrus', 'trzask, huk';

ukr. dial. *grmūt* 'grzmot' (SDU), brus. dial. *grыmot* m. 'wielki hałas, huk'
(Turaū), *grыmōты* pl. 'burza, nawałnica' (SPZB, Scjaškovič Grodno). ~

Derywat od *grъmotati*, o budowie zob. I 59.

K. H.

grъmъ *grъma* 'krzak, krzew, frutex'

~ sł. *gr̃m -ma* 'krzak, krzew', dial. też 'krzak kwiatów', 'krzak ziemniaków',
'krzak leszczyny', zeleni *grm* 'drzewo Ilex aquifolium', zlati *grm* 'centuria pospoli-
ta, Centaurium umbellatum (Erythraea centaurium)' (Pleteršnik), sch. *gr̃m gr̃ma*
(w RSAN też *gr̃m gr̃ma* : *gr̃ma* : *gr̃mena*) od XV w. (w XIV w. NM *Grъmъ*)
'krzaki, zarośla, las złożony z krzaków', 'krzak, krzew' (też 'krzak kwiatów, trawy
itp.'). wsch. 'gatunek dębu, Quercus robur' (co do znaczenia por. sch. *hrast* 'dąb'
< psł. *chvorstъ*), 'każde rozgałęzione, duże, wysokie drzewo', dial. 'nacięte gałęzie,
chrust', dawne 'gałąź, gałązka' (RJAZ, RSAN), scs. Euch. *grъmъ* 'krzaki, zarośla',
cs. też 'krzak, krzew': *винничьнъ grъmъ* 'winorośl' (Miklosich LP), bułg.
dial. *grъm* (*grъmōt*) 'niski rozgałęziony krzak, krzew' (Gerov, RBE, BDial. I 77:
Strandža), *grm* 'ts.'; roślina gęsto rosnąca, krzewiasta' (BDial. II 74: Sofijsko),
'krzew utworzony z pędów wyrosłych na bukowym lub dębowym pniu; krzaczasta
roślina: tarnina, winorośl' (Umlenski Kjustendil), *grъm* 'niski krzak dębowy' (BDial.
II 146: Rodopy), *grъm* 'dąb' (BDial. VI 19: Gjumjurdzinsko), rodop. *grъm* 'ts.'
(RodopSb V 298), *grъm* 'ts.' (BDial. II 146), *grъm* 'wiązka roślin lub kwiatów,
którą można wziąć pod pachę' (BDial. I 246: Sofijsko), maced. dial. *grm* 'krzak;
bryła, gruda' (MRS), *grom* 'krzak, krzew' (Hendriks Radožda-Vevčani; por. *grmka*,
grмушка 'ts.' RMJ, *grмен* 'ts.' RMNP);

rus.-cs. *grъmъ* 'krzew, winorośl' (SRJ XI—XVII: z Jana Egzarchy, czyli
pochodzenia stbułg.), ros. dial. *грам* m. (pl. *grámbя*) 'kępka' (ESSM VII 159:
pskow.), *грам -а* : -у 'gruda ziemi', 'pagórek; kępka na łące' (pskow.), 'pochyła
mielizna w rzece, powstała przez wymywanie piasku; płytkie miejsce w rzece,
mielizna' (SRNG), *грѣм* 'kępa drzew zdatnych na budulec wśród lasu mieszanego,
zwykle na wzniesieniu; wzniesienie w lesie' (ESSM l.c.: archang.). ~

Tu może należeć czes. *hrma* 'wzgórek łonowy, mons Veneris' (Přir. slov., już
stczes., Jungmann; wg Machka ES' 184 z psł. **grъma*), maced. dial. *gërma* 'stos,
kupa' (Hendriks Radožda-Vevčani).

Wyraz przede wszystkim pld.słow., na pierwotnie szerszy zasięg mogą wskazywać
fakty ros. i czes.

Brak pewnej etymologii. Najbardziej godne uwagi jest zbliżenie bałtyckie: Buga
RFV LXVII 239 (= RR I 329) łączył z lit. dial. (Juszkiewicz) *grūm-uta* 'krzak,
krzew'. Uderzająco bliskie zarówno pod względem głosowym, jak morfologicznym
i semantycznym, jest lit. *krūmas* 'krzak' (Brückner KZ XLV 43, Machek Recherches
3; oboczność dźwięczna : bezdźwięczna w sąsiedztwie spółgłoski półotwartej
spotyka się nierazko w różnych stadiach językowych, por. *gl̃bь* : *kļpь*, *gruša* : *kru-
ša*, *drēzga* : *trēška*, *gr̃mēždžь* : sch.-sł. *křm-*). Znaczenie 'krzew, krzak' czy 'krze-
wy, krzaki, zarośla' może wtórne, gdyż w materiale słow. widoczne są też znaczenia
'gruda (np. ziemi), kupa', 'kępa, kępka', 'wzniesienie'; możliwy więc rozwój
znaczeniowy 'gruda, kupa' > 'kępa (np. roślin, krzaków, drzew)' > 'krzaki, zarośla'

: 'krzak, krzew'. Zatem może w związku z *grumy*: *grumъ*, *gruda* 'coś zbitego, twardego, bryła' (zob.); ESSM VII 159—160 łącząc z tym wyrazem wyprowadza z pierwotnego **grъdmъ* < **grūd-mo-*. — Mniej prawdopodobne inne objaśnienia: Berneker SEW I 358—9 nawiązywał do *gramada* (trudności semantyczne). — Uhlenbeck KZ XXXIX 259, Mladenov ER 112, BER I 289 łączyli ze stind. *gūlma-* 'krzak, krzew' (o wyrazie stind. zob. jednak Mayrhofer KEWA I 341).

W. B.

grba 'wypukłość na plecach albo klatce piersiowej człowieka z powodu skrzywienia kręgosłupa; naturalna wypukłość albo narośl na grzbiecie zwierzęcia, gibber, gibbus', 'nierówność, wzniesienie, pagórek, collis'

~ głuź. dial. *horba* 'gibbus' (Sorb. SA VI m. 34), śl. *hr̥ba* 'sterta, stos np. kamieni, siana' (stąd czes. dawne *hr̥ba*) 'ts.', Jungmann, Kott), pot. 'mnóstwo, wielka ilość; gromada, stado, grupa', dial. też 'kopa ze skoszonego siana albo snopów zboża' (SSN);

śl. *gr̥ba* 'gibbus' od XVI w., pot. 'grzbiet, plecy' (także dial., np. Tominec Črni vrh), 'wzniesienie, pagórek; strone zbocze' (dial., np. Badjura LjG 111, u Pleteršnika pl. *gr̥be*), przestarz. 'zmarszczka na skórze; fałda' (również dial. prekm.), 'die Spannerrappe' (Pleteršnik), 'gatunek ryby *Barbus plebeius*' (ib., SSKJ), sch. *gr̥ba* 'gibber, gibbus' od XV w., 'plecy', 'coś podobnego do garbu, np. wypukłość, wzniesienie terenu, pagórek (w tym znaczeniu pl. *gr̥be*); wypukłość w ogóle', zool. 'gatunek gąsienicy', 'gatunek motyla' (RSAN, RJAZ), bułg. przestarz. i dial. *z̥r̥ba* 'gibbus', 'ryba z czarnym grzbietem' (RBE, Gerov), maced. dial. *z̥r̥ba* 'gibbus' (RMJ, Małeckı SW);

rus.-cs., strus. *гърба*, *гъба* 'kurcz, convulsio' (Miklosich LP, Srezn.), brus. dial. *z̥r̥ba* 'zmarszczka, fałda', zazwyczaj 'sterta czegoś, np. zboża, śniegu, ziemi, gałęzi, kamieni', 'mnóstwo czegoś', 'wzniesienie, pagórek' (np. Šatalava BDS, Scjaškovič Grodno, Jaškin BHN 51; SPZB, tu o innych szczegółowych znaczeniach). ~

Ze słow.: rum. *gîrbă* 'gibbus' (Mihăilă Impr. 117), alb. *gerbe* f. (Meyer EW 123), węg. *görbe* 'gibbosus, gibber, dorsum' (Kniezsa MNSJ I 1, 201).

Paralelna formacja od pierwiastka *ger-b-* do *gr̥bъ* (por. *kupa*; *kupъ*, *kroma*; *kromъ*, *kopa*; *kopъ*, Stawski SE III 374). Ale rus.-cs. *гърба* 'convulsio' nie wyklucza werbalnej motywacji przez *gr̥biti*. Por. paralele semantyczne: śl., sch., brus. dial. 'pagórek, wzniesienie': strus. *garbis* 'góra'; śl., brus. dial. 'zmarszczka': islandz. *korpa* 'ts.'

ESSM VII 199—200 s.v. *gr̥bъ*/*gr̥ba*.

Zob. *gr̥bъ*.

W. S.

grbačъ *grbača* 'człowiek albo zwierzę z garbem, ze zgarbionymi, pochylonymi plecami, garbus, gibbosus', 'coś wyróżniającego się nierównością, wypukłością'

~ pol. *garbacz* -*cza* dawne wyjątkowe 'gibbosus' od XVI w. (już w r. 1384 NO *Garbacz*, SSNO), dziś dial. zazwyczaj pogardliwie 'ts.', 'zwierzę z garbem albo przygarbione' (np. Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 161, Olesch Sankt Annaberg, Steffen Warmia), wyjątkowe 'pociasek' (MAGP IX, cz. II 127), dłuź. przestarz. *gjarbac* -*ca* 'garbus, gibbosus' (Muka za Chojnanem), głuź. *horbač* -*ča* 'ts.' (Zeman), czes. *hrbáč* -*če* 'ts.' (Přir. slov., SSJČ; por. dial. laskie *hrbač* indecl. niejasne, Bartoš DSM), śl. *hrbáč* -*ča* 'gibbosus' od XVI w., pl. *hrbáče* zool., np. *hrbáč* obilny 'robak, szkodnik zboża' (SSJ), dial. również *grbáč* m. 'gibbosus', 'mniejszy pagórek, mniejsza górka' (SSN);

śl. *grbáč* -*ča* zool. 'jeden z zębów trzonowych u zwierząt, Höckerzahn' (SSKJ,

Pleteršnik), 'pomarszczony mężczyzna' (Pleteršnik), sch. *grbāč grbāča* bot. 'kocanki, Helichrysum', 'rukiew wodna, Nasturtium officinale' (RSAN);

ros. *горбачъ -чá* pot. 'gibbosus', 'strug z wypukłym albo wygiętym spodem' (SSRJ), dial. 'robotnik w kopalni, pracujący w zgarbionej, pochyłej pozycji', 'człowiek z ładunkiem, tobołkiem na plecach' (SRNG, tu też o innych znaczeniach i geografii wyrazu), ukr. *горбачъ -чá* 'gibbosus' (por. już z r. 1388 NO Горбачевичь, SSUM), 'rodzaj hebla', dial. zazwyczaj 'komar' (ESSM VII 198), pl. 'moskity' (Żel.), brus. *zarpbáč -чá* pot. 'gibbosus', dial. 'ts.' (Bjaľkevič Mohylew, NS 285), 'kaczątka podlotek', 'polano z sękami' (Turaū), *zarpbáč* 'łaka', *горбачъ* 'pole; uroczysko' (Mikratap. Bel. 71, Jaškin BHN 62). ~

Por. słc. *grbāča* 'grzbiet' (SSKJ; pot.), 'Höckerraupen'; pomarszczona kobieta' (Pleteršnik), sch. *grbāča* 'plecy' (też u Vuka), nowsze 'kręgosłup' (RJAZ), 'garb na grzbiecie zwierzęcia', 'zaokrąglona wierzchnia część czegoś, np. wierzchołek pagórka, góry', dial. 'prymitywny dom z drzewa i ze słomy', bot. 'rukiew wodna', imię kota (RSAN).

Od *grbъ*, *grba* z suf. *-ačъ*, o budowie zob. I 102.

ESSM VII 198.

W. S.

grbati grbaję pld. 'zginać, pochylać; marszczyć', *grbati se* 'zginać się, pochylać się, kłaniać się; marszczyć się'

~ słc. *grbati grbam* dawne od XVI w. 'marszczyć np. czoło', 'robić zakładki, fałdki przy szyciu' (Pleteršnik), dziś *grbati se* rzadko 'marszczyć się, o skórze', 'pochylać się, krzywić się, kurczyć się' (SSKJ), sch. *grbati grbām* 'ciężko pracować; męczyć się' (RSAN), *grbati se* 'schylać się, kłaniać się' (RJAZ za Vukiem), 'zginać plecy, zginać się; kłaniać się; napinać się; marszczyć się', 'stawać się nierównym, wypukłym' (RSAN). ~

Denominativum od *grbъ*, *grba*, o budowie zob. I 46—7. Prasłowiańskość wyrazu niepewna z powodu ograniczonego zasięgu i rozbieżnych znaczeń.

W. S.

grbatъ grbata grbato 'mający garb, zaokrąglony grzbiet, plecy, zazwyczaj o człowieku, zwierzęciu, gibbosus, gibber', 'zgięty, pochylony, przygarbiony; mający nierówności, krzywizny, zgrubienia, wzniesienia, nierówny, pofałdowany'

~ pol. *garbaty* 'mający garb, o człowieku, zwierzęciu, gibbosus, gibber' od XV w., 'mający wypukłość, krzywiznę, zgrubienie, wzniesienie' od XVI w., przen. 'skulony, skrzywiony, zgięty, pochylony', 'nieszczęśliwy, nie sprzyjający, o losie' (też dial., np. Kucala PSM 189, Dejna RKJL XXII 161, Szymczak Domaniewek, Tomaszewski GŁ), dawne od XVI w. 'zakrzywiony, o nosie; krzywy; pofałdowany, nierówny, o powierzchni' (SP XVI IBL), dłuż. *gjarbaty* 'gibbosus', 'chropowaty, nierówny' (Muka), głuz. *horбаты* 'gibber' (także dial., np. Jentsch Rodewitz), 'wypukły' (o geografii wyrazu w dialektach tuż zob. Sorb. SA VI m. 34), czes. *hrbatý* 'gibber' od XV w. (również dial., np. Lamprecht Opava, Bělič Dol. 40, Siatkowski Kudowa I 136), 'wypukły', 'pochyły, zgięty, o drzewie; nierówny, pofałdowany, o drodze' (Přir. slov.), śl. *hrbatj* 'gibbosus', 'zgarbiony, przygarbiony, skulony', 'zgięty, pochylony, o człowieku', 'krzywy, nierówny, mający wypukłości, o drzewie, powierzchni' (dial. też *harbati*, *garbati* 'ts.', SSN), dawne od XVII w. 'zakrzywiony, o księżyciu' (HSSJ), por. dial. *harbatá* barka bot. 'ozanka właściwa, Teucrium chamaedrys L.' (SSN);

słc. *grbat -bata -to* 'pełen garbów' (Pleteršnik; SSKJ nie notuje), sch. dial. *grbat -ta -to* 'skrzywiny, pochylony, zgarbiony, skulony' (RSAN), cs. *грѣбатъ*

adi. 'gibbosus' (Miklosich LP), bułg. *гърбат -ма -мо* 'ts.', 'wypukły; zgarbiony, pochylony, skrzywiony' (u Gerova także *гърбат*);

rus.-cs., strus. *гърбатын горбатын* 'gibbosus' od XV w. (Srezn.; SRJ XI—XVII, tu także ros. dawne od XVII w. 'pochyły, pochylony, skrzywiony, o drzewie'), ros. *горбатый* 'gibbosus', 'zakrzywiony, przygarbiony; z garbem, np. o nosie, dziobie', 'zgięty, zgarbiony, skulony, pochylony, przygarbiony' (również dial., np. Słownik Rjazan.), 'mający kształt garbu, o wzniesieniu, nierównej powierzchni', por. dial. *горбатый мерин* 'gwiazdozbiór Wielkiej Niedźwiedzicy', *горбатое седло* 'rodzaj siodła na konia' (SRNG), ukr. *горбату* 'gibbosus' od XVI w., 'pokryty garbami, fałdami; mający kształt garbu; wygięty, wypukły, nierówny, przekrzywiony, pochylony, skulony' (też dial., np. Hrinčenko, Żel.), brus. *гарбаты* 'gibbosus' od XV w., 'wypukły, wykrzywiony, nierówny, pofałdowany' (także dial., np. Bjałkevič Mohylew, Šaternik Červ.; Turaŭ: *горбаты*; SPZB: *арбаты*), por. *гарбатыя* нівы pl. 'pole' (Mikrotap. Bel. 57). ~

Adi. od *gr̥bъ, gr̥ba*, o suf. *-atъ* zob. Brodowska-Honowska SPS 141—2, Vaillant GC IV 464—6, Winkler-Leszczyńska PJ PAN 40 passim. Co do budowy por. lit. *kuprôtas* 'z garbem, garbaty' < *kuprà* 'garb'.

ESSM VII 198—9.

W. S.

gr̥bavъ gr̥bava gr̥bavo pld. i wsch. 'mający garb, garbaty, gibbosus', 'wypukły, nierówny, deformis'

~ sle. *gr̥bav -va -vo* 'gibbosus' od XVI w. (przen. 'zgarbiony, pochylony', SSKJ), 'pomarszczony' (Pleteršnik), sch. *gr̥bav -va -vo* 'gibbosus' od XVI w., 'zgarbiony, pochylony; z wypukłym grzbietem', 'wypukły, nierówny; krzywy; sękaty, haczykowaty; pochylony, przekrzywiony' od XIV w., 'zniekształcony, potworny; nieprzyjemny; męczący; ubogi, biedny' (RJAZ, RSAN), bułg. *гърбав -ва -во* 'gibbosus' (wg ESSM VII 199 już u Jana Egzarchy), dial. także *гърбав -ва -во* 'ts.', 'zgarbiony, pochylony, zgięty' (RBE, Gerov, Stojkov Banat, BDial. III 53), maced. *рбав -ва -во* 'gibbosus', 'zgarbiony, pochylony' (RMJ, RMNP), także dial. (np. BDial. VIII 225: *гърбаф -ва*);

rus.-cs., strus. *гърбавын* 'gibbosus' od XI—XIV w. (Srezn.), ros. dawne XVI w. *горбавый* 'ts.' (SRJ XI—XVII). ~

Por. stbułg. (Jan Egzarcha) *гърбавьство* = *горбавьство* 'krzywizna' (Srezn.: *горбавьство, рекше кривость*; BER I 287).

Adi. od *gr̥bъ, gr̥ba*, o suf. *-avъ* zob. Brodowska-Honowska SPS 145—7, Vaillant GC IV 471—4.

ESSM VII 199 (nie wyklucza również derywacji od *gr̥batî*).

W. S.

gr̥bina 'wypukłość, wzniesienie na powierzchni ziemi, pagórek, collis'

~ czes. dial. NT *Hrbiny* pl. 'winnica' (Bartoš DSM);

sle. *gr̥bina* 'wzniesienie, pagórek, góra' (SSKJ, tu o innych znaczeniach związanych z konfiguracją terenu), 'gibbus' (Pleteršnik), sch. *gr̥bina* 'plecy; grzbiet, kręgosłup', 'garb u zwierząt', 'wzniesienie, wypukłość, pagórek' (RSAN, RJAZ, Vuk), 'grzbiet, grzebień, pasmo gór' (Schütz GTS 27), bułg. *гърбина* 'plecy, grzbiet' (RBE, u Gerova *гърбина* 'ts.', 'mięso z grzbietu do gotowania'), maced. dial. *рбина* 'plecy', 'wzniesienie, pagórek' (RMJ);

ros. *горбина* 'niewielkie zaokrąglone wierzchem wzniesienie', 'wypukłość nosa' (SSRJ), dial. 'wzniesienie', 'wierzchołek góry', 'wierzchnia część pleców koszuli, ubrania', 'krzywizna sierpa', 'deska dranica, parkan z dranic' (SRNG), ukr. *горбина*

rzadko 'gibbus' (SUM, Żel.), brus. *garbina* 'wypukłość, zaokrąglony występ na czymś' (TSBM). ~

Por. ros. dial. *горбóвина* 'wzniesienie, pagórek', 'deska dranica' (SRNG), ukr. *горбóвина* 'niewielkie wzniesienie, pagórek; wypukłość, nierówność np. na pniu drzewa' (SUM, Hrinčenko), *горбóвина* 'pagórkowaty teren; siano z wyżej położonej łąki' (Żel.).

Od *grbъ*, *grba* z suf. *-ina*, o budowie zob. I 120—3.

W. S.

grbiti *grbŏ grbity* 'zginać, pochylać, robić krzywym, tworzyć wypukłości, nierówności, inflectere, inclinare', *grbiti se* 'schylać się, kulić się, pochylać się, zginać się, wyginać się, inflecti, se demittere'

~ pol. *garbić -bię* rzadko 'pochylać, zginać np. plecy' (też dial., np. Szymczak Domaniewek, Sychta SK), *garbić się* 'pochylać się, zginać się, trzymać się pochyło; krzywić się' od XVI w. (także dial., np. Dejna RKJL XXII 161, Kucala PSM 189; Szymczak o.c., SOWM; Sychta SK również 'marszczyć się'), rzadko 'tworzyć garby, wypukłości, nierówności; być pokrytym garbami; wyginać się', por. dial. *gurbic* 'tworzyć załamania, fałdować, marszczyć, zmarszczać' od XIX w. (SW; Sławski SE I 379; tu o *-ur < r*, por. *kurcz*, *kurczyć*), *gurbic się* 'być zmarszczonym, fałdować się, marszczyć się' (Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 216), dłuż. *gjarbiš -bim* 'robić krzywym, wypukłym, pochyłym, zginać', *gjarbiš se* 'krzywić się, pochylać się, zginać się np. w plecach' (Muka), głuż. *horbić -bi* 'robić krzywym, nierównym, zginać', *horbić so* 'stawać się garbatym', 'jeżyć się, o kotach', 'uginąć karku, zginać się', 'pochylać się, trzymać się pochyło', 'robić się wypukłym', przen. 'nadywać się' (Pfuhl, Zeman), czes. *hrbiti -bim* (stczes. *-b'u*) *-biš* 'zginać, krzywić, pochylać' od XV w., 'wyginać grzbiet, np. o kocie', 'schylać grzbiet; pochylać się, zniżać się', *hrbiti se* 'zginać się, stawać się krzywym, pochyłym, przygarbionym, garbatym', 'kurczyć się, marszczyć się', 'kłaniać się; uniać się, korzyć się', książk. 'stawać się nierównym, wypukłym, np. o powierzchni ziemi' (Přir. slov., SSJČ), sła. *hrbit' -bi* 'zginać, pochylać, krzywić np. grzbiet', *hrbit' sa* 'zginać się, trzymać się pochyło; stawać się przygarbionym', przen. 'kłaniać się', dial. także 'krzywić się, np. o drzewie' (SSN);

ste. *grbiti grbim* 'zginać, wykrzywiać; wyginać grzbiet, o zwierzętach', u Pletteršnika również 'marszczyć np. czoło; robić zmarszczki', *grbiti se* 'być, stawać się pochyłym, przygarbionym', rzadko 'marszczyć się; stawać się pomarszczonym; kurczyć się' (ib., SSKJ), sch. *grbiti -bim* 'stawać się garbatym, schylonym, skulonym', 'robić wypukłym, pochyłym, zgarbionym', przen. 'ciężko pracować', 'ciągnąć, dźwigać ciężary', *grbiti se* 'pochylać się, krzywić się, zginać plecy w kształcie garbu', 'męczyć się pracując' (RSAN, RMat., wg RJAZ wyjątkowe od XVII w.), bułg. *гърбя -биш* aor. *гърбух* dial. 'nosić, dźwigać coś na grzbiecie', 'nieustannie pracować schylając się, garbiąc się' (RBE), *гърбя се* pot. 'schylać się, pochylać się, wypinając grzbiet', 'obracać się tyłem' (ib., u Gerova: *гърбя се*), maced. *grbi ce* 'schylać się, pochylać się', 'zginać się; krzywić się';

ros. *гóрбить -блю* 'giąć, zginać, kulić, garbić plecy' (dial. 'dużo, ciężko pracować, trudzić się', Dal, SRNG), dial. *горбiтъ -бишь* 'uderzać, bić po plecach' (SRNG), *гóрбится* 'pochylać plecy; chodzić zgiętym, trzymać się pochyło', 'pochylać się; stawać się pochyłym, skulonym, zgarbionym', 'sterczeć, podnosić się, stawać się wypukłym', ukr. *гóрбити -блю* 'robić wypukłym, krzywym; zginać, pochylać, wyginać' (też Żel.), *гóрбитися* 'wyginać plecy, trzymać się pochyło; zginać się; stawać się przygarbionym, skulonym, kulić się', 'stawać się nierównym, wypukłym, o przedmiotach' (SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. *гóрбиць -блю* 'robić

wypukłym, pochylonym, zgarbionym', *zôpbiuua* 'wyginać, zginać plecy, trzymać się pochyło; zginać się, uginać się', 'stawać się przygarbionym, garbatym; robić nierówności, wypukłości' (też dial., np. Turaū). ~

Denominativum od *grbъ*, *grba* z suf. *-iti*, o budowie zob. I 56—7.

ESSM VII 199.

W. S.

grbъ *grba* 'wypukłość na plecach albo klatce piersiowej człowieka z powodu skrzywienia kręgosłupa; u zwierząt naturalna wypukłość albo narośl na grzbiecie, gubber, gubbis', 'nierówność, wypukłość terenu, wzniesienie, pagórek, collis'

~ pol. *garb -ba* (dial. też *-bu*) 'skrzywienie kręgosłupa w postaci wypukłości na plecach albo na klatce piersiowej', 'u zwierząt naturalna wypukłość albo narośl na grzbiecie', 'wszelka wypukłość, nierówność, wzniesienie terenu' od XV w. (w tych znaczeniach także dial., Dejna RKJL XXII 161, Kucata PSM 189, Szymczak Domaniewek, Lorentz PW), dial. również 'zmarszczka', 'muszla ślimaka' (Dejna o.c. i AGK m. 793, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), stpol. XV—XVI w. 'gruczoł na szyi albo wołé', 'wypukłość na drzewie, sęk' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dłuż. *gjarb -ba* 'gibbus, gibber' (Muka), głuż. *horb -ba* 'ts.' (też dial., np. Sorb. SA VI m. 34), 'narośl, guz, Auswuchs' (Jakubaš), czes. *hrb -bu* (stczes. *-ba*) 'gibbus' od XIV w., 'wzniesienie terenu, wypukłość, pagórek, wierzchołek góry, collis', 'nierówność np. na drodze', dial. 'plecy; grzbiet', 'nieurodzajne pole' (Pfir. slov., SSJČ, Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč., Svěrák Brno), stczes. też *chrb* m. 'collis' (Gebauer Sl.), sla. *hrb -bu* : *-ba* 'gibbus', 'wzniesienie, pagórek, collis', dial. też *harb*, *grb*, *hrb* 'ts.', 'grzbiet' (SSN);

slę. przestarz. *grb* m. 'gibbus' od XVI w. (Pleteršnik; SSKJ nie notuje), por. bot. devet *grbov* trawa 'przywrotnik pospolity, Alchemilla vulgaris L.' (ib.), sch. *grb* m. wyjątkowe od XV—XVII w. (książk., cerkiewne) 'plecy; grzbiet', dziś dial. 'ts.', 'wierzchołek pagórka, góry', 'piasta' (indecl. 'wypukłość na środku tarczy'), także zool. np. 'ryba umbryna, Umbrina cirrosa' (w tym znaczeniu *grb* šarac, RŠAN, RJAŽ), cs. *grbъ* -*ва*, *grbъ* 'dorsum' vel 'gibba' (SJS), bułg. *grbъ* *grbъ* *grbъ*, *grbъ*, pl. *grbъ* (dial. również *grbъ* *grbъ*) 'plecy; grzbiet zwierząt, ptaków, tylna część tułowia', 'tylna część przedmiotu, budynku', górna, tylna część odzieży; oparcie krzesła, kanapy', 'wierzchołek góry, pagórka', dial. też 'tylna część kosy', 'wypukła część w liściu tytoniu' (np. RodopSb V 298, BDial. III 54, VII 31, X 45, 68, Gerov), maced. *grb* m. 'plecy; grzbiet' (także dial., np. RMNP, Małecki SW, Hendriks Radožda-Vevčani), 'tylna część odzieży', 'gibbus' (MRS, również dial., np. BDial. VIII 225: Kostur);

rus.-cs., strus. *grbъ*, *grbъ*, *grbъ* m. 'wzniesienie, pagórek, collis' od XI w., 'plecy, grzbiet' od XIII w., 'gibbus' od XVI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *zorb -bá*, *na zorbý* 'gibbus', pot. i dial. 'plecy, grzbiet', przén. 'wypukłość, wzniesienie, pagórek; zaokrąglony wierzchołek' (SSRJ), dial. także 'kark, szyja; potylicy', 'górna część pleców np. koszuli, ubrania', 'o ładunku, tobołku na plecach', 'deska okrajka', 'wygięta część haczyka przy samolówce' (o geografii wyrazu zob. SRNG, Opyt Dop., ESSM VII 200), ukr. *zorb -bá* 'wzniesienie, pagórek, collis' od XVI w. (już w XV w. NT Мысковъ *zorbъ* nazwa pagórka na Podolu, SSUM), 'gibbus' od XVII w., przén. pot. 'plecy' (SUM, Hrinčenko, Žel.), dial. także 'niewysokie wzniesienie, górka, pagórek; nierówność na drodze; górka, pagórek w lesie; wyższe miejsce wśród bagien, błot; nasyp' (SDU 75, Nykončuk Mat. Polissja 30, 31; KDO 282, tu *zorbú* pl. 'miejsca wyższe wśród innych'), brus. *zorb zorbá* 'gibbus', od XVI w. 'plecy', 'wypukłość, wzniesienie, nierówność na jakiejś powierzchni' (dial. w tych znaczeniach np. Bjalskevič Mohylew, Jankova Loeū; Turaū: 'kark', Jaškin BHN

51), 'zmarszczka, fałd, zakładka' (np. SPZB), 'sterta np. gałęzi, śniegu' (Scjaškovič Grodno), pl. *zapłóci* 'uroczysko' (Mikratap. Bel. 57). —

Dokładnych odpowiedników ie. nie ma. Najbliżej stoi (z apofonią samogłoski rdzennej) stpr. *garbis* (zapisane *grabis*) 'góra' (częste też *garbs* w NM, co wyklucza pożyczkę z pol.). Trautmann rekonstruował bsł. *garba-* : *gurba-* 'wygięcie, garb' wzniesienie, góra'. Co do różnicy znaczeń por. sł. *gr̥be* 'wzniesienie terenu, wzgórze' : lit. *gárbana* 'kędzior, lok'. Wg Bugi RFV XLXVII 240 tu również lit. *guřbti* 'bujnie rosnać' (z tym samym wokalizmem co psł. *gr̥bъ*). Z innych języków ie. najbliższe stoją: śrirl. *gerbach* 'zmarszczony' (**g^erbā-*), islandz. *korpa* 'zmarszczka', *korpa* 'kurczyć się'. Do ie. *ger-b-*, rozszerzenia pierwiastka *ger-* 'skręcać, związać' : 'wyginać, zginać'. Pierwotne znaczenie 'wygięcie' : 'wzniesienie'.

Berneker SEW I 368—9, Trautmann BSW 78, Kuryłowicz AI 230 (tu o apofonii samogłoski rdzennej), Pokorny IEW 387. — Inne objaśnienia nie przekonują: Janáček SI XXII 322, XXIV 2 łączy z lit. *kuprà* 'garb' przyjmując metatezę (i dalej z psł. *gybati*). — ESSM VII 200—1 (tu dalsza literatura) nie wyklucza ekspresywnego pochodzenia wyrazu.

Zob. *gr̥ba*.

W. S. — F. S.

gr̥ča 'guz, narośl na ciele, opuchlizna, obrzmienie, obrzęk'

~ czes. dial. *hr̥ča* 'guz, narośl' (Přir. slov., Bartoš DSM — tu też *gr̥ča*, Gregor Slav.-buč., Svěrák Brno, Malina Místřice), 'sęk' (Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč.), 'ktoś, kto mówi szybko, terkocze' (Bartoš DSM), 'wybrzuszenie, wygięcie' (Kopečný Určice), *gr̥ča* 'narośl na pniu' (Malina Místřice), sła. *hr̥ča* (dial. też *gr̥ča*, *char̥ča*, *hirdža*, SSN) 'guz, narośl na ciele' (SSN, Sipos Bükk-Gebirge), 'sęk' (też dial., Matejčík Novohrad 158, Ripka Dolnotrenč. 267), 'wielka ilość czegoś, kupa' (też dial., SSN), dial. także 'guz na głowie' (Ripka o.c. 91), 'pałka z naturalnym zgrubieniem na końcu, używana do rąbania drzewa, wbijania klinów itp.', 'nie rozwinięta główka kapusty', 'rodzaj ryby z mięsistymi wyrostkami koło pyska, sum' (SSN);

sł. *gr̥ča* 'sęk' (też dial., Tominec Črni vrh, Megiser 1592), 'opuchlizna, obrzmienie, obrzęk', 'wymię', 'bryła, gruda; kawałek, okruch, odłamek' (Pleteršnik), przen. 'krępy, nabity człowiek', ludowe 'gliniany pękaty dzban na płyny do picia', stare 'guz, tumor' (Megiser 1603), sch. dial. *gr̥ča* 'narośl, guz', 'opuchlizna' (RSAN), 'sęk w drzewie' (RJAZ z Rijeki), 'wole' (Newekłowsky Burgenland, Paľkovits Burgenland), bułg. dial. *z̥p̥ča* 'nędzne, marnie zwierzę', 'mięso z nędznego, marnego zwierzęcia' (SNU XXXI 254);

ukr. dial. *z̥p̥č'a*, *z̥p̥č'a* 'narośl na drzewie', 'bolesna narośl nad kopytami u konia' (Onyškevyč Bojk.). ~

Ze słow.: węg. *harcsa* (Machek ES² 183), wg Kniezsy MNSJ (I 2, 839) wręcz przeciwnie.

Wariant dźwięczny do psł. *kr̥ča*, *kr̥čbъ* (zob.). Por. *gr̥čbъ*.

Sławski SE I 358—9, ESSM VII 202.

K. H.

gr̥čati zob. **gr̥kati**

***gr̥čelъ**. Rekonstruowane przez ESSM VII 201. Zob. o tym s.v. *gr̥čbъ*.

F. S.

gr̥čiti *gr̥čq* zach. i pld. 'ściskać, gnieść, ścigać, kurczyć, contrahere'

~ sła. *hr̥čiti* 'sa' 'gromadzić się, zbiegać się, skupiać się' (też dial., SSN);

sł. *gr̥čiti* 'dusić, dławić, würgen' (Pleteršnik), sch. *gr̥čiti* 'ściskać, gnieść, miąć,

miętosić' od XVI w. (RJAZ), też dial. (Vuk, Stanić Uskoci, SDZ XXX 134 z Rumunii), 'przyciskać' (też dial., Stanić o.c.), dial. także 'marszczyć', 'przesadnie oszczędzać pieniądze' (RSAN), również czakaw. (Jurišić Vrgada bez znaczenia), cs. *гръчнати се* 'contrahere se' (Miklosich LP), bułg. *зърча -уу* 'powodować skurczenie, zwykle ciała lub jakiejś jego części', 'marszczyć, powodować powstanie zmarszczek, fałd', dial. 'męczyć kogoś, zmuszać go do czegoś' (RBE), 'gnieść, miąć' (Stojkov Banat, BDial. VI 21), *зърча се* 'kurczyć się, kulić się' (też dial., BDial. VI 21), dial. także 'przesadnie oszczędzać, być skąpym' (Mladenov Vidin), *зърчу се* 'cierpnąć' (ib.), 'marszczyć się, o szwie' (BDial. V 166), maced. *зрчу* 'ściskać, gnieść, miąć' (też dial., RMJ). ~

Por. formacje homonimiczne: 1. denominativum: śl. *grčiti se: breza se grči* 'sękaci się, pokrywa się sękami' (Pleteršnik);

2. dźwkn.: maced. dial. *зрчу* 'chrapać' (RMNP, BDial. VIII 225 z Kosturu).

Wariant dźwięczny *krčiti* (zob.). Por. z nazalizacją stang. *crincan* 'skurczyć', śrang. *crinkelen* 'marszczyć'.

Berneker SEW I 369, Sławski SE III 396—7.

K. H.

grčъ grčā zach. i pld. 'guz, narośl na ciele', pld. 'skurcz, spazm'

~ czes. *hrč* f. 'guz, nabrzmałość na ciele', dial. 'guz, nabrzmałość; sęk' (Bartoš DSM, Malina Mistřice, Svěrák Karlovice, Gregor Slav.-buč.), 'człowiek karłowaty' (Bartoš DSM);

sch. *grč grčā* 'kurcz, skurcz, spazm', pl. *grčevi* 'drgawki, kurcze, spazmy', bułg. *зръч* : *зръч* m. 'kurcz, skurcz, spazm' (u Gerova *зръчъ* 'ts.'), maced. *зрч* m. 'skurcz, spazm'. ~

Por. pol. od XV w. *gruczoł* 'glandula', stpol. 'guz, nabrzwienie gruczołowe', derywat z suf. *-ol* < *-elъ* od *grčъ*, *grčā* z rozwojem *ř* > *ur* > *ru* (Sławski SE I 358—9). Trubačev Issledovanija po pol'skomu jazyku, 1969, 297—9: za dokładny odpowiednik uznaje bułg. dial. *зрчез* m. 'zbita część nici lub przędzy', Teteven, SNU XXXI 254); inaczej Borys HDZ VIII 16—17, Borys, Popowska-Taborska SEK II s.v. *grčā*: łączy z psł. *gručā*, por. zwłaszcza brus. dial. *зрчолы* 'twarde kawałki, grudki w tuczonych ziemniakach'.

Wariant dźwięczny do *krčъ* (zob.). Por. *grčā*.

Sławski SE I 358—9, III 393—4; ESSM VII 202.

F. S.

grđati grđajq zach. i pld. 'gardzić, pogardzać kimś, czymś', 'odczuwać wstręt, odrazę'

~ czes. dawne *hrdati -dām* 'pogardzać, gardzić kimś, czymś' (Jungmann), śla. książk. rzadko *hrdat* '-a 'ts.' od XVIII w. (SSJ, HSSJ);

sch. wyjątkowe XVIII w. *grđati se* 'odczuwać wstręt, odrazę' (RAJZ). ~

Od *grđъ* z suf. *-a-ti*, o budowie zob. I 46—7.

ESSM VII 202.

W. S.

grđeti grđ'q (: grđějq) 'stawać się, być pysznym, zarozumiałym'

~ głuż. *hordzić -i* 'stawać się, być dumnym, pysznym' (Zeman), czes. dawne *hrđeti -dim* 'ts.' (Jungmann), stczes. od XV w. *hrđeti -děju* 'pogardzać kimś, czymś' (Gebauer Sl.), śla. dawne XVIII w. *hrđiet* 'ts.' (HSSJ);

sch. *grđjeti -dīm* 'stawać się wielkim, ogromnym', 'stawać się brzydkim, brzydnać' (RSAN; wg RJAZ w znaczeniu 'stawać się brzydkim, szpetnym, odrażającym' wyjątkowe XV w.), cs. *гръдѣти -дѣтъ* 'stawać się dumnym, pysznym' (SJS), maced. *зрнее* 'stawać się brzydkim' (RMNP);

strus. od XIII w. *грѣдѣти, гордѣти* 'pysznić się; wywyższać się; pogardzać kimś' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. u Dala *зордѣть* 'stopniowo stawać się pysznym, stawać się zarozumiałym', ukr. dawne od XV w. *зордѣти* 'pysznić się, zachowywać się, postępować wyniosłe', od XVI w. 'stawać się pysznym, zarozumiałym' (Tymčenko), też *зордѣти* 'ts.' (Żel.), brus. dawne od XVI w. *зордѣти = зордѣти* (HSBM). ~

Derywat od *grđь*, o budowie zob. I 57—8.

ESSM VII 202.

W. S.

grđiti *grđ'q* 'czynić pysznym, zarozumiałym, wyniosłym', 'pogardzać kimś, odnosić się z pogardą, lekceważeniem', *grđiti* się 'pysznić się, chęłpić się; zachowywać się wyniosłe, być wyniosłym, zarozumiałym'

~ pol. *gardzić -dzieć* 'nie szanować, lekceważyć, mieć za nic, nisko cenić, nie dbać o coś; odrzucać coś, nie chcieć', 'okazywać pogardę' od XIV w. (też dial., np. Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXII 162, Szymczak Domaniewek, Sychta SK, SOWM; Górniewicz Malbork 'być wybrednym'), stpol. XV—XVI w. *gardzić się* 'brzydzić się', 'nie chcieć, odrzucać' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dłuż. *gjarziš -im* 'czynić kogoś dumnym, pysznym', *gjarziš se* 'stawać się, być pysznym, dumnym, wyniosłym; pysznić się, nadymać się' (Muka), głuź. *hordzić -dzi* 'czynić pysznym, dumnym' (Pfuhl), *hordzić so* 'chwalić się, chęłpić się, pysznić się, nadymać się', 'krygować się, drożyć się', przten. 'wynosić się, górować, np. o budynkach' (Zeman), czes. *hrđiti -dím* 'czynić pysznym, dumnym' (Jungmann), dawne od XV w. *hrđiti sě -dzu sě* 'pysznić się, być dumnym' (ib., Gebauer Sl.), śla. *hrđit'* dial. 'pogardzać kimś' (SSN), literackie od XVIII w. *hrđit'sa -di sa* 'chwalić się, pysznić się, chęłpić się', dial. 'ts.', 'cieszyć się' (SSN, Kálat 922);

śle. *grđiti -dím* książk. 'źle o kimś mówić; szkalować, oczerniać; wymyślać, besztać, lajać, ganić', 'psuć, zniekształcać, oszpecać' (Pleteršnik, SSKJ), *grđiti se* 'gniewać się', 'przechwalać się' (Pleteršnik), dial. też 'budzić wstępną, odrazę', 'kłócić się' (ib., SSKJ), sch. *grđiti grđim* 'czynić szpetnym, brzydkim, oszpecać; nanosić skazę, piętno, kalać, brudzić, szkodzić', 'karcieć, ganić; ubliżać, obrażać słowami; mówić ostre, przykre, brzydkie słowa, kłać', 'okazywać pogardę' od XV w. (RJAZ, RSAN), także dial. (np. Rečnik Bunjevaca, Stanić Uskoci, Mitrović Leskovac), *grđiti se* 'oszpecać się; brudzić się', 'ubliżać sobie; obrażać się wzajemnie' (RJAZ, RSAN, Vuk; dial.: Stanić o.c., Rečnik Bunjevaca), cs. *грѣдити грѣждѣ* 'czynić dumnym, pysznym, wyniosłym, inflare' (SJS), *грѣдити сѣ* 'pysznić się, chęłpić się, być wyniosłym, zarozumiałym, inflari' (ib.), bułg. dial. *зърда* 'złościć się, łajać, besztać, rugać' (Stojkov Banat: Йозу зърды Франца), maced. *зрду (се)* 'szpecić (się), oszpecać (się), czynić, robić (się) brzydkim' (RMJ);

rus.-cs., strus. *гърдити, гордити -ржю* 'pysznić się, zachowywać się wyniosłe' od XIV—XV w. (Srezn., Dop., SRJ XI—XVII), *гърдитисѣ, гордитисѣ* 'ts.' od XI—XII w. (Srezn. SRJ XI—XVII), ros. dawne od XVII w. *зордѣти* 'odnosić się z pogardą, zachowywać się z pogardą, lekceważeniem' (SRJ XI—XVII), dziś *зордѣться -ржѣсь* 'chłubić się, szczycić się; być dumnym z czegoś', 'pysznić się, chęłpić się' (SSRJ), dial. *зордѣть -ржѣ* 'być pysznym, zarozumiałym' (SRNG), *зордѣться* 'lekceważyć', 'złościć się, gniewać się' (ib.), ukr. dial. *зордѣти, зордѣти -ржѣ* 'pogardzać kimś, lekceważyć kogoś, zachowywać się wyniosłe' (SUM, Żel.), literackie *зордѣться* 'być dumnym, chlubić się, szczycić się', pot. 'być pysznym, zarozumiałym, zachowywać się z pogardą' (SUM), stbrus. XV—XVI w. *зордѣти* 'pogardzać, lekceważyć, gardzić', 'odrzuczać, odpychać' (HSBM); z pol.: ukr. dial. *зърдитисѣ* 'hardo trzymać głowę do góry, o koniach' (Żel.), brus. dial. *зърдѣциѣ* 'pogardzać, lekceważyć' (SPZB), *зърдѣциѣ* 'ts.' (ib.). ~

Od *gřdъ*, o budowie zob. I 65—7. Pierwotne znaczenie 'robić (się), czynić (się) pysznym, zarozumiałym' > 'odnosić się lekceważąco, z pogardą' (Sławski SE I 258).

ESSM VII 202—3.

W. S.

gřdlastъ zob. gřdlatъ

gřdlatъ *gřdlata gřdlato* : pld. i wsch. **gřdlastъ gřdlasta gřdlasto** 'dotyczący gardła, związany z gardłem; wyróżniający się zgrubionym gardłem; podobny do gardła', 'wychodzący z gardła, gardłowy, o śmiechu, krzyku, głosie'

gřdlatъ: ~ pol. dial. *gardlaty* 'wiele i głośno mówiący, krzykacz' (SW), 'mający wydęte gardło, tj. wole na szyi' (ib., Karłowicz SGP), głuź. dawne *hordlaty* 'mający duże wole, großkropfig' (Pfuhl), czes. dawne *hrdlaty* 'krzykliwy, głośny' od XV w., 'mający wiekie gardło' (Gebauer Sl., Jungmann), sła. dawne XVII—XVIII w. *hrdlaty* '(o naczyniu) mający długą szyjkę, np. dzban, bańka, butelka' (HSSJ);

sł. *gřlat -lata -to* 'zwięźony na jednym końcu, np. dolina' (u Pleteršnika też dial. 'mający szyjkę, o naczyniu, np. *gřlata* buča'), rzadko 'gardłowy, o śmiechu' (SSKJ), sch. *gřlat -ta -to* 'mający mocny, donośny głos; głośno krzyczący' (RSAN, RJAŽ, Vuk), 'bardzo silny, o głosie, okrzyku; głośny, hałaśliwy', 'wypowiadający na cały głos swoje opinie; narzucający się, zarozumiały', dial. 'napętniony do wierzchu, pełny, przepętniony' (RSAN), maced. *gřlat -ma -mo* 'krzykliwy, głośny' (RMJ);

ros. dial. *gřplatъ* 'mający gardło, szyjkę, otwór' (Dal), 'mający zwyczaj krzyczeć, krzykliwy, głośny' (SRNG), ukr. *gřplatъ* 'mający krzykliwy, donośny głos; głośny, krzykliwy', 'lubiący głośno krzyczeć, kłócić się', 'mający szeroki otwór, mający szerokie gardło' (por. dawne XVIII w. w funkcji subst. *gřplatъ* m. 'dzban, który ma zwięźoną szyjkę z otworem' (Тымченко), dial. 'mający duże oczka, otwory', 'jama do przechowywania zboża, gřplata яма' (Hrinčenko), 'mit Schlünden, mit verschlingenden Abgründen' (Žel.), brus. dial. *gřplatъ* 'krzykliwy, głośny, o człowieku, krzykacz' (Nar. slova 201). ~

Por. 1. ros. dawne XVI w. *gřplatъныи, gřplatъныи* : *gřplatъные* шапки 'wysokie czapki futrzane szyte z futerka spod gardła zwierzęcia' (Srezn.), przestarz. od XVI—XVIII w. *gřplatъный* 'zrobiony, zszyty z futrzanych skórek wziętych spod gardła, spod szyi zwierzęcia' (SRJ XI—XVII, SSRJ);

2. pol. dial. *gardlaty, garlaty* 'głośny, krzykliwy, krzykacz, krzykała' (SW, Karłowicz SGP), sch. *gřljast -ta -to* 'grzywiasty' (RJAŽ, Vuk), 'mający wokół szyi albo pod gardłem sierść albo pióra innego koloru niż na pozostałych częściach ciała' (RSAN).

gřdlastъ: ~ sł. *gřlast -ta -to* 'mający szyjkę, o naczyniu', por. *gřlasta* posoda (SSKJ, też dial., np. Pleteršnik: Pohorje), sch. *gřlast -ta -to* 'mający pod gardłem albo wokół szyi sierść lub pióra innej barwy niż na pozostałej części ciała' (w tym znaczeniu także *gřljast -ta -to*, RSAN), rzadko 'odnoszący się do gardła, gardłowy' (ib.), bułg. *gřplест -ma -mo* 'który dźwięczy głucho, nisko, o głosie, krzyku; gardłowy', 'który ma niski, gardłowy głos, o człowieku, zwierzęciu' (RBE), u Герова *гřпљест -ma -mo* 'mający silny głos; krzykliwy, głośny', maced. *гřлест -ma -mo* 'ts.', por. *гřлеста* крушка 'gatunek soczystej gruszki' (RMJ);

ros. *гřplастъ* 'mający silny głos; krzykliwy, donośny', 'mający szerokie gardło, szeroki otwór', ukr. *гřplастъ* 'mający krzykliwy, donośny głos; głośno krzyczący' (także dial., np. Žel.), brus. *гřplастъ* pot. 'mający krzykliwy, donośny głos', 'głośno krzyczący, kłócający się, krzykliwy, kłótlivy' (TSBM). ~

Adi. od *gr̄dlo*, o suf. *-atъ*, *-astъ* zob. Brodowska-Honowska SPS, Vaillant GC IV 464—7, Winkler-Leszczyńska PJ PAN 40 passim. W. S.

gr̄dlica 'coś związanego z gardłem, np. choroba gardła, dyfteryt; gruczoły w gardle; wole', 'zwierzę, zazwyczaj ptak z charakterystycznym znakiem wokół szyi albo pod gardłem' > 'gatunek gołębia, turkawka, *Streptopelia turtur*'

~ pol. *gardlica*, *garlica* od XV—XVI w. 'turkawka, *Turtus auritas*' (Słownik społ., SP XVI IBL też w znaczeniu 'synogarlica, *Turtus risornis*'), dial. *garlica* 'samica gołębia garłacza; synogarlica' (SW, SOWM: *gerlica*), pl. *garlice* 'gruczoły w gardle' (SW, Karłowicz SGP), bot. także *garlica* 'roślina miechunka i jej jagody; roślina z rodziny rozdzięcowatych' (SW), głuź. *hor(d)lica* 'gardziel gołębi' (Zeman), bot. 'Taubenkopf, Cucuballis' (Pfuhl, Schuster-Sewc EW 326), czes. *hrdlice* rzadko (zazwyczaj *hrdlička*) 'turkawka; synogarlica' od XIV w., dial. *herlička* 'synogarlica', 'gatunek gruszek' (Siatkowski Kudowa I 44), sta. *hrdlica* poet. 'turkawka, *Streptopelia rosegrisea*', rzadko np. *hrdlica* divá '*Streptopelia turtur*' od XVI w. (dial. 'rodzaj glinianego naczynia gruszkowatego kształtu', SSN), zazwyczaj *hrdlička*, dawne *hrlička*, *her(d)lička*, dial. również (*h*)*erl'ička* 'turkawka, *Streptopelia turtur*' (SSJ, HSSJ, SSN);

sle. *gr̄lica* 'ptak z czerwonymi nogami podobny do gołębia' (SSKJ), 'turkawka, *Columba turtur*' od XVI w., dial. 'ts.', 'gatunek gruszki', 'pętelka przy biczu' (Pleteršnik), sch. *gr̄lica* 'turkawka, *Columba turtur*, *Turtur turtur*' od XIV w. (dial. również 'gatunek ptaka, turkawka, synogarlica', HDZ VI 448, VII 450, Koschat Baumgarten, Rečnik Bunjevaca), 'ibis, *Plegatis falcinellus*', 'zaskroniec; wąż wodny', 'zwierzę albo ptak z długą sierścią lub piórami wokół szyi, lub jakimś znakiem pod gardłem, stąd nazwy np. owcy, kury', dial. 'ts.', 'choroba gardła u ludzi albo u świń, dyfteryt', 'plecioną oszywka na koszuli', 'powrót utrzymujący drażek do podnoszenia żagla na maszt' (o geografii wyrazu zob. RAN, RJAZ, Vuk, Jurišić Vrgada; HDZ VI 448, tu również hip. od *gr̄lo*), scs. гр̄лица 'turkawka, *turtur*' (SJS: Ps. Sin.), bułg. зърлица, зрълица, зрълица 'turkawka, *Streptopelia turtur*; synogarlica', 'choroba gardła; dyfteryt; choroba gardła świń i bydła; świnia' (np. RBE, RROD, Gerov, SNU XI, 1894, 194, BDial. I 78, III 54), maced. зрлица 'turkawka, *Streptopelia turtur*; synogarlica', dial. 'ts.' (Vidoeski Kumanovo 127), зърлица 'zółtoszary ptak mniejszy od gołębia' (Peev Kukuš), 'choroba gardła u dzieci; angina' (MJ II, 1951, 64), gr̄lica 'ból gardła' (Małeckii SW);

rus.-cs., stgus. гр̄лица, горлица 'turkawka' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. зорлица 'niewielki ptak z gatunku gołębi; dziki gołąb' (SSRJ, u Dala m.in. 'turkawka, *Columba turtur*'), dial. bot. 'pylenieć, *Berteroa*' (SRNG), зърлица 'turkawka' (ib.: archang.), ukr. зорлиця 'gatunek dzikiego gołębia; leśny gołąb, ptak mniejszy od gołębia' (SUM, Hrinčenko), dawne od XVII w., później dial. горлиця 'gatunek ptaka; turkawka, *Columba turtur*' (Tymčenko, Hrinčenko, Żel.), brus. гарлиця bot. 'pylenieć szary, *Berteroa incana*' (dawne od XVI w. горлиця 'gatunek gołębia', HSBM), dial. 'angina' (np. Scjaškovič Grodno), 'rodzaj snopka do krycia dachu' (Nar. slova 222: гарлиця). ~

Por. scs. гр̄лицичъ 'młoda turkawka' (Sav., Cloz., Supr.), кагр̄лицичъ 'ts.' (Zogr., Mar., Assem.).

Od *gr̄dlo*, o suf. *-ica* zob. I 98—9. Na taką motywację wskazują (zob. I 98) realnie zaświadczane znaczenia 'choroba gardła; gruczoły w gardle; wole'. Pochodzenie nazwy turkawki (później też synogarlicy) można wyprowadzić ze znaczenia 'jaśniejsze lub ciemniejsze znaki, też dłuższa sierść lub opierzenie wokół szyi albo pod gardłem zwierzęcia lub ptaka' (zob. o tym RJAZ s.v. *gr̄lica*, Strutyński

PNP 93). Por. w związku z tym np. pol. *gar(d)lacz* 'gołąb z wolem, wolarz', sła. *hrdláč* m. 'ts.', ukr. *zopnác* 'ts.' — O wcześniejszych próbach objaśnienia pochodzenia nazwy turkawki, opierających się na onomatopei zob. Boranić Rad 178, 1909, 14, Bulachovskij Izv. VII 2, 1948, 109, 112, Mareš Sl XXVI, 1967, 350—2: **gřl-* < **gurl-* < **gur-*, Bezłaj ES I 178, Skok ER I 622.

ESSM VII 203—4.

W. S.

gřdlo 'wspólny odcinek przewodu pokarmowego i oddechowego między przełykiem a jamą ustną, znajdujący się w przedniej części szyi, tylna część jamy ustnej; przednia część szyi; przełyk, gardziel; szyja, podgardle, guttur, gula, fauces', 'wąskie przejście, przesmyk, wąwóz, ujście np. rzeki, jaskinia, fauces'

~ pol. *gardło* (od XIV w., dziś dial. także *garło*) 'guttur, gula, fauces' od XIV—XV w., 'krtań, tchawica' (przen. 'głos, sława'), 'wole, u ptaków', 'chorobliwie rozwinięta tarczycza u ludzi' (w tych znaczeniach też dial., np. SW, Dejna RKJL XXII 162, Zaręba Siołkowice, Olesch Sankt Annaberg, Sychta Kociewie, Górnowicz Malbork), 'wyprawiona skórka zwierzęcia spod gardła', przestarz. od XV—XVI w. 'o życiu albo utracie życia', dawne 'tufa broni palnej', por. również XVI w. *gardło* gołębie bot. 'ziemienny dym, *Fumaria officinalis* L.' (SP XVI IBL), dial. 'usta', 'grdyka', 'wrzód na szyi pod brodą', 'podbicie stopy', 'otwór w piecu chlebowym; otwór prowadzący z pieca do komina', 'cholewa w długim bucie', 'otwór, wylot czegoś; otwór, którym wpada woda do rynny przy kole młyńskim', 'siatka z drutu do łapania gołębi', 'ujście np. rzeki, początek rzeki; źródło', 'zwężenie koryta rzeki z mocnym nurtem', 'wąskie miejsce, przejście, przesmyk; wąwóz', 'wir, odmęt; otchłań, głębia' (SW, Nitsche GTP passim, Pluta Dzierżysławice, Kucala PSM 166, Maciejewski Chełm.-dobrz. 126, Sychta SK, SOWM), por. pod *gardło* 'do siebie', 'w przeciwną stronę, niż pochylone nie skoszone jeszcze zboże' (Szymczak Domaniewek, SOWM), dłuż. *gjarđlo* : *gjarło* 'guttur, gula, fauces', dawne u Jakubicy 'szyja', 'wole u człowieka albo u ptaka' (Muka, w tym znaczeniu też dial., np. Fasske Vetschau), głuż. *hor(d)lo* 'wole, gardziel; wole u ptaków' (Zeman, Jakubaš, Pfuhl), czes. *hrđlo* 'guttur, gula, fauces' (także dial., np. Kubín Kladsko), 'przednia część szyi, szyja' od XIV w., 'życie' (por. stczes. XV w. do *hrđla* = do utraceni hrđla, do smrti), 'coś podobnego do gardła' (SSJČ, Přír. slov.), sła. *hrđlo* (dawne też *hordlo*, *herđlo*, *hridlo*) 'guttur, gula, fauces', 'przednia, zewnętrzna część szyi', 'zwężona, podobna do gardła część naczynia albo jakiegoś przyrządu, np. wydłużona szyjka dzbana', dial. także 'część urządzenia w młynie; część skrzynki przy sieczkarni; zwężona część drzwiczek pieca; część wierszy do łowienia ryb', 'wole, pogrubiony gruczoł tarczycowy' (SSN), dawne od XVI w. 'życie' (HSSJ);

słte. *gřlō* (*gřlō*) 'guttur, gula, fauces', 'przednia część szyi' od XVI w. (dial. 'ts.', 'podbródek dziecka', np. Tominec Črni vrh, Steenwijk Rezja, Rigler Notr. 170), 'najwęższa część przedmiotu, np. szyjka dzbana; rzecz podobna do gardła, np. szyjka skrzypiec; krótka rynna przy kole młyńskim; stopa przy miechu kowalskim; wejście, korytarz do kopalni' (SSKJ, Pleteršnik), o NT *Gřlō* oznaczających górskie zleby zob. Badjura LjG 221—2, sch. *gřlō* 'guttur, gula, fauces', 'przednia część szyi, grdyka, krtań, szyja' od XIV w. (por. z r. 1247 daty koga po *gřlō* 'oddać kogoś w niewolę', RJAZ), 'skóra albo futerko zwierzęcia z przedniej części szyi albo szyi w ogóle' (przen. 'głos, dźwięk, mowa, śpiew'), 'sztuka bydła, zwierzęcia' (przestarz. 'osoba, człowiek'), 'otwór i zwężony koniec naczynia na płyn', 'górna część skarpet', 'otwór lufy broni palnej', 'otwór różnych przedmiotów np. pieca, kotła', 'otwór np. jamy, krater wulkanu; wejście do wąwozu, wąskie przejście,

przesmyk, cieśnina; wąwóz, jar', 'źródło rzeki; źródło wody gruntowej', 'ujście rzeki; cieśnina', 'wąski kawałek ziemi' (o geografii i innych znaczeniach wyrazu zob. RSN, RJAZ, Stanić Uskoci, Jurišić Vrgada, Koschat Baumgarten, ČDL, Schütz GTS 44), cs. гръло 'guttur, fauces', bułg. зърло 'guttur, gula, fauces', 'krtań', 'przednia część szyi człowieka albo zwierzęcia; szyja, kark', 'ból gardła; angina', pot. 'mocny głos człowieka' (pl. 'pojedyncze osoby; osoby będące na utrzymaniu'), 'wydłużona, górna część naczynia zazwyczaj na płyn', 'otwór na początku jamy w ziemi', 'górna część otworu wulkanu; krater wulkanu', 'podziemne źródło wody gruntowej; naturalny albo sztuczny kanał wodny', przestarz. i dial. 'ujście rzeki', 'lufa broni palnej', rzadko 'wąwóz, jar między wysokimi zboczami gór, zazwyczaj z rzeką; przełom, przesmyk', dial. również зрѣло, зрло, зорло 'otwór w górnym kamieniu w młynie albo przy żarnach, przez który wysypuje się zboże do zmielenia', 'część maszyny do obtukiwania kukurydzy', 'piasta koła', 'zwięzły otwór w dźbanie; otwór w piecu do wypalania drewna', 'rynna przy kole młyńskim; ujście wody na bagnie' (np. RBE, Gerov, Stojkov Banat, BDial. II 146, 149, III 54, X 68, SNU XI 193), maced. зрло 'guttur, gula, fauces' (też dial., np. Hendriks Radožda-Vevčani: gërlo, Małeckii SW: gërlu), 'przednia część szyi; szyja, kark' (dial. także 'krtań, grdyka', BDial. VIII 225: Kostur), 'choroba gardła, angina', (przen. 'głos'), 'sztuka bydła', 'otwór i zwężona górą część naczynia', 'szczelina, przesmyk, wąskie przejście, cieśnina, wąwóz, parów' (RMJ, BDial. l.c.);

rus.-cs., strus. гръло, гръло, горло 'guttur, fauces', 'szyja', 'ἀγωγός, przewodnik, przywódca' od XI w., 'głos', 'futerko z szyi, podgardła zwierzęcia' od XV w. (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. зорло dawne od XVI—XVII w. 'miejsce spływu wody, ujście', 'życie; śmierć', 'zwężona górą część naczynia' (SRJ XI—XVII), dziś 'guttur, gula, fauces', 'przednia część szyi', 'zwężająca się górą część naczynia', 'cieśnina łącząca zatokę z morzem albo międzymorzem; odnoga w ujściu rzeki', 'wąskie przejście' (SSRJ), dial. зорло, зорлѡ, зърло 'guttur; przednia część szyi; człowiek z długą szyją' przen. 'krzykliwa, kłótniwa osoba', 'przedmiot podobny do gardła', 'wejściowy otwór w sieci rybackiej', 'cieśnina między wyspami', 'wąskie miejsce w rzece; śluza na tamie; strumyk na bagnie' (SRNG), зорла pl. 'płytkie, rozwidłone ujście rzeki do jeziora' (ib.), ukr. зорло 'guttur, gula, fauces', 'tchawica' od XVI w., 'przednia część szyi' (przen. 'życie, głowa; śmierć') od XV w. (Tymčenko, SSUM), 'górna, zwężona część naczynia', dial. 'guttur, gula, fauces; grdyka; szyja', 'wylot lufy', 'wejście do sieci rybackiej', 'otwór, miejsce w żarnach, do którego wysypuje się zboże do przemiału', 'zwężone miejsce w zagrodzie dla owiec na pastwisku' (Hrinčenko, Żel., SDU 96), brus. зорла 'guttur, gula, fauces' od XV w., 'przednia część szyi, krtań; szyja' od XVI w. (dawne od XV—XVI w. 'życie; śmierć', 'futerko z szyi zwierzęcia', HSBM), 'zwężona górą część naczynia', 'przesmyk; cieśnina', 'wąskie przejście', 'lejkowate ujście rzeki', dial. również зорло 'guttur; tchawica; przewód pokarmowy; paszcza np. wilka', 'początek źródła; otwór przy źródle; otwór w ziemi, z którego wybija źródło; źródło', 'otwór pieca, czeluść; gardziel przy krosnach', 'otwór wejściowy sieci rybackiej; rodzaj siatki w kształcie lejka do zatrzymywania ryb' (np. Sejaškovič Grodno, NS 20, SPZB, Bjałkevič Mohylew, Mikratap. Bel. 62, Jaškin BHN 51), 'życie', 'krzykacz' (Nosovič). –

Ze słow.: rum. gîrlă 'strumyk, rzeka, koryto rzeki' (Mihăilă Impr. 97), gr. Γάρλα ἢ Κάκλα NW (Vasmer SG 62).

Prastare nomen instrumenti z suf. -dlo (o nim zob. I 113—4) do žerq žerti : žerati žerq 'pożerać, pochłaniać', ie. g[#]er-, g[#]erə- 'ts.' Pierwotne znaczenie 'to, czym się pochłania'. Bśł. gur-dla- : gur-tla-: lit. gurklỹs 'podgardle, wole': guŕkti gurkiù 'przefykać', stare gurkle 'gardło', sotr. gurclē 'ts.', łot. gurklis 'gardło, podgardle'.

Z innych języków ie. por. gr. *βάρυθρον*, dial. *βέρυθρον* 'otchłań, przepaść'. Por. z apofonią samogłoski rdzennej i tą samą budową *žerdlo* 'gardziel; ujście rzeki; wąwóz; źródło': *žřdlo* 'gardziel, czeluść; wąwóz'.

Berneker SEW I 369—70, Kuryłowicz AI 230, Sławski SE I 257, Trautmann BSW 89—90, Pokorny IEW 474—6, ESSM VII 204—5.

W. S. — F. S.

gřdľňň *gřdľňna gřdľňno* zach. i pld. 'dotyczący gardła, związany z gardłem, znajdujący się w gardle, wychodzący z gardła, gardłowy, gutturus'

~ czes. *hrdelňi, hrdelňý* 'dotyczący gardła, znajdujący się w gardle, wychodzący z gardła, np. choroba, głos, śmiech' od XV w. (stczes. *hrdelňý; hrdlený* < *hrdľňý*, Gebauer SI.), przestarz. rzadko 'dotyczący gardła, w znaczeniu śmierć, życie' (por. dawne *hrdelňá* cesta 'wyboista, błotnista, zła droga', Jungmann), dial. *hrdelňý, hrdei'ny* 'trudny, mozolny, bardzo ciężki' (Kubín Kladsko; Bartoš DSM: tu także *hrdel'ni* 'osądzony „na gardło”, skazany na śmierć, o więźniu'), sła. *hrdelňý* 'znajdujący się w gardle, wychodzący z gardła', 'dotyczący utraty życia, skazania na śmierć' od XVII w., dawne od XVIII w. 'związany z narzędziami kary nakładanymi na szyję, gardło' (SSJ, HSSJ), dial. 'trudny, mozolny, bardzo ciężki, np. o pracy' (SSN);

sł. *gřlen -lna -lno* 'dotyczący gardła, gardłowy, krtaniowy' (SSKJ), *gřlen -na -no* 'ts.; wychodzący z gardła, np. śmiech' (ib., Pleteršnik: *gřlen gřlna*), sch. *gřõňi -nã -nõ* 'dotyczący gardła, wychodzący z gardła, gardłowy' (RSAN), bułg. *гърлен -на -но* 'dotyczący gardła człowieka albo zwierzęcia, np. o chorobie gardła', 'gardłowy, o niskim, mocnym głosie', 'dotyczący gardła, otworu czegoś, np. maszyny' (RBE, BTR), maced. *грлен -на -но* 'gardłowy'. ~

Por. 1. czes. dial. *hrdelnica* 'ciężka praca' (Kott. Dod. DSM); sł. *gřlenica* (*gřlnica*): żyla szyjna' (Pleteršnik), sch. *gřõnica, gřõnica, gřõnica* 'waglik; choroba gardła, też u świń; angina; choroba zakaźna zwierząt domowych; róża bąblista', bot. 'gatunek trawy' (RSAN, RJAZ, Vuk, w powyższych znaczeniach również dial.), też NW w Bośni *Gronica* (RJAZ), bułg. dial. *гргленѝца* 'choroba świń' (Umlenski Kjustendil);

2. sch. *gřõňik gřõňika* 'podgardle świń, bydła; mięso z podgardla', 'szyja w ogóle' (RSAN, RJAZ, Vuk), bułg. *гърлик* 'choroba gardła u ludzi, u świń' (Mladenov BTR, Gerov Dop.: Veles), maced. *грлик* 'choroba gardła u świń' (RMJ).

Adi. od *gřdlo*, o suf. -ňň zob. Brodowska-Honowska SPS, Vaillant GC IV 451 nn.

ESSM VII 205.

W. S.

gřdoba zach. i pld. 'duma; pycha, wyniosłość', 'to, co wzbudza wstręt, odrazę, np. brzydota, zgroza'

~ głuź. *hrdoba* 'duma; pycha, wyniosłość, zarozumiałość; buta, kmańbrność' (Zeman), czes. *hrdoba* 'duma; pycha' (Jungmann), sła. przestarz. *hrdoba* 'duma; pycha, buta' od XVI w. dial. także 'przepych, zbytek' (Kálal, SSN);

sł. *gřdõba* 'małowartościowy człowiek', przestarz. 'coś bezwartościowego, zepsucie, zgorzenie', 'brzydki, zaniedbany człowiek albo przedmiot', 'brzydota, szpetota' (SSKJ), 'wstręt, odraza; to, co wzbudza wstręt, odrazę, np. zgroza, okrucieństwo, bojaźń, obawa' (Pleteršnik), sch. *gřdõba* 'brzydota, szpetota, szkaradność; potworność' od XV w. (też dial., np. ČDL I 230; *gřdõbã*), 'wstyd, hańba; niedola, bieda, zło, upokorzenie' od XVI w. (RSAN, RJAZ), 'szpetota, brzydka, o człowieku;

straszydło, potwór', nowsze 'wielkość, ogromność; wielka ilość, mnóstwo', 'to, co jest wielkie, ogromne, brzydkie albo straszne z powodu wielkości, o człowieku, zwierzęciu, rzeczy' (RSAN, także dial., np. ČDL). ~

Por. czes. arch. poet. *hr̄dobný* 'dumny' (Přir. slov.), śl. *gr̄dobý* 'brzydki, szpetny, szkaradny, przykry' (Kálal 150).

Od *gr̄dъ*, o suf. *-oba* zob. I 61—2. Pierwotne odprzymiotnikowe abstractum. W niektórych językach słow. uległo wtórnej konkretyzacji.

Zob. *gr̄dostъ*, *gr̄dota*, *gr̄dyn*'i.

ESSM VII 205—6 (tu też o wsch.słow. derywatach utworzonych od *gr̄doba*, np. ros. dial. *гордыбáка* m. i f. 'człowiek zarozumiały, lubiący się przechwalać', *гордыбáчить*, *гордыбáчить* 'zachowywać się wyniośle, być zarozumiałym', 'udawać ważnego; upierać się', SRNG). W. S.

gr̄dostъ f. 'duma; pycha, zarozumiałość, wyniosłość; zuchwalstwo'

~ stpol. XV w. *gardość* (obok *gardzenie*) 'pycha, дума, wyniosłość, zarozumiałość; zuchwalstwo' (Słownik stpol.), dziś dial. *gardość* 'gburowatość' (Dejna RKJL XXII 162), już od XV-XVI w. pod wpływem czes. *hardość* 'pycha, wyniosłość, buta, zuchwalość' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SJP PAN), dłuż. *gardość -ci* 'duma, pycha, buta, wyniosłość', głuź. *hardość -ce* 'ts.', 'wspaniałość' (Zeman), czes. *hr̄dost* f. 'pycha, wyniosłość, buta, zarozumiałość, hardość, дума' od XIV w., stczes. 'czyn popełniony z zuchwalstwa, połączony ze szkoda; kara za taki czyn' (Gebauer Sl.: XIII w.), śl. *hr̄dost* '-ti' 'duma; pycha, zarozumiałość, wyniosłość' od XVI w. (też dial., np. SSN);

śle. *gr̄dost -ti* 'brzydota, szpetota', 'odraza, wstręt' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *gr̄dost* : *gr̄dost -dosti* 'szpetota, brzydota; odraza, wstręt; nieobyczajność, zło' od XVI w. (RSAN, RJAZ; także dial., np. Elezović Kos.-Met.: *gr̄dos* m.), dawne książk. cerkiewne i sch.-cs. do XVI w. 'duma, pycha, superbia' (RJAZ), por. przestarz. *gōrdost* f. 'duma, pycha, próżność, hardość' — pod wpływem ros. (RSAN), scs. *гърдостъ -ти* 'pycha, дума, zarozumiałość, wyniosłość, hardość, superbia, tumor' (SJS: Euch., Ps. Sin.), bułg. u Gerova *гр̄доcm* f. 'odraza, wstręt; brzydokość, szpetota', 'duma, pycha', maced. *gr̄docm* f. 'brzydota, szpetota';

rus.-cs., strus. *гърдостъ*, *гордостъ*, *гр̄рдостъ* f. 'pycha, chętność, wyniosłość, zarozumiałość, superbia' od XI w., 'śmiałość, odwaga, bezczelność, zuchwalstwo, audacia' od XII w., 'drżenie np. ze strachu, tremor' od XIV w. (Srezn., SRI XI—XVII), ros. *гōрдостъ* f. 'duma, poczucie dumy, chluba; pycha, wyniosłość, zarozumiałość, hardość' (też u Dala), ukr. *гōрдистъ -доcmи* 'duma, poczucie dumy; zadowolenie, chluba' od XV w., 'pycha, wyniosłość' (SUM, Tymčenko), brus. *гōрдасць* f. 'duma, poczucie dumy; chluba, zadowolenie', 'pycha, zarozumiałość, wyniosłość' od XVI w. (TSBM, HSBM), u Nosoviča *гōрдосць* 'ts.' (najprawdopodobniej pod wpływem polskim). ~

Od *gr̄dъ*, o suf. *-ostъ* zob. Vaillant GC IV 373—377.

Zob. *gr̄doba*, *gr̄dota*, *gr̄dyn*'i.

ESSM VII 206.

W. S.

gr̄dota 'duma; pycha, zarozumiałość, wyniosłość'

~ czes. *hr̄dota* 'duma; pycha' (Kott), śl. dial. *hr̄dota* 'pycha' (SSN);

śle. *gr̄dōta* 'odraza, wstręt', 'hańba, wstyd; zniewaga' (Pleteršnik), sch. *gr̄dōta* 'brzydota, szpetota; odraza, wstręt' (RSAN; wg RJAZ wyjątkowe XVIII w.), także dial. *gr̄dōma* 'brzydota, szpetota; odraza, wstyd' (Elezović Kos.-Met.: Peć);

ukr. dial. *гōрдōma* 'pycha, zarozumiałość, wyniosłość; pogarda' (SUM), 'duma' (Zel.). ~

Por. maced. *z̥p̥domuja* 'brzydota, szpetota', 'szkaradna istota' (RMJ).

Od *gr̥dъ* z suf. *-ota*. O budowie zob. Vaillant GC IV 367—373.

Zob. *gr̥doba*, *gr̥dostъ*, *gr̥dyn* i.

ESSM VII 206.

W. S.

gr̥dъ *gr̥da* *gr̥do* 'ogromny, silny', 'wspaniały, śmiały, majestatyczny', 'zdający sobie sprawę ze swojej siły, godności', 'wyniosły, pyszny, hardy, superbus', 'budzący grozę, przejmujący grozą, straszny, terribilis, horrendus', 'zniekształcony, bezkształtny, szkaradny, brzydki, deformis'

~ pol. dawne od XVI w. wyjątkowe *gardy* 'pyszny, dumny, wyniosły, butny, zarozumiały; zuchwały, knąbrny, nieposłuszny, napastliwy, arogancki', 'ogarnięty szlachetną dumą, wspaniały, wzniosły' (SP XVI IBL), 'wybredny' (Brückner SE 135), dziś dial. 'kapryśny, wybredny w jedzeniu, nie mający apetytu' (np. Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 162, SOWM), od XVI w. *hardy* (pod wpływem czeskim albo jako wynik kontaminacji pol. *gardy* i czes. *hrdý*, zob. o tym Rozwadowski Sem. 14 i Sławski SE I 405—6) 'dumny, pyszny, wyniosły, butny; zuchwały, nieposłuszny, knąbrny' (w XVI w. też 'ogarnięty szlachetną dumą, wspaniały, wzniosły'), dial. także 'kłótniwy, złośliwy; groźny, niebezpieczny, niepocziwy', 'ostry, szorstki, arogancki, opryskliwy', 'wybredny', 'nieuścępliwy, twardy, zawzięty w walce' (np. Karłowicz SGP, Dejna o.c., Szymczak Domaniewek, SOWM), dłuż. *gjardy* 'dumny; pyszny, zarozumiały, butny', 'wspaniały, świetny; okazały', dawne 'szlachetny' (Muka), głuź. *hordy* 'dumny; pyszny, wyniosły, butny', 'wspaniały', 'sztuczny, zmanierowany' (Zeman, Pfuhl), czes. *hrdý* 'dumny, chlubiący się czymś; dumny; odważny; pyszny, butny, zarozumiały, wyniosły', 'wspaniały, sławny, świetny, znamienity' od XV w., dial. 'okazały, wspaniały', 'dobry; piękny' (Bartoš DSM), śl. *hrdý* 'dumny, pewny siebie; pyszny, zarozumiały, wyniosły', dawne a dziś dial. 'okazały, świetny, wspaniały' (SSJ, HSSJ), dial. także *hrdi*, *hardi*, *herdi* w powyższych znaczeniach oraz 'bogaty, zamożny', 'wspaniały, doskonały, znamienity; kosztowny', 'piękny, urodziwy, przystojny, zgrabny, postawny', 'pięknie ozdobiony, wykonany', 'zręczny, biegły, sprawny, wprawny, zwinny' (SSN);

śl. *gr̥d* *gr̥da* *gr̥do* od XVI w. 'brzydki, wstrętny, nieprzyjemny; odrażający, szpetny; brudny, umazany', 'zły, nieposłuszny, nieuprzejmy, niegrzeczny, knąbrny, nieprzyjazny, wulgarny, podły', 'zły, słaby np. o pogodzie, drodze; niepomyślny', 'wzbudzający nieprzyjemne uczucia', 'ogromny, intensywny, ciężki, trudny' (Pleteršnik, SSKJ), także dial., np. Rigler Notr. 96, 170, Tominec Črni vrh, Steenwijk Rezja), sch. *gr̥d* *-da* *-do* (*gr̥dī*), podstawowe *gr̥d* zachowane współcześnie zwiastuje w compar. *gr̥dī* (rzadziej *gr̥dijī*, czakaw. *gr̥djī*), wypierane przez *gr̥dan* (zob. RJAZ, w RAN *gr̥d* z odesłaniem do *gr̥dan*) 'wyniosły, pyszny, superbus' od XIII w. (tylko cerk., książk.), 'straszny, budzący grozę, terribilis' od XVI w., od XV—XVI w. 'szpetny, brzydki, ogromny; obrzydliwy, wstrętny; zniekształcony, oszpecony, bezkształtny, brzydki, deformis', 'zły, kiepski, niedobry; niemiły, nieprzyjemny, szkodliwy' (RJAZ, Vuk), scs. *грьдъ*, *грьдын* 'hardy, dumny, pyszny, wyniosły, superbus, elatus' (SJS: np. Mar., Zogr., Ps. Sin.), też 'majestatyczny, wspaniały, znakomity; przejmujący grozą, straszny, magnificus, terribilis, horrendus' (SJS: Supr.), bułg. dial. *z̥p̥d* *-da* *-do* 'brzydki, ciężki, niebezpieczny, zły; groźny, straszny' (RBE, Gerov, BER I 288), też 'dumny; pyszny, hardy' (RBE, Gerov) pod wpływem ros. *z̥p̥dyū* > bułg. *z̥p̥d* (BER I 264), maced. *z̥p̥d* *-da* *-do* 'brzydki, szpetny, paskudny, wstrętny; nieprzyjemny, zły, straszny, szkaradny' (RMJ, RMNP; również dial., np. Hendriks Radožda Vevčani);

rus.-cs., strus. *грьдын*, *грьдын*, *гордын* 'wyniosły, hardy, dumny, pyszny, zaro-

zumiały' od XI w., 'wzniosły, znamienity, szczytny; wspaniały, ważny' od XIII w., 'śmiały, odważny, zuchwały' od XIII w., 'surowy, ponury, nieprzyjemny' od XI w., 'groźny, budzący grozę, straszny, straszliwy, srogi, okrutny' od XI—XII w. (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *зѡрдыѣ* 'dumny, dumny z czegoś; zachowujący swoją godność; wykazujący swoją władzę, siłę, znaczenie, ważność', 'wspaniały, okazały', 'dumny, pyszny, wyniosły', dial. *зѡрдѡѣ, зѡрдыѣ* 'śmiały, odważny' (SRNG), ukr. *зѡрдыѣ* 'dumny; dumny, zadowolony z czegoś, chlubiący się czymś', od XVI w. 'pyszny, dumny, zarozumiały, wyniosły', dial. także *зѡрдыѣ, зардыѣ* 'ts.' (SDU 116), por. *зѡрде* слово 'zwrot, słowa, które przynoszą cześć, poważanie' (Onyškevyč Bojk.), brus. *зѡрды* 'dumny; dumny, zadowolony z czegoś' (przen. 'chlubiący się czymś; chlubny, szczery, wzniosły') od XVI w. (dawne od XVI w. 'groźny, zły, straszny'), 'pyszny, zarozumiały, wyniosły', dial. 'pyszny, zarozumiały, wyniosły, hardy' (Jankova Loeŭ, Scjaškovič Grodno), też *зѡрдыѣ, зарды* 'ts.' (Nosovič, SPZB). ~

Brak pewnej etymologii. Uderza związek znaczeniowy i morfologiczny z psł. *gruda* (zob.) : adi. *grd̑b̑* 'ciężki, przykry, dotkliwy', *gȓstok̑* 'trudny, przykry, molestus'. O psł. oboczności *grud-* : *gȓd-* zob. Sławski SO XVIII 260—i. Ostateczną podstawą jest ie. pierwiastek *gher-* 'trzeć, rozcierać, kruszyć'. Psł. *gȓd̑b̑* kontynuuje zredukowany stopień tego pierwiastka: *ghur-*. Pierwotne znaczenie 'ogromny, silny' : 'wspaniały, śmiały, majestatyczny, zdający sobie sprawę ze swojej siły, godności' : 'wyniosły, pyszny, hardy, superbus' : 'budzący grozę, przejmujący grozą, straszny, terrabilis, horrendus' : 'zniekształcony, bezkształtny, szkaradny, brzydki, deformis'. Brak pewnych odpowiedników ie., co u wyrazów o podobnym znaczeniu nie dziwi. Mało prawdopodobne (ze względu na trudności znaczeniowe) nawiązywanie do lit. *gurdūs* 'powolny, słaby; małowówny' (= gr. *βραδύς* 'powolny, ciężki; leniwy, gnuśny', łac. *gurdus* 'ciężki, gruby; niezdara, nieruchawy, bałwan').

Sławski SE I 405—6 i ESSM VII 207 z krytycznym przeglądem dotychczasowych objaśnień. W. S. — F. S.

gȓdyn'i pld. i wsch. 'duma, chluba; pycha, zarozumiałość, wyniosłość, pogarda, superbia', 'to, czym się gardzi; wstręt, odraza'

~ sch. *gȓdinja* 'brzydota, szpetota; straszny, potwór' (RSAN), u Vuka 'to, co jest wstrętne, obrzydliwe, zniekształcone', dawne do XV w. książk. (cerk. i w języku mieszanym) 'duma; pycha, superbia' (RJAZ), od XV w. 'wstręt, odraza, obrzydliwość' (ib.), scs. *гр̑дыни -ниѧ* 'duma, pycha, wyniosłość, superbia, inflatio' (SJS);

rus.-cs., strus. od XI w. *гр̑дыни, гр̑дыни, гордыни, гордыниѧ* 'duma, pycha', 'śmiałość, odwaga, zuchwałość' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. przestarz. *гордыня* 'duma, pycha, zarozumiałość, chętność' (SSRJ), dial. *гордыня* m. i f. 'zarozumiały, pyszny, wyniosły człowiek' (SRNG), ukr. *гордыня* przestarz. 'pycha, wyniosłość, zarozumiałość' od XIV w., 'pyszny, zarozumiały, wyniosły człowiek', rzadko 'duma, chluba; to, czym można się chlubić' (SUM), brus. *гардыня* (dawne *гордыня*) 'pycha, wyniosłość, pogarda' od XVI w., 'pyszny, zarozumiały człowiek' (Nosovič, HSBM). ~

Od *gȓd̑b̑*, o suf. *-yn'i* zob. I 139—41. Pierwotne abstractum z widoczną wtórną konkretyzacją znaczenia. W poszczególnych językach słow. spotykamy przeniesienie formacji podstawowej *gȓdyn'i* do produktywnego typu fleksyjnego na *-ja* (*-yn'a*).

Zob. *gȓdoba, gȓdost̑b̑, gȓdota*.

ESSM VII 207—8.

W. S.

gr̥dъnъ *gr̥dъna gr̥dъno* = *gr̥dъ*

~ pol. dial. *gardny, garny* (po uproszczeniu grupy spółgłoskowej *-dn-*) 'przebiegający w jedzeniu, wybredny, nie mający apetytu' (np. Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXII 162, Szymczak Domaniewek, SOWM), też 'dumny, pyszny' (SW), dłuż. *gjadny* 'dumny, pyszny, wyniosły, butny, zarozumiały' (Muka), głuź. *hordny* 'ts.', 'wspaniały, świetny, znakomity' (Pfuhl);

śle. dial. *gr̥den -dna -dno* 'obrzydliwy, wstrętny, szkaradny, ohydny' (Pleteršnik: wsch. Styria), sch. *gr̥dan* : *gr̥dan -dna -dno (gr̥dnī)* 'wyjątkowo wielki, ogromny; liczny, mnogi; bardzo mocny, silny; intensywny; trudny, ciężki', 'pełen niebezpieczeństwa, zagrażający złem, budzący grozę, straszliwy', 'niebezpieczny, ciężki, o ranach', 'oszcpecony, okaleczony; pobity', 'pełen nieszczęścia, zła, straszny; żaloszny, smutny; nieszczęsny, biedny', 'brzydki, wstrętny, odrażający; obrzydliwy', 'niegrzeczny, obraźliwy, o słowach', 'zły, zepsuty, podły' (w tym znaczeniu od XV-XVI w., o chronologii i geografii znaczeń 'deformis, turpis; terribilis' zob. RSAN, RJAZ, Vuk, ČDL, Elezović Kos.-Met., Stanić Uskoci), cs. gr̥dъnъ adi. 'superbus' (Miklosich LP), maced. dial. *gr̥den* adi. 'żałosny, smutny, biedny, nieszczęsny' (RMNP; Vidoeski Kumanovo 238: *gr̥dъn*);

rus.-cs., strus. od XV w. gr̥dъный, гордый = гордый (SRJ XI—XVII), gr̥dъный, gr̥dъный 'twardy, okrutny, srogі, gwałtowny' (Srezn.), ros. dial. *gorđnoū, gorđnoū* 'hardy, pyszny, dumny, wyniosły, nadęty' (SRNG), *gorđnoū, gorđnoū* 'ts.', 'porywczy, zapalczywy, gniewliwy' (ib.), brus. dial. *górny* 'zarozumiały, pyszny', 'dobry, miły, przyjemny' (NS 113), *gárnyū, gárny* 'miły, dobry, zycziwy, przyjemny' (Nosovič, Turaū, Nar. slovattv. 56, 92). ~

Adi. od *gr̥dъ* z suf. *-ъnъ*.

W. S.

gr̥gati *gr̥gajq* 'wydawać głos lub powodować odgłos słyszany jako *gr*'

~ czes. dial. *hurgat* 'gruchać' (Bartoš DSM: laskie), *gr̥gat* *se* 'odbijać się (z żołądka)' (Bartoš DSM, Králik Kelč.), śla. eksp. *gr̥gat*, *gr̥gat* *sa* 'odbijać się po jedzeniu' (też dial., SSN);

śle. *gr̥gati gr̥gam* 'płukać gardło', 'gruchać' (Pleteršnik), sch. dial. *gr̥gati -ām* 'czyścić wykałaczką zęby' (RSAN, Vuk), *gr̥gati* 'uczyć się bez rozumienia na pamięć, kuć', *gr̥gati gr̥gām (gr̥gajū)* 'płukać głośno gardło, bulgotać' (Stanić Uskoci), bułg. dial. *gъргам -аи* 'wdychać' (RBE), 'ciurkać, ciec z pluskaniem' (Gerov), maced. *gr̥ga* 'ciurkać, ciurczeć, zwykle o wodzie';

ros. dial. *górзать -аю* 'stukać' (SRNG), brus. dial. *gáргзачь* 'gęgać, o gęsi', 'krakać, o wronie' (SPZB). ~

Wariant dźwięczny na *-gajq -gati* do *kr̥kati*. O nim zob. I 50. Por. lit. *gūrgti* : *gurgēti* 'bulgotać, kruczeć (w brzuchu)', *gurgždēti* 'chruścić, skrzypieć'.

K. H. — F. S.

gr̥gotati *gr̥gotajq* 'wydawać głos lub powodować odgłos słyszany jako powtarzające się *gr*, np. o gołębiu'

~ pol. rzadko *gargotać* 'trajkotać, szwargotać, mówić chrypliwie', dial. *gurgotać* 'burczeć np. w żołądku' (Karłowicz SGP z Ramutta — kasz.), *hargotać* 'chargetać, charkotać, szczekać chrapliwie', *hurgotać* 'turkotać', też o innych odgłosach' (ib., z Młpol., Dejna RKJŁ XXII 227), czes. dial. *hrgotat* 'gruchać, o gołębiu' (Bartoš DSM), śla. dial. *gr̥gotat* *sa* 'trząść się' (SSN);

śle. *gr̥gotati -ām* 'charczeć', 'gruchać', sch. *gr̥gotati gr̥gočēm (gr̥gotam) gr̥gotati gr̥gočēm* 'głośno wytryskiwać, pluskać, bulgotać, gulgotać, o płynie' (też dial., Neweklowsky Burgenland), 'płukać gardło' (też dial., Stanić Uskoci), 'śpiewać

głosem przesadnie gardłowym', 'wydawać głos, o kuropatwie', 'łomotać, np. o jadącym wagonie', dial. 'pić wodę wydając dźwięk typu *gr*' (Stanić Uskoci);

ros. dial. *zopzomámb -zochý -zócheub* 'rzeć, o koniu' (SRNG), 'wydawać głosy, o ptakach, np. gęsiach, gołębiach', 'kłócić się', 'grzmieć, huczeć' (SRNG, Słowarʹ Smolensk.), 'głośno mówić; mówić niezrozumiale, bełkotać' (ib., SRSO), 'śmiać się; głośno się śmiać, chichotać' (Opyt, Słowarʹ Smolensk., SRNG), ukr. *zopzomámu -ochý -ócheu* 'huczeć, hałasować', brus. dial. *zarpzamámb* 'mówić lub śpiewać niewyraźnie, niezrozumiale' (Rastorguev Brjansk), 'mówić w niezrozumiałym języku' (Nar. leks. 213). ~

Intensivum od *grgati*, o budowie zob. I 52—3. Por. lit. *gārgatuoti -uoja -avo* 'mówić niejasno, niezrozumiale' (ale to być może z ros.). K. H.

*grgul'a. Rekonstruowane przez ESSM VII 209 na podstawie: sła. dial. *grgul'a* 'podkładka pod włosy u kobiet', 'rodzaj ludowej fryzury kobiecej' (SSJ); sch. *grgulja* 'lok, pukiel włosów', 'coś pozawijancgo' (RSAN), bułg. dial. *grgulya* 'dynia' (Gerov), maced. *grgule* 'rodzaj dyni, Cucurbita ovifera, kabaczek'; ros. dial. *гургуля* 'guz na ciele' (SRNG).

Historia, geografia, morfologia i semantyka wskazują na innowację poszczególnych języków słowiańskich. Brak podstaw do rekonstrukcji psl. F. S.

grkati *grkajq* : grčati *grčq* 'wydawać głos przypominający przerywane *gr*, np. gruchać, o gołębiu'

grkati: ~ dłuż. *hurkaš* 'gruchać, o gołębiach i ludziach zakochanych' (Muka), głuż. *hurkač* 'ts.', czes. *hrkati* 'wydawać dźwięk przypominający przerywane *hrk hrk*, np. turkotać, tryskać, jąkać się, trząść się' (też dial., Bartoš DSM — tu o gruchaniu gołębia, chrumkaniu świni, pobrzękiwaniu szablą, Králik Kelč., Horečka Frenštát), dial. laskie *hurkat* 'budzić, wzbudzać', sła. *hrkat* 'wydawać krótkie, tępe dźwięki, np. burczeć (w brzuchu)', 'płukać przez potrząsanie naczynia z wodą', 'szturczać, trącać', 'mleć ziarno w młynie ręcznym', 'uderzać w kołatkę w Wielki Piątek' (SSN);

słe. *grkati -am* 'wydawać przerywany, charczący głos, np. rechotać — o zabie, gruchać, skrzeczeć, piszczec', 'wymawiać *r* gardłowo, scharren, ratschen' (też dial. doleńskie, Tominec Črni vrh), sch. *grkati -ām* : *grčēm*, *grkati grkām* : *grčēm* 'wydawać głos, o turkawce', w RJAZ też o gawronie, dial. *grkam* 'wydawać głos, o synogarlicy' (Živković Piroć), bułg. dial. *grkam* 'gruchać' (Gerov, RBE);

strus. *горкати (гркати)* 'gruchać' (SRJ XI—XVII z XVI w.), ros. dial. *zorkatʹ* 'gruchać', 'wołać, krzyczeć' (SRNG), brus. dial. *zorkámu* 'nie wymawiać *r*' (Nar. slova 303, SPZB), 'okazywać złość, warczeć' (Nosovič, Turaū, Nar. slova 303, Rastorguev Brjansk). ~

Por. ros. dial. *zorkatʹ -aju -aeshʹ* 'wołać, przyzywać, zwykle głośno krzycząc', 'wołać ptaka domowego, zwierzę domowe', 'krzyczeć', 'kłócić się', 'mówić, rozmawiać', 'krakać, o wronie', 'gęgać, o gęsi', 'groźnie szczekać, warczeć, o psie', 'strzelać z bata', *zorkatʹ -aju -aeshʹ* : *zorkátʹ -ájú -áeshʹ* 'gruchać', 'mówić', 'krzyczeć', 'cicho grzmieć, o oddalonym gromie', 'wymiotować' (SRNG), ukr. *zýrkati -kajú -kashu* pot. 'strzelać, trzaskać, o armatach, drzwiach' (SUM), dial. 'stukać, łomotać, walić' (Hrinčenko, Żel.), 'doić mleko od razu z całego wymienia', 'gruchać' (Hrinčenko), dial. *zárkati -kajú -shu* 'wymawiać dźwięk *r* gardłowo' (ib.), brus. dial. *zárkacʹ* 'okazywać złość, warczeć' (Nosovič, Turaū, Nar. slova 303, Rastorguev Brjansk).

grčati: ~ czes. *hrčeti* 'wydawać dźwięki jak wóz jadący po bruku', np. potok *hrčít*

(też dial., Bartoś DSM), dial. 'chrząkać, o głodnym prosięciu', 'uderzać w kołatkę w Wielkim Tygodniu', 'rechotać, o żabie', 'mówić szybko, terkotać' (ib.), 'krzyczeć' (Svěrák Brno), sła. *hrčati* 'wydawać tępy, hałaśliwy dźwięk, warczeć, turkotać, np. o motorze, wozie, aucie' (też dial., SSN), 'prędko ciec, o wodzie, płynach' (też dial., SSN, Ripka Dolnotrenč.), dial. także 'burczeć, o pustym brzuchu', 'gruchać, o gołębiach', 'chrząkać, chrumkać, o świni' (SSN);

sła. *grčati -im* 'warczeć, charczeć', u Pleteršnika też 'mruczeć', 'gruchać, o turkawce', 'huczeć, terkotać, brzęczeć', sch. *grčati grčim* 'wydawać głos, o turkawce', dial. też 'krakać, o gawronie', 'chrząkać, o świni', 'charczeć', 'hałasować, robić zgiełk' — też bezosobowo 'wrze, huczy' (RSAN), 'burczeć (w brzuchu)', 'gruchać, o gołębiu, też o głosach innych ptaków', 'mówić niewyraźnie' (Stanić Uskoci), maced. *зрчу* 'chrapać', 'burczeć' (w brzuchu);

por. ros. dial. *зрчамъ* 'gruchać, o gołębiu', 'warczeć, o psie', 'burczeć (w brzuchu)', 'pluskać, bulgotać, o wodzie' (SRNG), ukr. dial. *зрчаму -у́ -чу́у* 'warczeć, o psie; mówić ostro, złowrogo': *зрчаму* 'stukać, stukotać', 'gruchać', 'ryczeć, np. o niedźwiedziu', 'mieć ruję, o świni' (Hrinčenko). ~

Prastare formacje dżwkn. O budowie zob. I 48—9. Por. z nagłosem bezdżw. *krkati* : *krčati* (Stawski SE II 78). Od dobrze zaświadczonego w różnych językach ie. dżwkn. pierwiastka *ger-*, szczególnie 'o ochryłym głosie'. Już na gruncie ie. także z rozszerzeniem *-k-* : *-g-*. Por. niem. *gur*, szkockie *gur* interi. naśladowująca głos turkawki, verbum śrgniem. i niem. *gurren* 'gruchać, o gołębiu', 'burczeć (w brzuchu)' (Kluge EW¹⁸ 258), lit. *garkti* 'chrapać, chrypieć, charczeć' (LKŽod. III 135).

Berneker SEW I 370, ESSM VII 201, Pokorny IEW 383—5.

K. H.

grkotati grkot'a pln. 'wydawać głos lub powodować powstanie odgłosu przypominającego powtarzające się przerywane *gr*, np. turkotać, gruchać'

~ pol. *hurkotać -ocze* : *-ocze* 'turkotać, stukać, dudnić, huczeć' (też dial., Dejna RKJL XXII 227, Tomaszewski GŁ), dial. 'terkotać' z Kujaw (MAGP III mapa 145), dłuż. *hurkotas* 'gruchać, o gołębiach i ludziach zakochanych' (Muka), czes. *hrkotati* 'turkotać' (też dial., Gregor Slav.-buč., Králik Kelč. 65, 91 bez znaczenia), 'szybko i mocno bić, o sercu' (Bartoś DSM), sła. *hrkotati* 'powodować krótkie tępe dźwięki' (też dial., np. 'dzwonić, szczerkać, o zębach', 'dużo mówić, paplać', 'gruchać, o gołębiach', SSN), 'prędko ciec, z hałasem' (też dial., SSN);

ros. dial. *зрчомамъ* 'gęgać' (SRNG), 'głośno krzyczeć, o gromadzie ludzi' (Opyt, SRNG), ukr. *зрчкомаму -оу́ -очеу* intens. od *зрчкamu* (SUM), dial. 'grzmieć, huczeć, stukać, pukać', 'gruchać' (Hrinčenko, Żel.). ~

Por. derywat. *grkots*: pol. *hurkot* 'odgłos powstający przy osuwaniu się, przesuwananiu, rozsypywaniu się czegoś twardego i ciężkiego; łomot, hałas, turkot, rumor' (też dial., Dejna RKJL XXII 227), czes. *hrkot -u* m. 'odgłos wozu jadącego po twardej drodze, turkot, pluskanie potoku' (też dial., Králik o.c., bez znaczenia), sła. *hrkot* 'turkot, grzechot, odgłos np. wozu, pociągu, kości, potoku' (też dial., SSN); brus. dial. *zápkom* m. 'krzyk, hałas, zgiełk' (Turaū).

Intensivum od *grkati*, o budowie zob. I 52—3.

K. H.

grnę grnęte 'mały gamek', 'gamek, zazwyczaj gliniany'

~ pol. dial. *garnię -nięcia* 'garniczek' (Karłowicz SGP, tu także dem. *garniatko*); sch. dial. *grně -neta* 'gliniany gamek, zazwyczaj do gotowania', 'piec, zazwyczaj gliniany', 'drewniana albo glinianna rurka przy kotle do pędzenia rakii' (RSAN, RJAZ, Vuk, Živković Pirot, SDZ XXXIV 54: Timok) pl. *grneta* 'rodzaj kłarnetu'

(RSAN), bułg. *зърне* n. 'okrągłe gliniane naczynie z szerokim otworem do gotowania, nalewania płynów, do przechowywania żywności; garnek, kubek' (pl. *зърнета* 'nocnik'), dial. *зърне, зръне, зърне* n. 'garnek', 'garnek, dzbanek na mleko', 'filiżanka', 'naczynie z płaskim dnem do przygotowywania potraw bez pieczenia' (np. BDial. III 54: Ichtiman, X 20), maced. *грне* n. 'gliniany garnek', dial. 'ts.', 'garnek, zazwyczaj większy', 'gliniane naczynie do gotowania; naczynie na kwaśne mleko, masło', 'mała beczka na wino', 'Teil der Schnapsbrennanlage', 'potrawa mięsna pieczona na ogniu w zamkniętym garnku' (np. RMNP, Vidoeski Kumanovo 153, BDial. VIII 225: Kostur, Peev Kukuš: *зърне*, Reiter Titov Veles), pl. *grneta* 'rodzaj klarnetu' (RMJ, BDial. III 322: Kukuš);

ukr. *горня -няти* 'mały garnek' od XVIII w. (SUM, Tymčenko, Żel., Hrinčenko), dial. również 'kubek' (np. SDU 64, ESSM VII 210). ~

Od *grnъ* z suf. *-ęt-*, o budowie zob. III 11 nn. Pierwotne deminutywne znaczenie realnie zaświadczone w pol. dial. i ukr. W. S.

grnidlo. Rekonstruowane przez ESSM VII 210 na podstawie: sch. wyjątkowego *grnil* m. 'garnek', 'piec' (RJAZ: cs., XVII w.), cs. *грънилъ m., грънилъ, гръныль* 'formax, conflatorium, stanarium' (SJS: Parimejnik), rus.-cs., strus. *гърнило, горнило* 'ognisko, palenisko' od XII w., *горьнило* 'kocioł', od XI w. *гърниль, грънилъ* 'palenisko, ognisko' (Srezn.), ros. przestarz. i poet. *горнило* 'ts.' (SSRJ). Jednakże historia i geografia wyrazu wskazują na wędrowną pożyczkę z cs. *grnilъ, grnilъ, grnyль* (już w Parimejniku) przekształconą w strus. według produktywnego formantu *-idlo*, o którym zob. I 113—4. F. S.

grno zob. *grnъ*

grnqti *grnq* 'przemieszczać, przesuwać, skupiać coś sypkiego, drobnego; odsuwać, rozgarniać, przewracać', 'ściągać, gromadzić, zbierać', 'przyciągać do siebie, zjednywać sobie', 'tulić, obejmować', *grnqti sę* 'przysuwać się, zgarniać się, zbierać się; lgnąć do kogoś, dążyć do czegoś; tulić się, przytulać się, obejmować się'

~ pol. *garnąć -nę* 'przybliżyć do siebie za pomocą ruchów ręki; przytulać, obejmować; przyciągać, gromadzić; zjednywać, przygarniać, brać pod opiekę, przygarniać do siebie w celach opiekuńczych' od XVI w. (też dial., np. Sychta SK), przestarz. 'zgarniać, zagarniać, zbierać, ściągać' od XVI w. (także dial., np. Karłowicz SGP, Kucata PSM 92, Olesch Sankt Annaberg), 'zbierać, zagarniać dla siebie, gromadzić dla własnej korzyści, brać we władanie, grabić' od XVI w. (również dial., np. Sychta SK), dawne od XVI w. 'pociągać, kusić', dial. też 'porywać, unosić, o wodzie' (Karłowicz SGP), *garnąć się* 'przysuwać się, przytulać się do kogoś; lgnąć do kogoś, starać się być przy kimś, chętnie z kimś przebywać; chronić się u kogoś; starać się o względy' od XV w. (także dial., np. Szymczak Domaniewek, Sychta SK), 'gromadzić się, zbierać się, pospieszać dokądś, podążać, licznie przybywać' od XVI w. (również dial., np. Sychta SK), 'rwać się, brać się chętnie do czegoś, z zapalem coś wykonywać; brać w czymś chętnie udział; interesować się czymś' (też dial., np. Szymczak o.c., Sychta SK), dawne od XVI w. 'dążyć do czegoś, usilnie się o coś starać' (także dial., np. Olesch Sankt Annaberg), dłuż. *garnuś -nu* (dial. *gjarnuś*) perf. 'zebrać, zgarnąć, skupić', 'przepędzić, pognać, przegnać', 'odbiec, odskoczyć, pobiec', *garnuś se*, 'zebrać się; skierować się, poruszyć się; obrócić się, przewrócić się' (Muka), głuż. tylko z pref., np. *wyhornyc* 'zakasać, podwinać np. rękawy' (Zeman), czes. *hrnouti -nu* (stczes. *hrnutí*, dial. *hrnúť, hrnuć hrnut*) 'zgarniać, zbierać coś sypkiego, np. mąkę, ziarno; zgarniać

siano' od XV w., dial. 'ts.', 'spieszyć się, pędzić; pędzić, lać się, o wodzie' (np. Bartoś DSM, Horečka Frenštát, Malina Mistřice), *hrnouti se* 'sypać się, walić się, ciec w dużej ilości; spieszyć się, pędzić, lecieć; pchać się, tłoczyć się; garnąć się, rwać się, brać się chętnie, z zapalem do czegoś' (dial. również 'lać się, zlewać się, o deszczu, pocie', np. Kubín Kladsko, Malina o.c.), sła. *hrnúť* -nie 'przesuwać, zgarniać coś sypkiego' (dial. także 'płynąć, ciec szybko, o wodzie, krwi', np. SSN), przestarz. 'przybliżać się, nadchodzić, przenikać w dużej ilości, uderzać, np. o wodzie, krwi, nieszczęściu', 'gromadzić się, przychodzić albo odchodzić gromadnie, iść tłumnie', *hrnúť sa* 'ts.', dial. również 'spieszyć się', 'szarpać się, rwać się' (SSN);

sła. dial. *gřniti gřnem* 'zbierać, zgarniać np. ziarno', 'iść gromadnie, podążać dokądś w tłumie' (Pleteršnik; SSKJ nie notuje), sch. *gřnuti gřnem* perf. i imperf. 'ruszyć, popędzić gromadnie, o ludziach, zwierzętach' od XVIII w. (dial. także Stanić Uskoci, Vuk), 'napaść, rzucić się na kogoś, zaatakować', 'szybko popłynąć, o łodzi' (RSAN), 'zebrać, zgarnąć, skupić na jedno miejsce' od XV w. (przen. 'zebrać, zgromadzić dużo pieniędzy, majątek', ib., RJAZ), dial. 'zerwać, zedrzeć', 'ruszyć, pójść' (Stanić o.c.), *gřnuti se* 'zebrać się, zgromadzić się, skupić się, złączyć się, zlać się' (RSAN), bułg. u Gerova *грьна -неш* perf. 'objąć, przytulić', maced. *гpне (ce)* perf. (w pieśni lud. imperf., RMNP) 'uścisnąć (się), przytulić (się), objąć (się)' (RMJ), *гpне* imperf. 'dorabiać się, zbierać, zgarniać, zdobywać majątek' (ib.);

ros. dial. *горнуть -нү* 'zbierać, zgarniać widłami, grabiami do sterty, np. siano, słomę', 'przyciągać do siebie' (o geografii wyrazu zob. SRNG), *горнуться* 'przybliżać się do kogoś, czegoś', 'odczuwać przywiązanie do kogoś; lgnąć, przymilać się do kogoś' (ib.), por. *гарнуть* 'zgarniać, skręcać, zwijać, przewracać, obracać', *гърнуть* 'rzucić, odrzucić', *гүрнуть* 'przybyć, o wodzie w rzecę' (ib.), ukr. *горнути -нү* *горнеш* 'ciągnąć, zgarniać, przyciągać, ściągać, skupiać coś np. grabiami; grabić', 'wiosłować', 'przygarniać do siebie, przytulać, obejmować' (przen. 'przyciągać do siebie, na swoją stronę'), dial. 'kartkować, przewracać kartki' (SUM), *горнутися* 'przybliżać się, przytulać się, lgnąć do kogoś; skłaniać się na czyjąś stronę' od XVI w., przen. 'pragnąć czegoś, dążyć do czegoś', dial. 'odziewać się, otulać się np. odzieżą', 'zwijać się, skręcać się' (SUM), brus. *гарнучь -нү* *гөрнеш* 'wyciągać, wygrzebywać np. węgiel z pieca', 'ściągać, zbierać, zgarniać w jedno miejsce' (przen. 'chwycić, zagrabić, nabywać bardzo dużo'), 'przyciągać do siebie' (przen. 'nakłaniać np. słowami do siebie, przekonywać'), 'przyciągać, skłaniać na swoją stronę' od XVI w., 'garnąć się, lgnąć do czegoś' (TSBM), dial. również *гарнұты*, *горнучь* 'przyciągać, ściągać, zgarniać, skupiać', 'wiosłować, zagarniać wodę wiosłami', 'zwijać, skręcać np. kądziel', 'składać, układać, zbierać siano', 'wygrzebywać z ogniska', 'przyciągać, zbierać ku sobie', 'lgnąć do czegoś; przytulać się' (np. Nosovič, Šaternik Červ., SPZB, Turaŭ, Scjaškovič Grodno), *гарнучыца* 'przybliżać się, przysuwać się do czegoś', 'łasić się, przytulać się' (przen. 'mieć sympatię do kogoś; zbliżać się do kogoś'), 'mieć skłonność do czegoś, mieć zamiar zająć się czymś' (TSBM), dial. *гөрнуцца* 'siłnie uderzyć się' (Šatalava BDS). ~

Psl. *grynąti* < *gřtnąti*. Pierwotne inchoativum od pierwiastka *gřt-* rozszerzone przez *-t-*, ie. *ger-* 'zgarniać, zbierać': gr. *ἀγείρω (ἀγερῶ)* 'zbieram', *ἀγορά* 'zebranie, plac zborny'. Najbliżej wyrazu słow. pod względem wokalizmu stoją: lit. *gurgulys* 'poplątane nici; stado ptaków', gr. *γάρυαρα* 'kupa, ciżba', *ἄγυρις* 'zgromadzenie, tłum'.

Berneker SEW I 372, Trautmann BSW 102—3, Sławski SE I 259, Pokorny IEW 382—3; ESSM VII 215: *gřtnąti* vb. na *-nąti* współzależne z *gřrtali* i *gřrstb*.

W. S.

grń grna : grno 'ognisko, palenisko, piec garncarski, piec kowalski'

grń: ~ pol. *gar -ra* techn. 'dolna część wielkiego pieca hutniczego', dial. *gar* (po uproszczeniu grupy spółgłoskowej *-rn-* < **garn* < *grń* 'piec garncarski': garncarz pali *gar* (K. Moszyński JP XXXV 113: Kieleckie);

sch. dial. *grń* m. 'narzędzie na długim drążku w kształcie półokrągłej deseczki albo blachy do przegarniania albo wygarniania żaru z pieca chlebowego' (RJAŻ, RSAN), cs. *grъnъ* m. 'lebes' (Miklosich LP);

rus.-cs., strus. *grъnъ, grъnъ, горъnъ* m. 'palenisko, ognisko, piec', 'kocioł' od XI w., 'naczynie z rozżarzoną węglą', 'kociołek, garnek, czasza' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. *горн -на* 'palenisko w kuźni, piec kowalski; część pieca, w którym przetapia się metal; piec do wypalania wyrobów ceramicznych; prymitywne ognisko, palenisko' (SSRJ), dial. 'ogień, ognisko; rodzaj ogniska, paleniska np. na statku; piec ustawiony na podwórzu do gotowania latem' (np. SRNG, Dał), 'wglębie w piecu, do którego zgarnia się węgiel' (Ivanova Sl. Podmoskowlja, ESSM VII 210), *горны* pl. 'piec na podwórzu do gotowania latem', 'dolna część pieca z paleniskiem; piecyk w rosyjskim piecu' (SRNG), *гарны* 'palenisko na podwórzu do gotowania latem' (Mirtov Don.), ukr. *горн, горен -рна* 'palenisko, ognisko; piec kowalski; piec garncarski do wypalania glinianych naczyń' od XVII w. (Hrinčenko; u Żel. też 'piec do wytapiania np. metali'), rzadko *горн -на* = *горно* (SUM), dawne 'wielki garnek' (Bilećkyj-Nosenko), dial. także 'daszek, okap nad otworem pieca chlebowego, okap nad piecem' (Żel., ESSM VII 211), *горон* m. 'gardziel miecha kowalskiego w kuźni' (Żel.), brus. *горан -рна* (dawne od XVI w. *горъnъ*, u Nosoviča *горен -рна*) 'piec kowalski do rozgrzewania metali', 'piec garncarski do wypalania wyrobów ceramicznych', 'niższa część pieca domowego z ogniskiem, paleniskiem' (TSBM, HSBM), dial. również *горын* 'palenisko w kuźni' (ESSM VII 210), dial. poleskie *горон* m. 'piec do wypalania wyrobów z gliny' (Polesie 189). ~

grno: sła. u Kálala *hrno* 'miechy kowalskie';

sch. dial. *grno* 'ognisko, palenisko, w którym otrzymuje się metal z rudy', 'ognisko, palenisko w kuźni, piec kowalski' (RSAN: Bośnia), od XIX w. 'żarzący się węgiel w kuźni, w którym rozgrzewa się żelazo' (RJAŻ), por. *grno* vruće čisti zlato (ib.: XVII w., u Divkovicia), dial. 'narzędzie do rozgarniania i wygarniania żaru' (RSAN);

ros. *горно* 'ognisko, palenisko, piec kowalski', dial. 'ts.' 'piec garncarski, piec do wypalania glinianych naczyń albo piec w suszarni', 'letni piec pod odkrytym niebem', 'palenisko w piecu pokojowym' (o geografii wyrazu zob. SRNG), *горно* 'ognisko, palenisko, w którym rozgrzewa się metal', 'wglębie w piecu, do którego zgarnia się wyżarzony węgiel' (Ivanova o.c.), ukr. *горно* 'odkryty piec do rozgrzewania i topienia metali', 'piec do wypalania wyrobów ceramicznych', 'część wielkiego pieca hutniczego' (SUM), brus. dial. *гарно, горно* 'ognisko, palenisko w kuźni', 'miejsce na ognisko na tratwie', 'palenisko z piaskiem w kuźni, piec kowalski' (np. SPZB, Nar. slova 213, 253, ŽS 221, Turau). ~

Por. sch. dial. *grna* 'rodzaj klarnetu', ukr. dial. *горна* 'piec garncarski' (Żel.).

Ważny termin techniczny. Nawiązuje do bogato zaświadczonej w psł. rodziny *gorēti, grēti, žarъ*. Kontynuuje ie. dial. *g^hhr-no-s* 'żar, palenisko, piec' < *g^hher-* 'gorący'. Ale w bałt. nie zaświadczone. Dokładne odpowiedniki ie.: łac. *furnus, furnus* 'piec', stind. *ghrńá-* 'żar'. O suf. *-nъ* zob. I 114—5, o suf. *-no* zob. I 115—6. Co do oboczności rodzaju por. *udъ* : *udo*, *bagńъ* : *bagno* i Sławski SE IV 61 s.v. *lasko*. Pierwotne znaczenie 'ognisko, palenisko, piec garncarski, piec kowalski'. Co do budowy por. *čerńъ* 'podstawa ogniska, paleniska, głębokie naczynie do warzenia' < ie. *ker(a)-* 'palić się, żarzyć się'.

Berneker SEW I 371, Trautmann BSW 102 (bst. *gurna-* 'Esse, Herd'), Kuryłowicz AI 230, Moszyński JP XXXV 113—4, Mayrhofer KEWA I 360, ESSM VII 211 (z dalszą literaturą), Trubačev RT 191—201, 313—4.

W. S. — F. S.

gънъкъ *gънаѣка* pln. 'naczynie (gliniane) do przechowywania i przygotowywania pożywienia, olla, testa'

~ pol. *garnek garnka* (już od XV w., dziś pot. i dial. *garcka*, dial. też *gârnek gârńka, gârka*, kasz. *gark -ka*) 'naczynie gliniane albo metalowe do gotowania lub przechowywania potraw, np. mleka, masła' od XV w., 'duży kubek, garnuszek', 'pojemność, zawartość takiego naczynia', dial. także 'duży garnek', 'gliniany, kamienny garnek na mleko' (np. Karłowicz SGP, Kucala PSM 144, Dejna RKJL XXII 163, Szymczak Domaniewek, Górniewicz Małbork, SOWM, Sychta SK), połab. *gornāk* m. < * *gънъкъ* 'garnek np. na mleko' (Polański SE 174), dłuż. dial. *gernek* 'garnek', głuź. dawne *hornk* 'ts.' (Stachowski Frenzel), dziś dial. *horek, hornk* (Jentsch Rodewitz, o fonetyce i geografii wyrazu w dial. łuż. zob. Sorb. SA V m. 118, komentarz 280), czes. *hrnek -nku* 'mniejsze naczynie do gotowania' od XIV w. (również dial., np. Lamprecht Opava, Siatkowski Kudowa I 103, Králík Kelč), 'kubek, garnuszek', dial. też 'doniczka' (Přir. slov., SSJČ), śl. *hrnok -nka* (dawne *hrnek*, dial. *harnek, harnok, herenk*) dial. 'garnuszek (do picia); naczynie do gotowania, mniejszy garnek' (SSJ, SSN), już w r. 1482 NO *Harnok* (HSSJ);

ros. dawne od XVI w. *горнокъ* dem. do *горнь* (SRJ XI—XVII); z pol.: brus. dial. *gârnak* 'garnek' (SPZB). ~

Por. maced. dial. *garnók -ku* 'gliniany dzbanek' (Małeckie SW).

Pierwotne dem. do *gънъ*, o suf. *-ъкъ* zob. I 93—4 (też Sławski SE I 257—8).

Por. *gънъсь*.

W. S.

gънъсь *gънъса* 'wypalone naczynie gliniane do przechowywania i gotowania pożywienia, olla, testa'

~ pol. *garniec garnca* (pot. i dial. też *garca*), stpol. od XV w., dziś dial. także *garnec garnca* : *garca* '(dawna) miara objętości cieczy i ciał sypkich, zawierająca 4 kwarty, czyli 4 litry; zboże mierzone 2 razy większymi naczyniami, garncami' od XV w., 'naczynie o pojemności 1 garnca', od XV w. 'naczynie gliniane albo metalowe do gotowania lub przechowywania płynów albo rzeczy sypkich; duży garnek' (w tych znaczeniach również dial., np. Karłowicz SGP, Kucala PSM 226, Szymczak Domaniewek, Maciejewski Chełm.-dobrz. 135, Dejna RKJL XXII 163, SOWM; por. też 'miara lnu składająca się z 14 garści; snop, wiązka lnu', Karłowicz SGP), stpol. XVI w. 'naczynie używane do celów wojennych jako rodzaj pocisku wybuchowego' (SP XVI IBL), dłuż. *gjarnc -ca* 'garnek' (także dial., np. Fasske Vetschau), głuź. *hornc -ca* 'ts.' (również dial., np. Jentsch Rodewitz), o zasięgu wyrazów *gjarn(e)c* i *horn(e)c* w dialektach łuż. zob. Sorb. SA V m. 118, Wirth BSS m. 37, s. 325, czes. *hrnec -nce* 'większe okrągłe kuchenne naczynie gliniane albo metalowe' od XIV w., dial. też *hrnec hrńec* 'duży garnek; garnek kamienny albo metalowy' (Hruška DSCh, Lamprecht Opava, Siatkowski Kudowa I 107), 'doniczka' (Přir. slov.), śl. *hrniec* (dawne także *hrnec*) *-nca* '(większe) gliniane albo metalowe naczynie kuchenne z jednym lub dwoma uchami' (dial. również *harenc* 'ts.', SSN), 'pojemność takiego naczynia' (SSJ);

śl. dial. *grnec -nca* 'tygiel', 'garnek' (Pleteršnik: „po drugih slov. jezikih”, Bezłaj JiS XVI 8, 230; SSKJ nie notuje), sch. dial. *gъnac grnca* 'gliniany garnek' od XV w. (RJAZ, RSAN, u Vuka o geografii wyrazu), *grnac -nca, grnác, grn'c, grnác,*

grńьśc 'garnek, zazwyczaj gliniany i większy' (np. Elezović Kos.-Met., Mitrović Leskovac, SDZ XXX 131, 134: Svinica), pl. grńci 'naczynia gliniane', 'gliniany piec do ogrzewania' (RSAN, Živković Pirot), cs. grńьць m. 'garnek' (Miklosich LP; już scs. Supr. derywat grńььчарь 'garniarz', SJS), bułg. dial. grńьец m. 'duży garnek' (RBE, BDial. I 189), pl. grńьци 'naczynia gliniane' (BDial. IV 197), maced. grńец m. 'garnek, zazwyczaj duży, gliniany' (także dial., np. Vidoeski Kumanovo 98: grńь^aц);

rus.-cs., strus. grńьць, grńьць, grńьець, grńьець, горнець dem. od grńь, горнь 'garnek' (Srezn.; SRJ XI—XVII, tu również ros. dawne XVII w. горнець m. 'garniarz'), ros. dial. горни m. 'kubek, szklanka, z których podczas wesela druhna częstuje gości piwem, winem albo miodem' (SRNG), ukr. dial. горнєць -рниця 'garnek, zazwyczaj gliniany, do gotowania' od XV w. (np. SUM, Hrinčenko, Żel.; SDU 63, tu również o wariantach fonetycznych i akcentowych wyrazu), dawne od XV w. гор(н)ицѣ 'garnki' (ESSM VII 211), brus. dawne od XVI w. горнець m. 'garnek, np. do gotowania' (HSBM). ~

Z pol.: ros. dawne gārнець 'miara zboża' (Vasmer REW I 259), гарц 'wiadro, kubek, z którego podaje się owies koniom' (ib.), ukr. gārнець -рниця przestarz. 'garnek' (też dial., np. Hrinčenko, SDU 63), 'miara ciał sypkich równa 3,28 litra; naczynie mieszczące taką pojemność', dawne 'jednostka miary, np. piwa, wina, paszy' (u Hrinčenki 'miara cieczy'), 'naczynie, którym się mierzy' (Tymčenko), gāрець гарця 'garnek', 'miara ciał sypkich; miara cieczy; naczynie o takiej pojemności' (SUM, Hrinčenko), brus. gārнець гарця 'miara ciał sypkich i cieczy równa 3,28 litra', 'naczynie takiej pojemności' (TSBM), dial. także gārнець, gārниця 'naczynia różnego kształtu i pojemności, używane jako miara cieczy albo ciał sypkich; ilość mieszcząca się w takim naczyniu' (np. Bjałьkevič Mohylew, SPZB, NS 188, Nar. słowa 168, ESBM), dial. poleskie przestrz. gārнець, gārнець 'miara ziarna równa 3,28 kg' (Lysenko SPH).

Por. cs.-chorw. grńььчьнъ adi. 'ollae, garnka', zastępuje gen. (SJS: XIV w.).

Od grńь grńo z suf. -ьсь, rozszerzającym podstawę. Pierwotnie w funkcji tworzenia nazw rzeczy związanych znaczeniowo z podstawą derywacyjną — grńьсь 'garnek': grńь 'piec garniarski, palenisko' (SP I 100) i podstawowym znaczeniem 'wypalone naczynie gliniane' (K. Moszyński JP XXXV 113—4). Nie można wykluczyć zachowanej szczątkowo, pierwotnej funkcji deminutywnej suf. -ьсь (Sławski SE I 260). Co do rozwoju znaczenia por. stind. ukháh 'garnek', łac. aulla (*austā) 'ts.': goc. aūhns 'piec' (Bernker SEW I 371, Mayrhofer KEWA I 98).

ESSM VII 211—2 (również Trubačev RT 197 nn.).

W. S.

grńьсар'ь grńьсар'a 'osoba zajmująca się wyrobem z gliny naczyń, zazwyczaj garmków, figulus'

~ pol. garniarz (stpol. XV—XVI w. także garniarz, garciarz, garczarz, dziś dial. też gancarz, ganczarz) 'figulus' od XV w., dial. również 'sprzedawca naczyń glinianych' (np. Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 162), dluž. gancar' -řa 'figulus' (również dial., np. Fasske Vetschau), głuź. hornčer -rja (dawne hornčer, hornčer, Stachowski Frencl; hornčer' -rja, Pfuhl) 'figulus', czes. hornčič' -ře (stczes. XV w. hrnčieř -řě ('wytwórca albo sprzedawca naczyń glinianych i garmków' od XV w. (Přir. slov.), już w XIV w. NO Hrnčieř, NM Hrnčieři pl. (Gebauer Sl.), sła. hrnčiar -ru 'figulus', dial. też harčar m. 'ts.; sprzedawca wyrobów glinianych' (SSN);

sch. grńčār grńčāra 'rzemieślnik wyrabiający gliniane naczynia; sprzedawca tych naczyń' od XIV w. (RSAN, RJAZ, tu również o NT i NM w Serbii), dial. 'ts.' (Elezović Kos.-Met., Mitrović Leskovac, SDZ XXX 133—4: grńč'ār, grč'ār), scs.

Supr. gr̃nc̃ar' -pa 'figulus' (SJS), bułg. gr̃nc̃ar' m. 'wytwórca albo sprzedawca glinianych naczyń, gamków i innych wyrobów' (też dial., np. BDial. III 54, VI 165; VII 233: gr̃nc̃ér; Stojkov Banat: gr̃nc̃ér), maced. gr̃nc̃ar' 'figulus' (dial. także gr̃nc̃ar' 'ts.', BDial. VIII 224: Kostur), por. gr̃nc̃arin 'ts.' (Matecki SW);

rus.-cs., strus. gr̃nc̃ar' b, gr̃nc̃ar' b, gr̃nc̃ar' b 'figulus' od XII w., gr̃nc̃ar' b, gr̃nc̃ar' b, gr̃nc̃ar' b m. 'ts.' od XIII w. (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. gr̃nc̃ar' -pá 'figulus', dial. także gr̃nc̃ar' -pá 'ts.' (SRNG), ukr. gr̃nc̃ar' (u Hrinčenki także gr̃nc̃ar' b) -pá 'figulus' od XVI w., brus. gr̃nc̃ar' -pa 'figulus' od XVI w. (również dial., np. SPZB; Šatalava BDS: 'drażek z zakrzywionymi metalowymi różkami ułatwiający ustawienie na ogniu albo ściąganie z ognia gamków'). ~

Nomen agentis od gr̃nc̃, o suf. -ar' b zob. II 21—3. O niejasnym -č- zob. Meillet Ét. 212—3. O zaniku -r- pod wpływem dysymilacji zob. Preobraženskij ES I 144.

Sławski SE I 259, ESSM VII 212, K. Moszyński JP XXXV 114.

W. S.

gr̃st̃b I. f. 'wewnętrzna strona dłoni ułożona w sposób umożliwiający zagarnięcie, zacerpnięcie, uchwycenie, objęcie czegoś', 'tyle, ile może zmieścić w ten sposób ułożona dłoń, np. ziemi, ziarna, źdźbeł zboża, włókien lnu, pugillus', dem. gr̃st̃bka pln.

~ pol. garść -ci 'pugillus' od XV w., od XVI w. też 'niewielka część, ilość czegoś; gromadka, np. garść ludzi' (w XVI w. również przen. 'o przemoc, niewoli; posiadaniu'), w tych znaczeniach powszechne w dialektach, gdzie też 'ręka', 'zgięta dłoń; rozpostarta ręka', 'rodzaj miary', oraz w terminologii tkackiej i rolniczej: 'ilość źdźbeł zboża mieszcząca się w garści; pasmo lnu; snopek zboża, lnu' (szczegółowo o wariantach fonetycznych i geografii wyrazu, występujących od XVI w., np. garzć, gárzć, gárz, gárć, i innych wyspecjalizowanych znaczeniach zob. MAGP IX m. 404, cz. II 12—5, Karłowicz SGP, Falińska PST I 73—4, SOWM, tu por. na garści, na garściach 'o sposobie leżenia ściętego zboża lub lnu w podłużnych warstwach'), polab. gorslě (< *gr̃stl̃bje) 'pugillus, Handvoll' (Polański-Sehnert), dłuż. gjarśc -ci 'pugillus', 'garstka, pięść; dłoń' (Muka), dial. gjarśc f. 'dłoń' (Fasske Vetschau), głuż. horsć -će 'pugillus' (dawne także 'garstka', Pfuht), dial. horsć 'ts.; dłoń' (Michalk Neustadt), czes. hrst -ti 'pugillus' od XIV w. (też dial., np. Malina Místřice; Lamprecht Opava: hršč), 'niewielka ilość czegoś, np. mąki, zboża, konopi, lnu', por. dial. hrst obilí 'mała ilość zżętego zboża rozłożona na ziemi przed związaniem w snopy', sla. hrst' -ti 'pugillus', 'mała ilość czegoś, trocha', 'mała ilość, garstka zżętego zboża, lnu, konopi' (por. leži v hrstiach 'rozłożone na ziemi garstki zboża, lnu przed związaniem w snopki'), dial. również harsc 'ts.', 'pęczek lnu, konopi' (SSN);

ste. dial. gr̃st f. 'to, co można zgarnąć, uchwycić, objąć jedną ręką', np. grst slame (Pleteršnik: Tolmin, Bezljaj SE I 183; SSKJ nie notuje), sch. przestarz. i dial. gr̃st gr̃sti 'pugillus' od XV w. (dawne XV—XVI w. 'ręka od przegubu do palców, kiść ręki, dłoń'), 'to, co może zmieścić się w garści; tyle, ile można utrzymać w ręce' od XV w., pl. gr̃sti 'dwie dłonie złożone i wygięte do środka; ilość, jaka mieści się w tak ułożonych dłoniach' (RSAN, RIAZ, Vuk), 'rodzaj miary' (Vlajinac RSM), scs. gr̃st' b -ти f. 'pugillus; (SJS: Euch), bułg. dial. gr̃st gr̃sttá 'ts.', 'konopie' (RBE), gr̃st f. 'snopek nieobrobionych konopi' (Stojkov Banat), grc f. 'pugillus' (Umlenski Kjunstendil), gr̃st' b f., pl. gr̃st' b 'konopie' (BTR, BDial. V 16, 247), 'pęczek, wiązka konopi' (BDial. IV 197), o innych formach i semantyce

wyrazu zob. BER I 289—90, ESSM VII 212, maced. *zpcm* m. 'pugillus' (też dial., np. Hendriks Radožda Vevčani: *gērst*; Peev Kukuš: *zpač* m. 'dwie dłonie czymś napełnione'; Małecki SW: *gr^as* f., *grāstā*, pl. *gr^ast'g* 'obie dłonie złożone jak przy czerpaniu'), przen. 'pięść' (RMJ);

rus.-cs., strus. *гъреть*, *греть* od XI w., *гореть* od XIV w. 'pugillus' (Srezn.), od XV w. 'miara lnu', 'niewielka ilość mieszcząca się w garści' (SRJ XI—XVII), ros. *горсть* -*mu* f. 'pugillus', przen. 'niewielka ilość czegoś', dial. *горць*, *горьць*, *горть* f. 'pugillus', 'dłoń', 'pęczek żdźbeł, włókien lnu jako miara; pęczek lnu przygotowany do przedzenia' (SRNG), *горць* f. 'pugillus', 'dłoń', 'pęczek zżętego lub skoszonego zboża, lnu, konopi', 'pęczek jako miara lnu np. przygotowanego do przedzenia', 'ilość żdźbeł zboża, odpowiadająca wysianej garści nasion', 'pęczek lnu przed pierwszą obróbką lnu po międleniu; miara obrobionego i przygotowanego do przedzenia lnu lub konopi' (ib., tu też o innych szczegółowych znaczeniach, Słowar' Urala, Słownik starowierców), ukr. dawne od XVII w. *горсть* f. 'pugillus', 'pęk kłosów, słomy, jaki można ująć jednym chwytem ręki', 'niewielka ilość', 'rękojeść' (Tymčenko), dziś dial. *горсть*, *горст*, *горц'у* 'pęczek, garstka lnu lub konopi; snopek lnu pozostawiony do suszenia lub suszący się na polu' (np. Żel., Janów Moszkowce, SDU 51, Lysenko SPH), brus. dawne, od XVI w. *горсть* f. 'pugillus' (przen. 'niewielka ilość', HSBM), dziś dial. *горсьць*, *горць* f. 'pęczek lnu, konopi, słomy, garstka zboża, pszenicy' (np. Bjał'kevič Mohylew, Mat. Minsk I 46, SPZB), w tym znaczeniu pod wpływem pol. także *гарсьць*, *гаршч* (SPZB, Šatalava BDS, ESBM III 64, Sławski SE I 260), dial. poleskie *горст* 'pęczek, garstka lnu, konopi; niewielki snop konopi' (Leks. Poless'ja 205). ~

Dem. *grstka*: ~ pol. *garstka* dem. od *garść*, 'pugillus' od XV w., wyjątkowo od XVI w. *garzka*, dziś też dial. *gārštka*, *garszka*, *gārštka*, *garščka* 'ts.', 'niewielka ilość', 'ilość zboża mieszcząca się w garści', 'wiązka wyczesanego lnu', 'ilość wyrwanego lnu dająca się objąć dłońmi, snopeczek; ilość włókien wytrępanego lub wytartego z paździerzny lnu, brana za jednym razem do czesania' (o różnicowaniu fonetycznym i geografii wyrazu zob. Karłowicz SGP, Kucala PSM 225, Dejna RKJL XXII 164—5, Sychta SK, SOWM, Falińska PST I 72—3), dłuż. *gjarstka*, częściej *gjarska* dem. od *gjarsć* (Muka), głuź. *horska*, *horska* dem. od *horšč* (też dial., np. Michalk Neustadt), czes. *hrstka* od XV w. dem. od *hrst*, też 'mała ilość np. zżętego zboża', śla. *hrstka* dem. od *hrst* (także dial., np. SSN);

ros. *зорстка* dem. (np. 'garstka ziemi'), przen. 'niewielka liczba ludzi', dial. 'niewielki snop, pęczek konopi, lnu, zboża; pęczek konopi, lnu używany jako miara; miara konopi, lnu; ilość zabierana jednym chwytem ręki' (SRNG, Słowar' Urala), ukr. *зорстка* 'niewielki pęczek, snopek czegoś' (przen. 'niewielka ilość czegoś'), *зірстка* dial. 'pęczek czegoś, np. lnu, garstka ziemi' (SUM), dial. również *зорстка* 'pęczek, przygarść lnu, konopi' (Żel., Onyškevyč Bojk.), 'snopek lnu pozostawiony do suszenia lub pozostawiony, rozścielony na pokosie' (SDU 51), brus. dawne *зорстка* dem., przen. 'niewielka ilość czegoś' (HSBM), dial. *зорстка* 'garstka, przygarść czegoś' (Bjał'kevič Mohylew), dial. poleskie *зорстка* 'pęczek lnu, konopi; niewielki snop lnu, konopi' (Leks. Poless'ja 205). ~

Pśl. *grstb* (< **grt-tb*) 'dłoń przegięta do zagarnięcia, zaczerpnięcia czegoś, pugillus' jest derywowana suf. -*tb* wprost od pierwiastka *ger-* 'ujmować, zgarniać', tego samego, co w *gr(t)nqti*, *grtati* 'zgarniać, skupiać garścią' (zob.). Najbliżej stoją: łot. *gūrstē* 'snopek lnu' (**gurt-sti*), gr. *αγοστός* 'dłoń' (jeżeli pochodzi z **a-γοστός*, Pokorny IEW 382—3), por. zastrzeżenia ESSM VII 213. Pod względem znaczeniowym pśl. *grstb* : *grtnq* jak *rąka* : lit. *renkù* 'zgarniam'. Pierwotne znaczenie 'to, czym się zbiera, zgarnia'.

Berneker SEW I 371—2, Sławski SP II 44 i SE I 260 oraz ESSM VII 213 (z przeglądem literatury i krytyką niektórych objaśnień). W. S.

grstb 2. f. pld. 'uczucie wstrętu, obrzydzenia; mdłości, nudności, nausea'

— sch. dial. *grst* f. 'nieprzyjemne uczucie wstrętu, obrzydzenia; nudności, mdłości, wymioty' od XV—XVI w., 'osoba albo zwierzęta drobne, np. myszy, robactwo wzbudzające obrzydzenie, odrazę', 'brud, nieczystość, nieporządek', 'zawiść, zazdrość' (RJAZ, RSAN, Stanić Uskoci). ~

Por. 1. sch. dawne wyjątkowe *grst* m. 'nausea' (RJAZ: XVIII w.), maced. dial. *zъpéc* m. 'nienawiść' (BDial. III 322: Kukuš);

2. sch. dawne wyjątkowe *grstina* 'uczucie obrzydzenia, wstrętu', 'to, do czego odczuwa się wstręt, obrzydzenie' (RJAZ: XVII—XVIII w.), *grstóča* = *grstina* (ib.: XVII w.);

3. śle. dial. prekm. *grstiti se -tīm se* (dawne XVI w., u Krelja też *grsiti se*) 'odczuwać wstręt, obrzydzenie, brzydzić się czymś, kimś' (Pleteršnik), sch. *grstīti -tīm* = *grstīti -se* (u Vuka także *grstīti -se*) 'odczuwać mdłości, nudności, chęć wymiotowania' od XVII w. (por. *grsti mi se* 'chęć wymiotować'), 'odczuwać wstręt, obrzydzenie; wywoływać obrzydzenie, odrazę, wstręt; być wstrętnym, odrażającym' (RSAN, RJAZ).

Od adi. *grdb* 'budzący wstręt, obrzydzenie, wstrętny, szkaradny' z suf. *-tb* (**grd-tb*), o budowie zob. II 46. W. S.

***grtanb**. Rekonstruowane przez ESSM VII 213—4 na podstawie czes., śla., śle., sch., scs., bułg. i strus. Jest to najprawdopodobniej wtórna forma po przejściu do produktywnego typu deklinacyjnego w związku z sekundarnym stwardnieniem pierwotnie miękkiej spółgłoski wygłosowej, zob. o tym *grtanb*. W. S.

grtanb m. górna część tchawicy, krtan, larynx; tylna część jamy ustnej, gardziel, gardło z podniebieniem, fauces'

— pol. *krtan* -ni f. 'górna część tchawicy, larynx', stpol. od XIV w. *krtan* -nia m. (z oboczną postacią od XVI w. *krztań* -nia), w XV w. wyjątkowe z nagłosem dźwięcznym *grtan* f., XVII w. *krztoń* < *krztān* 'ts.', 'gardło wraz z podniebieniem, gardziel, grdyka' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Sławski SE III 163), w powyższych formach i znaczeniach także dial., np. MAGP VIII m. 394, cz. II 142—6, Karłowicz SGP, Dejna AGK IV m. 514, Olesch Sankt Annaberg, Szymczak Domaniewek, Tomaszewski GL), czes. *hrtan* (dial. też *hrtān*) -nu 'krtan, larynx; gardło, gardziel': *chřtān* (pot. *křtān*) -nu 'gardło, gardziel, przełyk zwierzęcia', 'gardło, przełyk; krtan u człowieka' (SSJČ, Přír. slov., por. Machek ES² 185 o rozgraniczeniu znaczeń *hrtan* anat. 'larynx': *chřtān* 'gardziel, paszcza'), dial. *chrtān*, *chrtāñ*, *hrtāñ* 'gardło, gardziel; krtan; kark, szyja' (Bartoš DSM, Malina Mistřice, Gregor Slav.-buč., ESSM VII 214), stczes. od XIV w. *hrtān*, *chrtan*, *chřtān*, *křtān*, *rtan* 'gardło, gardziel; krtan' (Gebauer Sl.), śla. *hrtan* -nu (dial. również *krtāñ*, *křtān* m., dawne też *chrtan*, *chřtāñ* m., *chřtān*) 'tchawica; krtan', pot. 'gardło, gardziel, przełyk', dial. także 'kark', przes. 'łakomy człowiek, żarłok' (o innych znaczeniach zob. SSN), dawne i dial. 'otwór, wejście do piwnicy' (ib., HSSJ);

śle. dawne *grtān* -tāna 'gardło, gardziel, przełyk; grdyka' (Pleteršnik; SSKJ nie notuje), sch. *grtan* m. (tylko książk. cerk.) 'krtan' (RJAZ: *grtanb*), *grътань* f. 'guttur': język uręza u *grъtani* jego (Daničić RSS), scs. *grътань* -ни m., *grътань* -на m. 'gardło; krtan, guttur, fauces' (SJS), bułg. książk. rzadko *grътан* m. 'krtan; gardło' (Mladenov BTR, RROD);

rus.-cs., strus. гъртань, грѣтань, гортань m. i f. (też грѣтанъ m.) 'guttur', 'głos', 'gardło; szyja', 'krtani' od XI w., 'gardziel, przełyk; gęba, usta' od XIV w. (Srezn., Srezn. Dop., SRJ XI—XVII), ros. горта́нь f. 'górna część krtani', przestarz. i dial. 'gardło, gardziel; grdyka' (SSRJ; por. dial. грыта́нь f. 'ts.', Vasmer REW I 298), dawne XVII w. 'cieśnina morska' (SRJ XI—XVII), ukr. горта́нь f. 'górna część krtani' (SUM), dawne od XV w. i dial. także 'gardło' (Tymčenko, Hrinčenko), 'tchawica' (Žel.), por. гурта́н m. 'grdyka', герта́нь f. 'krtani' (Hrinčenko); o innych wariantach dialektycznych zob. Stieber AJLemk. VI m. 264, Dzendzelivskij Zakarp. I m. 39), brus. гартань f. 'krtani, larynx' (TSBM). ~

Por. wtórnice utworzone postaci: sch. gřkljan m. od XVI w. (wyjątkowe również gřtljan) 'tchawica; krtani', dawne także 'gardło', bułg. грьклѣн (dial. грьклан, BER I 288) 'krtani', maced. грклан 'ts.'

Derywat od gřtь, o suf. -anь (i późniejszych innowacjach fleksyjnych w poszczególnych językach słow.) zob. I 132.

Berneker SEW I 372, Sławski SE III 164 (z objaśnieniem wariantów gřt- i gřtь- oraz suf. -anь, -an'ь, -anь, na które wskazują kontynuanty, i przeglądem wcześniejszych etymologii), Vasmer REW I 298, ESSM VII 214 (derywat z suf. -t-an- od kontynuantów ie. g^her-/ g^hr 'pożerać, pochłaniać').

W. S.

gřtati gřt'q (: gřtajo) 'przemieszczać, przesuwac coś, przyciągać, zgarniać, rozgarniać, przewracać'

~ sch. gřtati (dial. także gřtati, gřcati) gřcēm 'przesuwać coś sypkiego, zgarniać, rozgarniać' (też dial., np. Vuk, Stanić Uskoci), 'nagarniać, narzucać, napychać' (dial. również 'brnąć po śniegu, rozgarniać śnieg', RSAN), przén. 'szybko zdobywać coś, gromadzić w dużej ilości; przyciągać, pozyskiwać, skupiać koło siebie', 'gromadzić się, skupiać się w grupie, podążać za czymś, Ignąć do czegoś' (RSAN, RJAZ);

ros. dial. горта́ть -маю 'zgarniać; zgrabiać np. siano', 'składać, układać, np. materiał, odzież, płótno' (SRNG), ukr. горта́ти -маю pot. 'kartkować, przewracać kartki, strony np. książki' (SUM), dawne горта́тися 'przyciskać się, przytulać się' (Bileckij-Nosenko), brus. гартать -маю 'kartkować, przewracać kartki np. w książce' (TSBM), dial. гортаць 'przewracać np. siano; przegarniać palenisko w piecu, przegarniać ognisko' (Nosovič, Šaternik Červ.). ~

Pierwotne iterativum od gřnati, o budowie zob. I 46—7. Na zachodzie tylko w formacjach prefiksalnych, np. pol. pierwotne o-gartać, wy-gartać zaświadczone dialektycznie: ogartać 'ubierać się', wygartać 'wygrzebywać popiół z pieca' (SW, Karłowicz SGP), wtórne już od XV w. ogarniać, zob. Grappin RES XXIII 129, Słownik stpol.

Berneker SEW I 372, Sławski SE I 259, ESSM VII 214.

W. S.

gřtь f. 'górna część tchawicy, larynx; tylna część jamy ustnej, gardziel, gardło z podniebieniem, fauces'

~ dłuż. gjarś -ši 'gardło, gardziel' (Muka). ~

Por. dłuż. dawne (Jakubica) gjaršeja, garčeja 'ts.', geršej 'przełyk, gardło' (Schuster-Šewc EW 230), stpol. XV w. garciel f. 'tylna część jamy ustnej, gardło, szyja, fauces' (Słownik stpol.), też dial. sř. górcel -cele 'gardło' (Lorentz PW).

Odpierwiastkowy derywat prymarny gřtь 'gardziel' z suf. -tь : žьrą žerti 'żreć, połykać, pochłaniać', ie. g^her-, g^herə- 'ts.' (II 44). Pierwotne nomen actionis > nomen instrumenti (zob. gřdlo, I 113).

Sławski SE III 164, Schuster-Šewc l.c.

W. S.

guba 'fałd, zgięcie, plicatura'

~ pol. dial. kasz. *guba* 'fałd, zmarszczka' (Lorentz PW);

śle. *gúba* 'fałd, zmarszczka', w dwie *gube* 'podwójnie', bułg. dial. *zyba* 'warstwa ciasta w banicy' (Gerov, Duvernois, RBE), maced. dial. *zyba* 'ts.' (RMJ, RMNP);

strus. *гоуба* 'zatoka', ros. dial. *zybá* 'zatoka', 'cypel' (SRNG), brus. *zybá* 'wąskie bagno, miara ziemi'. ~

Por. 1. pol. dial. *gubka* 'wierzchnia warstwa kołacza' (Karłowicz SGP: Małopolska);

2. ukr. dial. *zybka* 'miara osnowy przy tkaniu płótna'.

Z normalną apofonią do *gǔbnǫti*, *gybati*. O budowie i apofonii zob. I 59—61. Akcent chyba *gubá*, po zatracie motywacji *gǔba*. Pierwotne znaczenie 'zgięcie, wygięcie, zakrzywienie'. Paralelny rozwój semantyczny w psł. *lǫka* 'wygięcie, krzywizna, zakręt' : 'zakole rzeki', 'teren położony w zakolu rzeki' : wobec *lǫkti* 'zginać' (Sławski SE V 84).

Boryś, Popowska-Taborska SEK II 228—9, Sławski SE I 375, ESSM VII 164—5. M. J. — F. S.

gubati *gubajǫ* zach. i pld. 'zginać, układać w fałdy, plicare'

~ pol. dawne od XVI w. *gubać się* 'podkasywać się' (SP XVI IBL, L., SW), dial. kasz. też *gubać -ajǫ* 'układać w fałdy' (Lorentz PW);

śle. *gubǫti* 'zbierać w fałdy' (Pleteršnik), sch. dial. *gǔbati se* 'zginać się' (RSAN). ~

Por. pol. dial. kasz. *gubowac* 'układać w fałdy' (Karłowicz SGP, Sychta SK).

Denominativum od *gubǫ*, *guba*. O budowie zob. I 46—7. Inaczej, ale bezpodstawnie ESSM VII 165.

Sławski SE I 375. M. J. — F. S.

gubatǫ *gubata gubato* 'peten fałdów'

~ pol. kasz. *gubati* 'marszczony, fałdowany' (Lorentz PW);

śle. *gubǫt -ǫta* 'pomarszczony' (Pleteršnik). ~

Według ESSM VII 165 należy tu także ros. dial. *zybǫmo* 'obficie' (SRNG).

Derywat od *gubǫ* : *guba*. Formacja produktywna. Prastłowiańskość niepewna. O suf. *-atǫ* zob. Brodowska-Honowska SPS 141. M. J. — F. S.

gubitel'ǫ *gubitel'a* 'ten, kto przywodzi do zguby, niszczyciel, perditor'

~ czes. od XVI w. *hubitel* 'niszczyciel' (Přir. slov., Gebauer Sl.), śla. *hubitel* 'ts.' (SSJ, HSSJ);

sch. przestarz. *gǔbitelj* m. 'powodujący czyjąś zgubę, kat', bułg. *zybǫmen* 'ts.', maced. *zybumen* 'człowiek, który coś zgubił, stracił';

strus. od XI w. *губитель* 'ten, kto przywodzi do zguby, niszczyciel' (SRJ XI—XVII), ros. *zybǫmелъ* 'ts.', ukr. *zybǫmелъ* 'ts.'. ~

Nomen agentis od *gubiti*. O budowie zob. II 50—3. Prastłowiańskość mało prawdopodobna.

ESSM VII 165—6. M. J.

gubiti *gub'q* 'doprowadzać do zatury, zniszczenia, unicestwić', 'zabijać, niszczyć', 'powodować, że ginie, znika' (skąd sekundarnie w kilku językach 'tracić przez nieuwagę'), 'perdere'

~ pol. od XV w. *gubić gubię* 'tracić przez nieuwagę', 'doprowadzać do zatury, zniszczenia', dawne przede wszystkim 'niszczyć, zabijać' (Słownik społ., SP XVI

IBL, L., Karłowicz SGP, Lorentz PW), dłuż. *gubiš -im* 'niszczyć', głuż. *hubić -bju* 'niszczyć, rujnować', czes. od XIII w. *hubiti -im* (stczes. *hubiti hub 'u*, Gebauer Sl.), 'niszczyć', sła. od XVI w. *hubit' 'ts.*' (SSJ, HSSJ, SSN);

słe. *gubiti -im* 'niszczyć, tracić, sch. *gūbiti gūbim* 'tracić', 'niszczyć, zabijać', 'tracić przez nieuwagę' (RJAZ, RSAN), dial. czakaw. *gubit gubin* (ČDL, Jurišič Vrgada), scs. *гоубити -блж* 'tracić, niszczyć' (SSJ: Supr., Euch.), bułg. *зубя -uu* 'tracić przez nieuwagę', 'niszczyć, tracić, marnować' (RBE), maced. *зуби 'ts.*' (RMJ), dial. też 'niszczyć, zabijać' (RMNP);

strus. od XI w. *гоубити -блю* 'tracić', 'niszczyć, wyrządzać szkodę' (SRJ XI—XVII), ros. *зубить -блю* 'niszczyć, marnować', 'zabijać', dial. też 'tracić przez nieuwagę' (za ESSM VII 166; Voroneż), ukr. *зубіти -блю* 'tracić przez nieuwagę, zapodziać', 'marnować, niszczyć, doprowadzać do zguby' (SUM, Hrinčenko), dawniej 'doprowadzać do zguby' (Tymčenko, od XV w.), brus. od XVI w. *зубіць -блю* 'niszczyć, psuć', 'zabijać' (TSBM, dial.: Bjańkevič Mohylew), dawne 'przestawać mieć, zapodziać' (HSBM, od XVI w.). ~

Causativum do *gubnqti* 'ginać, przestawać istnieć, znikać'. Budowa jak w *studiti*: *stydnoqti*, zob. I 56—7. Pierwotne znaczenie 'powodować, że ginie'.

RJAZ III 489, Berneker SEW I 360—1, Sławski SE I 376. — ESSM VII 166 łączy bezpośrednio z *gubnqti* (niemożliwe ze względu na trudności semantyczne).

M. J. — F. S.

**gubitva*. Rekonstruowane przez ESSM VII 165—6 tylko na podstawie rus.-cs. *гоубитва* (Srezn). Historia i zasięg geograficzny kwestionują prasłowiańskość wyrazu. Derywat od *gubiti*. Por. *gonitva*, *modlitva*. O już ie. sufiksie *-tva* zob. Meillet Ét. 304—5, Orzechowska MS PAN 8 118—53, Vaillant GC IV 381—5.

M. J. — F. S.

gubъ guba zach. i pld. 'fałd, zgięcie, plicatura'

~ pol. dial. kasz. *gub* 'fałd, zmarszczka' (Sychta SK). ~

Por. l. scs. *соугоубъ* 'podwójny' < *'zgięty we dwoje', por. łac. *triplex* 'potrójny';

2. pol. *przegub* 'przegięcie, staw'.

Z normalną apofonią do *gubnqti*, *gybati*. O budowie i apofonii zob. I 58—9. Pierwotne znaczenie 'zgięcie, wygięcie, zakrzywienie'. Otrębski LP VII 315 wskazał na możliwość dokładnego odpowiednika w lit. *gaūbas* 'wzniesienie terenu'. Co do scs. *su-gubъ* 'podwójny', por. z apofonią lit. *dvi-gubas* 'podwójny', *tri-gubas* 'potrójny', stpr. *dwi-gubbus* 'podwójny' (Trautmann BSW 100).

Boryś, Popowska-Taborska SEK II 228—9, Sławski SE I 375, ESSM VII 164—5.

M. J. — F. S.

gučati zob. *gukati*

guditi zob. *gqditi*

guga 'nabrzmienie, wypukłość, guz, ambo, tumor, convexum'

~ pol. dial. pfm. rzadkie *guga* 'guz, wypukłość' (Karłowicz SGP: Tykocin), sła. dial. *guga* 'opuchlizna, guz', 'bąbel' (SSN);

sch. dial. *gūga* 'larwa jedwabnika' (Sławonia), 'kawał czegoś, bryła' (Wojwodina), blaga *gūga* bot. 'Phallus impudicus' (RSAN);

ros. dial. *зýга* 'człowiek mrukliwy, mruk' (rzadkie, Nowogród), 'trąbka dziecięca'

(Ural), *zyzá -zú* m., f. 'fantastyczna postać, którą straszy się dzieci' (Tuła), bot. 'błotna trawa, turzyca' (SRNG, Słownik Mordov.). ~

Archaizm leksykalny, por. bliski odpowiednik formalny i znaczeniowy lit. *gugá* 'zaokrąglony wierzchołek góry', 'garb', 'guzik', 'kłąb koński'. Do ie. *gēu-*, *gəu-*, *gū-* 'giąć, zakrzywić', *gugā* 'kula, gula', por. też śrwniem. *kugel(e)*, niem. *Kugel* i dalej isl. *kjúka* 'Fingerknochel', norw. *kokle, kukle* 'bryła, gruda'.

Sławski SE I 376, Fraenkel LEW I 175, Pokorny IEW 393—4. Brak w ESSM.
Por. *gugyl'a*. M. Ś.

gugati *gugajq* 'wydawać dźwięki przypominające powtarzające się *gu*, np. o gołębiu, małym dziecku'

~ pol. indywidualne *gugać* 'wydawać nieartykułowane dźwięki, o małym dziecku' (ustnie z Młpol.), czes. u Kotta *huhati* 'pohukiwać, o sowie';

ślę. *gugati -am* (dial. z nazalizacją *gungati*, Bezlaj ES I 185 z Rezi), 'huścić', *gugati se* 'huścić się', 'chwiać się, chybotać', 'kołysać się' (SSKJ, Pleteršnik), sch. dial. *gugati gūgām* 'pocieraniem sznurka lub kija o drewno rozniecać ogień' (RSAN), bułg. dial. *zyzam* 'wydawać głos, o gołębiu, turkawce' (Gerov), 'spać' (BDial. IV 96), maced. *zyza* 'wydawać głos *gu-gu*, o gołębiu, turkawce, małym dziecku';

ros. dial. *zyzámь -áю -áешь* 'wydawać okrzyki przypominające *uch*', 'głucho krzyzczeć' (SRNG: archang.), *zyzámь -аю* : *zyzámь -áю* 'huścić na huśtawce', *zyzámься* 'huścić się', 'kołysać się' (archang., SRNG z Dala, Merkurjev Kola), brus. dial. *zyzámь* 'hulać, ucztować; prowadzić hulaszczy tryb życia' (Nosovič). ~

Por. sch. *gūg* m. 'głos sowy' (RSAN).

Ze słow.: alb. *guguçe* 'turkawka', rum. *gugustiúcă*, arum. *guguče*, 'dziki gołąb', tur. dial. *gugucuk, gugutçuk, gugute, gugusku* (BER I 292).

Dźwięczny wariant *gukati*, por. *grgati* : *grkati*. Por. też łot. *guģuôt, guģéh* 'gruchać, gadać', szwedz. *gunga* 'huśtawka, huścić'. Co do wstawnego *-n-* por. *dundati s.v. dudati*.

Berneker SEW I 361, Vasmer REW I 317, Bezlaj ES I 185, ESSM VII 167.

K. H.

gugyl'a 'nabrzemie, guz, ambo, tumor'

~ sła. dial. *gugl'a* 'rodzaj potrawy w formie galek' (SSN; też czasami m. *gugel*; przynależność tu obu form niepewna: możliwy wpływ żydowsko-niem. *kugel*, niem. *Gugel* 'ciasto o okrągłej formie; potrawa żydowska', o zasięgu podobnych formacji Sławski SE III 320);

ros. dial. pld. *zyzля* 'guz' (SRNG), por. też *zyznuya* 'rodzaj potrawy z surowych tartych ziemniaków' (Słownik Mordov.), ukr. dial. rzadkie *zyzля* 'guz, siniak' (Hrinčenko), 'rodzaj damskiej fryzury, kok' (ESUM I 612). ~

Tutaj też sch. dial. rzadkie *gūgljat* 'zgarbiony' (RSAN z Czarnej Góry).

Rzadki przykład denominativum z suf. *-yl'a* od *guga* (zob.), por. podobnie np. *dukyl'a*.

ESUM I 612, Kurkina Etim. 1971, 68—9. W ESSM VII 168 w jednym haśle pomieszczono różne formacje. F. S.

***guja**. Rekonstruowane przez ESSM VII 168 na podstawie: sch. *gúja* 'wąż; żmija', dial. zach. 'glista dziecięca, ascaris', dial. też 'epilepsja' (RSAN, RJAZ: od XVI w., Vuk), bułg. dial. *zyя* 'żmija' (tylko u Gerova, bez lokalizacji i przykładu).

Nie należą tu czes. dial. (*h*)*uja, hujec, ujec* (hanackie *ho-*) 'nadziana kiszka, żołądek; kielbasa', oparte na podstawie *gqz-*, zob. *gqzъ* (Machek ES² 190, 192).

Zasięg wyrazu, znaczenie, budowa nie wskazują na wyraz psl. — *Guja* została przekonująco objaśniona przez Vaillanta RES VIII 243—5: opierając się na fakultatywnym rozwoju nagłosu $q > vq-$: $gq-$ wykazał, że psl. *qžb* (sch. dial. kajkaw., sztokaw. *guž*, czakaw. *vúž*) zostało w sch. wyparte przez hipokorystyczne *gú-ja* (z typowym dla sch. w tej funkcji suf. *-ja*). Przemawia za tym brak postaci *(g)už* < *qžb* w znacznej części gwar sztokawskich (także w bułg.), również paralelizm z synonimem *zmija*, jak i kolizja z psl. *gqži gqžbve* 'wiązanie'. — O zasięgu bułg. dial. *gýa* nic nie wiemy. Wyraz znany tylko z Gerova. Może to być późna pożyczka z sch. — Schütz Studia Mladenov 333—6 dopatrywał się tu starego, odziedziczonego wyrazu pokrewnego lit. *gaujā* 'zgraja, banda, szajka', od pierwiastka *gou-*. Miałyby to być nazwa tabuistyczna na oznaczenie zmii, węża, z podstawowym znaczeniem 'wijący się gad'. Ze względu na geografie i historię wyrazu mało prawdopodobne. Skok ER I 631, 640—1. F. S.

gukati gučq : *gukajq* : **gučati gučq** 'wydawać głuche dźwięki przypominające powtarzające się *gu*, np. o gołębiu, małym dziecku'

gukati: ~ pol. *hukać* 'wydawać niski, żalony głos (o ptakach, zwłaszcza o sowach i gołębiach), cucurbare' od XVI w. (SP XVI IBL), też dial. (Dejna RKJL XXII 226, SOWM, Górnowicz Malbork, Lorentz PW), dial. także 'o głosie maciory' (Karlłowicz SGP z Wlkpol., Zaręba AJŚ I m. 25, SOWM), 'głośno mówić, krzyczeć, hałasować' (Tomaszewski GL, Maciejewski Chełm.-dobrz.), 'głośno uderzać, walić', 'strzelać' (SOWM), *hukać się* 'okazywać popęd płciowy, o świniach, samicach dzika' od XVI w. (Mącz., L.), też dial. (Karlłowicz SGP, Kucała PSM, Małecki-Nitsch AJPP m. 203; Zaręba AJŚ I m. 25, IV m. 581, Pluta Dzierżysławice, SOWM), dial. także 'okazywać popęd płciowy, o koniach' (Małecki-Nitsch AJPP m. 201), 'hałasować, broić, bawić się' z Podhala, 'uganiać się za czym' z Młpol., 'bestwić się, rozwydrzać' z Wlkpol. (Karlłowicz SGP), czes. *houkati, hukati* 'wydawać przeciągły, głuchy dźwięk, np. o gołębiu (też dial., Bartoś DSM), sowie (też dial., ib.), syrenie, wietrze w kominie', dial. także 'mówić, gadać, rozprawić o czym' (ib.), 'tłuc, bić' (Kubín Kládsko), *sviňa se huka* 'okazuje popęd płciowy' (Lamprecht Opava, Steuer Baborów, Malina Místřice), sła. *hukat* 'wydawać mocny, równomierny, przeciągły dźwięk, np. o sowie, syrenie' od XVIII w. (HSS), też dial. (SSN), przen. 'gromko krzyczeć' (też dial., SSN), dial. także 'chuchać w ręce z zimna', 'wpaść do śniegu' (SSN), *hukat sa* 'okazywać popęd płciowy, o świni' od XVIII w. (HSSJ), też dial. (SSN, Suchý Marchabene, Buffa Dlhá Lúka);

sł. *gukati -kam* : *-čem* 'gruchać', *gukati -kam* 'wymachiwać deseczką uwiązaną na sznurku, aby wydawała charakterystyczny dźwięk' (Pleteršnik), sch. *gukati gučēm* 'gruchać, o gołębiu, turkawce' (też dial., Vuk, ČDL, Stanić Uskoci), 'wydawać pierwsze, jeszcze nie artykułowane dźwięki, gruchać, o niemowlęciu' (też dial., Stanić Uskoci), 'przyjacielsko, miło rozmawiać, szeptać, śpiewać itp.' (też dial., Vuk), bułg. *gýkam* 'wydawać głos *gu-gu*, gruchać, o gołębiu, turkawce' (też dial., Gerov, Stojkov Banat), przen. 'wydawać głosy podobne do gołębia, o małym dziecku', 'mówić delikatnie i pieszczołliwie do osoby, którą się lubi', maced. *gýka* 'gruchać, o gołębiu, turkawce' (też RMNP), 'gruchać, o dziecku' (też RMNP), 'gruchać, o cichej, miłej rozmowie';

stros. XVII w. *gukati* 'wydawać głuchy, przerywany dźwięk' (SRJ XI—XVII), ros. *gýkati -aju -aesh* 'wydawać dźwięki przypominające *gu*, o ptakach', dial. 'przywoływać kogoś krzykiem', 'plakać', 'niespokojnie, pokrzykiwać, przyzywając, o dziecku', 'wydawać charakterystyczny głos w agonii', 'mówić, rozmawiać' (SRNG), ukr. *gýkati -aju -aesh* 'wydawać silne, ostre dźwięki, np. o gromie, paro-

wozie', *зүкату -аю -аеи* 'głośno mówić, krzyżeć', 'krzyżeć na kogoś' (też dial., Hrinčenko, Żel.), dial. *зүкатуце* 'okazywać popęd płciowy, o świni' (Onyškevyč Bojk.), brus. *зүкаты -аю -аеи* 'wołać, przyzywać', 'głośno mówić, krzyżeć', 'mówić, rozmawiać', też dial. (SPZB, Turaŭ), dial. *зүкаты* 'objawiać popęd płciowy, o świni' (SPZB). ~

gučati: ~ pol. *huczeć* 'wydawać głośny, o niskim tonie głos, wydawać okrzyki, także o niektórych ptakach lub owadach: wydawać charakterystyczny, właściwy im, głuchy, przeciągły lub przerywany dźwięk; rozbrzmiewać, rozlegać się donośnie, dudnić' od XVI w. (SP XVI IBL, L.), też dial. (Kućała PSM, Zaręba AJS V mapa 571, SOWM, Sychta SK rzadkie), 'krzyżeć na kogoś, strofować', dial. także 'gruchać, o gołębiu' (Karłowicz SGP z Hilferdinga, Kućała PSM, Maciejewski Chełm.-dobrz.), 'przejawiać popęd płciowy, o świni' (SOWM), czes. *hučeti* 'wydawać głuchy odgłos, np. o rzece, wietrze, dzwonach' (też dial., Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč., Malina Mistřice), 'mówić mrukiwie, burczeć, mruzeć' (też dial., Gregor Slav.-buč., Horečka Frenštát), 'karcieć, strofować kogoś' (też dial., Gregor Slav.-buč.), dial. także 'płakać nieustannie' (ib., Malina Mistřice), 'wydawać charakterystyczny dźwięk przed wyrojeniem lub w trakcie rojenia się, o pszczołach' (Ripka Dolnotrenč.), *hučat' (sa)* 'przejawiać popęd płciowy, o świni' (ib., Malina Mistřice), sla. *hučat'* 'wydawać ciągły, ciemny, głęboki dźwięk, robić huk, hałasować, np. o wodospadzie, wietrze, pociągu' (też dial., SSN, Buffa Dlhá Lúka), 'krzyżeć' (też dial., SSN), pot. 'strofować, krzyżeć na kogoś' (też dial., Matejčík Novohrad), dial. także 'głośniej bzyżeć, o pszczołach' (SSN), *hučat' sa* 'przejawiać popęd płciowy, o świni' (ib.);

sł. dial. zach. *gučati -im* 'huczeć, hałasować, np. o pociągu' (SSKJ), sch. *gučati -čim* 'gruchać, o gołębiu', dial. 'grzmieć w oddaleniu, o przytłumionym grzmocie' (RSAN), 'mówić' (ib., ZNŽ XXXIX 392), bułg. dial. *зүча -еи* 'gruchać, o gołębiu' (RBE), *зүчыць 'ts.'*, 'wydawać radosne dźwięki, o niemowlęciu' (BDial. V 16);

stros. XVII w. *зүчату* 'hałasować' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *зүчатъ -чишь* 'huczeć, brzmieć' (SRNG), 'dźwięczeć, dzwonić' (Rastorguev Brjansk), ukr. *зүчату -чы -чиш* 'huczeć, hałasować', 'głośno mówić, krzyżeć', 'krzyżeć na kogoś, strofować kogoś', też dial. (Hrinčenko, Żel., Onyškevyč Bojk.), brus. *зүчаты* 'huczeć, hałasować' (też dial., SPZB), 'dźwięczeć, rozbrzmiewać, rozlegać się, o głosie' (też dial., Nosovič, Bjałskevič Mohylew), przen. 'mieć to lub inne znaczenie, robić wrażenie', dial. także 'kwiczeć, o głodnej świni' (SPZB). ~

Dźwkn. Por. *gugati*. Stosunek *gučati* : *gukati* : *gugati* jak *grčati* : *grkati* : *grgati*. O budowie zob. I 48, a przede wszystkim 49. Mało prawdopodobny bezpośredni związek z ie. dźwkn. *gou-* (por. *govoriti*).

Beneker SEW 361, Sławski SE I 431—2, Otrębski LP I 126, ESSM VII 166—7.

K. H.

**gukъ*. Rekonstruowane przez ESSM VII 169 na podstawie: ros. dial. *зүк* m. 'wąski cypel wcinający się w morze, jezioro, rzekę', ukr. dial. *зүк* m. 'pęd cebuli', 'świński ryj', brus. *зүк* m. '(duży) pęd, odrośl', dial. 'niewielka gałązka'. Nie prasłowiańskie. Rozbieżność znaczeń wskazuje na innowację poszczególnych języków wsch.słow.

F. S.

gula (gul'a) 'wypukłość, nabrzmienie, guz, narośl, ambo, convexum, tumor', dem. **gulьka**

~ pol. *gula* 'narośl, zgrubienie, guz' (SJP PAN, L. bez chronologii i przykładu, dem. z XVII w.), Lehr-Splawiński SJP też 'kula, gałka np. ze śniegu', dial. także

'huba drzewna, Polyporus' (Karłowicz SGP, Zaręba AJS mapa 560, Dejna RKJL XXII 215), rzadko 'grdyka' (MAGP mapa 394), czes. dial. *gul'a* 'piłka, kulka' (Bartoš DSM), *gula* 'kula, galka, knedel, kluska' (Gregor Slav.-buč.), sła. *gul'a* 'kula, galka, kłębek' (SSJ, HSSJ), zwykle pl. 'rodzaj potrawy w formie galek, knedli, klusek' (częste w dial.: SSN, Buffa Dlhá Lúka), dial. też *hul'a* 'gruda, kawał czegoś, bryła', 'gula, nabrzmienie, guz', 'nierozwinięty zawiązek owocu' (SSN);

sł. rzadkie *gūla* 'sękate drzewo nie nadające się do cięcia' (SSKJ), sch. dial. (Otok) *gūla* 'sęk, węzeł, guz', med. 'garb', 'guz chorobowy', też 'bukiet' (RSAN — być może tutaj też *gūla* w terminologii leśniczej, znane w dial. 'kłoda, pień, bela' i dial. *gūlja* 'maciora', 'karłowate bydło'), rzadkie, dial. bot. *gūlija* 'kalarepa' (RSAN), bułg. *гулия* bot. 'bulwa', 'słonecznik bulwowy', 'kalarepa' (też dial., BER I 293) — z pld.słow. rum. *gulie* 'kalarepa', gr. *γουλι* 'burak cukrowy' (BER l.c., Bezłaj ES I 186);

ros. pot. *гуля* 'guz, opuchlizna, narośl' (SSRJ z uwzględnieniem starszych źródeł: u Dała i dial. tylko demin. *гулька*), ukr. *гуля* 'ts.', dial. 'rodzaj fryzury, kok' (SUM, Hrinčenko: *гуля*, ESUM I 616), *гули* pl. 'dyfteryt': щоб тебе *гули* вдушили (przekleństwo, okolice Odessy: Leks. Bjuł. II 78), brus. dial. *гуля*, *гула* 'guz, narośl' (TSBM), 'bąbel na powierzchni ciasta' (Šatalava BDS), przen. 'figa, nic' (Scjaškovič Grodno). ~

Dem. *gulśka*: ~ pol. od XVII w. (L.) *gulka*, dial. 'galka' (Karłowicz SGP), sła. *gul'ka*, dial. też *hul'ka* (SSJ, HSSJ, Buffa Dlhá Lúka);

ros. dial. (głównie pld. i zach.) *гулька* 'opuchlizna, bąbel', 'guz na drzewie', 'szyszka', 'rumianek' (SRNG, Dal). ~

Por. też rzadkie pol. dial. *gulajka* ptn. 'ciasto okrągłe jak kulka' (Karłowicz SGP), 'kulka, bombka' (Maciejewski Chełm.-dobrz. 38, 253), 'jakikolwiek okrągły przedmiot' (kasz. i na Kociewiu, Sychta SK), w Wielkopolsce *gulejka* 'nazwa sera suszonego o kształcie podłużnym' (= *gomółka*, AJWlkpol. I 98).

Do ie. *gēu-*, *gāu-*, *gū-* 'zakrzywiać, wykrzywiać' z rozszerzającym elementem *-l-*, por. pokrewne, bliskie znaczeniowo stord. *kūla* 'guz, nabrzmienie', śrwniem. *kūle*, niem. *Kaule* 'galka, przedmiot kulisty', gr. *γύαλον* 'wypukłość'. — W materiale pol., czes. i sła. widoczne oddziaływanie wczesnego niem. *kaule*, dziś *Kugel* (por. pol. *kula*) 'kula, galka' — być może są to w ogóle pożyczki z niem. (Sławski SE III 339—40).

Vasmer REW I 320, Sławski SE I 376, Bezłaj ES I 186, BER I 293, ESUM I 616, ESSM VII 169—70 z materiałem częściowo tu nie należącym, Pokorny IEW 393, 396—7.

Por. *guga*, *guzь*.

F. S.

guli-guli zob. **guľ** 1.

guliti *gul'q* pld. 'trzeć; zdzierać, obdzierać, deträhere, vellere'

~ sł. *gūliti-im* imperf. 'trzeć, ścierać, ostrzyć', 'obdzierać, ściagać, np. korę', przen. 'rzępolić', *guliti* osła s palico 'chłostać', przen. 'łupić kogoś, zdzierać', dial. *guliti* 'przygotowywać pod uprawę' (Tominec Črni vrh) *gūliti se*: psi *se gulijo* 'gonią się' (SSKJ, Pleteršnik), sch. od XVI w. liter. i dial. *gūliti gulim* 'zdzierać, obdzierać, np. skórę, korę; obierać coś, np. owoc z łupki', dial. częste 'wrywać trawę', 'golić', miejscami przen. 'padać, o deszczu, zacinać', *guliti se* 'gubić, zrzucić korę', 'zdzierać z siebie odzież' (RJAZ, RSAN, ČDL: *gūlīt gūlin*, HDZ I 160, VII 461), w chorw. dial. na terenie Słowacji (Bratysława — Lamač) *gūlit* 'skrobać, czyścić ziemniaki' (SSN), bułg. dial. *гулим* 'zdzierać korę, łupę' (Trъnsko, ESSM VII 170). ~

Przyjmuje się związek z synonimicznym *žuliti* 'zdzierać, odłupywać, ścierać' (zob.). Skok ER I 631—2, Bezlaj ES I 186, Vasmer REW I 432, Černych IESRJ I 307—8. Przynależność tutaj ukr. dial. *žulii* 'bezrogi' (Berneker SEW I 362, zestawianego dalej z orm. *gul* 'obrzezany', Mladenov RFV 68, 383) niepewna — może raczej do *gula*, *gul'a* o okrągłych, kulistych przedmiotach. W ESSM VII 170—1 s.v. *guliti* pomieszczono formacje należące do różnych rodzin.

F. S.

gułu-gulu zob. **gułb 1.**

gułb 1. gułb-gułb 1., gułu-gulu, guli-guli dżwkn. o dźwiękach wydawanych przez niektóre ptaki, np. gołębie

~ pol. *gul-gul* 'dźwięki wydawane przez gułgoczące ptaki, np. przez gołębia, indyka', 'dźwięki wydawane przez gaworzące, gruchające niemowlę' (dial. *gul, gul, guls, guli gulu, gulu, gulu* 'głosy przywabiania indyków', SJP PAN, SW, Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 215, Szymczak Domaniewek, AGM I 92, Sychta SK I 383), czasami *guli guli* 'głos, którym wabi się gęsi' (SOWM);

sch. dial. *gūlu, gūlu gūlu!* — o głosie gołębia (RSAN za Hirtzem), bułg. *гул, гул-гул, гул-гул* — m.in. o głosie indyka (Mladenov BTR, BER I 293);

ros. *гуль-гуль, гуля-гуля* 'dźwięki, którymi przywabia się gołębie' (SSRJ, Dal), dial. *гулю-гулю, гули-гули* czasami też *гул-гул* 'ts.' (SRNG), ukr. *гулі, гулі* 'ts.' (SUM, Hrinčenko), brus. dial. *гулю-гулю, гуль-гуль* 'dźwięki, którymi przywołuje się gołębie' (Nosovič, Scjaškovič Grodno, ESBM III 113). ~

Na onomatopei oparte są niezależne, późne formacje (często z mowy dziecięcej): 1. rzeczownikowe: pol. reg. i dial. (głównie ptn.), *gula, gula* 'indyczka, rzadziej indyk' (SJP PAN, Karłowicz SGP, Maciejewski Chełm.-dobrz. 66, Brzeziński Krajna, MAGP m. 515, Sychta SK I 383: *gula*), por. też wyjątkowe dial. *gulik* 'czajka' (AJWkopol. II 92), sła. dial. *hūla* 'nocny ptak, lelek, Caprimulgus' (SSN), bułg. dial. *гуля* 'indyczka' (BER I 294); ros. pot. *гуля* m., f. 'gołąb, gołabczek, gołabczka' (SSRJ, Dal), ukr. w poezji ludowej *гуля* m., f. 'gołąb, gołębica' (SUM, u Hrinčenki jako dziecięce), dial. łemk. 'puszczyk' (Hrinčenko), brus. u Nosoviča *гуля* m., f. 'gołąb, gołębica';

2. czasownikowe: ros. dial. *гулить -лю : гулить* 'gruchać, o gołębiach', 'przyzywać gołębie', 'pieszczotliwie zwracać się do dziecka', 'gaworzyć, gruchać, o małym dziecku' (SRNG, ostatnie znaczenie wynika z przykładu).

Podobnie jak przy większości onomatopei, brak dokładnych odpowiedników. Por. głosowo zbliżone (z germ. obszaru językowego); w Szwajcarii *Gul* 'pianie', w Alzacji *gulli, Guller* (Vasmer REW I 320), ESUM I 616. Brak w ESSM.

Por. też dżwkn., podobne *gul-gul 2.* (tam o wsch. *gul'k!*), *gľkь*.

F. S.

gułb 2. gułb-gułb 2. dżwkn. o wszelkich bułgoczących odgłosach, jakie wydaje przelewający się, wyiewający się (zwłaszcza gwałtownie) płyn

~ pol. *gul-gul-gul* 'odgłos przelewającego się albo gotującego się płynu', dial. *gul!* przy łykaniu (Karłowicz SGP);

bułg. *гул, гул-гул*, też *гул-гул* o głosie przy wyciekaniu płynu przez ciasny otwór (Mladenov BTR, BER I 293). ~

Może z tą onomatopeją należy połączyć na zasadzie skojarzeń słuchowo-wzrokowych wsch. *gul'k!*, o gwałtownym ruchu, nieoczekiwanym pojawieniu się czegoś: ros. *гульк!* interj. na wyrażenie szybkiego, gwałtownego pojawienia się: *гульк*, a уж

он тута (Dal, stąd SRNG), ukr. dial. *гульк!* (Hrinčenko, Żel., stare, XVIII w. *гулк*, Tymčenko, ale u Bileckiego-Nosenki: *гулькь!*), brus. dial. *гульк* interi. o podobnej funkcji: Яна *гульк* — і сгаіць (SPZB).

Por. jeszcze oparte na tych onomatopejach formacje: 1. pol. *gulgot* 'odgłos wydawany przez gotujący się lub przelewający się płyn, bulgot, chlupot', przen. 'bełkot' (SJP PAN, Lehr-Spławiński SJP), kasz. 'bełkot' (Sychta SK) — stąd *gulgotać* 'o dźwiękach wydawanych przez gotującą się lub przelewającą się wodę; przy płukaniu gardła', dłuż. *gulgotas* 'ts.';

2. ukr. dial. *гулькати*, *гулькнѹти* 'podskoczyć', 'dać nura, zniknąć w wodzie i pojawić się' (Żel., Hrinčenko).

Dźwiękn. Ostatecznie bliskie, oparte na tych samych zasadach percepcji dźwięków, co *gul-gul* 1. Interi. wsch. *gul'k!* włącza tutaj ESUM I 618. Brak w ESSM.

F. S.

gulʹ 3. *gula* wsch. 'głośny krzyk, wrzask; szum, huk', 'echo'

~ ros. *гул -ла* (dial. również *-лу*) 'oddalony szum, hałas, mieszanina różnych głosów', 'huk, łoskot', *гул ветра* 'szum wiatru' (SSRJ, Dal), dial. 'głośny krzyk, płacz' (Плакала она там, кричала, но на ее *гул* никто не пришел), *играть с гулом* 'grać głośno, donośnie, o instrumentach muzycznych', в *гул* говорить 'kiedy mówią wszyscy jednocześnie, głośno', *гулы* пускать 'wyc, płakać', *гул* też 'echo' (SRNG), ukr. *гул* 'szum' (SUM), 'oddalony huk, wrzask', 'echo' (Żel.), brus. *гул -лу* 'oddalony szum, huk', dial. też 'echo' (TSBM, SPZB). ~

Rzadsze f.: ros. dial. *гула́ -лы́* 'echo' (когда он кричит в лесу — никакой *гулы* нету), давать *гулу* (: *гул*) 'odezwać się', 'ujadanie psów' (SRNG); z dawnym tematem na *-jo-*: ros. dial. *гуль -ля* 'wesoły gwar': такой *гуль* пошел (SRNG).

Por. też tu należące: czes. *hulákati* 'huczeć, krzyczeć, pokrzykiwać, hałasować', przestarz. *hulačiti* 'ts.';

ros. dial. *гулѹть -лю* 'płakać' (Słownik Smolensk.);

ukr. dial. *гулюкати* na кого 'krzyczeć, wyrzaskiwać' (Hrinčenko).

Od dźwiękn. podstawy *гоу-*, *гоуѡ-*, *гѹ-* 'krzyczeć, wołać', tej samej, co w *govoriti* (zob.). O suf. *-l-* szczerkawo zaświadczonej w formacjach pierwiastkowych zob. I 103. Por. stnord. *gaul* 'wycie': *gaula* 'wyc'.

Berneker SEW I 361, Vasmer REW I 472, ESSM VII 173.

M. Š.

gulʹ-gulʹ 1. zob. **gulʹ 1.**

gulʹ-gulʹ 2. zob. **gulʹ 2.**

gulʹka zob. **gula**

gulʹa zob. **gula**

***gulʹajʹ.** Rekonstruowane przez ESSM VII 171 na podstawie: czes. dawnego *hultaj* 'łajdak, łobuz' (Jungmann z Palkoviča, Kott Dod. DSM), sła. u Kálala *hultaj* 'ts.'; bułg. *гуляй* 'przyjęcie, uczta' (BDial. III 54; jest w RBE; w BER I 294 jako pożyczka z ros.); ros. potoczne *гультай* 'nicpoń, gałgan, leniuch' (SSRJ), dial. *гультай* 'ts.' (SRNG: pskowskie, pld.-wsch., na Litwie i Łotwie), 'truteń' (Świerdłowski), dial. *гулѡй*, *гулея* 'nicpoń, leniuch, obibok, hulaka' (tamże), ukr. *гультай* 'ts.' (URS), brus. *гультай* 'ts.' (Nosovič).

Są tu dwa odrębne wyrazy: 1. nowy, osobny lokalny derywat z suf. *-jb*; 2. późne stros. *gob'ajb*, o nim zob. Sławski SE I 435—6. F. S.

gul'ati gul'ajq wsch. 'igrać, tańczyć, śpiewać', 'bawić się, weselić, szaleć', 'być wolnym od pracy, mieć wolne', 'przechadzać się, spacerować'

~ stros. XVII w. *гуляти* 'spacerować, przechadzać się', 'przebywać na wolności, w stanie dzikim, o zwierzętach', 'jeździć na polowanie, uganiać się za zwierzyną', 'tulać się, poniewierać się', 'objąć się, próżnować' (SRJ XI—XVII), ros. *гулять -яю* 'spacerować, przechadzać się', 'weselo się bawić, hulać, próżnować, objąć się beczynnem' (u Dala też 'wieść rozpustne życie'), 'leżeć odłogiem, o ziemi' (częste w dial., SRNG), dial. 'przebywać gdzieś w gościnie; chodzić do kogoś, jeździć do kogoś, odwiedzać kogoś; chodzić na zabawy, przyjęcia', 'świętować, obchodzić święto' (Sl. Priobjja), 'grać w coś, o grach towarzyskich', 'tańczyć, śpiewać', 'siedzieć beczynnem', 'nie spać, być w ruchu, o dzieciach', вино *гуляет* = fermentuje, 'silnie się rozlewać, o rzece w czasie powodzi', 'być w okresie rui, latować się, gonić się', *гуляться* 'przechadzać się', 'grać w coś', 'gonić się, latować się, o zwierzętach domowych', por. też *гулянье* 'odpoczynek', 'swoboda przed ślubem' (SRNG), ukr. *гуляти -ляю* 'spacerować', 'chodzić, jeździć, ganiać, wałęsać się', 'mieć wolny czas', 'bawić się, hulać, biesiadować', гуляма *гуляти* 'hulać do upadłego', 'próżnować, nic nie robić', 'być w gościnie u kogoś, bawić gdzieś', 'tańczyć; grać w coś', *гуляти весиле* 'sprawiać wesele', 'gonić się, być w okresie rui', stare 'leżeć odłogiem, o ziemi' (Tymčenko z XVIII w.), brus. *гуляць -яю* 'bawić się, swawolić, zazwyczaj o dzieciach', 'grać w coś', 'przechadzać się', 'panoszyć się, rozpychać się', 'rozprzestrzeniać się', np. o chorobie, 'nie pracować, być wolnym, swobodnym', 'bawić się, obchodzić święto', 'chodzić z kim, zalecać się', 'być w okresie rui, o zwierzętach domowych', *гуляцца* 'bawić się, mieć ochotę do zabawy' (TSBM, SPZB, BMM III, Mat. Minsk II 37, Jurčanka Slovazl. I), *гуляння*, nomen deverb. do *гуляць*; w TSBM wydzielono znaczenie 'zabawy, tańce, zazwyczaj na wolnym powietrzu'. ~

Niepewna przynależność tutaj sch. (rzadkiego) *hulati se* 'wałęsać się, włóczyć się' (RJAZ bez lokalizacji i przykładu, z adnotacją; u Vukovu rječniku: *ulati se* 'herumschleichen, circumrepto').

Ze wsch.stów. w innych językach: pol. *hulać -am* 'spędzać czas na hulankach, tracić czas i pieniądze na zabawy, pijatyki; bawić się beztrasko', *hulaj* dusza! 'okrzyk zachęcający do beztraskiej zabawy, do korzystania ze swobody, do robienia, co się podoba', 'nie znać hamulców w postępowaniu, rozbijać się, hasać' (SJP PAN, L. od XVII w.), dial. zazwyczaj 'tańczyć' (Dejna RKJL XXII 226, Górniewicz Malbork, Karłowicz SGP, czasami w postaci spolonizowanej: *gulać*, SOWM), czes. rzadkie *hulati* 'bawić się, szaleć' (Přir. slov., też dial.: Svěrák Karlovice), śla. *hul'at* 'bawić się; objąć się, próżnować', dial. też 'tańczyć' (SSJ, SSN), bułg. *гуляя* 'ts.'.

Ostateczna podstawa niewątpliwie dźwkn. O formie *-l-* w czasownikach dźwkn. i ekspresywnych zob. I 53—4. Podstawa ta sama co w *govoriti* (ie. dźwkn. *goy-*, *goyə-*, *gū-*) 'krzyżeć, wrzeszczeć, wołać'. Tu należy też *gosti gqdq* (zob.) z prastarą obocznością *q : u*. Według Jakobsona Word VIII 387 (SW 626—7) właśnie *gqdq* *gosti* jest bezpośrednią podstawą psł. dial. *gul'ati* (podobnie już Sobolewskij RFV LXX 78—9). Od hałaśliwych dźwięków pierwotnej muzyki nazywa się z jednej strony pojęcia huczenia, hałasu, łoskotu, z drugiej zaś — związano je z zabawą, uciechą, śmiechem.

Krytyczny przegląd literatury u Vasmera REW I 320, Sławskiego I 433—4. — Semantyka nie pozwala na łączenie z *guliti* 'obdzierać, łupać' (etymologia Potebni

RFV III 163, ostatnio ESSM VII 171—2) ani z *gul'a* 'guz, bąbel, nabrzmienie' (tak L'vov, Etim. 1963, 110 nn., rekonstruujący jednak dla *gul'a* pierwotne znaczenie 'piłka' i wobec tego dla *gul'ati* 'grać w piłkę; grać'). F. S.

**gumati*. Rekonstrukcja przez ESSM VII 173 na podstawie czes. dial. *houmat* 'jeść', walskie *gumat* 'wybijać' : *vygumat* 'do země díru železným sochořem (Bartoš DSM), sła. dial. rzadkie *gumat* 'ekspr. 'szturchać' : *Ňegumaj* ma! (SSN, Kála), sch. *gumati gumâm* 'jeść łapczywie, żreć' (RJAZ na podstawie słownika Mikalji: *gumati* 'žderati, voro, devoro, helluor', Stulicia i Vuka; notowane też w RMat.), w RSAN też refl. *gumati se* 'dławić się jedzeniem'.

Wzajemny związek tych wyrazów bardzo niepewny. Historia i morfologia wyrazu wskazują na innowacje w poszczególnych językach słowiańskich. Prasłowiańskość nieprawdopodobna. Brak podstaw do przyjmowania wczesnej pożyczki germańskiej. F. S.

gumnišće 'miejsce, gdzie jest lub było dawniej gumno, area'

dłuż. *gumnišćo* 'miejsce łowienia ptaków', też jako NW i NT (Muka), stczes. *humnišće* 'miejsce, na którym jest gumno' (Gebauer Sl.) też jako NM (Profous MJČ);

sła. *gumnišće* 'miejsce na polu, na którym się młóci', 'miejsce, gdzie było gumno', 'ptaszyniec, der Vogelherd' (Pieteršnik), sch. rzadkie *gumnište* (: *gumnište*) 'miejsce, gdzie jest lub było gumno' (RSAN, RJAZ: tutaj też częste jako NT i NM), bułg. dial. *гумнище* : *гумниште* 'gumno', też augm. 'duże gumno' (literackie przestarz. przen. 'pole działalności, aktywności', RBE, Gerov);

strus. od XIV w. *гумнище* 'gumno', 'miejsce, gdzie dawniej było gumno' (SRJ XI—XVII), ros. dial. *гумнище* 'gumno' (SRNG), ukr. *гумнище* 'miejsce, gdzie dawniej było gumno' (Hrinčenko), brus. *гумнишча* 'ts.' (TSBM), dial. też 'miejsce koło gumna' (SPZB, Turaū). ~

Por. też zach.słow.: pol., dziś dial. *gumnisko* 'miejsce wolne przed drzwiami stodoły albo to, na którym gumno niegdyś stało', 'podwórze przed stodołą zbożową' (Karłowicz SGP, stpol. od XV w. zasadniczo jako synonim do *gumno*, Słownik stpol.; SP XVI IBL: Area, areola, plac, siedlisko; gumno, gumnisko, pogorzeliśko, Bartłomiej z Bydgoszczy), też jako NM *Gumnisko*, *Gumniska* (SGKP II 910, 911), dłuż. *gumnisko* pejorat. 'duży, zaniedbany, brzydki ogród', sła. dawne, dziś dial. rzadkie *humnisko* 'miejsce za domem lub stodołą' (HSSJ z XVIII w., SSN).

Nomen loci od *gumьno*. O budowie zob. I 95—7.

F. S.

gumьno 'miejsce, na którym się młóciło, area'

~ pol. od XIV w. *gumno*, dziś przestarz. 'budynek, w którym składa się zboże przed wymłóceniem, stodoła', 'plac w stodole z twardo ubitej ziemi, na którym młóci się zboże, klepisko', 'podwórze gospodarskie, obejście' (w tych głównie znaczeniach SJP PAN, Lehr-Splawiński SJP, Słownik stpol.: 'podwórze gospodarskie, szczególnie część przeznaczona do przechowywania zboża w snopkach', też 'miejsce przeznaczone do młócenia, boisko, klepisko, area'; SP XVI IBL: tu również znaczenia przen. 'zboże, zbiory, bogactwo', 'kraj dostarczający obficie zboża', w literaturze religijnej 'królestwo niebieskie', 'piekło', czasem 'dno kopalni'; dial. Karłowicz SGP; o zasięgu nazwy zob. Basara TBW II 19, Nitsch RS VIII 114—9), połab. *d'aimnē* 'obejście gospodarskie, zabudowania gospodarskie' (Lehr-Splawiński, Polański SE I 134), dłuż. *gumno* (dial. *gunno*, *gumo*, *guno*, *guwno*) 'ogród, sad za stodołą' (u Chojanusa *gumno* 'hortus, Garten', u Jakubicy też w znaczeniu

'klepisko, boisko', Schuster-Šewc EW 360), głuź. *huno* (dial. też *huwno*) 'boisko, klepisko w stodole', pl. *huna* 'pole, przestrzeń pomiędzy stodołą a ogrodem, sadem' (Schuster-Šewc ib.), czes. od XIII w. *humno* 'klepisko, boisko w stodole' (też dial. Bartoš DSM; dawne też 'stodoła', Jungmann), dial. także 'ogród, sad' (Bartoš ib.), pl. 'miejsce za stodołą' (fraz. za *humny* 'blisko', SSJČ, Jungmann; w tym użyciu już w XV w., Gebauer Sl.), sła. *humno* 'stodoła', za *humny* 'tuż, tuż, blisko' (KSSJ), dawne dziś dial. (tu postaci *húvno*, *gúvno*) 'boisko w stodole': mlatec na *humne* mlatj žito cepámj, 'obejście gospodarskie', 'miejsce, ogród za domem lub stodołą' (HSSJ od XVI w., SSN, Kálal, Buffa Dlhá Lúka);

sł. od XVI w. (Trubar, Dalmatin, Bezljaj ES I 186) *gúmno* (dial. także *gúvno*, *gúbno*, *gúno*, *gúmló*, *hamná*, Pletersnik, ESSM VII 174) 'miejsce, na którym się młóci': zvoziiti žito na *gumno*; udarjanje cepcev na *gumnu* (SSKJ), u Pletersnika też 'ptaszyniec, Vogelherd', sch. *gúmno* (: *gúvno*, dial. najczęściej *gúvno*, *gúbno*; czakaw. *gúvno*, *gúbno* gen. pl. *gúvan*, ČDL, Houtzagers Orlec, rzadko dial. *gúvan-vna* msc., RSAN), jako NM już od XII w. (Daničić RSS, RJAZ) 'miejsce, na którym się młóci zboże', dial. też 'miejsce suszenia cegieł i glinianych garnków', 'miara zboża równa jednemu omłotowi': Taj njiva ne mu rodila ni za jeno puno *gumno*, 'czas młocki', 'kołacz bożonarodzeniowy', przestarz. 'pierzścień otaczający słońce lub księżyc, halo', dial. *gúvno*, też w szczególnych znaczeniach: 'miara powierzchni ziemi', 'przegroda, jaz' (RSAN, RJAZ, Vuk), scs. гоумьно 'klepisko, boisko, äλων, area', w Supr. zapewne też 'stodoła': напльннннн гоумно (SJS), bułg. dial. *гумно* (: *гúвно* : *гúно*) 'okrągłe i udeptane miejsce, na którym się młóci przy pomocy zwierząt', 'podwórko', gdzieśgdzie 'ogród', 'czas młocki' (RBE, BDial. II 75, VI 165), też jako NT i NM (Christov Madan 173), maced. *гумно* 'boisko, klepisko', 'czas młocki';

strus. od XII w. гумьно 'klepisko, boisko', różne, XVII w. 'stodoła' (SRJ XI—XVII), ros. *гумно́ -на́* (pl. *гумна*, *гүмен* i *гүмён*) 'ogrodzone miejsce, gdzie się zwozi zboże', 'boisko, tok, klepisko', dial. także 'stodoła, szopa', 'chłopska zagroda' (SSRJ, SRNG), ukr. dial. *гумно́* 'stodoła; klepisko, boisko, tok' (SUM, Hrinčenko), brus. *гумно́* 'stodoła', 'plac, miejsce przed stodołą' (TSBM), dial. (też *умно́*, *гумно́*) 'ts.', 'zagroda chłopska' (Turaū, SPZB). ~

Na obszarze całej Słowiańszczyzny też jako NM i NW, por. Bezljaj SVI I 205.

Prastare compositum. Członem pierwszym jest *gu-* (ten sam pierwiastek w położeniu przed spółgłoską *co* w psł. *goveđo* 'bydło rogate', (zob.). Człon drugi — psł. *-тъно*, subst. z suf. *-o-*, normalnym w compositum od *тъно* *мѣти* 'deptać, wydeptywać, ugniatać'. Pierwotne znaczenie — 'miejsce, gdzie się przepędzanym bydłem wymłaca zboże przez wydeptywanie, wygniatanie'. O takiej formie młocki panującej do dziś na Bałkanie i spotykanej też na pñ. Słowiańszczyzny zob. Moszyński KLS² I 214 (tu też poleskie *мнл* 'młóca nogami'). — Zwraca uwagę postać z dysymilacyjnym *-v-* o dużym zasięgu — może już nawet psł. *гувьно*?

Pogodin, Sledy kornej-osnov v slav. jaz. 1903, 234—5, Berneker SEW 362, Sławski SE I 377—8, Pokorný IEW 483, ESSM VII 173—5.

F. S.

гумьно́ *гумьно́на* *гумьно́но* 'związany z gumnem, odnoszący się do gumna, arearius'

~ pol. dawne i dial. *gumienny* 'związany z gumnem', miejsce *gumiennie* = *gumno* 'boisko, klepisko, area' (Słownik stpol. z XV w.), w XVI w. karbarz *gumienny*, stróż *gumienny* (lub *gumiennik*) 'dozorca gumna, robót gumiennych' (SP XVI IBL, ts. dial.: Karłowicz SGP), czes. dawne *humenni*: jako seno *humennie* 'foenum areae'

(Gebauer Sl. od XV w.; Jungmann: *humenné* widly), sła. dawne, dziś rzadkie i dial. *humenný* adi. do *humno*: *humenné* vrata, *humenná* sova, dawne też subst. (obok *humennik*) 'dozorca gumna' (SSJ, HSSJ, SSN);

sch. rzadkie *gūmnenī* 'odnoszący się do gumna, związany z gumnem' (RSAN), bułg. *гумнен* 'ts.' (Mladenov BTR), maced. *гумнен* 'ts.' (RMJ);

rus.-cs. гоумньный (Srezn. z XI w.), stros. *гуменный* 'odnoszący się do gumna, związany z gumnem' (od XVI w.; na adi. oparte też wcześniejsze, z XV w. *гуменникъ* 'gumno', SRJ XI—XVII), ros. *гуменный* 'dotyczący gumna, związany z gumnem' (SSRJ), dial. subst. 'skrzat domowy mieszkający w gumnie' (SRNG), ukr. przestarz. subst. *гуменный* 'nadzorca gumna' (SUM, Hrinčenko), brus. *гуменны* 'odnoszący się do gumna' (TSBM). ~

Adi. od *гутьно*, o suf. -ьць zob. Brodowska-Honowska SPS 80 nn.

F. S.

gun'a 'gruba, najczęściej wełniana tkanina używana jako przykrycie, derka; odzież z takiej tkaniny, toral, tegimentum; vestis villis'

~ pol. *gunia*, dziś tylko 'wierzchnie okrycie męskie z samodziałowego sukna, noszone w Polsce przez górali, cucha' (SJP, u Karłowicza SGP 'kapota góralska, opończa', 'sukmana' w poświadczeniach sięgających płn. Młpol.; stpol. XVI w. *gunia*: *guniá* 'proste grube odzienie noszone przez ubogich ludzi, endromis, gaunacum', SP XVI IBL), dawne 'grube białe sukno domowej roboty; okrycie z takiego sukna, derka, koc, toral' (Lehr-Spławiński SJP; w tym znaczeniu od XIV w.: 'derka, koc, tegimentum', Słownik stpol.), dial. też 'płachta do noszenia trawy' (Karłowicz SGP; o zasięgu desygnatu i nazwy MAGP mapa 564; — z pol. lit. *gūniá*, *gūnė* 'derka', Sławski SE I 378), czes. *houné* (poet. *houň*), stczes. od XIV w. *húně*, dial. *huňa* : *guňa* 'kosmata gruba tkanina, derka, koc' (Přír. slov., Gebauer Sl., Bartoš DSM), sła. *huňa* 'tkanina z grubego sukna; odzienie z takiej tkaniny; derka, koc', 'kożuch ze skóry owczej' (SSJ, SSN, Káral);

sł. *gúnja* 'koc' (Pleteršnik, tu materiał dial.), sch. *gūnja* 'szeroka, obszerna wieśniacza kapota' (dial. Kos.-Met.: 'sukmana; kożuch'), dial. 'wełna, sierść' (Czarnogóra, RSAN; w RJAZ tylko *Guňa* NO msc. z XIII w.: *Guňa* vlah), bułg. *гуня* (dial. też z wtórną dyspalatalizacją: *гуна*) 'gruby, prosty płaszcz, kapota', dial. też 'kożuch, szuba' (RBE, Gerov, BDial. II 148, 194), maced. *гуня*, *гуна* 'wierzchnie włościańskie samodziałowe odzienie' (RMJ);

strus. i stros. *гуня* 'wierzchnie odzienie': взяли ... *гуню* волошьскую бѣлу (XV w.), скоро овчина или овчинная одежда, или *гуня* (XVII w.), też 'stara, zniszczona odzież' (SRJ XI—XVII; u Srezn. *гѣна* = *гѣна* 'гоўна, gunna, vestis pellicea'), ros. przestarz. i dial. *гуня* (dial. też *гуня*) 'rodzaj wierzchniej odzieży' ('kaftan', 'płaszcz', 'futro, szuba, pelisa'), 'znoszona, stara, postrzępiona odzież; łachmany', 'derka, koc', czasem też 'szmatka, gałganek' (SSRJ, SRNG, tutaj też dial. *гуня* jako coll. 'łachmany, szmaty', ale też 'znoszone, stare odzienie', 'koszula' = *гуня*), ukr. przestarz. *гуня* 'wierzchnie odzienie z białego domowego sukna', dial. także 'tkanina z owczej wełny', 'włochate sukno z Zakarpacia' (Onyškevyč Bojk.), brus. stare i dial. *гуня* 'ciepła gruba tkanina; derka (np. do nakrywania konia)' (HSBM, SPZB), stare także 'łachmany, stara, podarta odzież' (HSBM). ~

Por. też postać m.: sł. przestarz. i dial. *gúnj* 'wełniana narzuta, derka, koc' (SSKJ, Pleteršnik), sch. od XIV w. *gūnj gūnja* 'męskie ludowe odzienie', 'narzuta, derka' (RSAN, RJAZ, Daničić RSS, Vuk).

Późna psł. wędrowna pożyczka z nieznanego źródła, najprawdopodobniej z języków bałkańskich. Por. późne łac. *gunna* 'kożuch, płaszcz podbity futrem'. Wyraz

obcy, dobrze zaświadczony też w językach rom., Meyer-Lübke EW³ 292 (uważany przez Romanskiego, Bernekera, Brücknera za źródło wyrazu słow.); srgr. *yoúva*, ngr. *yoúva* 'kożuch', rum. *gună* 'rodzaj płaszcza', alb. *gunë* 'płaszcz z łosiej sierści', węg. *gúnya* 'odzienie chłopskie' (pożyczka słow.?).

Romanski, Jahresbericht des Inst. für rum. Spr. XV 106—7, Berneker SEW 363, Brückner SE 163—4, Skok ER I 634, Pokorny ZSIPh IV 103—4, Stawski SE 378—9 (z przeglądem literatury), ESSM VII 175—7. — Mało prawdopodobna pożyczka z nie zaświadczonego stirań. **gaunya*- 'barwna' < awest. *gaona*- 'włosy; farba' przyjmowane przez Schwyzera, Zeitschrift für Indologie und Iranistik VI, 1928, 234—43, J. Przyluskiego, The Journal of the Royal Asiatic Society, 1931, 346 i Vasmera REW I 321—2; etymologii tej broni K. Moszyński JP 36, 198—200 (tutaj jednak wiele cennych uwag do materiału słow.). F. S.

gura pld. 'garb'

~ sch. *gūra* 'garb' (Vuk, brak danych historycznych, RJAZ, dziś nie używane, RSAN). ~

Por. też sch. *gūriti* 'czynić przygarbionym, pochylonym, np. o starości', *gūriti se* 'garbić się, pochylać się, krzywić się; kurczyć się', zob. *guriti*.

Zaświadczony tylko szczątkowo w sch. archaizm. Do ie. *gēu-*, *gou-*, *gū-* 'giąć, wyginać, wykrzywiać, robić wypukłym'. Co do rozwoju znaczenia w 'garb', por. należące do tego samego pierwiastka gr. *γῦρός* 'zaokrąglony, zakrzywiony, zgięty': u Homera *γῦρός ἐν ὤμοισι* 'garbaty'. Najbliższe odpowiedniki ie.: z tym samym wokalizmem pierwiastka lit. *gaurai* pl. 'kudły; włókna lnu, konopie', lot. *gauri* pl. 'włosy na wstydlivych częściach ciała', orm. *kor* 'zakrzywiony, wygięty' (**gou-ero-*), śrnl. *gūaire* 'włosy', pierwotnie 'kędzierzawe włosy' (**gou-ri-*), norw. *kaure* 'kędziory' (zwłaszcza o kędzierzawej, wijącej się wełnie), por. też awest. *gaona-* n. 'włosy', szczególnie 'sierść zwierząt' (**gou-no-m*), stnord. *kaun* n. 'guz'; z apofonią samogłoski rdzennej: lit. *gūrinti* 'o zgarbionym, pochylonym chodzie, biegu', *guṛnas* 'biodro; kostka u nogi' (= orm. *kuṛn* gen. *kran* 'grzbiet, plecy'), *kālno gūras* 'występ skalny', gr. *γῦρός* 'zaokrąglony, zakrzywiony, zgięty'.

Berneker SEW I 363, Buga RR I 441, Trautmann BSW 80, Skok ER I 634—5, Pokorny IEW 393 nn., zwłaszcza 397—8. F. S.

**gurati*. Rekonstruowane przez ESSM VII 177 na podstawie: czes. *hourati* 'kołysać, machać', *hourati se* 'kołysać się' (Přir. slov., Jungmann); śle. *gūrati -am* 'zużywać, niszczyć, np. odzież, obuwie; wyszczerbiać, np. nóż', 'dręczyć, męczyć', dial. 'chodzić powoli' (ESSM VII 177), *gūrati se* 'męczyć się' (Pleteršnik, tutaj też materiał dial.), sch. nowsze *gūrati gūrām* 'trącać, popychać, odpychać; napierać; wciskać', *gūrati se* 'pchać się, wciskać się; narzucać się' (RSAN, RJAZ, Vuk), bułg. u Gerova *zypam (ce)* 'kapać (się)', dawne (RROD) *zypam* 'iść, odchodzić'.

Też dem.: sch. *gūrkati* 'trącać, poszturchiwać' (RJAZ od XVIII w., znane dial.: Elezović Kos.-Met.), bułg. *zypkam* 'zanurzać', maced. *zypkam* 'włóczyć się, wałęsać się' (RMNP).

Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Rozmaitość znaczeń. Związek podanych poszczególnych odpowiedników słow. mało prawdopodobny. ESSM VII 177 nawiązuje do ie. *geu-* 'giąć, zginać' łącząc z *guriti* (zob.) i *gura* (zob.). Nie widać podstaw. F. S.

***guriti** (sę). Rekonstruowane przez ESSM VII 177 na podstawie sch. *güriti* 'garbić, przygarbiać, pochylać', *güriti se* 'garbić się, pochylać się, krzywić się, kulić się, np. z zimna' (RSAN, w RJAZ tylko *güriti se*); ros. dial. *зуриться* 'przyznawać się do winy, obwiniać się' (SRNG: pskow., u Dala jako niepewne).

Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Związek wyrazu sch. (wyrazne, późne denominativum od *gūra* 'garb') z niepewnym ros. dial. wątpliwy. F. S.

***gurb̃ba**. Rekonstruowane przez ESSM VII 177—8 na podstawie: sch. niepewne *gurba* 'wisior' (tylko RSAN): „verovatno: niz, niska" w jednym przykładzie z początku XX w.); ros. *зурьба* coll. 'tłum' (SSRJ z materiałem z XVIII w.), dial. 'stado' (Perm, Tambow, Kursk, Psków), adv. *зурьбой* 'tłumnie, w dużej ilości' (SRNG, tu też *зурба* 'tłum' z rejonu Wiatki i demin. *зурбочка* 'ts.'), ukr. *зурба* -*бу* 'tłum' (= *юрба*), SUM, u Hrinčenki *зурба*, brus. *зурба* 'tłum, grupa', *зурбоу* 'tłumnie, razem, ciżbą' (TSBM, też dial.: Sejaškovič Grodno), dial. też *зурба* 'duża ilość czegoś, np. ziarna' (Šatalava BDS).

Związek wyrazów wsch.słow. z wyjątkowym, późnym sch. dial. *gurba* (RJAZ nie notuje!) nieprawdopodobny. Wzajemny stosunek wyrazów wsch.słow. niepewny. Również niepewny jest stosunek do synonimicznych *furba*, *gurma*, stpol. *hurma*. Nie można wykluczyć późnej wędrownej pożyczki. Prasłowiańskość nieprawdopodobna. Por. Berneker SEW I 379, Brückner KZ XLVIII 166 i SE 174, Preobrażenski ES 170, ESUM I 622—3. F. S.

***gurb̃ľ**. Rekonstruowane przez ESSM VII 178 na podstawie: sch. dial. *gürelj* 'zaschnięty śluz w oczach' (RSAN, brak w RJAZ i innych źródłach), bułg. *зурел* 'ts.' (RBE, Gerov, BDial. V 16, VI 20), maced. *зурел* = pl. *зурелки* lud. *зурелка* 'ts.' (RMJ, RMNP).

Wyraz bułg.-maced. Sch. tylko z dialektu timockiego (por. J. Dinić, Rečnik timockog govora, 1988). Zarówno semantyka, jak i historia wyrazu (brak danych historycznych) wskazują na innowację bułg.-maced. Wyraz powinien być objaśniony na gruncie tych języków. Dotychczasowe etymologie nie przekonują, F. S.

gusła pl. t. 'granie na gęślach', 'wprawianie muzyką w stan ekstazy, obrzędy magiczne'

~ pol. od XV w. *gusła* -*sel* pl. t. 'zabobony, przesady, wróżby', 'obrzędy towarzyszące czarom, zaklęciom' (w XVI w. także sg. *gusło* 'treść wróżby, przepowiednia'), też dial. np. Dejna RKJL XXII 216, także *gusva* (Sychta Kociewie), z pol. też dawne ukr. *зусла* : *гусла* 'ts.' ~

Por. 1. bułg. *зусла* (obok *зѣсла* 'instrument strunowy' (Mladenov BTR));

2. pol. od XVI w. *guślarz* : *guslarz* 'czarownik, zaklinacz', też dial. (np. Dejna l.c., Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *guslař* -*ra* 'ts.', *gusłowař* 'zaklinać, czarować'.

Zapewne nomen actionis od *guditi* — formy obocznej do *gqđiti* (o innych wypadkach pierwotnej oboczności *q* : *u* por. Sławski SO XVIII 258—9). Innym śladem pierwotnego -*u*- może być bułg. *зусла* obok *зѣсла*. Wykształcenie się w pol. odrębnego znaczenia (por. *gqsli* 'instrument strunowy') może być skutkiem różnicowania w tym języku kontynuantów *q* : *u*. O jego dawności świadczą też derywaty. Co do rozwoju semantycznego 'muzyka, gra' > 'obrzędy magiczne' por. Moszyński KLS² II 1, 350 (o znaczeniu muzyki przy obrzędach magicznych). — O budowie (suf. -*sło*) zob. I 103—4. — Inne, mało prawdopodobne etymologie referuje Sławski SE I 379—80. M. J. — F. S.

gušćerica zob. gušćerъ

gušćerъ *gušćera* : gušćerica pld. 'jaszczurka, Lacerta'

gušćerъ: ~ sł. dawne i dial. *gūšćer* (dial. też *kūšćar*, *kūšćer*) 'jaszczurka, Lacerta', dial. doleńskie także 'muskul, musculus' (z bezdźwięcznym nagłosem), pl. *gušćeri* med. 'obrzęk gruczołów szyjnych, np. przy anginie' (Pleteršnik, Bezłaj ES I 187; brak w SSKJ), sch. *gūštēr* : *gūšter* (dial. zach. *gūštēr*, czasami *gūštar*) 'Lacerta', w dial. zwłaszcza pl. też o różnych chorobach, przede wszystkim gardła (RSAN, RJAZ od XVI w., ale jako adi. w funkcji NM od XIV w. *Gušterovo* Polje: Daničić RSS, za nim RJAZ; Jurišić Vrgada), bułg. *zyuŋep* 'Lacerta' (RBE, u Gerova też 'choroba bydła, rak języka'), dial. czasami 'kaszel, chrypka' (ESSM VII 179), maced. *zyumeŋep* 'Lacerta' (RMJ, dial.: RMNP, u Małeckiego SW 'jaszczur'). ~ *gušćerica*: ~ sł. *kūšćarica* = *gūšćer* (Pleteršnik, Bezłaj l.c.), sch. *gūšćerica* (dial. *gūšćerica*, *gūšćarica*, *kūšćerica*) 'jaszczurka, zwłaszcza mała', lud. też jako nazwa różnych chorób i ziół leczących je (RSAN; RJAZ za Daničićem RSS w funkcji NM od XIII w.), bułg. *zyuŋepuŋa* = *zyuŋep* (RBE), dial. częściej 'jaszczurka-samica' (RBE, Gerov), maced. *zyumeŋpuŋa* = *zyumeŋep* (RMJ, RMNP), u Małeckiego SW 'jaszczurka-samica'. ~

Por. też niepewne połab. *g'áustar*, u Rosta 361, 383 w materiale onomastycznym: NW *Gusternitz*; brak w innych źródłach.

Etymologii pewnej nie ma (podobnie jak przy *ašćerъ*, zob.). Z dotychczasowych prób objaśnień na uwagę zasługuje Vaillant RES VIII 243—5, który dopatrywał się w *gušćerъ* późnej substytucji pierwotnego *ašćerъ*. Na obszarze, gdzie występowała alternacja *q* : *gq*- i gdzie *q* > *u*, etymologia ludowa przekształciła psł. *ašćerъ* w (*g*)*qšćerъ*, identyfikując pierwszy człon wyrazu z (*g*)*qžъ*, (*g*)*užъ* 'wąż'. Postać *gušter* z *-u-* < *-q-* rozwinęła się na terytorium sch., skąd ekspandowała na sąsiednie tereny.

Przegląd innych mało prawdopodobnych prób objaśnień zob. Bezłaj ES I 187 oraz ESSM VII 179. F. S.

**gutati*. Rekonstruowane przez ESSM VII 179 na podstawie: czes. dial. *hútati* (*si*) 'rozmyślać' (Přir. slov., u Jungmanna jako sła., z Palkoviča), sła. (nie tylko jednak dial.) *hútat* 'rozmyślać, przemyśliwać, zamyślać', *hútat' si* 'rozmyślać, rozważać' (od XVIII w., HSSJ; dial. głównie zach.: SSN).

Związek ze wsch.słów. *gutati* 'kołysać' (ros. dial. *zymamъ* 'kołysać dziecko w kołysce', SRNG, ukr. dial. *zymám* 'kołysać', Leks. Poles'ja 82, brus. pot. i dial. *zymáŋъ* 'ts.', TSBM) nieprawdopodobny. Zarówno budowa, jak historia i geografia wyrazu wskazują na późną innowację poszczególnych języków słow. Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Dla wyrazów wsch.słów. nie można wykluczyć podstawy dźwkn. O czasownikach na *-tati* zob. I 52—3. O dźwkn. *gu!* zob. Sławski SE I 433 s.v. *hukać*. F. S.

gutoriti *gutor'q* 'mówić, zwłaszcza dużo, rozmawiać, rozprawiać, gawędzić'

~ głuź. *huntorić so* 'zrzędzić, gderać, sarkać, mruczeć, szemrać' (Zeman, Pfuhl; z sekundarnym infiksem *-n-*, podobnie jak np. *dudy* : *dundać*, Schuster-Šewc EW 361), sła. (od XVIII w.: HSSJ) *hútorit* ekspr. 'dużo mówić, rozprawiać', dial. (głównie wsch.) też 'mówić do siebie', 'paplać, bredzić' (SSN), *hutorit* pot. 'mówić narzeczem wschodniostłowackim' (SSJ; u Kálala jedna forma: *hutoric*);

ros. pot. i dial. *zymóripуть -рю -пишь* (w dawnych źródłach jako potoczne i dial. *zymóripуть*: *zymóripуть*, SSRJ, SAR), dial. *zymáripуть* : *zymóripуть* powszechnie

'rozmawiać, gawędzić, gwarzyć', rzadziej 'szczebiotać, o dzieciach; zaczynać mówić, o dziecku', dial. *гѹторитѹся* : *гѹтѹритѹся* bezosobowo 'gawędzić, rozmawiać', 'odzywać się do kogoś, rozmawiać z kimś' (SRNG, *Словарь Кuzbassa*), ukr. dial. *гѹтѹрѹму* 'rozmawiać, gawędzić' (SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. *гѹтарѹць* 'ts.' (TSBM, Nosovič, Turaŭ: *гѹтѹрыць*). ~

Por. też sła. *hutor* 'rozmowa, biesiada' (SSJ), ros. dial. *гѹтор* 'rozmowa, pogawędka', rzadziej 'wymówki', 'szum pszczół' (Dal, SRNG), ukr. *гѹтур -opi* f. 'rozmowa' (Hrinčenko).

Etymologia niepewna. Najprawdopodobniej do tego samego rdzenia co *govoriti*. Także i budowa ta sama co w *govoriti*, o dźwięku, ekspr. sufiksie *-or-*, *-r-* zob. I 54. Jedyńa różnicą jest determinant *-t-*, przed którym dyftong *-ou-* przechodzi w *-u-*.

Berneker SEW I 364, Pokorny IEW 403 (uważają *gutorъ* za podstawowe subst., *gutoriti* za denominativum). — Mało prawdopodobne dopatrywanie się tu (ostatnio ESSM VII 179—80) starej kontaminacji z *gu-* (p. *govoriti*) i *-toriti*, słow. odpowiednika lit. *taŕti* 'mówić', por. *tor-tor-iti*, np. czes. *trátořiti* 'gadać, pleść', ros. *торѹторѹть* 'ts.'; podobnie Otrębski LP I 132—3, wg którego w I członie kryje się verbum *gukati*. F. S.

**guviti* (sę). Rekonstruowane przez ESSM VII 180 tylko na podstawie: sch. dial. (z Liki) *gŭviti* 'zachłannie coś zgarniać, np. dobra materialne, bogactwo', *gŭviti se*, *gŭvi mi se* 'niedobrze mi, nudzi mnie' (Vuk, RJAZ, RSAN).

Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Dial. wyraz sch. wymaga wyjaśnienia na gruncie rodzimym (por. próbę Skoka ER I 597). Dopatrywanie się tu starego causativum bezpodstawne (przeczy temu przede wszystkim morfologia!). F. S.

guza zob. gqzъ

guzerъ zob. gqzyrъ

guzica zob. gqzica

guzъ zob. gqzъ

guzyrъ zob. gqzyrъ

guzьнъ zob. gqzьнъ

**gvara* : **gvary*. Rekonstruowane przez ESSM VII 180 tylko na podstawie: pol. *gvara* 'mowa regionalna, lokalna, środowiskowa' (dial. 'mowa, rozmowa, język; dialekt', pl. *gwary* 'hałas', 'gawęda, gadanie', Karłowicz SGP, Lorentz PW I 238 jako sli.; brak u Sychty), stpol. XVI w. 'mowa, sposób mówienia, wymowa' (SP XVI IBL), u L. też osobowo 'gadula', *gwar* 'mieszanka głosów, hałas, zgietk' (od XV w.: 'hałas, gwar, niepokój'), dawne 'rozmowa, gwarzenie, gawęda' (L).

Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Tylko pol. nomen deverbale od *gvariti*, zob. *govoriti*. F. S.

**gvarati*. Rekonstruowane przez ESSM VII 180 na podstawie: sch. dial. (Boka) *gvàrati* 'baraszkować, przebierać rączkami i nóżkami, o odkrytym dziecku w kotłyszce' (RSAN za RJAZ — tutaj jako niejasne, bez akcentu, z adnotacją — nomen dever-

bale z Dubrownika z XVII w. a vb. z Boki), bułg. dial. rzadkie *zvápan* 'człapać, brodzić, np. po błocie' (Mladenov BTR, BDial. I 188; brak w RBE i u Gerova).

Związek tych wyrazów nieprawdopodobny. Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Dial. wyrazy sch. i bułg. muszą być objaśnione na gruncie najbliższym. Innowacja późna.

F. S.

***gvariti**. Rekonstruowane w ESSM VII 181 na podstawie: pol. *gwarzyć* 'gawędzić', 'opowiadać, prawić', rzadko 'gaworzyć, zaczynać mówić, o dziecku', przestarz. 'czynić gwar, hałasować', stpol. od XV w. 'mówić, dicere', 'zgiełk czynić' (SJP PAN, Słownik stpol., L., Lorentz PW I 239 jako sł.: *gwařac*), ukr. *zvápumu* 'mówić' (Hrinčenko), zob. *govoriti* : *gvariti* (jako dial. zach.).

F. S.

***gvarь** zob. ***gvara**

gvazdati *gvazdajq* 'brudzić, paskudzić' (płn.), 'paplać' (płd.)

~ pol. rzadkie, dawne i dial. w różnych postaciach: *gwazdać* (u L. *gwazdzić*, u Lehra-Splawińskiego SJP *gwazd(r)ać*, dial. *gwazdać*, *gwazdać*, *gwazgać*, *gwezdać*, kasz. też *gvańdac* Karłowicz SGP, Lorentz PW I 239, Sychta SK tylko *gvańdac*) 'malować lub pisać brzydko, bazgrać, mazać, gryzmolić', 'partaczyć, robić źle';

sł. *gvazdati* 'pleść, bajdurzyć' (Pleteršnik — bez akcentu i przykładu, ze starszych słowników), sch. rzadkie dial. *gvázdati* *gváždām* 'ts.' (RSAN; brak w RJAZ, u Vuka i w innych źródłach dial.);

ros. dial. powszechne *zvázdámь* (rzadziej *zvázdámь*) 'paćkać, paskudzić', 'partaczyć coś, źle coś robić', *zvázdámься* 'brudzić się, paćkać się', 'marudzić, zwlekać' (Dal, SRNG, Slovarь Mordov.), ukr. dial. *zvázdámu* 'gnieść, miesić' (Żel.). ~

Tutaj też sła. dial. rzadkie *hvaždit'* 'siec, rzezać' (SSN, Kálal ze słownika Kotta).

Nie można wykluczyć obocznej postaci *gvazditi*. Budowa wskazuje na pierwotne iterat.-causat. do *gyzditi* : *gyditi*, *gyzdь* : *gydь*. Prastara apofonia, jak np. w psł. *chvat-* : *chyt-* (zob. *chvatati*), *kvas-* : *kys-* (p. *kvasiti*). Do ie. *g^hou-* : *g^hū-*, zob. *govьno*. Oboczność determinantu *-d-* : *-zd-* częsta, por. *gydь* : *gyzdь*. Por. śrdniem. *quād*, stwniem. *quāt*, dial. niem. *Kot* 'błoto, kał'.

Brückner SE 165, 376, 173, Vasmer REW I 398, Sławski SE I 383—4, ESSM VII 181.

F. S.

gvězda zach. : płd. i wsch. *zvězda* 'stella', 'przedmiot przypominający kształtem gwiazdę', 'białe znamię na czole zwierzęcia, sidus'

gvězda: ~ pol. od XVI w. *gwiazda* (stpol. i dziś dial. *gwiázda*) 'stella' (stpol. czasami *gwiazda* światłości 'słońce'), 'coś przypominającego kształtem gwiazdę', 'biała plama, znamię na czole zwierzęcia, zwłaszcza konia, sidus' (już od XV w., znane dial.: Sychta SK), rzadziej *gwiazda* dróg 'miejsce rozejścia się dróg' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. także 'piasta u koła' (Sychta SK), połab. *gjozdā*, dłuź. *gvězda* (u Megisera 1603 r. jutna *guasda*, 'lucifer'), głuź. *hwězda* (dial. *fězda*, *vězda*) 'stella', 'piasta u koła', 'białe znamię u zwierzęcia, np. ogonek sarny' (Zeman, Schuster-Šewc EW 368), czes. *hvězda* 'stella', 'przedmiot kształtem przypominający gwiazdę', 'jasne znamię u zwierzęcia' (Přir. slov., Gebauer Sl., Jungmann), sła. *hviezda* dial. *chvizda*, *viezda* 'ts.' (SSJ, SSN). ~

zvězda: ~ sł. *zvězda* 'stella' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *zvězda* 'stella' (dial. także 'słońce'), 'przedmiot przypominający gwiazdę', 'znamię w kształcie gwiazdy, zwykle na czole konia', dial. rzadziej 'miejsce na czole pomiędzy brwiami', 'żrenica' (RSAN, RJAZ od XIII w., Vuk), scs. już w najstarszych zabytkach *звѣзда* 'ἀστὴρ,

ἄστρον, stella', wczesne cs. też ЗВѢЗДА ЮТРЬНАГА 'stella matutina' (SJS), bułg. *zvezdá* (dial. *zvězda*, *zvězda*, *dzvezdá*, *жвездá*, *жувездá*, BER I 621) 'stella', poet. 'meteor', 'przedmiot w kształcie gwiazdy' (RBE), maced. *svezda* 'ts.';

strus. od XII w. ЗВѢЗДА 'stella', 'konstelacja, gwiazdozbiór', 'figura lub przedmiot w kształcie gwiazdy', 'piętno na czole zwierzęcia' (SRJ XI—XVII), ros. *zvezdá* -ды 'stella', 'figura lub przedmiot w kształcie gwiazdy', 'białe piętno na czole zwierzęcia' (SSRJ), dial. brak w znaczeniu 'stella', por. pojedyncze znaczenia: 'ozdoba na fasadzie domu', 'bielmo na oku', 'piętno, plama na odzieży', 'siniak na twarzy', *zvezdá* ясная 'błyskawica' (SRNG), ukr. dial. i poet. *zvezdá* 'stella' (SUM, Hrinčenko, Żel.). ~

Pewne odpowiedniki w bałt.: lit. *žvaigždė*, *žvaizdė*, lot. *žvaigzne* (por. *borzda* : *borzdьna*). O różnicach między wyrazami słow. a bałt. zob. Trautmann 373—4, Sławski SE I 384. Dalsza etymologia niepewna. K. Moszyński JP XXXVI 200—1 łączył psł. *gvězda* z lit. *gaizdras* 'światło na niebie', *gaidrius* 'jasny', gr. *φαιδρός* 'jasny, wydający światło', ie. *g^hhēj-* 'jasny, świecący' (o pierwiastku i rodzinie zob. Pokorny IEW 418—9). Powoływał się na nierzadkie wyrazy z nagłosowym *g-* wykazujące alternację *gv-* : *g-*, por. *gvazdati* : *gaditi*, *gadъ*, *gydъ*, *gvozdъ* : *gozdъ*. — Brückner ASIPh XXXIX 8, SE 165, KZ L 164—5, opierając się na bliskich znaczeniowo dubletach z odpowiednimi spółgłoskami bezdźwięcznymi (stprus. *swāigstan* 'światło', psł. *svěť*, *kvěť*), uważał psł. *gvězda* i bałt. *žvaigždė* za odmianki dźwięczne pierwotnego *kvait-* : *svait-* (podobnie Machek Mnema Zubatý 417, Otrębski LP II 275, IV 33). Przegląd innych mało prawdopodobnych objaśnień dają Sławski l.c., ESSM VII 181—3. F. S.

gvězdatъ *gvězdata* *gvězdata* zach. : pld. i wsch. **zvězdatъ** *zvězdata* *zvězdata* 'mający kształt gwiazdy', 'gwiazdzisty, pełen gwiazd, stellatus'

gvězdatъ: ~ pol. dial. kasz.-sli. *gwozdati* 'pełen gwiazd, gwiazdzisty' (Lorentz PW), dłuż. *gvězdaty* 'gwiazdzisty, pełen gwiazd', subst. *gvězdata* 'krowa z jasnym znamieniem na czole' (Muka), głuż. *hwězdaty* 'gwiazdzisty' (Zeman, Pfuhl). ~

zvězdatъ: ~ sle. *zvezdati* 'gwiazdzisty' (Pleteršnik), dziś tylko *zvezdast* 'mający kształt gwiazdy' (SSKJ), sch. *zvězdat* (: *zvježdat*) 'gwiazdzisty', 'podobny do gwiazdy, mający kształt gwiazdy', *zvězdist* (: *zvifězdist*) 'podobny do gwiazdy', 'posiadający znamię w kształcie gwiazdy, o zwierzęciu' (RSAN), bułg. *zvezdam* przestarz. i dial. 'mający kształt gwiazdy', też przestarz. i książk. *zvezdecm* 'ts.' (RBE), maced. *svezdecm* 'gwiazdzisty';

ukr. regionalne *zvezdamu* 'podobny do gwiazdy' (Hrinčenko, Żel.), 'posiadający jasne znamię na czole, np. o koniu' (Żel.). ~

Por. też o mniejszym zasięgu z suf. *-itъ* (: *-istъ*): pol. *gwiazdzisty* (: *gwieździsty*) 'pełen gwiazd', 'podobny do gwiazdy, mający kształt gwiazdy', 'promienny, świecący jak gwiazda' (SJP PAN, SP XVI IBL), głuż. *hwězdzity* 'gwiazdzisty', czes. *hvězditý* 'ts.'; ros. *zvezdísty* 'ts.'.

Adi. z suf. *-atъ* (*-astъ*, *-itъ* i *-istъ*) od *gvězda*. O tym typie adi. zob. Winkler-Leszczynska PJ PAN 40, Brodowska-Honowska SPS 141 nn. i 139 nn. F. S.

gvězďьna *gvězďьna* *gvězďьno* zach. : pld. i wsch. **zvězďьna** *zvězďьna* *zvězďьno* 'odnoszący się do gwiazdy, gwiazd', 'usiany gwiazdami, pełen gwiazd, gwiazdzisty, stellatus, sidereus': **gvězďьno** *nebo*, **zvězďьno** *nebo*

gvězďьna: ~ pol. *gwiezdny* (stpol. od XV w., dziś rzadkie też *gwiazdny*) 'dotyczący gwiazdy; złożony z gwiazd, gwiazdzisty': *gwiazdziste* *niebo*, 'promienisty' (SJP PAN,

Lehr-Splawiński SJP, Słownik stpol., brak w dial.), dłuż. *gwězdny* 'gwiaździsty': *gwězdne nębjo* (Muka), głuź. *hwězdny* 'gwiazdowy, astralny', 'gwiaździsty, pełen gwiazd': *hwězdne nębjo* (Zeman, Pfuhl), czes. od XIV w. *hwězdny* 'gwiazdowy', 'gwiaździsty, pełen gwiazd': na *hwyezdne nebe* (Gebauer Sl. z XIV w.), 'świecący jak gwiazda' (Přir. slov; brak w dial.), sła. *hwiezdny* 'gwiazdowy', 'gwiaździsty, pełen gwiazd': *hwiezdne nebo* (SSJ, HSSJ). ~

zvězdъnъ: ~ sła. *zvězden -dna* 'gwiazdowy', 'gwiaździsty' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *zvězdan* 'pełen gwiazd, gwiaździsty': *zvezdano nebo, zvezdno nebo* (RSAN, RJAZ), 'podobny do gwiazdy', 'błyszczący jak gwiazda' (od XVI w. u Daničicia RSS: звѣздънн законъ), cs.-bułg. XIV w. звѣздънъ 'stellarum' (SJS), bułg. *zvězden* 'gwiaździsty, pełen gwiazd': *zvezdno nebo*, 'gwiazdowy, astralny' (RBE), maced. *svězden* 'ts.';

rus.-cs., strus. звѣздным 'odnoszący się do gwiazd' (od XI w., SRJ XI—XVII), ros. *zvězdnnyj* 'gwiezdny; gwiazdowy', 'gwiaździsty': *zvezdnoe nebo* (SSRJ), ukr. regionalne *zvizdnnyj* 'ts.' (Zel.). ~

Od *gwězda* z suf. -ъnъ, o budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 80 nn.

F. S.

gvizdati gvizd'q zach. : pld. i wsch. *zvizdati zvizd'q* 'wydawać dźwięk świszczący, ostry, przenikliwy, świstać, gwizdać, sibilare', perf. *gviznqti gvizdnq* zach. : pld. i wsch. *zviznqti zvizdnq*

gvizdati: ~ pol. od XV w. *gwizdać gwizdę* 'wydawać dźwięk świszczący, ostry, przenikliwy, świstać' (też dial., np. kasz. *gvizdac gvizże* 'ts.', Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. dial. *gwizdać -dam* 'ts.', głuź. *hwizdać -dam* 'ts.' (też 'bujać, blagować, łąca, nabierać'), czes. *hvizdati -dām* 'ts.', sła. *hwizdat' -dam* 'ts.'. ~

zvizdati: ~ sła. *zvizdati, zvizgati -dam* 'gwizdać, świstać', sch. od XVI w. *zvizdati -ždim* (: -ždām, -ždēm), dawne *zvizdati -dam, zvizgati, zvižgati, zviždjeti, zviždati* 'gwizdać, świstać, piszczeć', dial. czakaw. *zvižjot, zvižjot -žjen* 'gwizdać' (ČDL I 1400, 1416), cs. *zvizdati zvizdaj* 'gwizdać, świstać', maced. *svizdu* 'ts.';

rus.-cs. *zvizdati zvizdaj* : *zvizdaj* 'gwizdać, świstać'. ~

Perf. *gviznqti*: ~ pol. od XVIII w. *gwizdnąć* 'wydać dźwięk ostry, przenikliwy, zagwizdać, świsnąć; trzasnąć, uderzyć', głuź. *hwizdnyc* 'świsnąć; zełgać, skłamać', czes. *hvizdnouti* 'świsnąć', sła. *hwizdnut* 'ts.'. ~

zviznqti: ~ sła. *zvižgniti zvižgnem* 'świsnąć', sch. *zviznuti zvižnēm* 'gwizdnąć, świsnąć', *zvižnuti zvižnēm* 'trzasnąć, uderzyć ze świstem', czakaw. *zvižhot, zvižhot -žnem* impf. 'gwizdać, świstać' (ČDL I 1400, 1416), maced. *svizne* 'uderzyć';

ros. dial. *sviznnyj* 'silnie uderzyć'. ~

Psl. dial. zach. *gvizdati* dźwkn. zamiast pierwotnego, dobrze zachowanego na wsch. i pld. *zvizdati*, nawiązującego z udźwięcznieniem (upodobnieniem na odległość) do już ie. dźwkn. *svēizdō* : *svēi-*, *svi-* 'syczeć, gwizdać'. Por. tego samego typu już psl. dublet bezdźwięczny synonimiczne *svistati*. Najbliższe, ale niekoniecznie prapokrewne, odpowiedniki: lit. *su-žvigtī* 'zakwiczeć; zagwizdać; wrzasnąć', stind. *ksvedati* : *ksvedāti* 'brzęczy, brzmi, mruczy', stirl. *sēt-* 'dmuchać, dać (o odpowiednim instrumencie)'. — Nagłosowe *g-* w *gvizdati* wtórne, chyba z dysymilacji przed śródgłosową spółgłoską syczącą. Por. z jednej strony psl. *chvistati* 'gwizdać', z drugiej zaś germ. *hvis-*, *hvisk-*, stang. *hwistlian* 'ts.'.

Berneker SEW I 365, Sławski SE I 385—6, Pokorny IEW 1041, ESSM VII 183—4. W. B. — F. S.

gwizdъ gvizda zach. : pld. i wsch. *zvizdъ zvizda* 'gwizdanie, świstanie'

gwizdъ: ~ pol. *gwizd -du* 'gwizdanie, świstanie' (późne, od XVIII w.), dial.

'szczerba w szeregu przednich zębów u człowieka i zwierzęcia; zbyt szeroki przedział pomiędzy pierwszymi palcami u nogi', *gwizdy* pl. 'złe karty' (Karłowicz SGP), *gwizd* 'człowiek przebrany w wigilię Bożego Narodzenia, kołędnik', kasz. *gvižd* -*da* 'przewodnik oprowadzający przebranych kołędników i oznajmujący ich przybycie dzwonkiem lub gwizdaniem' (Sychta SK I 395), głuź. *hwizd* -*da* 'gwizd, gwizdnięcie', pl. *hwizdy* 'łganie, kłamstwa', czes. *hwizd* 'gwizd, świst', stczes. 'jakiś ptak', sła. *hvizd* 'gwizd, świst'. ~

zvizdъ: ~ sła. *zvīzd* 'gwizd, świst', sch. *zvīzd* 'ts.', cs. *zvīzdъ* 'ts.';

brus. *zvižd* 'świsł'. ~

Derywat wsteczny od *gvizdati*: *zvizdati*, o budowie zob. I 58—9.

W. B.

gwizdъ *gvizd'a* zach.: pld. *zvīzdъ* *zvīzd'a* 'gwizdanie, gwizd, świst'

gvizdъ: ~ pol. dial. *gwizdъ* 'człowiek przebrany w wigilię Bożego Narodzenia, kołędnik' (Karłowicz SGP, też kasz. *gvižž*, *gvišč* 'przewodnik oprowadzający kołędników i oznajmujący ich przybycie dzwonkiem lub gwizdaniem', Sychta SK), stpol. XV w. *gwizdъ* 'robaczywy orzech laskowy' (Słownik stpol.), czes. *hvižd* 'ts.' (Jungmann, Machek ES² 192), dial. moraw. w zwrocie: był jak *hvižd* 'chudy, szczupły' (Bartoš DSM), stczes. XIV w. *hvižd* 'pusty, robaczywy orzech' (Flajšhans Klaret II 285), *hvižd* 'jakiś ptak', sła. dial. *hvižd* 'pusty, robaczywy orzech' (Kálal). ~

Por. głuź 1. *hviždk*, *hviždk* 'robaczywy orzech; wysmukły, chudy człowiek';

2. czes. dial. *hviždě* 'odmiana kaczk'. ~

zvīzdъ: ~ sła. *zvīzd*, *žvīžg* 'gwizdanie, gwizd, świst', sch. *zvīzd* 'gwizd, świst'. ~

Od *gvizdati*: *zvizdati*, o suf. -*ъ* zob. I 80—1. Pierwotne nomen actionis, skonkretyzowane: 'coś, co świszczy, gwizdże' (np. 'pusty, dziurawy orzech', 'gatunek kaczk').

W. B.

gviznqti zob. *grizdati*

gvora pld. i wsch. 'coś wypukłego'

~ sła. dial. (doleńskie) *gōr gōra* 'kupa gnoju' (Bezłaj ES I 162), sch. dial. czakaw. (Brač) *žgorāc* -*rcā* 'guz, narośl' (ČDL I 1408), czakaw.-kajkaw. (Ozalj) *žgvōrac* 'bąbel od ukłucia pchły, osy, komara, muchy itp.' (Težak HDZ V 419; pierwotne dem., z wtórnym *žgv-* < *gv-*, zob. Boryš HDZ VIII 24);

strus., rus.-cs. *гворъ*: *говоръ* 'bąbel na wodzie' (Srezn., SRJ XI—XVII), ros. dial. *звор* m. 'ts.' (SRNG), ukr. dial. *звор* m. 'kliny w spodniach' (Hrinčenko). ~

Por. derywaty: 1. stsch. dial. czakaw. (XVI w. u Lucicia) *gvorčat*: pstranak *gvorčati* 'pierścionek z oczkiem, z klejnotem; (RJAZ), strus. *гворатын гвордъ* 'gwóždъ z główką';

2. sch. dial. sztokaw. (Serbia) *gvóřilo* 'otok w kształcie sita do kształtowania fezu' (RJAZ, RSAN; zob. Petleva Etim. 1973, 47—49);

3. sła. *gorjāča* (i *garjāča*) 'sękaty kij' (Pleteršnik).

Do ie. *gēu-*: *gəu-*, *gū-* 'skłaniać, krzywić, robić wypukłym' (zob. *guga*, *gul'a*, *gyža*, *guzь*). O suf. -*ъ* zaświadczone w kilku starych derywatach prymarnych zob. I 24—5. W psł. *gvora* pierwiastek na stopniu redukcji bez pierwotnej samogłoski rdzennej -*e*. Pierwotne znaczenie 'coś wypukłego'. Tu też sch. *gūra* 'garb'.

Potrebna RFV III 164, Kurkina Etim 1971, 66—67, Vasmer REW I 263, Bezłaj ES I 162, ESSM VII 184. — Dawniej nawiązywano do dźwięk. *gōu-* 'wołać, krzyczeć' (zob. *govoriti*, tak np. Berneker SEW I 339, Pokorny IEW 403), rekonstruowano psł. **gvora*. Mało prawdopodobne.

W. B. — F. S.

gvozděň *gvozděna gvozděno* pld. i wsch. 'odnoszący się do zaostzonego kawałka drewna, do gwoździa'

~ sch. *gvōzden, gvōzden* 'żelazny' (dial. czakaw. *gvozděn -zděna -zděno* : *gvōzden -na -no* 'ts.', ČDL I 264), dial. XVII w. *gozden* 'ts.' (RJAZ);

ros. *гвоздяной -ная -ное* 'odnoszący się do gwoździa', dial. *гвоздяная* matka 'przezwiśko kupca handlującego gwoździami' (SRNG), ukr. rzadkie *гвоздяний* 'odnoszący się do gwoździa' (por. stuktur. *гвоздяница* 'kowadełko do kucia gwoździ', Tymčenko). ~

Od *gvozdъ, gvozdъ* z suf. *-ěнь* (o suf. zob. Honowska-Brodowska SPS 142—5). Zasięg geograficzny, historia wyrazu, produktywność formacji nie gwarantują pśl. genezy.

ESSM VII 184.

W. B.

gvozditi *gvozd'q* 'przybijać, przytwierdzać, przymocowywać drewnianymi kołkami, gwoździami, cunare'

~ pol. *gwoździć gwoźdźę* 'zatykać gwoździami, zagwaźdzać (armatę)', dial. kasz.-sli. *gozżęc* 'wbijać gwoździe; podkuwając konia wbić mu gwoźdź za róg kopyta i w ten sposób go zranić' (Sychta SK), 'przybijać gwoździami' (Lorentz PW I 252), lepiej poświadczone z pref., np. *przygwoździć* 'przybić, przytwierdzić do czegoś gwoździami lub czymś ostrym', głuź. *hozđić -dži* 'przybijając gwoździami';

sł. *gozditi, gvozditi -zdim* 'zaklinowywać; wbijać (klin); przytwierdzać' (SSKJ, Pieteršnik), sch. *gvōzđiti gvōzđim* 'okuwać; przygniatać' (wg RSAN indywidualne), w RJAZ tylko kajkaw. z Belostenca *gvozditi* 'cuneo', lepiej poświadczone z pref., np. *zāgvozditi* od XVI w. 'umocnić gwoździami, klinami itp.', scs. tylko z pref. *пригвоздити -гвождя* 'przybić (gwoździami)' (SJS);

ros. dial. *гвоздѣть гвоздѣмъ гвоздѣшь* 'wbijać w coś gwoźdź', 'przybijając coś gwoździami', 'zabić, zatkać szczelinę, dziurę klinem, szpuntek', 'stukać' (SRNG), ukr. pot. *гвоздѣти гвоздѣжъ гвоздѣши* 'bić silnie', przen. 'mówić dobitnie' (SUM), 'przybijając gwoździami' (Hrinčenko), brus. dial. *гвоздѣць* 'umacniać', 'uderzać mocno' (Nosovič). ~

Od *gvozdъ* 'clavus', o budowie zob. I 57.

ESSM VII 184—5.

W. B.

gvozdъ *gvozda* 'las, silva'

~ stpol. XV w. *gozd* m. 'las', dłuź. *gōzd* m. 'suchy las na wzniesieniu' (też *gōzda* f. 'ts. '), czes. *hvozd* m. 'wielki, gęsty las, puszcza', stczes. 'góry porośnięte lasem', sła. *hvozd* m. 'wielki, gęsty las';

sł. *gōzd* m. 'las', sch. *gvōzd* (dial. też *gōzd*) m. 'wielki, gęsty, stary las, puszcza' (RSAN), też liczne NT i NM *Gvōzd* (RSAN, RJAZ), bułg. NM *Гоз* (też NW *Гоздѣвска река*, NM *Гозница*, Гълъбов Studia Lehr-Spławski 219—20);

strus. *гвоздъ* m. 'gwoźdź', 'drewniana zatyczka do beczek, szpunt', ros. dial. *гвозд* m. 'gwoźdź', 'zatyczka, korek', brus. *гвозд гваздъ* 'drewniany gwoźdź', por. pozostałości znaczenia 'las' w toponimii wsch.słow., np. *Hvozd* 'góra porośnięta gęstym lasem pod miejscowością Nadwórna', *Hvozday* 'las sosnowy na wrzosowiskach w okolicy Chojnik na środkowym Polesiu', NW *Hvozдика* 'dopływ Ubroci', *Hvožna* 'rzeka u źródeł Narwi' (zob. Moszyński JP XXXV 121). ~

Etymologicznie to samo co pśl. *gvozdъ* 'gałąź, kawałek ostro zakończzonego drzewa'. Rozwój znaczenia 'drzewo, kawał drzewa, gałąź' > 'las' jak w pśl. *borъ*, może i *lěsb*. Por. też lit. *girė* 'las' : stpr. *garian* 'drzewo', stpr. *median* 'las' :

lit. *mėdis* 'drzewo' (inne paralele semantyczne u Brücknera AslPh XXXIX 1—11 (szczególnie 10).

Schütz GTS 58—9, Tolstoj SGT 62—4, ESSM VII 185—6.

W. B. — F. S.

gvozďь gvozdi m. 'gałąź, kawałek ostro zakończzonego drzewa, gwóźdź, clavus'

~ pol. od XV w. *gwóźdź gwoździa* (stpol. i dial. też *góźdź goździa*, Słownik stpol., SP XVI IBL, Karłowicz SGP) 'kawałek cienkiego pręta metalowego (dawniej też kawałek drewnianka), z jednego końca zastrzony, z drugiego nieco rozszerzony, służący do wbijania w drzewo, ścianę itp.', dial. kasz. *gózz gozza* 'gwóźdź; szczebel w drabinie' (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *d'üzđ* m. 'gwóźdź' (< **gvozďь*, Lehr-Splawiński, Połański SE I 142—3), dłuż. *gózzđ* 'gwóźdź', głuż. *hózzđ* *hózzđ* 'ts.'; sło. *gvózd* m. 'gwóźdź, klin' (Pleteršnik), sch. *gvözd gvözda* : *gvözda*, *gvözd gvözda* m. 'żelazo' (też dial., np. czakaw. *gvözd gvözda* 'ts.', ČDL I 264), dial. 'gwóźdź', 'drag żelazny; tłuczek do rozbijania soli; narzędzie do ubijania osnowy przy wyrobie worków z koziej sierści', 'sterczący kamień w górach, wysoka skała' (RSAN), scs. *гвоздь -ди* m. 'gwóźdź' (SJS), bułg. *гвозд* m. 'ts.; szpunt w beczce', dial. *зоч* m. 'gwóźdź do przybijania podkowy' (BDial. II 146);

strus. *гвоздь* m. 'gwóźdź' (Srezn.), ros. *гвоздь -дя* 'gwóźdź (metalowy lub drewniany)', dial. 'zatycka, szpunt', 'kołek do wieszania odzieży', 'sworzeń w wozie; zatycka w wozie' (SRNG), ukr. *гвоздь* (dial. *звіздь*) -дя 'gwóźdź' (SUM), stokr. NO *Гвоздь* (SSUM), brus. dial. *гвоздь* m. 'gwóźdź' (Šatalava BDS 42). ~

Nie można oddzielać od psł. *gvozďь* 'las', od którego różni się suf. -i-. Etymologia niepewna. Mimo trudności głosowych (psł. -v-, nie ma pierwiastka z ie. *eu* : *ou*) najbardziej przekonuje zestawienie z goc. *gazds* 'kolec', stisl. *gaddr* 'kolec, szpie', śriřl. *gat* 'gałązka wierzbowa' (ie. *ghazdh-*) i dalej z śriřl. *gass* 'kielek wschodzącej rośliny', łac. *hasta* 'tyka, oszczep, kół' (ie. *ghast-*). Etymologię tę poparł zdecydowanie K. Moszyński (tu również objaśnienie psł. *gv-*): dawne gwóździe wykonywano z młodych dębów, wyciosując z nich spiczaste na końcu kołeczki.

K. Moszyński JP XXXVI 201. — Mniej prawdopodobny związek z ie. *gues-*, *guos-*, *gvoz-do-* 'gałęzie, listowie' przyjmowany np. przez Sławskiego SE I 329—30, ESSM VII 185—6.

W. B. — F. S.

gvozďьjь gvozďьja pld. 'zastrzony kawałek drzewa, gwóźdź, clavus'

~ scs. *гвозднн* m. 'gwóźdź', też cs., np. serb.-cs. *гвозднн* m. 'ts.' (Daničić, RJAZ; por. stsch. XIV w. NO *Gvozdi*, RJAZ), bułg. *гвоздеѣ* m. 'ts.', u Gerova *гвоздѣѣ*, *гвоздиѣ* m. 'ts.', dial. *гвоздѣѣ* 'ts.' (BDial. III 296: Svištovsko), por. NM *Гоздейка* (Гьльбов Studia Lehr-Splawiński 219—20). ~

Por. adi. scs. *гвозднннъ* 'odnoszący się do gwoździa; gwoździa (gen.)' (SJS).

Od *gvozďь* (zob.), o suf. -ьjь zob. I 83—4.

ESSM VII 186.

W. B.

gvozďьnъ gvozďьna gvozďьno 'odnoszący się do lasu', 'odnoszący się do zastrzonego kawałka drewna, do gwoździa'

~ czes. *hvozdňý* 'odnoszący się do wielkiego, gęstego lasu';

sło. *gózzden -dna -dno* 'leśny', sch. dawne *gvozdan -zdna* 'żelazny' (tylko u Stulicia), stsch. XIV w. NG *Gozna Glava* (RJAZ);

strus. *гвозднннъ* 'odnoszący się do gwoździ' (SRJ XI—XVII), ros. NW *Гвоздна* (WRG I 427), NM *Гвоздно* (Vasmer RGN II 330). ~

Adi. od *gvozdbъ*, *gvozdbъ* z suf. *-bnъ* (o suf. zob. Brodowska-Honowska SPS 80—139). Zasięg geograficzny, historia wyrazu, produktywność formacji (de-rywowanych od dwu psł. wyrazów) nie gwarantują psł. genezy.

ESSM VII 186—7.

W. B.

gъbadlo pln. : **gybadlo** 'przyrząd do zginania czegoś', 'przyrząd do wprawiania czegoś w ruch'

gъbadlo: ~ dłuż. stare *gbadlo* 'ciężar, trud, staranie, zajęcie, praca' (Muka, z Jakubicy), czes. dial. *hebadlo* 'urządzenie do splatania sznurów' (Hruška DSCh);

ros. dial. *zalo*, *balo* 'urządzenie do zaginania płóz', u Dala też *zalo* 'ts.' ~

gybadlo: ~ czes. *hybadlo* 'impuls, siła sprawcza', sła. *hýbadlo* 'ts.';

śle. *gibálo* 'rozzrusznik, motor', 'siła sprawcza', sch. *gibalo* 'impuls', dial. 'urządzenie, na którym zawiesza się wędkę' (RSAN);

ros. dial. *zibálo* 'urządzenie do zaginania płóz itd.' (SRNG), brus. dial. *zibála* 'kłoda, na której zagina się obręcze' (Bjałkevič Mohylew). ~

Nomina instrumenti od *gъbati*, *gъbnqti*, o suf. *-dlo*, *-adlo* zob. I 113—114.

F. S.

gъbanica pld. : pld. i wsch. **gybanica** 'ciasto złożone kilkakrotnie'

gъbanica: ~ śle. dial. *bgánca* 'wyrób z ciasta' (za ESSM VII 187), bułg. *bánuca* 'rodzaj ciasta złożonego z wielu cienkich warstw, przekładanych nadzieniem', maced. *banuца* 'ts.', dial. *gъbájnuца* 'ts.' (MJ XXI 132). ~

gybanica: ~ śle. *gibánica* 'wyrób z ciasta francuskiego' (Pleteršnik), też dial. prekm. *gibánica* 'pieczony wyrób z ciasta', sch. *gibanica* 'rodzaj ciasta francuskiego' (RSAN, RJAZ), bułg. dial. *zъbanuца* 'ts.';

ros. dial. *zъbanuца* 'rodzaj precla' (Dal). ~

Por. ukr. dial. *bánuк* 'rodzaj ciasta', ros. dial. *zъбанец* 'ts.'

Derywaty od imiesłowów *gъbanъ*, *gybanъ* od czasowników *gъbati*, *gybati*.
O sufiksie *-ica* zob. I 98—9.

M. J. — F. S.

gъbati gъb'q : *gъbajq* 'zginać, flectere' > 'poruszać się, movere' : pld. 'ginać, perire'

~ dłuż. *gbaš* *gbam* 'działać, czynić, wypełniać' (Muka, z Mollera), sła. dial. *hbat* 'ruszać', *gbat* 'pobudzać, zachęcać' (Kálal);

śle. *gábatu* *gábat* 'głodować', 'marnieć, zdychać' (Pleteršnik), scs. prefigowane *сгъбати* 'zgiąć, ugiąć, flectere' (SJS: tylko Euch.: *сгъбалаъ еси в'сѣ негъвала*);

strus. *гъбати*, *гъбати* 'ruszać', 'zginać' (SRJ XI—XVII, od XI w.), ukr. dial. *zbatu* 'giąć, miąć, zwiјаć, składać' (Zel.), brus. dial. *zbaцъ* 'zginać' (Nosovič, SPZB). ~

Ten sam pierwiastek co w *gъbnqti*. Zachowane szczątkowo. O suf. *-je-* *-ati* zob. I 48. Na gruncie języków wsch.słow. widać zmieszanie z *bъgati*, por. I 463.

Vaillant GC III 254, ESSM VII 187—8.

M. J. — F. S.

gъbežь *gъbeža* wsch. : **gybežь** *gybeža* pld. i wsch. 'zgięcie, skrzywienie, flexus'

gъbežь: ~ strus. *гъвежь*, *гвежь* 'skrzywienie; fałda, zmarszczka' (od XIII w.), 'obrót, zwrot', 'staw, przegub' (od XV w., SRJ XI—XVII). ~

gybežь: ~ ros. dial. *ziběж* m. 'gięcie', 'zgięta część przedmiotu' (SRNG). ~

Por. śle. *gibežljiv -iva* 'giętki, ruchliwy'.

Pierwotne abstracta deverbalia od *gъbati*, *gybati*, o suf. *-ežь* zob. I 69—70.

F. S.

***гъбитъ**. Rekonstruowane przez ESSM VII 188 na podstawie: czes. *hbitý* 'zwinny, zgrabny, zręczny' i stpol. *gbit* 'powiat'. Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Stpol. *gbit* jest pewną pożyczką z niem. *Gebiet*, zob. Brückner SE 137.

F. S.

гъбнѣти гъбнѣ (гъбнѣти гъбнѣ) 'zginać, nadawać zakrzywiony kształt, flectere, inflectere'

~ pol. od XV w. *giąć gnę* (o postaci inf. zob. Sławski SE I 274, regularna postać wyjątkowo w kasz.: *gnąc* — Lorentz PW), dial. też *gnuć* (Dejna RKJL XXII 172), kasz. *gic* : *goc gnie* (Sychta SK, Lorentz PW) 'zginać, krzywić', dawniej 'o wosku: gnieść' (SW), dial. także 'ruszać' (Karłowicz SGP), dłuż. od XVI w. *gnus gnu* : *gnom* 'giąć, ruszać', głuż. *hnuć hnu* 'ruszać, wzruszać', 'zwichnąć', czes. *hnouti hnu* (stczes. i dial. *hnúti*, Gebauer Sl., Horečka Frenštát) 'ruszać, np. do odejścia', sła. *hnút hne* 'ruszać, zmieniać położenie' (też dial., Habovštiak Orava);

sie. *ganiti* (Pleteršnik też *geníti*) : *gániti gánem* 'wzruszać' (Pleteršnik, SSKJ), dawniej 'poruszać' (Megiser 1592, Pleteršnik, SSKJ), w czasownikach prefigowanych też *-gníti*, np. *upogníti upógnem* 'zgiąć' obok *preganíti 'ts.'*, sch. od XV w. *gánuti gánēm* 'wzruszyć, poruszyć', dial. czakaw. *gānut gānen* (ČDL), kajkaw. *genuti genem* (RJAZ: Belostenec, Jambrešić), w czasownikach prefigowanych *-gnuti*, np. *nāgnuti* 'zgiąć', 'pochylić', scs. zachowane tylko prefigowane раз-гънѣти -гънѣ 'rozwinąć, otworzyć', съ-гънѣти -гънѣ 'zgiąć' (SJS: Mar., Assem. Sav.), bułg. *зъна -еш* 'giąć, zginać', 'składać', 'fałdować';

strus. tylko refl. гъноуѣтиса 'o dniu, chylić się ku wieczorowi' (SRJ XI—XVII, z XIII w., s.v.), ros. od XVII w. *гнуть гну гнѣшь* 'giąć' (SRJ, SRJ XI—XVII od XVII w., Srezn. гноуѣти : гъбноуѣти : гъноуѣти bez przykładów), też 'nakłaniać', 'obstawać przy czymś, zmyślać': *гнушки гнуть* 'zartować' (SRNG), ukr. *гнути гну гнеш* 'zginać' (SUM), dawne też 'bić monetę' (Tymčenko: XVIII w.), dial. też 'nalegać, wypytywać; pleść bzdury', brus. *гнуць гну гнеш* 'giąć' (też dial.: Turaū), stbrus. 'ruszać', 'prowadzić, kierować' (HSBM: XVI w.). ~

Postać *гънѣти* < *гъбнѣти* z normalnym zanikiem wargowej spółgłoski przed *-n-*, por. *tonѣти, дъно, сънь*. Zachowane *-b-* w bliskim znaczeniowo *гъбати* (zob.), por. też stare part. perf. pass. *гъбень*. Formacja odpierwiastkowa, o budowie zob. I 44—5. Ściśle powiązane apofonią z psł. iterat. *gybati* (zob.). Pewne odpowiedniki w bałt. Najbliżej stoi lot. *gubt gubstu gubu* 'zakrzywiać się', 'wyginać się; pochylić się'. Por. też lit. *dvigubas* 'podwójny', dial. *gubūotis* 'skręcać się, zwiijać się w kłęby' (Meillet SC 142, ESSM VII 188—9). Dalsza etymologia niepewna. Nie można wykluczyć metatezy (por. psł. *pekq* : lit. *kepū*) z ie. *bhug-* 'giąć, zginać' (Pedersen MPKJ I 170—1, Meillet IF V 333, Vaillant GC III 238).

Zob. psł. dial. *бъгати* 'giąć, zginać' (I 435—6). — Trautmann BSW 100—1, Pokorny IEW 450, nawiązując do ie. *gheub(h)* 'giąć, zakrzywiać', łączą z ags. *géap* 'krzywy'.
M. J. — F. S.

***гъ(b)tati**. Rekonstruowane przez ESSM VII 189 tylko na podstawie: bułg. dial. *гѣтам* 'przewracać'. Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Wyraz winien być objaśniony na gruncie bułg.
F. S.

гъбъ *гъба гъбо* : **гъб'ъ** *гъб'а гъб'е* pld. 'giętki, flexibilis', 'zgięty, conflexus'

гъбъ : ~ scs. соуѣбъ 'podwójny' (< 'zgięty we dwoje') (SJS: Cloz). ~

гъб'ъ : ~ scs. соуѣбъ 'ts.' (SJS: Euch). ~

Por. l. scs. сѹгѹбъ 'podwójny' s.v. *gubъ*;

2. na szerszy zasięg wskazuje być może czes. dawne *hebny* 'miękki, giętki' (Jungmann).

Do *губнqti*. Formacje zachowane tylko w compositum. — Por. lit. *gubūs* 'zręczny, zwinny' (Trautmann BSW 100, Kuryłowicz Acc. 194).

F. S.

губькъ *губька* *губько* 'giętki, łatwy do zagięcia, flexibilis'

~ czes. od XV w. *hebký* 'miękki, łagodny, delikatny' (Pfir. slov.), w stczes. 'giętki, gibki; ruchomy' (Gebauer Sl.), śl. *hebký* 'miękki, delikatny' (SSJ, SSN). ~ Pierwotne adi. o temacie na -u- (p. *gubъ*) rozszerzonym o sufiks -къ. Por. lit. *gubūs* 'zręczny, zwinny', por. też psl. *soldькъ* obok lit. *saldūs* i psl. *kortькъ* obok lit. *kartūs*.

Sławski SE I 275, ESSM VII 189.

M. J. — F. S.

***губьнь**. Rekonstruowane przez ESSM VII 189 na podstawie: czes. *hebny* 'miękki, giętki' i *hebno* 'prędko' (z Jungmanna i Kotta). Brak podstaw do rekonstrukcji psl., por. *губъ*.

F. S.

губ'ь zob. *губъ*

гудель *гудела* pld. (część wsch.) 'łaskotki, łaskotanie, titillatio'

~ bułg. dial. *гудел* (: *гудел*, *гудул*) 'łaskotki, łaskotanie', *гудел* ме е 'łaskocznie mnie', przen. 'słabe miejsce na ciele, słabizna' (RBE, BER I 299), maced. dial. *zadel* 'ts.' (RMJ). ~

Por. też vb. *гуделичка*, *загуделичка*, maced. dial. *гаделичка* 'łaskotać'.

Od *гудити* (: *гудити*) z suf. -ель. O budowie zob. I 108.

F. S.

гудити *гуд'q* : *гудити* *гуд'q* pld. 'łaskotać, titillare'

Znane tylko czasowniki derywowane:

1. bułg. dial. *гудичкам* -ам (ce) imperf., *гудична* -ам perf. 'titillare' (Gerov, stąd RBE), maced. dial. *gadiškam* -iškaš 'ts.' (Matecki SW);

2. sch. dial. *galicati* (se) -ām (se) : *gālicēm* (u Vuka *gālicēm*) 'titillare' (RSAN; RJAZ za Vukiem bez przykładu jako niejasne).

Por. iterat. *gudlati*. Najbliższe odpowiedniki: alb. *gudulis* 'łaskotać', rum. *gidili* 'ts.', stwniem. *kuzzilōn*, *kizzilōn*, germ. *kutilōn* 'ts.', por. też z bezdźwięcznym nagłosem łot. *kudēt*, *kutēt*, *kutināt*, lit. *kūtelioti*, *kūtinti* 'ts.', liwijskie *godint* 'ts.', kurlandzkie **gudint(i)*.

Berneker SEW I 361, Sławski SE I 276—7, Meyer EW 133—4, Kluge EW¹⁸ 371, Mühlenbach II 298, BER I 299 (tutaj ciekawa interi. *гуду-гуду*), ESSM VII 189.

F. S.

гудити zob. *гудити*

гудвab'ь *губвab'a* 'przędza z włókna kokonu jedwabnika; nici lub tkanina z takiej przędzy, sericum'

~ pol. od końca XIV w. *jedwab* -abiu (w dawniejszej pisowni *jedwāb* *jedwābiu*, pl. *jedwābie*; z wygłosową miękkością do XIX w., dziś zachowane w dial; stpol. XVI w. też *jadwāb*; dial. często w wykolejonych postaciach; *jedbaw*, *jedbaw*, dwa *jedbawy*, *hebaw*, *niedbaw* : *niedbaw*, *jedláb*; kasz. *jedvāb* -vabu : -bu, *niedvāb*,

Sychta SK II 92) 'przędza z włókna tworzącego kokon gąsienicy jedwabnika', 'tkanina z tej przędzy', pl. 'jedwabne suknie, bielizna', stpol. XV w., dziś dial. polny *jedwab* 'kianianka, Cuscuta Epilinum Weihe' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., Lehr-Splawiński SJP, Karłowicz SGP), czes. od XIV w. *hedvábi* n., rzadziej *hedbávi*, dial. *herbábi*, poet. *hedváb*, *hedbáv* (z różną realizacją grupy -vab- już w stczes., Gebauer Sl.) 'przędziwo jedwabne', 'tkanina jedwabna', 'szaty, suknie jedwabne' (Přir. slov., Jungmann, dial. np. Hruška DSCh: *herbávi*, *herbábi*), sta. od XVI w. *hodváb -bu* m. (dawniej i dial. w różnych postaciach: *hod-*, *had-*, *hed-* i *-váb*, *-báb*, *-báv*, HSSJ, SSN) 'ts.';

serb.-cs. z XVI w. годовабъль 'sericum' (Miklosich LP w jednym przykładzie);

rus.-cs. i strus. (XIV—XVI w.) годовабъль, годовабъль, годовапъль, годовабъль 'sericum' (приносяще... дары своя съсуды златы и годовабъль и вона добры; SRJ XI—XVII, Srezn., Miklosich LP). ~

Z pol. ukr. przestarz. *edváb -by* 'tkanina jedwabna; szaty jedwabne' (SUM, Tymčenko od XVI w.), brus. dial. *edváb* (*edvábъ -bu* f., Nosovič), stbrus. *edvabъ* i *edvabъ* (HSBM, ESBM III 183, tu materiał dial.).

Stara wędrowna kulturalna pożyczka, której centrum były zapewne Wielkie Morawy. Cerkiewne wyrazy ruskie i sch. są zapewne pochodzenia morawskiego. Wyraz polski jest pewną pożyczką z czes. (p. Rozwadowski GJP 188, Sławski SE I 551). Źródłem ostatecznym jest na pewno jakiś wyraz germ. Dokładnego odpowiednika brak. Pożyczka stara, sprzed r. 750. Rekonstruuje się jako źródła germ. **gud-wabja-* 'droga delikatna tkanina, jedwab', pierwotne złożenie: I człon odpowiada zapewne niem. *Gott* 'Bóg', goc. *gup*, a II niem. *Webe* 'tkanina'. Por. stwniem. od VIII w. *gotawebbi* 'droga, kunsztowna tkanina', stsas. *godowebbi*, ags. *godwebb*. Wskazywano też na nie zaświadczone goc. **gadawabi*.

Berneker SEW I 316, Mladenov SGE 46, Kiparsky GLG 145, Vasmer REW I 284, ESSM VII 189—90. F. S.

gъlvъ m. zach. 'kawał, pajda chleba'

~ stpol. XVI—XVII w., wyjątkowe *glen*, *geln* 'twarda wierzchnia warstwa, skorupa, crusta', 'tarcica, deska' (SP XVI IBL, L.), dial. *glen* (*glej*, *glin*, *glon*, *glanek*) 'kawał, kawałek', zwykle 'kawał, pajda chleba' (Karłowicz SGP), dłuż. *geln -na* 'ts.' (też o chlebie w funkcji obrzędowej, zob. Muka), w dawnych źródłach *gōln* 'crustum', *gōlne* 'dona natalitia' (Schuster-Šewc EW 227). ~

Może do psł *gъlvati* (> *gъlv-*) 'pozerać, pochłaniać'. Z pierwotnego *gъlv-ъ*. Co do formy i znaczenia por. ros. *глom*, *гламень* 'kęs, to, co się da połknąć na jeden raz'. O sufiksie -*lvъ* zob. I 117 nn.

Sławski SE I 283. — Według ESSM VII 192 do ie. *gel-* 'ściskać'. Mało prawdopodobne. F. S.

gъlvkъ *gъlvka* wsch. 'dzbanek'

~ rus.-cs. i strus. od XII w. гълькъ, гълекъ, глькъ, nieco późniejsze глекъ, голекъ, голкъ 'rodzaj dzbanka' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. dial., zasadniczo zach.-płd. *глек* : *глек -ка* 'o różnego rodzaju dzbankach', rzadziej w postaci wykolejonej *гилек*, smoleńskie (SRNG, Опыт, Dal), ukr. *глек -ка* (SUM, u Hrinčenki *глек -ка*) 'dzban na wodę, zwłaszcza gliniany' (u Tymčenki od XVII w., też dial.: Lysenko SPH), brus. dial. *глек* 'ts.' (Turaū, Bjalkevič Mohylew: *глек гликá*; Nosovič). ~

Por. też: 1. z suf. -*lvъ* rzadkie strus. *гъльць* (Havlova Etim. 1966, 98);

2. z suf. -*lvъ*: ros. dial. smoleńskie *гьяк -ка* (SRNG), brus. *гьяк -ка* (TSBM; od XVI w., HSBM; też dial.: *гьяк*, *гьяльк*, SPZB, Nosovič).

Ze wsch.słow.: pol. regionalne wsch. *hlak* 'kamionka, buteleczka z gliny palonej, w jakich przywożą niektóre wody mineralne', *hlek, lak* 'rodzaj dzbanka' (Karłowicz SGP, SW).

Do psł. *gьltati* 'połykać, pochłaniać' (rozszerzenie ie. *gel-* 'połykać, pochłaniać'). Rozwój znaczenia jak w sła. dial. *gьlgac* 'dzban': *gьlgat* 'połykać'. — Havlova Etim. 1966, 97—9 uważa za kulturalną pożyczkę śródziemnomorską, wskazując na gr. *γυαλός* 'skopek, czara, wiadro', *γυλλάς* 'ts.', stind. *golah* 'rodzaj naczynia'. Mało prawdopodobne. F. S.

**гьmota* : **гьmьta*. Rekonstruowane przez ESSM VII 193 na podstawie czes. *hmota* 'materia, masa, materiał, tworzywo' (Přir. slov.), stczes. XV w. głównie jako termin lekarski 'materia, Eiter, Stoff' (Gebauer Sl.), sła. *hmota* 'materia, masa, tworzywo' (SSJ, w HSSJ od XVIII w.), pol. wyjątkowego *gmeć* 'kupa' (Karłowicz SGP w jednym przykładzie, bez lokalizacji, a SW wskazuje na czes. *hmota*).

Historia, morfologia, semantyka przemawiają przeciwko rekonstrukcji psł. O historii wyrazu zob. Machek ES² 170: rekonstruuje cz. *homota* od nie zaświadczonego **gomь* 'napelniony czymś, np. o łodzi' (nawiązuje do gr. *γέμω* 'być pełnym, ładownym, zwłaszcza o okrętach'). Niepewne.

F. S.

**гьmotьль*. Rekonstruowane przez ESSM VII 193 na podstawie czes. *hmotný* 'materiałny, dotyczący rzeczy', przestarz. 'masywny, ciężki', 'nieociosany, gruby', stczes. do XV w. też 'cielesny' (Přir. slov., Jungmann, Gebauer Sl.), sła. *hmotný* 'ts.' (SSJ, HSSJ od XVI w.); por. brus. *гьmatны* 'masywny, ciężki', dial. 'duży, obszerny, np. o odzieży, obuwiu'.

Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Wyrazy czes. i sła. to produktywnie derywaty od *hmota*. Nie należy tu wyraz brus., o którym zob. ESSM II 41.

F. S.

**гьmьta* zob. **гьmota*

гьmьzati gьmьzq : *гьmьzajq* 'pełzać, czołgać się, wić się, reptare, repere', 'mrowić się, roić się, o wielkiej ilości czegoś, zwłaszcza owadów'

~ stpol. XVI w. rzadkie *giemzac* 'mrowić, o odczuciu fizycznym': Też kiedy się ono żyła trzęsie jakoby płomień gdy świecę zgasić chcą albo jakoby mrówki *giemzaly* (SP XVI IBL z Falimirza), dial. 'giać; lekko nacierać, gładzić' (> 'czyścić, porządkować'), 'gryźć dziąsłami nie mając zębów; jeść powoli', 'człapać, dreptać powoli' (Karłowicz SGP), głuź. *hemzac* 'chrupać, gryźć, ogryzać', 'laskotać' (Zeman, Pfuhl), czes. u Kotta *hemzati* 'pełzać; roić się, mrowić się' (stczes. 'ts.', Gebauer Sl.), dial. *hemzati, hemzati se* 'łazić, mozolnie się wdrapywać, pełzać' (Přir. slov.), dial.: *niti se hemzale* = *kroutily* (Bartoš DSM);

słę. stare, XIX w. *gomázati -am* 'mrowić się, roić się, wić się, np. o robactwie' (Pleteršnik);

cs.-serb. *гьmьzати -мьzаж* i *-жж* 'repere, movere' (Miklosich LP);

rus.-cs. i strus. *гьmьzати, гьmьzати* 'serpere' (Srezn. w jednym przykładzie z *гьm-*), w SRJ XI—XVII tylko *гомзание* z kontekstem wskazującym na 'roić się; obłazić kogo, co, o robactwie? : худаго гомзаниа мухъ комаров же и мшиць не можем стерпѣти но вертящеса на постели своен... по тьлу торгаемъ помощю творяше тьлу гомзаниа дѣля (XIV—XV w., odpis z XVI w.), ros. dial. rzadkie *гомзать -аю* 'pełzać' (nad Jenisejem, SRNG bez przykładu), u Dala (= *гомозить*,

гомозитъся) 'wiercić się, kręcić się niespokojnie', 'kopać, grzebać w czymś', 'łaskotać', ukr. гомзатися 'kręcić się, wiercić się' (Hrinčenko), brus. dial. гамзѣць -аю 'bąkać, mówić przez nos, niewyraźnie' (TSBM, Turaū, SPZB). ~

Por. też głuz. *hemzolić, hemzować* 'chrupać, obgryzać' (Zeman, Pfuhl).

Wyraz dźwięk.-ekspres. z właściwym tego rodzaju czasownikom suf. -ъz- (zob. I 55) do nie zaświadczonego czasownika podstawowego, na który wskazuje sch. *gāmād* coll. 'robactwo', por. też z pierwotnym wokalizmem wzdłużonym (**gym-*) ros. dial. pskowskie *гѣмѣть* : *гѣмѣть* 'szumieć, wywoływać szum przy poruszaniu się'. Ten sam pierwiastek co w *goměti, gomiti, gomoniti* (zob.).

Słowski SE I 315—16 (tu krytycznie o dawniejszej literaturze), ESSM VII 193.

T. Sz. — F. S.

gъmъzěti gъmъžq 'pełzać, czolgać się; repere', 'wić się; roić się, mrowić się'

~ czes. dawne *hemzeti -im* 'roić się, mrowić się' (Jungmann, Kott);

stł. *gomazěti -im*, dawne i dial. też *gomzěti, gomezěti* 'mrowić się, roić się' (też 'o uczuciu mrowienia': od strachu mu je *gomazelo* po telesu, SSKJ), 'iść powoli, leżeć', *gomezī* mi po životu 'łaskocze, drapie, śwędzi' (Pleteršnik, Bezljaj ES I 160), sch. kajkaw. *gmazjeti -im* 'pełzać, czolgać się', 'roić się' (RJAZ, wyjątkowe z XVIII w., Belostenec), dial. *gāmzđeti* 'roić się od czego', 'mrowić się, roić się' (RSAN);

brus. dial. *gamzěць* 'dokuczać, o bólu zębów' (ESSM VII 194). ~

Por. też ze wzdłużonym wokalizmem rdzennym: pol. dial. wyjątkowe *gimzeć*: ludzi aż *gimze* = jest mnóstwo, roi się (Krakowskie, Karłowicz SGP); ros. dial. *гѣмзѣть*, bezosobowo *гѣмзѣтъ* 'mrowić się, roić się, o robactwie, o tłumie ludzi' (SRNG).

Do *gъmъzati*. O stosunku obu tych form zob. I 48.

T. Sz. — F. S.

gъmъziti gъmъžq 'pełzać, wić się, czolgać się' (< 'roić się, mrowić się, o robactwie, insektach'), gъmъziti sę 'mrowić się, roić się'

gъmъziti: ~ stpol. XVI—XVII w. rzadkie *giemzić*, zwykle bezosobowo *giemzi* (w SP XVI IBL 'drobno drgać', ale kontekst wskazuje na 'mrowić, o odczuciu fizycznym': żyła nieczyni skoku jako zemdlala/ ale sie trzęsie a *giemzi* jako płomień gdy świeca chce zgasnąć, Siennik; por. też *giemzanie*: Remi stępowanie nadoł wpacierzoch *giemzanie*), L. za Knapkim rzadkie 'łaskotać, gryźć, o uczuciu śwędzenia', dial. 'łaskotać', 'czynić zabiegi koło czego', 'powoli chodzić', *giemzi* bezosobowo 'siąpi, o deszczu' (Karłowicz SGP);

stł. stare *gomaziti -im* 'roić się, mrowić się, wić się, np. o robactwie', 'ruszać, mieszać' (Pleteršnik), sch. *gāmziti gāmzīm* 'pełzać; roić się, np. o insektach': što *gamzi* po zemlji (RSAN, RJAZ od XVIII w., Vuk), bułg. *гъмжѣ -ѣи* 'roić się, mrowić się, o robactwie, o tłumie ludzi', bezosobowo *гъмжѣ* 'roi się' (RBE, Gerov), dawne *гъмжѣ* 'ciężko iść, człapać' (RROD);

strus. *гомъзити гомъжоу* 'łazić, pełzać, leżeć, czolgać się', 'mrowić się, o wielkiej ilości czegoś' (SRJ XI—XVII, Srezn.), ros. dial. *гѣмзѣтъ* 'zbierać pieniądze, oszczędzać', 'robić coś rozwlekle, bezproduktywnie', 'niepokoić' (SRNG, Opyt Dop.), ukr. dial. *гомзѣти* 'mrowić', 'swędzieć, świerzbieć', 'wiercić się, kręcić się' (ESSM VII 194), мене *гѣмзѣтъ* 'mdli mnie, jest mi niedobrze' (Žel.), brus. dial. *gamzѣць* 'jeść', 'ugniatać; bić', 'robić coś nieporządnie' (Nosovič, Bjal'kevič Mohylew). ~

gъmъziti sę: ~ stpol. *giemzić się* = *giemzić*, czes. *hemžiti se* 'roić się' (Přir. slov.), dial. *chemžit' se* 'łechtać' (Machek ES² 164—5), stł. *hemžit' sa* 'roić się, mrowić się' (SSJ), dial. też 'niespokojnie się wiercić', ekspres. 'ociagać się, objąć się' (SSN). ~

Postać oboczna od psł. *gъmъzati*, *gъmъzěti* (zob.). O stosunku tych formacji (czasowników dźwkn. i ekspr.) zob. I 48. T. Sz. — F. S.

gъmъzъ *gъmъza* 'pełzające stworzenie, reptile, owad, insectum', zwykle jako coll. 'wijące się, rojące się robactwo lub inne żyjątka, insecta, reptilia'

~ stczes. od XV w. *hmez hemza* 'reptile' (Gebauer Sl.), dial. pfm.morawskie *hemez* 'owad; robactwo' (Bartoš DSM);

sch. *gmāz* 'płaz, reptile', 'robactwo, paskudztwo', 'reptilia', też jako NO (RSAN; RJAZ ze słownika Šulka bez przykładu);

ros. dial. rzadkie *zamos* 'mnóstwo' (SRNG bez zaznaczonej akcentuacji i bez przykładu), *zómозом* 'tłumnie' (SRNG: Penza). ~

Por. też fem.: pol. NO *Giemza* (już od XIV w.: Rymut NP), dial. *giemza* przezwisko rozlazłej dziewczyny (Krakowskie: Karłowicz SGP); sch. rzadkie *gmaza* 'paskudztwo, robactwo' (RSAN); ros. dial. *zómоза* 'mnóstwo, tłum' (SRNG).

Nomen deverbale od *gъmъzati*, *gъmъzěti*, *gъmъziti*. O budowie zob. — 59. Por. też *gъmyzъ*. F. S.

gъmyrati *gъmyrajq* : *gъmyr* 'q pfm. 'pełzać, ruszać się, o owadach', 'poruszać niezdarnie kończynami jak owad; poruszać się niezdarnie'

~ pol. *gmerać gmeram* : *gmerzę*, dawne *gmyrać gmyrzę* (*gmerać gmerzę*) 'grzebać w czymś, zwłaszcza rękami', przen. 'zawzięcie w czymś szukać, dokładnie i długo przeszukiwać, szperać' (SJP PAN, Lehr-Splawiński SJP, L., SP XVI IBL), stpol. (tylko partic. *gmyrząca*) 'pełzać, ruszać się, roić się, repere' (Słownik stpol.: Psalterz puławski), *gmerać się* 'guzdrać się', z pol. ukr. regionalne i dial. *гмерати* (: *гмірати, гмурати, нурати*) 'guzdrać się z czymś', 'dłubać w czymś, gmerać', 'mędrkować, rozważać', 'partaczyć' (ESUM I 533 — materiał głównie z Verchratskiego i Zel.). ~

Por. też: 1. vb. z tematem na -i-: pol. dial. kasz. *gmeřec sq* (: *gmerzec sq*) 'guzdrać się' (Sychta SK I 238), sła. *hmýrit' sa* 'roić się, mrowić się; też o dużej ilości czegoś': *řudia sa hmyria* na poli, dial. też 'wiercić się, kręcić się' (SSJ, KSSJ, SSN; brak w HSSJ); ros. dial. *zmyřumь* 'być osowiałym, nieruchawym, w złej formie', 'grzebać się z czymś, robić coś powoli' (też 'jąkać się', 'patrzeć spode łba'), *zmyřumься* 'być osowiałym, smucić się', 'chmurzyć się' (SRNG);

2. sła. *hmyr* (*hmýr*) 'mrowienie się, rojenie się', dawne niečoho je ako *hmyru* 'mnóstwo' (SSJ), dial. też 'robactwo' (SSN, Kálal). — Ze sła. pol. dial. cieszyńskie *gmer*, *gmyr* 'tłum' (Malinowski Rozprawy XVII 33); ros. dial. rzadkie *zmyр* (= *zmyр*) 'tęzec', osobowo 'człowiek posepny, odludek';

3. ros. dial. *zmyра* m., f. osobowo 'człowiek nieruchawy, ospały' (też 'złe samopoczucie'), 'niezdara', 'człowiek kapryśny' (SRNG), brus. dial. *zmyра* (: *zmyра*) 'mruk, człowiek posepny' (Nosovič).

Zapewne ten sam pierwiastek co w *gъmъziti* (zob.) z suf. -yr-, nierzadkim w formacjach ekspr. (Machek Studie 90—3, Sławski SE I 269, 298).

T. Sz.

gъmyzati *gъmyzq* *gmyzajq* 'pełzać, łązić, repere, reptare', 'wić się, mrowić się, roić się'

~ stczes. w XV w. *hmyzati -aju* 'łązić, pełzać, czołgać się', też 'tryskać': *země mēkkā* na dně *hmyzasse* 'scaturiebat' (Gebauer Sl., Jungmann);

słę. *gmizati -am* 'gryźć' (Pleteršnik; w znaczeniu 'roić się, mrowić się' z sch.), sch. *gmizati gmizēm* 'płazić się, pełzać', 'miotać się, wiercić się', 'roić się, mrowić się', synonimicznie do *gāmizati* (aor. *gāmizā*) (RSAN, RJAZ: od XVIII w. 'repere'),

cs. гъмызати гъмыжж 'czołgać się, pełzać, serpere' (Miklosich LP i Srezn. s.v. гъмызати bez przykładu). ~

Por. też 1. formy wskazujące na -y- w zgłosce pierwiastkowej: ros. dial. гымзѣть 'roić się, mrowić się', гым гымзит 'ts.', гымзѣть 'ts.';

2. ros. dial. гымѣть 'brzęczeć', pskowskie гѣमितь, гѣмѣть 'brzęczeć', 'szumieć' (SRNG).

Do гъmyzati. Długość w zgłosce suf. (-y-) może wskazywać na pierwotne iterativum. Uderza jednak praesens na -jq.

Sławski SP I 88, ESSM VII 195.

T. Sz. — F. S.

gъmyziti sę gъmyzq sę 'pełzać, wić się, repere; mrowić się, roić się'

~ czes. dawne i rzadkie *hmyziti se* 'roić się, wić się': *hmyzi se* ... a hemži, plazi v strachu (Přir. slov., Gebauer Sl., Jungmann s.v. *hmyzeti*), sła. dial. *hmyzit' sa* ekspr. 'mrowić się, roić się', 'łaskotać, drapać': *hmizie ho* (SSN, Kálal);

sch. rzadkie *gmiziti gmizim* 'pełzać, wić się; roić się, mrowić się' (RSAN, Vuk);

ros. dial. dawniejsze *змѣзуть* 'gderać, zrzedzić, złościć się' (Dal ze znakiem ?; za nim SRNG). ~

Por. też stczes. XV w. *hmyzēti hmyžu*, *hmyzdēti hmyžžu*, *hmyžd'u* 'roić się' (Gebauer Sl.).

Postać oboczna do *gъmyzati* (zob.). O stosunku tych formacji, czasowników dźwkn. i ekspr. zob. I 48.

T. Sz. — F. S.

gъmyzъ gъmyza 'pełzające, czołgające się stworzenie, reptile; robak, owad, insectum', zwykle w użyciu coll. 'pełzające, wijące się, rojące się robactwo lub inne małe żyjątka, insecta, reptilia'

~ czes. *hmyz -zu* 'owad', coll. 'robactwo, robaki' (Přir. slov.), dial. też 'różne małe żyjątka, drobne zwierzęta domowe' (Bartoš DSM), stczes. od XV w. 'reptile', też w użyciu coll. (Gebauer Sl. za Jungmannem), sła. *hmyz -zu* (dawne też *hmyzd*) 'drobne owady; pasożytujące insekty' (KSSJ), dawne i dial. również 'drobne zwierzątka domowe' (HSSJ, SSN);

sch. rzadkie *gmiz coll.* 'robactwo, paskudztwo', 'wszy' (RSAN; RJAZ nie notuje). ~

Por. też fem.: stczes. *hmyza: hmyza* vel *žižala* = reptile (Gebauer Sl. od XV w., Jungmann); sch. NO *Gmiza* (RSAN, RJAZ); ros. dial. rzadkie *змѣза* 'mnóstwo' (za Uralem), też jako wyzwisko, archang. (SRNG). — Być może tutaj też sła. *gmiza* 'szklana perła' (u Bezlaja ES I 151 jako niejasne), sch. *gmiza, gmize* 'szklane perły', 'drobny śrut' (RSAN, RJAZ: bić od iste osnove od koje je i *gmizati*; Vuk, Skok ER I 548, ESSM VII 195) — może od charakterystycznego ruchu i dźwięku powstającego przy ich przesypywaniu?

Nomen deverbale od *gъmyzati, gъmyziti*. O budowie zob. I 58—9.

F. S.

gъnati ženq trans. 'pędzić przed sobą, zmuszać do posuwania się naprzód, zwykle o bydle, repellere', 'ścigać, gonić kogoś, coś, persequi, prosequi', intrans. 'pędzić, mknać, gnać, currere', gъnati sę 'mknać, pędzić', 'uganiać się, exquirere'

gъnati: ~ pol. *gnac gnam* (stpol. od XIV w., dziś dial. praes. *zonę żeniesz*, dial. czasami też wtórny inf. oparty na praes.: *żenić, ženąć*; dial. kasz. *gnac gnã : gnaje*, Sychta SK) 'zmuszać do posuwania się naprzód, pędzić przed sobą, np. bydło na wypas', 'gonić, ścigać', 'mknać', XVI w. też 'zbierać zachłannie dla własnej korzyści' (SP XVI IBL), dial. *gnac* na kogo, na co 'zwałać winę' (SJP PAN, Lehr-

-Splawiński SJP, Karłowicz SGP), połab. *zinē* 3 sg. 'pędzi, gna' (Polański SE), dluz. *gnaś ženu* 'pędzić przed sobą, agere' (Muka), głuż. *hnać* (dziś praes. *čěrju*, nie używane *ženu*, Zeman, Pfuhl, Kral), czes. od XIV w. *hnáti ženu* 'pędzić przed sobą; poganiać, kierować gdzieś; doprowadzać do czegoś', 'napędzać, naganiać', 'prędko rosnać, pędzić ze wzrostem, o roślinach', 'spieszyć się, pędzić z czymś', 'prześadować, ścigać' (SSJČ, Přír. slov., Gebauer Sl., dial. u Bartoša DSM głównie w znaczeniach przenośnych), sła. od XV w. *hnať ženie* 'pędzić, wypędzać, zapędzać', 'zmuszać do biegu, popędzać', 'mknać, pędzić, currere', 'szybko rosnać', bezosobowo *ženie* ho 'ma rozwolnienie' (KSSJ, HSSJ, SSN);

sł. *gnáti žēnem* 'napędzać, wprawiać w ruch', 'zmuszać do szybkiego posuwania się, biegu', 'pędzić przed sobą', 'ścigać', 'spieszyć się, pędzić z czymś', 'szybko rosnać, o roślinach', 'podnosić, wznosić, o głosie, szumie', *žene me* 'odczuwam potrzebę', kašelj me *žene* 'mężczy mnie' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *gnāti žēnēm* (dial. *renem*): *gnām* (RSAN, RJAZ, Daničić RSS) = goniti (zob. *goniti*), scs. Supr. ГЪНАТИ ЖЕНЖ ЖЕНЕШИ 'ελαύνειν ἄγειν; impellere, compellere, perssequi, insequi, sectari' (SJS), bułg. dial. ze Strandży *gñna* 'zmuszać, przymuszać' w wyrażeniu *me gñna, я си знам работата* (BER I 302);

strus. od XI w. *gnати (гънати) женоу* 'pędzić, gnać, mknać', 'zmierzać ku czemuś', 'pędzić, gnać kogoś lub coś', 'zmuszać do czegoś', 'prześadować', 'polować, pędzić za zwierzyną', 'wypędzać chorobę z kogoś', 'spławiać coś rzeką', *сѣдѣ гнати* 'iść śladem' (SRJ XI—XVII), ros. *gnать гоню гонишь* 'pędzić przed sobą, pr. stado, zwierzynę', 'spławiać rzeką', 'wypędzać, wyganiać', 'ścigać, prześladować', 'zmuszać do szybkiego biegu' (SSRJ, Ožegov SRJ), dial. też bezosobowo 'mieć silne pragnienie czegoś', w wyrażeniach *gnать гонку* 'spławiać coś rzeką', *gnать на поцу* 'wyganiać wcześniej rano bydło na łąkę' (SRNG), ukr. *gnати жєну* 'pędzić przed sobą', 'wyganiać', 'zmuszać do szybkiego biegu', 'szczuć zwierza', 'zmuszać do czegoś', 'mknać, pędzić', 'szybko, intensywnie rosnać', *gnати гоном* 'pędzić, mknać' (SUM, Hrinčenko, u Tymčenki od XV w.), brus. *gnaць ганио гониш* 'pędzić przed sobą', 'zmuszać do biegu', 'zmuszać do czegoś', 'wbijać coś', 'napędzać', 'iść po śladach, prześladować', bezos. 'szybko rosnać' (TSBM, HSBM od XVI w.). ~ *gñnati se*: ~ pol. przestarz. *gnać się* 'pędzić, spieszyć się z czymś' (SJP PAN, L.), czes. *hnáti se* 'mknać, pędzić', 'rwać się do czegoś' (Přír. slov.), sła. *hnať sa* 'spieszyć się, pędzić', 'uganiać się za czymś', 'rwać się do czegoś' (KSSJ, SSN);

sł. *gnáti se* 'pędzić z czymś, spieszyć się', 'rwać się do czegoś' (SSKJ, Pleteršnik), sch. *gnāti se* 'zapędzać się, zapuszczać się' (RSAN);

strus. *gnатися* 'uganiać się za kimś, czymś' (SRJ XI—XVII), ros. *gnаться* 'pędzić za kimś, czymś, uganiać się' (Ožegov), dial. *gnаться гоном* 'szybko pędzić, mknać' (SRNG), ukr. *gnатися* 'gonić kogoś, ścigać', 'uganiać się za kimś, czymś', 'mknać, pędzić' (SUM), brus. *gnaцця* 'mknać, pędzić', 'uganiać się' (TSBM). ~

Różnica wokalizmu między tematem praes. i inf. wskazuje na archaizm formacji (zob. I 43). Pierwotnie czasownik atematyczny, widoczny w stind. *hānti* 'bije, zabija', 3. pl. *ghnānti*, awest. *jainti*, het. *kuenzi* 'uderza': *kunanzi* 'uderzają'. Do ie. *g^hhen-* 'bić' (podstawowe więc znaczenie 'pędzić biczem'), por. lit. *giñti genū* 'pędzić', łot. *dzīt dzēnu dzīnu* 'ts.', łac. (*offendō* 'traćam, uderzam', gr. *θείω (g^hhen-jō)* 'bije, siekę', stind. nowsze *hānati* 'uderza, zabija'. — Trudności głosowe sprawia inf. *gñnati* stary, jak wskazuje nagłosowe *g-*, i stpr. *guntwei* 'pędzić', *gunnimai* 'pędzimy'. Wobec lit. *giñti* i typu *stlāti stlētq*, *bñrati berq* spodziewalibyśmy się **gñnati*. Por. *zñvati zovq* i Meillet SC 63—4.

Trautmann BSW 85, Meillet SC 21, 35, 206, 219, 245, Sławski SE I 299, Pokorny IEW 491—3, ESSM VII 196—7. T. Sz. — F. S.

гънqтi zob. гъbnqтi

гъпань *gъpana* zach. 'władca, dominus, erus'

~ pol. już od XIII w. *pan* (dial. z pochyleniem *pân*), dziś forma grzecznościowa zwracania się do mężczyzny i mówienia o nim, 'mężczyzna należący do wyższych warstw społecznych; dostojnik; właściciel majątku ziemskiego; szlachcic, vir nobilis', 'mężczyzna stojący na czele domu, rodziny, pan domu' (SJP PAN), stpol. też 'kasztelan', 'dostojnik', pl. t. *panowie* 'dostojnicy zasiadający w sądzie ziemskim, wiecu', 'mąż, małżonek' (Słownik stpol., L.), dial. też w zwrotach grzecznościowych *pan-ojciec*, *pań-ojciec* — w odniesieniu do ojca, ojczyma lub teścia, *panowie* 'państwo, pan i pani' (Karlłowicz SGP), kasz. *paŋ pana* (ale *pan* B^uög), *panóve* 'ts.' (Lorentz PW I 652), dluž. *pan* lud. 'pan, władca', stare 'dworzanin', głuź. *pan* lud. 'pan, władca', czes. *pán* (stczes. w XIII w. wyjątkowo, w jednym przykładzie *hpan*: *jáz hi jini hpany ... tobě věrný býti musím*, Słownik stč.), pl. *páni*, *pánové* 'władca, dominus; feudal; właściciel majątku', stczes. pl. *páni* (zemšči) 'sąd ziemski', 'chlebodawca', 'mężczyzna należący do wyższej warstwy społecznej', stczes. w ogóle 'człowiek wolny', 'pan domu, gospodarz', grzecznościowa forma zwracania się do mężczyzny i mówienia o nim, pot. 'mąż' (Pfir. slov., Jungmann; podobnie w dial.: Bartoś DSM — z czes. głuź. w pieśniach ludowych *pan* 'władca, pan', Zeman, Pfuhl), sła. od XV w. *pán* 'władca, feudal', 'właściciel ziemski, arystokrata', 'zwierzchnik; rządcą', 'mężczyzna z wyższych warstw społecznych', forma grzecznościowa zwracania się do mężczyzny i mówienia o nim (KSSJ, HSSJ, Kálal). ~

Z pol. i czes. w językach wsch.słow.: stros. od XV w. *пань* 'wielmoża, w odniesieniu do realiów w Polsce i Wielkim Księstwie Litewskim', 'właściciel ziemski', też 'określenie Polaka z Polski, Litwy i ziem zach. ruskich' (SRJ XI—XVII, u Srezn. *пань*, już w XIV w.), ros. *пан -на* 'pan; właściciel ziemski, dziedzic, w odniesieniu do Polaków', ukr. już od XIV w. *пань*, *пань*, *пан* 'feudał, wielmoża', 'mężczyzna należący do wyższych warstw społecznych', 'właściciel majątku ziemskiego, dziedzic', 'mąż' (też jako forma grzecznościowa), SUM (jako hist. w odniesieniu do Polaków), SSUM, brus. *пан* 'ts.' (od XIV w.).

Etymologia niepewna. Najbardziej przekonujące objaśnienie dał Hujer LF 31, 104, IF 24, 70, któremu zawdzięczamy też rekonstrukcję *gъpanь*. Do stind. *gup-* 'strzec, pilnować, chronić', *-gup* 'strzegący': *gopāh* 'stróż, pasterz', *gopāyāti* 'strzeże, pilnuje'. A więc (mimo zastrzeżeń Mayrhofera KEWA I 339—40 co do genezy wyrazów stind.) wszystko wskazuje na już ie. dial. *geup-* 'chować, strzec'. O suf. *-anь* dobrze zaświadczonym w psł. zarówno w formacjach denominalnych, jak i dewerbalnych zob. I 130—1. Nie można wykluczyć związku z bliskim znaczeniowo i morfologicznie *županь* (zob.).

Hujer o.c., Berneker SEW I 368, Vasmer REW II 308. — Według Brücknera SE 393 *pan* i stczes. *hpan* są częstym w tytułach skrótem z pierwotnego *županь* poprzez **žpan-*, **špan-* zaświadczonym w stwęg. *spani* 'capitaneus', dziś węg. *ispán* 'rządcą (majątku)', hist. 'župan'. — Nie widać podstaw do przyjęcia hipotezy Trubačeva (Etim. 1965, 71—5, ESSM VII 197—8) dopatrującego się tu pożyczki z nie zaświadczanego stirań. **gu-pāna-* 'strzegący bydła' (I człon miałby nawiązywać do ie. *g^hou-*: *g^hōu-*, ie. nazwy bydła rogatego, p. psł. *govědo*, II człon do ie. *pā-* 'ochraniać', pot. *pasti*). U Vasmera l.c. i ESSM VII l.c. też szczegółowy przegląd dawniejszej literatury. F. S.

гъпаньji zach. 'domina, era, matrona'

~ pol. *pani* (dial. *pāni*, acc. czasem *panię*), dial. też jako forma grzecznościowa

pani-matka — w odniesieniu do matki, macochy, teściowej (Karłowicz SGP), kasz. *pańi* (: *pańe, pańa, pańow*, Lorentz PW I 608), czes. *pani* (stczes. też wyjątkowo na samym początku XIV w. *hpani*, w tytule: *hpaný!*... *zda vzpomínáš chvíľu*, Słownik stczes.), dial. czasami *pańa -ně* (Bartoš DSM: *Jinde na Slovensku je nom. pani, gen. paně*); z czes. głuź. w pieśniach ludowych *pani*, Zeman, Pfuhl, sła. *pani* (SSJ, HSSJ: od XVI w., Kálal). ~

Z pol. i czes.: ukr. *пани* (w odniesieniu do Polek, stuktur. już od XIV w. *пани, паніи, паніа*, SSUM), brus. *пани, пани-матка* (ESBM).

Do *гърань*, o budowie zob. I 84.

F. S.

гъраньскъ *гъраньска гъраньско* zach. 'dotyczący pana, odnoszący się do pana, związany z panem, należący do pana, dominicus, herilis'

~ pol. *pański* przym. od *pan*, dawne też 'królewski, monarszy', *pańskie* subst. dawne 'grunty pańskie, dworskie, obrabiane przez chłopów', 'własność, rzecz pana', *pańscy* dawne 'służba lub straż w domu możnego pana', *po pańsku* 'w pański sposób, jak pan' (dial. np. mówić *po pańsku*, Karłowicz SGP), *z pańska* 'w sposób przypominający, naśladowający pana' (SJP PAN, L.), dłuź. *pański* 'należący do pana', subst. *pańskie* 'ts.' (Muka), czes. *pańský*, przym. od *pán*, *pańští pańských* subst. 'państwo, nobiles' (Přir. slov.), u Jungmanna *pańské: na pańské choditi* 'pracować u dziedzica' *pańská* 'służąca u państwa' (z czes. głuź. *pański*, Zeman, Pfuhl), sła. *pańský*, przym. do *pán*, subst. *pańské* 'majątek feudała, majątek pański' (KSSJ, HSSJ od XVI w.). ~

Z pol. wsch.słow.: stros. od XVI w. *паński* 'odnoszący się do pana, feudała polskiego', 'odnoszący się do przybyszów z Polski w Wielkim Księstwie Moskiewskim' (SRJ XI—XVII), ukr. *паński* (SUM, SSUM od XV w.), brus. *паński* (ESBM).

Adi. od *гърань*, o budowie zob. Brodowska-Honowska SPS 52 nn.

F. S.

гъраньство zach. 'rządzenie, władza pańska, imperium, administratio, dominatio', 'obszar poddany władzy, rządowi, dominium, imperium', też coll. 'osoby posiadające władzę; osoby wyższego stanu, nobiles'

~ pol. *państwo* 'kraj, ziemia pod jakimiś rządami' (stpol. od XIV w. 'terytorium podległe władzy króla, księcia, kasztelana', Słownik stpol. jako znaczenie główne), z przydawką i orzeczeniem w l. mn. 'pan i pani jako małżeństwo', 'pan i pani jako gospodarze, chlebobdawcy w stosunku do służby', grzecznościowa forma zwracania się do towarzystwa złożonego z osób obu płci, przestarz. 'bogactwo, za-
możność, dostatki', 'stan pański, pańskie maniery', dawne 'panowanie, władanie', 'wielkie dobra ziemskie' (SJP PAN, L., SW, Słownik stpol.), dial. też 'dziewictwo' (Karłowicz SGP), kasz. *państw^o* (: *państw^o*), Lorentz PW I 609, dłuź. stare (Jakubica, Megiser) *państwo* 'nobilitas', 'magistratus' (Muka), czes. *państvo* hist. 'arystokracja, najwyższy stan społeczny', 'właściciele majątków ziemskich; chlebobdawcy', grzecznościowa forma zwracania się do mieszanego towarzystwa, przestarz. 'władza, panowanie', 'terytorium będące pod czyjś panowaniem', 'pańskość, stan pański, przynależność do stanu pańskiego' (Přir. slov., stczes. od pocz. XIV w., Słownik stł.; brak w starszych źródłach dial., np. u Bartoša DSM; z czes. głuź. *państvo* coll. 'pan, pani', Zeman), sła. *państvo* 'władza, władanie, rządy', coll. 'wyższe towarzystwo, państwo', hist. 'wielkie dobra ziemskie' (KSSJ, HSSJ od XVI w.). ~

Z pol. wsch.słow.: stros. *паństwo* 'władza, rządy, władanie', 'terytorium podległe

czyjejs władzy', coll. 'panowie, feudałowie, nobiles' (SRJ XI—XVII z XVI i XVII w.), ukr. *пáнство* coll. do *пан*, przestarz. 'panowanie, władza', 'terytorium podległe czyjejs władzy' (SUM, SSUM od XIV w.).

Od *gъpanь*, o budowie zob. Meillet SC 369.

F. S.

**гърма?* (ESSM VII 209—10) zob. *гърма*

**гъsło*. Rekonstruowane przez ESSM VII 215 na podstawie: czes. już od XIV w. (Gebauer Sl.) *heslo* 'hasło, umówione słowo jako znak; dewiza', 'wieść; wezwanie', 'tytuł, nagłówek', 'nazwa rodowa', stczes. też 'przysłowie, porzekadło', dial. moraw. 'krzyk' (Machek ES² 165), sła. od XVII w. *heslo* 'ts.' (KSSJ, HSSJ, dial.: SSN). — Tutaj jeszcze należy (z czes.): gluż. *heslo* = *hasło*; sle. nowe *gěslo* 'hasło' (Pleteršnik, SSKJ), sch. nowe *gěslo* : *gěslo* 'hasło' (RSAN, RJAZ; Bezłaj ES I 142: „Dvomljiivo sodi Skok ER I 561, da je sbh. *gěslo* domaće iz hrvaške vojne krajine”).

Morfologia, geografia, historia i semantyka wyrazu przemawiają przeciw pochodzeniu psl. Późniejszy, wędrowny termin wojenny o niepewnej etymologii (według Kořinka LF LVIII 149 nn., ZSlPh XV 417 z **gъd-slo*), zob. też Sławski SE I 410 s.v. *hasło*. Por. *godło*.

F. S.

гътъ гъта : *гътинь гътина* wsch. 'mieszkaniec Gotlandii', 'Got'

~ strus. *гъте* pl. 'mieszkaniec Gotlandii', 'Got' (ESSM VII 215), u Vasmera z 1189 r. *г(ъ)ты* acc. pl. (forma z: K. Napiersky, Russisch-livländische Urkunden, Petersburg 1868); XIII—XIV w. *г(ъ)тинь* 'mieszkaniec Gotlandii', 'Got' (Vasmer REW I 301; brak u Srezn. i w SRJ XI—XVII). ~

Por. też adi. *гътскъ*: strus. w Słowie o pulku Igora: се во готъскыя красныя дѣвы... (Slovarь SPIg., Vasmer l.c.), w gramotach smoleńskich z XIII w. *готскомъ* 'brzeg Gotlandii' (Vasmer l.c.)

Pożyczka z gos. *guta* 'Got'.

Vasmer REW I 301, 316, ESSM VII 215.

F. S.

гътинь zob. *гътъ*

гъvariti zob. *govoriti*

гъziti *гъz'q* zach. 'kłuć, gryźć, kasać, mordere, pungere; gonić, currere, cursu ferri', *гъziti* *сѣ* 'skakać, brykać, miotać się (o bydle kasanym przez owady), agitari oestro, ab oestro stimulari, tabano concitari'

гъziti: ~ pol. dawne i dial. *gzić gzę* 'gonić, pędzić, gnać' (Tomaszewski GŁ, Brzeziński Krajna, Maciejewski Chełm.-dobrz. 70, Kucala PSM 178), dial. kasz. *gzac gżąq* 'kłuć, bósć, kasać mocno' (Lorentz PW, w tym znaczeniu też L. w przykładzie z Troca: *baćy i gżicy gżąq* bydło), 'szybko bieć lub jechać' (Brzeziński l.c.), dawniej też przen. 'jątrzyć, wzburzać' (L.), połab. *gázē* 3 sg. praes. 'gzi się, wścieka się, bodzić (o bydle)' (Polański SE 152). ~

гъziti *сѣ*: ~ pol. od XVI w. *gzić się* o niektórych zwierzętach 'biegać z bólu spowodowanego ukąszeniem gżów; niespokojnym zachowaniem ujawniać popęd płciowy, zaspokajając popęd płciowy' (SJP PAN, SP XVI IBL, też dial.: Karłowicz SGP, Maciejewski, Kucala PSM 126, Olesch Sankt Annaberg, Sychta SK, w SOWM i u Steffena Warmia w postaci fonetycznej *gździć się*), dial. 'spieszyć się' (Sychta l.c.), 'szybko bieć, jechać, gonić się, ścigać się' (Brzeziński l.c.), wulg. i dial.

o ludziach 'swawolić, zbytutować, być w zabawie napastliwym (jak giez), zalecać się, oddawać się miłości zmysłowej' (SJP PAN, Sychta l.c.). ~

Z pol.: sła. dial. *gził sq* 'zartować, swawolić' (Kálal), czes. dial. laskie *gzić se* (Machek ES 118), ukr. dial. *zúmysja* (por. też *redzatisja, redzkatuisja*) o bydle i o ludziach 'latać, miotać się', 'swawolić, zbytutować; zalecać się' (ESUM).

Z wokalizmem -y- (por. *gъzъ*): 1. brus. 3. sg. *ziжбиць* 'roi się, mrowi się', czas przeszły *ziжало* (SPZB; wg ESSM VII 224 ślad pierwotnego iter. *gyzati*);

2. dłuż. *gizkaś < gyzъkati* o bydle ukąszonym przez owady 'uganiać się'.

Denominativum od *gъzъ*. Rozwój znaczenia jak w czes. *střečkovati* 'latać, miotać się (o bydle ukąszonym)': *střeček* 'giez', głuź. *třečkać : třečk*, czy też sch. *obádati se : obād*. — ESSM VII 215 uważa za dźwiękonaśladowcze.

B. O. — F. S.

gъzъ zach. : ptn. *gyzъ* 'owad pasożytujący na skórze bydła, asilus, oestrus'

gъzъ: ~ pol. *giez* gen. sg. *gza* od XV w. (stpol. pisane też *gies*) 'bąk, ślepek' (SJP PAN, Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), też zwykle pl. *gzy* 'Oestridae, rodzina owadów z rzędu dwuskrzydłych, których larwy pasożytują u różnych zwierząt, np. u koni, bydła, owiec; owad z tej rodziny' (ib.), np. *giez* bydlęcy 'Hypoderma bovis' (SJP), u L. też jako nomen actionis do *gzić się*: *gies* gen. sg. *giesu* : *giez* gen. sg. *gzu* 'gzenie się, gdy bydło się gzi', też przen. 'szalenstwo, mania, żądza, chuc', pl. *gzy* 'zarty, figle' (ib., też dial., Karłowicz SGP). ~

Na istnienie w połab. nie zachowanego w zabytkach rzeczownika **gáz* < psł. *gъzъ* wskazuje zachowany czasownik denominalny *gázě* 'gzi się, wścieka się' (o dowodach fonetycznych zob. Polański Studia Lehr-Splawiński 487—8).

Z pol.: 1. ukr. *zedz, redz, redzъ* 'giez, ślepek' (Berneker SEW I 373, ESUM);

2. sła. dial. *gzec, gzel* 'wiercipięta, człowiek ruchliwy' (Kálal), też *gzy* 'figle, zarty' (SSN, ptn. Szarisz).

Por. też pol. dial. *gzěl* 'bąk, Tabanus bovinus' (Sychta SK, Lorentz PW), 'krowa gząca się' (Sychta l.c.), 'obłęd, bzik' (ib.).

gъzъ: ~ brus. *ziz* m. 'mucha, ślepek' (TSBM), też dial. *ziz* 'szał, nerwowe bieganie' (ŽS 69, jako nomen deverbale do *ziжaць*, por. Scjaškovič Grodno), 'nerwowe zachowanie się bydła wywołane ukąszeniami owadów': ... на капоў такі *ziz* nanoў (Mat. Minsk I 44). ~

Por.: 1. z pierwotnym suf. dem. -*ъкъ*: dłuż. *gizk* 'ślepek, owad' (Muka);

2. z suf. tematycznym -*jo*- rozszerzającym pierwiastek: brus. *ziж* 'owad Oestrus' (Nosovič, też Bjaľkevič Mohylew).

Pewne odpowiedniki tylko w lit.: lit. dial. *guža* 'kupa, robactwa', *gužuls* 'rój mrówek, robactwa', *gužėti gužū* 'roić się, mrowić się' (Niederman).

Miklosich EW 423, Berneker SEW I 373, Trautmann Göting. Gelehrter Anzeiger 173, 1911, 256, Sławski SE I 278 (tu przegląd krytyczny innych objaśnień); ESSM VII 215, 224.

B. O. — F. S.

gybadlo zob. **gъbadlo**

gybanica zob. **gъbanica**

gybati *gybajq* : *gyb* 'q' 'zginać, flectere' > 'poruszać się, movere'

~ pol. dawne i gwarowe *gibać -bam* 'zginać, giąć' (np. L., Karłowicz SGP, Sychta SK), 'chwiać, kołysać' (Steffen Warmia), *gibać się* 'ruszać się' (Sł. cieszyński), 'schylać się' (Sychta SK), stpol. 'kręcić, zginać' (Słownik stpol.), dłuż. od XVII w.

(o postaci XVII-wiecznej *gübasch* zob. Schuster-Šewc EW 279) *gibaš -bju* : -am 'ruszać, zginać', dawne *gibaš sie* 'podnosić się', głuź. *hibac -bam* 'ruszać, chwiać', czes. od XV w. *hybati -bu* : -bám (w stczes. też *hybaju*) 'poruszać', dial. też 'iść, bieć' (Bartoš DSM, Lamprecht Opava), 'rzucać' (Bartoš DSM), sła. *hybat hybe* 'poruszać' (też dial. np. Stanislav Liptov), dial. też 'szybko iść, bieć' (Káľal, SSN);

słc. *gibati -ljem* 'ruszać', sch. od XV w. (*gibati se* od XIV w.) *gibati gibām* : *gíbljēm* 'ruszać, kołysać', przestarz. też 'zginać', scs. *гыбатн -ѣ* 'ginać' (SJS: Zogr., Mar., Assem., Euch.), *прѣгыбатн* (np. *колѣна*) 'zginać' (SJS), bułg. *zúbam* 'dotykać, ranić' (BER), 'ruszać, zacierać' (Gerov, BDial. I 208), maced. dial. *zuba* 'dotykać, zahaczać' (od XVI w., Gianelli LM);

strus. *гыбатн* : *гнѣатн -ѣю* 'ginać' (XI—XIII w., SRJ XI—XVII), ros. dial. *zúbátъ -ájо -ájesh* 'giać, zginać', 'pokonywać' (SRNG, pskow.) : *zúbátъ -ájо -ájesh* 'poruszać z lekka, kołysać' (SRNG, pskow.), ukr. dial. *zúbátu* (Zel., bez podanego znaczenia), *zúbat* *коровою* 'miesiąc ciasto na placek weselny' (Leks. Palessja, Minsk, 117, bez podania źródła ukr.), *zúbáú* 'idź szybko' (SDU 125), brus. dawne XVI w. *zúbamu* 'machać' (HSBM), dial. *zúbáуъ* 'miesiąc ciasto na placek weselny' (Scjaškovič Sl. Hrodz., Leks. Palessja l.c.). ~

Iterativum do *gybnąti*. O budowie i charakterystycznym wzdłużeniu samogłoski rdzennej zob. I 47. Por. *dychati* : *dъchnąti*, *sychati* : *sъchnąti*. Najbliższy odpowiednik z tym samym wokalizmem łot. iter. *gūbātiēs* 'naginać się, pochylać się'.

Berneker SEW I 374, Trautmann BSW 100—1, Sławski SE I 274—5, ESSM VII 216—7. M. J. — F. S.

gybežь zob. **гъbežь**

gyběľь f. pld. i wsch. 'zguba, zagłada, zatrącenie, perditio'

~ sch. *gibelj* 'zagłada, śmiertelne niebezpieczeństwo' (RSAN), scs. *гыбѣль* f. 'zguba, zagłada', 'strata' (SJS: Euch., Zogr., Mar., Assem., Sav., Ostr.) bułg. *zúbel* f. 'ts.', dial. też 'wrzeczono pełne naprędzionej nici' (Gerov), maced. *zúbel* 'zguba, zagłada';

strus. *гыбѣль* : *гнѣѣль* (SRJ XI—XVII od XII w.) 'śmierć', 'zagłada', 'zniknięcie', 'strata', ros. *zúbělъ* 'zguba, zagłada', 'wielka ilość, mnóstwo', dial. 'zaciemnienie słońca i księżycy', też 'o czymś złym, np. pogodzie, chorobie, charakterze' (SRNG), ukr. *zúbělъ* 'zagłada', 'wielka ilość, mnóstwo' (SUM, Hrinčenko), brus. *zúbělъ* 'ts.' ~

Nomen acti z pierwotnego nomen actionis do *gybėti*, *gybnąti* 'ginać'. O suf. -ělъ zob. I 107.

ESSM VII 217.

M. J. — F. S.

gybėti *gyb'q* 'ginać, perire'

~ czes. *hybět*, *hybėti* zaświadczone tylko w funkcji wykrzyknika: 'biada!' (z inf. **hybėti* 'ginać', Gebauer Sl.: XIV—XVIII w.);

sch. *gibjeti -bīm* 'przepadać za czymś', 'tęsknić', ne *gibi* mu 'nie odpowiada mi, nie podoba mi się' (RSAN), dawniej 'ginać' (RJAZ z XV w.);

strus. *гыбѣти* : *гнѣѣти* 'ginać' (XII—XIII w., SRJ XI—XVII), ros. dial. *zúbětъ -éю -úushъ* : -éeshъ 'usilnie zajmować się czymś', 'ślęczyć nad czymś' (SRNG), ukr. *zúbimu -iю -iizu* 'cierpieć od niedostatku, męczyć się', 'chorować, niedomagać' (SUM, Hrinčenko), brus. *zúbéуъ -éю -éesh* 'męczyć się, cierpieć, np. od niedostatku, głodu, ciężkiej pracy'. ~

Zasownik stanu (o budowie i wokalizmie pierwiastka zob. I 55—6) w opozycji do inchoatywnego *gybnqti* i kauzatywnego *gubiti* (zob.).

Berneker SEW I 373—4, ESSM VII 217—8.

M. J. — F. S.

**gybiti*. Rekonstruowane przez ESSM VII 218 na podstawie: sło. *gibiti* 'składać' i ros. dial. *gubit'sya* 'giąć się, zginać się'. Brak podstaw do rekonstrukcji psł. Późne denominativum. Winno być wyjaśnione na gruncie poszczególnych języków.

F. S.

gybnqti gybnq (*gynqti gynq*) 'kończyć życie, być bliskim śmierci', 'opadać z sił', 'przepadać, znikać, perire'

~ pol. *ginać ginę* od XV w. 'niszczyć, znikać, przepadać', 'przestawać istnieć, umierać', 'ustawać, słabnąć' (Słownik stpol.), od XVI w. też 'gubić się, zawieruszać się, zapodziać się' (SP XVI IBL), też dial. np. Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXII 173, Sychta SK, dłuż. *ginuś ginu* 'znikać, niszczyć się, umierać' (Muka, Schuster-Šewc EW 284), głuż. *hinyć hinu* 'przepadać, umierać', 'słabnąć', 'psuć się', czes. *hynouti -ni* (stczes. od XIV w. *hynúti*, Gebauer Sl.) 'przepadać', 'marnować się', 'umierać', też dial. np. Králik Kelč, sła. *hynúti hynie* 'umierać, niszczyć, zanikać' (SSJ, HSSJ, też dial. SSN, Stanislav Liptov, Matejčik Novohrad);

sło. *giniti ginem* 'słabnąć, tracić siły', 'umierać', 'znikać, przepadać', 'dotykać' (Pleteršnik), sch. od XVI w. *ginuti -nēm* 'umierać', 'słabnąć', 'więdnąć', 'przepadać, znikać', 'tęsknić' (także dial. Jurišić Vrgada, ČDL), scs. *гыбнѣти гыбнѣ* 'ginać, perire' (SJS: Ps. Sin., Assem., Ostr., Supr.), w najstarszych tekstach forma prefigowana *погыбнѣти -бнѣ* 'ts.' (SJS), bułg. *gina -esh* 'ginać' (RBE, BDial. III 208), dial. też *gibna* 'ts.', maced. *gine* 'umierać', 'więdnąć', 'przepadać', 'znikać', 'gubić';

stirus. *гыбнѣти* : *гнѣнѣти -ноу* (od XI w.) 'znikać, umierać', *гыноути* : *гнѣнѣти -ноу* (od XII w.) 'znikać, przepadać', ros. *gibnut' -bnu* 'być niszczone, umierać, znikać', dial. *ginut' -nu* 'ulegać zniszczeniu', 'ginać, umierać', 'znikać, przepadać' (Dal, SRNG), ukr. od XIV w. *ginuti -nu* : *gibnuti* 'ginać, umierać', 'cierpieć, chorować, męczyć się', 'cierpieć niedostatek' 'niszczyć, znikać' (SUM, Tymčenko), *ginuti* też dial. 'zdychać, umierać' (Hrinčenko), brus. od XV w. *ginuць -nu* 'ginać, niszczyć', 'przepadać, znikać' (TSBM, HSBM, też dial. Rastorguev Brjansk), dial. także *gibnuць* (Turaū). ~

Prastare inchoativum w opozycji do wyrażającego stan *gybėti* (zob.) i kauzatywnego *gubiti* (zob.). O budowie zob. I 44—5. Por. *stydqti* : *studiti*, *vyknqti* : *učiti*. Pierwiastek ten sam, co w *gybnqti* : *gybati*. Pierwotne znaczenie 'zginać się ze starości, słabości', 'pochylić się', stąd 'ginać'. Podobny rozwój znaczenia w *niknqti*.

Berneker SEW I 374, Zubatý Studie I 1, 232—3, Meillet SC 142, 196—7, 231, Kuryłowicz RS XVI 8, Sławski SE I 280.

M. J. — F. S.

gybьkь gybьka gybьko 'giętki, łatwy do zgięcia, flexibilis'

~ pol. od XVI w. *gibki* 'zgrabny, zręczny, zwinny; giętki' (abstr. *gibkość* zaświadczone już w stpol., Słownik stpol.), też dial. (np. Karłowicz SGP, Dejna XXII RKJL 172, Sychta SK), czes. *hybký*, 'ruchliwy, chyży; zwinny', 'giętki', sła. *hybký* 'ts.';

sło. *gibek -bka* 'giętki', 'skłonny do czegoś', sch. od XVI w. *gibak gipka* 'giętki', cs. *гыбькь* 'flexibilis, giętki';

ros. *gibkij* 'giętki', ukr. dial. *gibkij* 'ts.', brus. *gibki* 'ts.', dial. też 'grząski' (SPZB). ~

Por. 1. pol. dial. *gibko* 'szybko, prędko' (Karłowicz SGP);

2. ros. dial. płn. *zубко* 'płynnie się kołysząc' (SRNG).

Adi. od *gybati* z suf. -ькь, zob. Słowski SE I 275. Por. *gybьkь*.
ESSM VII 219.

M. J. — F. S.

**gycati*. Rekonstruowane przez ESSM VII 219 na podstawie: czes. dial. *hýcat* 'nie oszczędzać, nie żałować, trwonić' (wałaskie, Bartoš DSM), sch. *gicati se* 'majać nogami' (RJAZ), ros. dial. *zúyamь* 'podskakiwać', 'objąć się, nic nie robić' (SRNG), ukr. dial. *zuyám* 'podskakiwać' (Leks. Poleszja 81).

Materiał można uzupełnić: pol. *hycać* (*hycnąć*) 'skakać, podskakiwać, zwykle o zającach, żabach' (SJP PAN, SW), dial. też *chicać*, z zanikiem nagłosowego *h-*: *hycać* i dem. *hyckać* 'ts.', 'skakać jak koń, wyskakiwać, np. o lisach', 'tańczyć' (Karłowicz SGP z różnych stron Polski), czes. *hýčkati* 'kołysać, huścić', 'pieścić, głaskać' (Přir. slov., u Jungmanna też *hýčkati se* — brak w starszych źródłach), sła. dial. *hýcat* 'nie oszczędzić, trwonić' (SSN, u Kálala też 'bryzgać'), *hýckat* 'kołysać, huścić', *hýckat sa* 'kiwać się' (SSN, brak w źródłach historycznych i w SSJ); sło. *gicati* = *voziti* (w mowie dziecięcej, Pleteršnik za Valjavcem — bez przykładu, brak w innych źródłach), sch. dial. *gicati* 'traćać nogą' (RSAN, m.in. z Czarnogóry); ros. dial. *zúyamь*, tylko SRNG, brak u Dala, ukr. *zúyamu* : (rzadziej) *zúyamu* 'podskakiwać przy jeździe wierzchem', 'podrzucać' (SUM, Hrinčenko, Żel.), też *zúykamu* 'podrzucać', *zúynymu* 'tupnąć nogą' (ESUM I 510).

Historia wyrazu, rozbieżność znaczeń wskazują na innowację w poszczególnych językach słowiańskich. Podstawą jest niewątpliwie dobrze poświadczona interiekcja, por. Słowski SE I 441 s.v. *hyc!*

F. S.

gyčalь f. płn. 'górna część nogi, goleń, crus; główny nerw liścia'

~ pol. dawne i dial. *giczal -a* 'górna część nogi, goleń u ludzi lub zwierząt' (SP XVI IBL, L., Dejna RKJL XXII 172);

dial. *giczal* : *giczal -u* 'goleń' (Dejna RKJL XXII 172, Karłowicz SGP), pogardl. 'noga' (Karłowicz SGP, Kucala PSM), *giczol* 'ts.' (SGŚC), 'kość' (SGŚ), 'kończyna dolna lub górna' (kartoteka SGP w Krakowie), z pol.: czes. dial. *gič'aty* 'nogi' (Lapmrecht Opava) i sła. dial. *gičal* f. 'kończyna; kość kończyny' (SSN); sła. *hyčel* 'kość goleniowa' (Kálal);

ukr. *zučalь -ля* m. 'główny nerw liścia' (Hrinčenko). ~

Por. czes. dial. laskie *hyčala* 'gruba kość' (Bartoš DSM).

Derywat od *gyčь* z nietypowym dla formacji denominalnych sufiksem *-ělь*.

O budowie zob. I 107.

Słowski SE I 275—6, ESSM VII 219.

M. J. — F. S.

gyčь f. płn. 'wyróżniające się zgrubienie części ciała albo rośliny'

~ pol. *gicz* f. 'część goleni cielece; potrawa z tej części' (SWJP), sła. dial. *hýč* 'wierzchołek drzewa iglastego' (Kálal, bez podania rodzaju);

ros. dial. *zучь -u* 'nać roślin ogrodowych' (Dal, SRNG), też ze zmianą rodzaju *zуч -a* m. (SRNG), ukr. *zучь -i* 'część naziemna warzyw korzeniowych i bulwowych, nać, badyle' (SUM, Hrinčenko), brus. dial. ze zmianą rodzaju *zуч -a* m. 'nać buraczana' (SPZB), 'górna część zawiązanego worka' (Turaň). ~

Por. 1. pol. dial. *giča* 'ścięgno pod kolanem', 'koniec kości pacierzowej u zwierząt i ptaków', 'część ogona końskiego, z której wyrasta włosie', 'część ciała, z której wyrasta ogon u ptaków' (kartoteka SGP w Krakowie);

2. czes. dial. wsch.moraw. *hyča* 'głęb kapusty', *hyčka* 'środkowy nerw liścia', sła. dial. wsch. *hička* 'kaczan kukurydzy' (SSN), spiskie pejorat. 'wariatka' (ib.);

3. ukr. *zučá -u* 'nać buraczana', brus. *zučán -á* 'nać buraków, brukwi', *zučka* 'górna część zawiązanego worka'.

W niewątpliwym związku z psł. *gyža* (zob.), por. stpol. u Knapskiego: *giza* = *giczel* (zob. *gyčalb*) = *gizela* (dłuż. *gižla* < **gyžela*) 'goleń'. Berneker SEW I 374 przekonująco objaśnia -č- zamiast spodziewanego -ž- kontaminacją z wyrazem odpowiadającym izolowanemu czes. *kyčel* m. 'biodro'. O rdzeniu *kyk-* zob. Sławski SE II 160—1 s.v. *kikut*.

Berneker SEW I 374, Sławski SE II 275—6, ESSM VII 219—20.

F. S.

gyda zob. gydłb

gydłiti *gyd'q* pfm. : zach i pld. *gyzditi gyzd'q* 'czynić wstrętnym, zanieczyszczać, paprać, taetrare'

gydłiti: ~ głuź. *hidzić* 'nienawidzić', sła. *hydit* 'szpecić' (Kálal);

ros. dial. *zúdumь zúžy* 'wywoływać wstręt' (Dal, SRNG), ukr. *zúdumu -žy* 'paskudzić, brudzić, zwłaszcza o zwierzętach', 'obrzydzać, zohydzać' (SUM, Hrinčenko), dawne 'znieważać' (Tymčenko, XV—XVII w.), brus. *zidžičyja* 'brzydzić się' (TSBM), też dial. np. Bjalskevič Mohylew, SPZB. ~

gyzditi: ~ pol. dial. *giździć* 'zanieczyszczać' (Karlłowicz SGP, SGŚC), 'oczerniać; zawstydzic', czes. *hyzditi* 'czynić nieładnym, brzydkim, szpecić', 'ganić; obmawiać, oczerniać' (Pfir. slov.), dial. też *gyž'žyč* 'brudzić, kalać' (Lamprecht Opava), stczes. *hyzditi -žžu, -žd'u* 'ganić, szkalować, poniżać' (Gebauer Sl.), sła. *hyzdit* '-i, -ia od XVI w. 'szpecić, czynić szpetnym, szkaradnym' (SSJ, HSSJ), od XVIII w. 'ganić, znieważać, obrażać' (ib.);

sch. stare i rzadkie *gizditi* 'stroić, upiększać' (RJAZ), bułg. *zúžda -uuu* 'stroić, zdobić; upiększać' (RBE, BTR), maced. *zúždu* 'zdobić, stroić' (RMJ). ~

Por. 1. pol. dial. *giździć się* 'kompromitować się, zhańbić się' (Karlłowicz SGP);

2. sła. *gizditi se* 'chępić się, pysznić się' (Pleteršnik);

3. bułg. *zúždúno* 'ozdoba' (Gerov).

Denominativum od *gydłb, gyzdłb*, o budowie zob. I 57. O pld.słow. rozwoju znaczeniowym zob. *gydłb, gyzdłb*.
M. J. — B. O. — F. S.

gydliti *gydl'q* 'łaskotać, łechtać; łaskotać pobudzając do śmiechu, titillare'

~ pol. dial. kasz. (z metatezą) *gęłżęc* (Sychta SK I 318), u Lorentza PW I 208 też *gędlęc, gędlęc* 'łaskotać, łechtać';

sch. dial. czakaw. *gilit gilin* 'łaskotać', *gilit se* 'mieć łaskotki' (ČDL, RSAN i RJAZ bez przykładu);

ros. dial. pfm. *zúnumь -лю* : *zúnumь* 'śmieszyć, rozśmieszać' (SRNG, Dal). ~

Por. też pol. dial. kasz. *gędlac* : *gidlac* (Sychta SK I 318), u Lorentza PW I 208 też *gęlgac, gęlgac* (z upodobnieniem do nagłosowego g-), *gęldac*; forma *gydlac* zanotowana w zach. Młpol. (Karlłowicz SGP s.v. *gidlic*, zob. też materiał u Sławskiego SE I 276, m.in. *gidlac*, z XIX w.) 'łaskotać, łechtać, pobudzać do śmiechu łaskotaniem'.

Gydłiti — zapewne pierwotne iter. do *gydliti* (o budowie zob. I 47) z wokalizmem wzdłużonym, właściwym formacjom iter. O odpowiednikach ie. wskazujących na rdzenie -ū- zob. *gydliti*.

Sławski SE I 276—7; ESSM VII zamieszcza część materiału tu należącego pod *gyłiti* (s. 221) i *gydłiti* (s. 189).
F. S.

gydъ *gyda* pfm. : zach i pld. **gyzdъ** *gyzda*, *gyda* pfm. : zach. i pld. **gyzda** 'coś budzącego wstręt, obrzydzenie, fastidium'

gydъ: ~ stpol. i dial. *gid* 'brzydota, ohyda', 'człowiek budzący wstręt' (Słownik stpol., Karłowicz SGP z Podhala), 'brud' (Dejna RKJL XXII 172), jako wyzwisko 'smarkacz, łobuz' (SGŚC, o repartycji znaczeń zob. Zaręba AJS III m. 500, cz. II 74), czes. dial. *hyd* 'drób' (Skulina Mor.-slov. 26, 175), 'wszy, pchły', też jako wyzwisko (Bartoš DSM), sła. 'drób', pot. 'wszy, pchły', jako wyzwisko 'bydło' (SSJ, HSSJ), też dial. (SSN);

ros. dial. *zud* (SRNG za Dalem: досталось *zudy*, брылуу), ukr. *zud* m. : *zydъ* f. 'nieczystość, brud', 'gad', 'człowiek budzący obrzydzenie' (SUM, Hrinčenko). ~

gyzdъ: ~ pol. dial. *gizd* 'człowiek nieporządny, brudny', też 'coś obrzydliwego, szkodliwego, np. brud, błoto, chwast' (Karłowicz SGP z Bialskiego, Malinowski Rozprawy XVII 33, Steuer Sulków), jako wyzwisko (ib., Zaręba Siołkowice, SGŚC, Piłta Dzierżysławice, Zaręba AJS IV m. 501, cz. II 1), stczes. *hyzd -a, -u* 'brzydota, szpetność, szkaradność' (Gebauer Sl., ok. 1500 r.), dial. *gyzd* 'brudy, nieczystości, paskudztwo' (Bartoš DSM, Lamprecht Opava), sła. dial. *hyzd* (: *gyzd*) 'brzydota, szpetność' (Kálal);

sch. rzadkie *gizd* m. 'ozdoba' (RJAZ, RSAN). ~

gyda: ~ głuż. *hida* 'nienawiść';

brus. *zida* 'ohyda, brzydota' (Turaū). ~

gyzda: ~ pol. dial. *gizda* 'brud, błoto' (Karłowicz SGP), czes. rzadkie i lud. *hyzda* (literackie *ohyzda*) 'brzydal, brzydactwo, potwór' (Přir. slov.);

sle. *gizda* dziś przestarz. 'duma, pycha, wyniosłość' (Pleteršnik, SSKJ), 'ozdoba, dekoracja, strój' (Pleteršnik), 'przepych, bogactwo' (SSKJ), przestarz. 'fircykowatość, chęć bycia modnym' (ib.), sch. *gizda* od XVI w. 'ornatus' (RSAN, RJAZ), 'elegantia, venustas' (ib., też dial. SDZ XXXVI 153), 'superbia' (RJAZ, RSAN, też dial. HDZ V 357), maced. *zuzda* 'o kobiecie: strojnisia, elegantka'. ~

Por. bułg. lud.-poet. *zuzd -a, -o* adi. 'piękny, ładny, urodziwy; przystojny'.

Brak dokładnych odpowiedników ie. Wyraz powstał na gruncie psł. Ten sam pierwiastek co w *gadъ* (zob.). Por. ie. *g^hū-dh-* : *g^hō(u)-dh-*. Ten sam wokalizm co *gydъ* wykazuje stind. *gūtha-* 'kał'. O alternacji *-d-* : *-zd-* zob. I 63, Brückner KZ XLV 52—5. — Pierwotne znaczenie 'coś budzącego wstręt, obrzydzenie', na południu dziś sekundarne: 'piękno, ozdoba' : 'pycha, duma'. Podobna enantiosemia zaszła w wypadku psł. *gřdъ* (por.).

Por. też *gvazdati*.

Berneker SEW I 374, Sławski SE I 276, Pokorny IEW 483—5.

M. J. — B. O. — F. S.

gydъкъ *gydъka* *gydъko* wsch. 'brzydki, paskudny, budzący wstręt, turpis, taeter'

~ ros. dial. *zudkuū* 'wstrętny, nieprzyjemny' (Dal, SRNG), ukr. *zudkuū* 'wstrętny', 'nikczemny, podły' (SUM, Hrinčenko), u Tymčenki XV—XVIII w.: *zudko* 'brzydko, wstrętnie', brus. *zidki* 'brzydki, wstrętny' (TSBM), też dial. np. Šaternik Červ., Bjalŕkevič Mohylew, Jankova Loeū. ~

Derywat od *gyditi*. Suf. *-ъкъ* produktywny w formacjach dewerbalnych we wsch. słow. O formacjach dewerbalnych na *-ъкъ* zob. Vaillant BSL XXXI 43—6.

M. J. — F. S.

gykati *gyčq* : *gykajq* pfm. 'o dźwiękach długich, przeciągłych, np. o odgłosach wiatru, ale także o krótkich urywanych, np. wydawanych przy czkawce, szlochu'

~ czes. *hykati* '(o osłach, wietrze, niektórych ptakach, np. czajce, sowie pójdzce)

wydawać przeciągły dźwięk brzmiący jak *hy'*, 'krzyżeć, wołać, o ludziach' (SSJĈ), stczes. *hýkati* 'wołać *hy* na bydło (albo na człowieka w funkcji obelgi)' (Gebauer Sl.), sła. *hikat'* 'wydawać dźwięk zbliżony do *hi*, np. ze zdziwienia, wzburzenia', 'wydawać głos podobny do oślego' (SSJ, SSN), dial. *hikat'* 'szlochać' (SSN);

ros. *гýкать -аю -аешь* 'pokrzykiwać, hukać' (też dial.: SRNG), dial. *гýкать -аю -аешь* : *гýчу гýчешь* 'wydawać krzyki podobne do łabędzich' (SRNG), ukr. *гýкати -аю -аєш* 'mimowolnie wydawać krótkie, urywane dźwięki, czkać', *гýкати -аю -аєш* 'wydawać krótkie, przenikliwe dźwięki', brus. *гýкаць -аю -аєшь* 'wydawać przenikliwe, urywane dźwięki', dial. 'lamentować' (Turaū).

Dźwkn. Por. *gukati gučq* : *gukajq*. O budowie zob. I 48—9. Semantyka wskazuje na możliwość niezależnej derywacji dźwiękonaśladowczej.

M. J. — F. S.

**gyłiti*. Rekonstruowane przez ESSM VII 221 na podstawie: sch. dial. *gǐliti -im* 'łaskotać' (Hvar, Brač: czakaw., RSAN ze starszych źródeł; w ČDL I 234 też *gǐliti se* 'mieć łaskotki'), *giljati giljām* (: *giljajú*) 'brodzić po błocie, śniegu, wodzie', 'chromać, utykać' (m.in. z Liki i Timoku, RSAN); ros. dial. pñ. *гýлить -лю* : *гýлить -лю* 'rozśmieszać', nowogrodzkie *гýлить* 'krzyżeć', pñd. (też *гýлить*) 'podbijać piłkę w grze' (ale w SRNG z adnotacją, że forma pñd. z ukr.), ukr. *гýлїти* 'podbijać piłkę pałeczka' (подбивать мяч *гýлкою*; бить палкою свинку в игре в *гýлу*, por. *гýлка* = *гýлка* 'gałazka; pałeczka do gry', Hrinčenko).

Zamieszczono tu różne, nie powiązane ze sobą wyrazy; część z nich należy do *gyłiti* (zob.) (z regularnym w językach pñd. i wsch. przejściem grupy spółgłoskowej *dl > l*).

F. S.

gył'ь *gył'a* pñn. 'ptak z rzędu wróblowatych, *Pyrrhula rubicella*'

~ pol. od XV w. *gil -a* 'Pyrrhula rubicella', też dial. (SOWM, Dejna RKJL XXII 173, Sychta SK), dial. też *giel* (Strutyński PNP 17—18), czes. *hejl, hyl -a* 'ptak śpiewający, o czerwono zabarwionym (u samca) podbrzuszu, Pyrrhula', dial. *hyl* : chytil *hyl'a* 'ma nos czerwony od mrozu' (Horečka Frenštát), sła. (jako NO od XVI w., HSSJ) *hyl' -a* 'Pyrrhula rubicella', dial. *hyl* : *hil -a* 'ts.' (SSN, Ripka Dolnotrenč. 82);

ros. dial. zach. *гýль -я* 'ptak, *Motacilla Erithacus*' (Dal, SRNG), zaświadczone też w SAR ukr. dial. *гýль, гýль* 'gil' (ESUM), brus. *гýль -я* 'ts.' (też dial., SPZB). ~

Zarówno zasięg, jak i etymologia budzą wątpliwości. Wyrazy wsch.słów. mogą być zapożyczone z polskiego.

Etymologia niejasna. Ogłoszono kilka mało prawdopodobnych hipotez, natrafiających na trudności zarówno głosowe, jak i znaczeniowe. Ich przegląd podaje Sławski SE I 279 i ESSM VII 221. Sam ESSM łączy z ros. *гýль* 'bzdura', ukr. *гýльня* 'stado wilków w okresie ciecзки' sprowadzając wszystkie wyrazy do dźwkn. *gyłiti* (zob.). Nieprawdopodobne. — Por. też Jakobson SW 626.

M. J. — F. S.

gyměti *gymitb* : *gymiti gymitb* wsch. 'brzęczeć, bzyczeć, szumieć'

gyměti. ~ ros. dial. *гýмѣть гýмит* 'brzęczeć, bzyczeć' (SRNG), brus. dial. *гýмѣць* 'ts.' (ESSM VII 222). ~

gymiti. ~ ros. *гýмитъ гýмит* : *гýмитъ гýмит* 'brzęczeć, bzyczeć, szumieć' (Dal, SRNG). ~

Dźwiękonaśladowcze. O budowie zob. I 48.

F. S.

gymiti zob. gyměti

gynqti zob. gybnqti

gyra : wsch. gyr'a 'coś ciężkiego, guzowatego, guz, narośl, sęk, tumor, tuber'

gyra: ~ pol. *gira* 'noga, zwykle duża niezgrabna' (SJP PAN jako wulg. z przykładem z Kraszewskiego, też dial., np. Sychta SK, Brzeziński Krajna, Górniewicz Malbork, Maciejewski Chełm.-dobrz., Tomaszewski GŁ, Pluta Dzierżysławice, Szymczak Domaniewek, Dejna RKJŁ XXII 173, Kucala PSM 168, SOWM z adnotacją „nie tylko pejor.”, AGM I m. 101, 102, VIII 118, Zaręba AJS m. 510, cz. II 3), sła. dial. *hýra* 'guz, narośl' (Kálal);

sch. dial. *gira* 'sękowate połano' (RSAN);

ukr. *zúpa* od XVIII w. 'głowa z mocno podciętymi włosami' (Tymčenko), 'włosy na głowie, czupryna, czub' (Żel.), też dial. 'włosy rozpuszczone' (Janów Moszkowce). ~

gyr'a: ~ stros. *гѣра* : *гыра* 'odważnik, ciężarek' od XVI w. (Srezn., SRJ XI—XVII), 'ciężarek u zegara' z XV—XVI w. (ib.), ros. *zúpa* 'ciężarek, odważnik' (SSRJ, Dal, też dial.: Pskov. slov.), ciężarek wprowadzający w ruch koła mechanizmu (np. zegara) lub stanowiący przeciwwagę' (ib.), dial. *zúpa* f. 'ostrzyżona głowa' (Opyt: kurskie, w SRNG też jako *zúpa*, Mirtov Don.), też o człowieku 'ostrzyżony' (ib.), iron. 'gęba, pysk, ryj' (Dal jako ukr.), 'skiba, grudka' (SRNG: tulskie), 'dużych rozmiarów kra lodowa' (ib., uralskie, Slovar' Mordov.), ukr. *zúpa* ciężarek metalowy' (SUM), 'ciężarek w zegarze' (ib.), dial. przen. też iron. 'krótko przycięte włosy lub łysa głowa' (ib., Hrinčenko), 'włosy na głowie, czub' (Żel., Onyškevyč Bojk.), 'czupryna, niestrzyżone włosy' (Onyškevyč l.c.), 'rzemień, bicz' (Żel.), brus. *zúpa* 'ciężarek, odważnik' (TSBM, też dial. Turaŭ, Rastorguev Brjansk, Nar. slova 305, Šaternik Červ., Sejacko NLS 130), 'ciężarek, ciężarek w zegarze' (ib.), dial. też 'grzywa włosów nad czołem, czub' (Turaŭ, Nar. slova 305, Sejaškovič Sl. Hrodz., Šaternik Červ.). ~

Ze wsch.słow. (ros.?): pol. dial. z Litwy *giry* pl. 'wielkie wagi, ciężarki do wag' (Sławski SE I 280).

Por. też pojedynczo poświadczone wyrazy z innymi sufiksami tematycznymi rozszerzającymi pierwiastek: sła. *gir girja* m. 'sęk, kolanko, zgrubienie, guz' (Pleteršnik z Režji); ukr. dial. bojkow. *zyp* 'wierzchołek drzewa' (Onyškevyč l.c.).

Prapokrewne z *gvorъ* (zob.). Może do ie. *geū-* : *gəu-* : *gū-* 'robić wypukłym, skłaniać, krzywić' (por. należące do tej rodziny *guga*, *gul'a*, *guzъ*, *gyža*). O suf. *-ra* zob. II 18—9. Nie można też wykluczyć związku ze stind. *guri-h* 'ciężki, wielkiej wagi, ważny; czcigodny'.

Potebnja RFV III 164, Vasmer REW I 270, Bezlaj ES I 143, Kurkina Etim. 1971, 66. W ESSM VII 222 materiał niejednolity etymologicznie i semantycznie. Nawiązuje się do dalekiego znaczeniowo *gyрати*, *gyрити* (zob.).

B. O. — F. S.

**gyрати*. Rekonstruowane przez ESSM VII 222 na podstawie: czes. rzadkiego *hýrati* 'prowadzić hulaszce, rozpustne życie, hulać', dial. moraw. *hejrat* 'hulać, prowadzić hulaszce życie' (Kot Dod. DSM), sła. *hyrit* 'ts.'; ukr. dial. *zupámu -áio* 'gubić, tracić, wydawać' (Hrinčenko: zakarp.), brus. dial. *zupányb* 'rzucać, trącać, jechać'.

Por. lot. *gūrāt -āju* 'z daleka się ukazywać, powoli się poruszać; przeciągać się (z lenistwa); parzyć się (o psach)' (Mühlenbach I 686).

Związek podobnych wyrazów słow. bardzo niepewny. Wyodrębnia się znaczeniowo

grupa czes.-sła. Do niej nawiązuje ukr. dial., ale tylko zakarpackie! Nie należą tu wyrazy brus. Proponowany związek z *gvarъ* ze względu na trudności semantyczne mało prawdopodobny. Na uwagę zasługuje Machek ES² 193 identyfikujący wyrazy czes.-sła. z łot. *gūrāt gūrāju* (zob. wyżej).
B. O. — F. S.

*gyriti. Rekonstruowane przez ESSM VII 222 na podstawie: czes. *hýřiti* (*heřřiti*) 'hulać, prowadzić hulaszczę życie; opływać, obfitować w co', 'żyć marnotrawnie', sła. *hýřit* 'żyć hulaszczę, marnotrawnie, lekkomyślnie; opływać w co, obfitować'; ros. dial. *зѣрпумъ* 'śmiać się', ukr. *зѣрпуму* 'nieść, dźwigać z trudem', dial. *зѣрпуму* 'trwonić, hulać', 'niszczyć, unicestwiać', 'sprzedawać za bezcen' (Onyškevyč Bojk.).

Związek podanych wyrazów niepewny. Ros. dial. wyjątkowe *зѣрпумъ* 'śmiać się' nie należy tu, wyraźnie dźwiękonaśladowcze; por. szereg wyrazów z pierwiastkiem *gyr-* w SRNG. Ukr. *зѣрпуму* 'nieść, z trudem dźwigać' nawiązuje do *gyra* : *gyr'a* (zob.). Ukr. dial. bojkow. (por. wyżej) nawiązuje znaczeniowo do grupy czes.-sła., zob. *gyrati*. Nie prasłowiańskie.
B. O. — F. S.

*гырь : *гырь. Rekonstruowane przez ESSM VII 222 na podstawie: stpol. *gier*, *gir*, *gierz* bot. 'Aegopodium podagraria L.', 'Smyrnium olusatrum L.', czes. dial. *gyr* bot. 'boliglówka, szczwól', Conium L.', sła. *gyr* 'roślina (?)'; sła. *gir girja* m. 'sęc, kolanko, zgrubienie, guz' (Pleteršnik z Rezji), sch. *ger* m. bot. 'Erythrea centaurium L.'; ukr. dial. bojkow. *зыр* 'wierzchołek drzewa'.

Materiał niejednorodny etymologicznie. Nie widać podstaw do rekonstrukcji psł. Por. też materiał porównawczy do *gyra* : *gyr'a*.
B. O.

гырь zob. gyрь

гыр'a zob. gyra

*гывль. Rekonstruowane z „?” przez ESSM VII 223 na podstawie tylko sch. wyjątkowego *gīvan* o znaczeniu niepewnym: notowane w RJAZ I raz z XVII w. w niejasnym znaczeniu (wg Budmaniego), niepewna też interpretacja Schütza (Studia Mladenov 335) rekonstruującego znaczenie 'żądny, pożądaný'. W RSAN także wyjątkowe *givan* 'zły, zawzięty, gniewny' może i z *gīban* 'żądny, pożądaný (koji za nekim ili nečim čezne)'. Mało prawdopodobna także etymologia Schütza i.e. nawiązującego do łot. *gūt gūnu* 'chwytać, łapać' (tak samo Popović GSS 545). Brak podstaw do rekonstrukcji psł.
F. S.

gyzda zob. gyдъ

gyzdati *gyzdajq* zach. i pld. 'szpecić, czynić wstrętnym, taetrare', *gyzdati se* 'szpecić się, brudzić się'

gyzdati: ~ sła. *gizdati* 'zdobić, stroić, dekorować' (Pleteršnik), sch. *gizdati* : *gizdati gizdām* od XVIII w. 'stroić, zdobić, przystrajać' (RSAN, RJAZ, też dial. Stanić Uskoci). ~

gyzdati se: ~ pol. dial. *gizdrać se* 'brudzić się' (Mazur Biłgoraj);

sła. *gizdati se* 'stroić się' (SSKJ), sch. *gizdati se*: *gizdati se* od XV w. 'chęłpić się, pysznić się' (RSAN, RJAZ, też dial. HDZ V 357), od XVIII w. też 'stroić się' (RSAN, RJAZ). ~

Denominativum od *gizdъ*, *gyzda*, o budowie zob. I 46. Pierwotne znaczenie

zachowane w należącem do tego samego pierwiastka *gvazdati*. O rozwoju znaczenia pld.słow. zob. *gyd̃b*, *gyzd̃b*. Por. *gyzdaṽb*, *gyzditi*, *gyditi*. B. O. — F. S.

gyzdaṽb *gyzdava gyzdavo* zach. i pld. 'budzący wstręt, obrzydliwy'

~ pol. dial. *gizdawy* 'o moczących się dzieciach', 'nieporządany', 'brudny, niechlujny' (Karłowicz SGP), 'leniwy' (Kucata PSM 91), czes. dial. *gyzdavy* 'szpetny, okropny, obrzydliwy' (Bartoš DSM, Lamprecht Opava), też jako obelżywe przezwisko: ty *gyzde gyzdavy* (Bartoš DSM), śla. dial. *gyzdavy* 'szpetny, ohydny' (Kálal);

śle. *gizdāv* 'kiczowaty; fircykowaty', 'chętliwy, zarozumiały' (Pieteršnik, Megiser 1603), sch. *gizdav* od XIV/XV w. 'bogato zdobiony, strojny, wytworny' (RSAN, RJAZ), 'dumny, pyszny, chętny' (RSAN, też dial. HDZ V 357, Newekłowsky Burgenland, Herman Filologija VII 81), bułg. *gúzdaš* 'urodziwy; strojny, wystrojony' (RBE, BTR, też dial. BDial. I 76, VI 164), '(o rzeczach), ładny, gustowny' (RBE), dial. *gúzdeφ* 'dobry, potulny, łagodny' (RBE, BDial. II 144), maced. *guzdaš* 'piękny; wystrojony, elegancki; ozdobny' (RMJ). ~

Adi. z suf. *-aṽb* od *gyzdati*, *gyzd̃b*. Pierwotne znaczenie zachowane tylko na zachodzie, por. też psł. dial. wsch. *gyd̃b̃b̃b̃*. O rozwoju znaczenia pld.słow. zob. *gyd̃b*, *gyzd̃b*. B. O. — F. S.

gyzditi zob. *gyditi*

gyzd̃b̃b̃b̃ zob. *gyd̃b̃b̃b̃*

***gyzd̃b̃b̃b̃**. Rekonstruowane przez ESSM VII 223—4 tylko na podstawie czes. *hezky* 'ładny, piękny' (Pfir. slov., dial.: Bartoš DSM). Związek z rodziną *gyd̃b*, *gyzd̃b* nieprawdopodobny. Wyraz wymaga objaśnienia na gruncie czeskim.

F. S.

gyz̃b zob. *g̃z̃b̃b̃*

gyz̃a 'górna część nogi zwierzęcej, górna część uda' ptn. : pld. 'zgrubiała część pieńka winorośli, pieńek winorośli, winorośl'

~ pol. dial. *giza* 'nogi wołowe gotowane i jedzone na zimno (w ostatki)' (Karłowicz SGP z Mazowska, w zapisie fonetycznym *giza*), 'żyłowata część nogi nad kolanem u świni albo wołu' (Karłowicz l.c. z Tykocińskiego, SOWM), 'tłuszcz święcony' (Karłowicz l.c.: Nadrabie), 'tłuszcz z szumowin z szynki gotującej się w Wielką Sobotę' (ib.: Kieleckie), stpol. *giza* 'noga świńska, cielęca lub wołowa, tylna lub przednia szynka' (Słownik stpol.), też 'danina z nóg świńskich, cielęcych lub wołowych' (ib.), w XVI w. 'schab', 'górna część nogi zwierzęcia domowego lub ptaka; udo' (SP XVI IBL), XVII—XVIII w. 'koniec kości goleniowej' (L.), też 'tylna ćwiartka cielęca' (ib. z Mrongowiusza), w SW też jako termin anat. 'ścięgno Achillesa', 'górnny kolanowy koniec goleni', dial. też *gizka* 'żyłowata część nogi nad kolanem u świni albo wołu', *gierzka* 'tylna ćwiartka cielęca', czes. dial. *hyže* 'główka kości goleniowej' (Kott), stczes. w XIV w. *hyžě* f. 'biodro, udziec, udo', śla. dial. zach. *hyža* (*hyška*) 'tył, zad' (Suchý Marchebene);

sch. dial. wsch. *gidža* (*g̃iža*) : *gidža* f. 'pień winorośli' (RSAN, też dial. Elezović Kos.-Met.), tu może też dial. *giza* 'skorupa jaja lub orzecha', 'skorupka ślimaka' (SDZ XXX 131), bułg. dial. *gúzca* f. 'pień winorośli', 'szczepka winorośli' (RBE, Mladenov BTR), maced. dial. *guzca* 'pieńek winorośli' (RMJ);

rus.-cs. *гыжа* 'uva immatura, niedojrzała winorośl' (Srezn., XIII w.), ukr. dial. (zleksykalizowane pierwotne dem.) *гужки* f. pl. 'galaretka ze świńskich nówek' (Hrinčenko, *Smal-Stočkij Slavia* V 41, ESUM I 505). ~

Por. wskazujące na inną prapostać: 1. *gyza*: sch. *giza* anat. lud. 'gruczoł piersiowy, także gruczoły trawienne poza żołądkiem; trzustka' (RSAN);

2. *gyzd'a*: czes. *hyždě* 'tyłek, pośladek', już stczes. *hyždě* 'biodro, górna część uda';

3. *gyžela*: pol. daw. *gižela* 'goleń, piszczel' (XVII w., Knapski), dłuż. *gižla* 'goleń' (Muka, Schuster-Sewc EW 229, też dial. Fasske Vetschau), sła. dial. iron. *gižla* 'noga' (Buffa Dlhá Lúka);

4. *gyželb*: pol. dial. kasz. *gižól* 'część górnej kończyny, łącząca dłoń z przedramieniem, nadgarstek' (Sychta SK VII 90, por. Boryś, Popowska-Taborska SEK II 241);

5. *gyzdelb*: dłuż. *giždzel*, też *giždžal* (Schuster-Sewc l.c. z terenów pogranicza językowego dłuż.-głuż.).

Z pierwotnego *gyz-ja* (o suf. *-ja* zob. I 81—3; pierwotne znaczenie 'wypukłość, guz, narośl'), por. może wskazujące na prapostać **gyza*: sch. *giza* i wskazujące na prapostać **gyzd'a*: czes. (już stczes.) *hyždě* (zob. wyżej). Do ie. *geu-* 'skłaniać, krzywić, robić wypukłym' z determinantem *-g-* > psł. *-z-*. Pewne odpowiedniki w bał.: łot. *gūža* 'biodro, lędźwie, udo', lit. *gūžys* 'gardziel, jabłko Adama', 'wypukłość wierzchniej kości biodrowej, kość w kłębie'. Por. także *gyčb*, *gyčalb*: *guga*, *gul'a*, *guzb*.

Zubaty ASIPh XVI 394 (Studie II 99), Berneker SEW I 374—5, Trautmann BSW 101—2, Sławski SE I 281, Pokorny IEW 393—5, ESSM VII 224.

B. O. — F. S.